Marius Sala * Ioana Vintilă - Rădulescu

MICĂ ENCICLOPEDIE

LIMBILE LUMII

Editura științifică și enciclopedică

Scanned with OKEN Scanner

MARIUS SALA ● IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

LIMBILE LUMII

MICĂ ENCICLOPEDIE

Scanned with OKEN Scanner

INTRODUCERE

1. Lucrarea de față își propune să prezinte unui public cît mai larg o serie de informații asupra limbilor vorbite pe glob. Ea vrea să fie un instrument de lucru la îndemîna tuturor celor interesați să găsească rapid date privind locul unde sînt vorbite diverse limbi, numărul de vorbitori, cele mai importante caracteristici, istoria lor, sistemele de scriere folosite și, în sfîrșit, aportul lor la îmbogățirea altor limbi. În același timp, cartea conține și date referitoare la felul în care diferitele limbi vorbite pe glob se reunesc în familii și alte grupări de limbi înrudite. Concepută astfel, lucrarea încearcă să dea o informație bogată, de natură lingvistică și enciclopedică, într-un spațiu relativ restrîns. Ea poate fi folosită atît de specialiști, cît și de un public larg, interesat de fapte de felul celor prezentate mai sus.

2. Scopul lucrării explică structura ei și anume faptul că autorii au optat pentru forma unui dicționar alfabetic. Prin aceasta *Limbile lumii* (pentru care folosim sigla LL) se deosebește de lucrările similare publicate pînă acum, care au prezentat limbile de pe glob de cele mai multe ori după criteriul răspîndirii geografice (și anume pe continente) și al familiilor de limbi. Așa s-a procedat în lucrarea clasică de mari proporții *Les langues du monde* (1924; 1952), elaborată de un grup de specialiști sub conducerea lui A. Meillet și M. Cohen și destinată lingviștilor, sau în unica lucrare românească de informare în acest domeniu, *Ce limbi se vorbesc pe glob* (1962) de Lucia Wald și Elena Slave. Nici cea mai recentă lucrare importantă, *Classification and Index of the World's Languages* (1977), de C. F. și F. M. Voegelin, care se adresează specialiștilor, nu se aseamănă cu volumul de față decît prin faptul că familiile și grupurile de limbi și, în cadrul lor, idiomurile pe care le includ sînt ordonate alfabetic; în această carte însă, locul unde este tratată o limbă poate fi găsit numai prin indice, iar informațiile despre fiecare idiom în parte sînt limitate la minimum. Alte lucrări parțial similare sînt prezentate mai departe 7.

Astfel, prin concepție și organizare, *Limbile lumii* se deosebește esențial de alte lucrări care tratează aceeași temă, nu numai în literatura noastră de specialitate, ci și în ansamblul lucrărilor similare apărute pînă în prezent în diferite părți ale globului.

3. Una din cele mai mari dificultăți în elaborarea cărții a constituit-o selectarea limbilor care urmau să fie tratate. A intervenit în primul rînd faptul că este greu de precizat statutul de limbă, dialect sau grai al multor idiomuri, cu atît mai mult cu cît în izvoarele existente cu privire la diversele familii de limbi se operează cu criterii diferite în acest scop. Această dificultate este determinată de faptul că despre structura multor idiomuri din Africa, America, Australia sau Oceania nu există suficiente informații, așa cum se recunoaște chiar și în cele mai recente lucrări ce le sînt consacrate. În alte cazuri nu se cunosc elementele extralingvistice care ar ajuta la precizarea statutului diferitelor idiomuri. De aceea, în multe cazuri, unii autori consideră limbă ceea ce alții socotesc dialect subordonat unei limbi. În plus, folosirea în diverse izvoare a unor denumiri diferite pentru unul și același idiom îngreunează însăși identificarea lor. (În ce ne privește am inclus în *Indicele* volumului toate variantele numelor de limbi care figurează în LL, trimițînd la numărul articolului în care limba respectivă este tratată în lucrarea noastră.)

Numărul foarte mare al idiomurilor vorbite pe glob — evaluat de diferiți autori între 2 000 și 8 000 — ne-a obligat să procedăm la o selecție, reținînd în principiu pentru acest dicționar numai idiomurile cărora majoritatea surselor le recunosc statutul de limbă. (Dintre dialecte sînt menționate în cuprinsul articolelor numai dialectele limbilor tratate în LL; ele figurează în *Indice*, cu trimitere la numărul articolului în care este prezentată limba respectivă.) Cum însuși numărul limbilor propriu-zise este foarte mare, am procedat la o a doua selecție pe baza numărului de vorbitori, incluzînd în lucrarea noastră numai limbile vorbite de minimum 1 000 de persoane (conform cel puțin uneia din sursele recente de care dispunem). Trebuie subliniată aici dificultatea de a stabili, fie și numai aproximativ, numărul de vorbitori ai unei limbi, din cauza intervenției unor factori cum ar fi bi- și chiar multilingvismul, funcționarea unor idiomuri nu numai ca limbi materne, ci și ca

Scanned with OKEN Scanner

limbi secunde, utilizarea unor limbi exclusiv în anumite domenii ale vieții sociale etc.

Am ales cifra de 1 000 vorbitori — care are o semnificație diferită de la o regiune a globului la alta — din dorința de a include în dicționarul nostru, pe lîngă limbile foarte importante, care sînt relativ puține, și numeroase limbi vorbite în arii restrînse sau slab populate (în care chiar limbile „mari" abia ating cîteva zeci de mii, rareori cîteva sute de mii de vorbitori), astfel încît să fie reflectată întreaga diversitate a idiomurilor de pe glob și să fie reprezentate toate familiile de limbi și toate zonele geografice, fără a dezavantaja pe vreuna din ele. Am avut în vedere faptul că, în perspectiva creșterii rolului jucat în viața internațională de țările mici și, printre acestea, de cele care își cuceresc abia acum independența, și în condițiile extinderii relațiilor între popoare și ale intensificării circulației de idei — printre altele datorită dezvoltării mijloacelor de difuzare a informațiilor —, publicul are tot mai des prilejul de a afla de existența unor limbi care îi erau pînă nu demult total necunoscute. Nu este de neglijat nici faptul că dobîndirea autonomiei este uneori urmată de adoptarea unui idiom local drept limbă națională și oficială, consfințind o situație de fapt, ceea ce îi sporește interesul. Se adaugă și considerentul că informații despre astfel de limbi sînt mai greu de găsit chiar în lucrări de ansamblu recente — de pildă, în volumul consacrat lingviticii din *Enciclopedia Bordas*, limbile africane și mai ales cele din Australia și Oceania sînt extrem de sumar și incomplet prezentate.

Am lăsat deci la o parte, în această formă a cărții, limbile vorbite de mai puțin de 1 000 de persoane și cele pentru care nu avem nici o indicație cu privire la numărul de vorbitori, precum și limbile artificiale și — cu excepții de tipul celor care vor fi prezentate în continuare — limbile moarte. De la acest principiu ne-am abătut numai în acele cazuri în care limbi vorbite astăzi de mai puțin de 1 000 de persoane sau chiar dispărute într-un moment istoric sau altul au avut o importanță culturală sau lingvistică deosebită. Astfel, am socotit că este firesc să prezentăm toate limbile din Europa, indiferent de numărul de vorbitori, sau o serie de limbi moarte foarte importante în antichitate, cum au fost arameica — limbă de circulație în Orientul Apropiat timp de un mileniu — sau feniciana — prima limbă pentru scrierea căreia s-a folosit un alfabet fonetic.

4. Am considerat că, într-o astfel de prezentare, o limbă nu trebuie izolată de totalitatea idiomurilor cu care se înrudește și cu care posedă în comun o serie de trăsături, și că, prin urmare, prezentarea alfabetică (avînd, pe lîngă avantajul orientării rapide, dezavantajul unei prezentări fragmentare) trebui complinită prin recompunerea unei imagini de ansamblu și anume prin includerea în lucrare a unor articole speciale consacrate „familiilor" de limbi. Indicarea poziției unui idiom sau grup de idiomuri în cadrul clasificării genealogice a limbilor nu constituie însă în cartea noastră — spre deosebire de alte lucrări similare — un scop în sine, ci are doar caracter orientativ, permițînd situarea fiecărei entități într-un cadru mai larg.

Problemele ținînd de clasificarea limbilor — și, legat de aceasta, alegerea grupărilor care să formeze în dicționarul nostru obiectul unor articole separate — au constituit o altă dificultate în elaborarea lucrării. Astfel, clasificarea genealogică diferă într-o oarecare măsură, din punct de vedere metodologic, și, ca urmare, terminologic, de la o categorie de limbi la alta, iar în cazul anumitor domenii, de la un specialist la altul. Pentru o serie de limbi mai puțin studiate pînă acum s-au propus clasificări provizorii, care suferă modificări pe măsura progresului rapid al cunoștințelor; aceasta nu înseamnă însă că toate schimbările de acest fel reprezintă corectări întemeiate pe o mai bună cunoaștere a realităților: în unele cazuri este vorba de simple ipoteze, insuficient verificate, a căror noutate nu implică neapărat superioritatea soluției propuse față de cele anterioare și de aceea nu le-am adoptat automat.

Deosebirile de acest ordin pe care nu le-am putut evita în prezentarea diferitelor limbi în LL reflectă modul în care sînt ele tratate în literatura de specialitate. O primă mare deosebire privește ansamblul noțiunilor cu care se operează în diferitele sisteme de clasificare. În această privință se disting două orientări principale: sistemul tradițional, care are ca unitate superioară *familia de limbi*, împărțită succesiv în *ramuri*, *grupuri*, *subgrupuri*, și sistemele mai noi, aplicate în special la domenii abordate mai recent (limbile amerindiene, papua), în care unitățile principale sînt numite *phylum* și *stock* (fr. *souche*); alături de acestea apar și unități supraordonate mergînd pînă la *super-macro-phylum*, dar regăsim și termenii tradiționali, care primesc însă alte valori (astfel, *familia* desemnează într-o asemenea ierarhie o grupare de rang inferior). Rezultă că un termen ca *familie* nu are aceeași accepție cînd este aplicat diferitelor grupări de limbi; mai mult, chiar în cadrul aceleiași clasificări, și anume al celei tradiționale, un termen poate desemna subîmpărțiri cu ranguri diferite: astfel, se vorbește curent atît de familia limbilor indo-europene, cît și de familia limbilor romanice — deși cea de a doua este subordonată celei dintîi.

Scanned with OKEN Scanner

În aceste condiţii, indicaţiile din LL respectă în principiu pe cele oferite de sursele de bază, cu trimiteri la izvoare în cazul clasificărilor divergente. Atît pentru limbi cît şi pentru grupurile de limbi am indicat întotdeauna gruparea cu cel mai înalt rang în care se încadrează, dar nu am numit-o *familie* atunci cînd termenul ar fi fost echivoc. Am evitat folosirea lui în accepţia de grupare cu rang maxim ori de cîte ori prin *familie* se înţelege şi o grupare subordonată aparţinînd aceluiaşi ansamblu de idiomuri înrudite (astfel, nu am spus: **FRANCEZĂ**, l. din fam. indo-europeană ... ci **FRANCEZĂ**, l. indo-europeană din fam. l. romanice). Pe lîngă încadrarea în gruparea de maximă generalitate, am indicat şi nivelul următor de clasificare, care formează de cele mai multe ori obiectul unui articol separat în LL (cum este cazul familiei limbilor romanice). Nu am folosit termenii *stock* şi *(macro-)phylum*, mai puţin obişnuiţi, decît cu privire la limbile amerindiene şi papua, pentru care predomină acest tip de clasificare.

Diferitelor grupuri de limbi le-au fost consacrate articole separate în funcţie de situaţia lor specifică. Astfel, în cazul domeniilor lingvistice bine studiate, în care diferitele subîmpărţiri sînt precis caracterizate, am inclus în LL articole privind grupări cu diferite grade de generalitate (cu excepţia celor minore), astfel încît în LL să figureze toate grupările cu acelaşi rang. Pentru domeniile lingvistice mai puţin studiate, în care diferitele grupări cu caracter provizoriu poartă adesea denumiri convenţionale, lipsite de tradiţie şi circulaţie — cum este cazul limbilor papua —, nu am reţinut în dicţionar decît pe cele mai cuprinzătoare şi mai bine caracterizate, a căror includere ne permitea să evităm repetarea trăsăturilor comune în legătură cu fiecare din limbile componente în parte. Nu am prezentat în articole speciale grupurile ale căror componente nu au fost incluse în LL întrucît nu corespundeau criteriilor de selecţie (cum este cazul celor mai multe grupări de limbi australiene).

Nu am făcut tipografic distincţie între limbi şi grupuri de limbi (intercalate în LL la locul lor alfabetic), deoarece, pe de o parte, cel care caută în dicţionar o anumită denumire pe care a întîlnit-o nu ştie totdeauna dinainte dacă aceasta priveşte o limbă sau un grup de limbi şi, pe de altă parte, acelaşi nume desemnează uneori atît limba cît şi gruparea din care ea face parte.

Am ajuns astfel la un total de 2 171 limbi şi grupuri de limbi. În fapt, LL cuprinde unele indicaţii şi despre alte idiomuri sau grupuri de idiomuri decît cele care figurează drept cuvînt-titlu la locul lor alfabetic, în cuprinsul articolelor făcîndu-se referiri şi la diverse alte limbi sau grupuri de limbi. Numele acestora figurează în *Indicele* de la sfîrşitul volumului, în care se fac trimiteri la numărul articolului unde apar.

5. Este de la sine înţeles că nu toate limbile ocupă aceeaşi poziţie: alături de unele răspîndite pe teritorii vaste, cu milioane, zeci sau chiar sute de milioane de vorbitori, există altele vorbite de puţine persoane în regiuni nu prea întinse; pe lîngă idiomuri cu o poziţie socială şi culturală deosebită (limbi naţionale, oficiale, limbi internaţionale, limbi cu o bogată literatură), sînt altele folosite numai în cadrul familial sau limitate la un singur trib.

Ca urmare, am acordat fiecărei limbi un spaţiu corespunzător importanţei sale în raport cu numărul de vorbitori şi rolul său de limbă de stat sau nu. Am inclus astfel într-o primă categorie de articole, acordîndu-le spaţiul cel mai mare, limbile cu mai mult de 20 de milioane de vorbitori şi cu statut oficial. Am socotit firesc să procedăm la fel şi cu limbile de stat europene, chiar dacă nu ating numărul de vorbitori indicat. A doua categorie de articole în ce priveşte întinderea cuprinde limbi naţionale care au între 1 şi 20 de milioane de vorbitori, precum şi limbile europene de mai mică importanţă. Restul articolelor, consacrate celor mai multe dintre limbi, sînt mult mai restrînse, variind de la simpla indicare a numelui, familiei căreia îi aparţine, ţării unde se vorbeşte şi numărului de vorbitori la cîteva informaţii sumare. Şi de această dată am fost uneori nevoiţi să nu respectăm proporţiile preconizate, fie din lipsă de informaţii, fie, dimpotrivă, datorită marii importanţe pentru istoria civilizaţiei a unor limbi sau interesului strict lingvistic pe care îl prezintă altele, deşi nu se încadrează în categoriile stabilite. Grupurile de limbi au fost şi ele tratate diferenţiat, în funcţie de importanţa şi extensiunea lor.

Am căutat astfel să realizăm un echilibru între două tendinţe diferite: pe de o parte, de a prezenta mai pe larg limbile mai importante, deci, în general, mai cunoscute — evitînd totuşi, pe cît posibil, faptele prea banale —, şi, pe de altă parte, de a include cît mai multe informaţii despre limbile mai puţin familiare cititorului român. Dimensiunile articolelor nu trebuie deci considerate în nici un caz drept o evaluare calitativă sau de alt ordin, ele fiind dictate de considerente practice şi legate de măsura în care diferitele limbi sînt cunoscute publicului românesc şi de sursele de informaţii existente.

6. Avînd în vedere specificul lucrării noastre, am acordat spaţiul cel mai mare informaţiilor de ordin strict lingvistic, cu atît mai mult cu cît pentru alte aspecte (istoric, geografic, politic, economic, social, cultural, literar),

Scanned with OKEN Scanner

cititorul român dispune de tot mai numeroase surse de informare generală rapidă (mici enciclopedii, dicționare tematice, atlase ș.a.).

Dintre trăsăturile lingvistice propriu-zise ne-am străduit să selectăm pe acelea care individualizează cel mai bine fiecare limbă, pe cele mai rar întîlnite printre limbile lumii și mai puțin obișnuite pentru cititor, ținînd seama că acesta are ca termen principal de comparație româna — o limbă indo-europeană romanică — și o serie de limbi de circulație, în general tot cu structură indo-europeană.

Precizările minime de bază nu lipsesc cu privire la nici una din limbile sau grupările prezentate; cît privește celelalte informații, în fiecare caz în parte am dat o pondere mai mare aspectelor de un anumit ordin, deoarece am căutat să punem în evidență ceea ce este caracteristic fiecăreia.

Cele două tipuri principale de articole — privitoare la limbi și la grupuri de limbi — au o structură asemănătoare, cu unele deosebiri firești între ele și de la un articol la altul. Schema maximală a articolelor, realizată integral sau parțial în funcție de importanța și bogăția informațiilor, este următoarea:

După numele limbii (grupului) ales drept cuvînt-titlu se dau, dacă este cazul, diferitele sale variante și sinonime, se precizează apoi caracterul de limbă sau de grup și locul ocupat în clasificarea genealogică, localizarea geografică și numărul de vorbitori. În cazul grupurilor de limbi se indică numărul idiomurilor pe care le cuprind și se dă lista celor incluse în LL; dacă acestea sînt prea numeroase, se citează numai cele mai importante. Urmează eventuale informații asupra originii denumirii (denumirilor) limbii sau grupului tratat.

Pentru limbile și grupurile mai importante s-au selectat o serie de trăsături reprezentative privind structura fonologică, gramaticală și lexicală în faza lor contemporană, prezentate în termenii proprii acestor limbi. Ne-am ferit să dăm prea multe detalii de strictă specialitate (cu privire la structura fonologică precizăm că, atunci cînd nu se specifică altfel, numărul de vocale, consoane etc. din fiecare limbă se referă la foneme, nu la sunetele prin care se realizează ele) și am insistat mai mult asupra trăsăturilor de ordin gramatical sau privind modul de exprimare a diferitelor concepte. Am evitat de asemenea — în măsura posibilului — folosirea unor termeni lingvistici prea specializați; deoarece însă acest lucru nu este pe deplin realizabil, am anexat la sfîrșitul volumului, din dorința de a face lucrarea accesibilă unui cerc cît mai cuprinzător de cititori, un *Glosar* în care sînt explicați termenii lingvistici folosiți mai frecvent în lucrare și care nu sînt cunoscuți publicului larg (și anume termenii care nu figurează în *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975). Termenii care apar numai în unul sau în cîteva articole au fost de regulă explicați la locul respectiv. Precizăm că uneori același termen poate primi accepții mai mult sau mai puțin diferite de la un tip de limbi la altul. Pentru noțiunile generale de lingvistică cititorii pot consulta cartea acad. Al. Graur, *Lingvistica pe înțelesul tuturor*, Editura enciclopedică română (col. *Enciclopedia de buzunar*), București, 1972.

Pentru o mai bună înțelegere a trăsăturilor lingvistice am dat unele exemple concrete. Exemplificările respectă transcrierea sub care apar în sursele din care au fost extrase, pe care nu am încercat să o unificăm. Ne-am străduit, pe cît posibil, să folosim cît mai puține semne fonetice speciale (menționăm că unele simboluri primesc valori diferite de la o limbă la alta), considerînd că detaliile de acest fel nu interesează majoritatea cititorilor, în timp ce specialiștii sînt familiarizați cu problemele transcrierii și transliterației.

Articolele conțin și unele informații privitoare la varietățile geografice (dialecte) și stilistice ale limbii respective și la statutul ei socio-cultural. În continuare se dau unele elemente referitoare la istoria acestor limbi: raporturile față de eventuala limbă de origine, data primelor atestări, etapele istoriei lor (menționîndu-se în special capodopere ale literaturii vechi), evoluția unor trăsături, influențele suferite din partea altor limbi. Se prezintă de asemenea sistemul (sistemele) de scriere utilizate pentru notarea limbii respective. În încheiere se semnalează influența lor asupra altor idiomuri. Am făcut, bineînțeles, raportări la limba română ori de cîte ori a fost cazul.

Indicații mai amănunțite privind modul concret în care trebuie interpretate datele din cuprinsul articolelor sînt date mai departe 8.

Din necesitatea de a economisi la maximum spațiul, pentru a putea include cît mai multe informații, am adoptat unele norme de redactare și convenții tipografice, care sînt explicate în același loc, precum și o serie de *Abrevieri*, *sigle* și *semne speciale*.

7. Izvoarele fundamentale consultate sînt aceleași pentru toate continentele și familiile de limbi, din dorința de a pune la baza volumului surse de informații unitare. Am folosit astfel în primul rînd lucrări de ansamblu privitoare la totalitatea limbilor lumii, dintre care le prezentăm în continuare pe cele mai importante, în ordinea priorității pe care le-am acordat-o:

Scanned with OKEN Scanner

Current Trends in Linguistics [abreviat CTL] (ed. Th. A. Sebeok), în special vol. 1, 2 și 4—10, Haga, Mouton, 1963—1973 (prezentare a stadiului actual al cercetărilor lingvistice, organizată, în secțiunile care interesează direct tema noastră, după criteriul geografic și al familiilor de limbi, și datorată unor specialiști consacrați în diferitele domenii);

C. F. și F. M. Voegelin, *Classification and Index of the World's Languages*, New York — Amsterdam, Elsevier, 1977 (caracterizată mai sus, 2.; unele deosebiri față de CTL privind numele, statutul de limbă sau dialect sau clasificarea unor idiomuri, componența unor grupuri, numărul de vorbitori);

Les langues du monde par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen [abreviat MC], ed. nouă, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique — Champion, 1952 (prezentată mai sus, 2.; prima sinteză științifică modernă (ed. I, 1924), foarte bogată în fapte; clasificare și descriere tradiționale);

Lucia Wald, Elena Slave, *Ce limbi se vorbesc pe glob*, București, Editura științifică, 1962 (prima lucrare de acest fel din lingvistica românească, prezentată mai sus, 2.; se bazează pe informațiile din MC, la care se adaugă alte izvoare privind diferite limbi și grupuri de limbi);

Roger Caratini, *Bordas Encyclopédie: Linguistique*, Paris, Bordas, 1972 (partea direct legată de tema noastră cuprinde o prezentare — inegal dezvoltată — pe familii de limbi în cadrul fiecărui continent; vezi și mai sus, 3.);

Meritt Ruhlen, *A Guide to the Languages of the World*, Standford, 1976 (descriere generală a clasificării genealogice, urmată de prezentarea a 700 limbi (selectate după criterii insuficient explicate) ordonate alfabetic, pentru care se indică poziția în clasificare, localizarea geografică și numărul de vorbitori și se dau caracteristicile fonetice / fonologice și topica specifică);

Le langage. Encyclopédie de la Pléiade, volume publié sous la direction d'André Martinet, Paris, Gallimard, 1968 (în special capitolele *Quelques types de langues*, *Les langues dans le monde d'aujourd'hui*, *Les familles de langues*, p. 887—1437).

La aceste izvoare de bază se adaugă alte lucrări generale sau specializate pe continente și familii de limbi sau lucrări de lingvistică generală și anume:

Pierre Alexandre, *Langues et langage en Afrique Noire*, Paris, Payot, 1967.

Leonard Bloomfield, *Le langage*, Paris, Payot, 1970.

Gyula Décsy, *Die linguistische Struktur Europas. Vergangenheit. Gegenwart. Zukunft*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1973.

H. A. Gleason, *Introduction à la linguistique*, Paris, Larousse, 1969.

Al. Graur, *Dicționar de cuvinte călătoare*, București, Editura Albatros, 1978.

J. H. Greenberg, *The Languages of Africa*, Haga, Mouton, 1966.

Harald Haarmann, *Soziologie und Politik der Sprachen Europas*, Deutscher Taschenbuch Verlag, [München], 1975.

L. Homburger, *Les langues négro-africaines et les peuples qui les parlent*, Paris, Payot, 1957.

Kenneth Katzner, *The Languages of the World*, New York, Funk and Wagnalls, 1975.

Siegfried H. Muller, *The World's Living Languages*, New York, Frederick Ungar, 1964.

Mario Pei, *Histoire du langage*, Paris, Payot, 1954.

Edward Sapir, *Linguistique*, Paris, Editions de Minuit, 1968.

Thomas A. Sebeok, *Native Languages of the Americas*, New York—Londra, Plenum Press, 2 vol., 1976—1977.

Antonio Tovar, *Catálogo de las lenguas de América del Sur. Enumeración, con indicaciones tipológicas, bibliografía y mapas*, Buenos Aires, Editorial Sudamericana, [1961].

Heinz F. Wendt, *Sprachen*, Das Fischer Lexicon, Frankfurt am Main — Hamburg, Fischer Bücherei, 1961.

Языки народов С.С.С.Р., Moscova, ed. „Наука", 5 vol., 1966—1968.

Nu am menționat lucrările speciale consacrate unei singure limbi sau unui grup restrîns de limbi, care ne-au servit la elaborarea diferitelor articole, deoarece enumerarea lor ar fi mărit excesiv dimensiunile acestei bibliografii.

8. Pe lîngă principiile generale expuse mai sus am adoptat — din necesitatea de a cuprinde cît mai multe informații într-un spațiu cît mai restrîns — și o serie de norme de redactare și convenții tipografice, pe care le explicăm în cele ce urmează, pentru a înlesni cititorului o înțelegere cît mai exactă a datelor incluse în dicționar.

Ordinea alfabetică a prezentării limbilor și grupărilor de limbi în prezentul dicționar necesită următoarele precizări: articolele sînt dispuse în LL în ordinea alfabetică a cuvintelor-titlu, fără a se ține seama de semnele diacritice care însoțesc literele (astfel, puținele articole care încep cu literele Ş sau Ţ au fost intercalate la locul corespunzător printre articolele de la litera S, respectiv T); limbile africane ale căror nume se folosesc atît cu, cît și fără prefixe sînt așezate la locul alfabetic al numelui propriu-zis (tipărit cu majuscule), fără a se ține seama de prezența prefixului (de exemplu

limba *shi***RONGA** trebuie căutată în dicționar la litera *R* și nu la litera *S*; cititorul nefamiliarizat cu acest sistem poate afla numărul articolului căutat consultînd indicele); de asemenea, denumirile diferitor grupări de limbi amerindiene, în care numele propriu-zis este precedat de determinantul *macro-* (de exemplu MACRO-ALGONCHIN), pentru a le deosebi de grupările de rang inferior sau de limbi cu același nume, vor trebui căutate la locul alfabetic al acestuia (deci sub **ALGONKIN**).

Convențiile tipografice adoptate sînt următoarele:

Numele idiomurilor și grupurilor de idiomuri sînt scrise în general la inițială cu literă mică, conform normelor ortografice românești, chiar dacă provin din limbi ca engleza sau germana, în care aceste nume se scriu cu majusculă; apar cu majusculă acele nume care sînt în mod cert identice cu nume geografice mai mult sau mai puțin cunoscute.

Numele de limbi sau grupuri de limbi urmate de un asterisc atunci cînd apar pentru prima dată în text sînt la rîndul lor titluri de articole separate în LL; prezența asteriscului ține loc de trimitere la articolul respectiv (asteriscul lipsește atunci cînd din text reiese explicit că limbile în cauză sînt tratate în LL).

Numele de limbi, grupuri de limbi și dialecte tipărite cu caractere cursive nu sînt cuvinte-titlu în LL.

Abrevierea cuvîntului-titlu se face în cuprinsul articolului respectiv prin inițiala numelui limbii (literă mare aldină urmată de punct); în cazul numelor compuse se folosesc inițialele ambelor componente (de exemplu **I.-E.** pentru familia indo-europeană).

Normele de redactare pe care le-am respectat sînt următoarele:

Cuvîntul-titlu reprezintă, după caz, numele unic sub care este cunoscută limba (gruparea) respectivă sau una din denumirile folosite în diferitele surse. Alegerea uneia dintre acestea drept cuvînt-titlu s-a bazat pe următoarele criterii: frecvența în studiile de specialitate, circulația în limba română, concordanța cu numele din limba respectivă. Atunci cînd nu am putut aplica aceste principii, am adoptat numele utilizat în CTL, unde diferitele limbi și familii de limbi sînt prezentate de buni cunoscători ai fiecărui domeniu în parte.

În alte cazuri a trebuit să optăm nu pentru un sinonim sau altul, ci pentru una din variantele aceleiași denumiri. Și această alegere am făcut-o ghidîndu-ne după criteriile enunțate mai sus. În plus, am preferat, atunci cînd a fost posibil, acele grafii capabile să sugereze cititorului român o pronunțare cît mai apropiată de cea din limba respectivă (atunci cînd aceasta reiese cu claritate din surse).

În cazul numelor pentru care nu există o tradiție în limba română, am procedat la adaptarea lor fonetică și morfologică (sufix, desinență) la sistemul limbii române numai atunci cînd forma respectivă permite acest lucru și cînd anumite limbi de circulație pot constitui un model. Numele idiomurilor vorbite în U.R.S.S. au fost transliterate potrivit normelor recomandate în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, ed. a III-a, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971, pentru transcrierea numelor din limbile care folosesc alfabetul chirilic, sau reproduse în transcrierea internațională folosită în alte surse. Denumirile altor limbi care nu utilizează alfabetul latin sînt redate conform modelului din limbile de circulație în care le-am întîlnit. În cazul numelor care includ completări (cele mai multe de ordin geografic) am tradus determinantul ori de cîte ori din izvoare reieșea valoarea lui exactă. Datorită deosebirii de topică între limba română și unele din limbile în care sînt redactate izvoarele folosite, au rezultat uneori diferențe în ce privește ordinea alfabetică față de aceste surse (de ex. engl. *Southern Arapesh* a devenit **ARAPESH DE SUD**, cu avantajul de a apărea în LL în imediata vecinătate a unei limbi înrudite, **ARAPESH MONTANĂ** — ceea ce nu se întîmpla în cazul engl. *Mountain Arapesh*).

Atunci cînd după cuvîntul-titlu apar în continuare, între paranteze, cu aceleași caractere, una sau mai multe litere, un sufix, o desinență sau un determinant, este vorba de variante ale formei finale a numelui respectiv, grupate împreună cu forma de bază din rațiuni de economie de spațiu. În interiorul cuvîntului-titlu nu au fost incluse variații de litere, deoarece ar fi perturbat ordinea alfabetică.

Variante și sinonime. După forma aleasă drept cuvînt-titlu am dat în paranteză, cînd a fost cazul, tipărite cu caractere obișnuite („albe"), variantele ei grafice, fonetice sau morfologice și denumirile sinonime, ordonate alfabetic. Sînt reproduse ca atare toate formele excerptate din izvoarele consultate (fără a preciza din ce limbă provin). Parantezele din interiorul sau de la sfîrșitul acestora marchează variantele lor, pe care am încercat să le grupăm cît mai economic. Semnul ~ urmat sau nu de cratimă, după caz, și de un alt cuvînt, ține locul numelui precedent (care există deci și singur, și cu complinirea respectivă). Printre variante nu am inclus simplele traduceri sau echivalentele numelui din titlu în diverse limbi de circulație — care se pot găsi cu ușurință în dicționarele bilingve obișnuite — decît atunci cînd prezintă forme foarte diferite, a căror semnificație sau al căror loc alfabetic în dicționare nu se pot deduce cu ușurință.

Scanned with OKEN Scanner

Cifrele aşezate „la umărul" cuvîntului-titlu (ca exponent) diferenţiază limbile diferite care poartă întîmplător nume identice. Cifrele aldine dispuse în rînd după cuvîntul-titlu disting accepţiile lui diferite. Cînd cuvîntul-titlu desemnează o limbă şi o grupare de limbi, am numerotat cu **1.** limba şi cu **2.** grupul asupra căruia s-a extins numele limbii. Dacă după fiecare cifră apar în paranteză sinonime diferite înseamnă că acestea sînt folosite numai pentru limba, respectiv gruparea în cauză, de ex. **TOARIPI 1.** (MOTUMOTU), l. papua* ... **2.** (ELEMA), fam. de l. papua*...

Indicaţia l. (idiom) după cuvîntul-titlu se foloseşte ori de cîte ori specialiştii nu sînt de acord în privinţa caracterului de limbă sau dialect al idiomului respectiv; în continuare se reproduc principalele păreri, trimiţîndu-se la surse prin una din siglele explicate în continuarea listei de *Abrevieri*.

Încadrarea şi clasificarea genealogică a limbii (grupării) respective se face, în conformitate cu principiile generale enunţate mai sus **4.**, în felul următor: prima indicaţie priveşte ansamblul cel mai cuprinzător de limbi înrudite din care face parte limba (gruparea) respectivă. Denumirea lui este precedată de termenul *familie* (abreviat fam.) numai în cazurile cînd acesta se foloseşte în clasificarea limbilor respective pentru a-l desemna (a se compara: **ARABĂ**, l. din fam. afro-asiatică*... şi **ABELAM**, l. papua*).

Atunci cînd apare şi o a doua indicaţie, aceasta se referă la gruparea de rang imediat subordonat în care se încadrează limba tratată. Aceasta este precizată numai în cazurile în care figurează şi ea în LL, sub numele său trebuind căutate trăsăturile pe care limba în cauză le are în comun cu celelalte idiomuri din grup (de ex. **ARABĂ**, l. din fam. afro-asiatică*, gr. semitic*). Abrevierea *gr.* este folosită şi cu sensul general de „grupare", în acest caz precizîndu-se rangul ei de *phylum* sau de *stock* în sistemul de clasificare aplicat limbilor în cauză (de ex. **NOUA GUINEE DE EST**, gr. de l. papua* cu rang de *stock*...). Sînt semnalate de asemenea divergenţele de păreri, cu indicarea surselor.

Localizarea geografică a limbilor (grupărilor) se face prin indicarea statului (statelor) în care sînt vorbite actualmente. Numele geografice se dau sub forma adoptată în cele mai recente lucrări româneşti de informare în acest domeniu (*Statele lumii*, Mică enciclopedie, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1976, şi A. Bârsan, *Mic atlas geografic*, ed. a III-a, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978), făcîndu-se şi echivalenţele necesare cu denumirile mai vechi sub care sînt eventual cunoscute. După numele statului se dă eventual în paranteză o localizare mai exactă în interiorul acestuia. Pentru teritoriile neautonome, cu perspectiva dobîndirii independenţei, nu am precizat şi statul în administraţia căruia se află deocamdată. La limbile vorbite în mai multe state se indică întîi ţara (ţările) de origine şi apoi cele în care s-au extins ulterior.

Cifrele care urmează reprezintă numărul total (bineînţeles aproximativ) de vorbitori ai limbii (grupării) respective, după ultimele surse avute la dispoziţie (acest număr se află în continuă schimbare). Dacă nu se specifică altfel, această cifră priveşte (în măsura în care lucrul acesta reiese din surse) persoanele care au idiomul respectiv drept limbă maternă. Anul indicat în unele cazuri în paranteză reprezintă data ultimului recensămînt cunoscut. Atunci cînd se dau două cifre diferite, acestea reprezintă evaluările extreme întîlnite în lucrările consultate (cînd cifrele provin din surse diferite se precizează acest lucru).

Enumerarea limbilor care aparţin unui grup şi a dialectelor unei limbi se face în ordine alfabetică. Am inclus printre dialecte numai varietăţile menţionate explicit ca atare în sursele consultate, fără a coborî şi la nivelul unităţilor subordonate lor. Atunci cînd un dialect poartă mai multe denumiri sau numele său prezintă variante am procedat la fel ca în cazul limbilor aflate într-o situaţie similară.

Celelalte categorii de informaţii sînt prezentate mai explicit în cuprinsul fiecărui articol şi de aceea sperăm că lămuririle date mai sus sînt suficiente pentru înţelegerea lor.

9. Cei doi autori şi-au împărţit materia tratată pe continente, respectiv familii de limbi, după cum urmează: Marius Sala — limbile indigene din Africa şi America, limbile afro-asiatice; Ioana Vintilă-Rădulescu — limbile din Asia (cu excepţia celor afro-asiatice), Australia şi Oceania.

În ce priveşte limbile vorbite în Europa, ele au fost repartizate în felul următor: Marius Sala — greaca, latina, limbile romanice (cu excepţia francezei şi occitanei), celtice şi slave; Ioana Vintilă-Rădulescu — indo-europeana, albaneza, armeana, basca, franceza, occitana, limbile germanice, baltice, fino-ugrice, turcice, caucaziene şi limbile care reprezintă prelungiri ale unor familii vorbite preponderent în Asia.

Autorii au elaborat în comun *Introducerea* şi secţiunile cu caracter auxiliar. De asemenea, ei şi-au revăzut reciproc articolele şi au încercat să niveleze pe cît posibil particularităţile individuale în tratare, pentru a realiza o cît mai mare unitate de redactare, care să compenseze pe cît posibil — fără a împinge însă unitatea

Scanned with OKEN Scanner

pînă la monotonie — deosebirile inerente determinate de materialul lingvistic diferit.

Autorii sînt conștienți de unele deficiențe ale lucrării lor, care derivă mai ales din familiarizarea diferită cu diversele domenii lingvistice și din imposibilitatea de a consulta toate izvoarele de primă mînă, care alcătuiesc o bibliografie imensă. Ei au considerat totuși că încercarea de față, gîndită de la început ca fiind perfectibilă, are cel puțin meritul de a umple fără întîrziere un gol în domeniul lucrărilor de informare generală destinate unui public cît mai larg.

Autorii își fac o plăcută datorie mulțumind tuturor colegilor, români și străini, specialiști în diferite limbi și familii de limbi, care i-au ajutat prin sugestii, informații și discuții colegiale, dintre care menționăm pe Ilinca Constantinescu, I. Fischer, E. Vrabie. Mulțumim în mod special acad. Al. Graur, care, în calitate de referent, a citit întreaga lucrare și ne-a comunicat observații prețioase, contribuind astfel la îmbunătățirea ei. Mulțumirile noastre se adresează de asemenea conducerii Editurii științifice și enciclopedice, directorului ei, Mircea Mâciu, redactorului șef Valeriu Șuteu și redactorului de carte Rodica Chiriacescu, care au primit cu interes lucrarea noastră și ne-au acordat tot sprijinul pentru apariția ei în cele mai bune condiții.

Este de la sine înțeles că întreaga răspundere în legătură cu erorile care s-au putut strecura în cuprinsul volumului revine autorilor, tributari la rîndul lor surselor pe care le-au avut la dispoziție. Ei vor fi bucuroși să primească orice fel de observații care i-ar ajuta să-și îmbunătățească lucrarea.

AUTORII

decembrie 1979

Scanned with OKEN Scanner

ABREVIERI

acuz.	= acuzativ	loc.	= locuitor
avest.	= avestic	masc.	= masculin
C	= consoană	mil.	= milion
C.	= centru	milen.	= mileniu
chin.	= chinez	N	= nazală
d.	= dialect	nom.	= nominativ
dan.	= danez	ol.	= olandez
dat.	= dativ	pers.	= persoană
distr.	= district	pl.	= plural
engl.	= englez	prov.	= provincie
est.	= eston	ram.	= ramură a unei fam. de l.
fam.	= familie	reg.	= regiune
fem.	= feminin	rom.	= românesc
fr.	= francez	S	= semiconsoană
gen.	= genitiv	sanscr.	= sanscrit
germ.	= german	sec.	= secol
got.	= gotic	sg.	= singular
gr.	= grup de idi omuri	sl. com.	= slav comun
i.	= idiom	subdiviz.	= subdiviziune
i.-e.	= indo-european	sued.	= suedez
it.	= italian	V	= vocală
l.	= limbă	v.	= vechi
L	= lichidă	voc.	= vocativ
lat.	= latin	vorb.	= vorbitor
lit.	= literal		

SIGLE

CTL	= *Current Trends in Linguistics*
LL	= *Limbile lumii*
MC	= Meillet-Cohen, *Les langues du monde*
Voegelin	= C.F. şi F. M. Voegelin, *Classification and Index of the World's Languages*

SEMNE SPECIALE

>	provine din
<	a devenit
~	ţine locul cuvîntului precedent
/ /	transcriere fonologică
[ ]	transcriere fonetică
*	(după numele de limbi) marchează limbile tratate în LL

Scanned with OKEN Scanner

A

1 **ABAU**, l. papua din *phylum* Sepik superior*. *Papua-Noua Guinee*, poate şi *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 3 390 vorb.

2 **ABAZINĂ** (ABASIN, ABAZIN(IAN), ABAZINSKIJ, (ABKHAZ-)ABAZA), l. din fam. caucaziană*, ram. de NV sau d. al l. abhaze*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Abhază, R. A. Karaceaevo-Cerkesă); 20 000—25 000 vorb. (surse diferite).

Asemănări şi deosebiri faţă de abhază. 2 vocale *(a, i)*, 56 (58) consoane (aspirate, glotalizate, palatalizate, labializate sau combinînd cîte 2 din aceste trăsături), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2 d.: *ašxar (aschcharwa, ashkarwa, ashxar)*, *tapanta* — baza l. literare.

3 **ABE** (ABBE(Y), ABI, ABY), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, considerat fie d. al l. baule*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeş*; 20 000—25 000 vorb.

4 **ABELAM** (MAPRIK), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee*; 29 188 vorb.

D.: *maprik*, *wosera (wasera)*.

5 **ABHAZĂ** (ABCHASISCH, ABKHAZE, ABKHAZIAN, ABXAZO-ABAZA, ABXAZ(SKIJ), AP'SŠʷA), l. din fam. caucaziană*, ram. de NV. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Abhază, R.A. Karaceaevo-Cerkesă), *Turcia*; 65 000—100 000 vorb. (surse diferite).

În d. *abžuy* 2 (3) vocale: *a, i (ā)*, 56 consoane (aspirate, glotalizate sau combinînd fiecare din aceste trăsături cu labializare sau palatalizare), 2 semiconsoane. Nu are declinare. Articol hotărît prefixat *a-*. Largă folosire a postpoziţiilor. Categoria persoanei este dominantă. Singura l. din ram. de NV a l. caucaziene care posedă rudimente ale unui sistem de clase nominale — opoziţie masc./fem. la pers. 2, masc./fem./non-raţional la pers. 3 la verbe şi prefixe posesive, raţional/non-raţional la pl. şi la numerale (constituie o inovaţie). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Formarea cuvintelor prin compunere.

D.: *abžuy (abšuy, abzhui)* — baza l. literare, *bzyb (bzəb)* (are consoane palatalizate-labializate), *samurzakan (samursaqan)*, abazin*— dezvoltat ca l. separată.

Cea mai veche atestare: listă de cuvinte şi fraze întocmită în sec. 17 de călătorul turc Evliya Çelebi (apropiate de l. actuală). Împrumuturi din kabardină*, mingreliană*.

Scrisă cu alfabetul gruzin*, rus* cu modificări (sfîrşitul sec. 19), latin*, actualmente cu cel rus.

6 **ABURE** (ABOURÉ, ABOMWA, AKAPLES(S)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeş*; 7 000—8 000 vorb.

7 **ACEHNEZĂ** (AČEH, ACHEHNESE, ACHINESE, ATJEH(NESE)), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Sumatra); 1 mil. vorb.

Asemănări în domeniul fonologiei, al formelor gramaticale şi în special al lexicului cu l. cham*. Cuvinte comune cu l. mon-khmer* — explicabile probabil prin provenienţa de pe continent a vorb. l. A.

D.: *banda (eli-elai?)*, *baruh*, *buēng*, *daja*, *pase*, *pidlē (pedir, timu)*, *tunong*.

8 **ACOLI** (ACOOLI, AKOLI, A(TS)CHOLI, GANG, LANGO, SHULI), l. din fam. nilo-saharianā*, gr. nilo-charian*. *Uganda, Sudan*; 420 000 vorb.

9 **ADAMAWA DE EST**, gr. de l. din fam. nigero-congoleză*. Format din l. africane mai puţin studiate (multe din ele cunoscute numai prin liste de cuvinte întocmite de călători sau misionari). Face legătura între gr. Benue-Congo* şi celelalte gr. ale fam. nigero-congoleze*. 110 l., în LL 59. 2 subgr.: *Adamawa* şi limbile de E. Cele mai importante: sango*, zande(h)*.

Structura gramaticală a acestor l. nu este unitară: unele (banda*) sînt de tip izolant, în timp ce altele (zande) au clase nominale cu afixe.

10 **ADELE** (ADELI, SEDERE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Togo, Ghana*; 8 000 vorb.

11 **ADHOLA** (BUDAMA, DHOPADHOLA), l. din fam. nilo-saharianā*, gr. nilo-charian*. *Uganda, Kenya*; 75 000—150 000 vorb. (surse diferite).

12 **ADI** (ABOR, (~-)MIRI, MISHING, MIŠING), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominalizat. *India*; 65 300 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

13 **ADÎGHEI** (ADÎGHEE, ADYGEI, ADYGEJSKIJ, ADYGHE, ADYGHÉ, ADƏGE, CERKESĂ DE JOS, CERKESĂ DE VEST, K'AXƏ, KIAKH, KYAKISCH, KJAX, LOWER CIRCASSIAN, NIERDERTSCHERKESSISCH), l. din fam. caucaziană*, ram. de NV sau d. al l. cerkese*. *U.R.S.S.* (R.A. Adîghei), *Turcia*, *Siria*; 75 000—100 000 vorb. (surse diferite).

3 vocale *(a, ə, i)*, 50 consoane (aspirate, glotalizate, palatalizate, care combină aceste trăsături între ele sau cu labializare), 2 semiconsoane. Clase nominale (raţional masc. şi fem., non-raţional) la pers. 3 sg., parţial la 2 sg. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. (diferenţe mai ales fonetice): *abadzex (abadekh, abzax), bžedux (bzhedukh, bzheduх), natuxaj (natukhaj), šapsug (shapsug), temirgoj (chemgui, k'emirgoy, temirgoi, temirgoy)* — baza l. literare; *beslenej (besleneg, beslenei)* — d. de tranziţie între A. şi kabardină*.

Cea mai veche atestare: sec. 17 (listă de numerale şi fraze notate de un călător turc).

A folosit alfabetul arab*, latin* modificat (după 1918), actualmente cel rus*.

14 **ADYUKRU** (ADIOUKROU, ADIUKRU, A(D)JUKRU, AGYUKU, BURBURI, OGYUKRU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeş*; 2 000—3 000 vorb. (surse diferite).

Multe cuvinte au structura silabică CVC, foarte rară în acest gr. de l.

15 **AEKA** (AIGA), l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee*; 1 500 vorb.

16 **AFAR**, i. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*, considerat l. (CTL) sau constituind împreună cu saho* o singură l. (MC). *Etiopia, Somalia*; 28 000 vorb.

17 **AFAWA** (FAAWA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 8 000 vorb.

18 **AFITTI** (DITTI, UNIETTI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 2 000 vorb.

19 **AFRIKAANS** (AFRIKA(A)N, BABYHOLLANDS, CAPE DUTCH, KAPHOLLÄNDISCH, TAAL), l. din fam. indo-europeană*, ram. l. germanice*. *Africa de Sud, Botswana, Namibia, Zimbabwe, Swaziland*; 2,5 mil.—4 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială alături de engleză* în Africa de Sud (din 1925— la început împreună cu olandeza*) şi Namibia.

Deosebiri în fonetică, structura gramaticală şi lexic faţă de olandeză (cu care nu este reciproc inteligibilă) — îndreptăţesc considerarea l. A. drept o l. distinctă. 9 vocale scurte, 9 (10) lungi, 20 (22) consoane. A dus cel mai departe dintre l. germanice şi indo-europene tendinţa de trecere la un tip izolant. Reducere considerabilă a flexiunii. Nu are diferenţe de gen la substantive — o singură formă a articolului: hotărît *die (die man* „bărbatul", *die vrou* „femeia", *die kind* „copilul"), nehotărît *'n*. A păstrat totuşi la substantive forme diferite de pl. (în *-e, -s, -te* ş.a.) şi ar fi împrumutat un formativ de pl., *-goed*, din d. *nama* al l. hotentote*. A pierdut în general formele verbale neregulate (tari). Reducerea numărului de forme verbale în funcţie de persoană, mod, timp (precizate cu ajutorul pronumelor personale, respectiv al conjuncţiilor şi adverbelor); astfel, forma *lees* „a citi" are rol de infinitiv, indicativ prezent toate persoanele şi imperativ, iar *het gelees* — de trecut (corespunzînd perfectului simplu şi compus şi mai mult ca perfectului). Foloseşte dubla negaţie. Reducerea „corpului" cuvintelor (evitarea grupurilor consonantice, căderea consoanelor finale şi intervocalice); evoluţii semantice faţă de olandeză; cuvinte cu reduplicare, schimbarea funcţiei gramaticale, diminutive.

Nu are d. Îndeplineşte toate rolurile unei l. literare moderne de cultură.

Provine din olandeza (d. *de S*) vorbită de coloniştii buri stabiliţi în fosta colonie a Capului (Bunei Speranţe) de la mijlocul sec. 17. Vorbită de descendenţii acestora şi devenită l. maternă şi pentru o parte din populaţia de culoare. După unele păreri s-ar fi dezvoltat pe baza unui *pidgin malaio-portughez* şi ar fi trecut printr-un proces de (semi-)creolizare. Împrumuturi din malaeză*, (creola) portugheză*, l. negroafricane (bantu*, hotentotă*), engleză*.

Primele tipărituri datează din 1861. La sfîrşitul sec. 19 au apărut şi unele tipărituri cu alfabet arab* — texte religioase redactate de malaezi islamizaţi într-o varietate de A. cu multe împrumuturi din arabă, interesante pentru reconstituirea pronunţării reale a epocii (ortografie fonologică). Actualmente foloseşte numai alfabetul latin* — ortografie fonologică mai pronunţată decît olandeza; unele deosebiri faţă de aceasta (*v* are valoarea [f]; în împrumuturile romanice* *v* = [v]; *y* = [əi], *ê* = [ɛ:], *û* = [oe:], *z* = [s]; vocalele nazale sînt indicate printr-un *n* următor).

Împrumuturi A. în zulu*. Ar fi dat naştere unui *pidgin* folosit în relaţiile dintre hotentoţi şi afrikaan(d)eri în Namaland.

20 **AFRO-ASIATICĂ** (CHAMITO-SÉMITIQUE, HAMITO-SEMITICĂ), fam. de l. care ocupă un vast teritoriu (20 mil. km²) cuprinzînd Pen. Arabia şi statele de la N ei, precum şi jumătatea de N a Africii, de la Oc. Indian la Atlantic; cea mai bine cunoscută după fam. indo-europeană*. Cuprinde 5 ram., toate în LL, dintre care una (semitică) este vorbită în Africa şi Asia, iar celelalte 4 (egipteană, libico-berberă, cuşitică, ciadiană) în Africa.

Scanned with OKEN Scanner

Ultimele 4 sînt numite uneori *hamitice* (de la numele lui Ham, al doilea fiu al lui Noe, din care ar proveni, după *Biblie*, rasa neagră). Termenul *hamito-semitică* nu este adecvat pentru că lasă să se înţeleagă că ram. hamitice ar fi mai strîns înrudite între ele, ceea ce nu este cazul.

Ca şi l. indo-europene, l. **A.-A.** sînt flexionare. Trăsătura specifică a l. **A.-A.** constă în faptul că centrul cuvîntului este o rădăcină formată de cele mai multe ori din 3 consoane („triliteralitate"), diferitele valori gramaticale fiind exprimate prin alternanţe vocalice (flexiune internă), comparate adesea cu ablautul existent în germană*. Importanţa rădăcinii consonantice se reflectă în faptul că în scriere sînt notate numai consoanele. Foarte multe consoane cu bază laringală. Sînt caracteristice consoanele emfatice, care comportă o contracţie şi o tensiune a reg. laringale. Este specifică şi existenţa a 3 serii corelative pentru cele mai multe consoane dentale şi palatale (consoane pronunţate cu glota deschisă, cu voce sau cu glota închisă). Vocalele, puţin variate, formează în combinaţie cu rădăcina diverse categorii de cuvinte (substantive, verbe): etiopian *ngr — nagar* „cuvînt", *nagara* „a spus". Temele primare formate în acest mod pot fi întărite prin: repetiţie totală (berber *agbət* „a tăia" — *gəbətgəbət* „a tăia în mai multe bucăţi"), repetiţie parţială (egiptean *ḥəg* „a fi vesel" — *ḥəqəq* „a exulta"), adăugarea unui element eterogen (arab *ḥadiba* „a fi convex" — *ɔiḥdawdaba* „a fi cocoşat"), adăugarea unor prefixe (*t* reflexiv şi *š* sau *s* cauzativ sînt cele mai bine reprezentate: arab *tafarraḳa* „a fi separat" de la rădăcina *frḳ* „a despica", bedawiye *tōbās* „a fi înmormîntat" de la *bis* „a înmormînta"). Forma de sg. a substantivului se opune unei forme de colectiv, care se exprimă fie prin vechi forme de „colectiv" (arab *kalb* „cîine" — *kilāb* „grup de cîini"), fie prin forme cu sufix (*kaḏḏab* „mare mincinos" — *kaḏḏābūna*). Verbul se bazează pe opoziţia aspect procesiv — aspect stativ-durativ, cu detaliile arătate la semitică şi berberă*. Persoana este exprimată prin 2 mărci în distribuţie complementară: prima, formal autonomă, se întrebuinţează ca subiect sau predicat, a doua, în general o formă scurtă, sufixată la un verb are valoare de complement direct, în timp ce sufixată la un substantiv are valoare de posesie (arab *daraba-hu* „el l-a lovit", lit. „a lovit el" şi *kitābu-hu* „cartea sa", lit. „cartea-el"). Din punct de vedere formal aceste mărci sînt foarte asemănătoare în diversele l. **A.-A.**, ceea ce constituie una din dovezile cele mai frapante ale unităţii lor genetice. La pers. 2 şi 3 sg. şi pl. mărcile de persoană prezintă distincţii de gen (masc. şi fem.). Caracteristică pentru l. **A.-A.** este „starea de anexiune" („starea construită"), prin care se denumeşte forma specială pe care o ia substantivul urmat imediat de determinantul său. Cele 2 substantive formează un singur grup accentuat, ai cărui componenţi nu au decît autonomie redusă. Efectele acestui fel de compunere asupra celor 2 termeni sînt variabile: ei pot rămîne nemodificaţi (akkadian *šarrani māti* „regii ţării", lit. „regi ţări") sau pot suferi modificări: fie primul termen (regentul) are altă finală decît izolat (gheză *ɔaghərta nagašt* „sclavii regelui"; forma izolată *ɔaghərt*) sau îşi schimbă aspectul vocalic intern (ebraic *bēt ha-meleḵ* „palat regal", lit. „casa-regelui", izolat *bayit*), fie termenul al 2-lea îşi schimbă iniţiala (berber *afrewn uzemmur* „frunza de măslin", independent *azəmmur*). Vocabularul se caracterizează în marile l. scrise prin varietatea de termeni „tehnici" (referitori la creşterea animalelor etc.), poetici, religioşi şi intelectuali. Cel mai important fapt este întrebuinţarea în l. **A.-A.** vii, scrise sau nu, a unor termeni din alte i. ale aceleiaşi fam., care au avut o poziţie specială datorită întrebuinţării ca l. religioasă sau savantă (araba* pentru berberă*, gheza* pentru amharică*).

21 **AFUSARE** (FIZERE, JARAWA(N), JARI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 30 000 vorb.

D.: *forum*.

22 **AGAR**, i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. dinka*, fie l. înrudită. *Sudan*; 16 000 vorb.

23 **AGARABE** (A(G)ARABI), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 7 958 vorb. (1960). L. independentă sau d. al l. gadsup* împreună cu *oyana*.

15 foneme (7 consoane). Nu are oclusive prenazalizate.

24 **AGAW** (AƇAƇA, AGAU), gr. de i. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*, care cuprinde i. bilin*, khamir*, *quara*, *kamla awiya*, *kemat*. *Etiopia*; cca 40 000 vorb.

Înainte de venirea semiţilor, **A.** ocupa cea mai mare parte a podişului etiopian. Semitizarea progresivă a dus la izolarea acestor i., ajunse acum insule lingvistice pe punctul de a dispărea. Cei mai mulţi dintre vorb. acestor i. cunosc şi amharica* şi tigrinya*.

A. constituie substratul l. semitice* din Etiopia.

25 **AGE** (ESIMBI, SIMPI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 5 000 vorb.

26 **AGÖB** (AGOBD, PASWAM), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee*; 1 055 vorb.

27 **AGTA CENTRALĂ** ((A)ETA, ITA, (CENTRAL CAGAYAN) NEGRITO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 1 500 vorb.

28 **AGTA DE EST,** l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 1 000 vorb.

29 **AGUACATEC(AN)** (CHALCHITEC, COYOTIN), l. amerindiană din fam. mayan*, gr. *mamean. Guatemala* (dep. Huehuetenango); 8 000—10 000 vorb. (surse diferite).

9 vocale, 23 consoane, 2 semiconsoane. Accentul pe finală.

D.: *agucatan, chajul, chalchitan, cotzal, nebaj.*

30 **AGUL** (AGHULISCH, AGUL'SKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 6 700—7 000 vorb. (surse diferite.

Asemănări cu lezghina*. 5 vocale *(a, e, i, u, ü)*, 54 consoane (lungi, aspirate, glotalizate, labializate, combinînd ultimele 2 trăsături), 2 semiconsoane. Accentul pe ultima silabă a temei. Nu are conjugare nici după persoană, nici după clasa subiectului. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *agul, gekxun, keren, k(h)ošan.*

31 **AHIZI** (AIZI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-liberian* (MC). *Coasta de Fildeş*; 10 000 vorb.

32 **AHLO** (ACHLO, AGO, AHLÕ, AXLÕ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Togo, Ghana*; 2 900 vorb.

33 **AHVAH** (ACHWACH, AHVACH, AKHWAKH, AXVAX(SKIJ), AXVAλ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); sub 3 000—5 000 vorb. (surse diferite).

3 serii de cîte 5 vocale (orale scurte şi lungi, nazale scurte), 41 (48) consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane.

D.: *ahvah, kaxib.* Ca l. literară se foloseşte avar*.

34 **AIMARA** (AYMARÁ, ORURO), l. amerindiană din *phylum* quechumaran*. *Bolivia* (La Paz, Oruro), *Peru* (Arequipa, Moquegua, SV lacului Titicaca); 600 000—1 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în Bolivia. Relaţia dintre A. şi quechua* este o problemă greu de rezolvat. Structura gramaticală pare deosebită, dar împrumuturile (lexicale şi morfologice) şi adaptarea lor la o fonetică comună au apropiat cele 2 l.

Fonetism foarte bogat: 42 foneme din care 36 consoane (3 serii: oclusive surde, aspirate (rare, numai în împrumuturi din quechua), consoane cu ocluziune glotală). Structura silabică CV (rar grupuri consonantice). Bogată în sufixe acumulate, folosite şi la exprimarea cazurilor (are şi caz ergativ, spre deosebire de quechua). Sufixul de pl. *-naka* se adaugă între temă şi desinenţa cazului. Sufixul de posesie *-pa* se adaugă la numele obiectului posedat (nu la posesor, ca în quechua), iar *-na* la posesor. Nu are genuri. Articol postpus. Tranzitivitatea la verbe marcată prin sufixe. Numeroase forme verbale de cauzativ, reflexiv, durativ. Verbul la sfîrşitul frazei. Pronumele „noi" este un pl. al lui „eu" *(nanaka* şi *naya)*. Vocabular bogat în terminologia plantelor medicinale.

D.: *charca, collahuaya, jaquru-chauqui, lupac(c)a, ubina.*

Împrumuturi din quechua.

Din A., spaniola* a împrumutat nume de plante şi animale *(alpaca, chachacoma, chinchilla, coca, coco, tola)* sau termeni pentru alte realităţi specifice continentului american *(cocho, jora, quipo)*.

35 **AINU,** l. izolată. *Japonia* (ins. Hokkaido), *U.R.S.S.* (ins. Sahalin); 10 000 vorb. Considerată pe cale de dispariţie (mulţi loc. de origine A. nu mai cunosc această l.). Nu a putut fi încadrată convingător în nici o fam. de l., deşi se crede că ar avea elemente comune (explicabile poate ca împrumuturi) cu l. altaice*, ghiliak* (cu care coexistă în ins. Sahalin; împrumuturi reciproce), japoneza* (cele 2 populaţii au probabil strămoşi în parte comuni), l. austroneziene*, poate chiar indo-europene*. Inclusă uneori printre l. paleosiberiene*. *Ainu* înseamnă în A. „om".

Număr relativ restrîns de foneme (5 vocale, 9—12 consoane). Accent final. Presupusă armonie vocalică (ca în l. uralice* şi altaice) sau cel puţin eufonie. Structura silabică (C)V(C). L. actuală este considerată analitică şi aglutinantă, folosind particule (sufixe şi enclitice). Elemente arhaice în morfologie (distincţia între părţile de vorbire se bazează pe sensul radicalului, context, topică, elementele alipite după radical). Substantivul şi pronumele — invariabile. Adjectivul poate fi folosit şi adverbial sau ca predicat. Comparativul se exprimă analitic. Verbul este impersonal (persoanele sînt distinse cu ajutorul unor cvazi-pronume) şi numai cîteva verbe pot primi un sufix de plural. Simplul radical verbal are valoare de timp nedefinit. Diferitele valori modale, aspectuale, tranzitivitatea/ in~, diateza se pot exprima cu ajutorul unor sufixe sau al altor verbe. Sistem de numeraţie zecimal pînă la 29 şi apoi vigesimal (zecile se obţin prin înmulţire, de ex. $40 = 2 \times 20$, sau scădere, de ex. $30 = 40-10$). De la nume se pot forma verbe cu ajutorul lui „a face". Particule declarative. Enclitice folosite ca indice de rapel care încheie un grup logic, asigurîndu-i unitatea. Nu exprimă vorbirea indirectă (ca şi l. altaice). To-

Scanned with OKEN Scanner

pica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv (ca în japoneză).

D.: *hokkaido ((y)ezo)* și *sakhalin (saghalin)*, cu dificultăți de înțelegere; subvarietăți. Deosebiri pe gr. de vîrstă. Forme diferite ale pronumelor personale în funcție de vîrsta și sexul vorbitorului și/sau conlocutorului. Cuvinte speciale folosite în locul celor obișnuite de anumite categorii de vorb. (femei, copii) sau în funcție de împrejurări și îndeletniciri. De pildă, în sezonul pescuitului de somoni, aceștia sînt desemnați cu un termen special în locul numelui obișnuit (care înseamnă și „păstrăv").

Nu se cunoaște istoria l. **A.** deoarece aceasta neavînd scriere, nu există atestări vechi (doar toponimia constituie o sursă). Probabil mai răspîndită în trecut (și în ins. Kurile — d. *kuril (shikotan)* dispărut —, și ins. Ryukyu). Poemele epice transmise pe cale orală sînt create într-o l. sintetică complicată, diferită de vorbirea uzuală actuală. Nu are literatură cultă scrisă (doar traduceri ale *Bibliei* cu alfabet latin*).

36 **AISOR** (AYSORSKIJ), i. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Armeană); 50 000 vorb.

Numele este de origine armeană* (*aysor* „asirieni"). I. de tip arameic* *oriental*, ai cărui vorb. s-au stabilit în Armenia după războiul ruso-persan (1827—1828). Statut de l. literară. Literatură scrisă în alfabet latin* (ortografie fonetică).

37 **AKAN** (TWI-FANTE) 1. l. din fam. nigero-congoleză *, gr. kwa * (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan * (MC). *Ghana*; 2 mil. vorb. L. dominantă în Ghana, folosită în administrație, școli, presă, emisiuni radiofonice.

2 tonuri de bază. Importanța lexicală a contrastelor de ton este slabă: la verb numai radicalele monosilabice au tonuri care trebuie specificate în dicționar, iar la substantive numai radicalele monosilabice care aparțin unei mici subclase a posesiei inalienabile (nume de părți ale corpului și grade de rudenie). De aceea, **A.** poate fi considerată un tip original de l. tonală. Fenomenul de coborîre a cheii, manifestat prin *downstep* și *downglide*, este distinctiv fonologic. Armonie vocalică de tip încrucișat. Serializarea verbelor.

D.: *akan, ak(y)em, asante (ashanti), fante (fanti, mfantse), twi (akuapem, akwapem, chwee, tshi)*.

2. subgr. de l. format din l. **A.**, anyi *, baule * și guang *.

38 **AKHA** (AKA, KAW), l. din fam. sino-tibetană *, ram. tibeto-birmană *, gr. birman-lolo * de S. *Thailanda* (N); 33 000 vorb.

In d. *alu* 10 vocale. Aspirate surde. Structura silabică CV(C). 3 tonuri.

39 **AKKADIANĂ** (ACCADIANĂ, ASIRO-BABILONEANĂ), cea mai veche l. semitică * atestată, formînd ramura de NE a acestei fam. și una din l. internaționale de civilizație ale lumii antice (l. regatului Mesopotamiei) folosită în relațiile diplomatice comerciale și culturale în întreg Orientul Apropiat, unde a coexistat cu numeroase l., care i-au influențat realizările locale. După cucerirea persană (539 î.e.n.), **A.** a coexistat cu arameica*; cele 2 l. s-au influențat reciproc. Arameica a înlocuit **A.** întîi ca l. vorbită, în sec. 4 î.e.n.; ca l. savantă și religioasă, **A.** a mai supraviețuit pînă la începutul e.n.

Sistemul fonologic al **A.** cuprindea, se pare, 20 consoane și 8 vocale scurte și lungi, cantitatea vocalică avînd rol morfologic. **A.** avea 2 genuri și 3 numere, folosirea dualului limitîndu-se însă la cuvinte care denumesc părți ale corpului. Pe lîngă trăsături semitice generale, **A.** avea și trăsături proprii, în special în morfologia verbului.

Existența **A.** se întinde între milen. 3 î.e.n. (poate și înainte) și începutul e.n., cînd a încetat definitiv să fie folosită. Nu a lăsat urmași. A coexistat la început în Babylonia cu *sumeriana*, pe care a înlocuit-o mai întîi ca l. vorbită, apoi ca l. scrisă, fiind însă influențată de aceasta, ceea ce a determinat unele deosebiri ale l. **A.** față de celelalte l. semitice (reducerea numărului consoanelor laringale, poziția predicatului la sfîrșitul propoziției, împrumuturi lexicale și unele procedee ne-semitice de formare a cuvintelor). Primele atestări ale **A.** constau din nume proprii și comune care apar sporadic în tăblițele pictografice monolingve sumeriene. Tăblițe **A.** bilingve ulterioare alcătuiesc adevărate vocabulare. Evoluția **A.** se caracterizează, printre altele, prin căderea vocalelor finale, reducerea numărului de cazuri etc.

După perioada veche, în care păstrase o relativă omogenitate, **A.** s-a ramificat, la începutul milen. 2 î.e.n., în 2 d. principale: *babilonean*, mai inovator, în S (cu subd.) și *asirian* în N, înlocuit treptat de primul. **A.** a avut realizări literare importante și variate; din producția literară propriu-zisă trebuie amintită celebra epopee despre Ghilgameș.

Dintre toate l. semitice, **A.** este singura care a adoptat prin anii 2 500—2 400 î.e.n. scrierea cuneiformă sumeriană, avînd un număr mare de semne (cca 600) cu o dublă referință — semantică și silabică, cea din urmă însă fără caracter sistematic. Spre deosebire de scrierile folosite pentru alte l. semitice, cea cuneiformă nota și vocalele. Din epoca tîrzie s-au păstrat documente scrise cu caractere arameice și grecești*. Textele **A.** au început să fie descifrate în prima jumătate a sec. 19.

Scanned with OKEN Scanner

40 **AKPAFU** (SIWU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo*; 1 500—8 230 vorb. (surse diferite).

41 **AKYE** (ATCHI, ATSHIE, ATTIÉ, KUROBU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeş*; 50 000 — 60 000 vorb.

D.: *atobu, bode.*

42 **ALABA** (ALLABA, HALABA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia*; 40 000—50 000 vorb. (surse diferite).

D.: *kembata (kambatta, kembatinya).*

43 **ALACALUF** (ALAKALUF, ALIKULUF), l. amerindiană din ram. andeană*. *Chile* (S); 400 vorb. L. indigenilor din strimtoarea Magellan.

D.: *aduipliin (adwipliin), caucahue (caucawe), chono, enoo (psehera), lecheyal, yequinahue (yekinawe).*

44 **ALADIAN** (AL(L)ADYAN, ALAGIAN, ALAGYA, ARAGYA, JACKJACK), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeş*; 7 000—8 000 vorb.

45 **ALAMBLAK**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 066 vorb.

Pare a avea un sistem de 2 genuri cu elemente de acord.

46 **ALANGAN**, l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindoro); 3 000 vorb.

D.: eventual *aglubang de V (barabong)* — sau d. al l. tadyawán*.

47 **ALAWA** (ASI, UWASSI, WAS(S)I), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia*; 11 000 vorb.

48 **ALBANEZĂ** (ARBER, ARBRESH, ARNAUT, SHKIPĒRI, SHQHIP(NÍ), ŠHQIP, ŠKIP, ZHGAGË), l. indo-europeană* izolată din gr. oriental, formează singură o ram. (cu cel mai mic număr de vorb.). *R. P. Albania, R. S. F. Iugoslavia, Italia* (S, Sicilia), *Grecia, Turcia, R. P. Bulgaria, S.U.A., U.R.S.S.*; 3 mil.—4 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în R. P. Albania. Apartenenţa la fam. indo-europeană a fost dovedită abia în 1854 de Franz Bopp.

„Fizionomie" proprie în cadrul fam. indo-europene. În d. *tosc* 7 vocale; vocale caracteristice: *ə* (apropiată de rom. *ă* — notată *ë*), *ü*. 27 consoane (fricative, africate, *h, ñ*, spirante interdentale *th, dh*). 1 semiconsoană *(y)*. În d. *gheg* vocale nazalizate. Categoriile gramaticale şi părţile de vorbire corespund cu ale celorlalte l. indo-europene. Păstrează o serie de elemente arhaice în sistemul verbal (de ex. desinenţe personale distincte pentru diatezele activă şi medie). Adjectivul are un prefix care exprimă acordul cu numele. Verbul prezintă numeroase neregularităţi. Unele schimbări morfologice radicale faţă de indo-europeană. Trăsături morfosintactice ale comunităţii lingvistice balcanice (comune şi cu româna*): identitatea de formă între genitiv şi dativ la nume, postpunerea articolului hotărît, modul de formare a numeralelor între 11 şi 19, formarea viitorului cu ajutorul verbului „a voi" (în d. *tosc*), înlocuirea infinitivului cu o formă verbală personală în propoziţiile subordonate. Topica: subiect-verb-obiect şi, de regulă, substantiv-adjectiv. Elemente de vocabular comune cu româna (cîteva zeci de cuvinte) — explicabile fie prin substrat comun, fie prin vechi contacte între vorb. celor 2 l. Foarte multe împrumuturi lexicale, în special din latină* (cca 650 cuvinte), greacă*, slavă veche*, l. slave* învecinate (sîrbo-croată*, macedoneană*) italiană*, turcă* (în special în d. *tosc*).

2 d. principale în Albania — *gheg* la N de rîul Shkumbi (cu mai multe subvarietăţi) şi *tosc* (mai unitar) la S, reciproc inteligibile cu excepţia graiurilor extreme. Cele mai importante deosebiri constau în rotacismul lui *n* intervocalic şi preferinţa pentru propoziţii subordonate prin conjuncţii în *toscă*, şi în monoftongarea diftongilor ascendenţi, folosirea auxiliarului „a avea" la formarea viitorului şi construcţiile infinitivale în *ghegă*. Enclavele din Italia (din sec. 15, ca urmare a invaziei turceşti pe teritoriul albanez, şi din sec. 17) şi din Grecia sînt tosce, cele din Iugoslavia — de tip gheg, cu diferenţieri ulterioare (în special prin împrumuturi lexicale). L. literară *(shqipni)* a început să se dezvolte în a 2-a jumătate a sec. 19 pe baza d. gheg. După cel de-al doilea război mondial s-a dezvoltat l. oficială *(shqipëri)* bazată pe d. tosc.

Cel mai vechi text cunoscut: o scurtă formulă de botez din 1462. Prima tipăritură păstrată este un catehism apărut în Sicilia în 1592.

A fost scrisă cu ajutorul diferitor alfabete — chirilic, grecesc*, arabo*-turc*, latin*; din 1900 a fost adoptat oficial cel latin (congres pentru unificarea ortografiei în 1972).

49 **ALEUT(Ă)**, l. amerindiană din fam. eskimo-aleută*, constituind singură o ram. a acestei fam. *S.U.A., U.R.S.S.* (ins. din Oc. Îngheţat de Nord); 600 vorb.

3 vocale, 13 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *atka (aleut central), attu (an) (aleut vestic), unalaska (aleut estic).* Unii consideră *atka* şi *unalaska* l. separate. Primul alfabet — întocmit de misionari ruşi pe baza alfabetului chirilic (1825). Din sec. 20 alfabet latin*.

50 **ALFENDIO** (ARAFUNDI), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

51 **ALGONKINĂ** (ALGONCHINĂ, ALGONKINE, ALGONONSKA, ALGONQUI(A)N) **1.** fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-algonkin (vezi mai jos **2.**), poate cea mai extinsă din *America de Nord;* 100 000 vorb. 17 l., în LL 12. Cele mai importante: cree, ojibwa(y), micmac. Numele provine de la cel al unui mic grup indian numit astfel de francezii veniţi în Canada. 2 etimologii posibile: *algoomeaking* „înrudit cu şefii", „de toate rasele" şi *algoomoking* „locul unde se pescuieşte cu harponul". 4 l. **A.** (cree, fox*, ojibwa, *menomini*) au fost folosite de lingvistul american L. Bloomfield în una din primele demonstraţii de aplicare a metodei comparative la l. fără istorie literară. L. massachusett* — cunoscută prin prima traducere a *Bibliei* într-o l. amerindiană.

L. de tip polisintetic, cu sufixe avînd rol important. Sufixele primare indică stări ale materiei (solid ca lemnul, ca piatra, lichid, lucru care se aseamănă cu coarda), unelte, părţi ale corpului, femeie, copil (de ex. în menomini forma verbală *kepa:hkwaham* „el pune un copac" are radicalul *kepa:hkwah* format din rădăcina *kep* „astuparea unei găuri" şi sufixele primare *-a:hkw-* „lemn sau alt corp solid de tărie asemănătoare" şi *-ah-* „a acţiona asupra unui obiect inanimat cu un instrument"). L. **A.** fac distincţie de gen animat/inanimat, dar cu o repartiţie a obiectelor diferită de cea din l. indo-europene*: la animate sînt incluse, în afară de animale şi arbori, pietre, soarele, luna, stelele, tunetul, grîul, pîinea, tutunul, sania, cărămida etc., iar printre inanimate căpşuna, coarda etc. Sistem de numărare în baza 5, transformat în mare parte în sistem zecimal.

Datorită faptului că l. **A.** au fost primele cu care au intrat în contact franceza* şi engleza*, cuvintele **A.** predomină între împrumuturile din l. amerindiene făcute de cele 2 l.: *hichory, hominy, moccasin, moose, oposum, persimmon, rancoon, sachem, skunk, squaw, terrapin, tomahawk, totem, wigwam, woodchuch.* Multe nume de locuri: *Mississipi* = *missi* „mare" + *sipiy* „apă".

2. MACRO-ALGONKIN, *phylum* ce cuprinde 2 fam., ambele în LL (algonkină **1.**, muskogean) şi 7 l. izolate. În *yurok*, una din l. izolate, există o vocală aparte *r;* cînd ea apare într-un sufix, vocalele temei se modifică *lo'oγè* „negru" + *'r'y* (sufix pentru animate) > *lr'rγr'r'y* „animal negru". Deosebiri de organizare semantică a vocabularului faţă de l. indo-europene* — de ex. în *yurok* termenii generici se referă la „mamifer patruped", „peşte", „şarpe", „păsări", „copac", „tufă", „iarbă", „floare" şi „boabă". Într-o asemenea structură, un termen ca *wrryr* „păduche de cap" nu poate fi subsumat unei clase mai cuprinzătoare „păduche" sau „insectă", deoarece aceşti termeni lipsesc. În astfel de sisteme semantice raportarea nu se face la genul proxim, ci prin asemănare: o tufă necunoscută nu va fi descrisă ca „un fel de tufă", ci ca *sahsip seγon* „ceva asemănător cu liliacul sălbatic".

52 **ALTAI** (ALTAICĂ, ALTAJSKIJ, OIROT), l. din fam. altaică*, ram. turcică* de N. *U.R.S.S.* (reg. autonomă Gorno-Altai); 45 000—49 000 vorb. (surse diferite).

8 vocale cu perechi lungi, 19 (22) consoane, 1 semiconsoană *(y).* Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *altai-kizhi, tälägit (telengit), tele(ng)ut.*

Una din puţinele l. siberiene care au avut scriere şi o oarecare literatură şi înainte de 1917 (alfabetul rus* introdus de misionari în prima jumătate a sec. 19) — traduceri religioase, opere literare laice.

Influenţă mongolă*.

Împrumuturi din **A.** în kirghiză*.

53 **ALTAICĂ** (TURANIANĂ, TURCO-MONGOLĂ), fam. de l., eventual ram. a unei presupuse fam. uralo-altaice*. *Turcia, Cipru, U.R.S.S., R. P. Chineză, R. P. Mongolă, Coreea, Japonia, Afganistan, Iran, Irak, Siria, R. S. România, R. P. Bulgaria, R. S. F. Iugoslavia, S.U.A., Brazilia;* 188 788 000—225 mil. vorb. (surse diferite). 2 ramificaţii principale: *de V* (turcică*) şi *de E* — împărţită la rîndul ei în 4 ram., toate în LL: mongolă, tungusă, coreeană, japoneză. Înrudirea l. turcice, mongole şi tunguse a fost susţinută pentru prima oară în 1730 de F.J. von Strahlenberg, care a formulat şi ipoteza înrudirii l. **A.** cu l. uralice*. Apartenenţa la aceeaşi fam. a tuturor gr. enumerate este considerată încă nedovedită definitiv. Presupunerea unei înrudiri cel puţin îndepărtate se bazează pe similitudini incontestabile — socotite însă fie consecinţa descendenţei dintr-o l. proto-**A.** comună, urmată de o dezvoltare divergentă, fie rezultatul împrumuturilor reciproce şi al evoluţiei convergente a unor l. neînrudite la origine, dar care s-au aflat la un moment dat în vecinătate directă. Actualmente cunoaşte o mare extensiune geografică, cuprinzînd însă unele reg. cu densitate mică a populaţiei (unele l. — număr mic de vorb.). 35—61 l. (surse diferite), în LL 37; cele mai importante: coreeana, japoneza, mongola, turca.

În general au sisteme consonantice simple şi puţine grupuri de consoane. Nu au tonuri (japoneza are un sistem asemănător celui tonal). Sînt în general l. aglutinante, cu armonie vocalică între sufix şi radical (ca şi l. ura-

Scanned with OKEN Scanner

lice), care nu se regăsește însă în coreeană și japoneza actuală. Nu exprimă formal genul natural. Multe l. au cazuri gramaticale, ca și l. uralice. Nu au articol definit (ca și l. din gr. finic*). Postpozițiile predomină asupra prepozițiilor. Articolul precedă numele. Verbul stă la sfîrșitul propoziției.

Cele mai vechi atestări: sec. 7 (japoneză).

L. A. din U.R.S.S. folosesc forme modificate ale alfabetului rus*, celelalte — în general alfabetul latin*.

54 **ALTAI DE NORD**, l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.;* 16 000 vorb.

D.: *chalkandu (lebe'd tatar, shalkandu, tschalkan), kumandy (kumandintsch), tuba.*

55 **ALU** (DIA, METRU), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 1 850 vorb.

Cuvinte A. sînt folosite în scopuri estetice în cîntece în l. buin*.

56 **ALUR(U)** (ALORO, ALUA, ALULU, ALURU, LUR(I)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda, Zaïr;* 200 000 vorb.

57 **AMAHUACA** (AMAWACA, SAYACO), l. amerindiană din fam. pano-tacana*, gr. pano. *Peru, Brazilia;* 3 000—4 000 vorb.

Una din l. amerindiene cel mai bine cunoscute. Sistem vocalic bogat (4 orale și 4 nazale), 12 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică CV. L. cu sufixe. Acuzativul (adesea și nominativul) are sufix. Între substantivele și sufixele cazuale se intercalează un sufix de pl. Genitivul se antepune. Verbul stă la sfîrșitul frazei. Subiectul verbului e marcat cu o desinență: *Irikī Makari iukakī* „Iriki l-a întrebat pe Makari", *Makarī Iriki idikī* „Makari i-a spus lui Iriki".

D.: *inuvaken, viwivaken.*

58 **AMANAB**, l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 2 700 vorb.

Considerată l. sufixală, dar posesia se exprimă prin elemente pronominale postpuse.

59 **AMA(P)** (AMAWA, AMO, AMON(G)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 3 547 vorb.

60 **AMAR** (AMARCOCCHE, AMMUR, BANNA, BESHADA, HAMAR(KOKE), HUMMERCOCCHE, NKAMAR), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia;* 22 500 vorb.

61 **AMASI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 10 000 vorb.

62 **AMBRYN DE SUD-EST** (AMBRIM, AMBRIN, AMBRR, AROSI, AROTI, (CH IN)AMBRYM), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Ambrym = = Ambryn = Ambrin); 1 500 vorb. L. separată sau d. al unei l. *ambryn centrale* sau *ambryn de sud (batap).*

6 vocale scurte, 5 lungi, 15 consoane (are consoane prenazalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

D.: *craig cove* (cîteva sute de vorb. și în ins. Efate), *fanting?, lanwolwol (lonwolwol), tavaik (tavtak).*

63 **AMELE**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 4 110 vorb.

Puține texte publicate de misionari.

64 **AMHARICĂ** (ABISINIANĂ, AMARIN(N)YA, AMHAREGNA, AMHARIC, AMHARINYA, ETIOPIANĂ, KUCHUMBA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia, Somalia, Sudan;* 8 mil.—9 mil. vorb. (surse diferite). Numele provine de la provincia Amhara. L. națională în Etiopia.

Numeroase rădăcini cu 4 consoane (față de 3 în general în l. semitice); are și rădăcini cu 2 consoane. 7 vocale, 50 consoane, 2 semiconsoane. Consoanele laringale, cu excepția lui *h*, au dispărut. Numeroase consoane prepalatale (ultimele particularități se datorează substratului cușitic*). L. flexionară de tip analitic. Nu mai are flexiune nominală, raporturile în frază fiind marcate prin cuvinte auxiliare și topică. Numeroase forme compuse cu auxiliare. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Propoziția subordonată precedă propoziția principală.

Unitate dialectală foarte marcată.

Primele scrieri datează din sec. 13 (corespondență oficială). Cele mai vechi poezii — din sec. 14—15. În sec. 19 a început să se constituie o literatură (la început traduceri din gheză*, ulterior lucrări didactice și proză originală).

A folosit alfabetul etiopian*; la cele 7 semne ale acestuia s-a adăugat un semn special pentru a nota consoanele prepalatale, inexistente în gheză. La început s-a scris de la dreapta la stînga, dar, sub influența greacă*, acum se scrie de la stînga la dreapta. În text, înaintea fiecărui cuvînt sînt plasate 2 puncte.

65 **AMI** (AMIS, AMIŠ, PANGTSAH), l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*. *R. P. Chineză* (Taiwan); 87 345 vorb. (1960).

D.: *baran (falanao, maran), kibi (kiwil), sabari, taparon (tavalon), tauran (ami(s), nataoran).*

66 **AMUESHA** (AMUEXA), l. amerindiană din fam. arawak*. *Peru* (S); 4 000—9 000 vorb.

9 vocale, 20 consoane, 2 semiconsoane.

67 **AMUZGO** (AMISHGO, AMUCHGO, AMUSGO), l. amerindiană din *phylum* otomanguean*. *Mexic* (Guerrero, Oaxaca); 8 000—12 000 vorb. (surse diferite).

12 vocale, 26 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică CCCCV (?).

68 **ANABERG** (RAO), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

Persoana şi numărul subiectului nu sînt indicate la verb, care are numai mărci temporale sufixate.

69 **ANAL**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 2 650 vorb.

70 **ANDARUM**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 020 vorb.

71 **ANDEANĂ**, ram. complexă de l. amerindiene din *phylum* andean-ecuatorial*; cuprinde 4 fam. (cahuapanam*, *chon:* 2 l., *xibito-cholon:* 2 l., *zaparoan:* 5 l.), 1 *phylum* (quechumaran*) şi 8 l. izolate (printre ele alacaluf*). 6 mil.—7 mil. vorb. Cele mai importante l.: quechua*, aimara*.

72 **ANDEAN-ECUATORIAL**, *phylum* de l. amerindiene, cuprinde 4 ram., toate în LL: andeană, ecuatorială, jivaroan, macro-tucanoan.

73 **ANDI** (ANDĂ, ANDIJSKIJ, Q'UANNU), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 8 000—24 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 57(58) consoane (lungi, aspirate, glotalizate sau combinînd ultimele 2 trăsături cu labializarea), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Distincţie inclusiv-exclusiv la pronumele personal pers. 1 pl. Conjugare după clasa căreia îi aparţine subiectul. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *andi, gagatl, kvanxidatl, munin, rikvant, zilo.* Ca l. literară se foloseşte avar*.

74 **ANDONI** (OBOLO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 50 000 vorb.

75 **ANGA** (KUKUKUKU), fam. de l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 43 000 vorb. 11—13 l., în LL 6: barua, kapau, menye, simbari, wajokeso-ampale, yagwoia.

2 puncte de articulare la oclusivele velare. Serie suplimentară de oclusive glotalizate (lipsesc în barua*). Absenţa genului şi claselor. Preponderenţa sufixelor, totuşi număr mare de prefixe. Persoana şi numărul subiectului indicate la verb prin sufixe. Dual la mărcile de persoană. Obiectul indicat la verb printr-un prefix. Verbe mediale, cu forme diferite în funcţie de identitatea sau non-~ subiectelor şi după persoană şi număr. Formele de pers. 2 şi 3 non-sg. identice la verbele mediale şi finale. 2 clase de nume — care apar legate de mărci de posesie şi libere. Negaţia la verbe indicată printr-un prefix şi un sufix.

76 **ANGAMI**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin* sau d. al l. naga*. *Birmania* (N); 35 400—39 000 vorb.

Nu are vocale nazalizate. Tonuri — diferenţiază cuvinte. Oclusive aspirate numai surde. Nu are foneme retroflexe. Nazale sonore şi surde. Opoziţia *p/f, n/ŋ* (*ŋ* poate fi şi iniţial), dar nu *n/ñ*.

D.: *angami, tengima (chăkromă).*

77 **ANGAS** (GURNA, KORANG(MA), KERANG), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria;* 55 000—130 000 vorb. (surse diferite).

9 vocale, 24 consoane, 2 semiconsoane, 3 tonuri. Structura silabică CVCC. Pl. lui „10" înseamnă şi „20" *(sar* „10", *tyerk* „20" şi „zeci"); *tyerk kwan* „30" = „trei zeci". Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

78 **ANGAUA** (ANABERG?), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 990 vorb.

79 **ANGOR** (ANGGOR), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 250 vorb.

6 vocale, 16 consoane (are consoane prenazalizate), 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb.

80 **ANGORAM** (PONDO, TJIMUNDO), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 4 000 vorb. Denumită *pondo* după cuvîntul local care înseamnă „om".

Clase nominale cu acord complet.

81 **ANKWE** (ANKOUÉ, GOEMAI, KEMAR), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria;* 13 500 vorb.

6 vocale.

D.: *montol, sura.*

82 **ANUAK** (ANIOUAK, AN(Y)WAK, NURO, YAMBO), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). Foarte apropiată de shilluk*. *Sudan, Etiopia;* 40 000—56 000 vorb. (surse diferite).

83 **ANYI** (AGNI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, care împreună cu baule* este considerat de unii l. (CTL), sau l. din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeş, Ghana;* 80 000—100 000 vorb. (surse diferite).

Armonie vocalică de tip încrucişat. Nu are genuri (adjectivul este invariabil): *bya tende* „om mare", *bla tende* „femeie mare", *nane tende* „bou mare".

D.: *afema (samwi), anufo (brisa, brus(s)a, buressa), nidyenye, safwi (assaya).*

84 **AO** (DUPDORIA, HATIGGORIA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 15 500—30 000 vorb.

D.: *changki (tśanki), chungli (tśungli), tungsen, tunli.*

85 **ARA**?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (Celebes); 75 000 vorb.

86 **ARABĂ** (ARABIC, ARABISCH, 'ARABIYYA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Arabia Saudită, R. A. Yemen, R. D. P. Yemen, Oman, Kuwait, Emiratele Arabe Unite, Bahrain, Qatar, Irak, Siria, Liban, Iordania,*

Scanned with OKEN Scanner

Egipt, Sudan, Libia, Tunisia, Algeria, Maroc, Mauritania; 147 mil. vorb. În afara acestor ţări, unde este l. naţională, **A.** este foarte răspîndită în Asia şi în unele ţări africane ca l. religioasă. Cea mai importantă l. semitică, una dintre cele mai răspîndite l. de pe glob, atît ca întindere geografică cît şi ca număr de vorb. Din 1974 l. a O.N.U. La origine, *arab* însemna probabil „nomad care trăieşte sub cort".

La fel ca în celelalte l. afro-asiatice, cuvîntul este format dintr-o rădăcină alcătuită de cele mai multe ori din 3 consoane. Importanţa rădăcinii este atît de mare încît dicţionarele sînt ordonate după rădăcini şi nu după cuvinte. Consonantism bogat (28) cu elemente total diferite de cele din l. indo-europene*: 6 laringale *(kh, gh, h, ʿ, ḥ, ʾ)* şi 4 consoane emfatice *(ṭ, ḍ, ṣ, ẓ)* care au o articulaţie forte ce influenţează vocalele alăturate. Nu are *p, v, g.* Vocalism redus (3), dar cantitatea vocalică are valoare fonologică. Sistemul gramatical al **A.** se bazează pe o combinaţie de rădăcini consonantice şi scheme în care vocalele au un rol important. Rădăcina conţine baza înţelesului lexical, iar combinaţiile vocalice redau sensul gramatical. Un cuvînt ca *kātib* „secretar" este constituit din rădăcina *ktb* „a scrie" şi schema *-ā-i* „cel care face acţiunea exprimată de rădăcina *ktb*, cel care scrie, secretar". De la rădăcina *ktb* se pot forma: *kataba* „a scris", *kātaba* „a fost în corespondenţă cu cineva", *kitāb* „carte" etc. Cu aceeaşi schemă *-ā-i* se formează, de la rădăcini diferite: *shārib* „cel care bea", *sākin* „cel care locuieşte, locuitor", *ṭālib* „cel care cere, student", *khāliq* „cel care creează". În afara cuvintelor primare care constau din rădăcină şi schemă, **A.** are un procedeu original pentru a exprima prin derivate procese dintre cele mai nuanţate în raport cu sensul rădăcinii. El constă din a construi pe o rădăcină, cu ajutorul unor prefixe sau sufixe sau prin reduplicări ale consoanelor, după scheme fixe, forme „derivate" (verbale sau nominale). Formele derivate verbale, în număr de 15 (numai 9 productive), pot fi realizate prin reduplicarea consoanei a 2-a a rădăcinii; se obţin astfel verbe care exprimă intensitatea sau repetiţia *(kasara* „a sparge" — *kassara* „a sparge în bucăţi mici"), sensul „factitiv" *(qadima* „a fi în faţă" — *qaddama* „a pune în faţă"), ideea de „a numi într-o funcţie" *(raʾs* „şef" — *raʾʾasa* „a pune în frunte"). Alt derivat verbal este obţinut prin prefixarea lui *ta-* şi are sens reflexiv-pasiv *(takassara* „a se sparge"). Derivatele nominale pot fi şi ele de mai multe feluri: prin desinenţa *-iyy* se exprimă diverse raporturi faţă de sensul substantivului de bază (originea etnică, locală, specialitatea: *madīnat* „oraş, Medina" — *madaniyy* „orăşean, locuitor din Medina"; prin desinenţa *-iyyat* se exprimă noţiuni abstracte, nume de doctrine: *šuyūʿiyyat* „comunism"; prin introducerea unui *y* după consoana a 2-a a rădăcinii şi prin modificarea vocalei se obţin diminutive: *kalb* „cîine" — *kulayb* „căţel". **A.** nu are cuvinte compuse. Substantivul, adjectivul şi pronumele au 2 genuri (masc. şi fem.). Masculinele nu au desinenţă specială, în timp ce femininele sînt marcate prin diverşi indici *(kabīr* „mare" — *kabīrat* „mare, fem.", *malik* „rege" — *malikat* „regină"). Există 3 numere: sg., dual, pl.; dualul este marcat printr-un sufix, pl. poate fi marcat printr-un sufix sau prin schimbări ale vocalei interne *(kitāb* „carte" — pl. *kutub, rajul* „prieten" — pl. *rijāl*). Un substantiv poate avea mai multe pl. „interne"; dicţionarele dau mai multe forme de pl. (la *nāqat* „cămilă" există 12 forme). Declinarea are 3 cazuri: subiect, regim şi obiect indirect. Pronumele are 2 forme: una absolută, cu valoare de subiect, şi alta enclitică (cu valoare de obiect direct după verb şi de obiect indirect după prepoziţii: *ʾaḫbara-nī* „el m-a informat", *ʾaḫbara-nī bi-hi* „el m-a informat despre el"). Şi pronumele are 3 numere: sg., dual, pl. Sistemul verbului **A.** se caracterizează prin regularitatea şi simetria formelor. Pentru majoritatea verbelor primare este suficient să cunoşti 2 forme pentru a le şti pe toate celelalte. În flexiunea verbală, realizată cu ajutorul sufixelor, există 3 persoane, 3 numere şi 2 genuri. Nu există timpuri, ci aspecte: perfectiv, corespunzător în general unui trecut, imperfectiv pentru prezent şi viitor, şi injunctiv. Fraza poate fi nominală, cînd indică o stare (primul termen este substantiv), sau verbală, cînd indică o acţiune (primul termen este verb).

A. vorbită prezintă deosebiri dialectale care permit, cu greu, înţelegerea. Există două mari gr. de d.: *oriental* şi *occidental.* D. orientale sînt vorbite din Egipt pînă în Siria şi Arabia de Nord, iar cele occidentale în Maghreb. Cele mai importante deosebiri între cele 2 gr. sînt de natură lexicală: d. occidentale au cuvinte împrumutate din substratul berber*, din l. negroafricane, din l. romanice* (mai ales franceza*), în timp ce d. orientale au împrumutat din substratul siriac*, persană*, turcă*. Există şi numeroase deosebiri datorită modificărilor semantice ale cuvintelor comune de origine **A.** O trăsătură comună tuturor d. vorbite este pierderea flexiunii cazuale şi modale.

Originea **A.** nu este suficient lămurită; ea trebuie căutată în i. din N Arabiei, care se deosebesc de sudarabică* mai ales prin sistemul de conjugare. Dacă lăsăm la o parte primele documente în **A.** — cca 40 nume proprii presărate în texte asiriene (sec. 8—7 î.e.n.) — şi cele mai vechi inscripţii (texte foarte scurte

numite *liḥyanite* şi *thamudeene* din N Pen. Arabice, notate într-o scriere derivată din alfabetul sudarabic; din aceeaşi epocă, sec. 2 e.n., sînt şi inscripţiile *safaitice* de la S de Damasc) —, cele mai vechi texte în scrierea **A.** sînt inscripţiile de pe templul Ramm din Sinai (cca 300 e.n.), urmate de altele din sec. 6, un text creştin trilingv: **A.**, greacă* şi siriacă* (512—513) şi altul de la Haran (text bilingv grec-arab). Se pare că sînt scrise într-o *koiné* — l. comună folosită de poeţii din Arabia Centrală şi Orientală şi în care şi-a ţinut predicile Mahomed (după unii l. *Coranului* este un compromis între această *koiné* şi graiul vorbit la Mecca). După moartea lui Mahomed (632), în noul imperiu care se năştea (la Damasc, Basora şi Bagdad) se pun bazele prozei în l. **A.**, ce porneşte de la l. *Coranului*. Acesta, ca prim şi principal text literar **A.**, devine modelul cel mai autentic de întrebuinţare literară a l. **A.**, (în condiţiile în care *Coranul* era învăţat pe de rost, el influenţa diverse activităţi literare din punct de vedere stilistic). Deci, de la începuturile sale, **A.** exista sub 2 forme: pe de o parte l. scrisă, codificată în gramaticile din sec. 7—8 şi caracterizată prin regularitatea schematică a ansamblului gramatical (notarea celor 3 timbre vocalice, cu cantitatea scurtă sau lungă a vocalei, reguli minuţioase de sintaxă, distincţii subtile inexistente în **A.** vorbită modernă, lexic foarte bogat), care constituie **A.** *clasică*, şi, pe de altă parte, **A.** *vorbită*, reprezentată prin o mulţime de d., mult deosebită de **A.** clasică. Se vorbeşte chiar de o diglosie **A.**, arabofonul fiind considerat un fel de bilingv (în măsura în care are un anumit nivel socio-cultural). Începînd din sec. 7, **A.** s-a extins în N Africii, unde a înlocuit latina*, egipteana*, berbera*. **A.** a dat naştere maltezei*. În deplasarea spre N şi E s-a răspîndit ca l. vorbită în ţările din Orientul Apropiat. Peste tot unde a însoţit Islamul (Asia Centrală, China de Vest, India, Indonezia, Filipine, Africa Centrală şi Orientală), **A.** s-a impus ca l. religioasă, avînd pentru musulmani aproximativ rolul jucat de latină pentru catolici.

Scriere proprie. Alfabetul **A.** are 28 litere care notează consoanele, în cea mai mare parte a cazurilor cu forme diferite după cum sînt izolate, finale, iniţiale sau mediane. Pentru vocale se folosesc accente deasupra sau dedesubtul consoanelor (numai la şcoală şi în *Coran*); în textele tipărite curente, vocalele nu apar decît pentru a evita confuzii de forme. Există şi alte semne complementare care notează atacul vocalic (*hamza*), întărirea consoanei (*šadda*) etc. Cuvintele sînt scrise cursiv, de la dreapta la stînga. Alfabetul **A.** a cunoscut mai multe forme: o formă colţuroasă, rigidă, folosită în manuscrisul *Coranului* şi pe monede vreme de multe secole (scrierea *cufică*), înlocuită de una cursivă, rotunjită, cu multe ornamente (scrierea *nasḫi*). Ultima este scrierea de mînă în Maghreb şi folosită în tipografie. Scrierea simplificată *ruq'i* este scrierea de mînă orientală. Alfabetul **A.** s-a întins foarte mult, servind la notarea unor l. ca turca*, persana*, hindi* etc. **A.** a fost notată şi cu alte caractere: ebraice* de către evrei şi latine* în Malta. *Coranul* a fost editat recent în scrierea latină adaptată pentru turcă.

Cuvinte **A.** au pătruns în masă în lexicul unor l. importante (persană, turcă, hindi, malaeză*, hausa*, swahili*). Mulţi termeni au fost împrumutaţi de toate l. europene, inclusiv româna* (*albatros, alchimie, alcool, alcov, algebră, arsenal, elixir, gazelă, girafă, harem, magazin, minaret, moschee, sirop, sofa, sultan, şerbet, tarif*). În l. balcanice (ca şi în română) multe cuvinte **A.** au intrat prin turcă: *aba, amanet, bamă, băcan, casap, catifea* (şi *cataif*), *chef, fitil*. Multe cuvinte **A.** au l. spaniolă* şi d. sicilian al l. italiene*.

87 **ARAMEICĂ** (ARAMAIC, ARAMEEANĂ), gr. de l. şi d. foarte apropiate între ele din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Siria, Irak, Liban, Iran, U.R.S.S.* (R.S.S. Armeană); 20 000—200 000 vorb. (surse diferite). Formează împreună cu cananeeana* subgr. occidental nordic. Numele este de origine ebraică*

D. vorbite în prezent sînt de 2 tipuri: *neo-A. occidental* şi *neo-A. oriental*. Primul (*siriac occidental*), folosit de cîteva mii de vorb. în Liban (în satul creştin Ma'lula şi în 2 sate vecine musulmane), nu a dat texte literare. Toţi vorb. sînt bilingvi (folosesc şi araba*). Tipul oriental (*neo-siriac, siriaca vulgară*), reprezentat de graiuri fără importanţă literară în trecut, s-a păstrat numai în regiuni muntoase din Kurdistan, unde se amestecă cu graiuri kurde*; este vorbit de creştini nestorieni, creştini caldeeni trecuţi la catolicism, iacobiţi şi evrei. Principalul d. este cel din jurul lacului Urmia; misionarii catolici şi protestanţi au făcut din el un fel de l. literară la sfîrşitul sec. 19 (scriere *nestoriană*, pentru care vezi siriaca*). Include şi i. aisor*. Acest tip se caracterizează prin dispariţia vechii conjugări, înlocuită prin una cu 2 aspecte (perfectiv-imperfectiv). Numeroase împrumuturi lexicale din arabă, kurdă şi i. turcice*.

A. a fost una dintre l. cele mai importante ale antichităţii. Răspîndită la început în Siria, unde s-au stabilit fostele triburi de nomazi; arameicii devenind funcţionari şi mercenari ai regilor asirieni şi persani, **A.** s-a răspîndit în tot Orientul Apropiat, ocupînd domeniul akkadian* şi eliminînd ebraica şi feniciana*. În extinderea spre occident a fost oprită în Egipt de greacă* — în schimb **A.** a oprit răs-

Scanned with OKEN Scanner

pîndirea l. greceşti în Asia. A fost timp de un mileniu (sec. 3 î.e.n. — 650 e.n.) principala l. oficială şi scrisă din Orientul Apropiat. În sec. 6, odată cu cucerirea Babilonului de către Cirus, devine l. administrativă a marelui Imperiu persan. Cuceririle lui Alexandru cel Mare au pus capăt dominaţiei **A.**, locul ei fiind luat de greacă. Începînd din sec. 7 este înlocuită de arabă. Cele mai vechi texte, se pare din sec. 9 î.e.n., provin din localitatea Zengîrli (Turcia). Din sec. 5 î.e.n. texte pe papirus descoperite la Assuan (Egipt). Vechea **A.** era l. vorbită de poporul evreu care abandonase ebraica. În această l. au fost scrise o parte din cărţile *Bibliei* (*Esdras*, sec. 3 î.e.n., *Daniel*, sec. 2 î.e.n.); Iisus ar fi predicat în **A.**

Începînd cu o epocă ce nu poate fi exact precizată, **A.** s-a împărţit în cele 2 gr. de d. (*occidental* şi *oriental*), separate de Eufrat şi atestate la epoci diferite. D. occidentale sînt: *palestinian* (sec. 2 î.e.n. — 6 e.n.), cu texte iudaice, samaritene şi creştine; *nabateean* (sec. 3 î.e.n. — 106 e.n.), vorbit de nabateenii din Petra (Arabia) şi Bosra (N Palestinei), cu numeroase inscripţii care ajung şi în Italia; *palmyrenean* (sec. 1 î.e.n. — 273 e.n. — cînd oraşul Palmyra, de la N de Damasc, capitala caravanelor care uneau G. Persic cu Mediterana, a fost distrus de romani), cu multe inscripţii, cel mai adesea însoţite de versiunea greacă. D. orientale sînt: siriaca*, cel mai important alături de **A.** *talmudică din Babilon*, în care şcoala iudaică din Babilon a redactat între sec. 4 şi 6 *Talmudul din Babilon*; *mandeean* (folosit din sec. 7 pînă astăzi de o sectă creştină din Irak), considerat cel mai autentic d. **A.** La acestea se adaugă d. vorbite şi astăzi, menţionate mai sus.

A. a fost scrisă la început cu alfabet fenician (sec. 9). Semnele s-au îndepărtat treptat de cele primitive, ajungîndu-se la alfabetul **A.** *pătrat*. După separarea în d., alfabetul a suferit schimbări: scrierea *nabateeană* este prima scriere semitică pe piatră cu litere în parte legate; scrierea *palmyreneană* are literele aproape totdeauna separate (forma ei cursivă a fost un intermediar între scrierea **A.** şi alfabetul siriac). Pentru d. *talmudic din Babilon* s-a folosit scrierea ebraică pătrată, iar d. *mandeean* folosea o scriere cursivă cu caractere legate, independentă de siriacă. Alfabetul **A.** a pătruns pe drumul caravanelor pînă în Asia Centrală, unde a servit la notarea l. uigure* (sec. 13—15).

88 **ARAPAHO(E)** (ARAPOHO(E), ARRAPAHO), l. amerindiană din fam. algonkină*. *S.U.A.* (Oklahoma, Wyoming); 1 000—3 000 vorb.

D.: *atsina* (*ahahnelin*, *ahenin*, *Fall Indians*, *gros ventre*), *nawathinehena* (*nawunema*, *nermonsinnansee*, *arapaho de S*).

89 **ARAPESH DE SUD**, l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 8 070 vorb.

90 **ARAPESH MONTANĂ** (MOUNTAIN ARAPESH), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 8 000 vorb.

91 **ARAUCANĂ** (ARAUCANIAN, ARAUKAN, AUCAN(IAN), MAPUCHE), l. amerindiană din *phylum* penutian*. *Chile, Argentina*; 200 000 vorb. Numele **A.** a devenit cunoscut datorită poemului epic *La Araucana* de Alonso de Ercilla, care glorifică rezistenţa indienilor din Chile. *Mapuche* „oameni ai pămîntului" este denumirea folosită de indieni.

6 vocale (vocală identică cu rom. *î*). Consoane oclusive surde; o singură africată (*č*) şi o singură palatală (*ť*). Fricative sonore devenite surde (*l, ll, r*), ca în galeză*. Numărul şi cazurile nu se indică la substantiv. Posesivul se antepune substantivului (*ñilonco* lit. „meu cap") şi funcţionează ca sufix pentru a indica subiectul verbului. Verbul are dual pentru toate cele 3 pers. La verb se acumulează sufixele (chiar şi negaţia se sufixează) şi sînt incorporate în aceeaşi formă. Subiectul stă la sfîrşitul frazei. Numeraţie zecimală. Vocabular bogat pentru plante medicinale.

D. foarte puţin diferenţiate: *huiliche* (*chilote*, *huilli* (*che*), *guiliche*, *velice*, *wiliche*), *pehuenche* (*pegüenche*, *pewenche*, *picones*, *picunche*).

Influenţată de quechua* (lexic; numerele mari: *pataka* „100", *waranka* „1000"). A folosit un mod de „scriere" (*prou*) asemănător cu *quipu* din quechua — un sistem de frînghii înnodate de culori diferite.

Din **A.** au pătruns multe cuvinte în spaniola* peninsulară (*boldo*, *calamaco*, *canchalagua*, *malón*, *palque*) şi americană.

92 **ARAWAK**, fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. *America de Sud, Antile*; 260 000 vorb. 71 l., în LL 13. Cele mai importante: goajiro*, campa*, caraibă insulară*, machiguenga*.

L. pe cale de dispariţie. Verbul are sufixe cu un foarte clar conţinut adverbial, ca: „noaptea", „în timpul zilei" ş.a., ca în *macro*-panoan*. Cuvintele **A.** propriu-zise se disting greu de cele din caraibă* pentru că, puţin înainte de venirea spaniolilor, caraibii au invadat Antilele.

Numeroase cuvinte din l. **A.** în l. europene (sînt l. din care spaniola* a luat primul strat de cuvinte indigene americane): *canoa* (atestat în 1493, primul cuvînt împrumutat), *ají*, *anón*, *batata*, *cacique*, *hamaca*, *iguana*, *maíz*, *pita*, *tabaco*, *yuca*. Foarte multe în spaniola americană.

93 **ARBORE** (ERBORE, IRBORE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia*; 1 500—3 000 vorb.

94 **AREARE**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 15 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

D.: *areare, doria (dorio).*

95 **ARGOBBA,** l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia;* 2 500—3 000 vorb. Vorbită de musulmani pe un teritoriu foarte redus la N de Addis-Abeba. Pierde teren în fața amharicei*, cu care are cele mai multe afinități.

2 gr. de d.: *de N* și *de S.* Texte literare din sec. 19.

96 **ARI** (ABI(D)JI, ADIDJI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș;* 6 000—11 000 vorb.

97 **ARMEANĂ** (HAYEREN), l. izolată din fam. indo-europeană* (formează singură o ram.). *U.R.S.S.* (R.S.S. Armeană), *Turcia, India, Orientul mijlociu și apropiat, SE Europei, Franța, S.U.A., America de Sud;* 3,4 mil.—4 mil. vorb. (surse diferite). Numele *armean* este de origine persană* (prin filieră grecească*); armenii își numesc l. *hayeren.*

În gr. oriental al l. indo-europene (considerată l. *satəm).* Inclusă în fam. indo-europeană în 1837 de H. Petermann, dar considerată l. iraniană*. L. Hübschmann a arătat în 1897 că A. nu face parte din această ram., elementele iraniene fiind împrumuturi. Raporturile A. cu alte l. indo-europene (baltice*, slave*, celtice*, germanice*, greacă, latină*, albaneză*) și l. învecinate din alte fam. (l. *anatoliene,* toharica*, *pelasgica, frigiana,* l. *balcanice* vechi — traca*, *urarteeana,* l. *micro-asiatice)* nu au fost încă deplin clarificate. Din cauza îndepărtării față de tipul indo-european și a elementelor de alte origini, A. a fost considerată l. mixtă. Asemănările cu daca* și ipoteza originii balcanice interesează și istoria l. române*.

6 vocale, 29 consoane (are consoane aspirate), 1 semiconsoană *(y).* Accent nefonologic, în general pe ultima silabă. Alte trăsături fonetice sînt prezentate mai jos în legătură cu diferențierea geografică și istoria l. A. În morfologie s-a îndepărtat tipologic de indo-europeană, apropiindu-se de l. turcice* — din l. sintetică flexionară în faza veche a devenit analitică și aglutinantă, neregularitățile reprezentînd rămășițe ale vechii flexiuni. Nu are gen gramatical (ca persana și l. turcice). Articol hotărît sufixat *e* (*ə*) sau *n* (în funcție de anturajul fonetic): *gall-ə* „lupul". Ca articol nehotărît se folosește forma scurtă a numeralului „unu". Pluralul la substantive cu sufixul *-(n)er* intercalat între rădăcină și desinența cazuală, ca în l. turcice și gruzină*: nom. pl. *arot'-ner-ə* „luncile". Declinare sufixală cu 6 cazuri distincte distribuțional și structural: nom., gen., dat. (ultimele 2 pot avea aceeași formă, ca în l. balcanice), ablativ, instrumental, locativ. Postpoziții care cer anumite cazuri. Adjectivul, invariabil, precedă substantivul, ca în turcă* (la fel atributul substantival genitival). Gradele de comparație se exprimă analitic (de ex. la comparativ adjectivul e precedat de *aveli* „mai mult"). Pronumele personale au forme cazuale în parte diferite; formele de gen. se folosesc ca posesive. Verbul exprimă persoana, numărul (sg. și pl.), modul (indicativ, conjunctiv, condițional, imperativ; infinitiv; participiu prezent, perfect și viitor; gerunziu) și timpul (prezent, imperfect, aorist, perfect, mai mult ca perfect, viitor). Majoritatea timpurilor se exprimă analitic, cu ajutorul verbului „a fi". Pasivul se exprimă printr-un infix, ca în l. turcice — același și la reflexiv: *-u-* (*-v-*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. În domeniul sintaxei frazei, pe lîngă legarea analitică a propozițiilor subordonate prin conjuncții și pronume relative, există și construcții sintetice cu infinitive substantivate și participii cu desinențe cazuale și pronominale.

Actualmente 2 varietăți principale, cu mai multe d. fiecare: *de E (arewelahayerēn, rusahayerēn)* în U.R.S.S., Iran, India, și *de V (arewmtahayerēn)* în celelalte arii, cu diferențe în fonologie și sistemul gramatical, dar în cea mai mare parte reciproc inteligibile. Gr. occidental atestă o mutație consonantică datînd din Evul Mediu, asemănătoare celei germanice (consoanele sonore au devenit surde aspirate, ejectivele surde au pierdut acest caracter și s-au sonorizat) — comp. numele propriu *Bedrosian/Petrosian.* Ca forme literare cele 2 varietăți folosesc d. *din Ararat* - l. oficială în R.S.S. Armeană — și respectiv cel *din Istanbul (dachga heyeren).* Între cele 2 l. literare s-au produs apropieri prin înlocuirea împrumuturilor din turcă cu elemente vechi A. Împrumuturi din rusă* în A. din U.R.S.S.

A. s-a dezvoltat într-o ambianță multilingvă predominant ne-indo-europeană, în special a l. caucaziene* de S (elemente comune cu gruzina; împrumuturi din laz*, mingreliană*). Mutații consonantice față de indo-europeană (comp. lat. *pater,* got. *fadar,* A. *hayr).* Atestată din sec. 9 (traducerea *Bibliei).* 3 perioade: 1. A. *veche* (sec. 5—9); influențe grecești în terminologia creștină; A. *clasică (grabar/krapar)* era o l. scrisă, probabil un fel de *koiné;* împrumuturi din iraniană, *parthă* și *meda medie;* l. moartă, a continuat să fie folosită în administrație, școală, literatură pînă în sec. 19 și e încă utilizată de biserica gregoriană; 2. A. *medie* (sec. 10—15); folosită și ca l. de cancelarie; împrumuturi din franceză* (în perioada cruciadelor) și din alte l.; 3. A. *modernă (ashksarhik),* constituită în sec. 16 în urma mutației fonetice suferite de A. *medie;* recunoscută ca l. literară abia în sec. 19.

Scanned with OKEN Scanner

Pînă la începutul sec. 5 ar fi fost scrisă cu alfabetul grecesc sau persan. Scriere proprie cu 36 semne (scrisă orizontal de la dreapta la stînga) creată de misionarul Mesrop în 406 după modelul alfabetului iranian *pehlevi* şi al celui grecesc. În perioada medie s-au adăugat încă 2 semne (pentru *o* şi *f*). Literele acestui alfabet se folosesc şi azi ca majuscule. Avea la origine caracter fonetic; pronunţarea actuală se deosebeşte de cea clasică (predată în şcoală) prin căderi de vocale, asimilări consonantice, transformarea consoanelor sonore în anumite poziţii în aspirate surde; modificări ale ortografiei în R.S.S. Armeană pentru a-i da caracter fonetic.

98 **ASARO,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 11 597 vorb. (1960). L. independentă sau d. al l. gahuku*.

99 **ASMAT,** l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 33 840—40 000 vorb. (surse diferite).

În *d. din Flamingo Bay* 6 vocale, 9(12) consoane, 2 semiconsoane. Clic alveolar care exprimă plictiseala. Structura silabică (C)V(C). Formă rudimentară de dual la mărcile de persoană. Contrast vocalic exprimînd deosebirile de sex la unele nume de rudenie. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Cel puţin 3 d.

100 **AŠO** ((A-)SHÖ, KHYANG, ŠO), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 95 500 vorb.

D.: *chinbon, chittagong, lemyo, minbu, sandoway, thayetmyo.*

101 **ASSAMEZĂ** (ASSAM(I)), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de E (cea mai estică l. indo-europeană). *India* (Assam), *Bangladesh;* 8 mil.—16 mil. vorb. (surse diferite). A fost considerată d. al l. bengali* — abia în 1936 a fost recunoscută ca l. distinctă. Una din cele 14 l. regionale oficiale din India.

Asemănări cu oriya*. 6 vocale, totdeauna scurte: *a, e, i, o, u, ɐ*. Nazalizare vocalică fonologică. Semivocale numai în recitarea vechilor poezii sau în vorbirea persoanelor care cunosc sanscrita*. Accentuarea ca în bengali. Aspirate surde şi sonore; puternică tendinţă de asurzire a aspiratelor. Opoziţie *n/ŋ* (dar nu *ñ*), *k/x*, opoziţie de sonoritate şi la fricative. Nu are foneme retroflexe, nici opoziţie fonologică între africata *č* şi fricativa *s*. Asemănări în structura gramaticală cu bengali. Declinare substantivală cu 7 cazuri, pronominală cu 4. Sistemul cazual şi temporal realizat mai curînd analitic. 3 conjugări la verbe.

D.: *de E* şi *de V.*

Influenţă tibeto-birmană* în fonetică, structura gramaticală (utilizarea sufixelor pronominale), lexic.

Literatură mai săracă decît oriya — în special istorică.

Scriere asemănătoare cu bengali (caractere puţin diferite pentru *r* şi *w*).

102 **ASU** (CHIATHU, C(H)ASU, PARE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 9 900 vorb.

103 **ATÁ,** l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 7 900 vorb.

D.: *dugbatang (dugbatung), tugauanum (tugauanon).*

104 **ATAYAL** (ATAIYAL, TA(I)YAL), l. din fam. austroneziană*, ram. atayalică*. *R. P. Chineză* (Taiwan); 36 000 vorb. (1958).

6 vocale scurte, dintre care 2 au perechi lungi. Unele vocale nesilabice. Vocalele iniţiale sînt precedate de ocluziune glotală. 17 consoane; unele nu apar în poziţie finală. Nu are grupuri consonantice finale de cuvînt. 2 semiconsoane. Admite atît silabe deschise cît şi închise. Accent final. Asemănări cu saisiyat* şi seediq* în morfologie — în special la pronume şi verbe. 3 tipuri de activ şi de pasiv, cu forme pentru indicativ-imperativ-conjunctiv, viitor-perfect şi negabil, exprimate prin afixe asociate temei (care poate avea formă redusă sau prezenta modificări vocalice şi/sau consonantice). Construcţie ergativă. Verbul este urmat de unul sau mai multe pronume şi poate fi precedat de nume, pronume sau expresii nominalizate indicînd subiectul, obiectul sau circumstanţa, fără diferenţiere formală. Expresia pronominală constă în general dintr-o formă primară (nominativ) urmată de una secundară: *ktan saku? nia?* „el mă vede" — lit. „a fi văzut eu de către el". Există şi un pronume complex *misu?* „tu de către mine". Conjugarea este completată prin preverbe cu sensuri ca „trecut", „negaţie" etc. Predicatul poate avea şi structură nominală, copula putînd lipsi: *?taial saku?* „Eu sînt atayal", lit. „Atayal eu". Mai multe cuvinte care arată existenţa: *niux* „există (aici)", *ciux* „există (acolo)", *uŋat* „nu există". Atributul este legat de nume printr-o particulă, indiferent de topică (în general substantiv-adjectiv). Particule asemănătoare prepoziţiilor, care arată direcţia, incluziunea, apartenenţa, posesia, locativul. Particule finale care precizează sensul propoziţiei („odinioară", „deja" etc.).

D.: *atayal, skolyeq, taihyo (o) (bonotsek, metbengetseq), takonan, taroko, yukan.*

105 **ATAYALICĂ,** ram. de l. din fam. austroneziană*. *R. P. Chineză* (Taiwan).

2 sau 3 l., toate în LL: atayal, seediq, după unele păreri şi saisiyat — ar reprezenta rămăşiţe ale celor mai vechi l. austroneziene din insulă.

106 **ATHAPASCAN-EYAK** (ATHABASKAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* na-dene*. *Canada, S.U.A.* (vast teritoriu); 120 000 vorb. 30 l., în LL 8. Cele mai importante: navajo*, chipewyan*.

Frecvente consoane glotale (de ex. în *hupa: teew* „subacvatic" — *t'eew* „crud").

107 **ATLANTIC OCCIDENTAL,** gr. de l. din fam. nigero-congoleză*. Ocupă partea occidentală a ariei acestei fam. (coasta Africii din Senegal pînă în Liberia). Nu este un gr. unitar, dar are unele trăsături lexicale şi gramaticale care îl deosebesc net de gr. vecine. Majoritatea l. din acest gr. sînt vorbite de comunităţi cu un număr redus de membri. 47 l., în LL 24. Mai importante: fula*, wolof*.

Clase nominale. Sufixe de extensiune verbală. Alternanţe consonantice determinate gramatical, servind de obicei ca parte integrantă a sistemului de clase nominale, dar şi în flexiunea verbală: o consoană (de obicei iniţială) a fiecărui morfem variază în acord cu contextul gramatical; alternanţele consonantice cunosc serii şi grade.

Se disting în general 2 subgr. de l. şi d.: *de N* şi *de S.*

108 **ATONG,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *India* (Assam); 10 000 vorb. împreună cu alte cîteva l. cu care formează subgr. *koch.*

109 **ATSERA** (ACIRA, A(D)ZERA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee;* 7 816—17 600 vorb. (surse diferite).

În d. *kaiapit* 4 vocale scurte, 3 lungi, 25 consoane (are consoane prenazalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C). Puţine elemente austroneziene — par mai curînd împrumutate decît moştenite. Clasele verbale marcate prin prefixe, care arată cum se îndeplineşte acţiunea — cu piciorul, prin vorbă, violent, pe apă, în apă, în minte, presupunerea unei stări, tăind, aruncînd etc. (trăsătură ne-austroneziană). Nu are clase nominale. Cel puţin o formă verbală medială — *dan,* de ex. în *garam ba-dan sanampou nam ga-dan-ma-an* „oamenii au venit pe un drum unde nu era nimic de mîncat", lit. „oamenii venind drum lucru mînc-înd nu-fiind prezent". Construcţii ne-austroneziene. Topica predominantă subiect-verb-obiect o deosebeşte de l. cu care este grupată pentru celelalte trăsături.

D.: *amari, atsera.*

110 **ATOUT** (ATWOT), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 8 000—25 000 vorb.

D.: *apak, aril.*

111 **AU,** l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 3 900 vorb. Denumită după cuvîntul indigen care înseamnă „nu".

112 **AUCUTGE** (GAVIOSE), l. amerindiană din fam. ge*. *Brazilia* (E); 2 000 vorb.

113 **//AU//EI** (AUEN, //AU//EN, AUKWE, //KAU//IN, KAUKAU, KOKO), l. din fam. khoisan*, gr. sudafrican. *Botswana, Namibia;* 4 890 vorb.

D.: *nogau.*

114 **AUGU,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 3 100 vorb. (1960).

115 **AUSHI** (AVAUSI, USHI, VOUAOUSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 29 000 vorb.

116 **AUSTRALIANĂ,** fam. de l. *(macrophylum). Australia;* 47 000 vorb. Una din cele 3 mari fam. de l. din Oceania, alături de fam. austroneziană* şi papua*. Ar fi cuprins 260—300 l., din care numai 200 ar mai fi cunoscute într-o măsură mai mică sau mai mare de cel puţin 1 vorb. nativ (mulţi foarte bătrîni), chiar l. mai răspîndite nedepăşind cîteva sute de vorb.; în LL 6 l.: kardutjara, mabuiag, tiwi, walbiri, wanman, worora; mabuiag — cel mai mare număr de vorb.: 7 000.

Metoda comparativ-istorică este greu de aplicat în vederea clasificării genealogice interne a l. A. S-au propus clasificări tipologice şi o clasificare bazată pe procentul de cuvinte înrudite care denumesc 100 concepte fundamentale. L. A. au fost grupate astfel în 28 ram. (fam. „phylice"). O a 29-a ram. ar fi constituită după unii autori, de l. din ins. Tasmania (dispărute la sfîrşitul sec. trecut şi din care s-a păstrat puţin material; după studii mai recente s-ar apropia de fam. papua). Cea mai mare ram., pama-nyungan*, acoperă 7/8 din continent, cuprinzînd 160—177 l. Celelalte 27 ram. totalizează 80 l. (jumătate din aceste ram. sînt formate din cîte o singură l.) şi ocupă N părţii centrale.

Este o fam. izolată: asemănările cu alte fam. nu dovedesc o înrudire. Aria pe care o ocupă se caracterizează printr-o omogenitate lingvistică deosebită; în afară de l. suprapusă ulterior, engleza*, o singură l. (din afara continentului) aparţine altei fam. — *miriam (mer),* l. papua din ins. Torres Straits.

În cadrul fam. A. se remarcă o mare omogenitate tipologică, considerată a fi în domeniul fonologic unică în lume (l. A. concordă atît în ceea ce priveşte prezenţa cît şi absenţa unor trăsături). L. fonologic divergente (de ex. mabuiag) sînt socotite rezultatul unor evoluţii recente, poate sub influenţa unor l. ne-A. Remarcabila unitate a sistemelor fonologice se îmbină cu un număr redus de concordanţe lexicale, ceea ce constituie o trăsătură neobişnuită între l. lumii. Astfel, fam. de l. A., deşi au rang de *phylum,* sînt mult mai asemănă-

Scanned with OKEN Scanner

toare fonologic decît 2 fam. de l. amerindiene din acelaşi *phylum*, de pildă. În schimb, în ciuda asemănării sau chiar identităţii de structură, procentul cuvintelor comune d. aceleiaşi l. (sau l. din aceeaşi ram.) este foarte redus — de ordinul celui existent de obicei între l. diferite şi, respectiv, între fam. înrudite. Deşi numărul de foneme variază între 16 *(mulurudji)* şi 34 *(arabana)*, caracteristicile sistemului sînt aceleaşi: inventar vocalic redus la 3: *a, i, u (a* are frecvenţa cea mai mare; *i* şi *u* nu apar la iniţială; *e* şi *o* apar mai rar şi nu sînt totdeauna foneme distincte); la consoane număr mare de puncte de articulare (rareori sub 4, uneori chiar 7). L. A. dau o impresie auditivă caracteristică, la care contribuie şi frecvenţa lui *ŋ* velar la iniţială de silabă şi de cuvînt. Accentul, plasat mai ales la începutul cuvîntului, are rareori rol fonologic. Tonuri apar numai în 3 l. *(alawa, mangarei, yangman)* şi nu este clar dacă au rol distinctiv. Toate l. A. au morfologia cuvîntului foarte dezvoltată. Mărcile morfologice sînt constituite de afixe: sufixe în cea mai mare parte a zonei de S, sufixe şi prefixe în N şi NV. Mărcile gramaticale au forme înrudite în cele mai multe l. Numele şi verbul constituie 2 clase de cuvinte clar distincte. Unele l. au sisteme de gen sau clase nominale (asemănătoare cu cele din l. bantu*) sau pronominale. O parte din l. au sistem cazual dezvoltat la nume. Distincţia de număr apare rar la nume. Pronumele personale au dual, în unele arii şi trial. Formele pronominale au un rol foarte larg şi variat în morfologie, de aceea se vorbeşte despre „pronominalizare", ca în unele l. tibeto-birmane*. Sistemele demonstrative sînt în general foarte complexe, marcînd numeroase distincţii de distanţă, localizare, direcţie etc. În aproape toate l. A. există numai 2 sau 3 numerale simple; în cazuri izolate numărarea se face cu ajutorul cuvintelor însemnînd „mînă", „picior", „om"; în 2 l. A. au apărut sisteme cvinare regulate sub influenţa l. makasareze*; într-o altă l. A. s-a dezvoltat un sistem de numeraţie abia în ultimele decenii. Sistemul verbal se caracterizează prin folosirea aşa-numiţilor „catalizatori" (de ex. în walbiri) — particule situate la începutul propoziţiei, cărora li se adaugă mărcile referitoare la subiect şi obiect, verbul purtînd numai mărci de timp, mod etc. În alte l. A. afixele indicînd persoana şi/sau numărul subiectului şi obiectului sînt „transferate" la primul cuvînt din propoziţie, indiferent de partea de vorbire căreia îi aparţine. Verbul are în general modurile indicativ, imperativ, condiţional şi cel puţin cele 3 timpuri de bază, în unele l. timpuri destul de numeroase. În anumite l. timpul este marcat şi la categorii non-verbale — de ex. la pronumele personal. Unele l. disting aspectul perfectiv—imperfectiv. În 99% din l. A. lipsesc forme separate de pasiv. Există forme de reciproc şi reflexiv, verbe auxiliare, forme verbale compuse; de regulă nu apar forme participiale. În sintaxă, l. A. se caracterizează fie prin incorporarea obiectului la verb, fie prin polisintetism (de ex. tiwi). Topică destul de liberă, cu diferenţe stilistice; predomină ordinea subiect-obiect-verb.

În 1788, la întemeierea primelor aşezări europene, în Australia erau probabil 300 000 aborigeni, împărţiţi în 500—600 triburi vorbind l. şi d. diferite. În prezent, aproape 100 000 aborigeni şi metişi nu mai vorbesc i. A. L. aborigenilor sînt minoritare atît numeric (vorb. lor reprezintă 0,3% din totalul populaţiei), cît şi ca statut social, l. oficială fiind engleza. Abia în ultimele 2 decenii atitudinea autorităţilor a devenit favorabilă l. aborigene, dintre care unele au început a fi încurajate în vederea utilizării în administraţie (kardutjara). S-au redescoperit i. considerate dispărute, dar care continuaseră să aibă o existenţă ascunsă. Cîteva l. au dobîndit formă literară (mabuiag) sau rol de *lingua franca* (kardutjara). În condiţiile diversităţii lingvistice de pe continentul australian, bi- şi multilingvismul sînt foarte răspîndite. Componenta gestuală şi mimica sînt foarte dezvoltate, permiţînd chiar comunicarea intertribală. Ca şi în alte fam. de l. din Oceania, şi unele i. A. posedă limbaje specializate în funcţie de relaţiile de rudenie dintre vorbitor şi interlocutor, limbaje de iniţiere (de ex. walbiri), un stil special al creaţiilor folclorice.

Nu există informaţii despre istoria mai veche a l. A. Primul cuvînt atestat dintr-o l. A. datează din 1688, prima consemnare ceva mai amplă din 1770. În aceste condiţii nu se poate preciza dacă asemănările dintre l. A. reprezintă elemente conservate paralel cu un proces general de diferenţiere pornind de la o l. comună, sau sînt, dimpotrivă, efectul unei dezvoltări convergente.

L. A. nu au avut scriere propriu-zisă (pentru transmiterea unor mesaje se foloseau beţişoare incizate cu funcţie mnemonică, diferenţiate după vîrsta şi sexul expeditorului sau destinatarului).

L. A. nu au suferit influenţa altor l.; din engleză au împrumutat termeni tehnici, furnizîndu-i cuvinte ce desemnează realităţi locale; dintre acestea, foarte puţine au depăşit limitele varietăţii australiene a l. engleze, pătrunzînd în engleza generală şi de aici în alte l. — cum este cazul unor cuvinte ajunse şi în română*, de felul lui *bumerang* sau *cangur*.

117 **AUSTRIC**, presupus *(macro-)phylum* care ar reuni fam. austro-asiatică* şi presupusa

fam. austro-tai*, poate şi fam. sino-tibetană*, propus de Wilhelm Schmidt în 1906.

118 **AUSTRO-ASIATICĂ** (AUSTROASIATIC, AUSTRO-ASIEN, SOUTH-EAST ASIAN), fam. de l. făcînd eventual parte dintr-un *phylum* austric*. *Asia* (India SE); 40 mil.—45 mil. vorb. (surse diferite). 4 (5) ram., toate în LL: munda, mon-khmer, malacca, nicobareză (incluse de unii în ram. precedentă), eventual şi miao-yao (inclusă după alte păreri în fam. sino-tibetană* sau austro-tai*). 150 l., în LL 50; l. mai importante: vietnameza, kampuchiana (singurele l. naţionale), santali, mundari.

L. munda şi vietnameză (inclusă de alţi autori în fam. sino-tibetană sau austro-tai) sînt fonologic şi morfologic divergente faţă de restul fam. (influenţa l. indice* şi respectiv a l. chineze*). Sisteme vocalice bogate: adesea 3 serii după locul de articulare, 4 grade de deschidere, opoziţie de cantitate şi uneori de nazalitate. În unele l. 2 registre vocalice: articulare normală şi articulare la care corzile vocale sînt fie mai apropiate decît la producerea sunetelor sonore obişnuite (fără a ajunge însă la închiderea glotei), fie mai depărtate (fără a duce însă la producerea unor sunete surde). În general nu sînt l. tonale (afară de vietnameză). Sisteme consonantice relativ simple. Opoziţie surd-sonor şi/sau aspirat-neaspirat la oclusive. Oclusivele finale sînt adesea fără explozie. Majoritatea rădăcinilor sînt monosilabice. Structura silabică (C)CVC; silaba majoră poate fi precedată de o silabă minoră cu structura CV sau C silabică. Vietnameza nu are o morfologie propriu-zisă, în timp ce l. munda au o morfologie complexă. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv (l. munda preferă ordinea subiect-obiect-verb). Construcţia ergativă este frecventă. Folosesc mai mult prepoziţii decît postpoziţii. Au în general prefixe şi infixe, mai rar sufixe (în ram. munda şi nicobareză).

Împrumuturi reciproce cu l. învecinate.

Cele mai vechi texte: sec. 6 (în l. mon*).

119 **AUSTRONEZIANĂ** (AUSTRONESISCH, MALAIO-POLINEZIANĂ), fam. de l. *Oceania;* 150 mil.—175 mil. vorb. (surse diferite).

300—500 l. (surse diferite) — cca 10% din l. lumii; l. cele mai importante: malaeza (considerată, sub forma sa indoneziană*, a 9-a l. din lume ca număr total de vorb.), tagalog, malgaşa — l. oficiale ale unor state independente, cu toate atributele unor l. moderne de cultură. 2—3 ram. (surse diferite): *de V* (indoneziană), cu mai puţine l. dar cel mai mare număr de vorb.; *de E* (oceanică*) — o dată şi jumătate mai multe l. dar numai 1 mil. vorb.; eventual şi atayalică* (2—3 l.); după alte păreri 40 ram. Asemănările dintre membrii mai îndepărtaţi ai acestei fam. au fost semnalate pentru prima dată în 1706 de Hadrian Reland; Lorenzo Hervas y Panduro a stabilit definitiv această fam. în 1784. Denumirea *malaio-polineziană* apare pentru prima oară la Wilhelm von Humboldt în 1836 (unii autori înţeleg prin *malaiisch-polynesisch* numai l. indoneziene şi polineziene*, excluzînd l. melaneziene*; denumirea malaiopolineziană* a fost dată de alţi autori uneia din cele 40 ram. în care aceştia împart fam. **A.**); termenul *austronezian*, mult mai folosit actualmente, a fost propus în 1899 de Wilhelm Schmidt. Eventuală înrudire îndepărtată cu fam. austroasiatică* şi kam-tai* în cadrul unui presupus *(macro-)phylum* austric*. Fam. **A.** este una din cele 3 mari fam. de l. din Oceania (alături de fam. australiană* şi papua*) şi fam. cu cea mai mare extensiune geografică actuală după cea indo-europeană*; ea se întinde pe aproape jumătate din circumferinţa globului pe direcţia V—E (din Madagascar pînă în Hawaii şi Ins. Paştelui), iar pe direcţia N—S din Taiwan pînă în Noua Zeelandă, şi înglobează Indonezia, Filipinele, litoralul Noii Guinei, ins. învecinate cu aceasta şi majoritatea gr. de ins. din Oc. Pacific — Malaezia, Micronezia, Polinezia (fac excepţie: ins. Andaman, Halmahera, Timor, Alor; interiorul Noii Guinei; unele puncte din arh. Solomon; Australia şi Tasmania). Mai are cîţiva reprezentanţi şi în SE continentului asiatic (S Vietnamului, Kampuchia, Pen. Malaya) — care ar putea fi patria primitivă a strămoşilor vorb. actuali ai l. **A.**

Diversitate destul de mare, explicabilă prin vastitatea ariei, insularitate şi izolarea unor teritorii, datele diferite ale migraţiilor, unele influenţe ale altor l. Astfel, ram. indoneziană este considerată în general mai conservatoare şi cuprinzînd l. de tip izolant, în timp ce l. polineziene sînt de tip analitic-aglutinant. Totuşi există unele trăsături comune întregii fam. Sistemele fonologice, provenind dintr-un sistem proto-**A.** comun, care a putut fi reconstituit, cuprind în general vocalele şi consoanele de bază. Nu au tonuri. Morfologie simplă a numelui şi verbului; multe rădăcini pot fi folosite cu ambele roluri. Reduplicare a radicalului verbal cu funcţii variate. Distincţie inclusiv-exclusiv la pronumele personal pers. 1 pl. Topica: subiect-verb-obiect; numele obiectului posedat precedă numele posesorului; l. polineziene preferă ordinea verb-subiect-obiect; unele l. **A.** din Noua Guinee au topica subiect-obiect-verb (poate sub influenţa unor l. papua). L. din gr. Reef-Santa Cruz* sînt greu de clasificat, prezentînd trăsături comune atît cu fam. **A.**, cît şi cu l. papua.

Scanned with OKEN Scanner

În rar. de V — veche influenţă culturală şi lingvistică indică*. Influenţe moderne ale fostelor puteri coloniale — olandeza*, portugheza*, spaniola*, franceza*, engleza*, germana*, japoneza*, sau ale *pidginurilor* cărora unele dintre acestea le-au dat naştere.

Influenţe **A.** în unele l. papua şi australiene datorită rolului de *lingua franca* jucat în arii vaste, în special de malaeză.

120 **AUSTRO-TAI**, presupusă fam. de l. *(stock, macro-phylum)* care ar reuni fam. austroneziană*, kam-tai* (inclusă de alţi autori în fam. sino-tibetană*), eventual şi miao-yao* (care, după alte păreri, aparţine fam. sino-tibetane sau austro-asiatice*). *Asia* (SE), *Oceania;* 180 mil. vorb.; 550 l.

121 **AUYANA**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 4 414 (1960) — 5 265 vorb. (surse diferite).

În d. *usurufa* 5 vocale scurte, 1 lungă *(ā)*, 14 consoane, 4 semiconsoane *(y* şi *w* pot fi şi preglotalizate). Nu are oclusive prenazalizate. Are oclusive aspirate, consoane preglotalizate. 3 tonuri: înalt, jos, descendent.

D.: *kawaina, kosena, usurufa (usarufa, uturupa)* — sau l. separată.

122 **AVAR** (AVARSKIJ, AWARISCH, XXUNZA Q'), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan, R.S.S. Azerbaidjană); 207 000—400 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 47(48) consoane (lungi, aspirate, glotalizate, combinînd ultimele 2 trăsături cu labializarea), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Accent fonologic. Armonie vocalică. Are declinare. Distincţie inclusiv-exclusiv la pronumele personal pers. 1 pl. Sistem de numeraţie zecimal şi vigesimal. Verbul nu marchează persoana, ci clasa căreia îi aparţine subiectul (printr-un element prefixat): *dun w-ač'una* „eu (bărbat) vin", *dun j-ač'una* „eu (femeie) vin", *ču b-ač'una* „calul vine", la pl. *r, l* pentru toate clasele: *niž r-ač'una* „noi venim". Aspect iterativ-durativ prin sufixare. Topica: subiect-obiect verb, adjectiv-substantiv.

D.: *de N, de S, de tranziţie.* Statut oficial de l. literară pentru vorb. l. ahvah*, andi*, bejitină*, hvarşină*, tindină*, ţez*. La baza l. literare actuale — d. *de N central (xunzax).*

În evul mediu a fost una din l. de civilizaţie ale Daghestanului — normă unică bazată pe d. *de N (bolmaţ).*

Scrisă în sec. 17—19 cu alfabetul arab* modificat (adoptat ca urmare a propagandei musulmane), după 1917 latin* modificat şi apoi rus* (suplimentat cu litera *I).*

123 **AVARĂ** (AWARISCH), l. dispărută din fam. altaică*, ram. turcică*, din care s-a presupus că ar fi pătruns unele cuvinte şi în română* (înainte de sec. 12), cum ar fi *jupîn* sau *scrum* (pentru care s-au propus însă şi alte etimologii).

124 **AVATIME** (AFATIME, SIYA(SE)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTC) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo;* 6 920 vorb.

125 **AVESTICĂ** (AVESTAN, AWESTISCH, VECHE BACTRIANĂ, ZEND), l. indo-europeană* dispărută din ram. indo-iraniană*, gr. iranian*. Denumirile *bactriană* şi *zend* — improprii.

L. „bibliei" zoroastrianismului, *Avesta* (impropriu numită şi *Zend-Avesta)* — culegere de texte, păstrate numai parţial, dintre care cele mai vechi ar data din sec. 8 î.e.n.; transmise la început pe cale orală şi notate ulterior; totalizează 83 000 cuvinte. 2 părţi distincte: aşa-numitele *gāthā* („cîntece") — predici versificate atribuite lui Zoroastru, într-o l. la fel de arhaică ca şi sanscrita* din *Rig-Veda,* şi *Avesta* propriu-zisă, care cuprinde imnuri vechi şi indicaţii rituale mai recente, probabil de la începutul e.n. *Zend* desemnează parafrazarea acestor texte în persana* medie.

Poziţia l. **A.** între l. vechi iraniene nu a fost definitiv precizată (în gr. de NV sau între d. de V şi de E). L. flexionară, comparabilă cu greaca* clasică şi sanscrita.

Din **A.** provin, prin diferite l. intermediare, unii termeni ajunşi şi în română*, ca *paradis* (în **A.** „grădină") sau *rai* (în **A.** „bogăţie, fericire"). De la forma din **A.** a i.-e. **kṃtom* „sută" > *satəm* derivă denumirea dată gr. oriental al fam. indo-europene (în care **k, *g, *gh* sînt reprezentate prin fricative — siflante sau şuierătoare), în opoziţie cu gr. occidental — numit *centum* după forma corespunzătoare din latină*.

126 **AVIKAM** (AWEKWOM, BRIGNAN, GBANDA, KWAKWA, LAHU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeş;* 7 000—9 000 vorb.

127 **AVUKAYA** (ABUKEIA, AVOKAYA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Sudan, Zair;* 5 000 vorb.

D.: *agija, ojila.*

128 **AWA**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 1 185 (1960) — 1 500 vorb. (surse diferite).

În d. *mobuta* 7 vocale, numai 7 consoane *(p, t, k, ʔ, č, m, n)*, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Alomorfe diferenţiate tonal — 4 tonuri: înalt, jos, ascendent, descendent.

D.: *ilakia, de NE, de S, mobuta, tauna.*

129 **AWIN DE VEST** (AEKYOM, AKIUM-AWIN), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*, după unele păreri în fam. ok*. *Papua-Noua Guinee;* 6 500 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

130 **AYORE**, l. amerindiană din fam. zamucoan*. *Bolivia* (E); 1 700 vorb.

20 vocale (orale şi nazale scurte şi lungi), 18 consoane, o semiconsoană.

131 **AYU** (AYOB), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 3 000 vorb.

132 **AZERBAIDJANĂ** (ASERBEIDSCHANISCH, ASERI, AZERI (-TURKISH), AZÉRI, AZERBAÏDJANAIS, AZERBAIJANI), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Azerbaidjană), *Iran* (NV); 5 mil.-7 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Azerbaidjană.

L. turcică cea mai apropiată din punct de vedere lingvistic de turcă*. 9 vocale, 21 (24) consoane (opoziţie *lenis-fortis* în varietatea din Tabriz), 1 semiconsoană *(y)*.

D.: *anatolian de E (karapapakh), central, de E, de N, de S, de V, iranian de N, ~ de S.* Numeroase graiuri. Persana* a servit ca l. literară în sec. 14—16, ceea ce explică pătrunderea în A. a numeroase cuvinte arabe* şi persane. De la mijlocul sec. 19 — începutul sec. 20 se dezvoltă l. naţională bazată pe l. populară (pe un d. *de E*), eliminîndu-se elementele arabe şi persane.

A folosit scrierea arabă, înlocuită în 1924 cu alfabetul latin*, iar din 1939 cu cel rus,* cu 8 semne suplimentare.

133 **AZTEC-TANOAN**, *phylum* de l. amerindiene constituit din fam. tanoan* şi uto-a-z-tecan*.

Scanned with OKEN Scanner

B

134 **BAAKPE** (BEKWIRI, KWEDI, KWELI, KWILI, MOKPE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 15 000—16 000 vorb. (surse diferite).

135 **liBAALI** (BALI, BANGO, BUA DE SUD-EST), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 38 000 vorb.

D.: *bafwa ndaka, bakundumu, bekeni, bemili.*

136 **BACHAMA** ((A)BACAMA, BASHAM(M)A, BWAREBA, GBOARE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. bata*. *Nigeria;* 11 000—18 500 vorb. (surse diferite).

6 vocale. Traducere a *Bibliei.*

137 **BADE** (BEDE(D)E), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 32 000 vorb.

Distincție de gen natural (masc.-fem.).

138 **BADYARA** (BADIAN, BADYAR(E), BADYARANKE, GOLA, PAJADE, PAJADINCA, PAJADINKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental*, grupată uneori cu basari* și konyagi* sub denumirea tenda* (CTL), sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea, Guineea-Bissau, Senegal;* 10 000 vorb.

139 **BAFANG** (FE'FE', FEFE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 67 500 vorb.

D.: *bakou, bana, fa, kuu.*

140 **BAFOU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 41 000 vorb.

D.: *dschang-bangwa (atsang, chang, dschang-talk:), nwe.*

141 **BAFOUSSAM** (FU(L)SAP), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 7 000 vorb.

142 **BAFUT** (BUFÉ, FOUT, FU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Camerun;* 25 000 vorb.

143 **BAGA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea;* 4 600—5 000 vorb.

144 **BAGOBO** (GUIANGGA), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 80 890 vorb.

D.: *bagobo, eto (atá), g(u)ianga (guanga, guiangan, gulanga), obo (tagdapaya).*

145 **BAGVALINĂ** (BAGULAL, BAGVALI(NSKIJ), KVANADA, QUANADA), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 4 000 vorb.

În varietatea *tlondoda* 4 (5) vocale orale scurte și 5 lungi, 3 (5) nazalizate scurte și 3 lungi, 36 (38) consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent fonologic.

D.: *bagvali, tlisi.*

146 **BAHNAR**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (SV), *Laos* (S)?; 85 000 vorb.

D.: *alakong, bahnar, bönöm, bahnar rengao, go'lar, jôlong, kontum, kram, tolo.*

147 **BAI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*, considerat fie d. al l. ndogo*, fie l. înrudită. *Sudan;* 2 500 vorb.

148 **BAINING**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee* (ins. New Britain); 4 000—5 000 vorb.

Clase (marcate prin sufixe) cu acord.

5 d. foarte divergente, printre care *gaktai (mali).*

149 **BAKA** ((TARA)BAAKA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan, R. P. Congo;* 2 000 vorb.

150 **BAKO** (ARA, ARE, ARI, ARO, BAK(K)A, BAK(K)O, BIO, SHANKILLINYA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia;* 32 000 vorb.

151 **BAKWE** (BAKOUÉ, BAKWO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-liberian* (MC). *Coasta de Fildeș, Liberia;* 16 000—50 000 vorb. (surse diferite).

152 **BAKWELE** (BAKWIL), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo, Gabon;* 5 000 vorb.

153 **BALANTA** (ALANTE, BALANDA, BALANT(E), BALLANTA, BALLANTE, BELANTE, BRASSA, BULANDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea-Bissau, Senegal;* 154 000—170 000 vorb. (surse diferite).

14 vocale (scurte și lungi), 21 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri (înalt, mediu, jos) cu valoare fonologică. Accent inițial. 7 clase nominale cu mărci vocalice. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *fora, kantohe.*

Scanned with OKEN Scanner

154 **BALINEZĂ** (BALI), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Bali, Nusapenida, Lombok); 2 mil.—3 mil. vorb. (surse diferite).

Stil onorific dezvoltat, care marchează prin elemente specializate de vocabular şi rostire respectul inferiorilor pentru superiorii lor pe plan social.

L. a unei vechi culturi. Numeroase inscripţii şi manuscrise vechi într-o grafie înrudită cu sistemele de scriere din S Indiei. L. literară atestă o foarte puternică influenţă sanscrită*: cîteva mii de cuvinte din domeniul vieţii sociale, spirituale şi intelectuale — termeni religioşi şi juridici, ştiinţifici, artistici etc. Datorită absenţei flexiunii, **B.** a preluat în general numai rădăcinile, care au fost, în cele mai multe cazuri, adaptate fonetic şi au devenit baza unor derivate.

155 **BALON(G)** (BALONG DE SUD, BALUNG), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 4 000—5 000 vorb.

156 **BALTICĂ** (AISTRAN, LETONĂ, (LETONO-)LITUANIANĂ), ram. de l. indo-europene* din gr. oriental *(satəm). U.R.S.S.* (R.S.S. Letonă, R.S.S. Lituaniană); 5 mil. vorb. 2 l. vii, ambele în LL: letona, lituaniana. 5 l. (d.) dispărute: *jatviană (jatvingian, suduvian)* — urme pînă în sec. 19 — şi prusiană veche* — alcătuiau împreună gr. *de V; curoniană (kuris(c)h),* l. sau d. de tranziţie între letonă şi lituaniană, vorbită pînă în 1600; *seloniană* — mai independentă, dispărută din 1400; *zemgaliană (semigallian)* — apropiată de letonă sau chiar d. al acesteia, dispărută prin 1450. Denumirea **B.** propusă de F. Nesselmann în 1845; celelalte — fără circulaţie sau prea restrînse.

Cele mai arhaice dintre l. indo-europene moderne — dezvoltare întîrziată din cauza poziţiei periferice şi izolate (nu au fost atinse de schimbările caracteristice l. indo-europene centrale); l. conservatoare în fonologie (ignoră distincţia *a/o,* nu au aspirate, labiovelare), morfologie, lexic (forme mai apropiate de indo-europeana primitivă chiar decît unele l. vechi). Pe lîngă bogăţia de forme moştenite au şi inovaţii specifice (de ex. dezvoltarea unor noi cazuri prin fuziunea cu postpoziţii, poate sub influenţa l. finice* de V, simplificarea sistemului verbal). Trăsături comune în fonologie (inclusiv accentuarea), structura gramaticală, lexic şi derivare cu ram. l. slave* — ar fi existat o presupusă unitate lingvistică *balto-slavă* între 2000 şi 1500 î.e.n., care nu a fost însă unanim acceptată; asemănările au fost exagerate (în realitate numai 100 cuvinte cu formă şi sens comune în exclusivitate celor 2 ram. de l.) şi se pot explica şi prin originea indo-europeană, dezvoltare paralelă în condiţii de vecinătate, împrumuturi (unele recente); unele trăsături sînt comune şi cu l. germanice* (de ex. desinenţa **-m* în flexiunea nominală); numeroase deosebiri în fonologie, morfologie (l. **B.** — mai conservatoare, de ex. sistem verbal cu 2 teme: prezent şi trecut), lexic (de ex. l. **B.** continuă numeroase diminutive). L. **B.** s-ar fi despărţit de l. slave prin 2000 î.e.n. — dezvoltare ulterioară separată, urmată de noi contacte în jurul sec. 6.

Forma cea mai veche a l. **B.** — proto-**B.** (sfîrşitul milen. 2 î.e.n.) — diferenţiere dialectală mai accentuată decît proto-slava. Contacte cu strămoşii vorbitorilor l. germanice şi finice actuale (înainte de e.n.). Diferenţierea între gr. *de E* şi *de V* din 500—300 î.e.n.; gr. *de E* a rămas unitar mai mult timp *(curoniana*—separată poate între 400 şi 600, celelalte — între 700 şi 1100).

Puţine atestări vechi — nume proprii din sec. 13—15, urme lăsate în fonetica şi lexicul unor d. letone şi lituaniene. Cele mai vechi texte — în prusiana veche.

Cîteva sute de împrumuturi **B.** în l. finice de V — inclusiv în mordvină*.

157 **BAMBARA** (BAMANA, KOMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, grupată uneori cu maninka* sub denumirea mandekan* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Mali, Senegal, Volta Superioară;* 1 mil.—1,2 mil. vorb.

Fenomen intonaţional suprapus tonurilor propriu-zise. Distincţie între obiectul posedat alienabil şi cel inalienabil; morfemul /ka/ se foloseşte între numele posesorului şi cel al obiectului posedat la substantivele „libere" (fără exprimarea posesorului), dar nu şi la cele „dependente" (care cer specificarea posesorului).

D.: *dyangirte, kagoro (kogoro), kalongo (kalunga), masasi, nyamosa, somono, toro.* D. sau l. înrudită: khasonke*.

B. a fost folosită în armata colonială franceză.

158 **BAMENDJOU** (BAMOUGOUN-BAMENJOU, MUNDJU, (NEGA)BAMUNGUP, (NEGA)MUNJU, PAMUNGUUP), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 25 000 vorb.

159 **BAMILEKE** (GRAFIL, GRASSFIELD), termen pentru o serie de l. şi d. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*: bafang*, bafou*, bafoussam*, bamendjou*, bamum*, bandem*, bangante*, nso*. *Camerun;* 475 000 vorb.

160 **BAMU KIWAI,** l. papua* din fam. kiwai*. *Papua-Noua Guinee;* 5 000 vorb.

D.: *buniki, damerakaram, dibiri, maipani, oropai, pirupiru, sisia(i)ni, wariadai.*

Scanned with OKEN Scanner

161 **BAMUM** (BAMUN, BOMO(U)N, SHUPAMAN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Camerun;* 75 000 vorb. (1960). Folosită ca *lingua franca.*

Negația se poate exprima prin simpla schimbare de ton, însoțită sau nu de modificarea vocalei radicale.

Sistem propriu de scriere care a parcurs, în timpul vieții inventatorului ei, sultanul Njoya cel Mare din Foumban, aproape întreg ciclul de evoluție a scrierii: la începutul sec. nostru era un sistem de 350 hieroglife; după cîțiva ani desenele au fost simplificate și s-a trecut la ideograme pentru fiecare noțiune; în 1911 ele au căpătat valoare fonetică, iar în 1918 s-a trecut la stadiul alfabetic, fiecare semn notînd un fonem. Această scriere s-a întins și la populațiile învecinate care vorbesc l. similare.

162 **BANARO,** l. papua*. *Papua - Noua Guinee;* 1 000 vorb.

163 **BANDA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Republica Centrafricană, Zair;* 200 000—350 000 vorb. (surse diferite).

Are un minimum de elemente morfologice. Reminiscențe slabe ale afixelor de clasă: numai substantivele animate primesc un prefix de clasă la pl.; prefixul *a-* folosit în acest scop apare nu numai la anumite animate (*a-yavro* „ciinii"), ci și la nume de astre și plante asimilate cu animate. Determinantul precedă substantivul determinat cînd acesta are valoare nedefinită *(i-mbin mbrata* „cal alb, un cal alb") și îl urmează, cu sau fără particulă de relație, cînd este definit *(mbrata(se) di-mbin* „calul alb").

D. sau l. înrudită: mbanja*.

164 **BANDEM,** i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. basa*, fie l. înrudită. *Camerun;* 7 000 vorb.

165 **BANDI** (GBANDE, GBANDI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. mande*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. nigero-senegalez* (MC). *Liberia;* 35 000 vorb.

166 **BANEN(D)** (PEN(Y)IN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 26 500—28 000 vorb. (surse diferite).

D.: *bonek (ponek), eling, fung, itundu, logananga, mani, ndogbang, ndokbiakat, ndoktuna, yambeta.* D. sau l. înrudită: nyō'o*.

167 **BANGANTE** (NDZUBUGA, NJUBOGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 66 700 vorb.

168 **BANGBA** (ABA(N)GBA, BAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Zair;* 29 000 vorb.

169 **BANGGAI** (AKI), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (insulele Banggai, V ins. Sula — arh. Moluce); 200 000 vorb.

2 d. în arh. Banggai.

170 **BANKON** (ABO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. basa*, fie l. înrudită. *Camerun;* 10 000 vorb.

171 **BANONI** (BANONE), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville - arh. Solomon); 988—13 000 vorb. (surse diferite).

Accentul are rol fonologic în d. *nagarige (vísuna* „nasul lui" / *visúna* „pieptul ei"). Presupus articol caracteristic *vi* în d. *din Amun.* Posesive sufixate numelor, cel puțin la pers. 3 sg. Timpul la verbe pare a fi marcat prin particule prepuse, de ex. în d. *nagarige: tsió tam* „mănîncă", *ko tam* „a mîncat", *tsia tam* „va mînca". Predomină topica subiect-verb-obiect, de ex. *taavana baŋana ke tatsunu beken kikinaki* „bărbatul mare a lovit ciinele mic" (lit. „bărbat—mare—pronume verbal—a lovi—ciine—mic"). În d. *din Amun* topică mai liberă.

D.: *banoni, nagarige,* d. *din Amun.*

172 **BANTU,** gr. de l. negroafricane, vezi Benue-Congo*. Nume dat de W. H. Bleek (1862) după cuvîntul din l. B. *mu-ntu* „om", pl. *ban-tu.*

173 **BANYUN** (BAGNOUN, BAIN(O)UK, BA(N)HUN, BANYUK, BANYIUNG, ELOMAY, ELUNAY), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea-Bissau, Senegal;* 18 000 vorb.

D.: *gujaaxet, guayamolo.*

174 **BARAI,** l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 2 998 vorb.

175 **BARAMBU** (ABARAMBO, AMIANGB(W)A, BALEMBO, BARAMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Zair, Sudan;* 46 000 vorb.

176 **BARBACOAN,** fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-chibchan*. 5 l., în LL 1: cayapa*.

177 **BAREA** (BARIA, BARYA, NARA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Etiopia;* 15 000—25 000 vorb. (surse diferite).

7 vocale, 20 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accentul are valoare fonologică. Clase nominale. Ca determinativ se întrebuințează pronumele personal de pers. 3. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Scanned with OKEN Scanner

178 **BARE'E**, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes, Togian); peste 325 000 vorb.

D.: *lala'eo ((a)unde'e, lalaeo, nde'e), lego, pebato, po'u mboto (are'e), salu maoge (a'e'e), taa (tare'e).*

179 **BARI** (BERI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Sudan, Zair, Uganda;* 225 000—300 000 vorb. (surse diferite).

2 clase nominale principale. Trecerea unui radical sau a unui sens dintr-o clasă în alta poate duce la modificarea unei consoane din radical: *lu-ñačer* „frate" — *ke-yačer* „soră". Prefix de pl. *ko-* pentru termenii de rudenie *(baba* „tată" — pl. *kobaba)* și pentru interogative *(ŋa* „cine" — pl. *koŋa).*

D.: *kuku, mondari (mandari, mundari), nyepu (nyefu, nyepo, nypho), nyangbara (nyangwara, nyambara).* D. sau l. înrudită: kakwa*.

În 1929 s-a propus scrierea cu alfabet latin* și 4 caractere fonetice.

180 **BARIBA** (BARGU, BATONU, BATONNUN, BURGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Benin, Togo, Nigeria;* 240 000 vorb.

181 **BARUA** (~—WANTAKIA), l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee;* 4 000 vorb.

3 vocale scurte, 4 lungi; 12 consoane (nu are consoane glotalizate; are oclusive sonore prenazalizate, oclusivă glotală), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(S)V(C).

D.: *barua, wantakia.*

182 **BARUGA**, l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee;* 1 300 vorb.

D.: *agaiambo?, baruga.*

183 **BASA** (BASSA, KOKO, MBENE DE NORD, MVELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 150 000—170 000 vorb. Folosită în Camerunul de Est ca un fel de cod secret în mișcarea anticolonialistă.

Prefixul substantival de pl. se întrebuințează înaintea numeralelor de la 1 la 7.

D.: *bakem, bakoko, dibeng, dibum, mbang, ndokama, ndokbele, ndokpendu, nyamtam, yabasi.* D. sau l. înrudite: bandem*, bankon*, lombi*.

Scriere alfabetică.

184 **BASARI** (AYAN, BASSARI, BIYAN, ONIAN, TANDA BASARI, WO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental*, grupată uneori cu badyara* și konyagi* sub denumirea tenda* (CTL) sau l. din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea, Senegal, Gambia;* 11 500 vorb.

6 vocale, dintre care 2 apar numai ca lungi. Sistem tonal la nivelul silabei — 3 tonuri: înalt, mediu, jos. Clasele nominale au mărci fonetice, între care și tonul: distincția personal/non-personal se face prin ton mediu pentru prima clasă și înalt pentru a doua. O clasă nominală poate fi marcată prin adăugarea unei mărci la alta deja existentă (de exemplu la pl.).

185 **BASCĂ** (ESKUARA, ESQUARA, (E)USCARA, EUSKARIEN, EUSKERA, HEUSKARA, ÚSKARA), l. izolată. *Spania* (NV), *Franța* (SV), *S.U.A., Uruguay, Argentina, Mexic;* 700 000—1 mil. vorb. (surse diferite)— în general bilingvi. L. oficială în reg. **B.** în Spania.

Singura l. vie ne-indo-europeană* din V Europei, eventuală rămășiță a unui gr. de l. *mediteraneene* pre-indo-europene. Nu a putut fi încadrată în nici una din fam. de l. cunoscute (apropiată neconvingător de l. afro-asiatice*, paleosiberiene*, uralice*, berberă*, japoneză*, algonkină* sau de unele l. dispărute, ca etrusca*, nubiana*). A fost socotită continuatoarea l. vechilor locuitori ai Pen. Iberice — iberi, acvitani, vasconi, ale căror i. sînt însă insuficient cunoscute, sau considerată l. pre-*iberică (pirineică).* Prezintă asemănări de ordin fie gramatical, fie lexical cu diferite gr. de l. caucaziene*, cu care s-ar putea înrudi în cadrul unei presupuse fam. euskaro-caucaziene*.

Sistem fonetic simplu (deosebire față de l. caucaziene): 5 vocale, 22 (23) consoane, 1 semiconsoană *(y).* Mare varietate de diftongi.

L. în general aglutinantă, cu sintaxă polisintetică. Nu are distincții de gen gramatical. Articol hotărît *-a* sufixat: *gizon* „bărbat", *gizon-a* „bărbatul". Distincție sg.-pl. numai la forma cu articol hotărît: sufix de pl. *-k (gizon-a-k* „bărbații"). Declinare (după unele păreri 12 cazuri) — toate substantivele și adjectivele se declină la fel. Particule care marchează diferite funcții sintactice *(gizon-a-k-az* „cu bărbații"). Sistemul de conjugare mai complicat — număr mare de forme cu diferite desinențe; majoritatea verbelor conjugate cu verbe auxiliare. Elementele pronominale care exprimă subiectul și obiectul sînt incorporate în complexul verbal. Sistem de numerație vigesimal. Se încadrează în tipul de construcții cu verb intranzitiv (pasiv), de ex. *dituzte ikhusten* „ei îi văd (pe ei)", lit. „ei sînt avuți în vedere de ei". Caracterizată de asemenea prin construcția ergativă (subiectul real la cazul ergativ, cu marca *-k: aita-k untzia aurdiki-du* „tatăl a aruncat vasul", lit. „tatăl vasul a aruncat"). Conjugare „de politețe" — desinențe verbale diferite în adresarea familiară și în cea reverențioasă (foste desinențe de pl.). Sintaxă complexă — sufixe și prefixe adăugate formelor verbale personale declinabile, pentru a marca subordonarea (atribute dezvoltate corespunzînd propozițiilor din l. indo-europene). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. For-

Scanned with OKEN Scanner

marea cuvintelor în special prin sufixare şi compunere.

D.: *navarrez de sus (alto navarro, haut-navarrais)*, *~ de jos (bas-navarrais)*, *guipuzcoano*, *labourdin (laburtano)*, *souletin*, *vizcaino (bîscayen)* — cel mai diferit. Nu are o formă literară supradialectală — literatură în diferite d. Folosită sporadic (facultativ) în şcoala elementară în reg. **B.** din Franţa.

Cele mai vechi atestări — nume de persoane şi zeităţi în inscripţii romane din Aquitania începînd din sec. 8 şi glose medievale în documente latine* şi romanice* (cuvinte izolate; cel mai cuprinzător text: *Codex Calistinus*, mijlocul sec. 12); fraze mai ample abia din sec. 15. Literatură populară medievală bogată şi variată (genuri comune cu literaturile romanice occidentale). Tradiţie literară din prima jumătate a sec. 16 (1545 Bernard Dechepau, *Linguae Vasconum Primitiae* — culegere de poezii religioase şi erotice).

Unele trăsături fonetice şi elemente lexicale atribuite unui substrat *preroman*, în special *cantabro-ligur;* multe împrumuturi din latină, l. romanice — în funcţie de regiune din spaniolă* (d. *castilian*, *navarro-aragonez)*, occitană* (d. *gascon)*, franceză* (şi în fonetică — — de ex. *ü* în d. *souletin)*.

Alfabet latin.

Împrumuturi **B.** în spaniolă şi franceză; cuvîntul *bizar*, care a suferit schimbări semantice trecînd dintr-o l. romanică în alta, a ajuns şi în română*.

186 **BASHERAWA** (BASHAR, BOGH, BORROM, BURRUM, BUR(U)MAWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 20 000 vorb.

187 **BASILA** (GISIDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Togo;* 4 750 vorb.

16 vocale (orale şi nazale), 19 consoane, 2 semiconsoane, 5 tonuri.

188 **BASKETO** (BASKATTA, MESKETO), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*, considerat l. sau d. al l. chara*. *Etiopia;* 9 000 vorb.

189 **BASSA**[1] (BASA, BASSO, G[B]ASA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL), sau din gr. eburneo-liberian* (MC); grupată uneori cu bete* şi grebo* în gr. kru*. *Liberia, Sierra Leone;* 150 000 vorb.

D. sau l. înrudite: krahn*, kru*.

Sistem alfabetic propriu.

190 **BASSA**[2], l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kamuku*, fie l. înrudită (CTL), sau l. din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 26 000 vorb.

191 **BASSA-KOMO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kamuku*, fie l. înrudită. *Nigeria;* 28 000 vorb.

192 **BAŞKIRĂ** (BACHKIR, BASHKIR, BAŠKIRISCH), l. din fam. altaică, ram. turcică* de NV. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Başkiră); 821 000 (1970)—1 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială secundară în R.S.S.A. Başkiră.

9 vocale, 20 (25) consoane, 2 semiconsoane. Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Apropiată de tătara* din Kazan — deosebiri în fonetică.

3 gr. de d., cu deosebiri în special în domeniul consonatismului şi lexicului: *burzhan (de V)*, *kuvakan (montan)* — cu multe subd., *yurmaty (de stepă)* — relativ unitar. Cîteva d. *de SV* ocupă o poziţie specială, atestînd o puternică influenţă a l. tătare şi asemănîndu-se tipologic cu d. *central* al acesteia.

Tradiţie literară din sec. 18. Numeroase împrumuturi din tătară. Mai puţini termeni de cultură din arabă* şi persană* decît tătara; influenţă mongolă* mai puternică. Împrumuturi din rusă*, în special în l. uzuală (l. standard preferă creaţii proprii sau termeni dialectali).

Pînă în 1922 alfabet arab, între 1929 şi 1939 latin*, din 1940 rus* (cu 9 litere suplimentare).

193 **BATA** (BETE, BIRSA, (DEMSA)BATTA, DUNU, GBOATI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria, Camerun;* 23 000—39 000 vorb. (surse diferite). D. sau l. înrudite: bachama*.

194 **BATANGÁN** (BÁNGON, BÁNGOT, BARANGAN, BINATANGÁN, SURI, TIRON), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindoro); 4 000 vorb.

195 **BAŢ** (BAC(BIJSKIJ), BATS(ISCH), BAŢBIKA, T'UŠ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S. Gruzină); 2 500 vorb. Numele *t'uš* prin confuzie cu un d. al l. gruzine*.

5 (6) vocale orale scurte, 3 lungi, 5 nazalizate scurte, 36 (37) consoane (lungi, glotalizate, aspirate), 2 semiconsoane. Accentul pe prima silabă a radicalului. Singura l. caucaziană de N, împreună cu o varietate a l. udine*, care are un început de construcţie tranzitivă. Conjugare după persoană şi clasa în care intră subiectul. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

196 **BAU**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 690 vorb.

197 **BAULE** (BAOULÉ, BAWULE), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, care, împreună cu anyi*, este considerat de unii l. (CTL). *Coasta de Fildeş;* 373 000—450 000 vorb. (surse diferite). Denumirea provine de la numele tribului: potrivit legendei, membrii acestuia, urmăriţi de inamici, au ajuns la un rîu, unde, pentru a domoli valurile, au cerut reginei lor sacrificarea unui copil — *baule* „micuţul a

murit" = *ba* „mic", *u* „mort", *le* „marcă de perfect".

12 vocale (7 orale şi 5 nazale), 20 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri (înalt, mediu, jos) cu valoare fonologică. Pl. se formează prin adăugarea unui sufix sau prefix, a unui prefix şi sufix simultan, sau a unei desinenţe *(swa* „casă", pl. *swa-mõ*, *ba* „copil", pl. *ma* (~*m-ba)* sau *ma-mõ)*.

D. sau l. înrudită: abe*.

198 **BAURE** (CHIQUMITI), l. amerindiană din fam. arawak*, gr. maipuran*. *Bolivia;* 3 000—5 000 vorb. (surse diferite).

4 vocale, 12 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

199 **BAUSHI**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kamuku*, fie l. înrudită. *Nigeria;* 3 000 vorb.

200 **BAUWAKI** (BAWAKI, BAWIHKA, KEVERI?), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000 vorb. împreună cu binahari*.

D.: *avini*, *bauwaki*, *keveri?*, *nemea?*, *saroa*, *yabura*.

201 **BEBELE** (BAMVELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 24 000 vorb.

D.: *gbigbil*.

202 **BEDAMINI 1.** (BEAMI), l. papua* din fam. bedamini **2.***. *Papua-Noua Guinee;* 3 000 vorb.

2. fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee;* 5 750 vorb.

5 l., în LL 2: bedamini **1.**; bosavi.

Persoana şi numărul subiectului nu sînt indicate la verb. Dual sau urme de dual la mărcile de persoană.

203 **BEDAWIYE(T)** (BEDAUYE, BEDAWU, BE(D)JA, BEDYA, BEDW, BEGIA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Sudan, Etiopia;* 150 000—190 000 vorb. (surse diferite). Numele *bedja* provine din araba* scrisă; în vechile inscripţii etiopiene* apare *begū*. Vorbită de triburi de păstori al căror nume apare în vechile texte egiptene* (după unii, **B.** ar reprezenta pe preegiptenii care au defrişat delta Nilului). Vorb. l. **B.** folosesc şi l. tigre*.

10 vocale (scurte şi lungi), 23 consoane (şi retroflexe, ocluziune glotală), 2 semiconsoane. Pentru formarea pl., vocala de la sg. este înlocuită cu *a: or* „fiu" — *ar* „fii". Numeralele între 6 şi 9 sînt formate de la numeralele între 1 şi 4.

3 d.

Nu are literatură scrisă. Primele texte — transcrise în a doua jumătate a sec. 19.

204 **BEDUANDA**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*, gr. jakun*. *Malaysia* (S); 10 000 vorb. împreună cu jakun* şi kenaboi*.

205 **BEJITINĂ** (BEZHITA, BEZHITINSKIJ, KAPUČA, KAPUCHA, KAPUČI, KAPUTSCHI, QAPUČI), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 1 600—2 500 vorb. (surse diferite).

38 (40) consoane (are consoane lungi, glotalizate), 8 vocale orale scurte şi 5 lungi, 5 nazalizate scurte, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Gunzib (gunzinskij) — d. al l. **B.** sau l. separată: diferenţe în sistemul fonologic (3 serii de cîte 5 vocale — orale scurte şi lungi, nazalizate scurte; 33 (34) consoane — nu are consoane lungi).

Ca l. literară serveşte avar*.

206 **BELI**[1] (BEILI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 9 900 vorb.

207 **BELI**[2] (AKUWAGEL, MUKILI), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 1 200 vorb.

208 **BELLA BELLA** (HAGELTZUK, HAILTSA, HAILTSUK, HAILTZUK, MILLBANK SOUND, WIKENAK, WIKENO), l. amerindiană din fam. wakashan*, ram. kwakiutlan*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000 vorb.

209 **BELUCIANĂ** (BALO(UT)CHI, BALU(TS)CHI, BELUDSHSKIJ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de V. *Pakistan* (SV), *Afganistan* (S), *Iran* (SE), *U.R.S.S.* (R.S.S. Turkmenă), *India*, *Pen. Arabică, insule din G. Persic;* peste 1 828 000—2 mil. vorb. (surse diferite).

Diferenţe dialectale în sistemul fonologic. În varietatea *de SV* 3 vocale scurte, 5 lungi, 17 (20) consoane, 2 semiconsoane; structura silabică (C)(C)V(C)(C); accent final; topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Asemănări de structură cu persana* modernă. Deosebiri faţă de paşto*. Unele trăsături arhaice. Structură gramaticală simplă — nu are gen gramatical.

2 gr. de d.: *de E* şi *de V* (mai arhaic — sistem fonologic simplu).

Împrumuturi din persană, arabă*, l. indice* (în special în N).

Nu a avut scriere. Actualmente puţine publicaţii cu caractere persane.

Influenţă **B.** asupra structurii l. brāhūī*.

210 **chiBEMBA** (ichiBEMBA, chiWEMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia, Zair;* 150 000—170 000 vorb. Se pare că este l. dominantă în Zambia, unde este folosită ca *lingua franca*.

D.: *lembue*, *lomotua*, *ngoma*, *nwesi*.

211 **BEMBE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 35 000 vorb. (1962).

Scanned with OKEN Scanner

20 vocale (scurte/lungi, orale/nazale), 18 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

212 **BEMBI**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 800 vorb.

213 **ekiBENA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 158 000 vorb. Distincţiile tonale au slăbit.

214 **BENABENA** (BENA-BENA, HOFAGA), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua-Guinee;* 11 765 —13 265 vorb. (1960) (surse diferite).

5 vocale, 12 consoane (are oclusivă glotală; nu are oclusive prenazalizate), 1 semiconsoană *(y)*. Pronume personal independent *nani* (pers. 1 sg.), în timp ce pronumele posesiv este un sufix *(-te)*. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

215 **BENDE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 7 000 vorb.

216 **BENE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 60 000 vorb.

217 **BENGALĪ** (BANGLA-BHASA), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de E. *India* (Bengal V, Bihar, Assam), *Bangladesh;* 76 mil.—144 mil. vorb. (surse diferite). Folosită şi ca l. secundă. Una din cele 14 l. regionale oficiale din India, l. oficială în Bangladesh alături de engleză*.

7 vocale cu perechi nazale. 28 (29) consoane: aspirate surde şi sonore, oclusive retroflexe (de fapt retractate), opoziţia *n/ŋ*, dar nu are *ñ;* opoziţie *č/s* (1 singură sibilantă). 4 semiconsoane *(y, w,* medie anterioară nerotunjită, posterioară rotunjită). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *central (standard), de E, de N, de SE, de SV, de V, rajbangsi (rājbangshī);* assamez*— de fapt l. separată. Caz clasic de diglosie l. colocvială (bazată pe varietatea *din Calcutta*)— l. literară (diferenţe în realizarea fonologică a categoriilor morfologice; l. literară—forme gramaticale arhaice, numeroase cuvinte împrumutate din sanscrită*).

Împrumuturi din persană*, arabă*, hindi*.

Literatură bogată şi de mare valoare artistică. Colecţie de poezii lirice anterioară sec. 12. Literatură în proză abia de la începutul sec. 19. Înflorirea romanului prin Rabindranath Tagore (Premiul Nobel 1913), care iniţiază literatura în l. colocvială.

Alfabet derivat din scrierea *devanāgarī* prin sec. 12 (formă diferită a literelor), folosit şi pentru notarea l. santali*.

218 **BENTUNI** (BENTOENI, BINTUNI), l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 100 000 vorb.

219 **BENUE-CONGO**, gr. de l. din fam. nigero-congoleză* (CTL), căruia îi corespund în MC l. bantu* şi gr. nigero-camerunian*. Se întinde pe o arie vastă în *S Africii*, din *Camerun* pînă în *Mozambic*, cu o enclavă formată din gr. khoisan*. Gr. destul de omogen. 4 subgr.: *bantoid, Cross River, jukunoid, Plateau.* Peste 500 l., în LL 389. L. cele mai importante: ganda, luba-lulua, lusengo, kongo, kikuyu, imakua, uMbundu, rundi, rwanda, sotho, swahili, xhosa, zulu.

Cantitate vocalică cu rol fonologic (mai ales în SV şi C. ariei); vocale centrale şi rotunjite. Numeroase consoane specifice: clicuri (mai ales în SE); consoane retroflexe; africate laterale *l, r,* articulate prin desprinderea bruscă a limbii de palat; fricative cu labializare; oclusive surde, separate adesea de vocalele următoare printr-o puternică aspiraţie notată *h* (cf. sotho*); semiconsoană dentalo-labială. Tonuri cu valoare fonologică (swahili* face excepţie). Morfologie complexă. Sistemul claselor nominale, care caracterizează o mare parte din l. negroafricane, atinge dezvoltarea maximă în acest gr. (21). Lingviştii de azi consideră clasele nominale drept categorii gramaticale, scheme de acord, comparabile din anumite puncte de vedere cu declinarea latină*. Totuşi unii continuă să susţină că aceste clase au în primul rînd valoare semantică şi corespund unui efort de repartizare a obiectelor şi fiinţelor: „fiinţe umane", „vegetale", „lichide", „părţi ale corpului" etc. Fiecare substantiv sau pronume este precedat de un prefix de clasă, care trebuie repetat înaintea tuturor cuvintelor care au legătură cu ele (numele de l. apar uneori cu prefix, alteori fără: *(ki)kongo, (lu)ganda).* Prefixele fără vocală iniţială marchează substantive nedefinite; pentru a le determina se recurge la demonstrative postpuse (numai unele l. au articol definit prepus). Afixe numeroase, care marchează opoziţia personal/nonpersonal: pentru persoane, sg. *mu-*, pl. *ba-, ma-*, pentru non-persoane, sg. *di-*, pl. *ma-*, astfel că la sg. opoziţia *mu-/di-* corespunde opoziţiei personal/nonpersonal. Multe sufixe derivative, care modifică sensul primar al verbelor. Diverse sisteme de numărare: cu baza 4 (4, 8, 12 — în Africa Centrală), 5 (în N ariei) şi sistemul zecimal. Numeralele 2, 5, 10, 20 — împrumutate din substratul khoisan*.

Cercetările au dus la reconstituirea unei faze numite *bantu comun (protobantu)*, din care s-au dezvoltat l. actuale.

L. B.-C. sînt primele l. negroafricane cu care au intrat în contact europenii.

220 **BERBA** (BARI(I)BA, BARGU, BER(GO)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic*. (MC). *Benin;* 44 000 vorb. În N l. predominantă, alături de yoruba*.

221 **BERBERĂ**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. libico-berberă*. *Mauritania, Maroc, Mali,*

Scanned with OKEN Scanner

Niger, Senegal, Algeria, Tunisia, Libia, Egipt; 4 mil.—10 mil. vorb. (surse diferite), mulţi bilingvi — folosesc şi araba*. Răspîndită într-o arie discontinuă, mai ales sub forma unor enclave. Originea numelui este necunoscută: poate avea la bază un cuvînt arab care reproduce un cuvînt indigen sau un epitet întrebuinţat în greacă*, *barbaroi*, care a dat lat. *barbarus*.

Consoanele au un rol important. Cantitatea consonantică are valoare fonologică: *ils* „limbă" — *ills* „el a pătat", *ifka-t* „el a dat" — *ifka-tt* „el l-a dat". Consoane caracteristice: laringală (numai în cuvinte împrumutate din arabă) şi mai multe consoane faringale, emfatice; trăsătura faringal se extinde asupra unor segmente mai mari decît fonemul: poate caracteriza silaba sau se poate extinde şi asupra vocalei sau consoanei adiacente. Vocalele au rol subordonat, calitatea lor fiind condiţionată de consoanele învecinate. Cuvîntul este constituit dintr-o rădăcină consonantică (mai ales din 2—3 consoane) şi o schemă vocalică. Rădăcina are sensul lexical minim, în timp ce schema dă cuvîntului o parte din valoarea lui gramaticală. Substantivele nu se grupează pe tipuri morfologice. Există o serie care are la început grupul *l* + consoană (toate împrumutate din arabă; *əlkas* „sticlă"). În cea mai bogată serie intră cele care încep cu o vocală *(a, i, u)*, dacă sînt masc., sau cu *ta-, ti-, tu-*, dacă sînt fem. A 3-a serie cuprinde substantivele care n-au nici una din trăsăturile de mai sus (conţine printre altele numele de rudenie). Caracteristică pentru substantive este categoria de „stare": în anumite condiţii sintactice, cînd substantivul este strîns legat de cuvintele care îl precedă, vocala iniţială cade şi substantivul trece de la starea „liberă" la cea de „anexiune": *taserdunt, tədda* „catîrca, ea a plecat" devine *tədda tsərdunt* „catîrca a plecat". 2 genuri: masc. şi fem. Marca femininului *(t)* este prepusă şi uneori şi postpusă în acelaşi timp *(aɣɣul* „măgar" — fem. *taɣɣult)*. 2 numere: sg., pl. Pluralul se formează prin schimbarea vocalei dinaintea ultimei consoane a rădăcinii în *a (aɣɣul* „măgar" — pl. *iɣɣal)*, prin adăugarea lui *n* la sfîrşit *(argaz* „om" — pl. *irgazən)* sau prin ambele procedee *(itri* „stea" — pl. *itrən)*. Pronumele are 2 forme: absolută şi enclitică pe lîngă verb. Există şi forme pronominale flexionare pe lîngă prepoziţii. Nu are pronume posesiv. Verbul are o formă simplă şi forme derivate cu prefixe. **B.** dă prioritate aspectului în detrimentul timpului. Opoziţia perfectiv-imperfectiv nu este marcată prin alternanţă vocalică decît la unele verbe (în d. *kabyl yəgrirəb/yəgrarəb* „a rostogoli, a învîrti" perfectiv, respectiv aorist); pentru alte verbe există o expresie formală a acestei opoziţii. În schimb, există o formă „de obişnuinţă" care exprimă noţiunea verbală ca desfăşurată, continuă, repetată: *gər* „a pune" — *yəggar* „el pune de obicei, el este pe punctul de a pune". O caracteristică a **B.** este bogăţia formelor secundare realizate cu ajutorul unor prefixe: d. *tuareg* are un cauzativ al reflexivului (cu prefixul *s-* + *m-*) *səmməklw* (de la *ələ l)* „a face să ia masa de prînz", un pasiv al cauzativului *(tw-* + *s-) twəsəmjər* (de la *imġar)* „a fi considerat mare", un cauzativ al cauzativului *(s-* + *s-) səssifəl* (de la *afəl)* „a face să fie tăbăcit", un cauzativ al reflexivului cauzativ *(s-* + *m-* + *s-) səmməsəskər* (de la *əskər)* „a pune unul lîngă altul la bază", lit. „a face să fie făcut pentru a fi pus". Vocabular redus, foarte concret, cu detalii precise cînd este vorba de activităţi vitale (creşterea cămilelor la tuaregi, irigaţia în munţii Atlas).

Cca 12 d., considerate de unii chiar l. separate. Cele mai importante: *zenaga* (Mauritania, Senegal), *rif* (Maroc), *jannat, kabyl* (Algeria), *tuareg* (Sahara, cel mai bine păstrat; numele provine din arabă şi reproduce parţial un nume indigen). În general, d. corespund vechii împărţiri în triburi. Diferenţele dintre d. sînt de natură fonetică, suficient de mari pentru a împiedica înţelegerea (se apelează pentru comunicare la arabă).

Cele mai vechi cuvinte şi expresii **B.** apar în texte arabe (sec. 12). Istoria l. **B.** este necunoscută, ea neavînd documente scrise (cîteva texte religioase şi texte populare culese de cercetători din sec. 19). În trecut *punica* şi apoi latina* au servit berberilor ca l. scrise. Ulterior, odată cu islamizarea, araba devine l. scrisă aproape a tuturor berberilor; astăzi mulţi o folosesc şi ca l. vorbită. **B.** a fost influenţată de arabă (vocabular, fonetică şi morfologie) şi franceză*.

B. a fost notată în scris cu un alfabet derivat din cel semitic* occidental, răspîndit probabil în Sahara în sec. 3—4 î.e.n. Unii consideră aceste inscripţii vechi drept *libiene*. Alfabetul are 25 semne consoane. Valoarea lor n-a fost determinată şi acceptată în unanimitate. În alfabetul modern al tuaregilor, numit de ei *tifinag*, 15 din cele 26 caractere sînt similare cu semne din alfabetul libian. Aspectul general este acelaşi: semne separate cu forme rigide reprezentînd mai ales figuri geometrice simple cu bare, bare paralele, pătrate, cercuri etc. În scrierea modernă punctul înlocuieşte bara. 6 semne au fost apropiate de caractere feniciene*. Direcţiile de scriere sînt variate: orizontal de la stînga la dreapta, dar şi invers şi alternînd sau în spirală. Din **B.** s-au răspîndit cuvinte ca *cuşcuş, merinos* (Beni Merinel era numele unui trib berber).

222 **BERRIK** (BERIK), l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 1 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

223 **BERTA** (BARTA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, care constituie singură un subgr. (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Etiopia, Sudan;* 10 000—298 000 vorb. (surse diferite).

10 vocale (5 scurte şi 5 lungi), 31 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *bararo, dul, fadon, fazoglo (fazughli), fecaka (fecamalga, nassillok), gamila (gamili, quameli), gobato, gebelawin, mabi tao, rikabiyya, shogale, wa-dashi, wakosho, watawit.*

224 **BETE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-liberian* (MC); grupată uneori cu bassa[1]* şi grebo* în gr. kru*. *Coasta de Fildeş;* 150 000—221 000 vorb. (surse diferite).

225 **BETHEN,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, *Camerun;* 10 000 vorb.

226 **BETSINGA** (BACENGA, BATCHENGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. sanaga*. *Camerun;* 10 000 vorb.

227 **BHĪLĪ** (BHILALI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* central sau d. al l. gujārāti*. *India* (C.); sub 2 mil.—4 mil. vorb. (surse diferite).

Nazalizarea vocalelor—fonologică. Consoane retroflexe.

Relativ omogenă, dar cu numeroase variante locale.

Face legătura între gujārāti* şi rājasthāni* — ar putea fi rezultatul fuziunii unor elemente din cele 2 l., prima componentă fiind predominantă. Are şi cuvinte ne-indice de origine necunoscută (nici munda*, nici dravidiene*).

Foloseşte scrierea *devanāgari.*

228 **BHOTE,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal* (N, NV); 70 000 vorb. împreună cu sherpă* (reciproc inteligibile — l. distincte sau una şi aceeaşi l.).

229 **BIAFADA** ((BEA)FADA, BEDFOLA, BIAFAR(É), BIDYOLA, DFOLA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea-Bissau;* 12 000 vorb.

230 **BIAK,** l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de E. *Indonezia* (ins. Biak, Supiori, Pad(e)aido, Padaidori); 40 000 vorb. împreună cu numfor* (50% alfabetizaţi atît în l. maternă, cît şi în indoneziană*). Importantă *lingua franca* regională.

D.: *ariom, bosnik, dwar, fairi, jenures, korim, mandusir, mofu, opiaref, pad(e)aido(ri), padoa, penasifu, samberi, sampori (mokmer), sor, sorendidori, sorrido, sundei, supiori?, wadibu, wardo, wari, warsa.*

231 **BIDYO,** l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, *Ciad;* 13 000—14 000 vorb.

D.: *waana.*

232 **BIDYOGO** (BIJAGO, BIJOGO, BIJOUGOT, BUDJAGO, BUGAGO, BIJUGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea-Bissau;* 10 000 vorb.

D.: *anhaqui, orango.*

233 **BIELORUSĂ,** l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. oriental. *U.R.S.S.* (R.S.S. Bielorusă), *R. P. Polonă;* 8 mil.—10 mil. vorb. (surse diferite). L. de stat în R.S.S. Bielorusă.

Multe consoane muiate, la fel ca ucraineana*. Cunoaşte, la fel ca d. ruseşti meridionale, fenomenul *akanie,* care, spre deosebire de rusă*, este reflectat în **B.** în scris. Sînt caracteristice fenomenele *ţekanie* şi *dzekanie* (trecerea lui *t* şi *d* muiate la africatele *c', dz'*): *c'en',* rus. *t'en'* „umbră", *s'idz'et'* rus. *s'id'et'* „a sta".

2 mari gr. de d.: *de NV* şi *de SV* (după unii 3: *de N, de SV* şi *de centru*). Face legătura între rusă şi ucraineană. Fenomene de evoluţie comune cu rusa, dar cu deosebiri: **B.** a pierdut palatalizarea labialelor înainte de sl. com. *-l* final (*s'em,* rus. *s'em'*), nu are *r* muiat (*kurá* „fumez", rus. *kur'ú*).

Cea mai mare parte a lexicului constă din elemente moştenite din slava comună (termeni pentru părţile corpului, nume de rudenie, plante). Influenţe lexicale din polonă*, ucraineană, lituaniană*, germană* şi rusă (cea mai puternică). În prezent, lexicul se îmbogăţeşte prin formaţii interne şi regionalisme. Încă din sec. 13 unele manuscrise vechi ruseşti au caracteristici **B.** Acest colorit se întăreşte în sec. 14, iar în sec. 15 varianta **B.** dobîndeşte caracter de normă independentă. Istoria **B.** are 2 etape: *veche* (sec. 14—18) şi *modernă* (sec. 19—). **B.** capătă importanţă datorită folosirii ca l. de stat şi de învăţămînt în ducatul lituanian şi în regatul Poloniei. Traducerea *Bibliei* (cca 1490). În sec. 16—17 apar diverse genuri literare. În 1690 **B.** este înlocuită ca l. de cancelarie în mod oficial de polonă. Importanţa ei scade — în sec. 18 ajunge o l. regională nescrisă. În prima jumătate a sec. 19 se dezvoltă l. vorbită şi se pun bazele l. scrise moderne. Scrisă cu alfabetul chirilic, cu 2 semne suplimentare (*i* şi *ў*). În sec. 19—20 şi cîteva cărţi în alfabet latin*.

234 **BIH,** l. din fam. austroneziană*, gr. chamic* sau gr. de d. ale l. rade*. *R. S. Vietnam;* 1 000 vorb.

235 **BIHĀRĪ,** l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de E. *India* (Bihar, Uttar Pradesh, Bengal), *Nepal* (distr. Tarai); 48,5 mil.—50 mil. vorb. (surse diferite).

Scanned with OKEN Scanner

Nazalizarea vocalelor — fonologică. Opoziție de aspirație la oclusivele surde și sonore. Consoane retroflexe. Opoziție surd/sonor la lichide. Opoziție *n/ŋ/ñ* în d. *bho(d)jpurī* și *maithili*. Distincție de gen numai la numele de ființe. Neutru numai la pronumele interogativ (cuvintele neutre din sanscrită* și *prakrita magadhan* tratate în general ca masculine). Pl. prin adaugarea unui substantiv care exprimă multitudinea. Relațiile cazuale exprimate prin postpoziții adăugate unei baze oblice comune. Formele de sg. ale pronumelor personale nu se mai utilizează, cele de pl. se folosesc ca forme de politețe pentru sg., creîndu-se noi forme de pl. Verbul nu prezintă diferențe în număr, dar exprimă distincția onorific/neonorific cu referire la subiect, iar în d. *maithilī* și *magahī* și privitor la obiect. Multe verbe neregulate. Verbe tranzitive formate de la intranzitive, cauzative din tranzitive, compuse.

D.: *bho(d)jpurī (bhojpuriya, deswali, hindusthani, khotla, piscimas), magahī, maithilī* (a păstrat multe forme învechite; gramatică complexă; singurul d. cu oarecare literatură scrisă din sec. 15; celelalte — folclor epic transmis oral).

Puține împrumuturi din persană*, arabă* și alte l.

236 **BIKOL** (BICOL(ANO), VICOL), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon — pen. Bikol); 2 108 867 vorb. (1960). În gr. *central (tagalic)* împreună cu tagalog*, sebuana*, hiligaynon* și waray*. După unii autori, în prov. Bikol ar exista peste 30 de comunități lingvistice cu acest nume, dintre care unele ar putea reprezenta l. distincte. A 5-a ca număr de vorb. din cele 8 l. „majore" din Filipine (reprezenta 7,8% din populația totală de 27 087 685 loc. în 1960). Aproape exclusiv l. maternă. Folosită în învățămîntul primar și de unele stații de radio locale; în 1965 3 publicații integral și 1. parțial în **B.**

Cel mai mare număr de d. dintre l. „majore" din Filipine: 10, printre care *albay-sorsogon* (prov. Albay, Sorsogon), *baao, bato, buhi, catanduanes* (ins. Catanduanes), *naga (bikol)*; unele d. nu sînt reciproc inteligibile. D. *din Naga* are valoare de l. standard.

Literatură scrisă — a avut înainte de sec. 16 o scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuită de spanioli cu alfabetul latin*.

Împrumuturi din spaniolă*.

237 **kIBILA** (ku-BIRA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 5 700 vorb.

238 **BILAAN** (BARAAN, BILA-AN, BILÁN, BILANES, BIRAAN, TAGALAGAD, TAGALAGED), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao, Sarangani, Balut); 50 600 vorb.

D.: *balud (sarangani, tumanao), bilaan, buluanon (buluanes).*

239 **BILIN** (BALEN, BELEIN, BELEN(I), BILAYN, BILEN(O), BOGO(S)), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, considerat l. (CTL) sau d. din gr. agaw* (MC). *Etiopia;* 25 000—32 000 vorb. (surse diferite). Vorbit de o populație musulmană la frontiera lingvistică dintre l. tigrinya*, tigre*, saho* și bedawiye(t)*; adus în această regiune în sec. 10—11.

7 vocale, 33 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Trăsături arhaice.

240 **BILUA,** l. papua*. *Insulele Solomon* (ins. Vella Lavella); 2 000 vorb.

Sistem de clase marcate prin sufixe, cu acord. La pronumele personal pers. 1 forme de sg., dual exclusiv și pl. inclusiv și exclusiv. Împrumuturi lexicale din l. austroneziene* învecinate.

241 **BIMIN** (BIMI), l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee;* 1 000 vorb.

242 **BINAHARI** (NEMEA ?), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000 vorb. împreună cu bauwaki*.

D.: *binahari, dom(u), keveri ?, merani, monomor, morava, nemea ?, o'oku.*

243 **BINANDERE 1.** (BINANDELE), l. papua* din *stock* binandere **2.** *Papua-Noua Guinee;* 3 000 vorb.

2 sufixe de pl.: *-mono* exclusiv pentru termenii de rudenie și *-mane* pentru majoritatea celorlalte substantive. Identitatea formelor verbale de pers. 1 pl. exclusiv și 3 pl.

2. gr. de l. papua* cu rang de *stock* din *phylum* Noua Guinee de sud-est*. *Papua-Noua Guinee;* 59 000 vorb. 16-17 l., în LL 9: aeka, baruga, binandere **1.**, guhu-samane, korape, notu, orokaiva, suena, zia.

Trăsături comune cu *stock*-ul koiari-manubara-yareba*: structură silabică simplă (fără consoane finale de silabă); în general absența lui *ŋ* cu valoare de fonem; absența genului și claselor; 2—4 categorii de timp-aspect la sufixele verbale de subiect, conducînd la identitatea parțială sau completă a unor forme care indică subiecte diferite; distincție între formele de imperativ imediat și ulterior.

Trăsături proprii; vocale nazale; dual numai la mărcile de persoană nelegate; distincție inclusiv-exclusiv la formele pronominale de pl.; verbele își schimbă tema pentru a indica timpul; aspect negativ special la verbe; formele verbale interogative indicate prin schimbări la sufixele de subiect.

Scanned with OKEN Scanner

244 **BINE** (KUNINI, MASINGARA, MASINGLE), l. papua* din fam. oriomo*. *Papua-Noua Guinee;* 1 365 vorb.

245 **BINGA** (BIGNA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Zair, Sudan;* 1 000 vorb.

246 **BINGKOKAK** ?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 150 000 vorb.

247 **BINJI** (BINDJI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 64 000 vorb.

248 **BIRA**[1] (SESE, SUMBURU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 31 700 vorb.

249 **BIRA**[2]**?**, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 75 000 vorb.

250 **BIRA DE VEST** (BABEDA, BABERA, BABIRA, BALILA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 4 400 vorb.

251 **kiBIRA** (BULEBULE, (H)AMBA, KIBIRA, kuAMBA, KWAMBA, RUWENZORI, RWAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, Uganda;* 48 000 vorb.

D.: *kihyanzi, kuSuwa.*

252 **BIRIFO(R),** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL), grupată uneori cu dagara* și dagari*, sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Volta Superioară;* 90 000 vorb.

9 vocale, 2 niveluri de tonuri.

253 **BIRMANĂ** (BAMA(-ČAKA), BURMESE, MYEN), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo*. *Birmania, Bangladesh, India* (Assam); 12 mil.—25 mil. vorb. (surse diferite), 3 mil. vorb. ca l. secundă. L. oficială în Birmania (împreună cu engleza*). Cea mai importantă l. tibeto-birmană alături de tibetană*. Oscilația *ir/ur* în redarea europeană a numelui l. B. [bəma] se datorează timbrului vocalic specific.

5 (7) vocale orale. Nazalizare vocalică fonologică. 27 (28) consoane. Opoziție de sonoritate nu numai la oclusive și fricative, ci și la nazale, lichide și semiconsoane (pot fi și surde). Oclusive și fricative aspirate surde. Nu are foneme retroflexe. Oclusivă glotală. Opoziție *n/ñ/ŋ* (*ŋ* poate apărea și la inițială). Opoziție *č/s, š/s* (retractat-neretractat), *t/θ* (dental/interdental). Cădere frecventă a consoanelor finale. Structura silabică (C)V. 4 tonuri (diferențiază semantic cuvinte). L. monosilabică. La rădăcinile monosilabice se adaugă afixe lexicale și gramaticale. Trăsături atît izolante cît și aglutinante. În sistemul verbal distincție între forme temporale (incluzînd ideea de durată, exprimată cu ajutorul auxiliarelor) și atemporale (fără referire la factorul timp). Distinge verbele tranzitive de cele intranzitive prin alternanța consoanei inițiale (verbele intranzitive încep cu o consoană sonoră, cele tranzitive cu o surdă, ca și în tibetană și chineză*). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. Predicatul este urmat de un demonstrativ cu rol de copulă.

D. (mai mult sau mai puțin reciproc inteligibile): *arakan(ese) (naghĩ, rakhaing), chaungtha, danu (täruw), inle, intha, mergui (merguese), taungyo (dawé, täru tavoya(n)), yabein, yanbye, yaw.* L. literară modernă bazată pe d. *din Rangoon.*

Primele atestări: inscripții sec. 9—13 (scriere pāli* dreaptă). Literatură din sec. 14. Numeroase cuvinte polisilabice de origine indică* împrumutate din l. pāli (prin care vorbitorii l. B. au cunoscut budhismul) — termeni religioși, filozofici, administrativi, de civilizație.

Scriere rotunjită (pentru a putea fi zgîriată pe frunze de palmier) derivată în sec. 11 din scrierea indiană de S (poate prin intermediul scrierii mon*) — semnele sînt alcătuite aproape numai din cercuri sau fragmente de cercuri în diferite combinații. 10 (11) semne pentru vocale, 32 pentru consoane. În ortografia modernă tonul și accentul sînt indicate prin accente așezate sub sau după litera respectivă. O variantă a acestui alfabet este folosită pentru scrierea l. sha*.

254 **BIRMAN-LOLO** (LOLO-BIRMAN), gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. *Birmania, India* (NE), *Thailanda, Bangladesh, Laos, R. S. Vietnam, R. P. Chineză;* 18 mil.—20 mil. vorb. (surse diferite).

51—56 l., în LL 8 (10): akha, birmană, kũi, lisu, moso, mro, pyen, sak, eventual și lepcha și tsaiva; l. cea mai importantă: birmana; majoritatea celorlalte sînt reunite în subgr. *lolo (-moso).*

255 **BIROM** (AKUUT, BEROM, BIROOM, BURUM(AWA), KIB(B)O, KIBYEN, WOROM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 116 000 vorb.

256 **ichiBISA** (BIISA, WISA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 42 000 vorb.

257 **BISA(N)** (BISAPELE, BOUSSAN(SE), BOUZANTCHI, BUSANG, BUSANSE, BUSAN(S)I), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*. *Volta Superioară, Ghana;* 127 000 vorb.

258 **BISAYAN** (BI(NI)SAYÀ, VISÁYA(N), VISAYO), gr. de l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Bisayan (Visayan), Mindanao).

Menționat adesea ca l., dar statutul de d. al i. pe care le include nu a fost dovedit. Cuprinde l. hiligaynon*, *kinaray-a (binukidnon, hiniraya, kinaraya), romblomanón,* sebuană* și waray*, cu o oarecare inteligibilitate mutuală,

după unele păreri şi *aklan(on) (panay), butuanon,* cuyunon*.

Reprezintă, împreună cu bugineza*, makasareza* şi tagalog*, limita extremă a extensiunii sistemelor de scriere indiene în SE Asiei (pentru acest gr. se cunosc 5 alfabete).

259 **BISHARIN** (BISARIAB, BISARIN), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 15 000 vorb.

260 **BITARE** (TIGONG, YUKUTARE, ZUANDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria, Camerun;* 50 000 vorb.

261 **BLACKFOOT** (EARCHETHIUNE, PEDUMNIGRORUM, PIEDS-NOIRS, SASTICA, SASTIKA(A), SCHWARZFÜSSIGE, SIKSIKA), l. amerindiană din fam. algonkină*. *Canada* (Alberta, Saskatschewan), *S.U.A.* (Montana); 5 000—6 000 vorb. Numele englezesc* după cuvîntul amerindian *siksika* „mocasin negru", folosit pentru denumirea tribului **B.**

6 vocale (3 scurte şi 3 lungi), 13 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-verb-obiect.

D.: *blood (kainah), piegan (paegan).*

262 **BOAZI** (BOADJI, BWADJI, KUNI), i. papua* din *stock* marind*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee), *Papua-Noua Guinee;* 1 600—1 900 vorb. (surse diferite). L. independentă sau d. din gr. kuni*.

În varietatea de S 5 (6) vocale, 19 consoane (oclusive şi fricative surde şi sonore, oclusive sonore prenazalizate ^{m}b, ^{n}d, ^{ŋ}g, ^{N}G; 2 puncte de articulare la oclusivele velare: *k* şi *q*), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Genul natural exprimat prin alternanţa vocalelor medială şi finală: *ndene* „el", *ndunu* „ea", *ndini* „ei, ele".

D.: *babwa, bţak, boazi, gabgab, jabga, konmak, Lake Murray.*

263 **BOBO FING** (BOBO(FIGN), BLACK BOBO, BOBOFI, BONA, SU, SYA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. voltaic (MC). *Mali, Volta Superioară;* 100 000 vorb.

264 **BOBO GBE** ((WHITE)BOBO, BOBO-G^{B}E, KIAN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Mali;* 40 000 vorb.

265 **BOBO WULE** (BOBO(ULE), RED BOBO, PWE, TARA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic (MC). *Mali, Volta Superioară;* 110 000—389 000 vorb. (surse diferite).

266 **BODIMAN**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. duala*, fie l. înrudită. *Camerun;* 2 000 vorb.

267 **BODO 1.** (BÅRÅ, BODO, BORO), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *India* (Assam); 20 000 vorb.

Tonuri cu rol distinctiv (diferenţiază cuvinte). Aspirate numai surde. Fricative surde şi sonore. Opoziţie *n/ŋ*, dar nu *n/ñ*. Nu are foneme retroflexe. Păstrează un singur prefix cu valoare cauzativă sau tranzitivă în unele d.

D.: *bodo, dimasa, kachari, mech.*

2. subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *India* (Assam), *Bangladesh;* 200 000—600 000 vorb. (surse diferite). 4 l., în LL 3: atong, bodo, garo.

268 **BODO-NAGA-KACHIN**, gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană* (unele l. incluse şi în gr. birman-lolo*). *India* (Assam, Sikkim), *Birmania* (N), *Bhutan, Nepal, Bangladesh, R. P. Chineză* (prov. Yunnan, reg. Xizang = Tibet); 1 mil.—1,2 mil. vorb. (surse diferite).

21—24 l., în LL 10: atong, bodo, garo, kachin, lepcha, nora, nung[1], rawang, tangsa, tsaiwa.

Tendinţă marcată spre polisilabism (au conservat unele prefixe şi uneori chiar sufixe asilabice, cărora le-au adăugat o vocală scurtă, transformîndu-le în silabe distincte). Au dezvoltat afixe „cazuale"; sufixe adjectivale, sufixe şi auxiliare verbale de aspect.

269 **BOGOTU** (BOGOTA, BUGOTU, MAHAGA, VULAVU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (ins. Santa Isabel = Ysabel); 1 500 vorb.

D.: *bogotu, hageule (hageulu), vulava (vulavu).*

270 **BOIKEN**, l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee;* 17 332 vorb.

D.: *kwusaun, yengoru (yangoru).*

271 **BOKI** (BOKYI, NKI, OKII), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria, Camerun;* 85 000 vorb.

D.: *basua, boje, irruan, kwakwagom, nsadop, osokom.* D. sau l. înrudită: yakoro*.

272 **BOLONDO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 1 000 vorb.

273 **BOMA** (eBOÕ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 8 000—15 000 vorb. (surse diferite).

D.: *kwe, njinju, wao.*

274 **kIBOMA** (BUMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 8 000 vorb.

275 **BOMBOKO** ((BA)MBOKO, BAMBUKU, BUMBOKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 1 000—2 500 vorb. (surse diferite).

276 **BOME(WA)** (BALAWA, BOLA(NCHI), BOLE(A), BO(R)LAWA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria;* 32 000 vorb.

Numărul claselor nominale s-a redus la 2 pentru sg. şi una pentru pl. Schimbarea numărului sau a clasei la substantive poate duce la

modificarea vocalei sau consoanei radicale sau a amîndorura: *došo* „cal" — *dowi* „cai". La sg. are 2 prefixe de clasă: *t* pentru feminine şi fără sex, *se*, *ni* pentru celelalte nume. Pl. la verbe se obţine prin adăugarea unui sufix nazal special pentru toate persoanele.

D. sau l. înrudită: ngamo*.

277 **kiBONDEI** (BONDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Kenya;* 28 000 vorb .

278 **BONGO** (BUNGU, DOR), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 2 400 vorb.

279 **BONKEN(G)-PENDIA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 1 500 vorb.

280 **BONTOK** (BONDOC, BONTOC, BONTOK(-)IGOR(R)OT, GUIANES, ITETAPANES), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 21 000—30 000 vorb.

D.: *bangad (dananao), bayyu (ba(y)yo)* (sau l. separată), *bontok, ~central, kadlakanbar(l)ig, tinglayan,* poate şi *balangao* (7 vocale — fapt neobişnuit în l. filipineze de N; accent fonologic).

281 **BOR**[1] (DHE BOR, JO BOR, RODI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 6 000 vorb.

282 **BOR**[2] (BAER, BEHE, BOOR), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. dinka*, fie l. înrudită. *Sudan;* 23 000 vorb.

283 **BORITSU,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 10 000 vorb.

284 **BORORO** ((BOR)OTUKE, (BOR)OTUQUE), fam. de l. amerindiene care împreună cu *phylum* macro-ge* formează gruparea *macro-ge-bororo.* 9 l., în LL 1: bororo de est*.

285 **BORORO DE EST** (ORARIMUGODOGE), l. amerindiană din fam. bororo*. *Brazilia;* 1 000 vorb.

Sistem vocalic complex (11 vocale). Cantitate consonantică. Cuvîntul se termină în vocală. Nu are grupuri consonantice. Pl. cu sufixe diferite pentru fiinţele iraţionale (inclusiv inanimate) şi raţionale. Cazurile se indică prin sufixe. Prefixe posesive în legătură clară cu pronumele personale. Numele animalelor domestice au o formă specială de prefix posesiv. Pronume de pers. 1 pl. inclusiv şi exclusiv. Predicatul este un nume care primeşte flexiunea verbului „a fi" sau „a avea" („eu cuţit" = „eu am un cuţit", ca în witoto*). Între prefixe şi verb sînt intercalate semne pentru indicarea aspectului (durativ), diatezei (reflexivă) sau timpului (trecut). Numărare binară.

286 **BOSAVI,** l. papua* din fam. bedamini*. *Papua-Noua Guinee;* 1 200 vorb.

287 **BOSNGUN** (BOSMAN?), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000 vorb.

Persoana şi numărul subiectului nu sînt indicate la verb, care are numai mărci temporale sufixate.

288 **BOŞIMANĂ** (SAN), l. din fam. khoisan*, gr. *sudafrican,* după unii l. independentă alături de hotentotă*, după alţii i. subordonat acesteia. *Botswana, Angola, Zambia;* 55 000 vorb. Numele *boşiman* provine din olandeză* (*boschyesman* „oameni ai tufişurilor"). Vorb. l. B. sînt vînători şi au fost împinşi în S Africii de diverse invazii.

La fel ca hotentota, are clicuri, în general mai bine păstrate: în afara celor 4 existente şi în hotentotă, B. mai are un clic bilabial (în d. sudice) şi unul retroflex (în d. din N). Cele 6 clicuri, care au valoare fonologică, pot apărea în 28 variante, dar numai la iniţială. Frecvenţa clicurilor în text variază de la un d. la altul, dar în general este mai mică decît în hotentotă: în d. *!kung* (nordic)18%, în d. *hiechware* (central) 16%, iar în d. *xam* (sudic) 30%. Nici un cuvînt nu poate începe cu *r* sau *l*. Vocale scurte şi lungi, deschise şi închise. 5 tonuri (înalt, jos, normal, descendent, ascendent). Temele sînt monosilabice. 3 numere (sg., pl., dual). Unele d. au gen, altele nu. Genul natural se exprimă prin procedee lexicale: pentru animale se întrebuinţează, dacă e nevoie, cuvintele „bărbat", „femeie", postpuse. Pl. se formează cu ajutorul unui sufix, dar mai ales prin reduplicare (sau nu există distincţie între sg. şi pl.). Pronumele are forme subiective şi obiective, inclusive şi exclusive (pers. 1 pl.). Pronumele demonstrativ are 3 grade de depărtare. Numeralul are forme numai de la 1 la 5, dintre care se folosesc de fapt primele 2; pentru rest se foloseşte cuvîntul cu sensul „mult". Structura verbului este complicată şi încă insuficient studiată. Formele verbale cuprind un verb auxiliar şi un verb principal; ele nu redau noţiunile exprimate de timpurile verbale din l. indo-europene*, ci arată dacă acţiunea este în curs sau se va face. Acţiunea complexă este analizată uneori în diversele sale componente, de unde o suită de verbe: lit. „eu te iau în căsătorie eu rămîn aşezat" = „te iau în căsătorie pentru mult timp".

4 gr. de d. D. sau l. înrudită: !xu*.

289 **BOTLIH** (BOTLICH, BOTLIKH, BOTLIX(SKIJ), BOλIX), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 3 000—3 500 vorb. (surse diferite).

5 vocale, dintre care cel puţin 3 au perechi nazalizate, 39—43 consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic.

Scanned with OKEN Scanner

D.: *botlih, g(h)odoberi(nskij)* — după unii l. separate. Ca l. literară se foloseşte avar*.

290 **BOWILI** (LIWULI, SIWUOI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Ghana, Togo;* 600—3 280 vorb. (surse diferite).

291 **BRĀHŪĪ** (BIRAHUI, BRAGUI, BRĀHOUĪ, BRAHUIDI, KUR GALLI), l. din fam. dravidiană*, gr. de N. *Pakistan, Iran* (E), *Afganistan* (E); 200 000—300 000 vorb. (1931) (surse diferite).

Enclavă complet izolată de celelalte l. dravidiene — poate rămăşiţă a vechii lor extensiuni în N Indiei. A fost apropiată în mod nedovedit de *elamită*. Schimbări în structură sub influenţa l. beluciene* (mulţi bilingvi); eliminarea distincţiilor *e/ē, o/ō*, pierderea sistemului de gen, împrumutarea unui sufix aspectual *-a*, folosirea conjuncţiei subordonatoare *ki* ca în hindi*-urdu* şi beluciană. Împrumuturi lexicale iraniene* şi indice*.

D.: *jharawan (lowland), kalat standard (middle brahui), sarawan (upland)*. L. tribală.

Scrisă cu caractere arabe*.

292 **BRETONĂ** (BREIZ, BRETON, ~ARMORICAIN, BREZONEG), l. indo-europeană*, din fam. celtică*, gr. *britonic. Franţa* (Basse-Bretagne); 1,1 mil. vorb.

Ca şi celelalte l. celtice, B. are mutaţii consonantice — schimbări ale consoanelor iniţiale în funcţie de terminaţia cuvîntului precedent (*kalon* „inimă" precedat de un adjectiv posesiv are diverse forme: *va c'halon* „inima mea", *da galon* „inima ta"). Are numeroase vocale nazale cu valoare fonologică, notate şi în ortografie (*puñs* „fîntînă"). Cele mai multe consoane se împart în 2 serii fonologice: forte şi slabe. A pierdut flexiunea nominală în perioada preliterară, relaţiile cazuale exprimîndu-se prin construcţii prepoziţionale. Pl. se exprimă prin desinenţe (*-ed* pentru animate, *-iem* nume de profesii: *lapoused* „păsări", *skolarien* „învăţători"), prin modificarea vocalei interne (*louarn* „vulpe" — *leon* „vulpi") sau prin ambele procedee (*bag* „vapor" — pl. *bigi*). Există forme de dual pentru cca 15 substantive nume de membre sau de organe care n-au pl. frecvent (*an daouarn* „mîinile", *an daoulagad* „ochii"). Sg. este adesea format de la pl. (*gwez* „arbori", sg. *gwezen*; *kaol* „verze", *kaolen* „varză"). 2 tipuri de conjugări: una impersonală, în care forma verbală invariabilă este precedată de pronume însoţit de o particulă (*me a gousk* „dorm", *te a gousk* „dormi"; *me a gousko* „voi dormi", *me a gouske* „dormeau", *te a gouske* „dormeai") şi una personală, în care persoana este indicată printr-o desinenţă specială (*kouskan* „dorm", *kouskes* „dormi"; *kousken* „dormeam", *kouskin* „voi dormi"). Sistem de numeraţie vigesimal (*douo-war-n-ugent* „22", lit. „2 peste 20", dar *dauo lur war-n-ugent* „22 franci"). Infinitivul s-a dezvoltat în detrimentul formelor verbale. Vocabularul are, pe lîngă cuvintele de origine celtică, cuvinte din latină* pătrunse în celtă (sec. 1—5 e.n.) şi multe cuvinte de origine franceză* (uneori pentru aceeaşi noţiune există atît cuvîntul celtic cît şi cel francez).

4 d. cu numele vechilor dioceze: *Léon, Tréguier, Cornouaille, Vannes.* 100 000 vorb. sînt monolingvi, 700 000 bilingvi care preferă B. şi 300 000 bilingvi care preferă franceza (folosesc B. în familie). Din 1951 se predă la universitate. Este în regres la oraşe.

Este singura l. celtică vorbită pe continentul european propriu-zis, în provincia numită în trecut *Armorique* (de unde şi numele B. *armoricain*). Celţii au venit în Bretagne în sec. 5 î.e.n. După cucerirea romană, provincia se goleşte de populaţie pînă în sec. 5 e.n. Sub presiunea invadatorilor anglo-saxoni, britonii părăsesc Anglia şi emigrează în Armoriquei (sec. 5—7). Din acei emigranţi provin bretonie actuali; ei au adus l. *britonică* devenită B. Primele texte în B. sînt nume proprii şi glose interliniare sau marginale în textele latineşti (sec. 11—15). Din textele franceze şi anglo-normande rezultă că a existat o bogată literatură B. (sec. 12—15), care însă nu s-a păstrat. Primul monument literar, al cărui original s-a pierdut, este un „chant royal", dialog între regele Arthur şi un anume Guinclaff (cca 1450). Din sec. 19 a devenit l. literară. B. a avut 3 etape de dezvoltare: *veche* (pînă în sec. 11—12), *medie* (sec. 12—17) şi *modernă* (de la mijlocul sec. 17).

Începutul epocii moderne coincide cu introducerea unei ortografii fonetice (P. Julien Maunoir, 1659), în vigoare şi astăzi

293 **BRIBRI** (VALIENTE), l. amerindiană din fam. chibcha*. *Costa Rica, Panamá;* 2 000 vorb.

Nu are desinenţe pentru număr şi gen. Sexul se exprimă prin cuvintele *wib* „bărbat", *arákr* „femeie" (persoane) şi *wiñe* „mascul", *araki* „femelă" (animale); *yará wib* „fiu", *yará arakr* „fiică"; *tsar wiñe* „maimuţoi", *tsar aráki* „maimuţă". Pl.: *-pa* (persoane): *wibpa* „fii", *(tso)tséi* (celelalte substantive): *kar tsotséi* „arbori". Pronume posesiv format cu sufixul *-cha* de la pron. pers. (*yé* „eu", *yécha* „al meu"). Sistem complicat de timpuri. Lexic foarte sărac: 1 500—2 000 cuvinte.

D.: *estrella, pocosi talamanca, tariaca, urinama, valiente.*

294 **BRÔU** (BAROO, BRU, BRŨ, LEU(NG), MUONG LEONG, QUA'NGTRI VÂN KIỀU), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R.S. Vietnam* (C.), *Laos;* 40 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

Asemănări cu kampuchiana*.

D.: *brou, galler, makong (mangkoong)*, probabil şi *khua, tri*.

295 **BUA** (BO(U)A), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. charian* (MC). *Ciad;* 5 000—11 000 vorb.

Urme ale sufixelor de clasă, de ex. *-ma* pentru numele de substanţe: *ha-ma* „sînge", *nu-ma* „grăsime". Substantivul sau pronumele atribut al unui substantiv se aşază înaintea acestuia: *lu* „casă", *n-mu* „gură" *lu m-mu* „gura casei" = „uşă".

296 **BUANG**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee;* 7 000 vorb.

6 vocale, 22 consoane (are consoane labializate, prenazalizate), 2 semiconsoane.

297 **eBUDU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 83 000 vorb.

D.: *bafwagada (lega), bafwakayi, balika, makodo, malamba, malta*.

298 **BUDUH** (BUDUGISCH, BUDUKH, BUDUX(SKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S. Azerbaidjană); 1 000—2 000 vorb. (surse diferite).

10 vocale, 34 consoane (are consoane glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

299 **BUDUMA** (BIDDUMA, BOUDOUMA, BUDDUMA, YED(D)INA, YIDENA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Ciad;* 12 000—45 000 vorb.

Distincţie de gen natural (masc.-fem.). Schimbarea numărului sau a clasei la substantive poate duce la modificarea vocalei sau consoanei radicale sau a amîndurora; *fo* „sat" — *fuyu* „sate", *wule* „copil" — *waylu* „copii".

D.: *kuri*.

300 **BUGINEZĂ** (B(O)UGI, BUGIS, DE'), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de E. *Indonezia* (ins. Celebes şi emigranţi în ins. Borneo); 2 mil.—3 mil. vorb. (surse diferite) (l. cu cel mai mare număr de vorb. din gr.). L. cea mai importantă din S ins. Celebes împreună cu makasareza*. Rol de l. comercială pentru navigatorii indigeni din zonă.

Distinge consoanele duble de cele simple.

D.: *bugi(nez), sindjai*. Publicaţie bimensuală.

Cuvinte din l. indiene prin intermediul malaezei*. Numeroase manuscrise vechi.

Scriere proprie situată la limita extremă a extensiunii sistemelor de scriere indiene în SE Asiei.

301 **eBUGOMBE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 12 000 vorb.

302 **BUGULI** (BUGURI, P(O)UG(O)ULI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară;* 7 500 vorb.

303 **BUHID** (BUHIL, BUÍD, BU'ID, BUKID, BUQUIL, BUƆID, MANGYAN), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindoro); 6 000 vorb.

5 vocale, 15 consoane, 2 semiconsoane; structura silabică CV(C).

4 d., printre care *bángon (bángot)* şi *baribé (beribi)*.

Vechi inscripţii gravate în bambus într-o scriere înrudită cu cele din S Indiei, încă în uz.

304 **BUIN** (RUGARA, TELEI, TEREI), l. papua* din *stock* nasioi-nagovisi-siwai-buin*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 7 553—9 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale scurte cu perechi lungi, numai 8 consoane. Posedă, ca şi siwai*, un sistem de gen care se răsfrînge şi asupra adjectivelor, posesivelor şi, într-o oarecare măsură, a verbelor, şi se încrucişează cu clasele de numerale. Genul natural exprimat prin indicatori consonantici: de ex. pronumele nehotărît masc. sg. *niinu*, fem. sg. *noma*, masc. pl. *nogo*, fem. pl. *nomi*, sau *igan* „ei" — *emi* „ele".

D.: *uitai* — sau l. independentă.

Cîteva împrumuturi lexicale din germană*, ca urmare a administrării în trecut a acestei zone de către Germania — de ex. *amariŋ* < *Armring*, *arapaita* < *Arbeit*.

În cîntece se folosesc cuvinte din alu* şi, mai recent, din engleză*, pentru a crea un efect estetic.

305 **IBUJA** (B(O)UDJA, EMB), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, *Zair;* 100 000 vorb.

D.: *baonga, basoa-basoko, yamongiri*.

306 **BUJI** (ANO, BUJAWA, BUJE, BUZE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 2 256 vorb.

307 **BUKAUA** (BUKAWA(C), (BU)KAWA', KAWA?), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee;* 2 535 vorb. (1937). Topica: subiect-obiect-verb (poate influenţă papua*).

308 **BUKIDNON** (BINOKID, BINUKID, (BUKIDNON) MANOBO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 40 539 vorb.

În B. *de V* 4 vocale, 17 consoane, 2 semiconsoane; structura silabică CV(C).

D.: *banuá(u)on (banawaw, banuni, bunuanon), bukidnon*.

309 **BULGARĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. meridional. *R.P. Bulgaria, U.R.S.S., R.S.F. Iugoslavia, Grecia, R.S. România, Tur-*

cia, S.U.A., Canada, Argentina; 7 mil.—8 mil. vorb. (surse diferite).

Sistem vocalic simplificat. Vocala ъ asemănătoare cu rom. *ă*. Sistem de reducere a vocalelor neaccentuate prin închiderea vocalei și slăbirea tensiunii. Alternanță vocalică *e/a* în funcție de caracterul dur sau moale al consoanei următoare: *bjal* „alb" — *beli* „albi". Consoanele au tendința de a fi aproape toate dure: *den* „zi" ca în sîrbo-croată*, nu ca în rusă* *(d'en')*. Accentul e liber ca în rusă și sîrbo-croată. Sistem de declinare foarte simplificat, cu pierderea aproape totală a flexiunii nominale: raporturile cazuale sînt exprimate cu ajutorul prepozițiilor. Identitate formală a genitivului cu dativul la nume (*knigata na učenika* „cartea elevului", *davam na učenika knigata* „dau elevului cartea"). Păstrarea evidentă a vocativului, spre deosebire de rusă (*majko* „mamă"); la femininele oxitone accentul se mută la vocativ pe temă *(sestrá-séstro)*. 2 forme de pl. la nume: pl. obișnuit al cantității nedefinite și pl. „numărat" *(brojna forma)*: *vojnik* „soldat", *vojniți* „soldați" și *trima vojnika* „3 soldați". Are articol definit, inexistent în celelalte l. slave, postpus (*ulița* „stradă", *ulițata* „strada", *edna ulița* „o stradă", *na edna ulița* „a unei străzi", *na ulițata* „a străzii"). Pronumele personal are forme paralele lungi și scurte diferențiate funcțional: *davam na tebe* „îți dau (ție)", *davam te* „îți dau". Posibilitatea întrebuințării simultane a formei lungi și scurte ca în alte limbi balcanice: *na mene mi se struva* „mie mi se pare". Schimbările din structura gramaticală (articolul, postpunerea lui, flexiunea analitică) au fost explicate prin influența mediului balcanic. La fel a fost explicată înlocuirea infinitivului prin conjunctivul cu *da* (*iskam da spja* „vreau să dorm") și viitorul cu „a vrea" (*šte idvam* „voi veni"). Particularitate neslavă a verbului: conjugare specială pentru exprimarea enunțurilor indirecte numită *preiskazano naklonenie* „conjugarea repovestirii": *toj bil profesor* „el zice că e profesor".

2 gr. de d.: *de E* și *de V*, după tratamentul sl. com. *ě*.

Vocalelor nazale din sl. com. le corespund *ă* și *e* *(*mǫžь, *pętь > mažь, pet)*. Sl. com. *or, ol, er, el* se metatezează. Sl. com. *tj, dj* > *št, žd (svešt, mežda)*. Pierderea iotului de la inițiala cuvîntului (*ezero* „lac"; forma veche *jezero*). A păstrat mai puține elemente lexicale din sl. com., înlocuite fie prin împrumuturi, fie prin creații lexicale proprii. Unele cuvinte din bulgara veche* — l. poporului altaic asimilat de slavii meridionali: *beleg* „semn, urmă", *boljarin* „boier", antroponime (*Krum* ș.a.). Cuvinte din latina* *balcanică*, greacă* (*vlastar* „mlădiță", *geran* „cumpănă la fîntînă", *elá* „vino" și *elate* „veniți"), maghiară* (sec. 10—17), turcă* (sec. 15—19, numeroase, la fel ca în alte l. balcanice), rusă (începînd din sec. 17, cu intensități variabile), franceză* (*ekip* „echipă", *žargon* „jargon"), română* (*geti* „un fel de ghete", *masa* „masă"). Cîteva sute de cuvinte din l. europene occidentale intrate prin rusă.

Istoria l. **B.** are 3 etape: *veche* (sec. 9—11), *medie* (sec. 12—cca 1600), *modernă* (sec. 17—). Toate transformările structurii gramaticale au avut loc în epoca medie. Se consideră texte bulgare și scrierile literare și tipăriturile din afara Bulgariei (sec. 9—11, Boemia și Moravia). Din sec. 12 o l. literară scrisă, slavona* bulgară, urmare a apropierii slavonei de l. populară, care dă un colorit bulgăresc slavei vechi*. Din 1711 greaca a înlocuit, ca l. oficială, slavona bulgară și a îngrădit-o apoi și ca l. a clerului. În sec. 17—18 slavona bulgară este influențată de variantele rusă și sîrbă ale slavonei. În sec. 18 se impune ca l. scrisă l. populară folosită de călugărul Paisie Chilandarski în *Istorija slavjano-bolgarskaja* (1762). Dezvoltarea scrierilor din perioada modernă pînă la sfîrșitul sec. 19 a progresat puțin din cauza absenței unei libertăți cultural-politice (dominația otomană). Primele tipărituri în 1805. La baza l. literare scrise stă d. *de E*.

Ortografia chirilică actuală datează de la reforma din 1945. Este identică cu cea rusă cu excepția lui ъ(= ă) care în **B.** este vocală, щ = *št* (nu *šč*); nu are literele *ë, Э*.

Din **B.** s-au răspîndit termenii *bogomil, boiar, chirilic, glagolitic, țar*. Din vechea **B.** populară au pătruns în română cuvinte ca: *buruiană, cocoș, iubi, nevastă, rod, vreme*.

310 **BULGARĂ VECHE** (TÜRKBULGARISCH), l. dispărută din fam. altaică*, ram. turcică*, formată în sec. 6—8, foarte puțin cunoscută, al cărei nume a fost preluat de o l. neturcică (și anume slavă*) — bulgara* actuală (o parte din bulgarii de pe Volga s-au stabilit în sec. 7 în Balcani, unde au fost slavizați). Singura reprezentantă actuală a subram. bulgare din fam. altaică este l. ciuvașă*.

311 **BULLOM** (BOLOM, BULEM, BULLIN, BULLUN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Sierra Leone;* 100 000 vorb. Grupată uneori cu kissi* și temne* în gr. *kisi-temne*. În pericol de dispariție — cedează locul l. mende* și susu-yalunka*.

312 **BULU** (BOULOU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 110 000—170 000 vorb.; grupată uneori cu ewondo*, cu care e strîns înrudită, sub denumirea *bulu-yaoundé* (*ewondo popular, pidgin*

Scanned with OKEN Scanner

ewondo, bulu bediliva „bulu al șoferilor") sau cu ewondo* și fang* sub denumirea pahouin*.

2 tonuri (înalt și jos), combinabile cu tonul ascendent și descendent, cu valoare fonologică (*àbè* „coapsă" — *àbé* „sîn", *kàt* „a spune" — *kát* „a eșua") și morfologică, de diferențiere a aspectelor (*à-ŋgà-yèm* „începe să știe", *à-ŋgá-yêm* „a știut", *à-ŋgá-yèm* „va ști odată"). Are ideofone: *ne viá* „impresie de întunecime aproape completă sau de umbră foarte deasă", *na véla* „impresie de oboseală mai ales mintală, după un efort intelectual". Ca și ewondo, servește, într-o formă simplificată, care reflectă vorbirea non-nativilor, ca *lingua franca* în Camerun (B. în S și *yaoundé* în N). O formă pidginizată s-a dezvoltat în centrele urbane și de-a lungul drumurilor comerciale din Camerunul de S și servește ca mijloc de comunicare în special pentru muncitorii emigranți din Camerunul de C.

313 **BUMBITA ARAPESH** (BAMBITA, MUHIANG), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 1 990 vorb.

314 **BUNAK** (BUNA'), l. papua*. *Indonezia* (ins. Timor); peste 50 000 vorb. Considerată greșit l. mixtă.

Conjugare prefixală (subiectul și obiectul indicate la verb prin mărci de persoană prefixate). Distincție inclusiv-exclusiv la pronumele personal pers. 1 pl. Forme diferite animat-inanimat la pronumele personal pers. 3 sg. Prefix verbal de reciprocitate.

315 **BUNAN** (BUNÁN), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India;* 3 000 vorb.

Sufixează numai pronumele personal subiect.

316 **BUNGKU** (NAHINA), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes, Kabaena); 180 000 vorb.

D.: *bungku (nahina), epe, marumene (maronene, nahina), rete (naida), tulambatu (hileo), watu (hina), wowoni (wawomi, wawoni, naida).*

317 **BUNUN** (BUNUM, VONUM, VUNUN), l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*. *R.P. Chineză* (Taiwan); 21 440 vorb. (1960).

D.: *bunun, ibaho (de S, ivaxo), kagi* (poate dispărut), *kato(n)guran (central, katongulan, ketanganau), sivukun (sibukon, sibuku), tamaroan (de N, lamado wan, tamaroau), tsuihwan (chibora)* (poate dispărut).

Împrumuturi din japoneză* (inclusiv o conjuncție).

318 **BUOLEZĂ** (BUAL, BUOL, BWO'OL, BWUOLO, DIA), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Indonezia* (ins. Celebes); 150 000 vorb.

319 **BURA** (BABIR, BABUR, BARBURR, BOURRAH, BURRA, HUVE, HUVIYA, PABIR, TOXRICA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria, Camerun;* 89 000 vorb.

320 **BURAKA-GBANZIRI** (BOURAKA, GBANZIRI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Zair, R.P. Congo;* 1 000 vorb.

Formele nominale se deosebesc de cele verbale prin topică.

321 **BURIATĂ** (BOURIATE, BURIAT-MONGOLĂ, BURJAT, BURYAT, MONGOLĂ DE NORD, MONGOLĂ BURIATĂ), l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Buriată), *R.P. Chineză;* 220 000—350 000 vorb. (surse diferite).

6 (7) vocale scurte cu perechi lungi, 23 (31) consoane (are consoane palatalizate), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică C(V)C. Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Are atît construcții participiale și gerunziale, cît și propoziții subordonate.

D.: *alat, bargu-buriat (bargu buryat), barguzin, bokhan, bulagat, ekhirit, khori (buriat de E, chori), nižne-udinsk, oka, sartul, tsongol, tunka, ungin.* L. literară bazată pe d. *khori.*

Nu a avut scriere înainte de 1917 — clasele suprapuse foloseau l. literară și scrierea mongolă*. Din 1939 alfabetul rus* cu 3 litere suplimentare.

322 **BURJI** (AMARO, BAMBALA, BEMBOLA, BURJINA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia;* 15 000 vorb.

323 **BURUM** (BULUM), l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee*; 3 200 vorb.

324 **BURUN** (BARUN, CAI, LANGE), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 18 000—21 000 vorb.

D.: *ragreig.*

325 **BURUNGI** (BULUNGE, BURUNGE, MBULUG(W)E, MBULUNGU), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Tanzania;* 9 000—13 000 vorb.

326 **BURUȘASKI** (BILTUM, BOROSHASKI, BOUROUCHASKI, BURIŠKI, BURUČASKI, BURUŠASKI, BURUSHASKI, KANĞUTI, KANJUTI, K'AJUNA, KHAJUNA, KUNJUTI, YESHKUN), l. izolată. *Pakistan* (Hunza, Nagir, Jasin = Yasin); 20 000 — 27 500 vorb. (1931) (surse diferite). Numele *khajuna* și *kunjuti* sînt date de comunități în vecinate. Nu a putut fi demonstrată înrudirea l. B. cu nici o altă l.; unele asemănări cu l. din India (consoane retroflexe, unele trăsături gramaticale); cuvinte comune cu l. wakhi*; apropierea de l. caucaziene* — socotită neconvingătoare.

În d. *hunza* 5 vocale scurte cu perechi lungi, 32 (34) consoane (opoziție de aspirație la consoanele surde; proliferare a africatelor; con-

Scanned with OKEN Scanner

soane retroflexe; consoanele sînt totdeauna sonore la iniţială şi surde în poziţie medială), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Sistem gramatical complex. 4 clase nominale: nume de bărbaţi; de femei; de animale şi obiecte individualizate (fructe, lemn şi obiecte fabricate din lemn); de obiecte considerate slab individualizate (lichide, pulberi, metale, arbori, diviziunile timpului, abstracte). Sufixele substantivale şi uneori cele adjectivale, pronumele şi adjectivele demonstrative, pers. 3 sg. şi pl. la timpurile verbale finite şi numeralele între 1 şi 3 — diferite în funcţie de clasa nominală căreia îi aparţine substantivul la care se referă. Cazuri exprimate prin sufixe şi postpoziţii. Structură aglutinantă. Pronume prefixate anumitor nume şi verbe — la nume indică posesorul, la verbele intranzitive — subiectul, la cele tranzitive — obiectul direct, indirect sau subiectul; folosite şi ca infixe. 2 teme verbale — de prezent şi de trecut, la care se adaugă desinenţe. Sistem de numeraţie bazat pe numeralele 20 şi 40. Serii diferite de forme ale numeralelor folosite la numărat, ca multiplicatori sau cu anumite nume care exprimă măsura. Infinitive sau participii statice cu subiect în nominativ („copacul căzut", „omul (care a) văzut"). Topica : subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *hunza, nagir, werčikwar (jasin, werchikwār, wershikwār)*.

Împrumuturi din hindi*, shina*, khōwār*, persană*. Nu are scriere. A influenţat un d. al l. wakhi*.

327 **BUSA** (BISAGWE, BOKO(BERU), BOKO BUSSAWA, BOKOLAWA, BOUSSA, BUSAGWE, BUSANCHI, K(Y)ENGA, SHANGA(WE), TYENGA, ZUG'VEGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Benin, Nigeria;* 30 000 vorb.

328 **BUSHOONG** (BASSON, BUSHONGO, GANGA, KUBA, MBALE, baMONGO SHONGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 29 000 vorb.

329 **BUSSA (DE NORD)**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 1 000 vorb.

330 **BUTAWA** (BA-BUCHE, BA-MBUTU, BUTA, MBUTAWA, MBOTUWA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. gure-kahugu*, fie l. înrudită. *Nigeria;* 9 218 vorb.

331 **BUTUNG** (BUTON(ESE)), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Butung şi Tukangbesi); 200 000 vorb. (poate inclusiv vorb. l. *tukangbesi*).

332 **BVIRI** (BIRI, GAMBA, (MBE)GUMBA, MVEGUMBA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*, considerat fie d. al l. ndogo*, fie l. înrudită. *Sudan;* 16 000 vorb.

333 **BWAIDOGA** (BOUAIDOGON, BWADOGA, BWAIDOGAN, BWAIOA, MORATA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Goodenough — gr. D'Entrecasteaux); 8 600 vorb.

334 **BWAKA** (BOUAKA, GBAKA, GWAKA, MBWAKA, NGBAKA MABO, NGBAKA MA'BO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair, Republica Centrafricană;* 17 000 vorb.

335 **BWE** (BRAE, BRE, BREC), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. karen* sau d. al l. karen*. *Birmania, Thailanda;* 48 800 vorb.

D.: *bre (brē), bwe, karenbyu (geba, gebo,* B. *alb), karennet, karrenni (kaya,* B. *roşu* — după culoarea turbanului purtat de vorbitori), *mano, padaung, sinsin, y(e)inbaw, zayein.*

336 **BWISI-TALINGA** (BWISSI, MAWISSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda, Zair;* 6 000 vorb.

D.: *alu Bwissi, kiTalinga.*

337 **BYANSI** (BYĀNGSĪ), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India, Nepal;* 1 600—2 000 vorb. (surse diferite).

Scanned with OKEN Scanner

C

338 **CAC GIA ROGLAI** (CÁC GIÁ), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V, subgr. chamic* sau d. (considerabil diferit) al l. roglai*. *R.S. Vietnam;* 2 000 vorb.

339 **CAHUAPANAN (MAINA)** (KAHUAPANA), fam. de l. amerindiene din ram. andeană*. 4 l., în LL 2.

340 **CAMPA** (ATIRI), l. amerindiană din fam. arawak*, gr. maipuran. *Peru* (E, C.); 25 000—33 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 13 consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V(C)(C).

341 **CAMSA,** l. amerindiană neclasificată. *Columbia* (S); 2 500 vorb.

6 vocale (una asemănătoare lui *i*), 20 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)(C)V.

342 **CAMUHI** (CAMUHĨ, CAMUKI, TYAMUHI, WAGAP), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (C.); 1 200 vorb.

7 vocale (4 grade de deschidere). 17 consoane în poziție inițială și intervocalică (are consoane prenazalizate; cele 4 vechi aspirate postnazalizate s-au confundat în general în *h* urmat de vocală nazală; nu are *r*). L. tonală cu 3 registre. 4 categorii de mărci de persoană pe lîngă verbe (cu forme de sg., dual și pl., inclusiv-exclusiv); marcă de subiect, sufix pentru nume posedabile, sufix de obiect la verbele tranzitive, sufix de subiect la verbele ,,stative'' (adjective). Are și particule flexionare nominale, care joacă un rol important atît la formele posesive ale numelui cît și la complementele verbale. Articol sg. *o*, pl. *ni*. Prefixe de nominalizare (nume de agent, instrument, acțiune). Sintaxă de același tip ca thuanga*.

Primul text: traducerea unei proclamații, tipărită în 1859.

343 **CANANEEANĂ,** grupare de l. și d. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Siria, Liban, Israel.* Singura l. vorbită astăzi — ebraica*. Formează împreună cu arameica* subgr. occidental nordic. Numele provine de la *Canaan,* termen ebraic pentru reg. Feniciei și Palestinei și pentru loc. ei. Alături de ebraică și feniciană*, cele mai importante l. **C.,** trebuie amintite *vechea cananeeană, ugaritica* și *moabita.* Vechea **C.** — cunoscută prin cîteva glose în caractere cuneiforme găsite la Tell el Amarna (Egipt), cca 1400 î.e.n. *Ugaritica,* l. din sec. 15—12 î.e.n., își trage numele de la cel al orașului comercial Ugarit, de pe coasta Siriei, distrus prin 1200 î.e.n. Cunoscută prin textele descoperite în orașul amintit în 1929 de Claude Schaeffer. Prima scriere alfabetică, cu semne cuneiforme. Numai 30 semne distincte (fiecare semn notează fie o consoană, fie una din cele 3 vocale *a, e, u* combinate cu o aspirație). Unii o includ în subgr. semitic* oriental. *Moabita,* d. apropiat de ebraică și de feniciană, este cunoscută datorită unei inscripții de proporții mai mari din sec. 9 î.e.n. în care regele Moab povestește certurile sale cu regele Israelului. Moabita folosea scrierea feniciană.

344 **CANDOSHI** (CANDOXI, KANDOSHI), l. amerindiană din ram. jivaroan*. *Peru* (N); 2 000 vorb.

345 **CAO-LAN** (CAOLAN, NUNG-AN, TS'UNLAO), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*. *R.S. Vietnam;* 27 000 vorb.

346 **CARAIBĂ** (CARIB) **1.** l. amerindiană din fam. cu același nume. *Brazilia, Guyana franceză, Guyana, Surinam;* 5 000—6 000 vorb.

Diferențiază paradigmatic acțiunile individuale de cele colective.

2. fam. de l. amerindiene din *phylum macro-caraib.* 82 l., în LL 4; cca 15 000 vorb. Una din cele mai răspîndite fam. de l. din America de Sud.

Vocale lungi. Nu există gen. Dual la unele pronume (în unele l.). Pronumele ,,noi'' — forme inclusive și exclusive. Genitivul se antepune (*Dios murer* lit. ,,al lui dumnezeu fiu'') sau se postpune (*um patar* lit. ,,tatălui meu casa''; *patar* ,,casa''). Verbul auxiliar (*guaz* ,,a fi'') se folosește cu multe accepții (,,am'' = ,,sînt cu''). Sistem de numerație în baza 5.

Caraibii au ocupat Antilele înainte de venirea spaniolilor și au influențat l. din fam. arawak* (caraibă insulară*). Uneori e greu de deosebit cuvintele **C.** de cele din l. arawak.

Numeroase cuvinte din **C.** au pătruns în spaniolă* și apoi în alte l. *(caimán, canibal,* formă deformată a lui *carib, colibrí, loro, piragua).* Alte cuvinte circulă în spaniola americană *(arepa, catire, guayuco, manatí, totuma).* *Marea Caraibilor* are numele de la aceeași populație.

3. MACRO-CARAIB, *phylum* ce cuprinde 3 fam. (caraibă*, *pebayaguan* 3 l., witotoan*) și 1 l. negrupată.

347 **CARAIBĂ INSULARĂ** (BLACK CARIB, CABERNE, CABRE, CALINO, CALINYA, CALLINAGO, CALINYAKU, ISLAND CARIB, KARIPHUNA), l. amerindiană din fam. arawak*, gr. maipuran de nord. *Belize, Guatemala, Honduras;* 30 000 vorb.

10 vocale (5 nazale), 14 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C).

Împrumuturile din caraibă* formează un compartiment al vocabularului folosit numai de bărbaţi; aceste cuvinte au pătruns în **C.I.** numai după ce vorb. săi au ajuns sub dominaţia caraibilor.

348 **CARAJÁ** (CARAYÁ, KARADŽÁ, KARAYÁ), l. amerindiană din fam. cu acelaşi nume. *Brazilia* (Mato Grosso, Pará, Goiás); 500—1 000 vorb.

2. fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-ge*. 3 l., în LL 1.

349 **CARIRI**, fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. 3 l., în LL 1.

350 **CAROLINIANĂ 1.** l. din fam. austroneziană*, gr. micronezian*. *Federaţia Microneziei* (arh. Caroline, ins. Saipan — arh. Mariane); 4 000 vorb.

D. (reciproc inteligibile): *namonuito, pulap, pulusuk, puluwat, saipan* (ultimele trei foarte apropiate), eventual şi *elato, lamotrek* şi *satawal* — sau d. ale l. ulithiene*. În Saipan vorb. de **C.** stabiliţi la sfîrşitul sec. 19; nivelare a diferenţelor dialectale originare (s-au păstrat doar unele deosebiri de ordin fonetic), totuşi 2 sau 3 subd.; bilingvi — vorbesc şi chamorro*; numeroase împrumuturi din chamorro şi, prin aceasta, din spaniolă* (de ex. *kkorason* „inimă").

L. rar folosită în scris — numai în corespondenţa particulară; ortografie de inspiraţie germană*. Utilizată de radiodifuziunea din Saipan.

2. subfam. de l. din fam. austroneziană*, gr. micronezian*. 3 l., toate în LL: kusaieană, marshalleză, ponapeană.

351 **CARRIER**, l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000—2 000 vorb.

D.: *babines*, **C.** *de N*, **C.** *de S*.

352 **CASHINAWA**, l. amerindiană din fam. pano-tacana*, gr. pano. *Brazilia;* 2 000 vorb. (1963).

8 vocale (4 nazale), 12 consoane, 2 semiconsoane, 2 tonuri. Structura silabică (C)V(C). Topica: substantiv-adjectiv.

353 **CAŞUBĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. occidental. *R.P. Polonă* (N) (V de Gdańsk), *S.U.A.;* 3 000—20 000 vorb. (surse diferite). Unii o consideră d. al l. polone*. Nu se predă în şcoli şi nu este l. oficială.

2 gr. de d.: *de N* (accent mobil) şi *de S* (accentul pe prima silabă).

Păstrează arhaisme foarte importante pentru l. slave; de ex. sl. com. *tort* — în **C.** *tort*, pe cînd în celelalte l. slave s-a produs metateza (pol. *trot*, bg. *trat*) sau polnoglasia (rus. *torot*). Lexicul are multe cuvinte păstrate din slava comună*, aceleaşi ca în polonă; numeroase împrumuturi din germană* şi polonă (în sec. 15—18 şi mai ales după 1918). În sec. 16 unii protestanţi au încercat să pună bazele unei literaturi **C.** (1586 prima tipăritură — culegere de cîntece religioase). La jumătatea sec. 19 se încearcă revitalizarea tradiţiei literare, dar fiecare scriitor foloseşte graiul său natal. În 1957 se înfiinţează Uniunea Scriitorilor de l. **C.** şi o revistă în l. **C.**

354 **CATALANĂ,** l. indo-europeană* din fam. romanică*, gr. ibero-romanic, considerată uneori „limbă-punte" între acest gr. şi cel galo-romanic. *Spania* (E, ins. Baleare), *Franţa* (Roussillon, Cerdagne), *Andorra, Italia* (Sardinia, Alghero); 7 mil. vorb. L. de stat în Andorra şi l. naţională în Catalonia.

Sistem vocalic identic cu al l. italiene*, cu 2 feluri de *e* şi *o*, deschis şi închis, nemarcate în ortografie: *net* „nepot" (*e* închis) — *net* „curat" (*e* deschis), *os* „urs" (*o* închis) — *os* „os" (*o* deschis). Vocală centrală cu valoare fonologică. Numeroşi diftongi (*peu* „picior", *pau* „pace", *bou* „bou"). Sistem consonantic identic cu al portughezei* (portugheza are corelativul sonor al lui *f*, rar în **C.**; spre deosebire de spaniolă* are fonemele /z/, /š/, /ž/. Corelaţie de cantitate consonantică la *r: vari* „variat"-*barri* „cartier". Numeroase finale consonantice, spre deosebire de spaniolă *(llop* = sp. *lobo, dolç* = sp. *dulce).* Caracteristice sînt energia deosebită în articularea consoanelor şi neutralizarea vocalelor neaccentuate. În morfologie, desinenţa de pl. este *-s*, la fel ca în celelalte l. romanice occidentale *(amic-amics, amiga-amigas).* Pronume demonstrativ cu 3 grade de depărtare, la fel ca în spaniolă şi portugheză: *aquest* „acesta" (de lîngă vorbitor), *aqueix* „acesta" (de lîngă interlocutor), *aquell* „acela". Pronume neutru *ho*. Gramaticalizarea unui perfect perifrastic: *vaig cantar.*

2 mari gr. de d.: *oriental* (d. **C.** propriu-zis, din Baleare, Roussillon şi Alghero) şi *occidental* (d. *leridan* şi d. *valencian*). Spre deosebire de occitană*, **C.** s-a unificat pe baza vechii **C.** şi a d. moderne, mai ales a celui din Barcelona.

Primele cuvinte şi fraze **C.** în documente latineşti (sec. 11—13). Primul text **C.** — un fragment de carte de predică (sfîrşitul sec. 12 — începutul sec. 13). În sec. 13 **C.** era l. oficială a casei de Aragon, folosită în corespondenţa diplomatică. Textele de poezie apar la sfîrşitul sec. 13 (pînă atunci poeţii catalani au scris în occitană); R. Llull este autorul primelor poezii în **C.** şi al unor opere în proză nara-

Scanned with OKEN Scanner

tivă şi filozofică. Literatură bogată (sec. 14). În timpul Reconchistei s-a extins, la fel ca şi spaniola: în S a ajuns pînă la Valencia, iar în Mediterană pînă în Baleare, Sardinia şi chiar la Napoli şi în Sicilia. Decadenţa C. în favoarea spaniolei începe odată cu unirea Aragonului cu Castilia (1479); C. renaşte odată cu romantismul (sec. 19, cu Jacinto Verdaguer) şi se dezvoltă (1931—1936 l. oficială a guvernului autonom al Catalonici) pînă la războiul civil. În ultimii ani capătă din nou importanţă. Istoria C. are 2 etape: *veche* (sec. 11—15) şi *nouă* (sec. 16—). Evoluţia fonetismului latin* se caracterizează prin următoarele: absenţa palatalizării lui *u* la *ü* (la fel ca în l. iberoromanice); absenţa diftongării lui *e* şi *o* deschise (*sel* „cer", *pell* „piele"); *ct* > *it* *(llet)*; dispariţia lui *u* şi *e* finale; *au* > *o* *(cosa)*; palatalizarea lui *l-* (*llop* „lup"); *c* + *e*, *i* > *s*; *g* + *e*, *i* ▶ *y* (scris *j*); *cl*, *pl*, *fl* păstrate; *mb* > *m* (ca în *gasconă*); păstrarea labiovelarelor *kw*, *gw* (ca în *gasconă*); geminatele *ll*, *nn* devin *l'*, *n'* (ca în spaniolă*): *bella*, *canya*. În vocabular: influenţă germanică* manifestată direct (nu indirect ca în spaniolă), elemente arabe* mai puţin numeroase decît în spaniolă, multe elemente occitane şi franceze* (primul mai bine reprezentat), elemente italiene (termeni de cultură) şi influenţă spaniolă.

Alfabet latin cu următoarele caracteristici: *ll* = *l'*, ca în spaniolă, *l·l* = *l* nepalatalizat, *ts* = *ţ*, *tz* = *dz*, *tx* = *č*, *tj* = *ǧ*, *ny* = *ń*, *s* se pronunţă *z*, *ç* şi *ss* = *s*.

Din C. au pătruns multe cuvinte în spaniolă (*caracol* „melc", *clavel* „garoafă", *cohete* „rachetă", *entremeses* „antreuri", *grúa* „macara", *papel* „hîrtie" ş.a.) şi în sardă*. Prin C. au pătruns în spaniolă multe cuvinte din latină şi greacă* (*anguila* „anghilă", *anís* „anason", *dátil* „smochină", *falda* „fustă", *farol* „far", *metal*, *nivel*).

355 **CATUQUINA** (CATUKINA), 1. l. amerindiană din fam. cu acelaşi nume. *Brazilia;* 500—1 000 vorb.

D.: *cutiadapa (kutia-Dypa)*.

2. fam. de l. din *phylum* macro-tucanoan*. *Brazilia;* 2 000 vorb. 16 l., în LL 1.

356 **CAUCAZIANĂ** (CAUCASIQUE, IAFETICĂ, IBERIJSKO-KAVKAZSKAJA, IBERO-CAUCAZIANĂ, JAPHETIC, KAUKASISCH, KAUKASUS, PALEO-CAUCAZIANĂ), fam. de l. izolată. *U.R.S.S., Turcia, Siria, Iordania, Iran, Irak, Israel;* 5 mil. vorb.

Cel dintîi care a afirmat că l. C. formează o singură fam. a fost P. K. Uslar în 1888. A fost apropiată de l. semitice*, indo-europene*, burušaski*, *sumeriană*.

Mare diversitate de l. şi d. (majoritatea cu număr redus de vorb.) într-o reg. muntoasă relativ restrînsă (versanţii M. Caucaz): 25—57 l. (surse diferite), în LL 31 (34). 2—4 gr. (surse diferite): *de S* şi *de N* — cu 2 ramificaţii: *de (N) E* şi de *(N) V*; alţi autori limitează gr. *de (N)E* la un gr. numit *cecено-inguş* şi disting un al 4-lea gr., *daghestanez*. În cadrul fiecărui gr. înrudirea este considerată certă, dar legătura genetică dintre gr. — în special *de S* şi *de N* — nu este dovedită; trăsăturile comune nu sînt suficiente pentru a postula o proto-l. comună şi s-ar putea explica prin eventuale influenţe reciproce, ca elemente de substrat sau ca împrumuturi comune. Dificultăţile se datoresc lipsei unor atestări vechi (l. C. sînt atestate, cu excepţia gruzinei*, abia din evul mediu) şi caracterului monoconsonantic (sau de complex armonic — grup consonantic cu articulare glotală omogenă) al multor rădăcini vechi, care fac dificilă aplicarea metodei comparativ-istorice. Deosebiri tipologice şi vocabulare foarte diferite (deci în orice caz separare foarte veche) — reprezintă civilizaţii şi culturi foarte deosebite. Basca* ar prezenta trăsături comune cu fiecare din cele 2 gr. principale — ar putea alcătui împreună fam. euskaro-caucaziană*.

Trăsături comune aproape tuturor l. C.: absenţa diftongilor; sisteme consonantice (foarte) bogate (consoane ejective, laterale, postvelare; opoziţii de sonoritate, aspiraţie); grupuri consonantice iniţiale în multe l.; tendinţa cuvintelor de a se termina în vocală; structură gramaticală aglutinant-flexionară (de ex. în sistemul cazual); clase nominale; subiectul unui verb intranzitiv şi autorul acţiunii unui verb tranzitiv — la cazuri diferite (*casus rectus* sau *patiens* — nominativ sau cazul absolut pentru subiectul unui verb intranzitiv şi obiectul unui verb tranzitiv; caz special ergativ sau cazul oblic general — *casus agens* — pentru autorul acţiunii unui verb tranzitiv); unele asemănări cu l. indo-europene* (posibilă influenţă).

Gr. *de S (cartvelic, iberian, iberic, kartvelian, kartvel'skij, kharthvelisch)* cuprinde 3—4 l. (surse diferite), toate în LL: gruzină, laz, migreliană, svan (ultimele 2 considerate şi d. ale l. zan*). Trăsături comune cu fiecare din celelalte gr., dar şi deosebiri — ar fi fost la origine mai apropiate tipologic de l. C. *de N* şi şi-ar fi modificat caracterul sub influenţa unei l. indo-europene (neprecizată deoarece n-a lăsat urme în lexic). Puţine trăsături proprii. Sisteme vocalice relativ bogate (asemănări cu sistemele cele mai simple din gr. de *(N)E*, l. indo-europene şi uralice*). Alternanţe vocalice asemănătoare cu cele din l. indo-europene. Sisteme consonantice relativ bogate (consoanele comune celorlalte 2 gr.). Grupuri consonantice complexe la iniţială (pînă la 6 consoane). Poziţie intermediară în dezvoltarea

sistemului cazual, cu elemente de acord. Nu au clase nominale, nici genuri. Conjugarea numai după persoană — verbe polipersonale (prefixe de subiect şi obiect). 3 teme verbale: de prezent, aorist, perfect. Forme pasive opuse celor active. Preverbe cu valoare locală şi aspectuală (asemănări cu l. slave*, greacă*). Construcţii atributive. Construcţia ergativă dublată de posibilitatea exprimării subiectului real şi la cazurile nominativ, dativ, nedefinit (probabil inovaţie). Hipotaxă foarte dezvoltată (conjuncţii, pronume reflexive). Împrumuturi din indo-europeană (de ex. i.e. **tep* „cald" > proto-C. de S *t'ep*), armeană*, persană*, arabă*, turcă*.

Unitatea genealogică a l. din gr. *de N* a fost pusă la îndoială din cauza diversităţii lor, care nu permite reconstituirea unei morfologii comune. Totuşi asemănări tipologice şi lexicale indiscutabile — de cuvinte, radicale pronominale, numerale, construcţia verbală de tip pasiv („eu văd" are forma „îmi este vizibil").

Gr. *de (N)V (abhazo-adigheean)*, destul de omogen, cuprinde 3—5 l. vii (surse diferite), toate în LL: abazină (sau d. al l. abhaze), abhază, adîghei, kabardină (ultimele 2 considerate şi d. ale l. cerkese*), şi l. *ubih* (aproape dispărută). Sisteme vocalice foarte sărace (numai 2—3 foneme vocale distincte), dar sisteme consonantice foarte bogate (70—80 consoane — opoziţii de palatalizare, labializare, aspiraţie); grupuri consonantice. Declinare puţin dezvoltată, fără acord, dar conjugare destul de bogată şi complicată polipersonală — 2—3 indici personali. Numeroase cuvinte formate prin compunere.

Gr. *de (N)E (ceceno-daghestanez)*, cu cea mai mare fărîmiţare dialectală (mulţi vorb. bilingvi, folosind şi l. avar* încă din evul mediu), cuprinde 27 l. cu un număr mic de vorb. fiecare, în LL 22. Sisteme vocalice foarte bogate (corelaţii de cantitate, nazalitate; vocale faringalizate), sisteme consonantice bogate (consoane glotale, faringale, alveopalatale; corelaţie de geminare sau forţă). Rar grupuri consonantice. Structură gramaticală complexă; componenta flexionară mai dezvoltată — declinare şi conjugare foarte bogate (multe cazuri gramaticale şi mai ales locale), chiar unele neregularităţi. Clase nominale — domină întreaga morfosintaxă (acord adjectiv—substantiv prin indice de clasă, exprimarea clasei obiectului şi subiectului la verb). 2—6 clase (raţional masc. şi fem. şi 1 sau mai multe clase neraţionale). Prin caracterul „impersonal" al verbului (care nu exprimă în general persoana şi numărul, ci numai clasa) se apropie de unele l. din Extremul Orient. Juxtapunere. Subordonare slab dezvoltată — tendinţă polisintetică în sintaxă (construcţii participiale cu rol de propoziţii subordonate; legătura dintre propoziţii exprimată prin afixe, intonaţie). Bogăţie lexicală.

357 **CAYAPA** (COLORADO), l. amerindiană din fam. barbacoan*. *Ecuador* (NV); 4 000 vorb.

4 vocale, 22 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică CV(C). Topica: subiect-obiect-verb.

358 **CAYAPO DE NORD** (CAYAMO, CARAJA, COROA, IBIRAIRA), l. amerindiană din fam. ge*. *Brazilia* (E); 10 000 vorb.

359 **CEAMALINĂ** (CHAMALINSKIJ, (TS)CHAMALAL), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 4 000 vorb.

5 vocale scurte orale, dintre care 4 apar şi ca lungi orale şi ca nazalizate scurte, iar 3 şi ca lungi nazalizate, 35 (40) consoane (are consoane aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: adjectiv-substantiv.

D.: *gakvari-gadyri, gigatl.*

360 **CECENĂ** (ČEČENSKIJ, CHECHEN, TCHÉTCHÈNE, TSCHETSCHENISCH-INGUSISCH), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Ceceno-Inguşă), *Turcia;* 419 000—600 000 vorb. (surse diferite). Reciproc inteligibilă cu inguşa* (după unii autori ar forma împreună o unitate).

9 vocale scurte, 6 lungi (perechi nazalizate cu statut nedecis), 42 (43) consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Accentul pe prima silabă a rădăcinii. La verbe nu este indicată persoana, ci clasa căreia îi aparţine subiectul — printr-un element prefixat, de ex. *v-u* „eu sînt, tu eşti, el este + raţional masc.", *j-u* „idem + raţional fem.". Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *akka (aux)* — d. de tranziţie între C. şi inguşă, *čeberloj (cheberloj), cecen, galančog, (galanchog), greater chechen* — baza l. literare, *itumkala.* Rol de l. literară.

Alfabet rus* cu litera suplimentară *I.*

361 **CEHĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. occidental. *R. S. Cehoslovacă, R.S.F. Iugoslavia, U.R.S.S., R.S. România, Austria, S.U.A., Canada, Argentina;* 9 mil.—10 mil. vorb. L. de stat alături de slovacă* în R. S. Cehoslovacă.

Cantitatea vocalică şi cea consonantică au valoare fonologică (*pas* „paşaport" — *pás* „brîu", *draha* „drum" — *drahá* „dragă"), la fel ca în slovacă*. Consoanele *r, l* au şi rol de vocale: *krk* „gît", *smrt* „moarte", *čtvrt* „trimestru", *Plzeň*. Specifică este consoana *ř*. Consoanele pot fi urmate de *e, i* fără să fie moi ca în rusă* (*den* „zi"). Accent fix pe prima silabă, ca în slovacă. Verbul are un sistem bogat de forme.

2 mari gr. de d.: *boemian* (răspîndit şi în reg. capitalei Praga) şi *moravian.*

Scanned with OKEN Scanner

Fenomene de evoluţie comune cu polona*: gr. *or-/er-*, *ol-/el-* din slava comună* devin *ro/lo*, se păstrează dentala *d* înainte de *l* (*vedl*, *mýdlo*) — dispărută în rusă (*vjol*, *mylo*). Sl. com. *tj* > *ť*, la fel ca în slovacă (*svíce* „luminare"). Păstrarea nepalatalizată a velarei în grupurile sl. com. *kv-*, *gv-* (*květ* „floare", *hvězda* „stea"), la fel ca în slovacă, polonă şi sorabă*. Spre deosebire de majoritatea l. slave, C. păstrează supinul din sl. com., înlocuit în celelalte l. cu infinitivul. Fondul de bază al lexicului moştenit din slava comună este acelaşi ca în slovacă. Din sec. 12 influenţă latină* şi germană* (cuvinte şi calcuri lexicale, sintaxă). Sub influenţa umanismului multe cuvinte din greacă*. Cuvintele italiene* (sec. 16) şi franceze* (sec. 18), prin intermediar german, duc la internaţionalizarea vocabularului. Influenţă engleză* (după 1918) şi rusă (după 1945). Acţiunea puristă începută încă de J.A. Komeńsky şi intensificată mai ales în sec. 19 (înlocuirea cuvintelor germane cu cuvinte C. arhaice). Pînă în sec. 11, C. şi slovaca au avut în esenţă aceeaşi evoluţie. În sec. 12 cele 2 l. s-au despărţit, urmînd fiecare o dezvoltare proprie. Primele texte de pe teritoriul ceh sînt în paleoslavă (sec. 9—11). Din sec. 11 s-a impus latina nu numai ca l. de cult, ci şi ca l. a literaturii. Germana era folosită de învăţaţi şi de burghezi. C. s-a impus ca l. scrisă în sec. 13 (traduceri şi predici religioase); din sec. 14 l. literară şi în domeniul laic. Praga devine acum centrul politico-cultural, d. de aici constituind baza limbii literare. Datorită lui J. Hus, C. ia mare avînt (*Bible kralická* reprezintă o l. normată şi este luată ca model lingvistic). Din 1620, C. înlocuită de germană ca l. oficială, dar continuă să fie folosită în şcoli, biserică şi ca l. de conversaţie a păturilor de jos. În sec. 19—20, odată cu dezvoltarea naţionalismului ceh, se întăreşte acţiunea de cultivare a l. Istoria C. are 3 etape: *veche* (sec. 11—14), *medie* (sec. 15—17), *modernă* (sec. 17—).

Scriere cu litere latine. J. Hus a introdus semne diacritice (ˊ şi ˇ) pentru notarea sunetelor specifice. Unele schimbări de amănunt (1780—1840 tendinţe etimologizante); stabilizare în sec. 19 (J. P. Šafařík). Din ortografia C. lipsesc literele *q*, *w*, *x*; *c* se pronunţă *ţ* (*cena* „preţ"), *ch* ca în germană (*kachna* „raţă"), *j* ca *y* (*jazyk* „limbă"), *ž* = *j*, *š* = *ş*. Accentul ascuţit (ˊ) indică vocală lungă (*pán* „domn", *paní* „doamnă"); aceeaşi valoare are un cerculeţ deasupra lui *u* (*dům* „casă"); *ň* = *n* muiat: *daň* „taxă"; *ř* = *rž* (*Dvořak*), *ě* = *je* (*město* „oraş").

Din C. s-au răspîndit cuvinte ca *obuz*, *robot*, pătrunse şi în română*. Sistemul alfabetic C. este folosit în transcrierea fonetică internaţională pentru l. slave.

362 **CELTICĂ**, fam. de l. indo-europene*; cel puţin 7 l., toate în LL. Din punct de vedere geografic şi cronologic, C. se împarte în 2 gr.: C. *continentală* şi C. *insulară*. C. *continentală* este numele generic pentru l. vorbite de triburile cunoscute sub numele de *kelloi* şi *galatae*, care s-au întins pe un vast teritoriu din Asia Mică (unde au întemeiat regatul Galatea) şi vechea Sarmaţie, pînă în Portugalia (sec. 5 î.e.n.—sec. 5 e.n.). Cel mai de seamă reprezentant a fost galica*. C. *insulară* este răspîndită în Marea Britanie şi insulele britanice; ea se împarte în 2 subgr.: *gaelic* (irlandeză*, scoţiană*, manx*) şi *britonic* (galeză*, cornică*, bretonă*). Cea mai importantă deosebire între aceste 2 subgr.: vechea consoană labiovelară *kw* devine *c* în gaelică, în *britonică* *p* (irl. *cuig*, gal. *pump*).

2 serii fonologice de consoane, lungi (pronunţate puternic) şi scurte, care au evoluat diferit: în irlandeză opoziţia forte—slab a fost înlocuită de opoziţia oclusivă—spirantă, iar în gr. britonic schimbarea a intervenit numai la oclusivele sonore. Această schimbare se aseamănă cu sonorizarea surdelor intervocalice din l. romanice* (în l. C. are loc şi în fonetică sintactică). Pornind de la acest fenomen, în condiţiile dispariţiei finalei silabice, a fost explicată structura fonetică foarte complicată, cu schimbări de consoane iniţiale determinate de finala cuvintelor anterioare. În domeniul morfologiei cea mai importantă trăsătură este sistemul verbal păstrat în vechea irlandeză: verbul are 2 flexiuni, una absolută şi alta conjunctă, în funcţie de prezenţa sau absenţa unei particule preverbale: *beirid* „el poartă", *ní beir* „el nu poartă". Pronumele se poate ataşa enclitic la prepoziţie (flexiunea prepoziţiei): *form* „pe mine", *fort* „pe tine". Infinitivul este folosit adesea în locul formelor personale. Sistem cu 4 cazuri (nom., gen., dat., voc.) păstrat cel mai bine în irlandeză (în celelalte l. C. vechiul sistem a fost abandonat). În gr. britonic sg. se formează de la pl. cu un afix „singulativ". L. C. (mai ales bretona) au păstrat sistemul vigesimal de numeraţie, împrumutat probabil de la populaţiile autohtone care numărau cu ajutorul degetelor de la mîini şi picioare.

C. continentală (galica) a dispărut în urma romanizării, dar nu înainte de a influenţa diversele l. din acea epocă. Popoarele germanice au luat termeni referitori la organizarea socială (în gotică* *reiki* şi *andbahts*, cărora le corespund în germana* modernă *Reich*, *Amt*, provin din C. *rigion* „regat", *ambactos* „ofiţer"). Cuvintele C. din greacă* se restring la domeniul instituţiilor celtice (*bardoi*), iar cele din latină* se referă la diverse categorii seman-

Scanned with OKEN Scanner

tice ca război *(lancea)*, transport *(carrus)*, produse agricole *(cervesia)*.

363 **CERKESĂ** (ČERKAS, ČERKES, CHERKES, CIRCASSIAN, TCHERKESSE, TSCHERKESSISCH), l. sau gr. de l. din fam. caucaziană*, ram. de NV. *U.R.S.S.* (R.A. Adighei, Kabardino-Balkară, Karaceaevo-Cerkesă), *Turcia, Siria, Iordania, Israel, Irak;* 275 000—420 000 vorb. (surse diferite). În U.R.S.S. 2 varietăţi considerate de unii l. distincte (poate reciproc neinteligibile) — adighei* şi kabardină*, fiecare constituind baza cîte unei l. literare.

Declinare rudimentară: un singur caz oblic, cu valoare de dativ şi ergativ; localizările — precizate prin preverbe incorporate verbelor; apartenenţa exprimată perifrastic. Articol definit sufixat. Caz „participial". Sistem de numeraţie zecimal şi vigesimal. Conjugare numai după persoană (nu are clase nominale).

Cea mai veche atestare: sec. 17 (listă de numerale şi fraze notate de călătorul turc Evliya Çelebi, asemănătoare cu l. actuală).

A folosit scrierea arabă*, după 1918 latină* şi apoi rusă*.

364 **kiCHAGA** (CAGA, CHAGGA, DJAGA, DSCHAGGA, kiSHAKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 237 000 vorb.

D.: *kiHai (Meru), kiMashami (machame), kiMoshi (Moci, Mosi), kiBombo, shira, kiWunjo (marangu)*.

365 **CHAKALI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *?;* 5 000 vorb.

366 **CHAM** (C'AM, TJAM, TSCHAM), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V, subgr. chamic*. *Kampuchia, R. S. Vietnam;* 150 000 vorb.

2 tonuri: mijlociu şi jos. Structura silabică C(L)(S)V(C). Accentul pe penultima silabă. Asemănări în domeniul fonologiei, formelor gramaticale şi în special al lexicului cu achehneza*. Cuvinte cu reduplicare.

2 d. principale — în cele 2 ţări. Diferenţe fonetice între vorbirea — mai inovatoare — a majorităţii femeilor şi a unor bărbaţi analfabeţi şi aceea — mai conservatoare — a bărbaţilor ştiutori de carte, influenţaţi probabil de scriere.

Cea mai veche inscripţie datată: din 829 (o inscripţie nedatată este atribuită sec. 4).

Împrumuturi din kampuchiană*.

Scrierea avea o formă epigrafică şi una cursivă şi prezenta unele diferenţe între cele 2 ţări.

367 **CHAMA** (ESEEIJA), l. amerindiană din fam. pano-tacana*, gr. tacana. *Bolivia;* 1 000 vorb. (1967).

4 vocale, 15 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

368 **CHAMBA** (DSCHAMBA, JAMBA, (T)SAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria, Camerun;* 50 000 vorb.

8 vocale. Sufixe de clasă (la sg. şi pl.): *-ma* pentru substanţe *(ie-ma* „sînge", *kili-ma* „ulei"), *-sa* pentru animale *(nam-sa* „animal", *bu-sa* „şarpe") etc.

D.: *bali (ndagam)*.

369 **CHAMBA DAKA** (DAKA, DEKKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria, Camerun;* 53 000—58 000 vorb.

Urme nesigure ale sufixelor de clasă: sufixul *-bo* pentru pl. numelor de persoane *(ne* „om", pl. *ne-bo)*.

370 **CHAMBRI** (TSHAMBERI), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 000 vorb.

Clase nominale cu acord total.

371 **CHAMIC,** gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de V. *Kampuchia, R. S. Vietnam* (enclave minoritare); 400 000 vorb. Considerate greşit l. mixte din fam. austro-asiatică*.

6—10 l. (surse diferite), toate în LL (foarte apropiate între ele — ar putea fi d. ale aceleiaşi l.): bih, cac gia roglai, cham, chru, hroy, jarai, rade, rai, roglai de nord, roglai de sud.

372 **CHAMORRO** (TJAMORRO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Guam, Federaţia Micronezieі* (ins. Mariane); 20 000—51 000 vorb. (surse diferite) — l. cu cel mai mare număr de vorb. din zonă. Vorb. din Saipan — bilingvi (vorbesc şi caroliniana*).

Deşi situată în Micronezia, C. nu este o l. micronezіană* (ca şi palauana*). Mai apropiată prin morfologie şi sintaxă de l. din Filipine decît de celelalte l. indoneziene* (se deosebeşte însă de primele prin prezenţa infixării). Asemănări şi deosebiri faţă de palauană — se presupune că s-ar număra printre cele mai vechi l. austroneziene, reprezentînd rămăşiţe ale unei prime migraţii.

6 vocale, 28 consoane (ocluziune glotală; unele consoane au perechi lungi; oclusiva surdă *p* are pereche aspirată *ph)*, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C). Accentul pe silaba penultimă. Elemente de armonie vocalică. Sistem de diateze şi cazuri (verbele marcate prin afixe (infixe), sintagmele nominale — prin particule sau seturi de pronume). Topica: verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv.

Puţine diferenţe dialectale, în special de intonaţie, care nu afectează înţelegerea.

Foarte puternică influenţă spaniolă* (l. actuală considerată de unii autori l. creolă) în vocabular (40% din totalul lexicului şi proporţie foarte mare în vocabularul de bază — sistemul de numeraţie, numele zilelor, lunilor etc. — şi la numele de persoane), fonologie (a contribuit

Scanned with OKEN Scanner

la fonologizarea unor variante vocalice, C. ajungînd astfel de la 3 la 5 foneme vocale; a dus la introducerea consoanei *r* şi a unor grupuri consonantice) şi morfologie (introducerea unor morfeme gramaticale: demonstrativul *esti*, articolul *un*, conectivul *pwes*, mărcile de viitor *para*, *syimpre*, prepoziţiile *disdi*, *kontra*, *para*, *asti*, *kon*, *di*, *sot*, *antis*, *sin*). Unele împrumuturi din japoneză* şi engleză*.

Împrumuturi din C. în caroliniană (inclusiv cuvinte de origine spaniolă).

373 **CHARA** (CIARA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 1 000 vorb.

D. sau l. înrudită: basketo*.

374 **CHARIAN,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC), care ocupă un teritoriu restrîns, fiind în general puţin cunoscute. 15 l., în LL 5; cea mai importantă: somrai*.

L. cu clase nominale caracterizate prin prefixe şi, în unele cazuri, prin pronume speciale. Substantivul se distinge de verb prin prefixe nominale de clasă şi prin topică. La fel ca în l. nilo-congoleze*, atributul substantival sau pronumele stă înaintea substantivului. Pl. substantivelor se formează fie prin schimbarea prefixului de clasă, fie prin adăugarea unui sufix de pl. sau prin modificarea desinenţei vocalice.

375 **CHARI-OUADAIAN,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC) care ocupă un teritoriu destul de restrîns. 12 l., în LL 3.

Sînt unele dintre puţinele l. negroafricane care nu au clase nominale (există indicii că au avut în trecut prefixe de clasă). Substantivul se deosebeşte de verb numai prin topică. Conjugarea prezintă o serie de caracteristici care constituie originalitatea gr. **C.-O.** Pl. substantivelor este marcat printr-un sufix special.

376 **CHATINO,** l. amerindiană din fam. zapotecan*. *Mexic* (Oaxaca); 18 000—20 000 vorb. (surse diferite).

9 vocale (4 nazale), 13 consoane, 2 semiconsoane, 4 tonuri. Accentul pe ultima silabă. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *taltaltepec*, *yaitepec*.

377 **CHAUDĀNGSĪ** (TŚAUDANGSI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India;* 1 500 vorb.

378 **CHAVANTE** (CRISCA, PUSCITI, SHAVANTE, TAPACUA), l. amerindiană din fam. ge*. *Brazilia* (E); 2 000 vorb. (1974).

36 vocale (9 orale scurte, 9 lungi, 9 nazale, 9 nazale lungi), 12 consoane, 1 semiconsoană. Accentul pe ultima silabă.

379 **CHAWAI** (ATSAM(A), CHAWE, CHAWI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 10 000 vorb.

D.: *kurama*.

380 **CHAYAHUITA** (CHAUI, CHAWI, CHAYAVITA), l. amerindiană din fam. cahuapanan*. *Peru* (NC.); 3 000—5 000 vorb.

381 **CHEBERO** (JEBERO, XEVERO, XIHUILA), l. amerindiană din fam. cahuapanan*. *Peru* (NC.); 1 000 vorb.

Afixe care indică modul în care este făcută acţiunea (muşcînd, lovind, mergînd).

382 **CHĒPĀNG** (TŚEPANG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de E. *Nepal;* 14 000 vorb.

383 **CHEROKEE** (ALLEGHANY, ALLIGEWI, CEROCHESE, CHEERAKE, CHELA-KE, CHELEKI, CHELL-O-KEE, CHERAKEE, CHEROKI, MOUNTAIN CHEROKEE, SOUTHERN IROQUOIAN, TALLIGEWI, TCÁLKE,TCEROKIÉCO,TCHÁLAGI,TSCHEROKESE, TSELOGI), l. amerindiană din fam. irocheză*. *S.U.A.* (Alabama, Carolina de N, Carolina de S, Georgia, Tennessee, Virginia); 10 000 vorb. Populaţie mai numeroasă decît în trecut (sec. 17).

6 vocale, 8 consoane, 2 semiconsoane. Prima l. amerindiană notată în scris. Scriere silabică creată de un şef de trib, Sequoyah, analfabet. 86 simboluri silabice care se învaţă uşor în 2—3 zile. Sequoyah a preluat şi cîteva litere din engleză*, dar le-a dat o valoare complet diferită: $D = a$, $h = ni$, $W = la$, $Z = no$. Cărţi şi ziare tipărite cu acest silabar (a fost publicată şi o constituţie a „naţiunii C."). Există şi maşini de scris cu acest silabar, folosit şi la transcrierea l. choctaw* şi cree*. Sequoyah a devenit erou popular, numele lui fiind dat celui mai înalt arbore de pe coasta Pacificului *(sequoia)*.

384 **CHEYENNE** (CHAYENNE, S(C)HEYENNE, SHIENNE, SHIYAN, SHYENNE), l. amerindiană din fam. algonkină*. *S.U.A.* (Montana, Oklahoma); 3 000—4 000 vorb.

7 vocale (3 lungi), 15 consoane, 1 semiconsoană.

D.: *de N* şi *de S*.

385 **CH'IANG 1.** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* sau tibetan*. *R.P. Chineză* (S); 70 000 vorb.

2. (DZORGAIC, DZORGAISH), gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* sau tibetan*. 6 l., în LL 1: ch'iang **1.**

386 **CHIBCHA 1.** fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-chibchan. *America de Sud* (NV); 60 000 vorb. 22 l., în LL 4. Cele mai importante: cuna*, guaymi*. Unica fam. de l. care s-a extins din S şi în America de Nord.

Oclusive surde glotale frecvente, ca în quechumaran*. Tonuri cu valoare fonologică, ca în *macro*-panoan*, witotoan*. Afixe clasificatoare care diferenţiază numărul după forma obiectelor, ca în tucanoan* şi waican*.

Scanned with OKEN Scanner

Din C. citeva cuvinte au pătruns în spaniola* americană *(chisa, chusque, uchuva)*.

2. **MACRO-CHIBCHAN,** *phylum* ce cuprinde 7 fam. (în LL: barbacoan, chibcha, choco, interandină, jivaroan — 5 l., waican) şi 9 l. negrupate (în LL itonama, warao). Ocupă o mare suprafaţă din America Centrală şi de Sud.

387 **CHICHIMECA (-JONAZ)** (CHICHIMECO, JONAZ, MECO), l. amerindiană din fam. otomiană*. *Mexico* (Guanajuato); 800—1 000 vorb. (surse diferite).

388 **oluCHIGA** ((oru)KIGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda;* 272 000 vorb.

389 **CHILCOTIN** (TSILKOTIN), l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *Canada* (Columbia britanică); 500—1 000 vorb.

D.: *stone chilcotin (stonies), tlathenkotin, tleskotin, toosey.*

390 **CHIMBU** (KUMAN(UGU)), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 119 255—120 242 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 12 consoane (oclusivele surde — aspirate, cele sonore — prenazalizate), 2 semiconsoane. În d. *golin* 13 consoane (nu are oclusive prenazalizate, are oclusive velare labializate); 2 tonuri: înalt, jos; accentul pe tonul înalt final; structura silabică (C)V(S)(C). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *(ge)nagane, golin, gumine, marigl, nondiri, sall(ini), sinasina (sinesine), (tabar-)dom* — reciproc inteligibile din aproape în aproape, formînd un lanţ.

391 **CHIN,** subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N), *India* (Assam); peste 500 000 vorb.

Considerată în trecut o singură l. 38 l., în LL 19, printre care ašo, thado.

392 **CHINANTECAN,** fam. de l. amerindiene din *phylum* oto-manguean*. *Mexic;* 50 000 vorb. 7 l., în LL 4. Mai importante: lalana chinantec*, palantla ~*.

393 **CHINBOK** (CHINBE, TSINBOK), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 21 000 vorb.

D.: *chinbok, yawdwin.*

394 **CHINEZĂ** (HAN, KITAISKIJ), l. (după unele păreri gr. de l.) din fam. sino-tibetană*, formînd ram. chineză *(sinitică). R. P. Chineză, U.R.S.S., R.S. Vietnam, Birmania, Kampuchia, Thailanda, Singapore, Hong Kong, Macau, Malaysia, Indonezia, Brunei, Filipine, Polinezia franceză, S.U.A.;* 541 mil.—peste 863 mil. vorb. (surse diferite). L. cu cel mai mare număr de vorb. din lume. Purtătoarea celei mai importante civilizaţii din Extremul Orient, a fost din vechime l. de comunicare interstatală în Asia de Sud-Est, folosită în diferite ţări ca l. de cultură şi în administraţie. Actualmente l. oficială în R.P. Chineză şi Singapore (alături de engleză*, malaeză* şi tamil*), l. oficială şi de lucru a O.N.U.

Structura l. C. comune standard actuale are următoarele caracteristici generale: unitatea fonologică minimală este silaba, care are structura (C)V(C); C. se caracterizează prin radicale monosilabice; din cauza numărului limitat de posibilităţi combinatorii (420 combinaţii silabice distincte), omonimia este foarte pronunţată (silaba *jien,* de pildă, are 21 sensuri distincte). Spre deosebire de l. veche, în C. modernă numai 10% din cuvinte sînt monosilabice (cuvintele uzuale, foarte frecvente), predominînd cele bisilabice (polisilabismul se întîlneşte numai la împrumuturi). C. are 6 vocale, 22 (23) consoane, 3 semiconsoane (inclusiv anterioară închisă rotunjită). Nu are opoziţie de sonoritate. Opoziţie aspirat/non aspirat. 4 tonuri (într-unul din d. 9) melodice (complexe) — pe lîngă diferenţa de înălţime, unele tonuri comportă şi o mişcare simplă (înalt uniform, înalt ascendent, jos descendent, înalt descendent sau ascendent-descendent); notate în transcriere cu semne diacritice. Tonurile diferenţiază cuvinte: astfel, silaba *ma* rostită cu fiecare din aceste tonuri înseamnă: *mā* „mamă", *má* „cînepă", *ma* „cal", *mà* „a injuria". Accent fonologic — absenţa sa caracterizează un aşa-numit „ton" neutru sau nul (notat cu °), definit prin situaţia de atonie. L. cu structură gramaticală izolantă, în care au apărut unele elemente de aglutinare (polisintetism). Considerată o l. „aproape fără gramatică", deoarece nu are în general distincţia în părţi de vorbire (a dezvoltat însă unele afixe care diferenţiază numele de obiecte şi numele de acţiuni), iar cuvintele sînt în general invariabile — nu au flexiune (nu are mărci pentru categorii ca număr, gen, mod, timp, persoană). Are totuşi unele elemente gramaticale, cum ar fi sufixul de pl. *-men* (care poate apărea la nume de persoane şi pronume personale), particule determinative, posesive, auxiliare de aspect. Elemente de flexiune internă — variaţii vocalice (silabice) paradigmatice (*hảo* „bun", *hào* „a iubi"). Distincţia tranzitiv-intranzitiv se exprimă, ca în birmană* şi tibetană*, prin alternanţa consoanei iniţiale (surdă/sonoră). Clasificatori numerali. Relaţiile gramaticale rezultă în special din sens, ordinea cuvintelor, intonaţie. Topica se caracterizează (spre deosebire de alte l. cu structură asemănătoare, ca vietnameza*), prin existenţa a 2 posibilităţi: postpunere (obiectul este caracterizat prin aşezarea sa după numele de acţiune) şi antepunere (determinantul precedă determinatul). În C. s-au dezvoltat derivarea (mai ales cu sufixe) şi compunerea—folosită şi ca mijloc de evitare a omoni-

Scanned with OKEN Scanner

niei. Astfel, în locul cuvîntului simplu, care ar fi ambiguu, se folosesc compuse rezultate prin juxtapunerea a 2 sinonime (cel puţin parţiale), antepunerea unui determinant, reduplicare.

8 gr. principale de d. (cu numeroase varietăţi, corespunzător ariei vaste ocupate şi numărului foarte mare de vorb.; diversitate mai mare în SE, în zona litoralului), reciproc ininteligibile (deosebiri în special de ordin fonetic şi lexical), considerate de unii l. distincte: *cantonez (yue(h), yüch); hakka (hokka, k'e(chia), kejiá); hsiang (houan, hunan(ez), xiāng); kan; min de N (foochow, f(o)u chou, fouchow, fou-kien, fukienez, mín, min pei); min de S (min nan); pei (chinez de N, k(o)uan-h(o)ua, kuan-tua, mandarin)* — cu cel mai mare număr de vorb. (l. maternă pentru 70% din populaţie) şi cea mai largă arie; *wu (shanghai, wou, wú)*. La baza l. comune standard actuale, naţională şi oficială *(pŭtōnghuā, p'ut'unghua)* stă varietatea din capitală, Beijing (Pekin(g)) a d. *pei de N* (l. secundă atît pentru vorb. celorlalte d. ale l. C., cît şi pentru vorb. de l. ne-C. din R. P. Chineză). Diferenţe importante — în fonetică, structura gramaticală şi vocabular — între l. literară scrisă tradiţională şi l. vorbită (folosită şi ea în scris din sec. 8 e.n.), care a evoluat considerabil. Folosirea l. comune literare scrise *wen yen (wenien, wen li, wēnyān)*, care păstrează în linii mari structura unei forme vechi a l. C. (numai cuvinte monosilabice, foarte puţine unelte gramaticale), a fost în general abandonată.

Primele atestări: texte de oracole gravate pe fragmente de omoplaţi de cerb şi carapace de broască ţestoasă — cca 1500 î.e.n. Istoria l. C. cuprinde perioadele: *arhaică* (1300 î.e.n.—100 e.n.), *medie* (100—1200 e.n.; unii autori disting şi o perioadă *veche* în epoca dinastiei Han) şi *modernă* (după 1200), cu deosebiri de ordin fonetic şi în domeniul afixelor (fonetica fazelor vechi reconstituită cu ajutorul cărţilor şi tabelelor de rime redactate începînd din sec. 6, pe baza redării împrumuturilor C. din sanscrită*, a lecturilor *sino*-coreeană*, *sino*-japoneză* şi *sino*-vietnameză* şi a caracteristicilor împrumuturilor C. în aceste l.). C. are relativ puţine împrumuturi, atît datorită superiorităţii civilizaţiei C. în decursul istoriei, cît şi dificultăţilor de adaptare internă a cuvintelor străine (trebuie transformate în combinaţii de silabe existente în C.). Împrumuturi din sanscrită (în C. veche), manciuriană*, l. mongole* (nume de vechi ranguri şi funcţii), în epoca modernă din engleză* (*yinjing* „motor" < *engine*, *delu feng* < *telephone*, *tielu* < *railway*), rusă* (*suweiai* < *soviet*). Preferinţă pentru calcuri (*dian hua* „telefon", lit. „electricitate" + „a vorbi").

Scriere foarte veche (probabil cca 2000 î.e.n.) — singura scriere hieroglifică rămasă în uz pînă în zilele noastre. Caracterele reprezintă silabe (în l. veche cuvintele, fiind monosilabice, erau reprezentate prin cîte un caracter). Numelor de obiecte le corespundeau reprezentări figurative; cuvintele cu sens mai abstract (de ex. numele de acţiuni) erau reprezentate simbolic. Aceste caractere, tot mai stilizate, sînt alcătuite dintr-un număr diferit de elemente, trasate într-o ordine anumită. Ele au suferit şi unele schimbări de formă legate de înlocuirea stilului rigid cu pensula suplă şi tuş şi în funcţie de diferitele maniere caligrafice. Caracterele semiografice au fost transferate şi pentru a nota cuvinte omofone sau cvazi-omofone cu cele pe care le reprezentau (în timp, unele din acestea au evoluat, semnele respective pierzîndu-şi caracterul fonografic). Pentru a distinge omonimele (există de pildă 20 semne citite *shi*), caracterelor iniţiale li s-a adăugat cîte un semn clasificator mai mult sau mai puţin arbitrar, numit „cheie" sau „radical", menit să sugereze domeniul semantic. 90% din caractere au această valoare dublă, fonosemantică, evocînd, printr-o componentă, latura semantică, şi prin alta pe cea fonetică (fără a le putea indica precis). Cheile (care pot fi forme simplificate ale unor caractere semiografice independente) se pot plasa înainte, după sau deasupra elementului fonetic. S-a ajuns la 540 chei (în dicţionare cuvintele sînt grupate după cheile comune reprezentărilor lor, iar în cadrul acestora după numărul de elemente componente ale caracterului fonetic) şi un total de 60 000 caractere (dintre care unele sînt învechite sau considerate incorecte). Cuvintele cu peste 1 silabă şi compusele sînt notate prin 2 caractere. Aceste semne se scriau în coloane verticale, de sus în jos şi de la dreapta la stînga. Scrierea C. a evoluat foarte puţin în decursul timpului, astfel că textele de la începutul e.n. sînt inteligibile şi azi. Scrierea ideografică este independentă de realizările lingvistice locale, permiţînd lecturi multiple, corespunzătoare fiecărui d.; ea permite astfel înţelegerea prin scris a vorb. de d. reciproc ininteligibile, reprezentînd un important factor de coeziune naţională. Acest fapt, ca şi avantajul de a diferenţia numeroasele omofone (în codul oral dezambiguizarea este mai dificilă), explică, alături de forţa tradiţiei, de ce, deşi este greu de învăţat şi inadecvat pentru folosirea mijloacelor tehnice moderne, acest sistem nu a fost înlocuit cu o scriere fonetică (deşi crearea unei scrieri fonetice pe baza alfabetului latin* datează din sec. 18). În ultimele decenii s-a redus numărul de caractere şi de chei (la 214), s-au unificat şi simplificat unele caractere, s-a introdus scrierea orizontală de la stînga la dreapta.

Scanned with OKEN Scanner

Începînd cu iezuitul Matteo Ricci (sec. 16) s-au propus cca 40 sisteme de transcriere fonetică, dintre care cel mai răspîndit este sistemul Wade-Giles (elaborat în 1867 de Thomas F. Wade şi modificat în 1912 de H.A. Giles; nota tonurile cu cifre). Actualmente s-a adoptat sistemul oficial de transcriere fonetică în alfabetul latin *pinyin (pinyin)*, recomandat pentru redarea numelor proprii C. în l. care folosesc scrierea latină, iar pe plan intern pentru transcrierea fonetică a termenilor tehnici şi numelor proprii străine, în telegrafie, indexare, pentru adnotări în dicţionare, ca auxiliar în învăţămîntul primar. Scrierea C. a fost folosită pentru l. coreeană, japoneză şi vietnameză (aceasta şi-a creat şi o scriere proprie după model C.) şi a fost imitată de scrierile vrăjitorilor de l. lolo şi moso* şi de un trib de l. tibetană*. Sub influenţa ei, l. thai albă* (care utilizează alfabetul laoţian*) a trecut la scrierea verticală.

Împrumuturi din C. în l. chuang*, coreeană, indoneziană*, lai*, manciuriană, miao-yao*, mongolă, mongură, nahsi*, pidgin-English*, tai*, tibetană, l. turcice*, tuvină*, vietnameză ş.a. L. din Extremul Orient continuă să-şi formeze termeni noi pe baza unor elemente din C. scrisă, aşa cum alte l. din Asia folosesc elemente din sanscrită, iar l. europene din latină* sau greacă* veche. Cuvinte şi nume proprii C. în l. europene, ajunse prin diferite filiere şi în română*: *caolin, ceai, farfurie, nanchin, satin, serj, şantung, taifun* ş.a.

395 **CHINGA** (BUNFUM, CINGA, KOMBE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 5 000—12 600 vorb. (surse diferite).

396 **CHINOOK,** *pidgin* folosit mai ales în trecut (100 000 vorb.) ca *lingua franca* pe coasta Pacificului, din California pînă în Alaska. Are la bază l. C. din fam. *chinookan, phylum* penutian*, dispărută în sec. 19, şi elemente din l. nootka*, franceză*, engleză* şi salish*.

397 **CHIPEWYAN,** l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *S.U.A.;* 4 400—6 600 vorb.

18 vocale (6 orale scurte, 4 lungi, 4 nazale, 4 nazale lungi), 41 consoane, 1 semiconsoană. 2 tonuri. Structura silabică (C)V(C). Timpul şi aspectul la verbe sînt marcate cu ajutorul prefixelor: *hɛ-tsaγ* „el plînge", *γĨ-tsaγ* „el a plîns", *ǝwa-tsaγ* „el va plînge".

D.: *chipewyan (montagnais, mountaineers), slave(s) (brushwood indians, etchaottine, slavey), yellow-knife (cooper Indians, red-knife, tatsanottine).*

398 **CHIQUITO,** fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-ge*. *Bolivia* (NE); ? vorb. 3 l. Prezintă interes pentru deosebirile foarte mari dintre limbajul bărbaţilor şi cel al femeilor.

399 **CHOCHO** (CHUCHO(L)TEC, CHUCHON), l. amerindiană din fam. popolocan*. *Mexic* (Oaxaca NE); 600—1 000 vorb. (surse diferite).

400 **CHOCO** (CHOLO), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-chibchan*. 20 000—25 000 vorb. 3 l., toate în LL. Mai importantă: epera de nord*.

401 **CHOCTAW** (CHACTA(W), CHACTAWICE, CHACTAWISCH, CHAHTA(-MUSKOKEE), CHOKTAH, CHOKTAW), l. amerindiană din fam. muskogean*. *S.U.A.* (Alabama, Mississippi, Oklahoma); 12 000—13 000 vorb.

D.: C. *de N,* C. *de S (sixtown* C.*),* C. *de V, chickasaw (chic(k)asa, chi(c)kasah, chikasha, chikkasah, chakchiuma, napochi).*

Una din cele mai importante l. indigene ale Americii de Nord.

În trecut pe baza ei s-a creat un i. de tranzit *(mobile).* A avut o variantă *pidgin (mogilian)* folosită de toate triburile de pe coasta Golfului Mexican. Din C. au pătruns cuvinte şi expresii în engleza* americană. *Oklahoma* înseamnă în C. „popor roşu".

402 **CHOKWE** (C(I)OKWE, SHIOKO, TSHOKWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, Angola, Zambia;* 600 000 vorb.; grupată uneori cu chiLunda* în gr. *chokwe-lunda.* Folosită în şcoală. Se extinde prin absorbirea l. vecine nescrise.

403 **CHOL(TI)** (CHOLOID), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Tabasco, Chiapas E); 32 800 vorb.

6 vocale, 19 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Topica: verb-obiect-subiect, adjectiv-substantiv.

D.: *chol lacandon, toquequa.*

404 **CHONTAL DE TABASCO,** l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Tabasco E); 15 500—20 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale, 22 consoane, 2 semiconsoane.

405 **CHORTÍ** (CHOLTI, CHORTE), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala* (E), *Honduras;* 33 000 vorb.

5 vocale, 19 consoane, 2 semiconsoane. Accent final. Topica: adjectiv-substantiv.

406 **CHRAU** ((J)RO, TAMUN), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (S); 15 000 vorb.

6 vocale scurte, 8 (9) lungi, 17 (19) consoane (are ocluziune glotală), 3 semiconsoane (inclusiv medie centrală nerotunjită). Structura silabică (C)(C)CV(C). Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *bajiêng, butwa, chalah, jro, mrà* ş.a.

407 **CHRU** (CADO, CHRAU, CHURU, C(U)RU, KRU), l. din fam. austroneziană*, gr. chamic*. *R. S. Vietnam;* 15 000 vorb.

408 **CHUANG** (CHUAN(-CHIA), CHUNG (-CHIA), DIOI, GUI, I-CHIA, I-JEN, 'JOI, (')JUI, KÜEI, KUI, PU-I, PU(-)YI, WUMING), l. sau gr. de l. din fam. sino-tibetană*

Scanned with OKEN Scanner

sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *R. P. Chineză* (reg. Guangsi-zhuang = Kwangsi-chuang = Kuang-si, Yunnan = Yün-nan, Guangdong = Kuang(-)tung); 7 780 000 vorb.

11 d., grupate în 2 ram. — *de N: ch'iu-pei, hung-ho, kuei-pien, liu-chiang, yu-chiang, yung-pei,* şi *de S: te(-pao)-ching(-hsi), tso-chiang, wen(-shan)-ma(-li-p'o), yen(-shan)-kuang(-nan), yung-nan,* poate şi nung[2]* şi *sho* (sau l. separate).

Influenţă chineză* (a dus şi la modificări în ordinea cuvintelor).

Sistem vechi de scriere, folosit încă ocazional pentru texte religioase, cîntece, acte şi corespondenţă. Alfabet creat în 1960. Publicaţie periodică.

A influenţat d. *min* al l. chineze (i-a servit drept substrat sau sursă de împrumut).

409 **CHUAVE** (TJUAVE), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 19 000—20 965 vorb. (surse diferite).

În varietatea *gomia* 5 vocale, 10 (11) consoane (nu are oclusive prenazalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

D.: *chuave, elimbari.*

410 **CHUJ(E)** (CHUH(E), CHUJEAN), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala* (V); 13 000—14 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale (1 lungă), 20 consoane, 2 semiconsoane. Accentul pe silaba finală.

411 **CHUKU** (SUKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya;* 18 500 vorb.

412 **CIADIANĂ** (BENUE-CHAD, CHADIE, CHADIEN, NIGER-CHAD), ram. de l. inclusă în timpul din urmă în fam. afro-asiatică*; în trecut unele l. din această ram. erau considerate negroafricane. L. vorbite în C. Africii, pe un teritoriu foarte redus, în state din jurul lacului Ciad *(Nigeria, Camerun, Ciad, Republica Centrafricană);* 12—15 mil. vorb.; 114 l., în LL 57. Cele mai importante: hausa; urmează bura, somrai, buduma, kotoko, musgu. L. puţin studiate, cu excepţia l. hause.

413 **CIUKOTĂ** (CHEKCHEE, CHUKCHEE, CHUKCHI, CHUKOTSKIJ, ČUKOTSKIJ, LIIYILIIL, LUORAVETLAN(SKIJ), LUORAWETLAN, TCHOUKTSCHE, TSCHUKTSCHISCH), l. paleosiberiană* din fam. ciukot-kamceatka*. *U.R.S.S.* (Pen. Ciukotsk); 8 000—15 000 vorb. (surse diferite). Denumirea rus. *čukotskij* — de la numele nomazilor *ćawću* „proprietari de reni"; ciukoţii îşi spun *luoravetlan* „om adevărat" şi îşi numesc l. *liiyiliil* „l. adevărată".

6 vocale (5 cu perechi lungi) formînd 2 serii: „slabe" („înalte") — *e, i, u,* şi „forte" („joase") — *a, ə, o* (tind actualmente să se confunde). Armonie vocalică (transformarea tuturor vocalelor „slabe" în vocale „forte" atunci cînd intră într-o unitate intonaţională care conţine o vocală „forte") — mai regulată decît în koriak*. 14 (19) consoane (surse diferite). Oclusiva glotală este mai curînd un fonem independent decît o componentă de glotalizare a vocalelor (ca şi în koriak). Oclusivă uvulară surdă *q*, dentală surdă continuă *s*. Eventual opoziţie de cantitate. În vorbirea femeilor africată dentală surdă t^s care corespunde atît lui *r* cît şi lui *s* din vorbirea bărbaţilor. Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Accentul, fără rol fonologic, cade pe silaba finală sau penultimă a bazei lexicale, indiferent cîte afixe i se adaugă. Determinanţii pot fi incorporaţi la nume, verbe şi adverbe; aceste complexe se disting de combinaţiile libere de cuvinte prin absenţa oricărui morfem gramatical şi schimbări morfofonemice, cf. *ryngy-kora-t* „speriat ren" sau *ny-ryngy-kinet* (adj.) *kora-t* (subst.) „speriatul ren". Pot fi incorporate şi elemente avînd la rîndul lor determinanţi (în koriak nu). Pe lîngă incorporare sînt posibile şi aglutinarea şi structurile analitice; incorporarea pare să piardă teren la vorbitorii tineri care nu mai sînt nomazi. Are construcţii ergative (autorul unei acţiuni poate sta şi în cazul instrumental, predicatul acordîndu-se atît cu subiectul cît şi cu obiectul — aflat în cazul absolut). Numele exprimă nu numai cazul, ci şi persoana: *čavčy-vajgum* „nomad-eu", *čavčyvamore* — „nomadnoi" ş.a.m.d. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *enmylinskij, nunligranskij, pevekskij, uellenskij, xatyrskij. Kerek,* considerat în trecut d. al l. C., este socotit în prezent l. separată.

C. este folosită în învăţămîntul primar şi pentru vorbitorii l. *łukaghir (odul).* Se dezvoltă o formă literară bazată pe graiurile vorb. nomazi (mai răspîndite), îmbogăţite corespunzător realităţilor moderne.

Împrumuturi din eschimosă*, în perioada actuală din rusă*.

Nu a avut scriere (pictografie dezvoltată). Încercare nereuşită a unui păstor de a crea către 1930 un sistem de ideograme. Din deceniul 4 s-a adoptat alfabetul latin* şi apoi cel rus*.

414 **CIUKOT-KAMCEATKA** (CHUKCHEE-KAMCHATKAN, CHUKCHEE-KORYAK-KAMCHADAL, CHUKCHI-KAMCHATKAN, ČUKOTSKO-KAMČATSKIJ, LUORAVETLAN, LUORAWETLAN), fam. de l. paleosiberiene* de NE. *U.R.S.S.* (Pen. Ciukotsk, Kamceatka); 20 000 vorb.

După unii nici o înrudire cu *łukaghir (odul).* Unele asemănări cu l. caucaziene*.

5 l., în LL 2: *aliutor,* ciukotă*, *kamceadal (itelmen)* (l. cea mai deosebită din fam.), *kerek,* koriak*.

Scanned with OKEN Scanner

Toate l. din fam. au anumite trăsături comune în sistemul fonologic (consoane postvelare; opoziţie de cantitate la oclusive; armonie vocalică; absenţa opoziţiei de sonoritate existente în alte l. paleosiberiene (ghiliak*, ket*, *iukaghir*); absenţa opoziţiei nepalatalizat/palatalizat — prezentă însă în *kamceadal*). Toate l. C.-K. prezintă aglutinare prefixală şi sufixală. În toate l. afară de *kamceadal*, numele exprimă şi persoana, adjectivul nu se schimbă în caz, ci numai în persoană şi număr. 2 numere — sg. şi pl., în unele d. ale l. koriak şi dual. Incorporare sintactică dezvoltată (afară de *kamceadal*), ca în unele l. amerindiene din America de Nord. Are atît structuri nominative, cît şi construcţii ergative. Diferenţe lexicale mai mari decît cele gramaticale, dar asemănări în forma pronumelor, la numele de rudenie, numele părţilor corpului.

Numeroase împrumuturi din l. turcice* şi mai ales din tungusă*, în prezent în special din rusă*.

415 **CIULÎM** (CHULYM(SKO-TJURKSKIJ), MELET TATAR, TCHOULYM, TSCHULIM-TATARISCH), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (C.); 40 000—48 000 vorb. (surse diferite).

În d. *de jos* 13 vocale, din care 10 cu perechi lungi, 40 consoane (ocluziune glotală, consoane palatalizate, sonante surde), 2 semiconsoane. Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *de jos, mijlociu.*

416 **CIUVAŞĂ** (CHUVASH, ČUVAŠSKIJ, TCHOUVACHE, TSCHUWASCHISCH), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Ciuvaşă, Başkiră, Tătară, R.S.F.S.R.); 1 472 000 vorb. L. oficială în R.S.S.A. Ciuvaşă.

Singura l. din gr. *bulgar* al l. altaice care a supravieţuit.

Deosebiri faţă de celelalte l. turcice.

8 (9) vocale (2 vocale reduse), 18 (25) consoane (consoane palatalizate, sonante lungi), 3 semiconsoane (inclusiv *w̄*). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2 d. cu diferenţe fonetice, gramaticale şi lexicale: *anatri (de jos, de S)* — numeroase împrumuturi din tătară*; *viryal (de sus, de N)* — puternică influenţă rusă* (din 1920 nu numai în l. vorbită, ci şi în l. standard).

L. scrisă — din a doua jumătate a sec. 18, dezvoltată în special spre sfîrşitul sec. 19. Termeni de cultură din arabă* şi persană*, unele împrumuturi reciproce cu l. fino-ugrice* (mari*, votiak*).

Alfabet bazat pe cel rus*, perfecţionat în 1917 (4 litere suplimentare: *aˇ, eˇ, ç, ÿ*).

417 **COMOX** (ÇATLOLTQ, ÇATLOLTX, COMUX, KOMOOKHS, KOMUK), l. amerindiană din fam. salish*. *Canada* (Columbia britanică); 100—1 000 vorb.

7 vocale (3 lungi), 32 consoane, 2 semiconsoane.

D.: *sliammon.*

418 **COPTĂ**, l. sau gr. de d. din fam. afro-asiatică*, ram. egipteană*. *Egipt.* Originea numelui este arabă* (o formă care corespunde aproximativ ultimei silabe din grec. *Aigyptos*). Folosită exclusiv ca l. liturgică a bisericii copte. A fost din sec. 3 l. religioasă a creştinilor din Egipt. Concurată de arabă începînd din sec. 7, a pierdut teren ca l. vorbită (din sec. 17 nu se mai foloseşte ca l. cotidiană).

Mai multe d.: *bohairic*, de la termenul arab *buḥayra* „provincie maritimă", cel mai important (reg. Alexandria), *saidic* sau *theban* (în Egiptul de Sus), generalizat ca l. literară înainte de sec. 11.

Din C. provin cuvinte ca *oază* (*wahe* „a locui" + *sa* „a bea"). Prin C. s-au răspîndit *barcă* (< egipt. *wā-rā* „barca lui Ra"), *elefant*, *fildeş* (< hamitic *elu* „elefant").

Alfabet propriu derivat din cel grec*; s-a renunţat la hieroglife, care aminteau de vechea religie. 24 caractere greceşti şi 7 luate din scrierea demotică (vezi egipteana*). Vocalele sînt notate ca în greacă, prin 1—2 litere.

419 **CORA** (ATEANACA, CHORA, CHOTA, CORAICE, MUUTZICAT, NAYIT(I), TEACUACITZIA, TEACUACITZICA), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. sonoran*. *Mexic* (Jalisco); 3 731—5 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 16 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

420 **COREEANĂ** (CHOSEN(MAL), ČO.SON-MAL, HANKUL, KOREAN), l. izolată din fam. altaică*, ram. de E. *Coreea, R. P. Chineză, Japonia, U.R.S.S., S.U.A.*; 34 mil.—50 mil. vorb. (surse diferite). Mulţi bilingvi (vorbesc şi chineza* sau japoneza*).

Čo.sǫn este denumirea sino-C. a Coreei; numele european provine de la cel al statului — *Ko.ryo*. L. oficială în Coreea. Înrudirea genetică cu l. altaice susţinută din 1823 de H.J. Klaproth. Asemănări cu l. tunguse*. Cert înrudită cu japoneza.

8 vocale scurte şi 8 lungi, 19 consoane (în d. *din Seul*). Lipsesc fricativele labiale. Nu are corelaţie de sonoritate. Complexitate fonetică — componente de aspiraţie şi glotalizare combinate cu realizări palatalizate şi labializate. Accent nefonologic. Doar urme de armonie vocalică (în declin din sec. 16). Nu are distincţii tonale (ar fi existat în C. veche). Structură morfologică radical deosebită de chineză, asemănări cu japoneza — l. aglutinantă. Numele şi determina-

Scanned with OKEN Scanner

tivele — invariabile (nu au forme diferite în funcție de gen și număr). Verbul este impersonal — nu are conjugare, nu exprimă numărul. Sufixe verbale. 6 forme de politețe, care exprimă prin radicale și sufixe diferențele în statutul social al persoanei care vorbește, despre care se vorbește, cu care se vorbește (pe cale de dispariție în l. actuală). Asemănări în sintaxă cu chineza (funcția cuvintelor în propoziție reiese din poziția lor). Formarea cuvintelor — prin aglutinare (*nunmul* „lacrimă" < *nun* „ochi" + *mul* „apă").

Una din ariile lingvistice cele mai omogene din lume — unitatea lingvistică datorată celei administrative și religioase (prin budhism). D.: *čečulo (cečjudo)* (ins. Cheju = Quelpa(e)rt) — mai conservator, *cuŋčŏndo, jŏllalo, kyŏŋsaŋlo, namkyŏŋlo, pyŏŋanlo, se(o)ul (sʊ̀l)* (limitele dialectale corespund în general celor dintre provincii). Unele d. — destul de diferite (nu sînt înțelese cînd sînt auzite pentru prima oară de vorb. din alte reg.). D. capitalei a devenit din sec. 14 baza l. literare.

Sfîrșitul sec. 16 marchează limita între C. *premodernă* și *modernă*. Numeroase împrumuturi din chineză (inclusiv numerale, care le dublează pe cele C.), care a servit drept l. literară după răspîndirea budhismului (sec. 4—5) și a rămas l. oficială a aparatului de stat și l. de cultură pînă la sfîrșitul sec. 19. Împrumuturi din mongolă*, sanscrită*, japoneză*, engleză* și alte l. europene. Opere literare din sec. 7—8.

A adoptat scrierea hieroglifică chineză; din sec. 6 — mixtă (unele semne notau noțiuni, altele sunete). Sistemul *li-tu* (cuprinzînd simboluri pentru redarea fonografică a enclitice-lor și sufixelor) — menținut pînă în sec. 19. Scrierea oficială actuală — alfabet propriu *onmun (ọn-mun)* din 1443—1446 (folosit poate și înainte) — singura scriere alfabetică indigenă din Extremul Orient. Scriere fonetică (corespondență biunivocă sunete-litere) — unul din cele mai simple alfabete din lume. 25 litere (14 consoane, 11 vocale) derivate din scrierea chineză, tibetană* și sanscrită (caractere și fragmente de caractere chineze modificate și simplificate și semne noi). Consoanele finale — notate dedesubt. Semn special care precedă vocala inițială. Literele grupate pe silabe. Scrisă la început în coloane verticale de sus în jos și de la dreapta la stînga, ulterior în special orizontal de la stînga la dreapta, de sus în jos.

421 **CORNICĂ** (CORNIQUE, CORNISH), l. indo-europeană* din fam. celtică*, gr. britonic, dispărută în sec. 18. *Marea Britanie.*

Primele texte din sec. 9—10.

Vorbită în Cornwall, C. era la început apropiată ca structură de galeză*. Datorită separării politice și administrative a reg. Cornwall de Țara Galilor, C. a evoluat separat, apropiindu-se de bretonă*. La începutul sec. 18, sub influența Reformei, l. engleză* și-a întărit poziția din ce în ce mai mult, ducînd la dispariția C. (în 1777 moare ultimul vorb.).

Urme de C. există în lexicul englez al pescarilor locali și în toponimia reg. respective.

422 **CREE** (CHRISTENEUX, CLISTENOS, CRIANAE, CRI(E), CRIS(E), ILE À LA CROSSE, IYINIWOK, KALISTENO, KENISTENOAG, KILLISTENO, KNISTENEUX, KRI(H), KRISTINAUX, MUSKOTAWENEWUK, ROUNDHEAD, SASKATCHEWAN, TÊTES DE BOULE), l. amerindiană din fam. algonkină*. *Canada* (Alberta, Columbia britanică, Manitoba, Ontario, Québec, Saskatchewan), *S.U.A.* (Montana); 62 000 vorb. Una din cele mai importante l. amerindiene din Canada.

7 vocale (4 lungi), 9 consoane, 2 semiconsoane. 3 tipuri de demonstrative: *awa* „acest", *ana* „acel", *o:ja* „acesta de curînd prezent, dar absent acum". Paradigmă verbală complicată: 15 moduri verbale tranzitive care includ subiectul și obiectul într-o vastă paradigmă (42 forme), cu forme speciale pentru diverse persoane: pers. 1, 2, 3 sg. apropiată și depărtată, 1 pl. de incluziune (vorbitorul și persoana căreia i se adresează) și de excluziune (vorbitorul și altă persoană decît cea căreia i se adresează). De ex.: *nisa:hiha:w* „eu îl iubesc", *nisa:kiha:wah* „eu îi iubesc", *kisa:kiha:w* „tu îl iubești", *nisa:kihik* „el mă iubește", *nisa:kihikuna* „el ne iubește", *kisa:kihitiu* „eu te iubesc". Alături de forma cu un subiect și un obiect (*ninituma:w* „eu îl întreb") există o formă cu un subiect și 2 obiecte (*ninitutamawa:w* „eu îi întreb lui") și alta cu subiect, obiect și persoană interesată (*ninitutamwa:n* „eu îl întreb cu privire la el" (= la cererea lui).

D.: *East* C., *moose* C., *Northern* C., *plains* C., *swampy* C., *woods* C., *montagnais (montagnar(ds)*, *montagnie, mountain Indians, mountainee(rs)*, *mountainiers, sheshapotosh)*, *naskapi (naskapee, scoffie, skoffi(e))*.

Silabar creat de misionari protestanți (1840), format din caractere geometrice simple. Importanță locală.

Împrumuturi C. în engleză* *(pemmican)*.

423 **CREOLA ENGLEZĂ,** ansamblu de varietăți lingvistice formate în diferite părți ale lumii în urma contactului dintre vorb. ai l. engleze* și vorb. de diverse alte l. (negroafricane, australiene*, austroneziene*) în perioada expansiunii maritime, comerciale și coloniale engleze, și devenite l. materne ale unor populații. *America de Nord, America de Sud* (N), *Africa (V), Australia, Oceania;* numărul total de vorb. neprecizat, probabil peste 1,5 mil.—2 mil. vorb., mulți bilingvi.

Scanned with OKEN Scanner

Cea mai mare parte a vocabularului — de origine engleză, însă importante deosebiri fonetice, lexicale și mai ales de structură față de engleză (considerate „simplificări") — **C.E.** și engleza sînt l. distincte, reciproc neinteligibile. **C.E.** considerată l. indo-europeană* din a 2-a „generație" a l. germanice*. Raporturile dintre diferitele varietăți ale **C.E.** — insuficient precizate; concordanțe remarcabile tocmai în puncte în care **C.E.** diferă de engleză, în ciuda faptului că multe varietăți s-au format independent, din contactul englezei cu l. diferite. Unele asemănări de structură și cu alte l. creole derivate din l. europene. Toate aceste asemănări interne și externe au fost explicate fie ca apărute independent în condiții asemănătoare, care au generat tendințe similare, fie printr-o origine comună.

L. creolă cu cele mai multe varietăți. Principalele gr.: *atlantic* (varietăți formate începînd din sec. 17 și vorbite de descendenți ai negrilor aduși ca sclavi din Africa în coloniile din America de Nord, Indiile de Vest, N Americii de Sud); *african* (rezultat prin implantarea în Africa, în sec. 19 — odată cu repatrierea unor sclavi fugari sau eliberați — a unor varietăți din primul gr., supuse eventual unei a 2-a creolizări prin noul contact cu l. africane); *pacific.*

Sînt în general i. cu funcții limitate la cele cerute de necesitățile simple de comunicare cotidiană, fără aspecte literare dezvoltate (cu acest rol sînt folosite l. oficiale, în special engleza). Unele varietăți au număr mic de vorb. și sînt pe cale a fi abandonate în favoarea l. de prestigiu; altele suferă un proces de decreolizare, tinzînd să refacă unele din elementele l. engleze care au fost supuse alterării.

Varietăți (unele foarte apropiate, ar putea constitui o aceeași unitate): *aku ((gambian) krio, patois), Gambia* (Bathurst), 3 000—3 500 vorb. (surse diferite), descendenți din foști sclavi yoruba*; folosită și ca l. secundă; ar putea fi o varietate de *krio* (diferențe în vocabular mai curînd decît în fonologie și gramatică); *(americo-) liberiană (brokes, kwásai, waterside English), Liberia,* provenită din **C.E.** a negrilor veniți din S.U.A. în sec. 19; *antiguană, Antilele britanice* (Antigua); *bogot, Australia* (rezervația Bogot), derivată probabil din varietatea *australiană* de pidgin-English* și influențată, eventual, de cea *melaneziană; barbadiană, Barbados; belizeană, Belize* (fost Honduras britanic), l. maternă pentru populația urbană, *lingua franca* pentru cea rurală; caracter conservator; trăsături sintactice și lexicale comune cu *bongo talk; bongo talk (bungo, jagwa-talk, quashee), Jamaica* (eventual subvarietăți asemănătoare și în restul Antilelor), 1 mil.—1,5 mil. vorb. (surse diferite); în curs de decreolizare — continuum creolă — engleză standard, cu diferențe mici din aproape în aproape, însă ale cărui extreme nu sînt reciproc inteligibile; *boni (aluku), Suriname,* 20 000 vorb. împreună cu *(n)djuka, matuwari* și *saramaccan,* d. „Bush Negro" reciproc inteligibil cu *(n)djuka; bouriki (banana English), Trinidad-Tobago,* alături de creola franceză* pe cale de dispariție; influențată de *barbadiană,* spaniolă*, hindi*, probabil și de *krio* în sec. 19; varietatea din Tobago — mai conservatoare; *creolese, Guyana;* influențată de *barbadiană* și *krio* la mijlocul sec. 19; *(n)djuka (aucan, djoe-tongo), Suriname* (E), 16 000 vorb.; d. de tip „Bush Negro", reciproc inteligibil cu *boni;* derivat probabil din *sranan;* 5 vocale cu perechi lungi, 12 consoane (are consoane silabice), 2 semiconsoane; 2 tonuri: înalt, jos; structura silabică (C)S()V(N); singura l. creolă cu scriere silabică asemănătoare cu scrierile indigene din V Africii; a dat naștere unui *pidgin* conținînd cuvinte și morfeme din l. amerindiană *trio; gullah (geechee, gedgie, goolah), S.U.A.* (Florida, Carolina de S, Lee Islands), 125 000 vorb. de descendență africană; numeroase trăsături sintactice comune cu **C.E.** și pidgin-English din V Africii, în special cu *krio; krio (pidgin-English, pidgin krio, talkie-talkie), Sierra Leone* (Freetown, ins. Bonthe și Banana), include eventual și *aku, porto* și varietățile din Guineea și Senegal, 20 000—120 000 vorb. ca l. maternă (surse diferite) și *lingua franca* pentru mai multe mii de vorb.; eventual produsul unei a 2-a creolizări — rezultată din contactul **C.E.** aduse de foștii sclavi repatriați în sec. 19 și l. yoruba; *matuwari,* vezi mai jos *saramaccan; neomelaneziană,* varietate de pidgin-English creolizată în unele zone, *Papua-Noua Guinee* (Rabaul, Port Moresby, ins. Amiralității), 10 000 vorb. indigeni ca l. maternă, cu perspective de extindere; *norfolkeză, Ins. Norfolk,* 500 vorb. proveniți din ins. Pitcairn; *pitcairneză — Ins. Pitcairn,* 150 vorb. [?], mai asemănătoare cu varietățile *atlantice* decît cu cele *pacifice;* puternică influență tahitiană*; a dat naștere varietății *norfolkeze; porto (Fernando Po Krio, porto talh), Guineea ecuatorială* (ins. Macias Nguema = Fernando Póo), eventual varietate de *krio* (coloniști din Indiile de Vest și Sierra Leone, stabiliți în 1830); păstrează unele trăsături devenite arhaice în *krio; saramaccan (jew tongo, saramakaan, saramakka), Suriname,* 20 000 vorb. împreună cu *boni, (n)djuka* și *matuwari;* d. de tip „Bush Negro", ca și *matuwari,* dezvoltat la origine dintr-un *pidgin* portughez*, actualmente cu un mare procent de cuvinte engleze, probabil prin *sranan,* cu care e reciproc inteligibil (diferențe în fonologie și vocabular); 7 vocale scurte orale cu corespondente lungi și nazale; consoane palatalizate,

Scanned with OKEN Scanner

prenazalizate, oclusive labialo-velare *k͡p*, *g͡b*; structura silabică (C)V; singura varietate creolă de origine europeană alături de *(n)djuka* care are tonuri (înalt şi jos); unele elemente portugheze; cel mai mare număr de cuvinte africane (în special kongo*) dintre l. creole din Suriname împreună cu *matuwari*; *sranan (tongo) (krioro, kriouo, neger-engelsh, neng(e)re tongo, ningre tongo, taki(-)taki)*, *Suriname* (Panamaribo), 80 000 vorb. ca l. maternă, plus mai multe mii ca *lingua franca*; asemănări cu *krio*; unele elemente portugheze; varietăţile *matuwari* şi *saramaccan* au dobîndit lexic englez probabil prin *sranan*; a dat naştere unei *church creole* folosite de misionari moravi în sec. 18 şi ulterior, apoi ca l. laică îngrijită, cu statut inferior olandezei*, dar superior varietăţii *sranan* comune, ameninţată cu dispariţia prin „hipercreolizare".

424 **CREOLA FRANCEZĂ**, ansamblu de varietăţi lingvistice formate în perioada expansiunii coloniale franceze în urma contactului dintre vorb. ai l. franceze* şi vorb. de l. negroafricane (vorbite de sclavi africani aduşi în fostele colonii) şi devenite l. materne ale unor populaţii. 2 gr. complet separate: *american (S.U.A. — Louisiana, Haiti, Antilele Mici, Guyana Franceză)* şi *din Oc. Indian (Mauritius, Réunion, Seychelles)*; 5,5 mil. vorb., mulţi bilingvi (vorbind în special franceza); rol de *lingua franca* pentru vorb. cu alte l. materne în zone multilingve (alături de l. oficiale — franceza sau engleza*). Înţeleasă şi în *Madagascar* şi ca l. comercială în *Comore*. L. creolă cu cel mai mare număr de vorb. (cei mai mulţi vorb. în Haiti: 4,5 mil—4,75 mil.).

Cea mai mare parte a vocabularului — din franceză, însă importante deosebiri fonetice, lexicale şi mai ales de structură faţă de aceasta (considerate „simplificări") — **C.F.** şi franceza sînt l. distincte, reciproc neinteligibile.

C.F. considerată în general l. indo-europeană* din a 2-a generaţie a l. romanice*; unii autori au considerat-o l. mixtă, cu structură africană şi numai vocabular francez (chiar morfemele provenite din cuvinte ale l. franceze ar exprima categorii gramaticale ale l. negroafricane). Totuşi, substratul african nu poate explica deosebirile dintre **C.F.** şi franceza modernă (sclavii aduşi în colonii vorbeau l. foarte diferite, fiind separaţi pentru evitarea răscoalelor); unele deosebiri s-ar putea explica drept elemente conservate din franceza premodernă sau ca rezultat al unor tendinţe interne care au găsit condiţii prielnice de dezvoltare.

Considerată cea mai omogenă dintre l. creole cu bază lexicală europeană; asemănări remarcabile în cadrul fiecărui gr. şi chiar între cele 2 gr. (socotite reciproc inteligibile), chiar în punctele de diferenţiere faţă de franceză. Asemănări de structură şi de detaliu cu alte l. creole romanice şi chiar neromanice — au condus la ipoteza „monogenezei" l. creole (care ar putea deriva din sabir* sau dintr-un *pidgin* portughez*, format iniţial în V Africii — baza comerţului cu sclavi — şi „relexificat" ulterior), opusă teoriei „poligenezei" independente a diferitelor l. creole cu bază lexicală europeană, dezvoltate în condiţii asemănătoare.

Nu păstrează distincţia de grad de deschidere la vocalele mediale *e, o; e* şi *o* deschise au apărut ca urmare a căderii unui *r* următor, la fel şi distincţia *a—â* în Dominica; fr. *ü, ö, ö* le corespund *u, o (e)* şi, respectiv, *ẽ; w̃* a devenit *w*. Palatalizarea dentalelor şi velarelor, în special în zona americană — conduce uneori la africate; *š, ž* > *s, z* mai ales în Mauritius; *r* a dispărut în majoritatea poziţiilor; *h* aspirat s-a păstrat sau a devenit *r* în zona americană. A pierdut complet sistemul flexionar francez. Genul nu mai constituie o categorie gramaticală. Numărul se exprimă prin morfemul *se* (< fr. *ces*) antepus numelui în Antile sau *yo, ye* (< fr. *eux*) postpus numelui sau grupului nominal în celelalte varietăţi. Adjectivele continuă uneori forma de feminin. Articolul definit şi nedefinit şi cel partitiv (sau consoana finală a acestora) s-au aglutinat numelui, pierzîndu-şi rolul gramatical *(legliz, negliz* < fr. *l'église, une église; zye, lizye* < fr. *les yeux; dumun, dimun* < fr. *du monde* etc.). **C.F.** şi-a creat un nou articol, *la* < fr. *-là*, postpus numelui sau grupului nominal. Verbul continuă forma de infinitiv sau participiu sau formele finite cele mai frecvente. Valori modale, temporale şi aspectuale exprimate cu ajutorul unor particule antepuse derivate din forme compuse sau construcţii perifrastice din franceză (< fr. *été* pentru trecut, *après* pentru prezent progresiv, *va(s)* pentru viitor, *serais/t* pentru condiţional, *allons* pentru imperativ). Pronumele personale au numai distincţie de persoană şi număr, nu şi de gen. Mărci proprii de posesiv şi reflexiv *(ko, lekor* < fr. *(le) corps)*. Spre deosebire de morfologie, **C.F.** păstrează o mare parte din tiparele sintactice franceze, cu unele deosebiri (de ex. omiterea copulei). Păstrează cuvinte sau sensuri învechite în franceza modernă, termeni marinăreşti intraţi în limbajul curent, cuvinte din limbajul copiilor (inclusiv forme reduplicate). Extrem de puţine elemente negroafricane (legate de reminiscenţe ale cultelor necreştine), unele elemente portugheze şi engleze.

Varietăţi şi subvarietăţi regionale şi sociale în: *Haiti;* departamentele de peste mare ale *Franţei* din M. Caraibilor — Martinica, Guadelupa (inclusiv insulele dependente; în Saint Barthélemy vorbită de fermieri albi, alături

de franceza pescarilor) şi din N Americii de Sud (Guyana franceză); *Dominica; Grenada* (inclusiv ins. Grenadines — poate înlocuită de engleză); *Trinidad-Tobago* (pe cale de dispariţie în favoarea unei varietăţi a creolei engleze* şi a englezei; în Trinidad **C.F.** „de import" — (insula nu a fost niciodată colonie franceză); *Ins. Virgine ale S.U.A.* (ins. St. Thomas — emigranţi din Saint Barthélemy); fostele *Antile britanice* (*Saint Lucia*, poate şi Nevis, Montserrat); *S.U.A.* (Louisiana — numită *franco-nègre, gombo, gumbo, négro-français;* vorbită alături de franceză, de d. *cadien* derivat din franceză şi de engleză); arh. *Mascareignes — Mauritius* (fr. *Maurice*, fostă printre altele *Île de France*), inclusiv *Rodriguez (Rodrigues);* departamentul de peste mare al Franţei *Réunion* (fostă printre altele *Bourbon*), *Seychelles.*

Funcţii sociale limitate — totuşi unele publicaţii periodice, culegeri de folclor, manuale elementare, traduceri şi chiar literatură originală. Absenţa unei norme, chiar regionale. Problema unei ortografii adecvate.

„Decreolizare" sub influenţa modelului l. franceze (reintroducerea lui *ö, ü*, regramaticalizarea vechiului articol francez etc. — conducînd la apariţia unor forme hipercorecte prin false reconstituiri).

425 **CREOLA PORTUGHEZĂ,** ansamblu de varietăţi lingvistice formate în perioada expansiunii maritime portugheze, în urma contactului dintre vorb. ai l. portugheze* şi vorb. de l. negroafricane sau sino-tibetane* şi devenite l. materne ale unor populaţii. Diverse zone: *afro-portugheză* (varietăţile din reg. Golfului Guineea: *Capul Verde, Guineea-Bissau, São Tomé* şi *Príncipe*); *indo-portugheză (India, Sri Lanka), malaio-portugheză (Malaysia), sino-portugheză (Macao, Honk-Kong);* numărul total de vorb. neprecizat. L. de stat în Capul Verde şi Guineea-Bissau alături de portugheză.

„Bază" — în special lexicală — portugheză, dar importante deosebiri fonetice şi de structură faţă de aceasta; **C.P.** şi portugheza sînt l. distincte, reciproc neinteligibile. **C.P.** considerată în general l. indo-europeană* din a 2-a „generaţie" a l. romanice*.

Varietăţi şi subvarietăţi regionale în: *Capul Verde* (2 d.: *sotavento, barlavento;* această varietate este vorbită şi de comunitatea afro-americană din New Bedford, S.U.A., Massachusetts, care provine din descendenţi ai negrilor emigranţi în sec. 19); *Guineea-Bissau;* 500 000 vorb. Folosită ca *lingua franca.* Cea mai dezvoltată dintre toate varietăţile **C.P.**; *São Tomé* şi *Príncipe*, numită *são tomense, principiente,* varietatea cea mai apropiată de portugheză; *Sri Lanka* şi *India*, număr redus de vorb.; *Malaysia* (Malaca; numită *papia kristany, lasatian, sarani, malaqueiro, malaquenho, malaquense, bathasa gragu;* 30 000 vorb.; influenţată de malaeză*); *Macao* (numită *makista, macauenko*).

C.P. a influenţat alte varietăţi creole: creola engleză*, creola spaniolă*.

426 **CREOLA SPANIOLĂ,** ansamblu de varietăţi lingvistice formate în perioada expansiunii maritime spaniole, în urma contactului dintre vorb. ai l. spaniole* şi vorb. de l. negroafricane (vorbite de sclavi africani aduşi în continentul american) sau austroneziene*, şi devenite l. materne ale unor populaţii. 2 zone complet separate: *americană (Antilele olandeze, Columbia, Venezuela)* şi *asiatică (Filipine);* numărul total de vorb. neprecizat.

„Bază" — în special lexicală — spaniolă, dar importante deosebiri fonetice şi de structură faţă de aceasta (considerate „simplificări"); **C.S.** şi spaniola sînt l. distincte, reciproc neinteligibile. **C.S.** considerată în general l. indo-europeană* din a 2-a „generaţie" a l. romanice*. Discuţii în legătură cu originea acestor varietăţi: unii consideră că este o variantă a spaniolei, alţii cred că **C.S.** are la bază creola portugheză*, cu numeroase influenţe spaniole.

Gramatică simplificată: nu are distincţii de gen; adjective invariabile, sistemul pronumelor personale şi posesive foarte simplificat, verbul nu are nici o formă flexionară (baza o constituie infinitivul sau o formă mai frecventă, la care se adaugă particule).

Varietăţi şi subvarietăţi regionale în: *Antilele olandeze* (ins. Curaçao, Aruba, Bonaire), cunoscută sub numele de *papiamentu (curaçoleño, papiamento, papiaments);* 250 000 vorb. Cele mai vechi texte din 1830. În prezent se dezvoltă o literatură beletristică; *Columbia: palenquero;* puţini vorb.; *Venezuela — pidgin* apropiat de **C.S.**; *Filipine: caviteño* (Cavite, SV de Manila); 18 000 vorb., în declin rapid. Rezultată prin creolizarea pidginului *ternateño*, care luase naştere în ins. Ternate din arh. Moluce la începutul sec. 16 prin contactul dintre *pidginul* portughez* preexistent, spaniolă* şi l. indigene — prin strămutarea a 200 de familii din Ternate la Manila (sec. 17); *davaueño (Abakay Spanish)*, Davao, S ins. Mindanao; 3 500 vorb. (1942), pe cale de dispariţie rapidă. Considerat „dialect" derivat indirect din *ternateño; zamboangueño (chabacano, chabakano, zambuang(u)eño)*, prov. *Zamboanga* din V ins. Mindanao; 1 300 vorb. (1942). Descendent din *ternateño*, avînd componente de bază provenite din tagalog*, sebuană* şi spaniolă*.

427 **CROW** (ABSARAKA, A(U)BSÁROKE, BELANTSEA, CORBEAUX, EARCHETINUE, UPSÁROKA, UPSAROPA), l. amerin-

diană din fam. siouan*. *S.U.A.* (Montana, Wyoming); 3 000 vorb.

10 vocale (5 lungi), 10 consoane, 1 semiconsoană. 3 tonuri. Structura silabică (C)V(C).

428 **CUA** (BONG MIÊU, KOR, TRAW), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam;* 10 000—15 000 vorb.

Takua (duan?, kotua, langya?, quảng tin katu) — d. al l. C. sau l. îndeaproape înrudită.

429 **CUBEO**, l. amerindiană din fam. tucanoan*. *Columbia* (SE), *Brazilia;* 1 000 vorb.

12 vocale (6 nazale), 14 consoane, 2 tonuri. Structura silabică (C)V.

D.: *bahuna, coro(u)a (corowa), baniua, hahanana, holona, julaimaua.*

430 **CUICATEC(O)**, l. amerindiană din fam. mixtecan*. *Mexic* (NE Oaxaca); 10 000—12 000 vorb.

431 **CUMANĂ** (COMANE, KIPTCHAK, KIPTSCHAKISCH, KÎPCEAKĂ VECHE, KOMANISCH, POLOVȚIANĂ VECHE), l. dispărută din fam. altaică*, ram. turcică* de V. Cunoscută prin așa-numitul *Codex cumanicus* — culegere de texte religioase traduse din latină*, ghicitori etc., alcătuită în sec. 13—14 de călugări catolici, probabil germani, într-o mănăstire din Crimeea.

C. ar fi lăsat unele urme în l. din E și SE Europei, printre care și în română* în sec. 13 (în special în toponimie), iar unele cuvinte ar fi ajuns, prin diferite l. intermediare, și în l. din V Europei (de ex. germ. *Tulpe, Turban*). Dintre l. turcice moderne, cea mai apropiată de l. din *Codex cumanicus* este karaceai*.

432 **CUNA**, l. amerindiană din fam. chibcha*. *Panama, Columbia*; 20 000—21 000 vorb. (surse diferte).

L. incorporantă prin sufixarea a ceea ce se numește în l. indo-europene* verb. ***Kalu Tonikalūtolūkaātipāwaye***, lit. „o (*waye*) dacă ești (*tipa*) născut (*tolu*) plural (*kan*) din ***Kalu Tonikalū***" = „dacă sînteți născuți din K.T.".

D.: *chucuna, San Blas.*

Scriere specifică hieroglifică — pe hîrtie sau gravată pe lemn. Semne simple, foarte schematizate, folosite pentru notarea rețetelor magice ale vracilor.

433 **CUȘITICĂ** (COUCHITIQUE, CUSHITIC), ram. de l. din fam. afro-asiatică*; se întinde la S de Assuan, între Nil și Marea Roșie *(Sudan, Kenya)*, într-o parte a *Etiopiei* și în *Somalia*; 10 mil. vorb.

L. vorbite de păstori, mai mult sau mai puțin nomazi, stabiliți înainte de venirea semiților din Arabia (milen. 1 e.n.); reprezintă substratul l. semitice* din Etiopia. Numele provine de la cel al ținutului din jurul lacului Tana, la SE de Nil, numit în *Cartea genezei* din *Biblie Kush* și menționat în vechile texte egiptene*. L. C. au început să fie cunoscute prin observațiile cercetătorilor europeni din sec. 19. Cca 80 l., în LL 43. Cele mai importante: somaleza, galla, afar, bedawiye, iraqw.

L. C. au în general puține consoane laringale; sînt frecvente prepalatalele. Majoritatea l. C. sînt tonale. Au rădăcini cu 3 consoane, dar și multe formate din 2 consoane și o vocală stabilă. Puține forme derivate cu prefixe; generală sau pe punctul de a se generaliza este o formă cu sufixe; la un radical invariabil se adaugă un auxiliar foarte scurt, conjugat cu ajutorul prefixelor verbale obișnuite. Pentru derivate se apelează la diverse procedee de întărire expresivă a radicalului (sidamo* *šaf* „a sări" — *šaššaf* „a țopăi"). Sistem de numerație zecimal, dar și urme de sistem în baza 5. Nici o l. C. modernă nu are literatură scrisă.

434 **CUYUNON** (CUYO, CUYONO(N), CUYUNO, KUYONON, KUYUNON), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Cuyo, Palawan, Mindoro, Sibay, Semirra, Caluya, Ilin);? (2 000 vorb. ai d. *ratagnón (aradigi, la(c)tan, latagnon)* din Mindoro).

Scanned with OKEN Scanner

D

435 **DABA** (DABAHINA, GAWAR, GISIGA, MUSGOI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Camerun;* 13 000—31 000 vorb. (surse diferite).

D.: *fali, gawar, musgoi.* D. sau l. înrudită: gisiga*.

436 **DACĂ,** l. indo-european* dispărut, considerat l. sau d. al l. trace*. A fost vorbit pe teritoriul vechiului stat dac.

437 **DADIA** (DADIYA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria;* 2 300 vorb.

438 **DAFLA** (BANGNI, DAFLĂ, NYISING, NYĪ-SING), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominalizat. *India* (N); 40 000 vorb.

7 vocale cu perechi lungi, 14 consoane, 1 semiconsoană (*y*), 2 tonuri: ascendent, descendent.

D.: *apa, tagen, tanang.*

439 **DAGA** (DIMUGA, NAWP), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de sud-est*. *Papua-Noua Guinee;* 3 500 vorb. Considerată tipologic izolată de grupările din *phylum.*

Multe rădăcini *proto*-austroneziene*, probabil împrumutate, deoarece structura este neaustroneziană.

Gwoira, socotită d. al l. **D.** sau l. înrudită, pare totuşi a nu fi în relaţie cu ea. *Bagoi, galeva, jimajima, maisin, maneao, moibiri, nawp, pue* ar putea fi d. ale l. **D.** sau l. înrudite cu ea.

440 **DAGARA** (DAGARA-NURA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, grupată uneori cu birifo(r)* şi dagari*. *?;* 75 000 vorb.

441 **DAGARI** (DAAGARI, DAGABA, DAGA(R)TI, DAGNARI, DAWARI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL), grupată uneori cu birifo(r)* şi dagara*, sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Volta Superioară;* 195 000—200 000 vorb. (surse diferite).

2 tonuri.

442 **DAGOMBA** (DAGBANE, DAGBANI, DAGHAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Togo;* 409 000 vorb.

11 vocale, 22 consoane, 2 semiconsoane. Cantitatea vocalică are rol fonologic. 2 tonuri.

Vorb. l. **D.** folosesc sistemul de comunicare prin tobe numit *atumpau,* bazat pe l. akan*.

D. sau l. înrudite: kusal(e)*, mamprusi*, nanumba*.

443 **DAGU DIN DAR DADJO** (DAJU, SAARONGE), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Ciad;* 27 000—72 000 vorb. (surse diferite).

10 vocale, 38 consoane, 4 semiconsoane (2 scurte şi 2 lungi). Armonie vocalică. 3 tonuri: înalt, mediu, jos. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

444 **DAGU DIN DAR FUR** (DAJU, FININGA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 2 800—12 000 vorb. (surse diferite).

3 tonuri: înalt, mediu, jos.

445 **DAGU DIN DAR SILA** (DAJU BOKORIKE, BOKORUGE), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Ciad;* 32 000—33 000 vorb. (surse diferite).

3 tonuri: înalt, mediu, jos.

446 **DAGURĂ** (DA(C)HUR, DAGOOR), l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *R.P. Chineză* (NV); 10 000—100 000 vorb.

D.: *bataxan, hailar, tsitsikhar.*

447 **DAI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Republica Centrafricană;* 1 600 vorb.

448 **DAJU DIN KORDOFANUL OCCIDENTAL** (BEKE), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan;* 6 000 vorb.

3 tonuri: înalt, mediu, jos.

449 **DAKAKARI** (CHILILA, CLÉLÀ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 69 000 vorb.

450 **DAKOTA** (NADOWA(Y), SIOUX), l. amerindiană din fam. siouan*. *Canada* (Alberta, Manitoba, Saskatchewan), *S.U.A.* (Dakota de N, Dakota de S, Minnesota, Montana, Nebraska); 15 000—24 000 vorb. **D.** înseamnă „prieteni", „aliaţi".

8 vocale (3 nazale), 19 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *assiniboin(e) (ston(e)y), santee, teton (lakota), yankton.*

Scriere hieroglifică.

Cuvinte **D.** în engleză* *(tepee)*, numele a 2 state din S.U.A. *(Dakota de N, Dakota de S).*

451 **DALMATĂ,** l. indo-europeană* dispărută, din fam. romanică*. *R.S.F. Iugoslavia* (coasta Adriaticii, de la insula Krk (Veglia) la Dubrovnik (Ragusa)).

Scanned with OKEN Scanner

Cunoscută prin surse directe (texte din arhive şi material cules de cercetători) şi indirecte (toponimice şi cuvinte intrate în l. care au înlocuit **D.**: d. *venefian* al l. italiene* şi l. sîrbo-croată*).

Primul text: testament redactat în latină* (sec. 10) cu forme **D.** Cele mai vechi texte **D.** integrale sînt 2 scrisori (sec. 14).

L. conservatoare în lexic (concordanţe cu româna*). Ultimele texte **D.** — din sec. 15 (d. *raguzan*) şi sec. 16 (d. *vegliot*); ultimul cunoscător a murit în 1898.

452 **DAN** (DA, DÃ, GE(MA), GIO, GYO, MEBE, NGERE, SAMIA, YAKUBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Liberia, Coasta de Fildeş;* 100 000—300 000 vorb. (surse diferite).

40 vocale (12 orale scurte, 12 lungi, 8 nazale, 8 nazale lungi), 20 consoane, 4 semiconsoane (2 lungi). 3 tonuri: înalt, jos, mediu. Un fenomen intonaţional suprapus tonurilor.

453 **DANEZĂ** (DANSK), l. indo-europeană* din fam. germanică*, gr. scandinav* de E. *Danemarca*, inclusiv *Ins. Feroe, Groenlanda, R. F. Germania* (Schleswig N), *S.U.A.;* 4,91 mil.—5 110 000 vorb. (surse diferite), 23 000 bilingvi. **L.** oficială în Danemarca, inclusiv Ins. Feroe, Groenlanda.

Foarte diferită fonetic de suedeză* şi norvegiană*. 12 vocale scurte, 11 lungi, 18 (19) consoane, 2 semiconsoane. Multe variante ale vocalelor în funcţie de consoanele înconjurătoare. Diftongi prin vocalizarea consoanelor. Mutaţie consonantică **D.:** oclusivele au devenit fricative. Accent în general iniţial. Substantivele şi pronumele personal dominate, ca şi în suedeză, de opoziţiile *utrum* (masc. şi fem.)/ *neutrum* şi persoane/obiecte (opoziţie neutralizată la pronumele personal neutru). Nu are flexiune cazuală (numai genitivul în *-s*) — relaţiile cazuale exprimate cu ajutorul prepoziţiilor (*Kongen af Danmarks slot* „castelul regelui Danemarcei"). Pluralul în *-e, -er -ø*, cu umlaut (*bog* „carte", pl. *bøger*). Articol nehotărît *en* (masc. -fem.), *et* (neutru). Articol hotărît enclitic sg. *-en, -et*, pl. *-ne* (*skib* „navă", *skibet* „nava"), proclitic cînd substantivul e precedat de un adjectiv (*det store skib* „nava mare"). 2 tipuri în flexiunea adjectivală: „tare" (*en tysk bog* „o carte nemţească", pl. *tyske bøger*) şi „slab" — cu articol hotărît (*den tyske bog* „cartea nemţească", pl. *de tyske bøger*). Gradele de comparaţie la adjective exprimate sintetic: *lang* „lung" — *længere* — *længst*. Persoana la verbe marcată numai prin pronumele personale antepuse. Verbe cu teme diferite prin ablaut pentru prezent, trecut, participiu („a da": *give, gav, givet*) sau cu morfemele *-ed, -t* („a sperat": *håbede*). Pasiv sintetic şi analitic. Adverbe marcate prin *-t (rikt)*. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv. Asemănări în sintaxă şi vocabular cu suedeza şi norvegiana.

D.: *de N, de S*, după unii şi d. *insulare*. D. *de S* se caracterizează prin prezenţa ocluziunii glotale numite *stød*, nenotată în scris, asemănătoare registrului descris ca voce faringală din vietnameză*, cu rol distinctiv: *hund* [hon?] „cîine"/*hun* [hon] „ea", *mord* [mo:?r] „crimă" / *mor* [mo:r] „mamă".

Normele l. **D.** literare moderne dezvoltate în special din sec. 16, în legătură cu introducerea tiparului (prima tipăritură 1495) şi mai ales cu Reforma (*Biblia lui Christian al III-lea*, 1550 — important monument de l. literară) — se bazează pe varietatea *din Copenhaga*. În sec. 16—17 a împrumutat termeni de cultură din latină*, germană*, franceză*, suedeză — substituiţi în sec. 18—19 de direcţia puristă prin creaţii interne (după model german). Din sec. 15 **D.** a înlocuit vechea l. standard norvegiană, devenind, pînă în sec. 17, singura l. oficială şi apoi şi religioasă a Norvegiei (aflată sub stăpînire daneză). Folosită ca l. oficială şi religioasă pînă în 1658 şi ca l. uzuală încă o vreme în provinciile Schonen, Halland şi Blekinge (intrate ulterior sub stăpînire suedeză).

L. inscripţiilor runice dintre anii 800 şi 1150 păstrate în Danemarca conservă un caracter *vechi nordic (oriental)* unitar; abia din sec. 13 datează primul text care atestă diferenţierea l. **D.**, devenită distinctă de suedeză (în această perioadă s-au produs slăbirea vocalelor neaccentuate *a, i, u*, devenite *e*, şi dezvoltarea ocluziunii glotale). L. primelor texte juridice şi religioase este neunitară, cu trăsături dialectale, în schimb l. administrativă devine un model pentru dezvoltarea unei l. standard bazate pe varietatea *din Ijaelland*. Periodizări diferite ale istoriei l. **D.**, majoritatea autorilor sînt însă de acord că anii 1525—1530 marchează limita între **D.** *veche* şi *nouă*.

Alfabet latin din sec. 13; ortografie stabilită din sec. 18, păstrată în linii mari pînă astăzi (asemănătoare cu cea norvegiană şi suedeză) — semnele folosite în engleză*, plus *æ, ø* şi *å* (care ocupă ultimul loc în alfabet). Reformă ortografică în 1948 (*å* a înlocuit pe *aa*; s-a renunţat la scrierea substantivelor cu majusculă, după modelul l. germane); caracter etimologic pronunţat.

De la mijlocul sec. 15 influenţă **D.** asupra vocabularului l. norvegiene uzuale orăşeneşti. A contribuit la formarea aşa-numitei l. *dan(ez)o-norvegiene (riksmål)*, cu elemente gramaticale din cele 2 l., devenită una din cele 2 l. standard literare oficiale din Norvegia (numită din 1929 *bokmål*). Cuvinte **D.** în engleză (**D.** a fost cea

mai răspîndită l. scandinavă — extinsă în Normandia şi în sec. 11 în Anglia).

454 **DANGALEAT**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad* (S); 16 000 vorb.

14 vocale (7 lungi), 38 consoane (19 lungi), 4 semiconsoane (2 lungi). Armonie vocalică. Accent iniţial. 5 tonuri.

455 **DANI** (MORIP, NDANI, OERINGOEP), l. sau subfam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de vest*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); număr total de vorb. neprecizat, din care 10 000 sînt alfabetizaţi în **D.** Ar cuprinde l. **D.** *de V* şi **D.** *din Grand Valley*.

În varietatea *mugogo* 7 vocale, 14 consoane (oclusive surde cu perechi aspirate; oclusivă şi fricativă glotale; consoane implosive), 2 semiconsoane. Numărul verbelor la care obiectul este indicat prin prefixe (de ex. *na-s-in* „a mă bate", *ha-s-in* „a te bate") este limitat. Obiectul este indicat mai ales prin infixe. Pronumele infixate verbului sînt urmate de infixul *-p-* pentru a indica obiectul direct (de ex. *sal-na-p-in* „a mă acoperi", *sal-ha-p-in* „a te acoperi") sau de infixul *-s-* pentru a marca dativul (*isat-ne-s-in* „a găti pentru mine", *isat-he-s-in* „a găti pentru tine"). Aceleaşi pronume se folosesc ca posesive pe lîngă un număr limitat de substantive — nume de rudenie, părţi ale corpului ş.a.: *n-eilegen* „ochii mei", *h-eilegen* „ochii tăi". Verbe mediale cu forme diferite pentru a indica identitatea şi non-~ de subiect. Negaţia este marcată printr-un sufix sau un clitic care urmează verbul.

D. ale l. **D.** *din Grand Valley: aikhe, bele, doda, gorge dani, ibele, kiben, pesechem (peseg(h)em ?), saoeweri-hablifoeri, wodo; oeringoep* — d. al l. **D.** *de V*.

456 **DANUWAR**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal;* 9 000 vorb.

457 **DARAI**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal;* 3 000 vorb.

458 **DARASA** (DARASSA, DERASA(NYA), DERESA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 250 000 vorb.

459 **DARDIC** (DARD, PAISACI, PIŠACA, PIŠĀCHA), subgr. de l. indo-europene* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* (inclus în trecut în gr. iranian* sau considerat gr. independent al ram. indo-iraniene, coordonat cu gr. indic şi iranian. *Afganistan, Pakistan, India* (Kaşmir); peste 3 mil. vorb. Numită *pišāca* în sanscrită* — nume evitat de vorb. săi deoarece desemnează şi un demon canibal; cealaltă denumire — din sanscr. *dard* „munte" (după caracterul regiunii).

Informaţii diferite privind numărul şi numele limbilor (greu de făcut distincţia l.—d.) şi numărul de vorb. (neprecizat mai ales pentru l. vorbite predominant în afara Indiei). Cca 15 l., în LL 5: kaşmiriană, khōwār, kohistānī, phalūra, shiṇā.

Trăsături comune atît cu l. iraniene, cît şi cu l. indice; l. **D.** au păstrat însă arhaisme dispărute în acestea, iar pierderea aspiraţiei este foarte răspîndită. Insuficient studiate. L. cea mai importantă: kaşmiriana* — cel mai mare număr de vorb., singura l. cu scriere proprie şi tradiţie literară (celelalte — nescrise sau scrierea persano*-arabă*). Împrumuturi din sanscrită.

Influenţă asupra l. sindhi* şi altor l. vecine.

460 **DARGHINĂ** (DARGIN(ISCH), DARGINSKIJ, DARGWA, HÜRKANISCH, XJURKILINSKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 158 000—225 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 34 consoane (aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Conjugare după clasa căreia îi aparţine subiectul şi după persoană. Aspect (durativ). Topica: subiect-verb-obiect.

D.: *axuša (ak(k)husha, aguša, axusha, uraxa-axuša)* — baza l. literare, *cudaxar (tsudakhar), dejbuk, kajtak (kaitak, xajdak), kubači (kubachi(nisch))* — socotit mai demult l. separată, *muirin, sirxin, urkarax, xarbuk*.

Notată sporadic în sec. 18 cu alfabetul arab*, apoi cu alfabet mixt rus* şi latin*, cu cîteva semne suplimentare.

461 **DARMIYĀ**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India;* 1 750 vorb.

462 **DAYAK**, l. sau gr. de l. şi d. din fam. austroneziană*. *Indonezia* (ins. Borneo), *Malaysia;* 1 mil.—1 250 000 vorb. (surse diferite).

Diversele gr. de dayaci vorbesc următoarele i.: *kendayan dayak, (bukar-sadong) land dayak* — îndeaproape înrudite, *mĕntu land dayak* (l. distinctă de precedenta), *ngaju (bedaju, bejadjouw, biadju(k), biadjuo, biajos, bijadju, Dajackisch, dajak-ngadju, kahajan, ngaju-dayak), sea dayak (iban)* — poate d. al l. malaeze*.

Ngaju, l. cea mai cunoscută din Borneo, a fost descrisă încă din 1852 de H.C. von der Gabelenz pe baza unor traduceri din *Biblie* tipărite ceva mai înainte. Are o formă sacră numită *basa sangiang (basa sanyan)* — „l. spiritelor". Împrumuturi din sanscrită*, care au dat naştere şi la derivate. Nu a avut scriere propriu-zisă, ci diverse forme de notare a unor „texte".

463 **DEDUA** ? (DEDUAE), l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 4 000—4 400 vorb. (surse diferite).

464 **DEGEMA** (UDEKAMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria;* 5 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

465 **DEGHA** (BURU, D'AMMU, G'AMU, M(MF)O), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Coasta de Fildeş;* 10 000—10 800 vorb. (surse diferite).

466 **DEHU** (DE'U, LIFU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (ins. Lifu din arh. Loyauté = Loyalty); 6 000 (1939)—7 000 vorb. (surse diferite).

7 vocale scurte cu perechi lungi, 25 (28) consoane (retroflexe, interdentale, sonante cu perechi surde), 3 semiconsoane (*w* poate fi şi surdă). Accent totdeauna iniţial. Vocalele finale sînt amuţite la sfîrşit de sintagmă, ducînd la neutralizarea unor opoziţii consonantice. Morfologie asemănătoare cu nengone*. Un singur articol (*la*), un singur sufix personal (pers. 1 sg.). Forme verbale reciproce cu prefixul *i-*; valoarea factitivă se exprimă prin prefixul *a-* şi sufixul *-n^e*. Diateza pasivă cu particula de aspect perfectiv *hna*; subiectul devenit agent este precedat de *hne(i)*. Nu există particule pentru indicarea funcţiei de subiect. Numele de agent formate cu prefixul *ati-*, numele de acţiune cu prefixul *e-* şi sufixul *-n^e* (acesta caracterizează şi forma definită a verbului).

2 d.: *lösi* (S), *wet* (N) (posedă un vocabular de respect *miny*).

Primele liste cuprinzînd cîteva cuvinte D. — publicate începînd din 1847, primele texte (religioase) traduse de misionari englezi apărute începînd din 1853. 1892—1893 periodic bilingv. Împrumuturi din engleză* şi pidgin-English*, mai puţin din franceză* (deşi D. este vorbită într-un teritoriu de peste mare al Franţei).

Singura l. din zonă pentru care ortografia tradiţională este adecvată.

Unele influenţe lexicale şi mai ales fonetice asupra francezei vorbite în insulă.

467 **DELAWARE** (ASSUNPINK, DELEWES, OPUHNARKE, SANKHICAN, SANKIHANI, SANKIKANI, SANKITANI, WEBANAKI), l. amerindiană din fam. algonkină*. *S.U.A.* (Oklahoma, Ontario); ? vorb.

12 vocale (6 lungi), 19 consoane (8 lungi), 3 semiconsoane (1 lungă).

D.: *lenape(e) (lenapi, lennape, lennapé, lenni, linapi), munsee, unalachtigo, unami.*

L. importantă în trecut datorită nivelului cultural ridicat al vorb. ei; folclor bogat notat cu pictograme, transcris în alfabet latin* la începutul sec. 19.

Numele unui stat în S.U.A. *(Delaware).*

468 **DELO,** i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. tem*, fie l. înrudită. *Togo;* 1 000 vorb.

469 **DELTA (RIVER YUMAN),** l. amerindiană* din fam. yuman*. *S.U.A.* (SV Arizona); 1 200 vorb. (1968).

D.: *cocopa (cucapá), halyikwamai (kikima, quicama).*

470 **DENGESE** (ILEO, N(I)DENGESE, NKUTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 3 800—4 000 vorb.

481 **DERA,** l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 1 300 vorb.

În varietatea *amgotro* 6 vocale, 9 consoane, 2 semiconsoane. Accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb, topică liberă în sintagma adjectiv-substantiv.

472 **DHEGIHA** (ŁEGIHA, θEGIHA), l. amerindiană din fam. siouan*. *S.U.A.* (Arkansas, Kansas, Missouri, Nebraska, Oklahoma); 2 500 vorb.

8 vocale (3 nazale), 18 consoane, 1 semiconsoană. Accent fonologic.

D.: *kansa (kaw), (o)maha, osage, ponca, quapaw (akansa, arkansas).*

473 **DIBABAON** (DEBABAON, DIBABA'UN, DIBABAWON, MANDAYA(N)), l. sau d. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); peste 70 000 vorb. împreună cu manobo* şi libagnon*.

7 clase de verbe în funcţie de combinaţiile obligatorii în care apar: una din clase cere obligatoriu un „actor", alta — „actor" şi localizare etc. Marca predicatului — *te: Kan umey te pigtanem ni Juan diyaq te pasak* „orezul era acela pe care l-a răsădit Juan în pămînt", lit. „articol-orez-articol-răsădit-de-Juan-aici-articol-pămînt".

474 **DIDINGA** ('DI'DINA, LANGO, TOI, XAROXA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan;* 3 000—11 500 vorb. (surse diferite).

Flexiune internă. Forme posesive la substantivele nume de rudenie: *baba* „tatăl meu"/*manyu* „tatăl tău"/*manyi* „tatăl lui".

475 **kiDIGO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya, Tanzania;* 32 000 vorb.

476 **DIME** (DIMA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 2 000 vorb.

477 **DIMIR** (BOSKIEN ?), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 270 vorb.

478 **DINKA,** l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan;* 1 mil.—2 mil. vorb. (păstori transhumanţi).

L. fără gen. Distinge numai sg. de pl. Sufixele posesive pronominale care însoţesc substantivele sînt formate cu *d* la sg. şi un *k* la pl. Unele nume de rudenie, de părţi ale corpului primesc afixe speciale pentru a indica posesorul: *lyen-dia* „limba mea", *lyen-du* „limba ta", dar *nyank-ay* „sora mea", *nyank-uy* „sora ta". Numeralul ordinal „al treilea" (*čallič* „mij-

locIu") este o urmă a numărării cu ajutorul mîinilor.

D. sau l. înrudite: agar*, bor²*, padang*, rek*.

Ortografie stabilită în 1928: alfabet latin* plus 4 semne speciale.

479 **DOBUANĂ** (DOBU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Dobu şi Normanby din gr. D'Entrecasteaux); 31 182 ? vorb. ca l. maternă şi l. secundă.

La pronumele de pers. 1 distincţie inclusiv-exclusiv la dual *(ta-te-rua/a-te-rua)* şi pl. *(ʔaboʔada/ʔaboʔama)*. La trial sufixul *-to*. Ca în toate l. austroneziene, 2 clase de substantive în raport cu exprimarea posesiei: care primesc sufixe (posesie inalienabilă) şi posesive independente (alienabile) — ultimele împărţite în 2 serii: una cuprinzînd nume de alimente şi băuturi, cealaltă restul numelor, de ex. *agu bwasi* „apa mea de băut", *igu yakwara* „săgeata mea". Sistem verbal complicat; 3 timpuri, formate în general neregulat — „simplu" (trecut, însă şi prezent, de obicei — dar nu totdeauna — perfectiv), „procesiv" (prezent sau trecut, fie progresiv, fie inceptiv) şi „proiectiv" (acţiune proiectată într-un viitor care poate fi şi trecut sau prezent în termenii l. indo-europene*). 14 clase de verbe marcate prin prefixe, în funcţie de felul în care se îndeplineşte acţiunea — cu piciorul, prin vorbă, violent, pe apă, în apă, mintal, presupunerea unei stări, tăind, aruncînd etc. Nume de agent formate cu prefix: *gimwani* „negoţ" — *togimwani* „negustător". Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.:? *sanaroa*. Adoptată ca l. a bisericii, a devenit o importantă *lingua franca* regională. Traducerea *Bibliei* la sfîrşitul sec. 19 cu ajutorul unor vorb. ai l. dehu*, din care a preluat unele construcţii şi modelul de adaptare formală a împrumuturilor.

480 **DOGHOSIE** (DOKHOSE, DOKHOSIE, DORHOSYE, DORNOSSIÉ, DOROSIE), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lobi*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară;* 7 500 vorb.

481 **DOGON** (DOGO(M), HAB(B)E, KIBISSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Mali, Volta Superioară;* 149 000 vorb.

482 **DOGRIB**, l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *S.U.A.;* 1 400 vorb.

8 vocale (3 nazale), 31 consoane, 3 semiconsoane. 2 tonuri.

D.: *dogrib (atticmospicayes, attimospiquaics, dog-ribs, flancs-de-chien, plats-côtes-de-chien, thlingchadinne), hare (kawchottine, peaux-de-lièvres, rabbit skins).*

483 **DOMPAGO** (LEGBA, LOGBA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. kabre*, fie l. înrudită (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Benin, Togo;* 17 000 vorb.

484 **DONGO** (DONGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair;* 5 000 vorb.

485 **DOWAYAYO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun;* 15 000 vorb. (1974).

24 vocale (7 orale scurte, 7 lungi, 5 nazale, 5 nazale lungi), 20 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri. Structura silabică (C)V(C)(C).

486 **DRAVIDIANĂ** (DRAVIDA, DRAVIDICĂ, DRAWIDA, TAMILIANĂ, TAMULIANĂ), fam. de l. *India, Pakistan, Iran, Afganistan, Sri Lanka;* 110 mil.—150 mil. vorb. (surse diferite). Cca 10% bilingvi — vorbesc şi altă l. **D.** sau o l. indică*. Numită **D.** de Robert Cadwell în 1856, după forma veche, atestată în sanscrită*, a numelui l. tamil*. Francis Whyte Ellis a susţinut încă din 1816 că aceste l. formează o fam. distinctă. Fam. de l. tot atît de importantă ca şi cea indică. Nu se înrudeşte în mod cert cu nici o altă fam. de l. (s-au propus cele mai diferite apropieri, toate neconvingătoare) — poate cu l. fino-ugrice* (asemănări morfologice şi lexicale). 22 l. (eventual unele încă nedescoperite), în LL 20; mai importante: tamil, telugu, kannaḍa şi malayalam — l. oficiale în cîte un stat federal din India, cu alfabete proprii (derivate din scrierea indiană *grantha*) şi tradiţie literară veche şi bogată. Majoritatea celorlalte — l. tribale, fără scriere. 3 gr.: *de N* (brāhūī*, kurukẖ*, mālto*), *central* (gondī*, telugu*) şi *de S* (kannaḍa*, malayaḷam*, tamil*, telugu*).

Foarte asemănătoare fonetic, structural şi lexical. Consoane retroflexe caracteristice — notate cu un punct sub literă. Mai multe consoane lichide. Accent iniţial. Structură aglutinantă (asemănătoare cu a l. turcice*) — radicalul este urmat de un număr de sufixe (în aceste combinaţii apar alomorfe ale radicalului, cu asimilări fonetice). Practic nu au prefixe şi infixe. Cuantificatori şi clasificatori. Multe forme nominalizate, larg folosite, ale verbelor. Distincţie inclusiv-exclusiv la pronume pers. 1 pl. Serie de forme verbale negative sintetice (cu sufixe), de ex. telugu *un-* „a fi" — *lēdu* „nu este". 2 clase de substantive în gr. *de S*, dintre care una cuprinde nume de persoane (subîmpărţită în masc. şi fem.) şi cealaltă nume de animale, lucruri, noţiuni abstracte. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. geografice şi sociale dezvoltate (diferenţe de castă; elemente de limbaj onorific) şi mari deosebiri între l. literară şi cea colocvială în cazul celor 4 l. scrise.

Scanned with OKEN Scanner

L. pre-indo-europene*, probabil mult mai răspîndite în trecut (l. brāhūī* ar putea fi o rămăşiţă a vechii lor extensiuni în N Indiei), venite înaintea l. indice şi apoi împinse de acestea spre S. Au servit probabil drept substrat pentru l. indice, cu care conviețuiesc şi astăzi, de unde unele elemente comune. Astfel, l. **D.** au împrumutat o serie de cuvinte, dar puţine elemente structurale din sanscrită şi l. indice; acestea în schimb au primit din l. **D.** trăsături de structură — fonologice (prezenţa consoanelor retroflexe) şi gramaticale, dar puţine cuvinte. Vocabular **D.** în nihali*.

487 **DUALA** (DIWALA, DOUALA, DUELLA, DWELA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*; *Camerun;* 23 000 vorb. Una din l. auxiliare din acest stat. *Lingua franca* în Camerunul de Vest.

La unele vocale are o formă forte *(ĭ, ŭ)* şi una slabă *(i, u)*. Consoane clacante.

D.: *(ba)kolle, mungu, pongo.* D. sau l. înrudite: bodiman*, oli*.

488 **DUKA** (DUKANCI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 25 000 vorb.

489 **liDUMA** (AD(O)UMA, DOUMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon;* 10 000 vorb.

490 **DUNA,** l. papua* din *phylum* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 6 000—14 000 vorb. (surse diferite).

491 **DUNGAN,** l. din fam. sino-tibetană*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Kirghiză); 23 000 vorb.

8 vocale. Structura silabică CV. 3 tonuri: uniform, ascendent, descendent. 31 (32) consoane (palatalizate, aspirate-palatalizate, aspirate numai surde; opoziţie de sonoritate numai la fricative). Topica: subiect-verb-obiect.

492 **DUPA** (NDUUPA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun;* 5 000 vorb.

493 **DUR(R)U** (DU(L)I), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun;* 32 000 vorb.

D.: *goom, ngabang, paani, panon.*

494 **DYA(N)** (DIAN, DYANE, DYANU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lobi*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară;* 8 000 vorb.

495 **DYE** (GANGAM, NGAMGAM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Togo;* 10 000—17 000 vorb. (surse diferite).

496 **DYIMINI** (GIMINI, JIMINI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau d. din gr. voltaic* (MC); grupată cu senari*, suppire* şi palara* sub denumirea senufo*. *Coasta de Fildeş;* 32 000 vorb.

497 **DYOLA** (BLISS, DIOLA, DYAMATE, JOLA, KUDAMATA, YOLA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Senegal, Guineea-Bissau, Gambia;* 123 000—200 000 vorb. (surse diferite). În Coasta de Fildeş folosită de mulţi vorb. ca a doua l.

Adjectivul primeşte aceleaşi afixe ca substantivul calificat: *ku-nuk hu-mis ahu* „băţul subţire", pl. *ku-nuk ku-mis aku.* 3 pronume demonstrative — de apropiere, depărtare şi determinare: *afal a'e* „acest prieten", *afal a'a* „acel prieten", *afal a'u* „prietenul". Datorită folosirii număratului pe degete, *ku-nen* „mîini" este utilizat şi pentru „10", *an* „om" pentru „20", *bukan* „oameni" pentru „40".

D.: *bandial, buluf, esulan, fo(g)ny (filham, kujamat), f(u)lup (f(e)loup, felup(e)), hor, huluf, kasa.*

498 **DYULA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*. *Coasta de Fildeş, Volta Superioară, Ghana;* 1 140 000 vorb.

D. *ble, dafing (dafe), dyankanka (diakanke, dyaka, dyane).*

E

499 **EBRAICĂ** (HÉBREU, HEBREW), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Israel;* 2 mil. vorb.

La fel ca în celelalte l. afro-asiatice*, cuvîntul este format dintr-o rădăcină de 3 consoane. Cele 23 consoane pot da mii de combinaţii, formînd diversele rădăcini (*/š-b∼v-r/* „a sparge"). Cele 5 vocale (cantitatea vocalică nu are valoare fonologică, ca în arabă*) se combină într-un număr limitat de scheme, prin care se exprimă raporturi gramaticale (*/-a-a/* „non pasiv trecut", */-a-i-/* „susceptibil de a suferi acţiunea exprimată de rădăcina consonantică": *šavar* „a spart", *šavir* „fragil"). După posibilităţile lor combinatorii, schemele sînt: nominale, verbale şi nici verbale nici nominale. Împreună cu rădăcinile, schemele nominale se pot combina cu *ha-* (articol definit), *-a* (fem. sg.), *-im* (masc. pl.): de la *talmid* „elev" se formează *hatalmid* „elevul", *talmida* „eleva", *talmidim* „elevi". Schemele verbale se pot combina cu *-ti* (subiectul vorbitor), *-ta* (subiectul interlocutor), zero (persoană absentă în actul vorbirii): *šavarti* „eu am spart", *šavarta* „tu ai spart", *šavar* „el a spart". Schemele verbale sînt de 3 feluri: diateză, timp şi mod. Schemele de diateză (trăsături dominante: „cauzativ" şi „pasiv") se realizează în mod diferit de la o rădăcină la alta: de la */š-l-t/* „a stăpîni": */-a-a-/* „necauzativ şi nepasiv" (*šalat* „a stăpîni"), */ni--a-/* „necauzativ şi pasiv" (*nišlat* „el a fost stăpînit"), */hi--i-/* „cauzativ şi nepasiv" (*hišlit* „el a făcut să domine"), */hu--a-/* „cauzativ şi pasiv" (*hušlat* „el a fost făcut dominant"), */hi-ta-e-/* „cauzativ şi nemarcat ca pasiv" (*hištalet* „el s-a făcut dominant"). Pentru cele 3 timpuri (trecut, prezent şi viitor) există diverse scheme în funcţie de diateză. Schemele de mod au la bază opoziţia „injunctiv", însoţit de intonaţie exclamativă, şi „neinjunctiv". Aspectul este exprimat prin alte procedee decît schemele verbale: *haya holex* „el mergea, repetitiv şi durativ" — *halax* „el a mers, nerepetitiv sau nedurativ". Schemele nominale au ajuns să fie lexicalizate: de la rădăcina */š-b∼v-r/* „a sparge" există 5 scheme nominale: */'-e-e-/* „starea de" (*'šever* „spărtură"), */--i-a/* „acţiunea de" (*švira* „spargere"), */-a-u-/* „suferind acţiunea de" (*šavur* „spart"), */-a-i-/* „susceptibil de a fi în starea de" (*šavir* „fragil"), */-a-i* C_3*/* „diminutiv" (*šavrir* „spărtură, fragment"). Schemele nici verbale nici nominale se combină numai cu prepoziţii şi pronume personale: *bᵉšuvi* „la întoarcerea mea" este format din */š-v/* „a se întoarce", *u* participial şi *-i* „eu". Există şi forme care nu se pot analiza în rădăcină şi schemă (*yam* „mare"). Posesia se exprimă cu sufixe: *talmidi* „elevul meu", *talmiday* „elevii mei", *talmidxa* „elevul tău", *talmidex* „eleva ta", *talmid'exa* „elevii tăi", *talmid'ayix* „elevele tale", *talmido* „elevul său", *talmida* „eleva sa" etc. Procedeul compunerii este frecvent. E. dă dovadă de o mare capacitate de adaptare la realităţile contemporane, formînd numeroase cuvinte noi de la rădăcini existente (*mish-kafaim* „monoclu" de la *shakaf* „a observa", *itton* „ziar" de la *et* „timp") sau prin calc (*tappueh-adamah* „cartof": fr. *pomme de terre*).

E. fiind multe secole l. de cultură şi liturgică, a păstrat un caracter unitar. 2 gr. de d. care nu sînt determinate de cauze de ordin geografic, ci depind de prima l. a părinţilor sau a bunicilor: l. evreilor din fostul Imperiu otoman, cu primă l. *iudeoaraba* sau *iudeospaniola*, şi a celor ce provin din celelalte ţări europene.

La origine E. a fost un d. cananeean*, fiind foarte asemănătoare cu feniciana*. Era l. vorbită de indigenii din Canaan înainte de venirea triburilor israelite, care întrebuinţau un dialect arameic*. Dealtfel, în *Biblie* l. evreilor era numită *limba din Canaan*, termenul *ebraic* apare tîrziu (sec. 2 e.n.) în *Mishna*. Istoria E. are mai multe etape: *biblică, mishniacă, neoebraică, modernă*. E. *biblică* (sec. 10—2 î.e.n.) avea un vocabular de cca 5 500 cuvinte formate de la 500 rădăcini triliterale. Este l. în care a fost scrisă cea mai mare parte a *Vechiului Testament* (sec. 9—7 î.e.n.). Cel mai vechi document literar este *Cîntecul Deborei* din *Cartea Judecătorilor*, cap. 5 (anterior anului 1000 î.e.n.). Din sec. 1 î.e.n., E. vorbită este părăsită în favoarea l. arameice* (primii evanghelişti au scris în aramaică, iar Iisus ar fi citit textul biblic după o traducere aramaică) şi a l. greceşti*. E. *mishniacă* datează din sec. 2 e.n., cînd s-a întocmit compilaţia juridică cunoscută sub numele de *Mishna*. Această etapă se caracterizează prin numeroase împrumuturi din aramaică, greacă, latină* şi prin anumite particularităţi morfologice. *Neoebraica* (E. *medie*) s-a născut sub influenţa filozofiei luminilor în sec.

18, în scopul redactării unor opere cu caracter laic (E. fusese folosită numai ca l. scrisă pentru o literatură mai ales religioasă). E. *modernă (ivrit)* a apărut la sfîrșitul sec. trecut, inițiatorul ei fiind Ben-Yahuda, care s-a stabilit în Palestina pentru a reînvia E. (fiul său, născut în 1882, este prima persoană care a vorbit E. ca l. maternă). În 1921 E. a fost recunoscută ca l. oficială a Palestinei, alături de arabă* și engleză*, iar din 1948 este l. principală a statului Israel, araba fiind rezervată învățării în școlile arabe. E. modernă s-a îndepărtat mult de E. biblică pe plan fonologic, semantic și, într-o oarecare măsură, sintactic. Literatură poetică, filozofică și științifică.

Pînă în sec. 1 î.e.n. E. biblică a fost scrisă cu alfabetul fenician* (scrierea *paleoebraică*), înlocuit cu alfabetul pătrat derivat din cel arameic (vocalele nu erau notate, la fel ca în arabă; din sec. 8 sistem de indicare a vocalelor prin puncte și linii deasupra și dedesubtul consoanelor, folosit în manuale școlare și în cărțile de rugăciuni). Astăzi alfabetul E. are 22 litere (5 au și o formă specifică în poziție finală). Se scrie de la dreapta la stînga.

Din E. au fost împrumutate numeroase cuvinte dintre care unele cu o circulație mare: *aleluia, amin, cabală, fariseu, heruvim, satana, serafim.*

500 **EBURNEO-DAHOMEYAN,** gr. de l. din fam. sudano-guineză* (MC). Ocupă un teritoriu în Africa situat de-a lungul *golfului Guineii.* 48 l., în LL 14. Cele mai importante: baule, ewe, gã-adangme, gola.

Toate cuvintele se termină în vocală sau nazală. Tonurile au valoare lexicală și morfologică în unele l. Clase nominale: în unele l. s-a păstrat bine sistemul prefixelor, iar în altele există numai urme de prefixe nominale, mai mult sau mai puțin generalizate. Substantivul se deosebește de verb prin prefixele de clasă, iar acolo unde acestea nu există—prin topică. Conjugarea afirmativă are prefixe și sufixe prin care exprimă diferitele aspecte (în unele cazuri se folosește numai radicalul fără nici un afix). Negația se exprimă printr-un prefix special, printr-o particulă negativă (sufixată la verb sau la propoziție), prin schimbarea tonului, nazalizarea consoanei inițiale a radicalului verbal sau reduplicarea ei. Pl. substantivelor se formează prin schimbarea prefixului de clasă, adăugarea unui sufix sau a unui prefix, a unui prefix și a unui sufix sau prin modificarea desinenței.

501 **EBURNEO-LIBERIAN,** gr. de l. din fam. sudano-guineză* (MC). Ocupă un teritoriu restrîns în Africa. 24 l., în LL 5. Cele mai importante: bassa, bete, kru.

Urme evidente de clase nominale cu prefixe și cu 2 pronume personale de pers. 3 sg.: una pentru ființe umane și alta pentru alte ființe și obiecte. Substantivul se deosebește de verb prin topică și prin prefixe nominale, atunci cînd acestea s-au păstrat. Există 2 conjugări, una pentru verbele simple și alta pentru verbele însoțite de particule separabile. Negația se exprimă cu ajutorul unei particule care poate fi prefixată sau, mai rar, sufixată. Desinențele sînt numai vocalice. Vocalele nazale sînt rare, dar nazalizarea consoanelor (mai ales a aspiratelor) este frecventă. Abundă labio-velarele. Tonurile au valoare lexicală și morfologică: tonul înalt indică pers. 1, iar cel jos pers. 2. Pl. substantivelor se obține prin modificarea vocalei finale, schimbarea accentului, prin modificarea vocalei radicalului sau schimbarea de ton (acolo unde există prefixe de clasă, prefixul poate dispărea la pl.).

502 **ECUATORIALĂ,** ram. de l. amerindiene din *phylum* andean ecuatorial*. Cuprinde 9 fam. (arawak*, cariri*, guahibo-pamigua*, *mocoa* — 4 l., salivan*, *timote* — 2 l., tupí 1.*, *yurarean* — 2 l., zamucoan*) și 3 l. negrupate.

503 **EDO** (BINI) **1.** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 90 000—800 000 vorb. (surse diferite).

7 vocale orale și 5 nazale. 2 tonuri. Folosită în administrație, școală și presă. Importanță politică în Midwest, regiune a federației statelor nigeriene.

2. subgr. format din diverse l. negroafricane. Cele mai importante: edo*, degema*, engenni*, *epi*, ishan*, urhobo*.

504 **EFE,** l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Zair, Uganda;* 10 000 vorb.

505 **EFIK-IBIBIO** (CALABAR, EFIK, FI, IBIBIO, MOKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 1 mil.—2 mil. vorb. (surse diferite). A fost mult timp l. comună în *Nigeria* (E), în delta Nigerului, fiind folosită în administrație, școală și la radio. În prezent este eliminată de igbo*.

7 vocale, 11 consoane, 2 semiconsoane, 2 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *anang, andane-ibeno, eket, enyong.*

Scriere proprie *(nsibidi)* care pare să fie o formă de tranziție, caracterele sale componente reprezentînd cînd o noțiune complexă, cînd un sunet. Scrierea este puțin cunoscută, fiind apanajul unei societăți restrînse, și este întrebuințată atît pentru a permite membrilor săi să comunice între ei cît și cu scopuri magice (amulete etc.). Este folosit și alfabetul „Africa"

506 **EGIPTEANĂ,** l. dispărută din fam. afro-asiatică*. Constituie singură una din cele 5 ram. ale acestei fam. Numele provine de la

cel al țării *(Egipt)*, și acesta, la rîndul său, din grec. *Aigyptos*.

Cunoscută prin inscripții, dintre care unele urcă în timp pînă în mil. 4 î.e.n., E. este l. cu cea mai îndelungată istorie. În evoluția sa se disting mai multe perioade: *veche, medie, neoegipteană, coptă*. E. *veche* din perioada predinastică este cunoscută datorită unor liste de regi reproduse în texte grecești și egiptene dintr-o perioadă mai tîrzie. În perioada vechiului imperiu (2 000 î.e.n.) textele religioase și funerare au fost săpate pe monumente. E. *medie* (după 2000 î.e.n.) reprezintă perioada clasică, din care s-au transmis numeroase manuscrise pe papirus. *Neoegipteana* începe cu epoca regilor (Ramses), deci aproximativ în 1580 î.e.n. L. populară ocupă o poziție mai solidă, ajungînd să fie notată și în scris în unele documente. Ultima etapă a E. este l. coptă*.

Scrierea l. E. a cunoscut o evoluție remarcabilă. În E. veche au fost folosite, începînd din 2900 î.e.n., hieroglife, săpate pe monumente și pe lemnul sarcofagelor sau scrise pe papirus. Hieroglifele (în greacă* „scriere sfîntă") constau dintr-un număr de desene separate (animale, vegetale, oameni în diferite atitudini, părți ale corpului, obiecte diverse); cele uzuale erau în număr de 600 (în total 3 000). Hieroglifele reprezentau fie un cuvînt (erau ideograme, la fel ca semnele cuneiforme *sumeriene*), fie un sunet (ca în scrierea akkadiană*). Multe semne determinative pentru a indica sensul unei ideograme sau al unui cuvînt scris fonetic (de ex. un nume de rege era înconjurat cu o linie închisă). Hieroglifele se citeau de sus în jos, de la dreapta la stînga sau de la stînga la dreapta, după caz (orientarea anumitor semne indică sensul lecturii). O scriere simplificată este cea *hieratică* (grec. *hieratekos* „sacru") întrebuințată în E. *medie* pentru nevoile zilnice și cunoscută numai de preoți și scribi. O scriere și mai simplificată, cea *demotică* (grec. *demos* „popor"), cu caracter cursiv (semnele legate între ele), apare la sfîrșitul sec. 6 î.e.n. în neoegipteană și înlocuiește scrierea *hieratică*. În această scriere se notează și vocalele. Este folosită pînă în sec. 5 e.n. (470), cînd se generalizează alfabetul grecesc, în care se scrisese încă din sec. 2 î.e.n.

507 **EGON** (EGGON, HILL MADA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 52 000 vorb.

D.: *matatarwa, matengala.*

508 **EIVO,** l. papua* din *stock* kunua-keriaka-rotokas-eivo*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 1 118 vorb.

509 **EKOI** (EKOID BANTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun, Nigeria;* 90 000 vorb.

D.: *es/s lumbo, ejingam, ekwe, keaka, manta, nde, nkum, obang.*

510 **ELKEI** (OLKOI), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 1 400 vorb. Denumită E. după cuvîntul indigen care înseamnă „nu".

511 **ELLICEANĂ,** l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Tuvalu* (insulele Ellice); 5 540 (1966)—peste 8 000 vorb. inclusiv tokelauana* (surse diferite).

D.: *de N* (ins. Nanumanga, Nanumea, Niutao), *de S* (ins. Nukufetau, Vaitupu, Funăfuti, Nukulailai = Nukulaelae), cu unele interferențe; după unele păreri și tokelauan (reciproc inteligibil cu E. *de S*) — sau l. separată. Cei mai mulți locuitori din N cunosc și d. *de S*, cu rol oficial. Majoritatea vorb. înțeleg și samoana*, utilizată în biserică pînă la traducerea *Bibliei* în E. *de S*.

512 **kiEMBU** (keEMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya;* 204 000 vorb.

513 **EMPEO** (KACHCHA NAGAS), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 8 100—10 300 vorb.

514 **ENGA** (CAGA, TCHAGA, TSAGA), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 110 000 (1960)—150 000 vorb. (surse diferite). Poate o singură l. cu *kyaka*. L. locală cu cel mai mare număr de vorb. din Noua Guinee.

5 vocale, 14 consoane (prenazalizare la oclusive și africate), 2 semiconsoane, 2 tonuri: înalt, jos. Structura silabică (C)V. Un singur caz în care diferența de gen natural se exprimă prin alternanța unei vocale din temă: *wanengk* „fiu" — *wanangk* „fiică". Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *kandep-aruni-karintsu,* kyaka* *(baiyer enga)* — sau l. separată, *laiap, mae (wabag), maramuni, paloko, sau, sirunki, syaka (tchak), waka, wale-tarua, wape, wapi, yandapu (jandaputaro-muriraka).*

515 **ENGENNI** (EGENE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria;* 12 200 vorb.

516 **ENGLEZĂ** (ENGLISH), l. indo-europeană* din fam. l. germanice*, ram. de V. *Marea Britanie, Irlanda, S.U.A., Canada, Australia, Noua Zeelandă, India, Filipine, Jamaica,* alte zone din *Asia, Africa, Oc. Pacific;* 250 mil.—305 mil. vorb. ca l. maternă (surse diferite), 700 mil. (?) inclusiv ca l. secundă. L. principală și oficială în statele menționate și l. co-oficială sau l. secundă în numeroase țări; l. oficială și de lucru a Adunării Generale a O.N.U. A 2-a l. din lume ca număr de vorb. (după chineză*).

9—12 vocale, 22—26 consoane (surse diferite) (singura l. germanică împreună cu islan-

Scanned with OKEN Scanner

deza* care a păstrat spirantele dentale surdă şi sonoră; aspiraţia care însoţeşte realizarea fonetică a oclusivelor nu are rol distinctiv), 2 semiconsoane, numeroşi diftongi. Accent fonologic: pauza şi intonaţia au de asemenea rol distinctiv. Numeroase cuvinte mono- şi bisilabice (structura multor cuvinte CVC). Multe omofone (ca urmare a căderii silabelor finale). Structura gramaticală esenţial germanică. E. actuală — l. analitică, după unele păreri l. aglutinantă foarte economică şi simplă, tinzînd spre tipul izolant (rol foarte important al auxiliarelor şi tuturor tipurilor de modificatori); după unii s-ar situa din punct de vedere tipologic între mongolă* şi chineză. Unele rămăşiţe de sistem flexionar. Tendinţa ştergerii graniţelor între părţile de vorbire, ca în chineză (unele cuvinte pot trece de la o parte de vorbire la alta). Paradigma numelui include numai 2 forme distincte corespunzător categoriei numărului — pl. format la majoritatea substantivelor de la sg. prin adăugarea unui sufix scris *s* sau *es* şi pronunţat [z] sau [iz] (în funcţie de consoana finală a temei — sonoră, surdă sau şuierătoare); numai cca 50 cuvinte se abat de la această regulă. Genul substantivelor nu se manifestă decît în cazul substituirii lor cu pronume personale (în general la nume de persoane concordă cu sexul; cînd sexul este nedeterminat sau substantivul desemnează inanimate este substituit prin pronumele neutru). O singură formă cazuală numai la substantivele animate: genitivul „saxon" format cu morfemul scris *'s* şi rostit de asemenea [z], [s] sau [iz] în funcţie de natura consoanei finale a temei: *Peter's book* „cartea lui Petre"; genitivul se poate exprima şi cu ajutorul prepoziţiei *of* (care reprezintă singurul mijloc în cazul inanimatelor): *the book of Peter*. Articolul hotărît are o singură formă: *the*, iar cel nehotărît sg. *a* (*an* înaintea substantivelor care încep cu vocală). Adjectivul este invariabil în gen şi număr. Gradele de comparaţie se formează sintetic la adjectivele monosilabice (cu sufixele *-er* la comparativ şi *-est* la superlativ: *nice* „drăguţ" — *nicer* — *the nicest*) şi analitic la celelalte (precedate de adverbele *more* şi *the most*). Pronumele conservă o flexiune mai bogată — diferenţă caz subiect/caz obiect la unele pronume personale şi interogativ-relative, distincţii de gen la pronumele personal pers. 3 sg. şi posibilitatea de a exprima genul posesorului la pers. 3 (un singur posesor) la pronumele şi adjectivul posesiv; forme diferite la majoritatea persoanelor pentru pronumele şi adjectivul posesiv. La majoritatea verbelor infinitivul este precedat de *to* (*to open* „a deschide"). La indicativ prezent toate persoanele au aceeaşi formă cu excepţia pers. 3 sg. care are desinenţa scrisă *s (es)* şi pronunţată [z], [s], [iz], în funcţie de consoana finală a temei; exprimarea pronumelui subiect este de aceea obligatorie *(I, you, we, you, they speak — he (she, it) speaks)*. Perfectul simplu şi participiul trecut se formează la verbele regulate cu morfemul scris *ed (opened)* sau *d* şi pronunţat [d], [t] sau [id], în funcţie de consoana finală a temei; cca 150 verbe prezintă sub acest aspect diferite neregularităţi. Participiul prezent (gerundivul) se formează cu sufixul *-ing (opening)*. Imperativul pers. 2 este identic cu tema infinitivului. Subjonctivul (livresc în E. modernă) este identic la prezent cu infinitivul, iar la trecut cu preteritul (la *to be* se foloseşte forma de plural *were*). E. are numeroase timpuri compuse cu auxiliare: viitorul cu *shall* (pers. 1) şi *will* + infinitivul fără *to*, perfectul compus cu prezentul lui *to have* + participiul trecut, mai mult ca perfectul cu perfectul simplu al lui *to have (had)* şi participiul trecut, condiţionalul cu *should* (pers. 1) şi *would* şi infinitivul fără *to*, imperativul pers. 1 şi 3 cu *let* + pronumele personal obiect + infinitivul fără *to (let me go)*, timpurile compuse ale subjonctivului cu *should* sau *might* + infinitivul fără *to*. Aspectul progresiv se formează cu auxiliarul *to be* şi participiul prezent *(I am (was) speaking)*; habitualul este exprimat cu auxiliarul *will (would)* şi infinitivul fără *to* sau prin perifraza *to use to* „a obişnui să". Interogativul şi negativul se formează la timpurile verbale simple cu ajutorul auxiliarului *to do* (*Do you speak English*? „Vorbeşti englezeşte?") — trăsătură pentru care este comparată cu finlandeza* şi japoneza*. Unele adverbe formate de la adjective au marca *-ly (pleasant-ly)*. Prepoziţiile se construiesc cu cazul obiect al pronumelor personale (*with me* „cu mine"), cu substantivele articulate nehotărît la singular (*with a pencil* „cu creionul") şi cu participiul prezent (gerundivul): *without speaking* „fără a vorbi". „Prepoziţiile" sînt uneori dislocate de cuvîntul pe care îl guvernează, apărînd în poziţie finală: *The boy I was speaking to* „Băiatul căruia îi vorbeam". Numeroase verbe sînt formate cu postpoziţii (*to hang* „a atîrna", *to hang up* „a agăţa" — trăsătură mai puţin obişnuită în l. indo-europene). Relaţii exprimate asindetic — subordonată cu omiterea pronumelui relativ (*Did you understand all (what) I said*? „Ai înţeles tot (ce) am spus?"), trăsătură pentru care este comparată cu araba*. În absenţa în general a flexiunii şi deci a acordului, topica are un rol foarte important. Adjectivul atribut şi genitivul saxon precedă substantivul determinat.

Lexic foarte bogat — cca 250 000 cuvinte simple care servesc ca bază pentru numeroase derivate şi compuse (inclusiv prin juxtapunere, cf. *race-horse* „cal de curse"/ *horse-race* „cursă

de cai") — admite uşor formaţii noi. Considerată de unii l. mixtă avînd cca jumătate din vocabular de origine romanică* — însă vocabularul de bază este esenţial germanic.

Mai multe varietăţi: *britanică, irlandeză, scoţiană, americană, canadiană* ş.a. Împărţirea dialectală a E. britanice datează din perioada medie: d. *de N* (mai inovator), *din West Midland, din East Midland, de S* (mai conservator), *din Kent (Kentish)*, după unii *de S* (din Wessex, Kent), *din Midlands, de N* (vechea Northumbria) sau *de E, din Midland, de N, de S, de V*, la care se adaugă varietatea *de la Oxford*; după alţii peste 20 d., dintre care cele extreme ar fi reciproc neinteligibile. D. E. din Scoţia — mai arhaice, numeroase cuvinte celtice*; în Irlanda — influenţă *gaelică* puternică. La aceste varietăţi se adaugă de obicei vorbirea populară londoneză *(cockney, cokenay, cokeney)* şi argoul *(slang)*. Între E. *britanică* şi *americană* — diferenţe fonetice (inclusiv de accentuare şi intonaţie), sintactice, semantice, lexicale, stilistice (cca 200 cuvinte şi expresii cu sensuri foarte diferite). În varietatea *canadiană* se păstrează unele diferenţe în S şi E.

Primii loc. ai Britaniei vorbeau o l. celtică (forma progresivă atribuită de unii substratului celtic); cucerirea romană a introdus din sec. 1 î.e.n. l. latină*, care a rămas în uz timp de aproape 4 sec. (puţine urme în toponimie). În 425—435 invazia triburilor germanice ale anglilor, saxonilor şi iuţilor — vorbeau i. germanice de jos. Invazia vikingilor nu ajunge în Wessex, de unde saxonii încep în sec. 10 recucerirea teritoriului. În 1066 cucerirea franco-normandă aduce un d. al l. franceze*, care devine pentru 200 ani l. oficială de curte, în administraţie, justiţie, învăţămînt, biserică, literatură (influenţe în vocabular şi construcţii). 3 perioade în istoria l. E.: *veche (anglo-saxonă, Old English)* (sec. 5-7—11-12), cu subîmpărţirile *timpurie (primitivă)* (450—700), *clasică* (700—900) şi *tîrzie (Late Old English)*; *medie (Middle English)* (sec. 11-12—14-15) şi *modernă* (perioada Renaşterii — sec. 15—16). Primele inscripţii, glose şi texte — de la mijlocul sec. 5—sec. 7 (descîntece, fragmente de poeme eroice). Sec. 7 — perioadă de tranziţie (epopeea *Beowulf* — amestec de elemente păgîne şi creştine); tradiţie literară propriu-zisă din sec. 8 (elegii, poeme epice creştine, imnuri, proverbe). Încă din perioada veche clasică 4 gr. de d. — *northumbrian* (la N de rîul Humber pînă în reg. Lowlands din Scoţia), *mercian* (la S de rîul Humber pînă la Tamisa) — d. literare; din *Kent (Kentish)* (în reg. Canterbury) şi d. *saxone — de S* (Sussex), *de E* (Essex), *de C.* (Middlesex) şi *de V* (Wessex). L. literară a avut iniţial caracter *anglic (anglian)* (NV Angliei, S Scoţiei, Midlands); de la sfîrşitul sec. 9 operele literare sînt transpuse în d. *saxon de V*, în care se compun şi legendele despre AElfric şi Wulfstan; o dată cu recucerirea ţării acest d. se impune treptat pretutindeni, dar va fi curînd înlăturat de *anglo-/franco-normandă*. Abia între 1350 şi începutul sec. 15 E. preia treptat funcţiile francezei. E. *medie* literară — bazată pe d. *saxon de V* (d. din West Midland şi East Midland). Începînd din sec. 14 d. curţii şi aristocraţiei *londoneze* (un fel de medie între d. *de N* şi *de S*) devine l. literară prin opera lui Chaucer, traducerea *Bibliei* de J. Wychip şi N. Hereford, introducerea tiparului la sfîrşitul sec. 15 prin W. Caxton. E. *modernă* oficială *(King's English, received English)* derivă mai curînd din E. *medie* decît din *vechea saxonă*, şi anume din d. *merciene de E* vorbite în SE Angliei — reg. Londrei (East Midland). Importante evoluţii fonetice; în structura gramaticală a trecut de la tipul sintetic, flexionar din E. *veche*, la un caracter tot mai analitic, cu o topică tot mai rigidă în E. *medie* (către 1500) şi mai ales *modernă*.

În privinţa lexicului germanic moştenit se înrudeşte mai îndeaproape cu olandeza*, germana* de jos şi frizona*. Cuvintele anglo-saxone reprezintă cca 5 000 dintre cele mai importante. Peste 200 împrumuturi latine din epoca precreştină; un al 2-lea strat de împrumuturi latine în perioada celei de a 2-a creştinări a Britaniei; numeroase împrumuturi scandinave* (din *Old Norse*) spre sfîrşitul perioadei vechi; împrumuturi medievale din daneză*; puternică influenţă veche franceză (peste 1200 — după unii cîteva mii — împrumuturi în aproape toate domeniile, cu numeroase derivate); împrumuturi savante (devenite ulterior populare) din latină şi mai puţin din greacă* în sec. 16—17 (cuvinte internaţionale); unele elemente derivative de origine latină au devenit productive; alte împrumuturi din olandeză, franceza modernă, italiană*, spaniolă*, portugheză*, l. amerindiene; în ultimele 2 sec. foarte puţine împrumuturi. Concurenţă între sinonime de diferite origini.

A folosit iniţial scrierea *runică* germanică (inscripţii). Alfabetul latin adoptat odată cu creştinarea (a păstrat unele litere runice); diferite variante grafice. Bazele ortografiei actuale — din prima jumătate a sec. 17, dar codificare abia la mijlocul sec. 18. Ortografie etimologică (mai multe grafii pentru acelaşi fonem, aceeaşi grafie cu mai multe valori; multe cuvinte omografe). Discrepanţa scriere—pronunţare se datoreşte faptului că evoluţiile fonetice produse în sec. 17—18 nu au mai fost reflectate de grafie (încercările de reformă nu au putut schimba bazele tradiţionale ale ortografiei). Unele diferenţe de ortografie între E. *britanică* şi E. *americană*.

Scanned with OKEN Scanner

Lexicul E. — în special prin varianta *americană* — a dobîndit caracter internațional; în special în sec. 20 E. a devenit una din cele mai importante surse de împrumuturi pentru cele mai diferite l., inclusiv româna*, în diverse domenii. E. — baza a numeroase variante de pidgin-English* și creolă engleză*. În anii 1920—1930 C. K. Ogden și I. A. Richards au creat o formă simplificată de E. numită *Basic English* cu 850 cuvinte (restul noțiunilor urmînd a fi exprimate perifrastic), în care s-au „tradus" chiar opere literare din E.; după o perioadă de succes, aceste procedee s-au dovedit greoaie și artificiale și s-a renunțat la ele.

517 **ENISEICĂ** (YENISEIAN, YENISEI-OSTYAK), fam. de l. paleosiberiene* (constituie ram. lor de V). *U.R.S.S.* (Enisei).

Ipoteza înrudirii cu l. sino-tibetane*—nedemonstrată. Despărțită de ram. de E prin extinderea l. tunguse*. A cuprins 4 l., dintre care nu mai este vorbită actualmente decît ket*; *arin* și *assa* au dispărut în sec. 18, *kot* spre mijlocul sec. 19.

Nu admit grupuri consonantice la inițială de cuvînt, iar în alte poziții doar grupuri simple.

518 **EPERA DE NORD**, l. amerindiană din fam. choco*. *Columbia* (V), *Panama;* 11 000 vorb.

12 vocale (6 nazale), 19 consoane, 2 semiconsoane.

D.: *dabeiba (catio, dabeibe, katio), rio verde, sambú (sambo), San Jorge (chimila).*

519 **EPERA DE SUD**, l. amerindiană din fam. choco*. *Columbia*; 9 500 vorb.

D.: *bando (catio), chami, rio sucio (citaro), saixa (saija), tado.*

520 **ESCHIMO-ALEUTĂ**, fam. de l. amerindiene. Extremitatea nordică a *continentului american, Groenlanda* și un mic teritoriu din NE *Siberiei;* 50 000 vorb. 6 l., în LL 5, cea mai importantă: eschimosa*. Unii consideră că sînt l. indigene, alții cred că provin din Asia.

L. prin excelență polisintetice.

521 **ESCHIMOSĂ** (ESKIMAU, ESQUIMAUDE, ESQUIMAUX, ESQUIMAW, ESQUIMO, INNOK, IN(N)UIT, INUPIAQ, IÑUPIAT, INUPIK), l. amerindiană din fam. eschimo-aleută*. *Groenlanda, Canada, S.U.A.* (Alaska), *U.R.S.S.* (NE Siberiei); 65 000 vorb. Numele *eskimo* provine din l. indienilor cree*, vecinii de la S ai eschimoșilor (*eskimantik* „mîncător de carne crudă"). Numită de vorb. săi *inuit* „popor".

6 vocale, dar consonantism bogat (20 sau 21 consoane). Structura silabică (C)(C)V(C). Structura gramaticală este o îmbinare de flexiune și incorporare. Singura l. amerindiană din America de Nord cu sufixe morfologice. Substantivul împărțit în 2 categorii: unele pot apărea singure (*nanu* „urs", *inuk* „persoană", *iylu* „casă") și altele însoțite obligatoriu de sufixe pronominale (nume de rudenie și de locuri). Sistem de numărare în baza 5 („20" = *inuk neaβlurya* „un om"). Pronume demonstrative cu multe grade: *manna* „acesta", *anna* „acela de la nord", *quanna* „acela de la sud", *panna* „acela de la est", *kanna* „acela de jos", *sanna* „acela din mare", *iŋŋa* „acela" etc. La verb moduri independente (redau predicația) și dependente (exprimă relații). Multe particule cu funcții gramaticale. Distincție între cuvintele și expresiile gramaticale folosite de bărbați și de femei (*p, t, k* în poziție finală și *q* sînt înlocuite în vorbirea femeilor prin nazalele corespunzătoare: *m, n, ŋ* și *N*). L. polisintetică de tip clasic, ce pune una după alta lungi șiruri de forme legate într-un singur cuvînt-propoziție: *quasuiiysayβiysaysiññitluinayyaypuq* „nu s-a reușit de loc să se găsească un loc de odihnă" este constituit din *quasu* „a fi obosit", *iiy* „a nu fi", *say* sufix cu valoare cauzativă, *βiy* „loc pentru", *say* sufix care marchează repetiția, *si* „a găsi", *ññit* sufix de negație, *luinay* „cu totul", *nay* sufix pentru a arăta că procesul este realizat de cineva, *puq* desinență pers. 3, referire pronominală la subiectul verbului intranzitiv. Există tendința de a forma atîtea cuvinte cîte fraze și invers.

Cele mai vechi texte sînt incrustate pe os sau fildeș de morsă: figuri așezate într-o ordine riguroasă, care adesea merge în zig-zag, pe o parte și pe cealaltă a osului; figuri foarte schematizate reprezentînd lucruri obișnuite din viața indigenilor. S-au găsit în locuri care permit o datare de aproape 2 000 de ani. Revista *Inuktitut* „Calea eschimoasă" folosește o scriere silabică creată în sec. 19 de misionari anglicani (12 simboluri cu 48 valori prin schimbări poziționale). În Groenlanda alfabetul latin* (1721), în U.R.S.S. alfabetul rus* (din 1937).

Din E. s au dezvoltat diferite *pidginuri* în relațiile cu albii sau cu indienii athapaskan-eyak*.

Din E. provin cuvinte cum ar fi: *caiac, hanorac, iglu.*

522 **ESTONĂ** (EESTI, ESTE, ESTNISCH, ESTONIAN, ESTONSKIJ), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* de SV, subgr. finic* 2. *U.R.S.S.* (R.S.S. Estonă, R.S.S. Letonă, Caucaz, Siberia), *Suedia, Canada;* 962 000—1,2 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Estonă din 1940.

Sistem fonetic complicat — 9 vocale, 16 consoane (posedă o serie de consoane palatale; nu are corelație fonologică de sonoritate la oclusive), 1 semiconsoană (*y*); numărul vocalelor și consoanelor triplat în virtutea opoziției scurt/lung/ultralung, cu rol distinctiv, notată în scris prin sonoră, surdă, geminată: *kabi* „copilă"/*kapi* „al dulapului"/*kappi* „în dulap". Accent inițial. 15 cazuri. Topica: subiect-

verb-obiect, adjectiv-substantiv. Formarea cuvintelor în special prin compunere (compuse foarte lungi).

2 gr. de d., cu deosebiri în fonetică, morfosintaxă şi vocabular: *de N (l. din Reval, tallina keel)* — cel mai răspîndit, şi *de S (l. din Dorpat, tartu keel)* — mai conservator. D. *de NE de pe litoral (pribreżnoe narečie)* — apropiat de d. *de SV* al l. finlandeze*. Pînă în sec. 19 2 l. standard: *de N* (mai importantă) şi *de S*. În sec. 19 se întăresc normele l. literare pe baza d. central al E. *de N*, cu adaptarea unor elemente din d. *de S*. A devenit o l. de cultură europeană modernă.

L. finică cu cele mai vechi atestări — nume de persoane şi locuri, cuvinte izolate, fraze scurte în documente latine* din sec. 13 *(Cronica lui Henric Letonul)*. Manuscrise şi tipărituri religioase din sec. 16. Împrumuturi timpurii baltice* (200 î.e.n.—400 e.n.), germanice* (sec. 5 e.n.—700), slave* (600—sec. 11), din germana* *de jos* (sec. 13—mijl. sec. 16) şi *de sus*, suedeză*, rusă* (din sec. 18); în sec. 19—20 influenţă finlandeză asupra l. literare E. (numeroase calcuri).

Singura l. din U.R.S.S. alături de letonă* şi lituaniană* care foloseşte alfabetul latin (nu are literele *c, q, w, x, y, z;* are *ä, ö, ü*, vocale şi consoane duble, *õ* — care nu există în nici o altă l. din E Europei).

523 **ETIOPIANĂ,** grupare de l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia, Somalia, Sudan.* În LL: amharica, argobba, gheza, harari, tigre, tigrinya.

La origine i. sud-arabice* aduse de colonişti din Arabia de Sud cu cîteva secole î.e.n., deci cu mult înainte de venirea arabilor. Influenţate de l. cuşitice*, care au rol de substrat.

Alfabetul E. — derivat din cel sud-arabic folosit la început pentru gheză şi extins apoi la amharică, harari, tigre, tigrinya.

524 **ETON,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 112 000 vorb.

525 **ETRUSCĂ,** l. ne-indo-europeană* dispărută. *Italia* (N şi C.).

Vorbită în sec. 8—4 î.e.n. Cunoscută prin 10 000 inscripţii (sec. 7 î.e.n.—sec. 1 e.n.), în care 90% sînt însă nume proprii. Cea mai lungă — tableta de la Santa Maria di Capua (500 cuvinte). Text liturgic (cca 1500 cuvinte) pe o mumie din Zagreb.

A fost influenţată de greacă*.

Multe cuvinte pătrunse în latină* şi probabil în greacă. În latină a fost adoptat şi modul etrusc de numire a persoanelor prin *praenomen, nomen* şi *cognomen*. Consoanele aspirate din graiurile italieneşti din Toscana explicate prin E.

Alfabet derivat din alfabetul grec din C. şi V, a dat naştere alfabetului latin*.

526 **ETSAKO** (AYWELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria;* 120 000 vorb. (1969).

14 vocale (7 lungi), 25 consoane (7 lungi), 3 semiconsoane, 3 tonuri.

527 **EUSKARO-CAUCAZIANĂ** (IBERO-CAUCAZIANĂ, JAPHETIC), presupusă fam. de l. care ar grupa l. caucaziene* şi basca* şi de care s-ar apropia şi l. buruşaski*. Ar fi format cîndva o arie lingvistică continuă, incluzînd eventual şi unele l. *mediteraneene* şi *asianice* vechi.

528 **EVEN** (ÈVEN, EWEN, LAMUT), l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de NV, gr. evenki*. *U.R.S.S.* (Siberia); 6 700—12 000 vorb. (surse diferite).

10 (12) vocale, din care 8 (10) au perechi lungi, 24 (31) consoane (opoziţie de cantitate la unele consoane), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C). Accentul pe ultima vocală lungă sau pe ultima vocală, dacă nu există vocale lungi. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *arman, de E, de N (de V), even, yukagir.* La baza l. literare stă varietatea *din Ola.*

529 **EVENKI 1.** (ÈVENKI, EWENKI, TUNGUSĂ (DE NORD)), l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de N. *U.R.S.S.* (Siberia); 7 000—28 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale cu perechi lungi, 22 (27) consoane (corelaţie de cantitate consonantică), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C). Accent fonologic. Armonie vocalică. Distincţie aspect perfectiv/imperfectiv (*tegečee* „el a şezut"/*tegeječee* „el şedea"). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *de E, de N, de S* (a cărui varietate numită *podkamennaja tunguska* constituie baza l. literare).

Alfabet rus* cu o literă suplimentară.

Influenţă asupra l. iakute*.

2. gr. de l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de N(V). *U.R.S.S., R.P. Chineză.* 6 l., în LL 4: even, evenki 1., oroč, solon.

530 **EWE** (EFE, ÉHOUÉ, EHWE, EIBE, KREPE, POPO, YEWE) **1.** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo, Benin;* 1 mil.—1,5 mil. vorb.

Cantitatea vocalică are valoare fonologică: *ba* „a înşela" — *bā* „larg". 12 vocale orale (6 lungi) şi vocale nazale (6 scurte şi 7 lungi). 26 consoane şi 2 semiconsoane. 3 tonuri de bază şi 2 tonuri combinate: *ka* (mediu) „a distruge" — *ká* (ascendent) „a interesa" — *kà* (descendent) „circel la plante" — *kâ* (ascendent-descendent) „care" — *kǎ* (descendent ascendent) „circelul de care este vorba în momentul vorbirii". În morfologie nu face deosebire de gen,

Scanned with OKEN Scanner

ci numai de număr; pentru marcarea pl. se foloseşte un element separabil: *ati* „arbore" — pl. *atiwo*, *ati ma* „acest arbore" — pl. *ati ma wo*. Elemente demonstrative cu 3 grade — apropiat, depărtat, definit: *ati sia* „acest arbore", *ati ma* „acel arbore", *ati la* „arborele". Numeralele pentru 2 şi 3 prezintă asemănări cu l. bantu*. Sistemul de numeraţie se bazează pe număratul degetelor de la mîini. Astfel, pentru 9 se foloseşte *asideke* „lipseşte unul" sau *onyi di* „8 + 1". Adverbe cu structură onomatopeică sugerînd prin sunetele alcătuitoare trăsături ale acţiunii verbului însoţit. Pe lîngă verbul *zo* „a merge" se pot folosi cca 40 adverbe imitative: *zo bóho bóho* „a merge greoi", *zo pla pla* „a merge (cu paşi mici)", *zo tyádi tyádi* „a merge şchiopătînd uşor", *zo gblálu, gblálu* „a merge ca bivolul", *zo táka táka* „a merge buimăcit". Are ideofone: *lllll* „impresia de miros agreabil", *lllll* „impresia de miros neplăcut". Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *aja, anglo, anexɔ, awuna, fon(nu), gẽ, gũ, kudu, kotafon, mayi, mina, watyi*. Dintre acestea sînt folosite în scris *mina* (în comerţ) şi *anexɔ* (în lucrări izolate).

Împrumuturile lexicale nu sînt suficient adaptate: *elektriki, sukli* (◁ fr. *sucre*), *lita* (◁ fr. *litre*), *aflaga* (◁ engl. *flag*).

Varianta standard de astăzi (scrisă şi vorbită), numită *agbalẽme 'veghe'* „ewe de carte", se bazează pe d. *anglo*, în detrimentul d. *anexɔ* şi conţine şi elemente ale unor d. din interiorul Ghanei. E. standard este utilizată în Ghana (E) în învăţămînt, cultură (a fost folosită în campania de alfabetizare), în ocazii oficiale şi relaţii publice; în Benin este l. dominantă (mai ales d. *fon*).

Sistemul de comunicare instrumental (tobă, trompetă) bazat pe l. E. coexistă cu cel bazat pe l. akan* *(atumpau)*. Alfabetul „Africa".

2. subgr. format din l. E. şi *fon*.

531 **EWONDO** (EWUNDU, JAUNDE, YA-(O)UNDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 93 000 vorb.; grupată uneori cu bulu* sub denumirea bulu-yaounde* şi cu bulu* şi fang* în gr. pahouin*

D.: *avak (babuf, bavek), bakjo (badjia), lepuk, mvele (yesoum, yezum), yangafuk, yasem, yaunde.*

Ewondo populaire este folosită ca *lingua franca* în partea centrală a Camerunului.

Scanned with OKEN Scanner

F

532 **FALI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun;* 50 000 vorb. Mari diferenţe dialectale. Pentru a se înţelege între ei vorb. săi folosesc l. fula*.

533 **FALLAM** (HAL(L)AM), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kukichin*. *Birmania* (N); 11 000 vorb.

534 **FANG** (FAN, FÃN, FÃNWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, grupată uneori cu ewondo* şi bulu* în gr. pahouin*. *Gabon, Guineea Ecuatorială;* 200 000 vorb. Are vocale centrale şi anterioare rotunjite, vocale nazale.

D.: *make, ntum (pamue, pangwe), pahouin.*

535 **FANYA** (FAN(I)A, FANIAN, KOBE, MUNA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad;* 1 500 vorb.

536 **FANYA(N)** (FAGNIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. charian* (MC). *Ciad;* 1 500 vorb.

537 **FAROEZĂ** (FÄRI(NGI)SCH, FAROESE, FÄRÖISCH, FEROICĂ, FÉROÏEN, FÖRÖYISCH), l. indo-europeană* din ram. germanică*, gr. scandinav*. *Danemarca* — Insulele Feroe (Faeroë, Faroe, Färöe, Färøerne, Faerøerne); 35 000—37 000 vorb. (surse diferite). Din 1948 l. oficială locală alături de daneză*. După alte păreri d. al unei l. *scandinave insulare* alături de islandeză*, cu care ar fi reciproc inteligibilă, sau d. al l. islandeze (considerată greşit de unii d. al l. daneze).

Apropiată în fonetică şi lexic de *landsmål* şi de d. norvegiene* *de V*, în morfologie (conservatoare) de islandeză şi de *vechea nordică.*

Mare fărîmiţare dialectală (în fiecare insulă cîte un d.) — diferenţe în special fonetice, parţial morfologice şi lexicale. Normele l. standard moderne stabilite în 1854. Predată din 1912 (oral) în şcoala elementară.

S-a diferenţiat de *vechea nordică*, devenind l. de sine stătătoare după sec. 13. Lexicul de bază cuprinde în special elemente vechi nordice, din care cca 20 păstrate numai în F., eventual şi în islandeză, şi care nu se regăsesc în l. scandinave continentale. Cîteva împrumuturi celtice*, majoritatea împrumuturilor — din daneză; creaţii proprii recente după model islandez. Prima atestare: document din 1298; din secolele imediat următoare nu se păstrează decît expresii izolate în texte redactate în alte l. Culegeri de folclor (balade) din prima jumătate a sec. 17, păstrate fragmentar. Literatură de sine stătătoare de la sfîrşitul sec. 19.

Alfabetul latin* cu 2 semne suplimentare (ð ca în islandeză, ø ca în daneză) — ortografie standardizată din 1854.

538 **FATALEKA**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 3 000 vorb.

539 **FENICIANĂ** (PUNICĂ), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*, dispărută din sec. 2 î.e.n. în Asia şi 4 e.n. în Africa. L. de tip cananeean* vorbită în oraşele comerciale (Sidon, Tyr, Biblos) de pe coasta Libanului actual.

F. este cunoscută numai din inscripţii (stereotipe şi foarte scurte), din cele cîteva nume proprii notate în alte l. şi dintr-un scurt text de 10 rînduri, strecurat între versurile latineşti* din piesa lui Plaut *Poenulus*. Se crede că era puţin diferită de ebraică* şi de *moabită*. Cele mai vechi inscripţii datează din jurul anului 1000 î.e.n. şi provin de la Biblos (azi Djebail).

Scrierea alfabetică a acestor inscripţii stă la baza tuturor alfabetelor ulterioare semitice sau indo-europene*. Alfabetul F., a cărui origine nu se cunoaşte exact (a fost preluat sau inventat de scribi talentaţi), avea 22 litere (nu nota vocalele); necunoscute rămîn şi originea ordinii literelor din acest alfabet, păstrat neschimbat 1 mileniu, a numelor atribuite literelor (toate literele aveau nume precise: *'alef* „cap de bou", *bet* „casă", *gimel* „cămilă"). Scrierea era în linie, de la dreapta la stînga. Alfabetul F. a fost împrumutat de greacă*, fiind adaptat şi primind semne speciale pentru vocale.

540 **FEROGE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Sudan;* 2 500 vorb.

541 **FIJIANĂ** (FEEJEEAN, FIDJIEN), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. melanezian*. *Fiji;* 202 176 vorb. nativi. L. melaneziană cunoscută de cel mai mult timp, cu mult cea mai bine descrisă şi cea mai importantă ca utilizare (număr de vorb. şi de publicaţii). L. oficială în Fiji (d. *bauan*).

Exemplu clasic de l. melaneziană — numeroase trăsături generale şi puţine caractere particulare. A fost caracterizată greşit drept una din l. melaneziene cele mai apropiate de l. polineziene* ţinîndu-se seama în special de unele d., mai cunoscute, şi în primul rînd de

Scanned with OKEN Scanner

d. *bauan*. 5 vocale, 14 consoane (ca și rotumana*) — mult mai multe decît în orice l. polineziană; oclusivele sonore — prenazalizate. În general simplificare considerabilă a sistemului fonologic originar presupus pentru l. indoneziene* (de pildă confundarea a numeroase perechi surdă-sonoră), de unde presupunerea că ar deriva din l. proto-melaneziană. Sistem de 4 clase nominale (unele asemănări cu sistemul polinezian cu 2 clase; unele d. ale l. F. posedă 5 clase, cu o repartiție diferită a bazelor și a mărcilor pe clase): nume de lucruri care pot fi mîncate, inclusiv fumate; care pot fi băute; „neutrale" — care nu pot fi nici mîncate nici băute sau, chiar dacă pot fi, nu sînt considerate din acest punct de vedere în contextul respectiv, și „familiare" — nume de obiecte care constituie părți ale unui întreg în sensul cel mai larg: părțile corpului, părțile unei plante, nume de rudenie, delimitări în spațiu sau timp. Primele 3 clase sînt marcate cu ajutorul unor alomorfe proprii ale particulei nominale antepuse posesivului, iar ultima se distinge formal prin faptul că posesivul este postpus bazei nominale și nu morfemului de clasă (deci este antepus bazei), ca în cazul primelor 3 clase. Tratarea unuia și aceluiași substantiv ca aparținînd unei clase sau alteia variază în funcție de felul în care este privit în fiecare context în parte. Corespondențe ale clasificării nominale și în sistemul verbal: substantivele deverbale active se comportă în relația cu posesivele la fel ca substantivele din clasa neutrală, iar cele pasive — la fel ca numele de lucruri comestibile. Pereche de particule nominale antepuse care disting numele proprii (probabil împrumutată din l. polineziene) de cele comune. Dual și trial la pronume. Sufixe de tranzitiv adăugate temelor verbale. Prefixe instrumentale.

D. (nu sînt în întregime reciproc inteligibile: diferențe în primul rînd de ordin fonologic și în sistemul de clase nominale): *de E* (inclusiv *bauan*), *de V*, *centrale*. D. *de V* păstrează mai bine tipul de structură melanezian decît cele *centrale* și *de E*. D. *bauan* — trăsături lexicale și gramaticale de tip polinezian, ca rezultat al unor împrumuturi relativ recente, care s-au suprapus peste un tip de structură diferit, caracteristic melanezian. Acest d., care are trăsături comune cu multe alte d., a fost ales de către misionari la mijlocul sec. 19 ca bază a l. standard a bisericii, școlii și administrației și a devenit o *lingua franca* regională alături de hindi* (50% din loc. sînt de origine indiană) și engleză*, fiind folosit în comunicarea între vorb. diferitelor d. și, într-o formă simplificată, între fijieni și indieni sau europeni (actualmente înțeles și chiar vorbit fluent de aproape toți loc., cu excepția celor foarte bătrîni; acest lucru ar explica de ce în Fiji nu s-a răspîndit varietatea melaneziană de pidgin-English*, deși se afirmă că forma *beach-la-mar* ar fi încă cunoscută). Stil onorific. Deosebiri lexicale între generații.

Puține influențe engleze în vocabular.

Primii misionari stabiliți în 1835 au propus un sistem ortografic cu litere latine* destul de adecvat, aproape fonologic, care nu marchează însă caracterul distinctiv al cantității vocalice și nu notează nazala omorganică articulată înaintea oclusivelor sonore, spre deosebire de grafia engleză (cf. numele insulei *Bau* = *Mbau*).

542 **FILIPINEZ,** gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de NV. *Filipine, Indonezia* (N ins. Borneo și Celebes) (accepția lingvistică mai largă decît cea geografică); peste 40 mil. vorb.

În Filipine 70—150 l. (surse diferite) cu 300 d.; în LL 22 l., dintre care 8, considerate l. „majore", totalizează 85% din populația Filipinelor: tagalog, sebuană, ilocană, hiligaynon, bikol, waray, kapampangan, pangasinan (în ordinea descrescîndă a numărului de vorb.). În gr. **F.** sînt incluse în general și l. ne-micronezienе* din Micronezia: chamorro* și palauana* (unii autori consideră însă includerea ultimei l. puțin justificată).

Majoritatea l. și d. din Filipine (inclusiv l. majore) nu au nici *f*, nici *v* — trăsătură a fonologiei malaeze* în contrast cu malgașa* și anumite gr. de l. polineziene*. În mai multe l. din Filipine 2 sau mai multe afixe pot fi folosite pentru a marca același raport gramatical (între subiectul gramatical — care poate indica destinatarul sau instrumentul — și verb). Pe de altă parte, un afix poate exprima 2 sau mai multe raporturi gramaticale diferite, chiar în combinație cu aceeași rădăcină. Cea mai izbitoare trăsătură a l. din Filipine, care le deosebește de celelalte l. austroneziene, este considerată așa-numita „putere de verbalizare" — transformarea diferitelor părți de vorbire în verbe cu ajutorul unor afixe.

În l. majore literatură bogată din evul mediu. Influență spaniolă* și engleză* (l. oficiale în Filipine alături de tagalog).

Se cunosc 17 alfabete (unele l., ca sebuana, au avut mai multe alfabete fiecare), despre care nu se știe dacă au avut origine comună și dacă erau autohtone sau împrumutate (se presupune că erau bazate pe un silabar, probabil de origine indiană). Înlocuite în general de spanioli cu alfabetul latin*, dar se păstrează încă în hanunóo* și tagbănuwa*.

543 **FINIC 1.** (FINIQUE, FINNISCH, ~-PERMISCH, FINNOIS, FINNO-PERMIC), unul din cele 2 gr. de l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică* (alături de gr. ugric*). *Europa* 8,5 mil. vorb.

Scanned with OKEN Scanner

12 (13) l., toate în LL, reunite în 3—4 subgr.: finic* **2.**, *(fino-)volgaic (finic de pe Volga, Wolga-Finnisch)* (2 l.: mari*, mordvină*), *(fino-)permic (permian, Permisch)* (2—3 l.: votiak*, komi* — sau permiak* și ziriană*), după unele păreri și lapon*. După alte păreri, toate acestea ar fi pe același plan cu gr. ugric. L. cea mai importantă: finlandeza*.

Gr. F. s-a dezintegrat după desprinderea gr. ugric (3000—2500 î.e.n.), răspîndindu-se spre NV și NE, de-a lungul fluviilor Volga și Kama.

2. (BALTO-FINIC, BALTOFINNOIS, FINIC-PREBALTIC, OSTSEE(-)FINNISCH, PRIBALTIJSKO-FINSKOE), subgr. de l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* **1.**, coordonat cu gr. *(fino-)volgaic*, *(fino-)permic*, eventual lapon*; după alte păreri include gr. lapon. *Europa;* peste 5 mil. vorb.

7 l., toate în LL, grupate în 2 secțiuni: *de N* (finlandeza, karela, vepsa, ingriana) și *de S* (estona, livona, vota).

Alternanțe consonantice. Nu au articol.

Cel mai vechi text: inscripție pe coajă de mesteacăn sec. 13, cu elemente karele.

544 **FINLANDEZĂ** (FINLANDAIS, FINNIS(C)H, FINNOIS, SOUMALAISE-, SUOMI), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* **1.**, subgr. finic* **2.** *Finlanda, U.R.S.S.* (reg. Leningrad, R.S.S. Estonă ș.a.), *Suedia* (prov. Norrbotten), *Norvegia* (Finmark), *S.U.A., Australia;* 5 mil. vorb. (4,36 mil. ca l. maternă, 0,2 mil. ca l. secundă în Europa, 0,4—0,5 mil. finlandezi în afara Europei). L. oficială în Finlanda alături de suedeză*. Denumirea indigenă — de la numele țării (◁ *suo* „mlaștină" și *maa* „țară").

Cea mai importantă l. finică. Asemănări cu l. karelă* de N, laponă*, estonă*, maghiară*. L. foarte conservatoare atît în fonetică cît și în morfologie față de celelalte l. fino-ugrice, dar și unele inovații (de ex. proto-finic **e* > *ie*, cf. *mies* „bărbat" față de est. *meas*).

Fonologie simplă — asemănări cu estona, dar și deosebiri importante. 8 vocale: grave *(a, o, u)*, acute *(ä (æ), ö, ü)*, neutre *(e, i)*. Armonie vocalică (asemănătoare celei din maghiară): vocalele acute și cele grave nu pot coexista în cuvintele necompuse (inclusiv în formele flexionare sau derivate) cu excepția împrumuturilor recente (admite *savu, sävü*, dar nu **sävu, *savü*); vocalele neutre pot coexista cu toate celelalte *(hello, hellä; silsi, susi)*. Fiecare sufix flexionar care conține alte vocale decît *e, i* are astfel 2 forme, una acută și alta gravă (de ex.: *-lla* și *-llä*), a căror alegere depinde de distribuția vocalelor în rădăcină. Consonantism mai simplu decît în estonă: 11 consoane, 1 semiconsoană (*y*; *w* nu are valoare de fonem); nu are sistem simetric de oclusive (numai surde; *d* apare numai în alternanță paradigmatică cu *t*, în cîteva excepții și în cuvinte străine); dialectal, ocluziune glotală; nu are corelație de palatalizare; nu admite grupuri consonantice inițiale (le reduce în împrumuturi). Cantitatea are rol distinctiv atît la vocale (*tuli* „foc"/*tuuli* „vînt") cît și la consoane (afară de *d, v, h; ŋ* intervocalic este totdeauna geminat, înainte de *k* numai simplu): *tuki* „reazem, suport"/*tukki* „trunchi de copac". Alternanțe consonantice (consoană tare/slabă) dependente de reguli stricte de distribuție. Accent inițial (accente secundare la compuse; accent pe silabele impare în cuvintele simple de peste 3 silabe, ca în maghiară și laponă). Predomină silabele deschise.

Nu are gen gramatical, doar dicotomia animat/in~, ca și maghiara și selkup*. 2 numere (nu are dual); 2 forme de pl. *(-*t, -*k/-*i-)*, ca și lapona și maghiara. Sistem cazual asemănător cu estona. 12 cazuri productive (gramaticale, semi-~ și locale (concrete), exprimînd și opoziția static/dinamic) și 4 mai puțin productive. Distincție nominativ/tema oblică, ca în maghiară. Unele desinențe cazuale variază în funcție de tipul temei la care se adaugă; variații și în unele teme. Tendință spre sincretism. Atributul se acordă în caz și număr (dar nu și în persoană) cu substantivul determinat. Nu are articol. Sistemul pronumelor personale menține opoziția tripartită nom./gen./ac.: *sinä* „tu"/*sinu-n* „tău"/*sinu-t* „pe tine". Sufixele posesive exprimă persoana și numărul posesorului, nu și numărul obiectului posedat — sincretizat la pers. 3: *maa-mme* „țara noastră, țările noastre", *maa-nsa* „țara (țările) lui, ei, lor". Paradigma posesivă a substantivului — mai puține categorii decît în mordvină*. Sistem verbal asemănător cu cel eston. Aceleași moduri și timpuri ca în laponă. 4 moduri: indicativ (cu 2 timpuri: prezent și preterit), imperativ, condițional și potențial. Timpuri compuse cu *ol-* „a fi". Valoarea de viitor exprimată prin forme de prezent sau perifraze cu *tul-* „a veni". Desinențe verbale similare cu sufixele posesive substantivale. Desinențe asemănătoare la toate modurile și timpurile (formă supletivă la imperativ). Verb negativ *e-n* „eu nu" ș.a.m.d. (la prezent precedă tema negativă a verbului care trebuie negat): *luke* „a citi", *e-n luk-isi* „nu voi citi". Pasivul servește la exprimarea unui subiect impersonal în l. scrisă, în special la pers. 1 pl., mai ales în l. mai puțin îngrijită. Pasivul marcat prin *-t(t)a* + marca modului + vocală + *n* (ultimele 2 elemente lipsesc la negativ, participiu, infinitiv). Nu are distincția conjugare subiectivă/obiectivă. Imperativul și pasivul cer cazul nominativ (nu acuzativ) drept caz regim (al obiectului), verbele negative —

Scanned with OKEN Scanner

partitivul. Interogativul cu sufixul *-ko/-kö*. Verbul folosit mai mult nominal — sistemul nedefinit al verbului este un sistem productiv de forme derivate nominale, adjectivale, adverbiale, care îndeplinesc funcţiile construcţiilor prepoziţionale şi subordonate din alte l. (de ex.: „ca să citesc": *luke-a-kse-ni* = „a citi" + marca infinitivului + sufix translativ + pers. 1 sg.). Particule enclitice (pereche cu valoare emfatică afirmativ/negativ, adăugate la toate părţile de vorbire). Topică destul de liberă (topica normală: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv; posibilitatea exprimării emfazei) — poate sub influenţă indo-europeană* (ca şi în maghiară şi laponă). Tendinţa de a construi propoziţii complexe, cu numeroase construcţii subordonate infinitivale şi participiale, de o lungime care nu se regăseşte decît în l. germană*. Derivare cu sufixe (tendinţă de acumulare). Cuvinte compuse foarte lungi, formate mai ales prin aglutinare (juxtapunerea mai multor cuvinte, fără schimbări morfologice).

Mare fărîmiţare dialectală (comparabilă cu cea din germană* sau italiană*): 2 (7) gr. de d.: *de E* (face trecerea spre l. karelă), *de V*; livona*, karela şi vota* — l. separate care au fost considerate d. (i.) de tip F.

Perioadele istoriei l. F.: *timpurie* (pînă în 1540), *veche* (1540—1820), *modernă timpurie* (1820—1870), *modernă* (după 1870). Cele mai vechi atestări: nume de persoane şi locuri în documente latine* sau suedeze*; texte religioase de la sfîrşitul sec. 15 (nu s-au păstrat); tipărituri religioase şi didactice din prima jumătate a sec. 16, datorate reformatorului Finlandei, Michael Agricola. Baza l. F. standard vechi — d. din oraşul Turku şi împrejurimi; norma literară consolidată prin traducerea *Bibliei* — tipărită în 1642; această formă a l. literare a rămas în uz timp de 3 secole. Între 1820 şi 1850 discuţii în legătură cu punerea la baza l. literare a d. *de E* sau *de V* — s-a ajuns la un compromis. F. a înlocuit treptat suedeza ca l. de civilizaţie şi l. oficială în administraţie. Scrieri religioase, traduceri juridice din suedeză, din sec. 18 literatură originală; între 1835 şi 1849 publicarea epopeei naţionale *Kalevala* de către E. Lönrot (transmisă pe cale orală).

Lexicul moştenit cuprinde 800—1000 rădăcini de origine fino-ugrică; vocabularul de bază include şi împrumuturi timpurii intrate în l. proto-fino-ugrică din indo-europeană şi în special din indo-iraniana* veche. Ca şi în alte l. finice împrumuturi (proto-)baltice* şi (proto-)germanice* (vechi nordice, scandinave*) (contacte mai intense), cca 430 împrumuturi din slava* comună de răsărit (din sec. 7) şi din rusă* (din sec. 11). Influenţă latină*. Cea mai puternică influenţă — suedeză (a fost l. de civilizaţie şi l. oficială, Finlanda făcînd parte din regatul Suediei din sec. 12 pînă în 1809): cca 2 100 împrumuturi din sec. 13 pînă astăzi; a mijlocit şi pătrunderea a numeroşi termeni internaţionali (în parte eliminaţi în faza puristă de consolidare a l. F. moder..e standard). Termeni de specialitate din engleză*. Structura fonologică strictă a l. F. nu favorizează împrumuturile directe (de ex. impune reducerea grupurilor consonantice iniţiale). Numeroase formaţii proprii (atît ca elemente componente, cît şi ca tipuri de formare a cuvintelor) în special din sec. 19 (de ex. formele *telefooni, telehvooni* „telefon" înlocuite prin *puh-el-in* ◁ *puhu-* „a vorbi" + sufix frecventativ + sufix instrumental).

Scriere *gotică*, apoi alfabetul latin (21 litere — nu are *b, c, f, q, x, z*; are ä, ö; *y* cu valoarea /ü/, *j* cu valoarea [j]. Ortografie fonetică.

Elemente F. în laponă (unele la rîndul lor de origine baltică sau germanică), suedeză (*poika* „fiu, băiat" ▷ sued. *pojke* „băiat").

545 **FINO-UGRICĂ** (FINNISCH-UGRISCH, FINNO-OUGRIEN, FINNOUGORSKIJ, FINNO-UGRIC, FINO-UGRIAN, UGRO-FINIC), cea mai importantă din cele 2 (3) ram. de l. ale fam. uralice* (alături de ram. samoedă*, eventual şi de cea laponă*). *Europa, Asia* (N); 22,5 mil. vorb.

15 (16) l. (poate şi unele l. dispărute), toate în LL; reunite în 2 gr., ambele în LL: finic l. (cu subgr.) şi ugric (după alte păreri toate subgr. gr. finic l. şi gr. ugric ar fi pe acelaşi plan). Relaţii complicate între diferitele gr. L. F.-U. cu cel mai mare număr de vorb.: maghiara.

Înrudirea l. F.-U. recunoscută din 1730 de P. J. Strahlenberg, ofiţer în armata regelui Suediei Carol al XII-lea, prizonier în Siberia după bătălia de la Poltava; studiată începînd din 1799 de maghiarul S. Gyărmathi; „memoriu" al lui Rasmus Rask în 1818 — a susţinut înrudirea l. F.-U. cu samoeda, turca*, mongola* ş.a.

Unele trăsături comune cu l. baltice* — legături reciproce. Trăsături gramaticale şi lexicale comune cu l. dravidiene* (ipoteza unei comunităţi lingvistice mai vechi). S-au îndepărtat unele de altele în decursul timpului în fonetică, structura gramaticală, vocabular. Tipul F.-U. cel mai bine păstrat în finlandeză. Fonologie foarte diferită — foarte simplă în finlandeză, foarte complexă în laponă. Număr mic de foneme. Nu admit grupuri consonantice iniţiale şi finale, ca şi l. turcice*. Sporadic alternanţe vocalice. Armonia vocalică nu e generală, ca în ram. turcică — nu se întîlneşte în toate l. F.-U. actuale: cel mai bine reprezentată în maghiară, mai puţin consecventă în

finlandeză, lipseşte aproape complet din estonă şi celelalte l. F.-U.; ar putea fi rezultatul extinderii la sufixe a opoziţiei vocală anterioară/posterioară, care domina destul de strict rădăcina cuvîntului în l. F.-U. primitivă. Alternanţe consonantice în l. din subgr. finic 2.

Au păstrat în comun unele sufixe gramaticale şi derivative, un număr redus de rădăcini lexicale, folosirea postpoziţiilor (finlandeza are şi prepoziţii). L. aglutinante (formarea cuvintelor prin aglutinarea la rădăcini a afixelor — prefixe, infixe, sufixe); un anumit număr de elemente flexionare.

După desprinderea din l. proto-uralică a viitoarei ram. samoede (între 8000 şi 5000 î.e.n.), l. F.-U. a rămas unitară cîteva milenii (pînă la sfîrşitul milen. 4 î.e.n.). Leagănul l. F.-U. — probabil între Ural şi Volga; răspîndită apoi spre S (cursul mijlociu al Volgăi), în Asia; gr. ugric s-a desprins prin 3000—2500 î.e.n.; ram. europeană — din milen. 2 î.e.n. L. *proto*-F.-U. (F.-U. *primitivă*) se caracteriza după unele păreri prin alternanţe vocalice regulate, asemănătoare celor din l. germanice*; avea cazuri.

Cele mai vechi contacte între l. uralice şi alte l. — între l. F.-U. primitivă şi l. indo-europene* (numeroase cuvinte: termenii pentru „sută", „albină" etc.). Influenţe reciproce cu l. *hazară*, cu l. turcice din gr. *kipceak*. Împrumuturi slave*, vechi iraniene*, *proto*-baltice, *proto*-germanice*, vechi *nordice*, scandinave*, din *vechea ciuvaşă*, ciuvaşă*, *turca de pe Volga şi Irtîş*, alte l. turcice.

546 **IchiFIPA** (iciFIBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 78 000 vorb.

547 **FLAMANDĂ** (FLEMISCH, VLAAMS (CH)), l. indo-europeană* din ram. germanică* de V. *Belgia* (N, V), *Franţa* (NV), *Olanda*; 5,6 mil. vorb., în parte bilingvi. L. oficială în Belgia alături de franceză*.

După unii d. sau variantă *(de S)* a l. olandeze* sau a unei l. *olandezo-flamande (dutch-flemish, neerlandeză)*, cu diferenţe minime (în fonetică) — după unele păreri mai mici decît între engleza* britanică şi cea americană; după unii autori olandeza şi F. ar reprezenta cele 2 forme standardizate ale d. german* *(francon) de jos*.

Ar cuprinde 4 gr. de d.: *occidental* (Flandra de V), *oriental* (Flandra de E) — formînd împreună F. *ze(e)landeză; brabançon* (din reg. Bruxelles pînă în Olanda); *limburgisch (limburgeois)* (din Limburg — la E de Brabant).

Dezvoltare a l. francilor salici, cu elemente din germana de jos (de pe litoral). Atestată din sec. 12 (fragmente de documente în forma veche a d. *limburgisch*); literatură medievală. L. literară *neerlandeză* medievală — bazată pe elemente din F. şi din graiul din Brabant; rol de l. administrativă şi juridică facultativă în sec. 15—18; dezvoltare separată a F. şi olandezei (formă cultivată proprie) de la sfîrşitul sec. 16 — începutul sec. 17. Împrumuturi din franceză (din l. literaturii vechi franceze, cu elemente din d. *francian* şi *din Champagne*, şi din l. regională de cancelarie şi de cultură *franco-walonă*) din sec. 11 pînă în sec. 16—17; influenţă mai puternică decît asupra l. olandeze, devenită mai intensă din sec. 19 pînă astăzi.

Unificarea ortografiei în Belgia şi Olanda în 1863 şi mai ales 1946.

548 **FOI** (FOE, KUTUBU), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 2 584 vorb.

D.: *fimaga, ifigi, kafa, kutubu, mubi.*

549 **FORE,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 12 021 vorb. (1960).

Varietatea *de N* se caracterizează prin absenţa oclusivelor prenazalizate; 2 tonuri: înalt şi jos; accent nefonologic; topica: adjectiv-substantiv.

550 **FORMOSAN,** gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. malaio-polineziană* de N. *R. P. Chineză* (Taiwan = Formosa). 20 l., în LL 8, reunite în 2 subgr.: atayalic* (ar reprezenta rămăşiţele primei migraţii austroneziene) şi restul l. F. (cu secţiunile *paiwanic* şi *tsouic*) — rezultate probabil din a 2-a migraţie. L. tribale minoritare (între cîteva mii şi cîteva zeci de mii vorb. fiecare). Identificarea l. F. ca austroneziene — datorată lui J. H. Klaproth (1822).

L. foarte diferite structural. Alternanţe fonetice. Morfologie dezvoltată (afixe, pronume demonstrative, flexiune verbală, particule).

Dicţionare din sec. 17; traduceri de texte religioase.

551 **FOX** (MUSQUAKIE), l. amerindiană din fam. algonkină*. *S.U.A.* (Iowa, Kansas, Oklahoma), *Mexic;* 1 000 vorb.

Nu admite consoane finale de cuvînt — orice emisiune sonoră se termină în vocală scurtă. Forme speciale de vocativ: *iškwe:wa* „femeie", voc. *iškwe, iškwe:wak* „femei", voc. *iškwe:tike*. Foloseşte reduplicarea ca un afix: *wa:pameiwa* „el îl priveşte", *wa:-wapameiwa* „el îl examinează", *wa:pa:wa:pameiva* „el să-l privească". Structură semantică specială a termenilor de rudenie: termenul pentru „unchiul dinspre mamă" include şi pe „fiul surorii bunicii".

D.: *kickapoo (ki(k)apoo, kikapu, kikkapoe), sauk (sac(k), sahkey, sakewi, sakis, sauki(e), sawk(ee))*.

Mai multe silabare.

Scanned with OKEN Scanner

552 **FRAFRA**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. nankanse*, fie l. înrudită (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana;* 138 000 vorb.

553 **FRANCEZĂ** (FRANÇAIS, LANGUE D'OÏL, LANGUE D'OUI), l. indo-europeană* din fam. l. romanice* occidentale, gr. galo-romanic. *Europa, America, Africa, Asia* (SE), *Oc. Indian, Oceania;* 61 250 000—103 mil. vorb. (surse diferite), din care 41 mil.—75 mil. ca l. maternă, 12 mil.—15 mil. ca l. secundă (surse diferite). L. oficială (sau co-oficială) în Franța, Belgia (d. wallon — alături de flamandă* și germană*), Elveția (V — alături de germană, italiană* și retoromană*), Luxemburg (alături de luxemburgheză*), Monaco, Andorra (alături de catalană* și spaniolă*), Canada (din 1969; din 1973 la egalitate cu engleza* și vorbită de cca 30% din loc.), Benin, Burundi, Camerun, Republica Centrafricană, Ciad, Coasta de Fildeș, Comore, Congo, Gabon, Guineea, Haiti, Madagascar (alături de malgașă*), Mali, Niger, Rwanda (alături de rwanda*), Senegal, Togo, Volta superioară, Zair, și în diferite teritorii dependente: Guadelupa, Guyana franceză, Martinica, Noua Caledonie, Polinezia franceză, Réunion, Wallis și Futuna și actuala Republică Djibouti L. uzuală în Insulele Normande (Jersey — d. franco-normand), Algeria, Barbados, Kampuchia, Laos, Liban (alături de engleză; folosită în comerț, presă, radio-televiziune), Tunisia, Saint Pierre — Miquelon, Vanuatu (alături de engleză) și în teritoriile autonome Grenada și Seychelles, folosită și în S.U.A. (N, Louisiana), Maroc, Mauritania, Mauritius ș.a. Una din cele 6 l. oficiale și de lucru ale Adunării Generale a O.N.U. (din 1945). Numită *langue d'oïl (d'oui)* după forma (veche și modernă) a adverbului de afirmație (cf. și occitana*).

Considerată l. romanică cu evoluția cea mai divergentă în domeniul foneticii, sintaxei frazei (simplificare), lexicului; comparată cu chineza* și unele l. sudaneze. 14—16 vocale (surse diferite); vocale caracteristice: anterioare rotunjite *ö, ü* (ca în l. germanice*, finougrice*, turcă*); o vocală neutră *ə* (*e* feminin, instabil, caduc, mut — realizat și ca *ø*), 4 vocale nazale; 2 grade de deschidere la vocalele medii *e, o, ö;* 2 feluri de *a* (anterior/posterior); 17 consoane (are *š, ž, ñ; r* cu diferite realizări fonetice — „graseiat" ș.a.); 3 semiconsoane. Nu are diftongi, ci combinații semivocală + vocală. Accent nefonologic final; accent de grup. Predomină silabele deschise (structura CV). Multe cuvinte monosilabice; numeroase cuvinte și grupuri de cuvinte omonime (comparată cu chineza). În fonetică sintactică fenomenul numit *liaison* („legătură"), care constă în pronunțarea consoanei finale a unui cuvînt (nerostită în mod obișnuit) împreună cu inițiala vocalică a cuvîntului următor, cînd între cele 2 cuvinte există o legătură logică și gramaticală strînsă — de ex. poate contribui la marcarea pl.: *les enfants* [le zãfã]. Rol important al intonației; impresie auditivă caracteristică. Structura gramaticală analitică la clasa numelui, sintetică (flexionară) la clasa verbului. Categoria genului (masc., fem.) și numărului (sg., pl.) se manifestă la clasa numelui (substantiv, adjectiv) prin acord (adjectivul atribut sau nume predicativ se acordă în gen și număr cu substantivul la care se referă); mărcile sînt purtate de articol, adjectivul posesiv sau demonstrativ care precedă substantivul, în codul scris și de substantiv și adjectiv. Opoziția masc./fem. se exprimă și prin variația silabei (în special a consoanei) finale *(neuf* „nou" — *neuve)*, adăugarea sau substituirea unui sufix *(admirateur* „admirator" — *admiratrice)*, cuvinte diferite (*père* „tată" — *mère* „mamă"); în codul scris mai multe mărci redundante (în special grafemul *-e*, eventual cu modificarea silabei finale). Pl. exprimat în codul scris prin grafemul *-s* (în unele cazuri *-x, -aux*). Numai 50 substantive (2%) prezintă diferențe fonologice sg.-pl. Distribuția mărcilor de gen și număr formează 2 sisteme distincte, care nu se suprapun, chiar dacă au unele aspecte comune. Distincția de număr corespunde unei distincții reale, cea de gen respectă la animate distincțiile de sex (la inanimate nu corespunde unei realități). Pronumele și adjectivul pronominal poartă același fel de mărci. La verb, din cauza confundării multor desinențe, persoana se marchează obligatoriu prin antepunerea pronumelui personal. 4 moduri personale: indicativ, imperativ, condițional (folosit în regentă pentru a exprima consecința ipotezei din condițională), subjonctiv (cerut de anumite conjuncții). Moduri impersonale: infinitiv și participiu (prezent — folosit și ca gerundiv — și trecut). Timpuri simple (mai multe la indicativ, la celelalte moduri — mai puține): prezent, imperfect, perfect simplu, viitor. Timpuri compuse cu auxiliarele *être* „a fi" sau *avoir* „a avea" + participiul trecut (care se acordă în gen și număr cu subiectul cînd e conjugat cu verbul *être*, și cu complementul direct cînd este conjugat cu verbul *avoir*, iar complementul precedă verbul). Verbele se conjugă prin adăugarea desinențelor la una sau mai multe baze (în funcție de caracterul regulat / gradul de neregularitate al verbului), în unele cazuri cu intercalarea unei vocale de legătură și unele modificări de timbru ale vocalei bazei. Verbe pronominale (însoțite de pronumele reflexiv) — cu valoare pronominală propriu-zisă, reflexivă sau pasivă. Concordanță strictă a timpurilor verbale între subordonată și regentă. Topică strictă: substantiv-

Scanned with OKEN Scanner

adjectiv, subiect-verb-obiect (în propozițiile afirmative); inversiune în propozițiile interogative, cu efect stilistic, emfatic. Lexic eterogen: puține elemente din substratul celtic* (galic*), numeroase elemente latinești moștenite, semi-savante și savante, inclusiv procedee de formare a cuvintelor (au dat naștere la dublete; unele pătrunse și în l. uzuală); considerată l. romanică cu cele mai multe împrumuturi germanice* (în special *francice*) — mai ales în d. de NE și E; împrumuturi din occitană, italiană, arabă* (unele dispărute), greacă* (în special din a 2-a jumătate a sec. 18 în l. savantă și uzuală); puternică influență engleză *(britanică* și *americană)* în sec. 20.

D.: *francien* (din Ile-de-France și reg. Parisului), *orléanais, bourbonnais, berrichon, champenois, picard, normand, wallon, lorrain, bourguignon, franc-comtois, angevin, poitevin, saintongeais, angoumois. Francoprovensala* constituie un gr. de d. galo-romanice considerate adesea ca alcătuind o l. distinctă: unele evoluții fonetice comune cu F. — în special în domeniul consonantismului — și altele cu occitana — mai ales în privința vocalismului. Între F. și occitană* — zonă de tranziție numită *croissant*. Suprapunerea F. oficiale peste vechile d. locale a dat naștere diferitor varietăți de F. regională.

Cele mai vechi atestări: *Les Serments de Strasbourg* (842) (jurămîntul fiilor lui Carol cel Mare), iar ca operă literară *Séquence (cantilène) de Sainte-Eulalie* (881). Istoria l. F. împărțită în general în 3 perioade: *vechea* F. *(ancien français)* (sec. 9—14), F. *medie (moyen français)* (sec. 14—16) și *modernă (clasică și post-~)* (începînd din sec. 17). În vechea F. se continuă transformările din epoca romanică și anume tendința generală spre simplificare, dezvoltarea sunetelor caracteristice ə și *ü*, a diftongilor *ie* și *œ*; se menține diftongul *au* < *a* + *l*; *oi* > *we*; africatele se reduc la fricative *(tʃ, dž, ts, dz* > *ʃ, ž, s, z)*; se menține declinarea bicazuală (caz subiect, caz regim), dar articolul începe să preia funcția de marcă a genului și numărului, iar topica — aceea de marcă a rolului cuvintelor în propoziție; la verbe persoana este marcată prin desinențe (pronumele personal subiect nu este obligatoriu) și prin alternanțe în radical *(aime* „iubesc" — *amons)*; apar timpurile compuse și supra~; în domeniul lexicului și formării cuvintelor împrumuturi germanice și calcuri după latină (prin derivare populară și savantă). Numeroase d. literare folosite și în redactarea documentelor oficiale. Ortografia, nenormată, nu mai reflectă pronunțarea; se introduc litere parazite. Dezvoltarea ulterioară a tiparului va contribui la fixarea ortografiei. Din sec. 10 începe să se răspîndească d. *francien* din regiunea capitalei — pe măsura întăririi statului centralizat. În trecerea de la F. *veche* la cea *medie* se accentuează amuțirea consoanelor finale (lat. *frons, tis* > *front* [frõ] „frunte") și intervocalice (lat. *vita* > *vie* „viață"), palatalizarea și vocalizarea unor consoane (lat. *factum* > *fait* [fɛ] „fapt"), palatalizarea lui *c-+a* (lat. *cantare* > *chanter* [ʃãte] „a cînta"), nazalizarea vocalelor urmate de *n* (lat. *vinum* > fr. *vin* [vɛ̃)] „vin"), schimbarea timbrului vocalelor în funcție de poziția față de accent și de caracterul deschis/închis al silabei (lat. *nasum* > *nez* [ne] „nas"), dispariția vocalelor posttonice (lat. *porta* > *porte* [port] „ușă"); cea mai importantă transformare gramaticală este pierderea flexiunii bicazuale; ca urmare *-s* devine marca pluralului, prepozițiile exprimă funcția sintactică a cuvintelor; se reorganizează sistemele articolului, demonstrativelor, pronumelor; în flexiunea verbală se reduce rolul alternanțelor în radical. Prin „ordonanța" de la Villers-Cotterêts (1539), F. este proclamată l. națională oficială, interzicîndu-se folosirea d. locale și a occitanei în scopuri oficiale. F. comună fixată la începutul sec. 17 (în 1694 apare Dicționarul Academiei Franceze, întemeiată în 1635). L. populară continuă să evolueze foarte mult în raport cu l. literară, oficială, care rămîne apropiată de F. *clasică*.

Se deosebește de celelalte l. romanice prin caracterul etimologic al ortografiei, care reflectă pronunțarea de acum 4—5 sec. (multe litere, în special finale, și *h* nu se pronunță); prezintă totuși avantajul de a diferenția numeroasele omofone (de ex. *ver* „vierme", *vert* „verde", *vers* „spre" sau „vers", *verre* „pahar"). În codul scris mai multe mărci redundante pentru diferitele categorii gramaticale decît în codul oral. Semne diacritice (accent ascuțit, grav, circumflex, sedilă).

Puternică influență a d. *franco-normand* în formarea l. engleze; F. a influențat catalana din Andorra; în sec. 17—19 a fost l. internațională a culturii, științei, diplomației în afara Franței și apoi chiar a Europei; din a 2-a jumătate a sec. 19 întrecută în acest rol de engleză. Influență asupra diferitor l. printre care și a românei*. A dat naștere în sec. 17—19 cîtorva *pidginuri*, astăzi dispărute, în Canada, N și V Africii (așa-numitul *Petit-nègre*), Indochina, Noua Caledonie, cum și diferitor varietăți creole franceze*.

554 **FRIZONĂ** (FRIESISCH, FRISIAN, FRISON), l. indo-europeană* din ram. germanică* de NV. *Olanda* (N), *R. F. Germania* (NV), *Danemarca, S.U.A.*; 311 500—396 700 vorb. (surse diferite), în special în zonele rurale; majoritatea bilingvi; în regres (pe cale de a fi înlocuită de olandeză*).

A fost considerată d. al l. germane* *de jos*. L. cea mai apropiată de (vechea) engleză* — mai apropiată de aceasta decît de olandeză și de germană. Se caracterizează prin transformarea guturalelor germanice *k*, *g* + *i*, *e* în *ts*, *ds*: *tserke* „biserică" față de germ. *Kirche*.

3 gr. de d., cu deosebiri în fonetică și fonologie, morfosintaxă, lexic, frazeologie (situație asemănătoare cu cea a retoromanei*): *de V* (Olanda — prov. Friesland, ins. Terschelling, Schiermonnikoog; 300 000—350 000 vorb.), *de E* (3 localități din Saterland — 1 000 vorb., plus 2 000 care îl înțeleg; dispărut din 1930 din ins. Wangerooge) și *de N* (la S de granița danezo-germană pînă la Husum, ins. Frizone: Sylt, Amrum, Föhr, Helgoland; 10 500 vorb.). F. *de V* are 3 d., cu diferențe în special fonetice și lexicale, iar în insule și în orașul Hindelopen s-au dezvoltat forme dialectale proprii; F. *de N* are 7 d. continentale și 3 insulare (nu a ajuns la o formă standard unitară — se folosesc d. regionale).

Vechea F. standard — l. de cancelarie în sec. 11—15 (s-au păstrat numeroase documente juridice) bazată pe F. *de V* și pe d. *de V* al F. *de E*. Pentru celelalte zone dialectele nu există atestări medievale (abia din sec. 17). Tradiție literară a F. moderne *de V* în special din sec. 19. Literatură cultă abia din sec. 19—20. F. *de V* dispune de o l. standard supradialectală bazată pe d. *klei* — normă stabilită din prima jumătate a sec. 19. F. *de N* folosită în învățămînt din 1925, F. *de V* din 1955 (din 1956 l. juridică facultativă în prov. Friesland).

Derivă din gr. *anglo-frizon*, care cuprindea idiomurile anglilor și saxonilor, din care provine și engleza. Cuvinte germanice moștenite, unii termeni de cultură latini*, influența germanei de jos în evul mediu, mai tîrziu influență olandeză în F. *de V* și daneză* în F. *de N*, influența germanei de sus în F. *de E* și *de N*.

Alfabetul latin (vocalele lungi marcate prin accent circumflex; folosește și accentul ascuțit).

A dat naștere așa-numitei F. *orășenești* — d. „mixt" F.— olandez. Numeroase elemente F. în olandeza literară modernă.

555 **FULA** (FELLANI, FUI(AH), FULANI, FULBE, FULFEDE, FULFULDE, PEUL, P(O)ULAR, TOUCOULEUR, TUKOLAR), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). Originea și apartenența genealogică mult discutate. Cea mai mare parte a specialiștilor consideră F. ca l. negroafricană, unii au clasificat-o în fam. afro-asiatică*. Cele mai cunoscute denumiri ale l. au la bază numele etnic indigen: *pulo* (deformat în *peul*), pl. *fulbe* „peuli", de unde și *pular*, pl. *fulfulbe* „limba peulilor". Vorbită pe un teritoriu vast de la Oc. Atlantic la Nil (*Senegal, Guineea, Mali, Volta Superioară, Niger, Nigeria, Camerun, Ciad, Mauritania, Sierra Leone*); 4 mil.—6 mil. vorb., amestec de negri și cușiți, păstori nomazi sau sedentari (cei sedentari au propagat islamul în cursul ultimului secol). S-a scris mult despre originea peulilor, unii căutînd să-i identifice cu popoare biblice (*puth*). F. este folosită în presă, administrație (Nigeria) și la radio. L. de prestigiu în Camerun.

10 vocale, 25 consoane, 3 semiconsoane. Cantitatea vocalică are valoare fonologică: *war-ā-de* „a se omorî"—*wārāde* „a aduce la sine", *salugo* „a refuza",—*saalugo* „a trece". Consoane specifice numite „clacante", asemănătoare clicurilor din bantu* și boșimană*, dar cu o pronunțare mai puțin puternică. Tonurile au valoare morfologică: *o wara* „el omoară" — *o warà* „el nu omoară" — *o warà* „el a fost omorît". Clase nominale (între 20 și 25, în funcție de d.). Din cele 25 clase, 5 sînt de obicei asociate cu înțelesul de pl., 20 cu înțelesul de sg.; 25 clase de persoane; 17 nonpersonale, 4 diminutive și 2 agumentative. Alte specializări semantice asociate diferitelor clase sînt: copaci; lichide; substantive care nu pot avea pl.; părți și produse ale plantelor; obiecte lungi și subțiri; ierburi și tufe; insecte și pești. Diversele clase sînt marcate prin sufixe. Fenomenul cel mai caracteristic și care a provocat cele mai multe speculații asupra originii sale este alternanța consoanei inițiale, în special la substantive, combinată cu înlocuirea sufixului la pl.: dacă la sg. cuvîntul începe cu o oclusivă, la pl. are o fricativă cu același punct de articulare și invers. (Nu toate consoanele sînt însă supuse alternării — 9 sînt imuabile). Există serii de consoane omorganice cu cîte 3 variante. Cele 2 fenomene (clase nominale cu sufixe de clasă diferite la sg. și pl. și alternanțele consonantice) explică de ce în F. pl. se deosebește mult de sg.: *pulo* „peul", *fulbe* „peuli", *kado* „rob", pl. *habe; pudoo* „începător", pl. *fudole; o wari* „el a omorît", pl. *be mbari; o fetty* „el a despicat" — pl. *be pettyi*. La substantive numele generic este aproape totdeauna cel al femelei la animale și cel al bărbatului la persoane: *bi' makko* „băiatul său", *bi debbo makko* „băiatul ei femeie" = „fiica sa", *nyiwa* „elefant", *ngari nyiwa* „elefantul mascul". Un substantiv simplu ce denumește o masă se opune unei forme care desemnează o parte sau unei forme folosite pentru a indica mai multe părți (*huḍo* „iarbă", *huḍol* „fir de iarbă", *huḍi* „fire de iarbă"). La pronumele pers. 1 pl. 2 forme: *'amen* (exclusiv) și *ma'en* (inclusiv). Noțiunea exprimată în l. europene prin verb reflexiv este redată numai prin afix verbal, dar mai des printr-un substantiv care înseamnă „cap" *(ho're)*: *O vi'i ho're makko* „el spune în capul lui" = „el își spune".

Scanned with OKEN Scanner

Există 3 pronume demonstrative: de apropiere, de depărtare şi de determinare: *gorko o'o* „acest om", *gorko oya* „acel om", *gorko on* „omul"; *fulḅe ḅe'e* „aceşti peuli", *fulḅe ḅeya* „acei peuli", *fulḅe ḅen* „peulii". Radicalul numeralului 5 este înrudit cu cel al cuvîntului „mînă" (*dyungo* „mînă" — *dyo'o* „5"). La verbe frecvenţa vocalei *i* (*bir* „a mulge", *lim* „a socoti", *fidy* „a cînta") pare să indice că vocala din radical a avut o valoare morfologică (*i* arată că e vorba de acţiune repetată). Există procedeul derivării verbelor de la radicalul simplu prin sufixarea unor elemente: *sod-u* „cumpără", *sodoy* „va cumpăra", *sodan* „a cumpăra pentru". Formarea cuvintelor bogată, în special derivate nominale de la acelaşi radical.

D. foarte numeroase, împărţite în 2 gr. mari, în funcţie de morfemul infinitivului: *-go* în gr. oriental şi *-de* în cel occidental. Sînt şi alte deosebiri care permit împărţirea în subgr. *(bag(h)irmi, borroro, foufoude, fouta jalou, poular, macina)*. Alături de l. vorbită există o variantă literară, mai conservatoare, în care s-au scris opere poetice, religioase şi profane. A fost influenţată mai ales în varianta literară de araba* clasică; cuvintele arabe au fost introduse prin l. maninka* în V şi prin l. kanuri* şi mai ales hausa* în E. Împrumuturi din engleză* şi franceză* şi din l. negroafricane ca wolof* (Senegal), maninka (Guineea), hausa şi kanuri (E). Atestată din 1660 (vocabular).

Scrisă cu alfabete diferite. În mediile puternic islamizate s-a folosit scrierea arabă în varianta ei maghrebiană, cu unele valori deosebite date semnelor arabe pentru a nota fonemele inexistente în arabă (datorită importanţei elementelor vocalice în F., *scriptio plena* este regulă, un semn particular notează pe /e/ inexistent în grafia arabă). Adoptarea scrierii arabe la F. nu se face fără dificultăţi determinate atît de structurile diferite ale sistemelor fonologice ale celor 2 l., cît şi de faptul că există mai multe reguli de transcriere în funcţie de regiuni. Din această cauză presa şi administraţia din reg. cu multă populaţie F. folosesc mai degrabă alfabete fonetice derivate din cel latin*.

556 **FULIRO** (FULIIRO, ikiFULIIRU, FURIIRO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 56 000 vorb.

557 **FULNIÓ** (CARNIJÓ, FORNIÓ, IATÉ), l. amerindiană din *phylum* macro-ge*. *Brazilia* (Pernambuco); 1 500 vorb. (1946).

558 **FUNGOR** (FUNGUR), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib*. *Sudan;* 2 400—4 500 vorb.

D.: *kau, lukha, nyaro, werni.*

559 **FUR** (FORA, FORDUNGA, FURAWI, KON(D)JARA, KUNGARA), l. din fam. nilo-sahariană* care formează singură un gr. (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan, Ciad;* 170 000—172 000 vorb. (surse diferite).

11 vocale (3 lungi), 18 consoane (3 lungi), 2 semiconsoane. Clase nominale. Prefixul *mu-* pentru clasa umană. Sg. substantivelor e marcat de obicei printr-un prefix *d-*, înlocuit la pl. cu *k-*; aceleaşi elemente sînt folosite ca bază a pronumelor posesive acordate cu substantive la sg., respectiv pl. Atributul precedă sau urmează substantivul, după cum acesta e nedeterminat sau determinat.

560 **FURU** (GBAYA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Zair;* 5 000 vorb.

561 **FUTUNANĂ DE EST** (EAST(ERN) FUTUNA(N), HORNE ISLANDS), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Ins. Wallis şi F(o)ut(o)una* (F(o)ut(o)una= Ho(o)rn, Horne), *Noua Caledonie;* 2 629 vorb. (1967).

Tipărituri religioase din 1845. Împrumuturi din l. clasice (în traducerile din *Biblie*) şi din pidgin-English* (de ex. *pusi* „pisică").

562 **FUYUGE** (MAFULU), l. papua* din fam. goilala*. *Papua-Noua Guinee;* 10 000 vorb.

G

563 **GÃ-ADANGME** (ACERA, AMINA, GA(I)N), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. cburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana;* 250 000 vorb.

17 vocale (7 orale scurte, 7 lungi, 3 nazale), 26 consoane, 2 semiconsoane. 5 tonuri: înalt, mediu, descendent, ascendent, ascendent-descendent. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *gã, adangme, krobo.*

Vorb. l. **G.** folosesc sistemul de comunicare prin tobe bazat pe l. akan*. Influenţe reciproce între **G.** şi akan, *awutu;* există texte religioase care conţin un amestec de material lexical din aceste l. În aria **G.** se folosesc texte scrise în akan.

Alfabetul „Africa".

564 **GABIN** (GA('A)NDA, KABIN, KANDA), i. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. tera(wa)*. *Nigeria* (E); 5 400—10 000 vorb. (surse diferite).

565 **GADBA** ((KONDEKOR) GADABA, OLLĂRI, POYA, SALUR), l. din fam. dravidiană*. *India* (Andhra Pradesh); 8 800 vorb.

2 d. (separate prin d. *gadba* al l. gutob*): *ollări (hollar gadbas, kondkor)* — sau l. separată, apropiată de parji*; *salur* (*poya* — denumire greşită) — diferit de ollări în fonologie şi mai ales prin împrumuturile din telugu*.

566 **GADDANG CREŞTINĂ** (CHRISTIAN GADDANG), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 16 700—28 150 vorb. împreună cu gaddang păgînă*.

D.: *iraya, katalangan (es) (catalanganes), maddukanyang (maddukayany).*

567 **GADDANG PĂGÎNĂ** (PAGAN GADDANG), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 16 700—28 150 vorb. împreună cu gaddang creştină*.

568 **GADSUP,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 7 000—15 227 vorb. (1960) (surse diferite).

6 vocale, 8 consoane (nu are oclusive prenazalizate), 1 semiconsoană (*y*). 4 tonuri: înalt, jos, ascendent, descendent. Structura silabică (C)V(C). Accent nefonologic. În d. *agarabi* 3 vocale scurte şi 3 lungi, 7 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-subsantiv.

D.: *agarabi (agarabe), gadsup, oyana.*

569 **GAHUKU** (GAFUKU), i. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 10 000—22 990 vorb. (surse diferite).

După altă părere ar forma împreună cu nomane* l. *dene.*

În asaro* 5 vocale, 15 consoane (oclusivele sonore — prenazalizate).

D.: asaro — sau l. separată, *gahuku.*

570 **GALEZĂ** (CIMRICĂ, CIMRICO, CYMRAEG, GALLOIS, KYMRISCH, WELSH), l. indo-europeană* din fam. celtică*, gr. britonic. *Marea Britanie* (Ţara Galilor), *S.U.A., Argentina* (Patagonia); 656 000 vorb. Numele fr. *gallois* este un derivat de la *galles;* numele englezesc al reg. *Wales* (v. engl. *weales,* pl. al lui *wealh* „străin") stă la baza termenului *welsh,* neacceptat de galezi, care îşi spun *cymri.*

Este caracteristică existenţa consoanelor *l* şi *r* surde; modificarea consoanei iniţiale determinată de finala cuvîntului anterior (*draig* „balaur", *coch* „roşu" devin *yddraig goch* „balaurul roşu"). Flexiunea nominală a dispărut din epoca preliterară, raporturile gramaticale fiind exprimate prin topică şi prepoziţii (*cornel yr ystafell* „colţul peretelui"). Prepoziţia poate primi desinenţă, ca în arabă* şi maghiară* (*gan* „cu", *gennyf* „cu mine"). Infinitivul s-a dezvoltat în detrimentul formelor flexionare (*ruy'n darllen* „eu citesc", lit. „eu sînt la citire"). Are un bogat sistem de derivare, ceea ce permite crearea multor cuvinte noi şi păstrarea unui vocabular relativ puţin încărcat cu împrumuturi.

2 tipuri de d., *de N* şi *de S,* cu diferenţe pronunţate. **G.** are o bază socială mai stabilă decît irlandeza*, fiind cultivată în toate mediile sociale (nu numai la sate, ca aceasta). Folosită în şcoală (inclusiv în universitate), presă, teatru, radio, lucrări ştiinţifice şi literare, dar nu este l. oficială (în justiţie se foloseşte engleza). L. literară nu se bazează pe vreun d., deci pe l. vorbită, ci porneşte de la tradiţia barzilor, codificată în sec. 16.

G. a avut următoarele etape: *primitivă* (înainte de sec. 8), *veche* (sec. 9—11), *medie* (sec. 12—15), *modernă* (sec. 15 pînă azi). Vocalismul **G.** a suferit multe modificări datorită schimbării locului şi naturii accentului. Consonantismul prezintă trecerea lui *s* primar iniţial la *h* (lat. *somnus* > *hun*), la fel ca în bretonă*. În vocabular **G.** a suferit influenţa

Scanned with OKEN Scanner

franceză* în sec. 12—14 (*braf* „drăguț", *tafarn* „han", *bastard*) și engleză* (medie și modernă). În ultima vreme s-a dezvoltat o mișcare puristă împotriva influenței engleze. Tradiție literară neîntreruptă din sec. 6. La început literatura a fost orală (transmisă prin barzi), apoi scrisă (din sec. 11). Legende galeze, fixate în scris în sec. 12—13 sub titlul *Mabinogion*, au influențat mult întreaga literatură occidentală din evul mediu (sec. 12—14), care nu poate fi înțeleasă fără scrierile barzilor galezi (ciclul cavalerilor mesei rotunde de la curtea regelui Arthur, rege legendar în Țara Galilor). Poezia națională galeză s-a dezvoltat în mai multe perioade, cea mai strălucitoare în sec. 13—15, fiind marcată de poezia de curte a cărei dezvoltare a precedat chiar pe cea din Franța (reprezentantul cel mai ilustru Dafydd abb Gwylym). Poezia continuă și azi să fie foarte apreciată de galezi: în fiecare an concursurile de poezie *(Eisteddfodau)* sînt urmărite cu interes.

Ortografie cu litere latine (1621), din care lipsesc literele *j*, *k*, *q*, *x*, *z*. O serie de consoane au alte valori decît în engleză: *w* este vocală (un *u* scurt): *gwr* „om", *bwyd* „hrană"; *ch* e pronunțat ca în germană: *chwaer* „soră"; *f* notează pe *v* (*nef* „cer"), iar pentru notarea lui *f* se folosește *ff* (*caffyl* „cal"). Literele specifice **G.**: *dd*, pronunțat ca engl. *th* sonor (*dydd* „zi"), și *ll*, pronunțat [hl']. Acest grup apare mai ales la începutul unor toponime *(Llandudno, Llangollen, Llanfyllin)*. Numele de localități galeze au forme dintre cele mai ciudate din lume: *Betws-y-Coed, Pent-bont-rhyd-y-beddau.*

Din **G.** sînt cuvinte ca: *flanelă, pled*, existente în diverse l. europene.

571 **GALICĂ** (GAULISH, GAULOIS), l. indo-europeană* din fam. celtică*, singura reprezentantă a celticei continentale, vorbită pe teritoriul Galiei. A dispărut în sec. 1 sub presiunea l. latine*. Este cunoscută prin diverse nume de locuri și de persoane păstrate sub formă latinizată și prin aproximativ 100 inscripții, în general foarte scurte (sec. 3 î.e.n. și începutul e.n.).

Nu se știu prea multe lucruri despre **G.** Se cunoaște o caracteristică tipică pentru l. celtice: dispariția lui *p* în cuvintele indo-europene care aveau această consoană. Astfel, rădăcina PLT se regăsește intactă în grec. *platanos*, lat. *planta*, dar e fără *p* în **G.**: *litano* „larg".

Se pare că **G.** n-a folosit scrierea; pentru transmiterea diverselor epopei a fost folosită calea orală.

Din **G.** au intrat o serie de cuvinte în latină, de unde s-au transmis tuturor l. romanice*: *bracae* „pantaloni", *carrus* „car de luptă cu 4 roți". **G.** a fost l. de substrat pentru franceză* și dialectele italienești* *nordice*. În franceză sînt 180 cuvinte **G.**: *alouette, ambassade, arpent, braie, bruyère, landes, lieue, mouton, soc, vassal* etc. (numai 2—3 verbe, restul substantive). Numeroase toponime din Franța și Italia de Nord au la bază nume **G.** *(Rouen, Rennes, Verdun, Milano, Lyon)*. S-au pus pe seama substratului galic și o serie de fenomene fonetice din franceză (apariția lui *ü*, transformarea grupului *ct* în *it:* lat. *noctem* > *nuit*), ca și apariția sistemului de numărare vigesimal.

572 **GALLA** (AFAN, OROMO), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia, Kenya;* 2 mil.—8 mil. vorb. (surse diferite). Numele *oromo* este dat de vorb. l. **G.** înșiși, iar **G.** de etiopieni. Rol important în reg., fiind utilizată și de somalezi.

12 vocale (6 scurte și 6 lungi), 29 consoane, 3 semiconsoane. 4 tonuri. Sistem de numerație zecimal. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Graiuri cu deosebiri mici, care nu împiedică înțelegerea.

Nu este o l. scrisă. Din sec. 16 etiopienii au notat cuvinte **G.** în scrierea lor; în aceeași scriere, misionarii europeni au înregistrat texte **G.** în sec. 19. O scriere **G.** cu caractere necunoscute în altă parte este atestată într-un document izolat descoperit în sec. 19. S-au făcut încercări de scriere cu alfabet arab* (la musulmani) și latin* (mai recent).

573 **GAMBA(I)** (GAMBAY, NGAMBAI, SARA GAMBAI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Ciad;* 200 000—235 000 vorb. (surse diferite).

D. sau l. înrudită: laka[2]*.

574 **GAMERGU** (GAMERGOU), i. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. mandara* (CTL) sau l. din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria;* 9 000 vorb.

575 **GAN** (BIRIFGBĒ, GANNE, GBEINNGN), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. kweni*, fie l. înrudită. *Coasta de Fildeș;* 50 000 vorb.

576 **GANAWURI** (ATEM, ETIEN, JAL), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. katab*. *Nigeria;* 4 000 vorb.

577 **GANDA** (LUGANDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda;* 1 mil.—3 mil. vorb. (surse diferite).

Clase nominale bine reprezentate (aproape toate numele de animale au prefixul *n* la sg. și pl.; *li, lu* desemnează nume colective și numele unui element dintr-un ansamblu. Se utilizează reduplicarea unui cuvînt sau a unei părți dintr-un cuvînt cu valori semantice: *bafumba* „ei fac mîncare", *bafum-bafumba* „ei se fac că fac mîncare".

Scanned with OKEN Scanner

578 **GAN(E)** (GA, G̃AN-LOBI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lobi*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară;* 51 000 vorb.

D. sau l. înrudită: padorho*.

579 **GANTS** (GAJ), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 3 520 vorb. (1960).

580 **GARDULLA** (CIRASHA, CIRRA, GARDULA, G(H)IDOLE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia;* 5 000 vorb.

581 **GARHWĀLĪ** (GARHVĀLĪ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de N. *India* (Uttar Pradesh); 1,2 mil.—1,5 mil. vorb. (surse diferite).

Nazalizarea vocalelor — fonologică. Opoziție de aspirație și la oclusivele surde și la cele sonore. Pot fi retroflexe numai oclusivele și nazala *n*.

582 **GARO,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *India* (Assam); 250 000—412 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale (nu are vocale nazalizate). 15 consoane: opoziție *ç (ts)/s, č/š, ŋ/ŋ,* dar nu *ŋ/ñ;* nu are opoziție de aspirație, nici foneme retroflexe; 1 semiconsoană *(w)*. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

L. standard în NE reg. Garo Hills din V statului Assam.

583 **GARUH,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 730 vorb.

584 **GARUS,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 900 vorb.

Persoana și numărul subiectului sînt indicate la verb prin sufixe .

585 **GATA'** (DIDAYI, DIDEI, DIDEY, DIRE, GATA?, GATAQ, GETAQ), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Orissa); sub 2 000 vorb. (unii bilingvi, vorbind și l. kuwi*, remo*).

Sistem vocalic reductibil la 5 foneme. Consoane retroflexe dezvoltate și în cuvinte indigene. Lipsește vocala neaccentuată, de aceea multe grupuri consonantice inițiale neobișnuite în l. munda. L. conservatoare. La nume alternează forme libere bisilabice cu forme combinate monosilabice.

Nu are scriere — alfabetizarea vorb. ei practic nulă.

586 **GAWANGA** (KWANGA), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee;* 7 520 vorb. După unele păreri *kwanga* = = seim*.

587 **GAWWADA** (GAUWADA, GAWATA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia;* 26 000 vorb.?

588 **GĂGĂUZĂ** (GAGAUZ(SKIJ)), l. din fam. altaică*, ram. turcică* de SV, considerată de unii d. al l. turce* (de care este în orice caz foarte apropiată). *U.R.S.S.* (R.S.S. Ucraineană, Moldovenească, Kazahă), *R. S. România* (Dobrogea), *R. P. Bulgară* (E), *Asia Mică;* 147 000—160 000 vorb. (surse diferite).

10 vocale cu perechi lungi, 21 consoane, 1 semiconsoană *(y)*. Structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D. cu diferențe fonetice și lexicale: *de E (bulgar)* — influența unor l. slave* și a românei*; *de V (maritim)* — influență greacă*; după alte păreri d. *central (čadyrlungsko-komratskij), de S (vulkanešlskij).* Folosită în învățămînt în R.S.S. Moldovenească și Ucraineană. Cea mai nouă l. standard din partea europeană a U.R.S.S. L. literară se bazează pe d. *central,* cu unele trăsături fonetice ale d. *de S.*

Împrumuturi din bulgară* (pînă în sec. 18), din sec. 19 din rusă*. Cuvinte de origine arabă* și persană* prin turcă.

589 **GBARI** (GOALE, GOALI, GWALI, GWARI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 155 000—197 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 22 consoane, 3 semiconsoane. 3 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *gbari gyenguen (matai, gangan), gbari kangye (kwange), gbari yamma (gayegi).*

590 **GBAYA** (BAJA, BAYA, BEYA, BWAKA, GBEA, GMBUAGA, GWAKA, MANJA, MBAKA, (N)GBAKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Republica Centrafricană, Camerun, Zair;* 3 mil. vorb.

2 tonuri: înalt, jos.

Alcătuită dintr-o serie de d., unele mutual neinteligibile: *ali, bangando, bagba, bokari, budigri, gbanu, gbaya, gbofi, kaka, kalla, manja, mbere, mbombe, ngombe, somo, yangele.*

591 **GE** (JE, ŽE) 1. fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-ge*; 20 000 vorb. 49 l., în LL 3. Mai importantă: capayo*.

Vocale orale și nazale. Sistem fonologic cu puține consoane orale dar cu numeroase și complicate consoane nazale.

2. MACRO-GE (MACRO-JÊ), *phylum* de l. amerindiene. Cuprinde 8 fam. *(botocudo* 9 l., *camacan* 5 l., *caingang,* carajá*, chiquito*, ge, *machacali* — 7 l., *puri* — 2 l.) și 7 l. negrupate (fulnio*).

592 **GELEB(A)** (DASANEK, DASENECH, DATHAN(A)IE, DATHANIAK, GALLAB, GALUBA, GELAB, GELLAB(A), GELUBBA, MAR(II)LE, MERILIE, RESHIAT, RUS-

SIA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia* (SE); 18 000 vorb.

5 vocale, 19 consoane, 2 semiconsoane. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

593 **GENDE** (BUNDI, IWAM), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 8 000 vorb. (1960).

594 **GERMANĂ** (DEUTSCH), l. indo-europeană* din fam. l. germanice* de V. *R. D. Germană, R. F. Germania, Austria, Elveția* (NE), *Franța* (Alsacia, Lorena), *Italia* (Alto Adige), *Belgia* (E), *Danemarca, Luxemburg, Lichtenstein, U.R.S.S., R. P. Polonă, R. S. România, R. P. Ungară, R. S. F. Iugoslavia, R. S. Cehoslovacă, S.U.A., Canada, Argentina, Brazilia, Chile;* 92 mil.—119 mil. vorb. ca l. maternă (surse diferite). L. oficială în R. D. Germană, R. F. Germania, Austria, Elveția (alături de franceză*, italiană* și retoromană*). După unele păreri **G.** *de sus* și *de jos* ar reprezenta 2 l. distincte, nu d. ale aceleiași l. După alte păreri **G.** ar fi un d. al unei l. unice *neerlandezo*-**G.**, alături de olandeză*, flamandă* și luxemburgheză* — ale căror forme literare nu sînt reciproc inteligibile, dar ale căror d. ar forma un lanț în care d. vecine sînt reciproc inteligibile — și incluzînd și idiș* și afrikaans*.

Structură fonetică relativ simplă. Sistem vocalic bogat, dar simetric. 8 (9) vocale scurte, 7 lungi; vocale anterioare rotunjite *ö, ü*, o vocală neaccentuată *ə*, 2 grade de deschidere la vocalele medii *(e-ɛ; o-ɔ)*; nu are vocale nazale. Diftongi *(au, ai, oi: Haus* „casă", *nein* „nu", *heute* „azi"). 20—21 consoane. 2 fricative surde caracteristice — palatală *(ich* „eu") și velară *(ach)* — asemănătoare cu *jota* din spaniolă*. *R* (spirantă uvulară) este abia pronunțat în poziție finală *(leer* „gol" [le:ʌ]). Oclusivele surde se realizează fonetic ca aspirate la inițială și înainte de vocală accentuată. Nu are dentale spirante ca engleza. 1 (2) semiconsoane *(y)*. Accentul pe prima silabă la majoritatea cuvintelor germanice (cu excepția verbelor cu prefixe neaccentuate). Puține omonime supărătoare. A fost comparată cu chineza* pentru structura consonantică a cuvintelor (CVC(C)). Rare asimilări — opusă francezei și japonezei* datorită absenței fenomenelor de fonetică sintactică. Considerată l. puternic flexionară, folosind antepunerea și flexiunea internă, și avînd o componentă aglutinantă. Flexiune nominală foarte bogată: substantivul, articolul (hotărît, nehotărît și negativ *kein* „nici unul") și adjectivul au flexiune în număr (sg. și pl.), caz (păstrează cele 4 cazuri din germanica comună — Nom., Gen., Dat., Ac. —, cerute de funcția sintactică sau prepoziție) și uneori în gen (masc.-fem.-neutru). Exprimă de asemenea distincția animat/inanimat. Genul este indicat la substantive prin articolul care le precedă. Numărul este exprimat uneori redundant — prin desinență și alternanța vocalei din rădăcină *(Mann* „bărbat"—pl. *Männer)*. Se deosebește de alte l. flexionare (latină*, rusă*) deoarece cazul se exprimă în special printr-un morfem antepus (articolul), care poate fi separat de substantiv prin numeroase adjective care primesc mărci secundare. 3 tipuri de declinare (tare, slabă — în *-n-*, mixtă) la adjective (în funcție de prezența unor determinanți care precedă adjectivul) și la unele substantive (după gen). Flexiunea verbală ceva mai simplă, folosind de asemenea flexiunea radicalului și aglutinarea. 4 moduri personale (indicativ, subjonctiv, condițional, imperativ) și 2 impersonale (infinitiv și participiu prezent și trecut). Numai 2 timpuri simple de bază moștenite: prezent și imperfect (preterit) — și-a creat un sistem foarte bogat de timpuri compuse cu auxiliarele *haben* „a avea", *sein* „a fi" și *werden* „a deveni" (ultimul pentru diateza pasivă). Nuanțele modale exprimate ca în engleză cu ajutorul semiauxiliarelor *dürfen* „a avea voie", *können* „a fi capabil", *müssen* „a trebui", *sollen* „a fi obligat", *mögen* „a plăcea", *wollen* „a vrea", *wissen* „a ști". Desinențele personale — aproape aceleași la toate timpurile simple și toate modurile. 2 tipuri de conjugare: slabă (preteritul se formează cu morfemul temporal *-te* + desinența personală, iar participiul din prefixul *ge-*, radical și sufixul *-t: lieben* „a iubi", *liebte—geliebt)* și tare (cca 200 verbe cu alternanțe în radical la diferite forme, inclusiv preterit și participiu, la care sufixul este *-en: sprechen* „a vorbi" — *sprach—gesprochen)*. Numeroase verbe formate cu prefixe care exprimă diferite valori semantice — unele sînt neseparabile de verb (care formează participiul fără *ge-*: *vermachen—vermachte—vermacht)*, iar altele sînt separabile, detașîndu-se de verb și plasîndu-se după el: *aufmachen* „a deschide" — *machte auf — aufgemacht)*. Considerată l. puternic incorporantă (polisintetică) în ce privește exprimarea relațiilor dintre cuvinte și grupuri de cuvinte — tendința de a forma înlănțuiri mari. Acord — predicatul se acordă în număr cu subiectul, pronumele are genul, numărul și cazul substantivului pe care îl substituie, adjectivul nume predicativ este însă totdeauna invariabil. În propoziția simplă afirmativă și în interogativa introdusă printr-un cuvînt interogativ topica indo-europeană subiect-verb-obiect: *Ich lese ein Buch* „Citesc o carte", *Wer liest dieses Buch?* „Cine citește această carte?". Inversiuni frecvente cînd fraza începe cu un complement sau o subordonată *(Jetzt lese ich ein Buch* „Acum citesc o carte"), în propozițiile interogative care nu sînt introduse printr-un cuvînt interogativ:

Scanned with OKEN Scanner

Liest du dieses Buch? „Citeşti cartea aceasta?" şi în propoziţii exclamative *(Wie schön ist dieses Buch!* „Ce frumoasă e cartea aceasta!"). În subordonate topica este de regulă subiect-obiect-verb: *Das Buch, das ich diesen Morgen gelesen habe . . .* „Cartea pe care am citit-o azi dimineaţă . . .". La timpurile compuse complementul se intercalează între auxiliar şi participiul trecut (infinitiv): *Ich habe ein Buch gelesen* „Am citit o carte". Din cauza topicii caracteristice trebuie aşteptat sfîrşitul propoziţiei, care conţine în general verbul principal, pentru a putea înţelege corect fraza. Vocabular foarte conservator — numeroase creaţii proprii prin derivare (inclusiv regresivă, cu schimbarea vocalei din radical), compunere (compuse foarte lungi, adesea prin juxtapunere — a fost comparată cu greaca*, chineza şi japoneza), numeroase calcuri.

Diferenţe dialectale mari (datorate în special marii fărîmiţări din perioada feudală) — pentru înţelegere se apelează la l. literară. Domeniul de l. **G.** se împarte în 2 zone lingvistice principale: **G.** *de sus (Hochdeutsch)* din S Germaniei, Austria, Elveţia (zone cu altitudine mai mare) şi **G.** *de jos (Niederdeutsch)* din N Germaniei (zonă cu altitudine mai mică), care după unele păreri ar reprezenta chiar 2 l. literare distincte. Limita dintre ele o constituie aşa-numita „linie Benrath" care trece pe la S de Aachen, prin Köln, Benrath, pe la S de Kassel, prin Magdeburg şi Frankfurt /Oder şi coincide aproximativ cu limita *k/ch* (verbul „a face" de ex. are forma *maken* în N şi *machen* în S), această împărţire bazîndu-se în primul rînd pe efectele unei a 2-a mutaţii consonantice (care s-a produs numai în S) şi pe alte deosebiri fonetice; **G.** *de jos*, care nu a fost afectată de această mutaţie, se apropie din punct de vedere fonetic mai mult de engleză şi de olandeză (cf. **G.** *de jos door* „uşă", *eten* „a mînca", engl. *door, to eat, ate, eaten*), **G.** *de sus Tür, essen*). **G.** *de sus* propriu-zisă *(superioară, Oberdeutsch)* cuprinde d. : *alemanic de jos* şi *de sus (Niederalemanisch* şi *Hoch ~)*, care include şi graiul elveţian *(schwyzertütsch)*, *suab (Schwäbisch)*, *bavarez de N, C. şi S (Nordbairisch, Mittel ~, Süd ~)* ; la **G.** *de sus* se ratăşează şi **G.** *de C. (Mitteldeutsch)*, care cuprinde d. : *ripuaric (Ripuarisch)*, *francon de pe Mosella* — de care se apropie şi luxemburgheza — şi *francon de pe Rhin (Moselfränkisch, Rhein ~)*, *hessan (Hessisch)*, *thuringian (Thüringisch)* şi *saxon de sus (Obersächsisch)*. **G.** *de jos* actuală *(Plattdeutsch, Platdütsch)* cuprinde d. *Nordniedersächsisch, Westfälisch, Ostfälisch, Mekleburgisch* şi *Märkisch*. În R. S. România se vorbesc graiuri *săseşti (saxone)* în Transilvania şi *şvăbeşti (suabe)* în Banat, după regiunile de origine ale primilor vorb. stabiliţi aici. Atît **G.** *de sus* cît şi **G.** *de jos* au dat naştere la aspecte literare. L. comună cultivată folosită ca l. literară standard este singura utilizată în învăţămînt, de radio-televiziune, în teatru şi aproape singura folosită în cărţi şi presă (chiar în zonele unde *Plattdeutsch* e l. vorbită aproape generală).

După unele păreri **G.** ar fi i. germanic care şi-a dobîndit cel mai greu individualitatea. Pentru istoria l. **G.** s-au propus diferite periodizări. Pentru perioada preliterară se disting o epocă *pre-***G.** *(Vordeutsch)*, de la începutul e.n. pînă la începutul sec. 6, şi una *veche timpurie (älteres Frühdeutsch)* pînă la mijlocul sec. 8. În această perioadă s-a produs a 2-a mutaţie consonantică (pe lîngă cea germanică): ea a avut loc numai în **G.** *de sus*, probabil în sec. 6; oclusivele surde au devenit africate *pf, ts (zehn* faţă de engl. *ten)* şi *kx* (păstrat în Alsacia, N Elveţiei, S Bavariei: *kxind* faţă de forma literară *Kind* „copil"); în anumite poziţii acestea au devenit fricative *(hoffen, besser* faţă de engl. *hopen, better)*; oclusivele sonore *b, d, g* au devenit surde *p, t, k* (de ex. *Tag* faţă de engl. *day)*; spiranta dentală sonoră a devenit oclusiva *d*. Cele mai vechi atestări sînt, în **G.** *de sus*, un vocabular latin-**G.** (numit *Abrogans* după primul cuvînt-titlu), redactat prin 760 la Freising (coloratură *bavareză)* şi glose de la mijlocul sec. 8, iar în **G.** *de jos* poemul *Heliand*, compus prin 830 în *vechea saxonă*. Istoria **G.** *de jos* este împărţită în următoarele perioade: *vechea* **G.** *de jos (vechea saxonă)*: 800—1200; *medie* (1 200—1 600); la mijlocul sec. 14 **G.** *de jos* (bazată pe graiul din Lübeck) cîştigă o poziţie dominantă ca l. de comunicare hanseatică (numeroase împrumuturi în suedeză* şi daneză*); *modernă* (după 1600). Istoria **G.** *de sus* este împărţită la rîndul său în următoarele perioade principale: *veche (Altdeutsch)* sau *timpurie (Frühdeutsch, jüngeres ~, Althochdeutsch)*, *medie (Mittelhochdeutsch)* — mijlocul sec. 11 — sec. 14-15, şi *modernă (Neuhochdeutsch)*, eventual cu subîmpărţirile *modernă timpurie (Frühneuhochdeutsch)* — sec. 14-16 — mijlocul sec. 17, şi *modernă propriu-zisă (Neuhochdeutsch)* — de la începutul sec. 17. În perioada medie se dezvoltă numeroase d. literare şi apoi unele forme literare supraregionale; în sec. 15—16 **G.** comună începe să se generalizeze ca l. literară inclusiv în domeniul **G.** *de jos*, ca urmare a răspîndirii tiparului, a extinderii l. cancelariei imperiale şi în special ca efect al traducerii *Bibliei* de către Martin Luther. L. standard naţională — medie a diferitor gr. de d. apărută în reg. de C.-E; l. scrisă modernă devine unitară abia spre sfîrşitul sec. 19, ca efect al mişcării pentru

unitate națională și al acțiunilor de cultivare a limbii (Siebs). În domeniul vocabularului **G.** posedă, pe lîngă elemente indo-europene comune sau dezvoltate în l. germanice, împrumuturi și calcuri latine din perioada Imperiului romano-german și ulterior prin intermediul mănăstirilor (multe au supraviețuit în l. literară și uzuală); în perioada *medie* influență franceză foarte puternică asupra l. literare (unele împrumuturi dispărute ulterior); în sec. 17 noi împrumuturi din franceză și alte l. romanice* (spaniolă, italiană). Opoziția față de împrumuturi se intensifică în sec. 19 — înlocuite prin creații proprii și regionalisme. Împrumuturi și calcuri din rusă* în **G.** din R.D.G., influența englezei americane în special după 1950 în **G.** din R.F.G.

Stilul **G.** („gotic") tradițional de scriere, numit *Fraktur*, datează din sec. 12—14; după al doilea război mondial înlocuit în general cu scrierea latină *(Antiqua)*, cu litera suplimentară (numai minusculă) β = *ss* *(Maß* „măsură" [ma:s]). Singurul semn diacritic este *Umlaut: ä* [e], *ö* [oe], *ü* [ü], digrafele *ie* [i:], *eu* [oi], *ei* [ai], *j* are valoarea [i], *v* [f] *(vier* „patru" [fi:R]), *w* [v], *z* [ț]; grupurile de litere *sch* [š], *st* [št], *sp* [šp], *-ig* [ich], *s+* vocală [z]; *h* [h]; după vocală marchează lungimea *(lehren* [le: Rən]); *b, d, g* înainte de consoane sau finale se pronunță surd. Ortografia actuală în general fonetică — stabilită în 1880 de K. Duden, adpotată în 1901 ca ortografie unitară a l. **G.** și pentru Austria și Elveția; modificări introduse în 1954—1958.

Din **G.** *de sus* derivă l. idiș, din *vechea franconă de jos* olandeza și flamanda. Împrumuturi **G.** în numeroase l. printre care și româna* (în special termeni tehnici din **G.** literară, cuvinte populare din d. **G.** vorbite la noi). Între cele două războaie mondiale împrumuturi **G.** și în l. oceanice vorbite în posesiunile **G.** din Pacific.

595 **GERMANICĂ,** fam. de l. indo-europene*. *Europa, America de N;* 430 mil.—450 mil. vorb. (surse diferite). 15 l. actuale, toate în LL, și mai multe l. dispărute. Grupate în 3 sau mai recent în 2 gr.: *de N* (scandinav*), *de V* și *de E* (dispărut) sau *de NE* și de *NV*. Gr. *de N* — mai puțin numeros, mai unitar (daneza, norvegiana, suedeza — considerate și d. ale unei l. scandinave continentale; islandeza, faroeza — eventual d. al unei l. scandinave insulare). Gr. *de V* — mai numeros și mai puțin omogen (unitate contestată), cuprinde engleza — la care se adaugă creola engleză și pidgin-English, frizona, germana, idiș, luxemburgheza, olandeza, flamanda și afrikaans, ultimele 5 considerate și d. ale aceleiași l. împreună cu germana, la care se adaugă uneori ca entitate distinctă și germana *de jos*. L. dispărute vorbite de franci, lombarzi, alamani, burgunzi și vandali — puțin sau deloc cunoscute (în scris se foloseau de l. latină*); ceva mai bine cunoscută — gotica* (din gr. de E). Unele l. mai apropiate una de alta (germana-olandeza-afrikaans; daneza-norvegiana-suedeza), în schimb engleza, islandeza și faroeza sînt puternic individualizate. D. unor l. sînt reciproc inteligibile cu d. învecinate ale altei l., chiar cînd aspectele literare sînt foarte diferite. De aceea clasificarea l. **G.** dă rezultate diferite după cum se ține seama de istoria lor, de aspectul literar actual sau de d. (l. apropiate prin origine au devenit foarte diferite structural și lexical — de ex. engleza și germana).

În general vocalism bogat; cu excepția englezei, au foneme vocale anterioare rotunjite *ö, ü,* ca și l. fino-ugrice* și turcice* și franceza* (în ultima s-ar putea datora tocmai influenței **G.**); au apărut sub acțiunea unui *i* sau *y* următor (v. germ de sus *hôhiro* > *höher* „mai sus, mai înalt"). Număr diferit de clase la substantiv și pronumele personal de la l. la l. după combinarea diferită a opoziției persoane/lucruri cu opozițiile de gen (masc./fem./neutru). Număr diferit de cazuri (islandeza — cea mai conservatoare — păstrează 4 cazuri distincte prin desinențe; în germană cele 4 cazuri se deosebesc mai ales cu ajutorul formelor articolului; în celelalte l. — doar gen. în *-s* (în olandeză rar), funcțiile cazurilor fiind exprimate prin prepoziții). Articolul hotărît — antepus în germană, olandeză, engleză (înainte de adjectiv și în daneză și islandeză), postpus (ca în română* și bulgară*) în general în daneză și în suedeză („circumpus" în combinație cu adjective). Compararea adjectivelor — sintetic (elementul *-r* pentru comparativ, *-st* pentru superlativ). Clasă închisă de verbe la care conjugarea se realizează prin flexiune internă numită *Ablaut* (alternanțe vocalice, uneori și consonantice); la verbele regulate trecutul exprimat printr-un infix *-t-* (de origine indo-europeană sau dintr-o formă a verbului *tun* „a face" — eventual *tat*). Număr diferit de desinențe verbale distincte (islandeza — cea mai conservatoare). Viitorul — analitic, cu verbe auxiliare (cu excepția germanei au și sens modal). L. scandinave se disting prin posibilitatea de a avea și un pasiv sintetic (în suedeză, daneză și islandeză — și analitic). Unele l. au un formant specific care distinge adverbele de adjective (de ex. engl.—*ly*). Diferențe în vocabularul de bază mai mari decît între l. slave*.

Ar deriva dintr-o l. unică neatestată, **G.** *comună (proto-***G.**), care s-ar fi despărțit de indo-europeană puțin înainte de 500 î.e.n. Deosebiri în sistemul fonetic și structura gramaticală față de indo-europeană. Astfel, i.-e. *o* > *a* (comp. lat. *nocte* „noapte" — germ. *Nacht*), iar *ā* > *ō* (cf. lat. *māter* „mamă" —

dan. *moder*). În domeniul consonantismului în l. G. s-a produs prima mutaţie consonantică (urmată de a doua, limitată la germana de sus), prin care oclusivele surde *p, t, k* au devenit fricative *f*, θ, *x*(> *h*) (iar în anumite condiţii fonetice stabilite prin legea lui Verner au devenit sonore *v*, ð, γ (> *b, d, g*), de ex. lat. *pellis* „piele", *frater* „frate", *cornu* „corn", *septem* „şapte", *pater* „tată", *oculus* „ochi" — germ. *Fell*, engl. *brother*, got. *xaurn* (germ. *Horn*), ol. *zeven*, *vader*, *oog* [o:x]); oclusivele sonore *b, d, g* au devenit surde (lat. *labium* „buză", *duo* „doi", *ager* „cîmp" — germ. *Lippe*, got. *twai*, germ. *Acker*), iar oclusivele sonore aspirate *bh, dh, gh* au devenit neaspirate. (Aceste corespondenţe au fost stabilite prin legea lui Grimm, formulată în 1822 de Jacob Grimm, întemeietorul filologiei **G.**, mai cunoscut prin culegerea de basme întocmite împreună cu fratele său). Accentul s-a deplasat pe rădăcină — în general pe prima silabă (dar l. **G.** actuale prezintă numeroase abateri). Structura gramaticală în general simplificată faţă de indo-europeană: s-au conservat 3 genuri şi 3 numere, dar dualul a dispărut progresiv, numărul cazurilor s-a redus la substantive de la 8 la 6, din care şi instrumentalul şi vocativul sînt în epoca istorică pe cale de dispariţie; conjugarea s-a redus şi simplificat (cele 2 timpuri de bază sînt prezentul şi trecutul); la adjectiv se creează 2 tipuri de declinare (tare şi slabă).

Cea mai veche atestare cunoscută a l. **G.** — inscripţia în alfabet etrusc *harigasti Teiwa* (sec. 1 î.e.n.) de pe un colf descoperit în Austria (poate „numele proprietarului + numele unui zeu"), apoi atestări în gotică şi vechea scandinavă.

Au folosit alfabetul runic, gotic, din sec. 8 cel latin. Ortografie în general etimologică (germana şi olandeza au însă reguli generale de pronunţare).

L. **G.** dispărute au constituit adstratul l. romanice* occidentale, determinînd, după unele păreri, individualitatea gr. franco-provensal sau unele evoluţii fonetice caracteristice. Presupusă influenţă veche **G.** nedemonstrată şi asupra l. române*. Împrumuturi **G.** moderne în numeroase l., inclusiv româna.

596 **GEZAWA**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 1 500 vorb.

597 **GEZEWA** (GEJI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 1 305 vorb.

598 **GHEKO**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. karen* sau d. al l. karen*. *Birmania, Thailanda;* 4 000 vorb.

599 **GHEZĂ** (ETIOPIANĂ CLASICĂ, ~ VECHE, GE'EZ, GHE(E)Z, GHÈZE, GUÈZE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia*, folosită numai ca limbă liturgică. A păstrat fonetica semitică (consoane laringale şi emfatice). Morfologia substantivului simplificată (2 genuri: masc. şi fem., 2 numere: sg. şi pl., declinare redusă la 2 forme). Rădăcinile verbului sînt de obicei triliterale, dar şi cu 4 consoane. Topică simplă: verb + substantiv + complemente. Un sistem de particule şi sufixe permite construirea de fraze complexe.

Originară din S Pen. Arabice (milen. 1 î.e.n.). Puternic influenţată de substratul cuşitic*. Cele mai vechi inscripţii (sec. 4) sînt datorate regelui Aeyazanas, care a introdus creştinismul în statul Aksum (nu notează vocalele). Scrieri cu caracter literar începînd din sec. 5, cînd e tradusă *Biblia*) pînă în sec. 17, cu o întrerupere între sec. 9—13. Din sec. 10, odată cu dezmembrarea imperiului aksum, l. vorbită evoluează diferit dînd naştere l. tigrinya*, iar l. scrisă rămîne l. savantă. Literatură religioasă şi istorică bogată. Cea mai importantă operă, *Kebra nagast* „Gloria regilor", este o combinaţie de istorie mitologică, alegorie şi apocalips. Pînă în sec. 18, **G.** a fost singura l. literară din Etiopia. De atunci a decăzut.

Alfabet derivat din cel sudarabic*, care notează numai consoanele (are numai 26 din cele 29 litere ale acestuia), dar are şi unele semne pentru vocale, probabil sub influenţă greacă*. Scris de la stînga la dreapta. Folosit pentru notarea celor mai multe l. din Etiopia (a fost completat cu 10 litere pentru notarea unor consoane specifice acestora, africate şi nazalizate). Nu notează geminarea consoanelor.

600 **GHĪLAKĪ** (GĪLAKI, GILAKI), l. sau d. indo-european* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de NV (M. Caspică). *Iran;* sub 100 000—1,3 mil. vorb. împreună cu māzandarāni* (surse diferite).

601 **GHILIAK** (GILJACKIJ, GILJAKISCH, GILYAK, GUILIAK, NIKBUN, NIVKHI, NIVHSKIJ, NIVX(SKIJ)), l. izolată paleosiberiană* din ram. de E, formînd singură un gr. *U.R.S.S.* (gurile Amurului, ins. Sahalin); 1 500—5 000 vorb. (surse diferite).

Numele *nivh* după cuvîntul care înseamnă „om" în d. *de pe Amur*. Nu se înrudeşte în mod cert cu altă l. paleosiberiană — a fost apropiată de l. *iukaghir (odul)*. Cuvintele comune cu l. ainu* — probabil împrumuturi reciproce. Paralelele cu coreeana* — de ordin tipologic. Cîteva sufixe comune cu aleuta*. A mai fost propusă înrudirea cu japoneza*, unele l. amerindiene din America de Nord, l. altaice*.

Mai bogată şi mai complexă decît alte l. paleosiberiene. 6 vocale (4 cu variante lungi). Numeroase urme de armonie vocalică. 31 (34) consoane (oclusive surde aspirate; fricativă vibrantă). Admite grupuri consonantice. 1 semiconsoană *(y)*. Structura silabică (C)(C)V(C). Accent fonologic. Pl. se formează cu

ajutorul unor sufixe sau prin reduplicare (probabil la origine singurul mijloc). Unitate flexionară remarcabilă: toate substantivele se declină la fel. Numeralele peste 6 — compuse, cele pentru „sută" și „mie" — împrumutate din manciuriană*. Numeralele au forme diferite pentru oameni, animale, pești și 20 clase de inanimate (obiecte lungi, mici, plate, perechi etc.). Orientarea în spațiu se exprimă prin perechi de radicale cu sensul „spre mare" — „spre țărm", „în sensul curentului" — „contra curentului" etc. Valorile adverbiale modale — exprimate prin verbe (pentru „împreună" se folosește „a fi împreună cu cineva"). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Obiectul direct este incorporat verbului, iar atributul — numelui: *Nivh lyγi — n'yŋd* „Bărbatul balene — prinde", *lyγi — n'yŋ — nivx* „(de) balene — prinzător — bărbat". Compunerea predomină asupra derivării: *utkuoγla* „băiat" < *utku* „bărbat" + *oγla*" „copil".

2 d., despărțite prin enclave de l. goldă*, tungusă* și rusă*: *de NV* (Amur) — cel mai răspîndit — și *de SE* (Sahalin), cu sisteme pronominale radical diferite și divergențe mari în vocabularul de bază.

S-a îmbogățit prin creații interne și împrumuturi din rusă, care servește drept l. de cultură (rol jucat în trecut de tungusă și goldă). Influențată de l. tunguse în fonetică, gramatică (afixe de pl. colectiv) și lexic. Împrumuturi din l. ainu, de unde provin de pildă denumirile pentru flora și fauna specifice ins. Sahalin.

Nu a avut scriere proprie. În 1884 — încercare nereușită a unui misionar de a crea un alfabet comun pentru **G.** și nanai*. În deceniul 4 — adaptare a alfabetului latin*, apoi a celui rus.

A influențat foarte puternic l. olča*.

A devenit cunoscută lingviștilor abia la mijlocul sec. trecut.

602 **GIDAR** (GID(D)ER, GUIDAR), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Camerun;* 37 500 vorb.

603 **GIDRA** (ORIOMO), l. papua* din fam. oriomo*. *Papua-Noua Guinee;* 1 565 vorb.

604 **GILBERTANĂ** (GILBERTEZĂ, KIRIBATI, TARAWA), l. din fam. austroneziană*, gr. micronezian*. *Kiribati, Nauru, Fiji* (Rabi), *Insulele Solomon* (ins. Gizo, Shortland), *Tuvalu* (ins. Nui), *Vanuatu;* 44 000 vorb. L. micronezianā cu cel mai mare număr de vorb.

5 vocale, 10—14 consoane (surse diferite). Vocalele și nazalele pot fi geminate. Are consoane labializate. La finală nu pot apărea decît vocale (cel puțin parțial devocalizate) sau nazale. Numeroase combinații vocalice și consonantice. Nu pare să fi suferit reducerea și pierderea vocalelor, ca alte l. micronezlene. Topica: verb-obiect-subiect.

Relativă omogenitate, cu oarecare diferențiere N—S.

Numeroase împrumuturi polineziene*, poate prin elliceană*. Împrumuturi savante adaptate sistemului l. (într-un dicționar de 12 000 cuvinte — 500 împrumuturi, provenite din traducerea *Bibliei* și manuale de geografie și aritmetică).

Ortografie fixată în 1857, prin prima traducere a *Bibliei.*

605 **GIMI,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 16 735 vorb. (1960).

606 **GIRI,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 540 vorb.

607 **GISIGA** (GISOHIGA, GUISSIGA MUTURUA, RUM), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. daba*. *Camerun;* 18 400 vorb.

608 **GOAJIRO** (GUAJIRO), l. amerindiană din f. m. arawak*. *Columbia, Venezuela;* 40 000—45 000 vorb. (surse diferite). Cel mai mare grup de indieni din Columbia.

12 vocale (6 scurte, 6 lungi; o vocală este asemănătoare lui *ɨ* din română*), 22 consoane (9 lungi), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Structura silabică (C)V(C).

609 **GOFA,** l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, considerat l. sau d. al l. walamo*. *Etiopia;* 30 000 vorb.

610 **chiGOGO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* *Tanzania;* 271 000 vorb.

611 **GOGODALA** (GOGODARA), l. papua* din *stock* suki-gogodala*. *Papua-Noua Guinee;* 7 500 vorb. împreună cu waruna*.

Traduceri din *Biblie* făcute de misionari.

612 **GOILALA** (KUNIMAIPA), fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de sud-est*. *Papua-Noua Guinee* (subdistr. Goilala); peste 31 400 vorb. 17 l., în LL 4: fuyuge, kunimaipa, tauade, weri.

Structură silabică mai curînd complexă. Tonuri cu valoare fonologică (în *biangai,* weri*) sau sisteme intonaționale complexe (în kunimaipa*). *ŋ* cu valoare de fonem. Clase nominale cu acord. Dual la mărcile de persoană, trial la pers. 1 inclusiv. Distincție inclusiv-exclusiv la formele pronominale de non-singular.

613 **GOLA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Liberia, Sierra Leone;* 150 000 vorb.

D. *de(ŋ), managobla, kaŋgbaa, kpo sen(j)e, te(g)e, toldil.*

614 **GONDĪ** (GOND), l. din fam. dravidiană*, gr. central. *India* (Madhya Pradesh, Bombay, Andhra Pradesh, Orissa, Bihar, Uttar Pradesh); 1 mil.—1,5 mil. vorb. (surse

Scanned with OKEN Scanner

diferite) (ceilalţi 1,5 mil. de **G.** nu mai vorbesc o l. dravidiană).

L. tribală. 2 gr. de d.: *de V şi de N* (d.: *koi (koya), maria (bison horn maria);* poate şi *dorli*—sau d. al l. kōya*).

Scrierea indică* *devanāgarī.*

615 **GOROA** (FIOME, FIOMI, GOROWA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Tanzania;* 17 550 vorb.

616 **GORONTALO,** l. sau gr. de l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Indonezia* (ins. Celebes); 900 000 vorb. Ar cuprinde l. (d.) *bulanga, kaidipan, gorontalok,* buoleză*.

617 **GORUM** (GADABA DIN VIZIGAPATAM, PARENG(A), PARENGI), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Orissa); 100—10 000 vorb. (mai probabil) (surse diferite).

Influenţă indică* foarte puternică în sintaxă.

618 **GOTICĂ** (GOT(H), GOTHIC, GOTIQUE, GOTISCH), l. indo-europeană* dispărută din ram. germanică*, gr. de E.

Ar fi avut un număr de trăsături comune cu *vechea nordică,* care nu se regăsesc în gr. germanic de V. Foarte importantă pentru compararea l. indo-europene.

L. germanică cu cele mai vechi atestări, singura dintre l. vechi germanice relativ mai bine cunoscută. Texte păstrate: fragmente de explicaţii la *Evanghelia după Ioan;* acte de vînzare, glose ş.a. documente din Italia sec. 6 e.n. Cel mai important text: traducerea *Bibliei* din jurul anului 350 e.n., datorată episcopului vizigot Wulfila (Ulfila(s)) al diocezei Moesia inferior — cel mai vechi text într-o l. germanică. Păstrată fragmentar într-un foarte preţios manuscris ostrogot din sec. 5—6 e.n. din Italia, scris pe pergament purpuriu cu litere predominant argintii, de unde numele *Codex argenteus* (conservat la Biblioteca Universităţii din Uppsala). Wulfila nu a folosit scrierea veche germanică (scandinavă*) *runică,* considerată păgînă, ci a creat un alfabet cu 27 litere după modelul caracterelor unciale greceşti*, cu unele elemente din alfabetele latin* şi runic (acest alfabet nu trebuie confundat cu maniera de scriere „gotică" introdusă din sec. 12 în special pentru scrierea l. germane*).

Ar fi avut 2 d., *ostrogot* (la E de Nipru) şi *vizigot* (la V de Nipru). O varietate a l. **G.** s-ar fi păstrat în Crimeea pînă în sec. 18 (se cunosc 80 cuvinte culese în 1560 de flamandul Ogier Ghiselin de Busbecq).

619 **GRAGED** (GEDAGED, GERAGED, GRAGET, RAGETTA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Sek, Yakob, Karkar, Bagabag); peste 6 000 vorb.

Sistem verbal şi sintaxă ne-austroneziene. Clasificare a verbelor cu ajutorul prefixelor. Tipul austronezian de mărci de subiect prefixate pentru diferite persoane verbale. Sistem verbal asemănător celui din limbile papua* în care există forme verbale mediale, de ex. *o u-bol-map ŋa-loŋi-woi* „în timp ce tu vorbeşti eu voi asculta", lit. „tu tu-vorbi — în timp ce eu auzi-voi". Distincţie real-ireal. Nu are dual şi trial la pronume. Nu are articol. Posesiv dublu: pronume personal redundant înaintea posesivului şi a numelui (*ŋa inag ab* „casa mea", lit. „eu (a) mea casă") — pare a fi tot o trăsătură papua (împrumutată sau moştenită). Lipseşte indicarea explicită a funcţiei sintactice. Postpoziţiile predomină asupra prepoziţiilor (de ex. *ab-lon i madoime,* lit. „casă-în el era" = „ el era în casă"). Împreună cu topica subiect-obiect-verb, această trăsătură contribuie la aparenţa foarte ne-austroneziană a l. **G.**

Dialecte. Adoptată ca l. a bisericii, a devenit o importantă *lingua franca* regională.

620 **GREACĂ,** l. indo-europeană* care constituie, împreună cu l. *macedoneană* dispărută, o fam. *Grecia, Cipru, U.R.S.S., R. P. Albania* (S), *S.U.A., Italia* (Calabria), *R. S. România, R. P. Bulgaria, Turcia;* 10 mil. vorb. L. oficială în Grecia şi Cipru.

5 vocale. Fricative dentale surde şi sonore (ca în engleză*) şi fricative velare şi palatale (ca în germană*). Accent de intensitate. Particularităţi morfologice comune cu alte l. balcanice: înlocuirea dativului sintetic cu cel analitic, a infinitivului prin conjunctiv, exprimarea viitorului analitic cu o particulă (*θa*) care însemna „vreau". Sistemul verbal se bazează pe distincţia durativ-nedurativ, opoziţie asemănătoare cu cea de aspect din l. slave* (**G.** are rădăcini diferite pentru durativ şi nedurativ). Distincţia este mai importantă la imperativ, viitor şi conjunctiv.

Trăsătura dominantă a **G.** actuale este existenţa a 2 variante: una vorbită *(dhimotiki* „populară" sau *romaică),* folosită în viaţa de toate zilele, şi alta scrisă *(katharevusa* „purificată"), mult mai apropiată de **G.** veche, şi care este l. de stat a Greciei, folosită numai în ocazii oficiale (în parlament, biserică, în prelegeri academice). Cele 2 variante au în comun sistemul fonetic dar diferă în morfologie, sintaxă şi vocabular. L. vorbită are tendinţa de a menţine accentul pe aceeaşi silabă în întreaga paradigmă (l. scrisă păstrează accentul din l. veche). În general, l. vorbită a simplificat vechile declinări. L. vorbită are multe forme noi de numerale (pentru „6", „8", „30", „40", „50", „60"). Aceeaşi situaţie prezintă pronumele posesiv. Numeroase deosebiri în vocabular. Cuvintele din vechea **G.** sînt mai numeroase în l. scrisă. În multe cazuri cuvîntul vechi este singurul termen în ambele variante (în terminologia tehnică şi medicală): *obismós* „materialism",

Scanned with OKEN Scanner

dianoumenos „intelectual"). Sinonime diferite în funcție de variantă: „bere", „vin", „pîine": *zythos*, *oinos*, *artos* în l. scrisă, *birra*, *krasi*, *psomi* în l. vorbită. L. vorbită are multe împrumuturi din turcă*: *karpúzi* „pepene", *kéfi* „chef"; albaneză*; italiană* *(kapetános* „căpitan", *patáta* „cartof"). Dicționarele dau numai forma din *katharevusa*. În ultimii ani are loc un proces de apropiere între cele 2 variante: *dhimotiki*, fiind folosită în condiții din ce în ce mai variate, rezervate anterior variantei *katharevusa*, preia de la aceasta termeni neutilizați pînă atunci.

2 mari gr. de d., cu mici deosebiri: *de N* și *de S*.

Grecii au venit în teritoriile ocupate astăzi la începutul celui de-al doilea milen. î.e.n. Cele mai vechi inscripții au fost găsite în Creta (la Cnossos) și în Grecia continentală — la Pylos, Mycene, Theba etc. (sec. 15—13 î.e.n.); sînt tăbliță de argilă cu scriere silabică de origine cretană, numită *linearul B*, descifrată recent de M. Ventris și J. Chadwick. Din punct de vedere dialectal, aceste texte se prezintă unitar, l. lor fiind apropiată mai ales de gr. *arcado-cipriot* din perioada clasică. La apariția textelor în scriere alfabetică, **G.** era constituită din 4 d.: *ionic*, *eolic*, *arcado-cipriot*, *doric*. Poemele homerice *Iliada* și *Odiseea* au fost scrise în sec. 9—8 î.e.n. într-o l. provenită din suprapunerea d. cu preponderență *ionică veche;* în *ionica nouă* au scris Herodot și Hippocrate. Odată cu dezvoltarea statului atenian, d. *ionic* în varianta sa *atică* a căpătat o importanță literară deosebită (operele clasice — Eschil, Sofocle, Platon — în acest d.). Începînd din sec. 4 î.e.n. se formează pe baza d. *atic* (celelalte d. erau pe cale de dispariție) o l. comună *(koinė)* care funcționează din timpul lui Alexandru cel Mare pînă în vremea lui Iustinian (sec. 6 e.n.). Aspectul vorbit al l. comune este cunoscut din inscripții și papirusuri, iar cel literar din scrierile lui Polybius și Diodor din Sicilia etc. Varianta vorbită a influențat-o pe cea literară (de ex. *Septuaginta* sec. 3—2 î.e.n., *Noul Testament* sec. 1 e.n.). În *koinė* au intrat multe cuvinte din latină* și ebraică* datorită creștinismului și administrației. A fost l. internațională în bazinul Mediteranei. În *koinė* au loc multe transformări care fac trecerea de la **G.** *veche* la cea *bizantină* și la cea *modernă* (pierderea accentului muzical, simplificarea morfologiei). **G.** *modernă* a evoluat din *koinė* și de aceea d. grecești moderne nu provin din cele antice (cu excepția d. *tsakonian* care are trăsături din vechea *laconeană)*. Istoria **G.** are 4 perioade: *veche* sau *elină* (pînă în sec. 4 î.e.n.), *koinė* (sec. 4 î.e.n. — sec. 6 e.n.), *medie* sau *bizantină* (sec. 6 — 1453), *modernă* sau *neogreacă* (din 1453 pînă astăzi). Deosebirile dintre diferitele etape ale l. **G.** nu sînt prea mari (mai ales fonetice): un vorb. al l. actuale poate înțelege pe Homer (sec. 8 î.e.n.) mai ușor decît un englez care citește un text vechi englezesc. Deosebirile cele mai importante între **G.** *veche* și *neogreacă* sînt: accentul muzical înlocuit cu accent de intensitate, pierderea distincției de cantitate vocalică, dispariția aspirației (neogreaca o păstrează numai ortografic), dispariția dualului și a modului optativ și infinitiv, reorganizarea declinării și a conjugării (cele 3 declinări din **G.** *veche* organizate pe teme se grupează în *neogreacă* în masc., fem. și neutre; cele 3 tipuri de conjugări din **G.** veche organizate în funcție de vocala de legătură se reduc la 2, în funcție de accent (pe penultima sau ultima silabă). **G.** ocupă o poziție unică între l. lumii. Deși este una dintre cele mai vechi l. atestate (tradiție literară de 27 secole), nu s-a diferențiat prea mult în timp și spațiu. Este primul i. care a avut statut de l. literară în bazinul Mediteranei, unde sub forma *koinė* a fost folosită în timpul Imperiului roman.

Alfabet caracteristic cu 24 litere, de origine feniciană*. Herodot povestește legenda după care Cadmos, fiul regelui Agenor și fondatorul legendar al Tebei, ar fi adus din Fenicia un alfabet cu 16 litere. Palamed, unul din eroii *Iliadei*, ar fi adăugat 4 litere în timpul asediului Troiei, iar Simonides din Keos ar fi inventat alte 4. Nu se știe însă cînd a fost introdusă în Grecia scrierea alfabetică. Se crede că alfabetul fenician arhaic (de la Ahiram) ar fi trecut la greci în sec. 10—9 î.e.n.. Cea mai veche inscripție — pe cupa lui Dipylon din Atena (sec. 8). La început mai multe alfabete **G.**; s-a impus cel din Milet, după victoria Spartei (404 î.e.n.). Inițial au fost 27 litere. Dezvoltarea mai tîrzie a dus la introducerea minusculelor, a celor 3 accente pentru a indica lungimea vocalelor (datorită gramaticului din Alexandria Aristofan din Bizanț, 240 î.e.n.), a celor 2 spirite (aspru' și lin '). Față de alfabetul fenician, cel **G.** are în plus semne pentru vocale — importante într-o l. indo-europeană* (primul alfabet care notează vocalele; alfabetele semitice* nu le notează), care sînt de fapt transformări ale unor litere feniciene (א *'alef* devine A „alpha"; de la numele primelor două litere, *alpha* și *beta*, provine și termenul *alfabet)*. Are în plus și semne speciale pentru sunete caracteristice l. **G.** (Φ, X, Ψ, Ω). La început s-a scris de la dreapta la stînga ca în feniciană, apoi alternativ de la dreapta la stînga și invers și s-a stabilizat scrierea de la stînga la dreapta. Alfabetul **G.** a stat la baza alfabetelor copt*, gotic*, *glagolitic* și *chirilic*, ultimele 2 folosite pentru notarea l. slavone*.

Ca primă l. a civilizației occidentale, a contribuit cu multe elemente lexicale la îmbogățirea celorlalte l. europene. Din **G.** veche au pătruns prin latină* multe cuvinte și sintagme din terminologia filozofică, istorică, politică. În timpu-

Scanned with OKEN Scanner

rile moderne din material lexical G. s-au format cuvinte pentru noţiuni noi *(electron, proton, telegramă, telefon)*. Din *koinè* au pătruns cuvinte ca *evanghelie* etc.

621 **GREBO** (GWEABO, KREBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-liberian* (MC); grupată uneori cu bassâ* şi bete* sub denumirea kru*. *Liberia, Coasta de Fildeş;* 50 000 vorb.

16 vocale (7 nazale), 22 consoane, 4 semiconsoane. 4 tonuri.

O variantă anglicizată pare să servească drept l. profesională a marinarilor „kroo boys".

D. sau nume regionale: *bwidabo, gweabo, jabo.*

622 **GRUZINĂ** (GEORGIAN(Ă), GÉORGIEN, GEORGISCH, GRUSINISCH, GRUZINSKIJ, K'ART'VELI ENA), l. din fam. caucaziană*, ram. de S. *U.R.S.S.* (R.S.S. Gruzină, Azerbaidjană), *Turcia, Iran;* 2,7 mil.—peste 3 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Gruzină. Cea mai importantă l. caucaziană (cel mai mare număr de vorb., l. veche de cultură).

5 vocale, 29 consoane (consoane aspirate, glotalizate), 1 semiconsoană (*y*). Grupuri de mai multe consoane la iniţială. Accent iniţial. L. în general polisintetică, cu trăsături aglutinante şi flexionare. Formativ de pl. Declinare cu aceleaşi desinenţe cazuale la ambele numere. Numeroase pronume şi adverbe relativ-interogative. Sistem de numeraţie zecimal şi vigesimal. La verb teme pasive opuse celor active: *vcerçe/vrebi;* temele pot fi modificate şi prin prefixare. Topica: adjectiv-substantiv. Nume de familie în *-adze, -idze, -dali, -vili.*

D. (cu diferenţe de vocabular): *de E: ferejdan* — Iran, *ingilo, kartlian (k'art'luri)* — forma *din Tbilisi* la baza l. literare, *kaxetian (kakhetian), moxev (mokhev), mtiul, pšav (pshav), tuš (tush), xevsur (khevsur)*, şi *de V: gurian, imeretian, imerxev* — Turcia, *lečxum (lechkhum, lexchxum), rača (racha)*. Literatură contemporană înfloritoare.

Cea mai veche l. caucaziană scrisă (prima atestare — inscripţie de la sfîrşitul sec. 5 e.n.; palimpseste). Literatură veche bogată (cca 1 200 poemul „Viteazul în blană de tigru" de Şota Rustaveli — peste 1 000 strofe de 4 versuri). A evoluat puţin. Împrumuturi din armeană*, persană*, arabă*, turcă*.

Alfabetul grec* introdus prin sec. 5 de misionari creştini, eventual influenţă a unei scrieri arameice* creştine. 2 alfabete proprii — *xuc'uri (chutsuri, chuzuri, khutsuri,* ['xuts'uri]) „scrierea preoţilor" („eclesiastică") şi *mchedruli* ['mxedruli]) „scrierea războinicilor" („laică"). Cea dintîi scriere avea 38 litere (minuscule şi majuscule); ordinea literelor influenţată de alfabetul grec. Inventarea sa, ca şi a scrierii armene*, este atribuită misionarului Mesrop (Maştoţ [Maʃt'ots']) (cca 400 e.n.); ar deriva dintr-o scriere iraniană* de N din perioada dinastiei Arsacizilor (256 î.e.n.—226 e.n.). A fost folosită aproape exclusiv în scrierile religioase şi a ieşit din uz. Cel de-al doilea alfabet are 40 litere, din care se folosesc actualmente numai 33 (fără diferenţă minuscule-majuscule). Scrisă de la stînga la dreapta. Considerată fie mai veche decît prima (datînd din vremea primului conducător gruzin Pharnavaz (P'arnavaz), 300 e.n.) sau dezvoltată ca o scriere cursivă din cea dintîi, pe care a înlocuit-o prin sec. 11. Scriere fonetică — în ciuda vechimii, păstrează o corespondenţă biunivocă litere-foneme. Actualmente se foloseşte şi alfabetul rus*. În timpul Mitropolitului Ţării Româneşti Antim Ivireanul, originar din Ivir (Gruzia), s-au executat la noi tipărituri destinate vorb. l. G.

Influenţă G. asupra flexiunii nominale a l. armene (dispariţia opoziţiei de gen).

623 **GUAHIBO** (GOAHIVA, GOAHIVO, GUAIGUA, GUAYBA, GVAJIBO, WAHIBO), l. amerindiană din fam. guahibo-pamigua*. *Columbia, Venezuela;* 15 000—45 000 vorb.

12 vocale (6 lungi), 17 consoane, 1 semiconsoană. Accent fonologic. Structura silabică (C)V.

D.: *chiricona, cuiba, yamu.*

624 **GUAHIBO-PAMIGUA,** fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. 5 l., în LL 1: guahibo.

625 **GUANG** (GBANYA(NG), GOMOA, GONJA, GWANJA, NGBANYITO, NKOGNA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Ghana;* 53 000 vorb.

D.: *anyanga, atyoti, brong (abron(g)), nawuri (chumuri, nchum(m)uru), nkami, nkunya.*

626 **GUAYMI,** l. amerindiană din fam. chibcha*. *Panama* (N); 25 000 vorb.

D. ce pot fi considerate şi l.: *more (nortenyo, valiente), murire (bukueta, sabanero).*

627 **GUHU-SAMANE** (MID-WARIA), l. papua din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee;* 4 000 vorb.

5 vocale cu perechi lungi, 15 consoane (*ŋ* cu valoare de fonem). Structura silabică (C)V. Accent iniţial.

D.: *guhu-samane, pai(a)wa (payawa).*

628 **GUJARATI** (GOUJRATI, GOUZRATI, GUDSCHARATI, GUJ(E)RATI), l. indoeuropeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* central. *India* (Gujarat, Madhya Pradesh, Rajasthan, Mysore, Andhra Pradesh, Bengal de V, Punjab, Uttar Pradesh, Bihar, Orissa, Mahārāshtra), *Pakistan;* 16 mil.—25 mil. vorb. (surse diferite). Una din cele 14 l. oficiale regionale din India.

Scanned with OKEN Scanner

8 vocale: *i, e, ɛ, a, ə, ɔ, o, u*. Vocale „murmurate" (aspirate — urmate în transcriere de *h*), contrastînd cu cele simple: *bahr* „afară"/ *bar* „12". Nazalizare fonologică a vocalelor. Distincția de grad de deschidere la vocalele medii se neutralizează la cele nazale (numai *ɛ̃, ɔ̃*). Accent nefonologic. 43 (46) consoane (aspirate surde și sonore, consoane retroflexe: oclusive, *ɳ, ɭ*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. (cu subd.): *gamadia (gramya), kakari, kathiyawadi (kāthiyāvādi), parsi*. Opoziție l. vorbită — l. scrisă (împrumuturi din sanscrită*). Literatură din sec. 15. L. lui Gandhi.

Scrierea *devanāgarī* fără linia orizontală care unește partea superioară a literelor în hindi*.

629 **GULA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Ciad;* 2 500 vorb. (?).

D. *kulaal, moriil, taataal*.

630 **GUMUZ** (GUMIS, GUMUS, GUMZ, GUNIZ, GUNZA, SHANKILINYA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. koman* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Etiopia, Sudan;* 53 000 vorb.

D.: *debatsa, degoja, deguba, dehenda, disoha (desua), gombo, jenihwa, mendeya, modea, sai, sese*.

631 **GUR** (VOLTAIC), gr. de l. din fam. nigero-congoleză*. Se întinde la N de gr. kwa*, traversînd *Mali, Volta Superioară, Coasta de Fildeș, Ghana, Benin, Nigeria*. Gr. eterogen și insuficient definit din cauza cunoașterii imperfecte a l. componente. Cca 90 l., în LL 75. Cea mai importantă și mai bine cunoscută: senufo.

Armonie vocalică (mai redusă sau mai extinsă, de la o l. la alta). Sisteme tonale variate (pe silabe sau cuvinte, de la 1 la 4 tonuri). Propoziții scurte. Propozițiile includ serii de verbe care funcționează ca o unitate (fenomen numit serializare). Categoria aspectului la verbe este marcată de obicei printr-un sufix, mai rar prin alternanță vocalică în rădăcină sau prin ton. Verbul nu are forme propriu-zise de timp, mod sau diateză. Timpul și modul se exprimă de obicei prin particule preverbale. Există un număr de particule verbale (între 6 și 30), dintre care se folosesc opțional înaintea unui verb 1—4 particule. Sistem de clase nominale (în cele mai multe l. G.) diferențiate după formele de sg. și pl., marcate de obicei prin sufixe, iar în unele l. printr-o dublă afixare (prefixe și sufixe; originea sistemului prefixal este mult discutată). Sistem de acord (în ce privește afixul de clasă) în cadrul grupului nominal și la substituirea unui nume (pronume). De obicei există asemănare fonetică între clasele de afixe și diferitele seturi de pronume (de ex. în berba* clasei cu sufixul *-m* îi corespund pronumele independent *-mɛ*, posesivul *mɛn*, relativul *mɛ* etc.).

632 **GURAGE** (CHAHA CLUSTER, GURAGHÉ, GOURAGUÉ, GURAGIÉ, GURAGUE, GWEMARA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia;* 35 000—42 000 vorb.

Este de fapt un gr. de d. vorbite în reg. cu același nume de creștini, musulmani și persoane fără religie. Reprezintă avanpostul cel mai sudic al l. semitice etiopiene.

D. principal este *tchaha*, cunoscut pentru poezia creată în această varietate.

Cele mai vechi texte din sec. 19.

633 **GURE-KAHUGU** (GARI, KAHUGU, KAPUGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 5 000 vorb.

D.: *ningawa, sheni*. D. sau l. înrudite: butawa*, kudawa*.

634 **GURMA** (GOURMA(NTCHE)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Togo, Volta Superioară;* 127 000—200 000 vorb. (surse diferite).

Pentru formarea pl. se folosește o pereche de afixe (prefix și sufix): *o-youmb-o* „sclav", pl. *i-yomb-i*.

635 **GURUNG 1.** (GURUNGKURU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominalizat. *Nepal* (C.); 5 211—162 000 vorb. (surse diferite).

Consoane retroflexe. Rotacizare. Tonuri. Numeroase împrumuturi din nepaleză*.

2. subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominalizat. Cuprinde l. gurung* **1.**, murmi* și *thaksya (thāksya)*.

636 **IkIGUSII** (GUZII, KISII, KOSOVA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya;* 255 000—385 000 vorb. (surse diferite).

14 vocale (7 lungi), 11 consoane, 2 semiconsoane. 5 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Alfabet latin*.

637 **GUTOB** (GAD(A)BA, GADABĂ), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Orissa, Andhra Pradesh); 32 500—54 000 vorb. (surse diferite). Mulți bilingvi — vorbesc și oriya* (d. *desia*), gadba*.

Foarte puternică influență indică* în sintaxă (din d. *desia* al l. oriya).

D.: *gadba, gudwa (bodo(-gadaba), sodia), gutob*.

A folosit scrierea oriya. Alfabetizare practic nulă.

638 **GUZAWA** (GUSUWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 1 500 vorb.

639 **GWA** (AGWA, GWABYO, M(G)BATO, POTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*

Scanned with OKEN Scanner

(CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeş;* 4 000—6 000 vorb.

Tonuri cu valoare fonologică. Pl. se formează prin schimbarea prefixului de clasă: *o-tō* „bou", pl. *n-tō*. Negaţia se realizează prin nazalizarea consoanei din radical.

640 **GWANDURA,** l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 15 000 vorb.

641 **GWẼ** (KIRMA, MBOUIN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lobi(ri)* fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). ?; 30 000 vorb.

642 **oluGWERE** (luGWERE, LUGWERE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda;* 83 000—162 000 vorb. (surse diferite).

943 **GYARUNG-MISHMI,** gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. *Nepal, India* (Sikkim), *R. P. Chineză* (reg. Xizang = Tibet). Număr de vorb. foarte diferit apreciat. Cca 50—60 l., în LL 30. Denumit după l. *gyarung (jyarung, rjyarong, rgyarung, rGyarung)* şi *mijū mishmi (kaman mishmi).* L. cu cel mai mare număr de vorb.: newari*. 3 gr.: *(himalaic pronominalizat) de E, (himalaic pronominalizat) de V* şi *nepronominalizat,* la care unii adaugă şi gr. *dzorgaic (ch'iang, dzorgaish)* — inclus poate în gr. tibetan*. Gr. de l. *himalaice* din Nepal este numit şi pahari*.

L. himalaice, atestate în S Munţilor Himalaya în milen. 1 e.n., s-au despărţit de tibetană* cu multe sec. în urmă şi prezintă trăsături atribuite l. munda* (eventualul lor substrat) şi l. indice* (în special pahari*), cu care se învecinează.

L. himalaice pronominalizate se caracterizează prin includerea la verb (prin prefixare sau sufixare) a pronumelui subiect, în unele l. şi a pronumelui obiect, cu forme diferite pentru cele 3 numere (sg.-dual-pl.).

Singurele l. pahari din Nepal cu scriere — limbu*, newari*.

Scanned with OKEN Scanner

H

644 **ikiHA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 286 000 vorb.

645 **HADYA** (ADEA, ADIYE, GUDEIL(L)A, GUDELLA, HADEA, HADI(Y)A, LIBIDO, MARAKO, MARAQUO), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 700 000 vorb.

646 **HAISLA,** l. amerindiană din fam. wakashan*. *Canada* (Columbia britanică); 100—1 000 vorb.

D.: *kitamat.*

647 **HAKA** (BAUNGSHÈ, LAI) **1.** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 85 000 vorb.

2. gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*, subgr. chin* central. 4 l., în LL 3: haka, taungtha, yokwa.

648 **HAKASĂ** (ABAKANTATARISCH, CHAKASSISCH, KHAKAS(S)), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (Reg. Autonomă Hakasă); 48 000—56 000 vorb. (surse diferite).

Înrudită cu *vechea kirghiză.*

9 vocale (8 cu perechi lungi), 17 (22) consoane, 1 semiconsoană. (*y*).

D.: *beltir, kacha (katschin), kamassian, kyzyl, sagai, shor* (?). Contopire a celor 2 gr. principale de d. sub influenţa l. literare create după 1917.

Alfabet rus* din 1939.

649 **HALĂNG** (ALANG, HALENG, KOYONG, SELONG), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (S); 10 000 vorb.

6 vocale scurte, 6 lungi. Vocale nazale numai în cuvintele care încep cu nazală, *h*, ?. 2 registre: voce normală şi voce glotalizată. 17 consoane (ocluziune glotală), 4 semiconsoane (inclusiv medie anterioară nerotunjită şi medie posterioară rotunjită).

650 **HALIA,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 10 000 vorb.

5 vocale, 13 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

651 **HALKOMELEN** (HALCOMELEN, NANAIMO (LOWER) FRASER), l. amerindiană din fam. salish*. *Canada* (Columbia britanică); 100—1 000 vorb.

D.: *chehalis, chemainus, chilliwack, cowichan, katzie, kwantlen, lower Fraser River, nanaimo, musqueam, sumas, tait.*

652 **HALOPA** (BOTELKUDE, NOBANOB, NUPANOB), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 720 vorb.

Persoana şi numărul subiectului indicate la verb cu sufixe.

Puţine scrieri, datorate misionarilor.

653 **HAMEHA** (ANESU, /HAMEA/, KANALA, MÉA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (S); 1 500 vorb.

Silabe deschise, cu accent. 10 vocale orale şi 10 nazale (nu se neutralizează după consoane, cum se întîmplă în limbile din N şi C. Noii Caledonii). 25 consoane. Spre deosebire de limbile din N şi C. Noii Caledonii, la începutul sintagmei predicative se află pronumele subiect.

654 **HANAHAN** (HALIA, TASI, TULON), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Buka — arh. Solomon); 3 000—4 000 vorb.

Sistem elementar de clase nominale (marcate prin articolele selectate înaintea lor — sg. *la, a,* pl. *lu, u* şi invers), care se încrucişează cu împărţirea numelor în 2 categorii principale — după cum primesc posesive sufixate sau forme independente. Distincţie inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl.

655 **HANGA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *?;* 3 000 vorb.

656 **HANGAZA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 54 000 vorb.

657 **HANI,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *lolo-moso* sau i*. *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan); 81 000 vorb.

3 gr. de d. caracterizate prin prezenţa sau absenţa vocalelor cu şi fără strictură.

Alfabet creat în 1960.

658 **HANUNÓO** (BULALAKAO, HAMPANGAN, HANONO-O, MINANGYAN), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindoro); 6 000 vorb.

L. tribală. D.: *binli, gubatanon, kagankan, waigan, wawan.* Limbaj secret al adolescenţilor, folosind antonimele cuvintelor cerute de sens şi forme cu modificări fonetice.

Scanned with OKEN Scanner

Scriere pre-spaniolă de origine indiană încă în uz.

659 **HARARI** (ADARE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia;* 35 000—50 000 vorb. (surse diferite).

Apropiată de amharică* (numită *adare* de vorb. acestei l.).

L. musulmanilor din oraşul Harar, puternic centru al islamismului din sec. 14. Textele cele mai vechi din sec. 16 (scriere arabă*) şi sec. 19 (alfabet etiopian*).

660 **HAULNGO,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 5 000 vorb.

661 **HAUSA** (HA(O)USSA), una dintre cele mai cunoscute l. din Africa (locul al 3-lea după arabă* şi swahili*), a cărei apartenenţă genealogică n-a fost încă stabilită definitiv. *Nigeria, Niger, Camerun, Ghana, Benin, Togo* etc. (grupuri de vorb. **H.** şi în *Algeria, Maroc, Tunisia* şi chiar pe malurile Nilului); 25 mil. (6 mil. ca l. maternă). L. oficială în Nigeria (N) şi în Togo (alături de ewe*). Folosită în presă, şcoală, emisiuni radiofonice. În Nigeria circulă şi în alte reg., alături de tiv*, kanuri*, fula*, care îi opun rezistenţă. Serveşte ca l. comercială în toată Africa de Vest, la fel ca swahili* în E, în reg. întinse unde se vorbesc alte l. Această răspîndire se datorează tradiţiei comerciale a vorb. l. **H.**, ca şi rolului ei de l. principală în Imperiul fulani din Sokoto şi Gwanda (începutul sec. 19). A fost folosită recent, cu mare succes, la alfabetizarea diverselor minorităţi din Nigeria. Variantă standardizată (norme ortografice şi dicţionare) în Nigeria (N), elaborată de un comitet creat în 1955 pentru standardizarea l. scrise.

Considerată de şcoala franceză ca l. negro-africană (gr. nigero-ciadian*), iar de cea americană ca afro-asiatică* (ram. ciadiană*). Apartenenţa la fam. afro-asiatică a fost susţinută încă din sec. trecut pe baza unor particularităţi morfologice (existenţa masc. şi fem., întrebuinţarea unui morfem de anexare /n/ ca în egipteana* clasică şi în berberă*, asemănări între sistemele pronominale, mai ales posesive, existenţa unui prefix *m-* pentru formarea numelor de agent şi a numelor de loc). Partizanii clasificării ca l. negroafricană scot în evidenţă particularităţi ca: existenţa sufixelor *-wa, -ci* care seamănă cu prefixele bantu* (*hausawa* „hausa pl." — *waswasili* „swahili pl.", *hausanci* „limba hausa" — *kiswahili* „limba swahili"), existenţa unui sistem de tonuri şi a unui actualizator echivalent cu cel existent în bantu.

10 vocale (5 lungi), 22 consoane, 3 semiconsoane. Consoane caracteristice: ejective şi clacante. Sistem de tonuri cu 2 niveluri (tonurile sînt notate în ortografie), care începe să fie înlocuit de unul bazat pe accent şi lungimea vocalică. Sistem complex de prefixe şi sufixe ca formative substantivale şi verbale. 2 clase nominale la sg. şi 1 la pl. La sg. există 2 pronume de clasă, dintre care unul *(tà)* reprezintă substantivele fem. şi unele obiecte fără sex ca şi numele proprii de localităţi, iar celălalt *(ši, sa, ya, na)* — toate celelalte substantive. Există şi urme ale unor mărci de clasă mai vechi (de ex. un prefix de clasă umană *ma-*, care se foloseşte la formarea numelor de agent). Formarea pl. se face după reguli complicate, între altele prin reduplicarea celei de a 2-a consoane din radical (*tufa* „ţesătură", pl. *tufafi; iri* „fel", pl. *irari*) sau prin reduplicarea substantivului întreg (*gari* „oraş", pl. *garuruwa, garuruka*). Opoziţia între masc./fem. este marcată numai la sg. pentru substantive (la fem. au finala *-a*). Genul nu se recunoaşte după forma substantivului, ci prin acordul adjectivului; acesta primeşte afixe caracteristice de masc. şi fem., care pot să nu fie cele ale substantivului; *se karami* „bou mic" — *sania karama* „vacă mică"; *mamiji tsofo* „om bătrîn" — *mače tsofua* „femeie bătrînă". Nu există articol. La numeral de remarcat forma *hauya bir* „5 douăzeci" = „100", folosită numai pentru număratul scoicilor. Verbul are mod, timp şi aspect. Verbele se formează de la radical prin sufixare şi schimbarea vocalei din radical. Conjugarea operează cu preverbe care indică în acelaşi timp persoana, genul şi numărul şi aspectul verbal. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv. Lexicul se îmbogăţeşte prin compunere, derivare şi reduplicare. Astfel, *jirgisama* „avion" provine din *jirgi* „barcă" şi *sama* „cer"; *launi tauni* „pestriţ" are la bază *launi* „culoare".

Atestată în scris foarte timpuriu (probabil în sec. 14, poate chiar înainte), **H.** are o bogată literatură, care nu este decît parţial notată. Multe împrumuturi vechi din arabă* (termeni religioşi şi tehnici, nume proprii), din l. negro-africane şi, mai recent, din engleză*, adaptate la sistemul **H.** *(bom* < engl. *bomb, inji* < engl. *engine, miti* < engl. *meeting, furofaganda* < engl. *propaganda)*. Traduceri timpurii ale *Bibliei*. A fost tradusă în trecut întreaga legislaţie colonială, ca şi regulile de cricket şi polo.

A dezvoltat o formă de *pidgin (barikanci)* care a funcţionat ca *lingua franca* pentru armata engleză din Nigeria (N).

În trecut pentru scrierea l. **H.** s-a folosit alfabetul arab, acum se utilizează cel latin*.

662 **ekiHAVU** (ekiHAAVA, ekiZIBA, oluZIBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 50 000—262 000 vorb. (surse diferite).

D.: *hwindja, lindja, longe-longe, shi, ziba.*

663 **HAVUNEZĂ** (HAVU, HAWU(NESE), SABU, SAVU, SAWU(NESE)), l. din fam. austroneziană*, poate gr. indonezian* de E.

Indonezia (ins. Sawu şi Radjua — arh. Sondele Mici); 40 000 vorb.

D.: *liae, mesara, raidjua, seba (sewa), timu (pedir, pidië).*

664 **HAWAIIANĂ,** l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *S.U.A.* (Hawaii); 250—7 500 vorb. (surse diferite; ultima valoare nu mai corespunde realităţii, deoarece actualmente loc. de origine **H.** sînt în minoritate, şi cea mai marę parte din ei nu mai vorbesc **H.** sau în cel mai bun caz nu ca l. unică).

Înrudită cu d. din S ins. Marchize (ar fi fost adusă din insulele Societăţii în sec. 2—8).

5 vocale scurte, 5 lungi, 7 consoane, 1 semiconsoană (*w*). Vocale geminate şi alte combinaţii vocalice. Numai silabe deschise. Considerată una din cele mai muzicale l. din lume. Distincţie inclusiv-exclusiv la pronumele personale şi posesive pers. 1 pl. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

H. „pură" — vorbită aproape exclusiv acasă de cei cca 240 loc. izolaţi din ins. Niihau (Ni'ihau). Mai păstrează o anumită funcţie social-ceremonială şi religioasă. Vocabular onorific. Limbaj figurat (creaţie orală bogată).

Puternic influenţată de engleză* (l. oficială). Ortografie stabilită în 1820 de misionari. În varietatea locală a l. engleze au intrat multe cuvinte **H.**, dintre care unele au pătruns prin engleză în alte l., inclusiv româna* (de ex. *ukulele*). Cuvinte din **H.** în jargonul comercial eschimos* (introduse de pescarii de balene în sec. 19).

665 **ekiHAYA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Uganda;* 264 000 vorb.

D.: *bumbira, edangabo, hamba, hangiro, mwani, nyakisia, yoza, ekiZiba.*

666 **kiHEHE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 192 000 vorb.

667 **HEIBAN** (DHEBANG), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib*. *Sudan;* 690—2 800 vorb. (surse diferite).

668 **HEONESIAN,** după unele păreri gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. malaiopolineziană*. Ar cuprinde gr. oceanic* de E şi l. motu*, poate şi gr. micronezian*.

669 **ochiHERERO** (otjiHERERO, otyiHERERO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Namibia;* 25 000 vorb.

D.: *cimba (himba, simba, tjimba), mbandieru.*

670 **HESPERONESIAN,** după unii autori gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. malaiopolineziană*. Cuprinde gr. filipinez*, indonezian* de V (afară de l. chamorro* şi palauană*) şi l. austroneziene din C. şi S ins. Celebes.

671 **HEWA** (KEWA), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 000—2 000 vorb.

Pare a avea un sistem cu 2 genuri cu slabe elemente de acord.

D.: *yoliapi.*

672 **HEYO** (ARINWA, LOLOPANI, RURUHIP), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 1 710 vorb.

673 **HIDATSA** (GROS VENTRE, HIRATSA, MINATAR(R)E(E), MINETAREE, MINITAREE, MINITARI, MINNATAREE, MINNETAHSE, MÖNNITARRI), l. amerindiană din fam. siouan*. *S.U.A.* (Dakota de N); 1 000—2 000 vorb.

674 **HIGI** (HIJI, KAMUM, KAPISIKI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 150 000—200 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 24 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

675 **HILIGAYNON** (BINISAYANG' ILONGGO, BISAYA DE PANAY, (BISAYA-) PANAY, HILI(LI)GAINA, HILIGAYNA, ILONGO, PANAYAN(O), PANAY-BISAYA, PANAY-HILIGAYNON, PANAY-HILLIGAYNON, VISAYO DE VEST), l. din fam. austroneziană *, gr. filipinez. * *Filipine* (ins. Panay, Negros, Romblon, Mindoro, Mindanao); 2 mil.—4 mil. vorb. (surse diferite). A 4-a ca număr de vorb. din cele 8 l. „majore" din Filipine — reprezenta în 1960 10,4 % (2 817 314) din populaţia totală de 27 087 685 loc.

L. de tip tagalog *, inclusă în gr. bisayan * şi panayan *.

Diferenţe dialectale în special de ordin fonetic şi lexical. Folosită în învăţămîntul primar şi de staţii de radio locale; în 1965 1 publicaţie integral şi 3 parţial în **H.** Literatură scrisă.

Împrumuturi din spaniolă *.

Scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuită de spanioli cu alfabetul latin *.

676 **uroHIMA** (kiHEMA, oruHEMA, oruHIMA, oruHUMA), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo *. *R.P. Congo, Zair, Rwanda;* 4 000 vorb.

677 **HINALUG** (CHINALUGISCH, HINALUGH, KHINALUG, XINALUG(SKIJ), l. din fam. caucaziană *, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S. Azerdbaidjană); 100 — 1 500 vorb. (surse diferite).

Sistem fonologic complex, apropiat de cel al limbilor caucaziene de NV — ceea ce pune problema clasificării exacte a l. **H.** 10 vocale orale, dintre care 5 au perechi nazalizate, 37—59 consoane (lungi, glotalizate, palatalizate), 2 semiconsoane. Accentul pe prima silabă a radicalului. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

678 **HINDI** (~ DE VEST, HINDUST(H)ANI, KHARI BOLI, URDU), l. indo-europeană * din ram. indo-iraniană *, gr. indic *

Scanned with OKEN Scanner

central. *India* (Uttar Pradesh, Madya Pradesh, Punjab), emigranţi în *Africa, Guyana, Surinam, Fiji, Mauritius, Trinidad*; 60 mil. — 185 mil. vorb. (surse diferite). Folosită şi ca l. secundă. Considerată a 5-a l. din lume ca număr de vorb. L. naţională oficială în India din 1965 (introdusă treptat din 1950; pînă în 1975 alături de engleză*). Numele de la cuvîntul persan* *hindi* „indic".

10 perechi de foneme vocale, după altă părere 5 scurte orale, 4 nazale, 8 lungi. Nazalizarea vocalică fonologică; *hãe* „ei sînt"/*hae* „el, ea este". 40 consoane. Opoziţie de aspiraţie la oclusive surde, după unii şi la sonore. Oclusive retractate mai curînd decît retroflexe. Opoziţie *č*/*s* (o singură sibilantă); *ŋ* numai în vorbirea îngrijită; opoziţia *ḍ*/*r* în împrumuturi (în special din sanscrită *). 2 semiconsoane. L. aglutinantă cu un sistem polar de clase; urme de flexiune; componentă polisintetică. Considerată l. indică cea mai analitică (relaţiile dintre cuvinte şi grupuri de cuvinte exprimate prin desineţe şi particule — postpoziţii). 2 genuri, 2 numere, 2 cazuri: direct (nom. — ac.) şi oblic. Adjectivul atribut sau nume predicativ se acordă cu numele la care se referă. Păstrează unele verbe neregulate. Construcţii ergative: subiectul logic al verbului tranzitiv este marcat prin particula *ne* (indicînd funcţia de agent) la formele verbale compuse cu participiul trecut. **H.** s-a îndepărtat de tipul indic — construcţii asemănătoare celor din l. turcice * (tendinţa de a determina un substantiv prin grupuri de cuvinte atributive antepuse; verbul marchează sfîrşitul propoziţiei). Topica normală: (circumstanţial de timp şi loc) (atribut) subiect — obiect în „dativ" — obiect în „acuzativ" — determinare adverbială — predicat. Elemente arabe * şi persane* în morfologie şi lexic.

D.: *bangaru (chamarwa, desari, deswali, hariani, jati, jatu), braj bhasha (antarbedi, antarvedi, braj bhakha), bundeli (bundel khandi), hindust(h)ani (hindoustãni), kanauji.* Unele l. indice independente au fost considerate în trecut d. ale l. **H.** 3 varietăţi literare cu subd. vorbite: *hindi* (~ înaltă, ~ literară, ~ scrisă în *nagari*, ~ standard) — l. „purificată" de elementele persane şi arabe şi îmbogăţită cu cuvinte sanscrite (de unde au rezultat numeroase dublete); *dakhini* (scrisă cu caractere arabe, dar neinfluenţată de persană); urdu *. Raporturile **H.** — urdu insuficient clarificate — în trecut se considera că formează o singură l. Numele *hindustani*, creat în 1787 de englezul Gilchrist, era dat acestei l. hindi-urdu (numită astfel după cele 2 variante literare ale sale — **H.** şi urdu, bazate pe acelaşi d.). **H.** literară modernă — dezvoltată după 1800 pe baza d. *kharī bōlī*. Forma **H.** *de bazar (bazaar hindi, chal(t)u, laghu hindi)* — rol de *lingua franca*. Diferenţe gramaticale mai mici decît în cazul altor l. indice între l. colocvială şi cea îngrijită. Literatură din sec. 12 (poezie; proză abia din sec. 19). L. modernă a ştiinţei şi culturii (adoptarea ca l. naţională a pus problema dezvoltării diferitelor terminologii).

Scrisă în alfabetul *nagari* derivat din scrierea *devanãgarī*. Vocala *a* [ʌ], care apare frecvent după consoane, este înglobată în semnul corespunzător consoanei, absenţa ei fiind indicată printr-un semn special; pentru toate celelalte vocale există semne separate.

Influenţă asupra structurii limbilor munda *, a lexicului l. tibetane *. Cuvinte din **H.** intrate în diverse l., de unde au ajuns şi în română *, de ex.: *(foc) bengal, culi, (gloanţe) dum-dum, iută, mangustă, paprica, piper, polo, punch, şampon, tanc.*

679 **HINNA** (HINA, HUNNA, PILIMBI), l. din fam. afro-asiatică *, ram. ciadiană *. *Nigeria*; 4 350 vorb.

680 **HIOTSHUWAU** (TSHUWAU, TY(H)UA), l. din fam. khoisan *, gr. sudafrican. *Botswana*; 9 587 vorb.

681 **HIOWE**, l. papua *. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 vorb.

În varietatea *wourei* 6 vocale, 9 consoane (oclusivă şi fricativă glotale), 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb.

682 **HITITĂ** (HAT(T)I, HETHITISCH, HITITĂ CUNEIFORMĂ, HITTITE, KEILSCHRIFT-HETHITISCH, NESCHANISCH, NESIAN, NESISCH, NÉSITE), l. indo-europeană * dispărută din ram. anatoliană. *Asia Mică* (Anatolia, Capadocia), milen. 2 î.e.n. Un popor *hittim* este menţionat în *Biblie*. Denumirea indigenă după vechiul oraş Neša (Nesas). *Hatti (chatti, ḫatti, protohatti)* — numele unei l. vechi ne-indo-europene asianice, impropriu folosit şi pentru **H.** După unele păreri ar aparţine unei ram. *proto-anatoliene*, paralelă cu cea proto-indo-europeană — ambele derivate din proto-indo-**H.**; după alţi autori ar fi o l. din gr. european, adusă în Anatolia de o invazie.

L. indo-europeană cel mai recent descoperită (descifrată de B. Hrozný în 1916). Încadrată în această fam. pe baza formelor — majoritatea lexicului ne-indo-european (eventual substrat *hatti*, atestat prin marele număr de nume proprii conservate). Aparţine tipului vechi de l. indo-europene. Caracter arhaic — foarte importantă pentru compararea l. din această fam. (textele **H.** reprezintă cele mai vechi atestări ale unei l. indo-europene). Ar fi fost o l. de tip *centum*.

A fost foarte răspîndită în Asia Mică — rol de l. „nobilă" a unui vechi imperiu înfloritor. S-au păstrat mii de tăbliţe datînd din sec.

Scanned with OKEN Scanner

19—14 î.e.n., descoperite în C. Turciei, la Boğaz-Köy (E de Ankara) — texte oficiale (anale, edicte, tratate, corespondenţă regală), religioase (ritualuri, rugăciuni, mituri, prevestiri) şi juridice (coduri); 2 scrisori descoperite în Egipt, la Tell El-Amarna; cîteva vocabulare *sumeriano*-akkadiano*-**H.**

Folosea silabarul cuneiform akkadian (l. impropriu numită „hitită" *hieroglifică* era o l. distinctă de **H.** propriu-zisă, numită, după scriere . ., cuneiformă").

683 **HLOTA** (KANTSII, KYÕ, KYONTSÙ), LHOTA, MIKLAI TSONTSÙ), l. din fam. sino-tibetană *, ram. tibeto-birmană *, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 18 500—22 000 vorb.

684 **HMAR**, l. din fam. sino-tibetană *, ram. tibeto-birmană *, gr. naga-kuki-chin *. *Birmania* (N); 2 000—5 500 vorb.

685 **HO** (LANKAKOL), l. din fam. austro-asiatică *, ram. munda * sau d. al l. mundari *. *India* (Bihar, Orissa); 75 000—600 000 vorb. (surse diferite).

A folosit scrierea indică * *devanāgarī* şi alfabetul latin *. Scrierea **H.** — creată prin adaptarea principiilor scrierii *devanāgarī* (forma literelor — de origine necunoscută). Periodice.

686 **HOCAN(-COAHUILTECAN)** (HOKALTECAN), *phylum* de l. amerindiene format din 14 l. şi 6 fam. *(palaihnihan* 2 l., *pomo* 7 l., tequistlatecan *, tlapanekan *, yanan *, *yuman)*; *America de Nord*.

Unele l. *(pomo)* specifică prin prefixare instrumentul acţiunii: *phi-de* „a se deplasa tatonînd cu un băţ", *phu-de* „a se deplasa suflînd", *pha-de* „a se deplasa împingînd cu capătul unui băţ".

687 **hIHOLOHOLO** (GUHA, kiHORO-HORO, KALANGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo *. *Zair, Tanzania, Uganda*; 2 000 vorb.

688 **hIHOLU** (kiHOLO, HUNGO), i. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo *, considerat l. sau d. al l. kongo *. *Angola, Zair*; 12 000—66 000 vorb. (surse diferite).

689 HOPI(TU) (MOQUI, SHINUMO), l. amerindiană din fam. uto-aztecan *. *S.U.A.* (Arizona N); 4 800 vorb.

12 vocale (6 lungi), 27 consoane, 4 semiconsoane. Accent fonologic. Structura silabică CV(C). Topică: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Formele verbale redau validitatea acţiunii exprimate de verb (asemănătoare aspectului şi timpului): *wari* „el a alergat, aleargă (acum)", *warikũwe* „aleargă" (face parte dintr-un grup de alergători) şi *warikni* „el va alerga" (eveniment anticipat). Clasificări semantice care au atras atenţia: un singur termen pentru „avion", „aviator", „insectă zburătoare", dar *pābe* „apă în natură", *kēyi* „apă într-un recipient".

690 **HOTENTOTĂ**, l. din fam. khoisan *, gr. sudafrican. Unii cercetători susţin că e o l. *hamitică* (cu amestec boşiman *) sau cel puţin puternic influenţată de l. hamitice, în timp ce alţii resping total această teorie. *Africa de Sud*; 80 000 vorb. Numele dat de olandezi (*hottentut* „bîlbîială") — se explică prin impresia produsă de prezenţa clicurilor în **H.** Vorb. **H.** sînt un tip metisat (negri amestecaţi cu cuşiţi). Se ocupă de creşterea vitelor şi a caprelor.

Caracteristica cea mai importantă (comună cu boşimana) este de natură fonetică: existenţa clicurilor cu valoare fonologică. Sînt consoane a căror mişcare de deschidere este însoţită de o inspiraţie şi nu de o expiraţie; se aseamănă cu interjecţiile căruţaşilor (Ludovic de Varthema, care l-a însoţit pe Vasco da Gama în Mozambic, le compară cu sunetele celor ce mînau măgarii în Sicilia). 4 tipuri fundamentale de clicuri (labial, dental, cerebral, lateral); apar numai la iniţială. Frecvenţa clicurilor şi ponderea lor în economia l.: 70% din rădăcinile verbale, substantivale şi adjectivale încep cu clicuri (în texte frecvenţa cuvintelor începătoare cu clicuri este mai mică din cauza numărului mare de particule gramaticale fără clicuri). Totuşi şi frecvenţa în text este mai mare decît în boşimană (44% faţă de 16—30%). Vocalele au 4 grade de cantitate (lungi, scurte, normale şi mute), fără valoare fonologică. Nici un cuvînt nu poate începe cu *r* sau *l*. Silabele sînt constituite din 2 vocale şi o consoană la mijloc (caz foarte rar în alte l.). **H.** are tonuri (*nama* are 6, *ǂkora* 4). Substantivul are 3 genuri (masc., fem. şi nedefinit), 3 numere (sg., dual şi pl.), cazul vocativ, forme subiective şi obiective. Cele 3 genuri au sufixe speciale: *-b* (masc.), *-s* (fem.), *-n* (nedefinit, comun): *kʻoi-b* „bărbat", *kʻ-oi-s* „femeie", *kʻ-oi-ǐ* „fiinţă umană". Se pare că la origine *-b*, *-s* indicau o clasă a obiectelor mari, respectiv mici (*hêi-b* „arbore" — *hei-s* „tufiş", *chui-b* „stîncă" — *chui-s* „piatră"). Pronumele personal are o structură complexă, cu forme distincte pentru masc., fem. şi comun (neutru), sg., pl., dual, inclusiv şi exclusiv (pers. 1 dual şi pl.), subiectiv, obiectiv şi vocativ (pers. 2). Pronumele demonstrative disting 3 grade de depărtare, diferenţiate prin natura vocalei radicale: apropiere de cel ce vorbeşte *(nè)*, apropiere de cel căruia i se vorbeşte *(xnâ)* şi depărtare *(noú)*. Numeralul: *goro* „5" înseamnă „toată mîna", *qnâni* „6" = „degetul mare (de la mîna a doua)", *gêi dìsi* „100" = „marele **zece**", *cgām-gêi-dìsi* „200" = „2 mari zece". Verbul are forme numeroase pentru indicarea modului, timpului şi aspectului. Timpurile şi alte modi-

ficări de sens ale verbului se exprimă prin particule care stau după pronume.

Numeroase l. subordonate cu statut de l. sau d. După unii ar include și boșimana. Forme verbale speciale pentru exprimarea unor valori ca aplicativul („pentru") marcat prin *-ba*, directivul („spre") marcat prin *-ri*, diminutivul marcat prin *-ro* etc. Negația se plasează în poziție finală și are forme diferite după timpul și modul verbului (*tamá* pentru prezent, *tite* pentru viitor, *tá* pentru imperativ) sau după natura propoziției (principală regentă a unei subordonate cu un anumit mod, subiect exprimat prin pronume negativ). Obiectivul nu înseamnă numai funcție de complement direct, ci poate fi și nume predicativ, iar în unele tipuri de propoziții (interogative, exclamative, optative) chiar și subiect. Particule postpuse joacă rolul prepozițiilor și al conjuncțiilor. Acțiunea complexă este adesea analizată în diversele sale componente, de unde o suită de verbe: *znou-zkū́*, lit. „a lovi a se sparge" = „a se sparge în bucăți", *qgáo-xná*, lit. „a tăia a cădea" = „a tăia cu cuțitul", *nĭ-ga-ga*, lit. „a face a nu fi a nu fi" = „a reduce la zero". Aproape jumătate din vocabularul **H.** este asemănător cu cel din boșimană.

H. a influențat limbile bantu* de sud-est vorbite de populațiile care i-au împins pe hotentoți în S continentului african.

691 **HOUAILOU** (AJE, AJI(E), AJIÊ, /A^{N}-ɟ/, HOUAÏLOU, HOUAILUN, WAI(LU)), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (S); 4 150 vorb.

10 vocale orale (4 grade de deschidere), 10 nazale (nu se neutralizează după consoane), 25 consoane. Silabe deschise, cu accent. Fraza segmentată în sintagme cu melodie ascendentă. Numai 2 serii de indicatori de persoană (cu distincție sg.-pl., inclusiv-exclusiv); un pronume personal subiect (începe sintagma predicativă); după verb urmează numele cu rol de subiect, precedat de o particulă și alt pronume, care poate fi sufixat la verbe tranzitive (ca obiect) sau substantive (ca posesiv).

D.: *arhâ*, *houailou* (Voegelin); după CTL, /a^{n}-ɟ/ ar cuprinde 2 d. și 2 l. pe cale de dispariție, printre care /ara/.

Listă de cuvinte publicată în 1897. Texte religioase, folclorice, publicație periodică până în 1936.

692 **HRANGKHÔL** (HRANGCHOL, HRANKHOL, RĂNGKHŌL), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kukichin*. *Birmania* (N); 8 500 vorb.

693 **HRE** (DÁ VÁCH, DAVAK), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam;* 80 000 vorb.

D.: *crêg (kare)*, *hrê*, *rabah (tava)*, *taliang* — poate și *triêng (strieng?)* — sau d. al l. jeh*.

694 **HROY** (BAHNAR (CHAM)), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V, subgr. chamic*, după alte păreri din fam. austro-asiatică*, gr. mon-khmer*, subgr. bahnaric*. *R.S. Vietnam;* 6 000—10 000 vorb.

Cuvintele sînt invariabile. Ideea de plural se exprimă cu ajutorul unor determinanți cu sens colectiv. Frecvența acestor combinații la pronume și contractările care s-au produs au dus la forme de dual sau de pl. (inclusiv sau exclusiv pers. 1 și 2) care nu mai sînt analizabile. Numeralul nu se adaugă direct substantivului, ci prin intermediul unor „numerative", ca în chineză*: *bar ge ka* „doi pești", lit. „două boabe pește".

Vocabularul actual este rezultatul unei derivări mai active odinioară (prefixele sau infixele se adăugau direct bazei). Prefixele transformau nume sau verbe intranzitive în verbe tranzitive sau cauzative, formau nume de agent sau de instrument ori verbe intranzitive sau reflexive, nume de rudenie, de animale, plante. Infixe împreună cu prefixe formează în l. actuală verbe reciproce. Infixele nazale — foarte productive, formează mai ales nume de la verbe.

Nu a avut scriere proprie — cunoscută numai din notații moderne.

695 **HUASTEC(Ă)** (GUASTECA, GUASTECO, GUEXTECA, H(O)UASTÈQUE, HUASTECAN, HUASTECO, HUASTEK(A), HUAXTECA, HUAXTEQUE), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Veracruz, San Luis, Potosí, Oaxaca); 60 000 vorb. (6 500 monolingvi).

10 vocale (5 lungi), 19 consoane, 2 semiconsoane. Accent nefonologic.

D.: *potosino*, *veracruzano*.

696 **HUAVE** (GUAVE, GUAVI, HUAVEAN, HUAVI, HUAZONTECO, WABI), l. amerindiană din *phylum* penutian*. *Mexic* (Juchitlan, Tehuantepec); 6 000—7 000 vorb. (surse diferite).

12 vocale (6 lungi), 16 consoane, 2 semiconsoane.

697 **HUICHOL(A)** (CUACHICHIL), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. *sonoran. Mexic;* 4 000—5 000 vorb.

10 vocale (5 lungi), 11 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri. Structura silabică CV(C).

698 **HUKWE** (BOȘIMANĂ NEAGRĂ, GLANDA-KHWE, !HUKWE, XŨ(KHVE), KXOE, (MBARA)KWENGO, SCHEKERE, VAKWENGO, VAZAMA, ZANA), l. din fam. khoisan*, gr. sudafrican. *Angola, Namibia;* 7 000—12 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

699 **HULI** (HULIDUNA), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 54 000 vorb. (1960).

D.: *huli, huliduna.*

700 **kiHUNDE** (ruKOBI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kiTembo*, fie l. înrudită. *Zair;* 33 500 vorb.

701 **HUON** (*~PENINSULA*), gr. de l. papua* cu rang de *stock. Papua-Noua Guinee* (pen. Huon); 71 500 vorb. Cca 24 l., în LL 16: burum, dedua?, kâte, komba, kosorong, kovai, kube, mape, migabac, mindik, momolili, nabak, ono, selepet, timbe, tobo.

Asemănare tipologică și structurală considerabilă, în special în morfologia verbului. Absența accentului și a tonurilor cu rol fonologic. Oclusive labio-velare (absente în selepet*). Fenomene de *sandhi* extern care implică aceleași cupluri de foneme în toate l. în care se produc. Preponderență foarte netă a sufixelor asupra prefixelor. Persoana și de obicei și numărul subiectului indicate la verb, totdeauna prin sufixe. Dual la mărcile de persoană. Verbe mediale în toate l. Sufixul lor indică dacă verbul următor are sau nu același subiect; cele la care este marcată non-identitatea subiectelor suferă schimbări în persoană și număr (cel mai adesea un singur sufix exprimă ambele categorii). Pers. 2 și 3 non-sg. identice la formele verbale finale și mediale. Negația la verbe indicată printr-un prefix sau un clitic prepus. Într-o serie de l. distincție între forme de imperativ imediat și ulterior. Marca interogației însoțește verbul. 2 clase de substantive — care apar legate de mărci de posesie și libere. O clasă de forme ale pronumelor apar legate de anumite verbe tranzitive care indică obiectul direct al altor verbe la care sînt afixate. În toate l. pot fi identificate 3—4 clase de verbe. Topica în sintagma nominală: substantiv-adjectiv-numeral-demonstrativ. Prepozițiile sînt adesea înglobate, în poziții anumite, în interiorul altei propoziții.

702 **HVARȘINĂ** (CHWARSCHI, HVARȘI, KHVARSHI, XVARSHINSKIJ, XVARŠI), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 1 000—1 800 vorb. (surse diferite).

În d. *inxok(v)ari* 6 vocale orale cu perechi nazale și 5 vocale faringalizate, 36 consoane (unele consoane labializate-glotalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *hvarși, inxok(v)ari.* Ca l. literară se folosește avar*.

703 **HWELA** (HUELA, KWELA-NUMU, VUELA, VWELA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Coasta de Fildeș;* 50 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

704 **I 1.** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. i* **2.** *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan, Sichuan = Szechwan = Szu-ch'uan, Guizhou = Kweichow = Kueichou, Guangxi-Zhuang = Kwangsi-Chuang = Kuang-hsi).

6 gr. de d.: *de N, E, SE, V, S, C.*

Unii vorb., mai ales şamani, folosesc un sistem de scriere silabică cu caractere asemănătoare celor chineze*. Alfabet creat în 1960. Periodice, cărţi, manuale — l. folosită în învăţămînt.

2. gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. 6 l., în LL 3: hani, i **1.**, nahsi.

705 **IAI** (IAAI, (WEN) YAI), l. din fam. austroneziană*, gr. melanezian*. *Noua Caledonie* (ins. (O)uvéa — arh. Loyauté = Loyalty); 1 000 vorb.

10 (11) vocale (4 grade de deschidere) cu perechi lungi; 34 (31) consoane în poziţie iniţială, numai 8 în poziţie finală (ca şi în limbile din N Noii Caledonii); 3 semiconsoane (*w* poate fi şi surdă). Accent iniţial. Structura silabică (C)V(C). Morfologie apropiată de cea a limbilor din extrema nordică. Alternanţe vocalice la verb. Marca pronominală de subiect amalgamată cu particula aspectuală care urmează. Numele posedat însoţit totdeauna de forma absolută a numelui: *umök uma* „casa mea", lit. „casa eu casa". Distincţie inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Topica: subiect-verb-obiect (subiectul nominal plasat de obicei între verb şi complementul direct nominal), substantiv-adjectiv.

Liste de cuvinte publicate începînd din 1850. Ortografie nesatisfăcătoare.

Mai multe împrumuturi din engleză* şi pidgin-English* decît din franceză* — deşi aparţine unui teritoriu de peste mări al Franţei — deoarece primele traduceri au fost făcute de misionari englezi.

A influenţat lexicul şi fonetica francezei vorbite în insulă.

706 **IAKUTĂ** (JAKUT, SAKKA, YAK(O)UT(E)), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Iakută); 250 000—326 000 vorb. (surse diferite). Cea mai estică l. turcică — izolată.

8 vocale cu perechi lungi, 19 consoane, 2 semiconsoane (*y,g*). Evoluţii foarte aberante. Trăsături comune cu *vechea oguză, vechea uigură*, tuvină*, hakasă*, başkiră*.

D.: *dolgan* (sau l. separată), *iakut.* L. literară dezvoltată după 1917.

Influenţa l. mongole* şi evenki* în vocabular, fonetică, structura gramaticală.

Din 1940 alfabet bazat pe cel rus*, cu 5 litere suplimentare.

Termenul *taiga* provine din **I.**

707 **IATMÜL** (BIG SEPIK, IATMUL), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee;* 7 887 vorb.

În d. *nayura* 3 vocale, 10 (11) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C)(C). Accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *nayura (nyaura)*, poate şi sawos*—sau l. separată.

708 **IBANAG**, l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon, Babuyan), 150 000—300 000 vorb.

6 vocale (şi *ā*), 15 (16) consoane; accent fonologic.

D.: *agta de V, ibanag, itawes.*

Folosită în învăţămîntul primar, sporadic în presă.

709 **IDIŞ** (EVREJSKIJ, JIDDISCH, JUDÉO-ALLEMAND, JUDEO-GERMAN, JÜDISCH-DEUTSCH, YID(D)ISCH, YIDISH), l. indo-europeană* din ram. germanică* de V. *U.R.S.S.* (E), *R. P. Polonă, R. S. România, R. P. Ungară, Franţa, Marea Britanie, Belgia, Italia, R. F. Germania, Elveţia, Olanda, Austria, R. S. Cehoslovacă, S.U.A., Canada, Argentina, Mexic, Israel;* 1 mil. (ca l. maternă)—5 mil. vorb. (surse diferite); pînă la al 2-lea război mondial 10—12 mil. vorb. (surse diferite) — cca 2 treimi din evrei vorbeau sau cel puţin înţelegeau **I.**; în prezent tendinţa de limitare la rolul de l. de conversaţie în interiorul comunităţii, în celelalte domenii abandonată în favoarea l. dominante în fiecare ţară. Denumită după cuvîntul **I.** *yidish* „evreiesc".

L. distinctă de germană*; rezultatul fuziuni unor elemente diferite (în special germane şi ebraice*, cum şi slave*), avînd şi trăsături proprii; considerată de unii l. mixtă (comparabilă cu malteza*); socotită corespondentul germanic al *iudeospaniolei.*

A conservat în general (mai fidel decît germana modernă) sistemul fonetic al germanei

Scanned with OKEN Scanner

medievale din care derivă — în special în vocalism şi prin prezenţa spirantei velare şi absenţa spirantei palatale. Influenţă slavă redusă în fonologie. 5 vocale (sistem de tip 3 × 2), 20 (21) consoane, 1 semiconsoană (*y*), accent iniţial în varietatea din U.R.S.S. În Ucraina şi România inovaţii fonologice comune cu ucraineana*, româna*, bulgara*. Influenţă ebraică-arameică* în morfosintaxă. Topica: verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv. Influenţă slavă în sintaxă, frazeologie şi formarea cuvintelor (diminutive). S-a îndepărtat de modelul german, abandonînd modificarea topicii în propoziţiile subordonate şi distincţia tare/slab în flexiunea adjectivală şi dobîndind elemente de aspect verbal; pentru exprimarea noilor categorii foloseşte morfeme de origine germană. În vocabular 80% cuvinte din germana centrală (unele elemente din germana *de sus* şi *de jos*), elemente ebraice (cuvinte şi expresii) şi slave (din rusă* şi bielorusă*, poloană*, ucraineană) cîte 10%. Din ebraică termeni din domeniul religiei, comerţului, nume de rudenie, însuşiri, diviziunile timpului, nume proprii de persoane etc. — substantive, adjective, verbe, adverbe, particule; din l. slave nume de meserii, unelte, băuturi, unele nume de plante şi animale, fenomene meteorologice, termeni din domeniul dreptului şi administraţiei ş.a. — substantive, adjective, verbe. Alte împrumuturi din lituaniană*, română, engleză*, în funcţie de zonă. Termeni de cultură generală de origine greacă* şi latină*. Ambivalenţă stilistică a elementelor ebraice în vocabularul oamenilor instruiţi sau în argou.

2 gr. de d.: *de E* (de la G. Finic la M. Neagră şi de Azov; influenţe baltice* şi slave) şi *de V*, cu diferenţe în special fonetice şi lexicale (conservă din germană unele cuvinte diferite, care au suferit evoluţii semantice divergente); zonă de tranziţie. În gr. *de V* — 2 tipuri de varietăţi regionale, unul influenţat de d. *şvab* şi *alemanic* (în Alsacia, Elveţia, Belgia, Olanda), celălalt de d. *bavarez* (în Ungaria, Cehoslovacia, Austria; după al 2-lea război mondial doar insule lingvistice). În gr. *de E* — d. *de N* (în R.S.S. Bielorusă, R.S.F.S.R.), foarte apropiat de gr. *de V* şi de germană în sistemul fonetic (în special în vocalism), baza l. standard; d. *de C. (de S)* (Polonia) şi o varietate cu puternică influenţă slavă.

Prima atestare databilă — 2 versuri din 1272—1273 într-un manuscris din Worms; documente mai numeroase începînd de la sfîrşitul sec. 14. A luat naştere în grupurile de evrei stabiliţi pe cursul mijlociu al Rinului, ca d. *iudeo-german* bazat pe germana *centrală* şi *de sus medie*, dezvoltat independent în sec. 12—13 din cauza izolării sociale şi culturale a evreilor. Din sec. 14—15 puternic influenţat de ebraică — folosită ca l. sacră, l. de cultură şi învăţămînt şi l. standard literară, şi rămasă şi ulterior un izvor permanent de îmbogăţire a l. I. Răspîndită prin emigranţi evrei în diferite ţări (în unele a venit în contact cu l. slave). În sec. 18 devenise practic l. tuturor evreilor din E Europei. 3 perioade în istoria l. şi literaturii I.: *veche* (sec. 12—1500), *medie* (1500—1750) şi *modernă* (după 1750). A devenit l. scrisă din necesitatea de a face diferite scrieri accesibile femeilor, care nu ştiau ebraica. L. literară în special din sec. 16 — literatură la început religioasă şi didactică, apoi beletristică, publicistică (comparabilă cantitativ şi calitativ cu literaturile scrise în marile l. de cultură din Europa).

Foloseşte scrierea ebraică, notînd însă şi vocalele (prin puncte, semne consonantice); scrisă de la dreapta la stînga; 2 variante: pătrată (texte religioase) şi cursivă. Pînă în sec. 19 multe variante ortografice (chiar în tipărituri); unificare ortografică (2 sisteme — din U.R.S.S. şi din V Europei).

Împrumuturi I. în diferite l. (direct sau prin intermediul altor l.) ca engleza, franceza*, româna etc., în l. standard dar în special în vorbirea familiară sau în argouri.

710 **IDOMA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria;* 250 000 vorb.

7 vocale.

D.: *agatu, igumale, okwoga, otukpa, otukpo.*

Scrisă cu alfabetul „Africa".

711 **IFUGAO** (IFUGAW, IPUGAW), gr. de l. sau l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 70 000—100 000 vorb. (surse diferite).

În varietatea *amganad* 5 vocale, 11 consoane, 1 semiconsoană (*w*).

Considerat fie gr. care ar cuprinde l. *hangluglu, kalanguya, kianga(n) (gilipanes, ifugao central, pure ifugao, quiangan(es))* şi *may(a)oyao (mayawyaw, pungianes)*, fie o singură l., cu d.: *kiangan, lagawe (lagaui)*, *may(a)oyao* şi *silipan (alimit, ifugao de V, subifugao, tokukan-asin)*.

712 **IGALA** ((I)GARA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 100 000—294 000 vorb. (surse diferite).

713 **IGBIRA** (EBIRA, GBIRA, IGBIRRA, KWOTTO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 150 000—180 000 vorb. (surse diferite).

7 vocale.

D.: *hima, igu, panda.*

714 **IGBO** ((I)BO, ISWANA) **1.** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). Grupată uneori cu efik* din gr. Benue-Congo* sub denumirea

Scanned with OKEN Scanner

igbo-efik. Nigeria; 3 mil.—8 mil. vorb. (surse diferite). L. semioficială în Nigeria (E), în prezent în expansiune, dar întîlnind opoziția vorb. de l. efik-ibibio* și ijo*. Folosită în administrație, școală, presă și la radio. S-a încercat elaborarea unei l. I. comune pentru o arie foarte întinsă și foarte diversificată din punct de vedere lingvistic din S Nigeriei, dar ideea a fost abandonată deoarece n-a fost făcut un studiu lingvistic și antropologic pe teren al faptelor pentru a asigura bazele acestei tentative.

8 vocale, 53 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri de bază. Armonie vocalică de un tip special (încrucișat), existent în foarte puține l. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Numeroase d., purtînd numele orașelor în apropierea cărora se vorbesc.

Ortografie recentă: alfabetul „Africa", la care s-au adăugat semne diacritice pentru marcarea vocalelor deschise.

2. subgr. format din l. *ekpeya*, **I.** și *izi*:

715 **IHA** (KAPAUR), l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 5 500 vorb.

Conjugare sufixală. Sistem de clase nominale. Probabil lipsesc formele pronominale legate.

716 **IᵊIAA** (I'(I)AA, I-IA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 1 000 vorb.

717 **IJỌ** (AKASA, AKRIKA, DJO, ID'O, IJAW, IJOH, IJɔ), l. din fam. nigero-congoleză* inclusă în gr. kwa* (CTL) sau constituind singură un subgr. aparte *(nigerian de jos)* în clasificarea MC. *Nigeria* (E); 500 000 vorb.

17 vocale (8 nazale), 21 consoane. 2 tonuri (înalt, jos). Armonie vocalică. Structura silabică (C)V(N). Clasele nominale se caracterizează prin prefix vocalic, sufix silabic sau prin amîndouă procedeele deodată: *ko-mọ* „ființă umană", pl. *a-ke-mẹ; o-we-bọ* „om", pl. *o-wi-ma.* Pl. substantivelor se formează prin schimbarea, adăugarea sau suprimarea prefixului, schimbarea sufixului, modificarea vocalei radicale sau a tonului sau prin toate procedeele la un loc: *te* „arbore" — pl. *a-te; ware* „casă" — pl. *a-ware; ko-mọ* „ființă umană" — pl. *a-ke-mẹ; i-ọrọ-bọ* „femeie" — pl. *erema; a-ka* (ton înalt) „dinte" — pl. *a-ka* (ton jos). Topica: subiect-verb-obiect; substantiv-adjectiv.

În regres în fața l. igbo*.

Scrierea latină* folosită și pentru yoruba*.

718 **IKULU** (AN(KULU), IKOLU, (BA)NKULU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. katab*, fie l. înrudită. *Nigeria;* 5 594 vorb.

719 **chiILA** (S(H)UKULUMBWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 130 000 vorb.

720 **ILOCANĂ** (ILOCÁN, ILOC(AN)O, ILOKAN(O), ILOKO, ILUKANO, SAMTOY), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon — prov. Ilocos, ins. Babuyan, Mindanao, Mindoro), *S.U.A.* (Hawaii); 3 mil.—4 mil. vorb. (surse diferite). A 3-a dintre l. „majore" din Filipine; în 1960 cei 3 158 560 vorb. de **I.** reprezentau 11,7% din populația totală de 27 087 085 loc.

Formează împreună cu pangasinan* gr. *nordic* (tipul *iloko*). 2 pronume enclitice la pers. 3 pl. nominativ, care se comportă diferit în sintaxă: unul apare numai ca subiect al propozițiilor pasive, celălalt numai ca subiect al propozițiilor active sau non-verbale. Cel puțin 5 feluri de pasiv, formate cu afixe. O propoziție poate avea 2 subiecte și nici un predicat, sau nici un subiect și numai un predicat. Predicatul ocupă prima poziție, subiectul a doua.

L. de comunicare mai largă în relațiile comerciale, în special în N ins. Luzon. Folosită în învățămîntul primar și de stații de radio locale; în 1965 14 publicații integral și 13 parțial în **I.** D. diferențiate în special fonetic și lexical. Literatură scrisă.

Împrumuturi din spaniolă*.

Scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuit de spanioli cu alfabetul latin*.

721 **ILONGOT** (IBILAN, ILUNGUT, ITALON, LINGOT(ES)), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 7 640 vorb.

D.: *abaká (abacá), egongot (egongut), ibalao (abaká, ibilao, ibilau), italon, iyongut.*

722 **INDIC** (INDO-ARIAN, ~ MODERN, NEO-INDIC, SANSCRITIC), gr. de l. indoeuropene* din ram. indo-iraniană*. *India* (N, C.), *Pakistan, Bangladesh, Nepal, Afganistan, Sri Lanka, Maldive,* emigranți în *Africa, Oceania, America;* 360 mil.—430 mil. vorb. (surse diferite), foarte mulți bi- și plurilingvi. Strămoșii vorb. l. **I.** actuale își spuneau *arya.* Constituie gr. de E al ram. indo-iraniene. Mare diversitate de l. și d. Subgr.: *central, de E, de N (himalaian,* pahari*), *de NV, singhalez-maldivian* (insuficient caracterizate din punct de vedere lingvistic) și dardic*; 3 l. neîncadrate în aceste subgr.: kosali*, marathi*, țigănească*. 8 l. cu peste 10 mil. vorb.; 10 l. **I.** printre cele 14 l. regionale oficiale în India. Prima gramatică comparată a l. **I.** moderne (1872—1879) este datorată lui John Beames.

Trăsături comune cu l. iraniene*, dar și deosebiri (dezocluziunea sau spirantizarea consoanelor — numai în mică măsură; extinderea cerebralizării consoanelor; tratament diferit al lui *ə* în silabă interioară — dispărut în l. **I.** — și al gr. **-wy-*). L. moderne prezintă deosebiri importante față de sanscrită* în fonologie (apa-

Scanned with OKEN Scanner

riția consoanelor retroflexe — atribuită substratului dravidian*—, a opoziției de aspirație, a nazalizării vocalelor) și sistemul gramatical (tendința spre analitism: simplificarea flexiunii nominale, reducerea genurilor de la 3 la 2, a cazurilor de la 8 la 2 (nominativ și oblic), apariția postpozițiilor, plasarea verbului la sfîrșitul propoziției — în special în hindi*) — au devenit tipologic asemănătoare cu l. turcice*.

Strămoșii vorb. de l. I. s-ar fi stabilit în NV continentului indian prin 1 000 î.e.n. Trecînd prin stadiul *avhaṭṭʰ* se dezvoltă în sec. 11—12 l. I. moderne, despre care se crede că derivă dintr-o l. I. unică, a cărei formă veche o constituie sanscrita (ipoteza provenienței l. din N Indiei din sanscrită a fost formulată pentru prima dată de William Carey) și a cărei formă medie este reprezentată de l. păli* și de formele literare arhaizante uzuale numite *prākrit (pracrit, prākrit)* (<sanscr. *prakṛti* „natură"): *ardhamāgadhī (ardha-magadhi), āvantī (avanti) māgadhi, māhārāshtrā (māhārāṣṭrī), ś(h)aurasenī (çaurensenī)*. După unele păreri, l. I. ar deriva din forma *vedică*, după altele din cea *clasică* a l. sanscrite. După unii autori, formele numite *prākrit* ar sta cel puțin în parte la baza l. I. moderne, în timp ce alți autori neagă legătura dintre l. I. și forma de *prākrit* din reg. respectivă, apropiind l. I. moderne mai curînd de d. medii tîrzii numite *apabhrāsá (apabhraṃsá)* (considerate forme tîrzii de *prākrit*). Originea l. I. este greu de precizat deoarece formele literare, după ce au încetat să mai fie vorbite, au continuat probabil să coexiste și să se influențeze reciproc în cursul istoriei lor cu d. vii (care își creează la rîndul lor aspecte literare). L. I. au suferit în fonetică, lexic, structura gramaticală influențe ale unor l. neindo-europene din India — dravidiene (probabil rol de substrat), munda*. Împrumuturi din arabă*, persană*, sanscrită.

2 tipuri de scriere: *brāhmī*, din care derivă scrierea *devanāgarī*, folosită pentru notarea sanscritei și, în diferite variante, a l. I. de N moderne, și *kharoṣṭhī* în NV (de origine arameică*, scrisă de la dreapta la stînga, remaniată după scrierea *brāhmī*), care nu a supraviețuit.

Influență I. asupra unor l. dravidiene (brahui*), munda (tendința spre analitism, apariția unor cuvinte de legătură) — dezvoltarea convergentă a l. I. și dravidiene ar duce la formarea unei noi „familii" lingvistice, cu trăsături diferite atît față de l. indo-europene, cît și față de l. dravidiene.

723 **INDO-EUROPEANĂ** (ARIANĂ, IAFETICĂ, INDO-GERMANICĂ), cea mai mare fam. de l. din lume. Cuprinde majoritatea l. din *Europa*, multe l. din *Asia*; s-au extins în *America* și *Australia*; răspîndite și în *Africa* și *Oceania* ca l. secunde; vorbite de cca jumătate din populația globului. Asemănări între unele l. I.-E. îndepărtate observate încă din sec. 17; descoperirea sanscritei* în sec. 18 a fost de o importanță capitală pentru dezvoltarea lingvisticii I.-E.; Fr. Bopp este acela care a stabilit, la începutul sec. 19, principalele trăsături ale l. I.-E. Numele I.-E. (propus de Th. Young în 1814) — denumire convențională bazată pe extensiunea geografică și consacrată prin tradiție, deși nu corespunde întru totul realității (în această arie se vorbesc și l. ne-I.-E., iar l. I.-E. s-au extins și în afara ei). Termenul *arian* limitat actualmente la ram. indo-iraniană*. Denumirea *iafetică* (propusă de H. J. von Klaproth la începutul sec. 19 și combătută de C. R. Pott), corespunzător celei de *hamito-semitică* pentru l. afro-asiatice*, derivă de la numele celui de-al 3-lea fiu al lui Noe, considerat de *Biblie* „părintele rasei albe". Termenul *indo-germanică*, răspîndit de von Klaproth, este încă folosit de lingviști de limbă germană.

Ram. (unele l. și chiar ram. — dispărute): indo-iraniană, baltică* și slavă* (presupusă unitate *balto-slavă*), *italică* (din principala ei reprezentantă, latina*, derivă ram. romanică* actuală), celtică* (presupusă unitate *italo-celtică*), germanică*, greacă*, *anatoliană (hitito-luvită)*, tohariică*, albaneză*, armeană*, eventual și ram. *traco-frigiană* (cuprinzînd traca* și *frigiana*). Ram. italică includea, pe lîngă gr. latin, și gr. *umbro-sabellic* (cu subgr. *osco-umbric (osco-umbrian)* și d. *sabellice*) și eventual gr. *pre-italic* (denumire improprie, nefiind vorba de l. neapărat anterioare latinei), care cuprindea probabil *ilira*, *raetica* (posibil înrudită cu ram. celtică și germanică), *ligura* (eventual intermediară între ram. celtică și italică), *veneta* (poate apropiată de gr. latin) ș.a. Ram. *anatoliană* cuprindea l. hitită*, *luvită* (*luviană*, inclusiv *lyciana*), *palaită (palaică)* și *lydiană*. Toate aceste ram. grupate în 2 tipuri — *kentum* (greacă, italică, celtică, germanică, iliră, tohariică, hitită) și *satem (satəm)* (indo-iraniana, armeana, slava, baltica, traca, frigiana), în funcție de reflexele diferite ale „guturalelor" (dorsalelor) din I.-E. comună, continuate tot de guturale, respectiv de fricative siflante sau șuierătoare, cf. i.-e. *kṃtom*> lat. *centum*, avest. *satəm*; cele 2 tipuri se caracterizează și prin alte particularități fonetice, gramaticale și lexicale (există însă și trăsături comune ram. aparținînd la tipuri diferite; interferența ariilor explicată prin migrații ulterioare).

Din punct de vedere tipologic, fam. I.-E. pare să constituie o verigă intermediară între l. din N (uralo-altaice*) și cele din S (caucaziene*, semitice*). Are trăsături care se regăsesc în unele sau în altele, dar nu sînt reunite

Scanned with OKEN Scanner

decît în fam. l. I.-E.: nu au armonie vocalică; consonantismul nu este mai sărac în poziţie interioară sau finală decît iniţială; cuvintele nu încep obligatoriu cu rădăcina; flexiunea se realizează atît prin afixe cît şi prin alternanţe vocalice în radical; alternanţele morfologice libere au rol morfologic; subiectul unui verb tranzitiv este tratat la fel ca subiectul unui verb intranzitiv. Alte trăsături: rar l. cu vocale nazale sau distincţii tonale care să diferenţieze cuvinte (tonul înlocuit prin accent de intensitate în l. germanice, celtice, romanice); opoziţie de sonoritate la oclusive; gen natural; sisteme cazuale; *ablaut;* topica devenită în majoritatea l. mai mult sau mai puţin fixă (topica normală: subiect-verb-obiect). L. I.-E. s-au diferenţiat foarte mult între ele.

Cele mai vechi atestări — în hitită (cca 1700 î.e.n.). L. I.E. derivă probabil dintr-o l. I.-E. *comună* (proto-I.-E.) neatestată (ipoteză formulată de la sfîrşitul sec. 18), care a fost reconstruită prin metoda comparativ-istorică (August Schleicher a încercat chiar să compună o fabulă în această l.; reconstrucţia nu permite însă reconstituirea integrală şi concretă a unei l.). Comunitatea I.-E. a primit diferite localizări în spaţiu şi timp (unitatea iniţială pare a fi durat pînă în 3500—2000 î.e.n.). I.-E. primitivă se caracterizează prin varietatea elementelor vocalice — avea pe lîngă **e* şi **o*, ulterior şi **a* (care puteau fi atît scurte cît şi lungi; se postulează existenţa preistorică a 3 foneme „laringale" (confirmată de hitită) care, în combinaţie cu vocalele **e* şi **o*, ar fi dat naştere înainte de consoană vocalelor **ā*, **ē*, **ō*), *ə*, eventual şi o vocală redusă **ᵒ*; **y* şi **w* puteau avea realizări silabice (**i* şi* *u*), la fel şi sonantele, putînd fi de asemenea scurte sau lungi; la acestea se adăugau şi o serie de diftongi. Consonantismul se caracteriza prin numărul mare de oclusive (cunoşteau opoziţiile de sonoritate şi aspiraţie) şi existenţa unei singure fricative (*s*). Tonul — rol gramatical important. I.-E. primitivă avea o flexiune bogată, cu acord; o desinenţă putea exprima în acelaşi timp mai multe categorii; avea 3 numere (dar importanţa dualului era în scădere), 3 genuri (masc., fem. şi inanimat), 8 cazuri; verbul avea diatezele activă şi medie (indicînd că subiectul este interior acţiunii), 3 moduri personale, diferenţe de aspect şi timp. Mare libertate sintactică (topică liberă); acumulări de termeni în apoziţie; folosire largă a formelor nominale ale verbului. Derivare numai cu sufixe. Pe baza lexicului s-au tras unele concluzii privind locul şi modul de viaţă al vorb. I.-E. primitive. Diferenţiere dialectală încă din perioada de „comunitate"; prin scindări repetate (cu privire la natura cărora nu s-a ajuns la un consens) au luat naştere diferitele ram. ale fam. I.-E.

724 INDO-IRANIANĂ 1. l. dispărută care s-ar fi detaşat din indo-europeana* *primitivă* către 2500—2000 î.e.n. A rămas probabil unitară timp de 1 mileniu — unitate exprimată în vechile texte indice* şi iraniene* prin folosirea termenului unic *ari-*, *ar(l)ya*, *ārya-*, *airya-*. La începutul milen. 2 î.e.n. s-ar fi scindat în iraniana *veche (comună, primitivă)* şi sanscrită*. După alte păreri, l. I.-I. ar fi rezultatul unirii temporare a unor d. indo-europene diferite.

2. (ARIANĂ), ram. cea mai orientală a l. indo-europene*. *India, Pakistan, Bangladesh, Afganistan, Nepal, Sri Lanka, U.R.S.S., Iran, Turcia, Siria, Irak, R. P. Chineză;* peste 400 mil.—470 mil. vorb. (surse diferite). Unul din ansamblurile de l. cele mai importante din Asia: cele mai multe l.—100, cel mai mare număr de vorb. şi cel mai înalt ritm de creştere a populaţiei. L. oficiale în 6 state.

Formează 3 gr. inegale: indic*, iranian*, nūristāni*.

L. iraniene şi l. indice moderne derivă din iraniana *veche (primitivă)* şi respectiv din sanscrită* — l. rezultate din scindarea l. I.-I. *primitive* unice (vezi mai sus **1.**).

Face parte din gr. *oriental* al l. indo-europene, în care i.-e. **k*, **g*, **gh* sînt reprezentate prin semi-oclusive siflante sau şuierătoare (sanscr. *çatam*, avest. *satəm* pentru i.-e. **kṃtom*), dar prezintă şi unele trăsături lexicale şi gramaticale comune cu l. occidentale marginale. I.-I. constituie unitatea cel mai puţin contestată din fam. indo-europeană: l. indice şi iraniene au trăsături fonetice şi mai ales morfologice originale comune, care le separă net de celelalte ram., prezentînd însă şi unele diferenţe importante, în special de ordin fonetic.

725 INDONEZIANĂ 1. (BAHASA INDONESIA, BEHASA INDONESIA, MALAEZĂ MODERNĂ), variantă a l. malaeze* moderne. *Indonezia;* l. oficială (din 1965) pentru 125 mil. vorb. Prima dintre l. austroneziene* şi a 9-a dintre l. lumii ca număr total de vorb. (ca l. maternă şi secundă). Numită *bahasa indonesia* (*bahasa* „limbă") din 1928.

Dezvoltare divergentă faţă de malaeză (contact cu l. diferite, influenţa unor l. europene diferite — olandeza* în Indonezia, engleza* în Malaysia). Deosebiri în pronunţare, utilizarea afixelor, gramatică simplificată — de ex. în sistemul pronominal (reducerea numărului formelor de politeţe) şi verbal (pasivul înlocuit prin forme de activ). Numeroase diferenţe în domeniul vocabularului: deosebiri în lexicul social-cultural, în I. abandonarea unor cuvinte vechi, schimbări de sens, folosirea unor perifraze, crearea unor terminologii moderne prin introducerea unui mare număr de cuvinte din

Scanned with OKEN Scanner

alte l. indoneziene şi din arabă*. Devenită singura l. austroneziană standardizată, cu toate atributele unei l. moderne de cultură. În ultima vreme încercări de dezvoltare convergentă a celor 2 varietăţi, adoptarea terminologiei internaţionale unitare, mai ales ştiinţifice şi tehnice.

Existenţa unui foarte mare număr de l. şi d. în Indonezia a impus adoptarea unei l. comune, rol pe care nu-l îndeplinea vechea l. oficială, olandeza. Dezvoltarea conştiinţei naţionale şi dobîndirea independenţei au dus la alegerea în acest scop a unei l. indigene. Malaeza era la origine l. unui mic procent de vorb. (alte l. indoneziene — javaneza*, sundaneza* — vorbite de un număr mult mai mare de persoane), mai puţin importantă din punct de vedere cultural decît alte l. indoneziene (javaneza, balineza*). Malaeza a învins însă concurenţa l. regionale şi a l. olandeze, fiind aleasă ca l. standard naţională datorită poziţiei geografice favorabile, faptului că este relativ mai uşor de învăţat decît celelalte l. din Indonezia (neavînd registre lingvistice atît de complicate şi de numeroase în funcţie de nivelul social al interlocutorului), că a servit încă din vechime într-o arie foarte largă ca l. comercială şi l. religioasă a islamismului. I. s-ar fi dezvoltat dintr-o formă simplificată a l. malaeze folosită ca *lingua franca*, eventual prin creolizarea *pidgin*-ului malaez *Bazar Malay (low Malay, Pasar Malay)* utilizat în relaţiile dintre indigeni şi europeni.

Deosebiri faţă de varianta din Malaysia în convenţiile ortografice adoptate (*j*, *tj*, *sj* — după model olandez, faţă de *y*, *ch*, *sh* — după model englez). Din 1967 ortografie comună simplificată, fără semne diacritice; I. a renunţat la notarea lui *u* prin *oe*.

2. după unele păreri ram. de V a fam. de l. austroneziene* (alături de ram. oceanică* şi de eventualul gr. atayalic*). 200 l. Accepţia lingvistică mult mai largă decît cea geografică: pe lîngă l. din Indonezia cuprinde şi l. austroneziene din *Madagascar*, *Filipine*, *R. P. Chineză* (Taiwan), *R. S. Vietnam*, *Kampuchia*, *Pen. Malacca*, după unele păreri şi 2 l. din V *Micronezie* (chamorro*, palauană*); 150 mil. vorb. După alte păreri l. indoneziene sînt grupate împreună cu toate l. polineziene* şi cîteva l. melaneziene* în ram. malaiopolineziană*.

Ram. mai conservatoare atît în fonologie cît şi în morfologie decît cea oceanică. Majoritatea l. I. dispun de mai multe registre lingvistice exprimînd diferite grade de respect. Puternic influenţate în vechime de l. indiene — atît în lexic cît şi în structura gramaticală (afixe; introducerea unor prepoziţii şi conjuncţii în locul juxtapunerii).

3 gr.: *de V* (60 l. din Madagascar, Indonezia, Pen. Malacca, inclusiv subgr. chamic* din Kampuchia şi R. S. Vietnam), *de N* (cu subgr. hesperonesian*) şi *de E* (100 l. din S ins. Celebes, arh. Moluce, Sondele Mici, Timor, Alor, V ins. Noua Guinee). Gr. de V cuprinde l. cu un număr mare de vorb.: malaeză* (l. austroneziană cu cel mai mare număr de vorb. şi a 9-a l. din lume ca număr total de vorb. în varianta indoneziană* 1.), javaneză*, sundaneză*, malgaşă*, madureză*, balineză*, achehneză*, batak*, minangkabau*. Majoritatea l. din gr. de E — număr mic de vorb. (l. cu cel mai mare număr de vorb. din acest gr.: bugineza*).

726 **INGRIANĂ** (INGRISCH, ISHORISCH, IZHORSKIJ, IŽORISCH, IŽORSKIJ, KARJALA), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* sau d. al l. karele* sau al l. finlandeze*. *U.R.S.S.* (R.S.F.S.R.); 382 (1959)—1 100 vorb. (surse diferite).

L. finică mai deosebită, apropiată de d. karele *de S* (inclusiv de d. *oloneţian*) — reprezintă un tip mai arhaic, mai apropiat de l. *proto*-finică decît karela şi liuda* (s-a conturat ca l. de sine stătătoare înainte de acestea). Asemănări în fonetică şi lexic cu vota* şi estona* (face tranziţia între estonă şi karelă).

8 vocale (are *ö*, *ü*) cu perechi lungi, 26 (27) consoane (corelaţie de cantitate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C); accent iniţial; armonie vocalică. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv. Unele paralele lexicale cu finlandeza şi karela, care nu au echivalente în l. finice de S.

4 zone dialectale (de influenţă finlandeză şi votă, respectiv rusă*).

Împrumuturi baltice*, germanice*, slave* de răsărit (comune cu celelalte l. finice sau numai cu karela, vepsa şi d. finice *de E*), din votă, estonă, finlandeză (din evul mediu tîrziu), în ultimele secole în special din rusă — singura sursă actuală de îmbogăţire a vocabularului. Prima atestare — în dicţionarul lui P. S. Pallas *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa* (Petersburg, 1786—1789).

Nu a avut scriere pînă în sec. 20. În 1930 încercare nereuşită de creare a unei l. standard îmbogăţite cu creaţii interne, scrisă cu alfabetul latin*. Ca l. literară se foloseşte rusa.

727 **INGUŞĂ** (ГАІАУ, INGOUCHE, INGUŠ, INGUSCHISCH, INGUSH(SKIJ)), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Ceceno-Ingușă); 106 000—150 000 vorb. (surse diferite).

Foarte apropiată de cecenă*, cu care ar forma o unitate; d. *akka (aux)* face tranziţia între ele.

7 vocale scurte, 2 lungi, 2 nazalizate; 47 consoane (are consoane lungi, glotalizate); 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

Scanned with OKEN Scanner

Clase nominale — conjugare numai după clasa căreia îi aparţine subiectul, nu după persoană. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

L. literară — numeroase publicaţii.

728 **INTERANDINĂ** (PAEZ-COCONUCO), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-chibchan*. 11 l., în LL 1: paez.

729 **IPILI**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 4 500 vorb. (1960).

D.: *ipili, paiela.*

730 **IPURINA** (KANGITE), l. amerindiană din fam. arawak*. *Brazilia;* 1 000 vorb.

D.: *canguta.*

731 **IRAHUTU**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Indonezia.* (V ins. Noua Guinee); 3 850 vorb. (1962).

732 **IRANIAN** (PERSO-ARIAN), gr. de l. indo-europene* din ram. indo-iraniană*. *Iran, Afganistan, Pakistan, U.R.S.S., India, Turcia, Siria, Irak, R. P. Chineză;* 40 mil.—50 mil. vorb. (surse diferite).

L. dardice*, incluse mai demult în gr. I., cu care prezintă unele asemănări, sînt clasificate în prezent în gr. indic*.

Gr. numeros şi omogen. 20—38 l. şi gr. de d. vii (surse diferite), cum şi mai multe l. dispărute, în LL 20.

Diversele l. I. reprezintă stadii diferite în evoluţia de la tipul flexionar primitiv la un tip analitic, cu unele trăsături aglutinante.

După perioada comunităţii indo-iraniene, gr. I. şi cel indic s-au despărţit. L. I. provin probabil dintr-o l. I. *comună (veche, primitivă)*, care a început să se diversifice în milen. 2 î.e.n. Istoria l. I. cuprinde 3 faze: *veche* (sec. 8—4 î.e.n.), *medie* (sec. 4-3 î.e.n. — 8-9 e.n.) şi *modernă* (din sec. 9 e.n.). Printre l. I. vechi (l. flexionare) se numără persana* *veche, meda*, avestica*. Perioada medie se caracterizează prin importante evoluţii fonetice şi reducerea flexiunii în favoarea construcţiilor analitice. L. I. medii se împart în 2 subgr.: *occidental (pahlavi (k), pehlevi)* şi *oriental*. Gr. occidental cuprindea persana *medie* şi *parta (parthe, partică)*, iar cel oriental sogdiana*, *scita (saka?, scythique), chorasmiana (horezmica, khwarezmien, k^{w}arizmien), bactriana*, atestate prin inscripţii şi texte în diferite sisteme de scriere.

L. I. moderne se împart, după criterii în special fonetice, în 2 gr.: *oriental* (în LL oseta, pašto, sanglēčī, šugni, wakhi, yaghnobi, yazghulami) şi *occidental* (în LL beluciana, ghilaki, kurda, māzandarānī, persana, tadjika, tališi, tat).

L. moderne folosesc scrierea arabă* modificată (îmbogăţită cu semne suplimentare şi adaptată limbilor I.) sau alfabetul rus* (în U.R.S.S.). Împrumuturi din arabă, *kipceak*, l. caucaziene* (în osetă).

Influenţe I. asupra armenei*, l. indice (în care au introdus elemente arabe), uralice*.

733 **IRAQW** (EROKH, IRAK(O)U, (WA)MBULU), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Tanzania* (N); 111 000 vorb.

11 vocale (5 nazale), 24 consoane, 2 semiconsoane, 4 tonuri. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

734 **IRÁYA**, l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine;* 6 000—8 000 vorb.

D.: *alag-bako, iráya, pagbahan (abra-de-ilog), palauan-calavite, pambuhan, santa cruz-kasagi-calamintao.*

735 **IRIGWE** (ANTKULU, AREGWA, AREGWE, IDAFAN, (I)REGWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 12 000—13 500 vorb. (surse diferite).

736 **IRLANDEZĂ** (IRIS(C)H, l. indo-europeană* din fam. celtică*, gr. gaelic. *Irlanda, S.U.A.* (colonie numeroasă); 720 000 vorb. (1961). Numai 40 000 vorb. monolingvi şi aceştia mai ales la sate.

Sistem fonologic foarte complicat, cu cel puţin 60 foneme consonantice. Corelaţie consoană forte-consoană slabă. Corelaţie de palatalitate ca în rusă* (sg. *cat* „pisică" — pl. *cait*). Numeroase schimbări ale consoanelor iniţiale determinate de finala cuvîntului anterior (*tir* „ţară", *ar dtir* „ţara noastră"; *bad* „barcă", *i mbad* „într-o barcă"). Flexiune nominală bogată. Flexiune pronominală a prepoziţiei (prepoziţia poate primi desinenţe flexionare, ca în arabă* şi maghiară*: *le* „cu", *liom* „cu mine", *leat* „cu tine" etc.). Infinitivul s-a dezvoltat în detrimentul formelor personale: *ta se ag caint* „el vorbeşte", lit. „el este la vorbire", *táim ag dul* „eu merg", lit. „eu sînt la mers", fenomen ce aminteşte formele continui din engleză* *(I am reading)*. Nu există, la fel ca în arabă şi maghiară, un verb pentru „a avea" (pentru „eu am" se spune „este la mine"). Nu există cuvinte pentru „da" şi „nu", afirmaţia şi negaţia făcîndu-se prin repetarea aserţiunii. Complex de paritate pentru obiectele pereche concepute ca unităţi; singularul, o parte a perechii, este considerat ca jumătate („jumătate de picior, de ochi"). Multe expresii tipice: *is maith liom* „eu doresc", lit. „este bun cu mine", *is maith dom* „este bun pentru mine", lit. „este bun la mine", *cad to agat orm?* „cît vă datorez?", lit. „ce este la tine pentru mine?", *ni'l a fhios agam* „nu ştiu", lit. „nu este ştiinţă la mine", *ni fhea dair i n-Eirinn* „nu ştiu de loc", lit. „nu ştiu în Irlanda", *fuair se bas* „el a murit", lit. „el a găsit (căpătat) moartea".

2 gr. de d. *(de N şi de S)* puternic diferenţiate, care continuă situaţia din sec. 13—14. În Irlanda caracterul dominant al conştiinţei naţionale nu este limba, ci în primul rînd apar-

tenența statală. Din 1921 l. obligatorie în școli.

L. celtică cea mai bogată și, în același timp, cea mai arhaică (de aceea prezintă interes pentru studiul fam. l. indo-europene). Trăsătura cea mai frapantă a consonantismului **I.** este păstrarea sunetului *kw* din indo-europeană (v. **I.** *cethir* „patru", *coi* „cinci", față de bretonă* *pevar*, *pemp*). A pierdut, ca toate l. celtice, pe *p*, dar prezintă unele particularități consonantice, de ex. păstrarea lui *s* primar inițial (devenit *h* în galeză*): *sean* „bătrîn", galeză *hen* (cf. lat. *senex*). În trecerea de la v. **I.** la forma actuală a avut loc „infecțiunea" irlandeză, fenomen asemănător Umlautului din germană*. Vocabular conservator; elementele latine au pătruns nu în timpul romanizării, ca în celelalte l. celtice, ci mai tîrziu, prin biserica britonică. Influență engleză*. Mișcare puristă contra acestei influențe. Cele mai vechi texte sînt 350 inscripții în caractere numite *ogamice* (sec. 5—7), reprezentînd cea mai veche scriere celtică cunoscută, care derivă din scrierea *runică* și din cea latină*. Considerată ca avînd rol magic. Literele acestei scrieri se prezintă sub formă de crestături de-a lungul muchiilor ascuțite ale pietrelor tăiate. Istoria **I.** are mai multe perioade: **I.** *arhaică* (sfîrșitul sec. 6—începutul sec. 8) și **I.** *veche* (sec. 8—10) cu puține documente (texte religioase și mai ales glose în texte latine); în **I.** *medie* (sec. 10—13) și **I.** *clasică* (sec. 13—17) s-a creat una din cele mai bogate literaturi din Europa, cu subiecte ce pot rivaliza în varietate cu cele ale literaturii franceze din aceeași epocă (romane de aventuri, epopei, poezie lirică, fabule), opere de drept, astronomie, medicină. **I.** *modernă* începe din sec. 17.

Ortografia, foarte arhaică, etimologică, are la bază un alfabet latin din sec. 8 despre care se spune că ar fi fost adus din Galia de Sf. Patrick, patronul Irlandei. Are 5 vocale și 13 consoane (lipsesc literele *j*, *k*, *q*, *v*, *w*, *x*, *y*, *z*). Accentul marchează lungimea vocalei. În vechea ortografie un punct deasupra consoanei nota consoana aspirată, notată astăzi cu un *h* după consoana respectivă. Din cauza caracterului etimologic, multe litere n-au valoare fonetică: *cathughath*, *lanamhaim*, *oidhche*, *saoghal* se pronunță [*cahu*], [*lânum*], [*i*], [*sil*].

I. a influențat engleza în vocabular *(bard, glen, bog, slogan, whisky, blarney, shillelagh, shamrock, colleen, brogue, galore)*; unele dintre aceste cuvinte sînt răspîndite în foarte multe l. printre care și româna*.

737 **IROCHEZĂ** (IROQUOIS), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-siouan*. *Canada, S.U.A.*; 1 800 vorb. 9 l., în LL 4. Cea mai importantă: cherokee*.

Vocale nazale cu valoare fonologică. Nu face distincție între *o* și *u*. Nu are opoziție fonologică de sonoritate. Multe grupuri consonantice. Prefixele disting substantivul de verb și cu ele se formează clasele de conjugări și declinări. Postpozițiile marchează pl. Distinge dualitatea sau pluralitatea exclusivă și inclusivă la pers. 1. Numărare zecimală.

Scriere pictografică. În plus, un mod de comunicare asemănător celui din quechua* *(quipu)* numit în **I.** *wampun* (scoici colorate așezate pe un fir sau cusute pe o pînză pentru a forma un fel de centură).

738 **IRUMU** (GUMIA), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 800 vorb.

739 **ISHAN** (ESA(N), ISA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria;* 90 000—93 000 vorb. (surse diferite).

740 **ISINAY** (ISINAI, INMEAS, INNEAS), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 3 970 vorb.

Dihotomie fundamentală propoziții active—pasive; din cele 2 pronume subiect enclitice de pers. 3 pl., unul apare numai în propoziții pasive, celălalt numai în propoziții active sau nonverbale.

D.: *aritao, dupax*.

741 **ISLANDEZĂ** (ICELANDIC, ISLANDIC, ISLÄNDISCH, ISLENZKA. NORROENA), l. indo-europeană * din fam. germanică *, gr. scandinav * de NV. *Islanda, Canada, S.U.A.*; 200 000 vorb. L. oficială în Islanda. După unele păreri d. al unei l. scandinave insulare împreună cu faroeza *, cu care ar fi reciproc inteligibilă, totuși l. literară distinctă.

Puternic individualizată între l. germanice. Cea mai arhaică l. nordică datorită izolării; foarte apropiată de l. *veche nordică* (prezintă un interes deosebit pentru istoria limbilor scandinave — vechea **I.** studiată din 1818 de Rasmus Rask); trăsături comune cu engleza * veche. Asemănări cu norvegiana *. 8 vocale scurte cu perechi lungi; inovație: vechile vocale scurte au devenit lungi, iar fostele vocale lungi s-au diftongat; 33 consoane (opoziții de cantitate, aspirație; sonantele pot fi și surde); este singura l. germanică în afară de engleză care a păstrat spirantele dentale surdă și sonoră; 2 semiconsoane. Accentul aproape fără excepție pe prima silabă. Asemănări în morfologie cu faroeza. A păstrat cele 3 genuri gramaticale și sistemul complet de declinare (cele 4 cazuri din germanica comună net distincte formal: *stǫll, stols, stǫli, stǫl* „scaun"). Articol hotărît sufixat. Verbul — 5 desinențe diferite la prezent. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

Foarte unitară — unele deosebiri regionale (N—S sau între comunitățile de pescari și

Scanned with OKEN Scanner

cele de agricultori) în pronunțare. L. standard foarte apropiată de cea uzuală.

Derivă din vechea nordică occidentală — coloniști originari de pe țărmul norvegian al Pen. Scandinave stabiliți în Islanda prin 870 e.n.; diferențiere ulterioară de norvegiană. Cele mai vechi atestări din sec. 12. Perioadele istoriei l. I.: *veche* (începutul sec. 12 — mijlocul sec. 16). *modernă* (de la mijlocul secolului 16). Cea mai strălucită l. nordică în evul mediu, literatură de excepțională bogăție și valoare: poezie de curte a scalzilor, 2 colecții de legende mitice și eroice numite *Edde*, biografii în proză ale oamenilor iluștri numite *Sagas* (notate începînd din sec. 13), atingînd perfecțiunea, texte juridice, scrieri religioase (în 1540 se tipărește traducerea *Noului Testament*, în 1584 traducerea integrală a *Bibliei*) — devenită astfel l. a bisericii. Textele medievale inteligibile și astăzi. Nu a suferit influența altor l.; puține împrumuturi. În sec. 17—18 l. standard, literară (influența curentelor literare general europene), dar daneza — l. oficială în relațiile publice și administrație; în prima jumătate a sec. 18 reacție contra influenței daneze. Literatură (poezie) modernă activă. Păstrarea vocabularului și normelor l. literare vechi I. Nu a împrumutat termeni internaționali — echivalați prin creații interne (derivate, compuse), de ex. *rafmagn* „electricitate" („puterea chihlimbarului").

Alfabet latin * — ortografia respectă tradiția textelor vechi (spre deosebire de engleză, are litere separate pentru a nota spirantele dentale surdă și sonoră — a conservat vechile litere runice); are *ö*, *æ* (ca în daneză, norvegiană). Singura l. germanică care folosește accentul ascuțit (poate apărea pe orice vocală).

742 **ISNEG** (APAYAO, APAYAW, ISNAG), gr. de l. sau l. din fam. austroneziană *, gr. filipinez *. *Filipine* (ins. Luzon); 8 000—13 500 vorb.

4 vocale scurte, 4 lungi; 26 consoane (din care 11 oclusive, fricative și nazale perechi: scurte — lungi); 2 semiconsoane.

Ar cuprinde l. *barran*, *bayag*, *itawi* (*tauit*, *tawit*) și *malawg*, sau ar reprezenta o singură l., cu d. *kabugao* (*apayao central*) (identic sau diferit de d. *kabugao* al l. *bayag*), *mandaya* (*apayao de N*) și *talifugu ripang* (*apayao de SE*).

743 **ISOKO** (IGABO), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. kwa * (CTL) sau din gr. nigero-camerunian * (MC). *Nigeria*; 200 000 vorb. (1969).

9 vocale, 27 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri (înalt, jos). Structura silabică (C)(C)(C)V.

744 **ITALIANĂ**, l. indo-europeană * din fam. romanică *, gr. italo-romanic. *Italia*, *S.U.A.*, *Argentina*, *Brazilia*, *Canada*, *Franța* (Corsica, Alpi), *Elveția* (Ticino), *R.S.F. Iugoslavia*, *Somalia*, *Etiopia*, *San Marino*, *Monaco*, *Malta*, *Vatican*, *Libia*; 56 mil. vorb. L. oficială în Italia, Elveția, San Marino, Vatican. L. de cultură în Malta.

Trăsăturile generale ale I. sînt greu de stabilit dată fiind marea varietate dialectală, fiecare d. avînd istoria sa proprie. I. comună, folosită ca l. națională, scrisă și vorbită, are o serie de caracteristici față de alte l. romanice. Sistem de vocale accentuat cu 7 foneme (distincție de deschidere cu valoare fonologică la *e* și *o* ca în portugheză *). Absența vocalelor palatale *ö*, *ü* și a celor de timbru *ə*. Opoziție de cantitate consonantică (*sera* „seară" — *serra* „închide", *fato* „soartă" — *fatto* „fapt", *capello* „păr" — *cappello* „pălărie"). O legătură strînsă între 2 cuvinte duce la lungirea consoanei cu care începe al doilea cuvînt (*dammelo*, *vattene*); uneori această legătură nici nu e marcată în scris: *a Roma*, *da me*. Aproape toate cuvintele se termină în vocală. Pl. în *-i* ca în română * (la fem. în *-e*), nu în *-s* ca în l. romanice occidentale. Verbul *èssere* exprimă impersonalul (*c'è*, *ci sono*, *v'è*, *vi sono* „există"). Sintaxă destul de complicată, mai ales în întrebuințarea verbului (la conjunctiv) și regimul prepozițiilor. Derivarea cu sufixe foarte bogată.

3 zone dialectale: d. *nordice*, *centro-meridionale* și *toscan*. Deosebiri dialectale foarte mari, vorbitorii diverselor d. nu se înțeleg între ei. D. nordice cuprind d. *galo-italice* (*piemontez*, *lombard*, *liguric*, *emiliano-romagnol*), *venețian* și *istrian* (considerat de unii l. *istroromanică* distinctă), cele centro-meridionale se împart în 3 grupe (*marchigiană-umbriană-romanesă*, *abruzzeză-puglieză de N — moliscană-campană-lucană*, *salentină* și *calabro-siculă*), iar cele toscane în 4 grupe (*centrală* sau *florentină*, *occidentală*, *seneză*, *aretino-chianaiolă*). D. florentin stă la baza l. literare.

În evoluția de la latină * I. prezintă tratamente deosebite de la un d. la altul. În I. comună se observă: diftongarea lui *e* și *o* deschise numai în silabă deschisă (*piede*, *buono*, dar *certo*, *morto*); absența metafonici; păstrarea consoanelor simple intervocalice (ca în română); palatalizarea lui *l* în grupul *p*, *f*, *c*+*l* (*piu*, *fiore*, *chiaro*); grupul romanic *kl'* > *chi* (ca în română): *occhio*; apariția unor geminate secundare din asimilarea grupurilor *ct*, *pt* (*notte*, *sette*). Unele cuvinte latinești păstrate numai în I. (*nembo*, *pecare*). Influență germanică * (mai ales *longobardă*) manifestată în onomastică și vocabular (*balcone*, *baldo* „curaj", *banca* „bancă", *palco* „postament, lojă"), arabă * pătrunsă direct prin Sicilia sau indirect prin spaniolă * (*algebra*, *ammiraglio* „amiral", *arsenale*, *cifra*, *dogana* „vamă", *fondaco* „magazin", *magazzino*, *lambico* „alambic"), latină savantă

în timpul Renașterii (nu totdeauna se pot distinge cuvintele moștenite de cele împrumutate; uneori există însă dublete etimologice: *cerchio* „cerc", moștenit, și *circolo*, împrumutat), franceză * — exercitată în mai multe etape, cel mai bogat reprezentat fiind sec. 18, cu termeni din domeniul modei, bucătăriei și armatei. Unii termeni franțuzești au frecvență mare *(giardino, giallo* „galben"). Influență spaniolă mai ales în S. Primul text **I.** *(Indovinello veronese)*, o ghicitoare din sec. 8—9, este considerat de unii ca text latin (aceștia consideră ca prim text *Placito di Capua*, datat 960, o formulă de jurămînt). Primul text literar de proporții mai mari — *Ritmo giullaresco toscano*, sec. 12. Pînă în sec. 13 n-a existat o unitate lingvistică (s-a scris numai în d.: în Sicilia a înflorit prima școală poetică italiană). Sub impulsul cultural al Florenței (sec. 13—14), l. literară **I.** are ca bază d. toscan. A contribuit la aceasta și prestigiul celor 3 mari scriitori toscani din sec. 14 — Dante, Petrarca, Boccacio. Caracterul florentin al l. literare a fost principala cauză a controversei asupra așa-zisei „chestiuni a limbii" *(questione della lingua)*. Au existat 2 curente: unul care propunea ca model d. toscan vechi (P. Bembo 1525 și scriitorii Giordani, Leopardi, A. Cèsari) și altul care susținea d. florentin vorbit (A. Manzoni). În timpul din urmă prestigiul capitalei, Roma, a făcut ca variantele neflorentine să se răspîndească și să se impună, fapt care duce la slăbirea unor tradiții (distincția între vocale deschise și închise, pronunțarea lui *-s-*, *z* ca la Roma).

Alfabet latin. *C* și *g* sînt pronunțate ca în română: *c*, respectiv *g*, înainte de *a, o, u*, și *č, ğ*, înainte de *e, i*: *caro, gamba, vicino, giorno*; *ch, gh* și *cch* urmate de *e*, *i* se pronunță tot ca în română *ch, gh*: *chiave, lunghezza*; *gli* urmat de vocală = *l'i (biglietto)*; *gn* = *ń (ogni)*; *sc* urmat de *e, i* = *š (pesce)*. Nu se face deosebire în scris între foneme vocalice deschise și închise, nici între *ț* și *dz* scrise *z* și *zz (zio, rezzo; pranzo, mezzo)*. Accentul grafic este numai grav; pe ultima silabă cînd e accentuată *(città)* și în monosilabice pentru a distinge 2 omofone (*e* „și" — *è* „este").

I. a dat numeroase cuvinte l. europene: *bandit, balcon, gondolă, incognito, infern, lavă, macaroane, malarie, regată, spaghetti, stuc, studio, umbrelă, vendetă, vulcan* — foarte multe din domeniul muzicii: *allegro, andante, arie, concert, operă, piano, solo, sonată, soprană, staccato, tempo, trio, violă*.

745 **ITONAMA** (MACHOTO), l. amerindiană din *phylum* macro-chibchan *. *Bolivia* (V de lacul Titicaca); 2 000 vorb. (1967).

6 vocale, 18 consoane, 2 semiconsoane. Accentul pe penultima silabă. Structura silabică (S)(C)V(C). Foarte obișnuite sînt sufixele care indică mișcarea (înspre și dinspre vorbitor) și localizarea, ca în quechumaran *. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

746 **IVATAN** (BATAN, BATANES, IBATAN), l. din fam. austroneneziană * gr. filipinez *. *Filipine* (insulele Batan); 11 000 vorb.

D. *itbayat* are 4 vocale scurte cu perechi lungi, 21 consoane, 2 semiconsoane, accent final, structura silabică (C)V(C). Elemente comune cu yami *.

D.: *batan (ivatan de N), itbayat, sabtang (ivatan de S)*.

747 **IXIL**, l. amerindiană din fam. mayan *. *Guatemala* (NV); 20 000—25 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 24 consoane, 1 semiconsoană. Topica: verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv.

748 **IWA**, l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo *. *Zambia*; 7 000 vorb.

749 **IWAM**, l. papua * din *phylum* Sepik superior *. *Papua-Noua Guinee*; 1 160—1 500 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 8 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic.

750 **IWUR** (IWOER), l. papua * din fam. ok *. *Papua-Noua Guinee, Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 1 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

J

751 **JABA** (HAM), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo * (CTL) sau din gr. nigero-ciadian * (MC). *Nigeria*; 41 000 vorb.

752 **JAKALTEC(A)**, l. amerindiană din fam. mayan *. *Guatemala* (NV); 12 000 vorb. 5 vocale, 26 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică CV(C). Accent fonologic. Topica : verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv.

753 **JAH HUT** (SAKAI DE EST), l. din fam. austro-asiatică *, ram. malacca *, gr. senoic sau d. al l. sakai *. *Pen. Malaya*; 10 000 vorb. împreună cu sakai de sud *, semai * şi temiar *.

2 d. : *interior* şi *exterior*.

754 **JAKUN** 1. (DJAKUN, JAKOON, JAKUD'(N)), l. fam. austro-asiatică *, ram. malacca *, gr. jakun * **2.** *Malaysia* (S); 10 000 vorb. împreună cu beduanda * şi kenaboi *. **2.** gr. de l. din fam. austro-asiatică *, ram. malacca *. *Malaysia* (S); 10 000 vorb. 3 l., toate în LL : beduanda, jakun 1., kenaboi.

755 **JANJERO** (GIANGERO, JANGOR, JANJERINYA, JANJOR, JENJERO, YAMMA, YANGARO, YEMMA, YEMSA, ZINGERO), l. din fam. afro-asiatică *, ram. cuşitică *. *Etiopia*; 1 000 vorb. (?)

756 **JAPONEZĂ** (JAPANESE, NIHONGO, NI.HON.GO, NIP(P)ONĂ), l. izolată din fam. altaică *, constituind un gr. împreună cu l. ryukyuană * (considerată şi d. al l. J.). *Japonia, R.P. Chineză* (Taiwan), *S.U.A.* (California, Hawaii), *Brazilia*; 100 mil.—117 mil. vorb. (surse diferite) — în primele 10 l. din lume ca număr de vorb. ; a 2-a l. ca importanţă din Extremul Orient, după chineză *. L. oficială în Japonia. Numele indigen *nihongo* de la rădăcinile *ni* „soare" şi *hon* „origine" (legat de legenda descendenţei japonezilor din zeiţa soarelui). *Ni.hon* este echivalentul sino-J. al numelui chin. *žə.pen*, de la care derivă denumirea europeană. S-a susţinut înrudirea dintre l. paleosiberiene * (mai ales ghiliak *) sau ainu * şi J.

Unele asemănări în structura fonologică cu coreeana *. 5 vocale (în l. veche probabil 8) cu perechi lungi având rol distinctiv : *riko* „egoism"/*rikō* „înţelepciune" ; 17 (19) consoane ; cantitatea are rol distinctiv şi la consoane : *shimi* „pată"/*shimmi* „curiozitate". 2 semiconsoane. Silabe deschise (doar *-n* final). Tonuri muzicale (înalt, jos) fără rol fonologic (erau indicate în unele texte vechi) ; existenţa unor arii fără tonuri este interpretată ca semn al tendinţei de pierdere a distincţiilor tonale, J. fiind considerată în general l. monotonică sau atonală. Slabe diferenţe de accent (fără rol fonologic) şi de intonaţie, nepercepute de străini ; aceştia consideră că J. se caracterizează printr-o accentuare aproape egală a tuturor silabelor, care dă frazei un ritm regulat, şi prin absenţa diferenţelor de intonaţie (la sfîrşitul propoziţiei, în propoziţiile interogative etc.). Cuvinte mono- şi polisilabice (unele foarte lungi). Număr foarte mare de omonime (chiar şi cuvinte bisilabice), de ex. forma *shinsei* are cel puţin 13 sensuri. Deosebiri de pronunţare între vorbirea femeilor (mai conservatoare) şi a bărbaţilor. Structură gramaticală aglutinantă, cu elemente analitice şi flexionare (alternanţe ale radicalilor în combinaţie cu diferite sufixe, împărţirea verbelor în 2 tipuri de conjugare, unele verbe neregulate), complicată prin existenţa unor posibilităţi de exprimare diferite. Asemănări în morfologie cu coreeana, mongola *, turca *. Substantivul şi anumite adjective — invariabile în gen, număr, caz. Distincţie sg.-pl. prin reduplicare sau adăugarea unui determinant ori a unui sufix : *hito* „om", pl. *hito. hito* sau *moṙo.hito* „(toţi)oamenii". La pronume sufixe de pl. : *kara-ra* „ei", *watashi-tachi* „noi" ; nu exprimă diferenţe de gen. Funcţiile sintactice ale substantivelor (grupurilor nominale) — indicate prin particule postpuse (postpoziţii), alcătuind un fel de „declinare" : de ex. *ie wo sumu* „a locui într-o casă" (lit. „casă în a locui"). Funcţia de subiect poate fi precizată prin particula *ga*, iar obiectul direct e marcat prin particula *wo* : *neko ga nezumi wo tona* „pisica prinde şoareci" (lit. „pisica — indice de subiect — şoarece — pe — prinde"). Un aşa-numit „caz absolut" marcat prin particula *wa* însemnînd aproximativ „cît priveşte" : *Nippon wa/shina guni desu* „[cît priveşte] Japonia este un imperiu insular". Nu are articol. Numeralul prezintă radicale diferite în funcţie de clasa obiectelor numărate : *ichiwa* „o pasăre", *ippen* „un creion", *itcheku* „un costum". Adjectivul are o „formă adverbială", folosită înaintea verbelor. Spre deosebire de rume, majoritatea adjectivelor şi verbelor sînt variabile. Persoana şi numărul nu sînt expri-

Scanned with OKEN Scanner

mate la verb, care este în general impersonal, ci reies din context şi din folosirea verbelor sau perifrazelor de politeţe pentru pers. 2 şi 3 (trăsătură sociolingvistică gramaticalizată, devenită element morfologic). Verbele şi anumite adjective primesc sufixe de timp (trecut, viitor) şi mod (condiţional, optativ), ataşate radicalilor. Aceştia prezintă adesea alternanţe fonetice, dar nu şi armonie vocalică (care pare însă să fi existat în veche J. din perioada Nara — sec. 8). Nu are infinitiv (pe lîngă verbele modale se folosesc forme substantivizate ale verbelor, cu rol de subiect, iar drept cuvînt-titlu în dicţionare se dă prezentul general). Forme negative speciale. Atributul precedă substantivul determinat: *atak hana* „flori roşii" (lit. „roşu floare"). Obiectul direct precedă verbul, care stă la sfîrşitul propoziţiei. Nu are pronume relative — propoziţiilor relative din l. indoeuropene * le corespund grupuri de cuvinte aşezate înaintea cuvîntului determinat. Particule care modifică sensul întregii propoziţii. Particulă interogativă *ka*. Conjuncţiile — la sfîrşitul propoziţiei. Formarea cuvintelor — prin antepunerea determinantului, ca în chineză *, germană *.

2 tipuri dialectale principale — *de E* şi *de V*, plus d. din Kyūshū (Kyū.šu) şi eventual ryūkyūana (sau l. separată), totalizînd 10—16 unităţi dialectale independente, cu multe varietăţi locale (diversitatea dialectală maximă — în S Japoniei). Totuşi Japonia a fost şi este o ţară cu un foarte puternic centralism lingvistic, a cărei unitate constă în l. standard vorbită şi scrisă. În perioada 794—1868 acest rol l-a jucat varietatea din zona capitalei de atunci — Kyōto-Ōsaka —, care continuă să fie folosită în unele opere literare, filme, spectacole. În prezent, la baza l. standard se află varietatea din zona actualei capitale — Tōkyō-Yokohama — a d. *de E*. J. este o l. de cultură de prim rang, cu o literatură veche şi nouă foarte bogată. L. scrisă avea în trecut forme diferite de cele din l. vorbită şi imita J. veche. De la sfîrşitul sec. 19 s-a dezvoltat „l. scrisă în stilul vorbit", care a înlocuit în prezent toate celelalte stiluri ale l. scrise. Dezvoltare maximă a limbajului onorific — serii paralele de cuvinte şi desinenţe exprimînd diferite grade de politeţe şi respect faţă de interlocutor sau/şi persoana despre care se vorbeşte. Astfel, rudele proprii cele mai apropiate — tată, mamă, soţ, soţie — sînt desemnate prin termenii *chichi*, *haba*, *shejin*, *kanai*, în timp ce aceleaşi rude ale altor persoane sînt denumite respectiv *otosama*, *okasama*, *goshujin*, *okusan*; verbul „a merge" are forma de modestie *mairu*, pentru egali radicalul *iku*, iar forma *iraschen* exprimă respectul. Negaţiei obişnuite *-nai* îi corespunde forma de politeţe *-masen*, desinenţei verbale familiare *-u* îi corespunde forma politicoasă *i masu*. Există şi prefixe de politeţe (*o-*, *go-*), care apar înaintea unor substantive sau grupuri nominale, de ex. *o-kuni* „slăvită patrie, ţara Dvs.". J. a avut rol de *lingua franca* în Taiwan (pentru loc. vorbind l. diferite sau varietăţi ale l. chineze reciproc neinteligibile) şi în unele părţi din Micronezia.

Inscripţii din 596, texte din 712. Sistemul fonologic şi structura J. arhaice din sec. 8 — diferite de cele din perioada Heian timpurie (sec. 9) şi foarte diferite de cele ale J. moderne. Numeroase împrumuturi din chineză (reprezintă în unele texte actuale 47,5%) — în domeniul culturii, religiei, administraţiei, chiar şi numerale dublînd pe cele J. Primele contacte culturale cu China — sec. 4—5 e.n., prin intermediar coreean. Cele mai vechi împrumuturi din chineză — monosilabice *(cha* „ceai"). Împrumuturile păstrează pronunţarea chineză din epoca introducerii lor în J., constituind indicii pentru reconstituirea sistemului fonetic al vechii chineze. Cuvintele sino-J. sînt notate în scris ca în chineză şi citite aproximativ ca în chineză, dar cu pronunţarea J. (chin. *zi* „stăpîn" — citit în J. [shi], fără ton). Împrumuturi din portugheză * *(pan* „pîine", *shabon* „săpun"), olandeză *, germană *, franceză *. Actualmente cîteva sute de cuvinte din engleză * în domeniul mîncărurilor, îmbrăcăminţii, sportului, adaptate fonetic *(naifu* ◁ *knife*, *foku* ◁ ◁ *fork*, *hankechi* ◁ *handkerchief*, *bifusuteki* ◁ ◁ *beafsteak*, *beisubou* ◁ *baseball)*.

J. poate fi scrisă în 8 feluri. Are poate cel mai complicat sistem actual de scriere din lume, cu caracter eterogen: combină scriere ideografică (împrumutată din chineză) cu o scriere fonetică cu caracter de silabar, cu diferite variante. Cele mai vechi inscripţii erau scrise exclusiv în caractere chineze folosite pentru sensul lor *(ma.na)*, amestecate cu altele utilizate pentru sunetele care le corespund pe baza pronunţării lor în chineză sau a cuvîntului J. corespunzător. Caracterelor chineze li s-au adăugat la sfîrşitul sec. 8 mărci pentru a indica modul în care trebuie citite în J. Ideogramele J. (numite *kānji)* se folosesc în prezent pentru a nota cuvintele împrumutate din chineză şi cuvinte J. invariabile care au corespondent noţional în chineză (人 „om" chin. *rén*, J. *hito*; 山 „munte" — chin. *shan*, J. *yama)*. Numărul ideogramelor variază actualmente între minimul de 1851, adoptat în 1947 pentru şcoala elementară, 7—8 000 în textele de specialitate şi 25 000 într-un dicţionar. Ideogramele sînt mult mai greu de citit pentru japonezi decît pentru chinezi deoarece unei ideograme J. i se pot da 5—6 lecturi diferite: pronunţarea sino-J. veche sau „revizuită", o pronunţare

Scanned with OKEN Scanner

asemănătoare cu cea chineză actuală, cuvîntul sau cuvintele J. echivalente; de aceea un astfel de caracter izolat nu are sens precis, care reiese numai din context. Astfel, ideograma 生 citită în chineză *shang*, unde are sensul „a creşte, creştere", poate fi citită în J. *sho* (pronunţarea sino-J. veche), *sei* (revizuită), *umu* (ca în chineza actuală), iar în lectură J. *ikirū* sau *haeru*, însemnînd „a purta", „a trăi", „a creşte". Această nedeterminare este valorificată uneori pentru efecte literare.

Cuvintele J. flexibile şi cele nereprezentabile prin ideograme (deoarece nu au conţinut noţional şi corespondent în chineză — sufixele, particulele) sînt transcrise cu caracterele fonetice numite *kana (ka.na)*. Acestea au fost derivate la începutul sec. 9 din ideogramele chineze simplificate, folosite cu valoare fonetică. Ele notează silabe (există semne diferite pentru cele 5 vocale şi pentru toate combinaţiile consoană + vocală existente în J.). Se folosesc 2 silabare: *hiragana (hi'a.gana)* „uşor" — cel mai răspîndit, cu semne rotunjite, cursive —, şi *katakana (kata-ka.na)* — cu caractere drepte, unghiulare, folosit în abecedare, în proclamaţiile imperiale, pentru transcrierea cuvintelor străine; au actualmente 47 semne fiecare. Transcrierea în *kana* însoţeşte şi unele ideograme, pentru dezambiguizare. Numărul mare de omonime (chiar cuvinte bisilabice) face insuficientă scrierea fonetică (pe lîngă care, pentru precizarea sensului, se adaugă ideograme) şi explică de ce nu s-a putut renunţa complet la folosirea ideogramelor. Textele J. sînt scrise în coloane verticale, de la dreapta la stînga. Actualmente apar multe texte scrise orizontal, pentru a permite inserarea cuvintelor din engleză, a cifrelor arabe, a formulelor matematice şi chimice. În sec. 16 misionarii portughezi au folosit pentru notarea J. alfabetul latin *. Actualmente 3 sisteme de transcriere fonetică aproximativă în alfabetul latin *(romaji, roma.zi)*: *Hepburn* (1867), *nipon (Tanakadate)* şi *kunrei*.

Termeni tehnici J. intraţi în chineză. Cuvinte J. pătrunse în alte l., inclusiv în română * (prin diferite filiere): *chimono, gheişă, harakiri, jiu-jitsu, kamikaze, karate, mikado, ricşă, samurai, soia*.

757 **JARAI** (DJARAI, ǰARAI, JARAY), l. din fam. austroneziană *, subgr. chamic *. *Kampuchia, R.S. Vietnam*; 150 000 vorb.

D.: *arap, hodrung, hrue, puan*.

758 **JARAWA** (BADA, DUGURANCHI, JAR), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo * (CTL) sau din gr. nigero-cidian * (MC). *Nigeria*; 53 000 vorb.

D.: *wurkum*.

759 **JAVANEZĂ**, l. din fam. austroneziană *, gr. indonezian * de V. *Indonezia* (ins. Java); 43 mil.— 45 mil. vorb. (surse diferite). L. indoneziană cu cel mai mare număr de vorb. nativi.

8 vocale, 25 consoane, 2 semiconsoane. Accent nefonologic. Funcţia rădăcinilor lexicale determinată prin poziţie, de ex. *temen* „just, echitabil" poate juca rol de verb, substantiv, adjectiv, în funcţie de locul ocupat în propoziţie. Infixul - *um* - dă sens verbal rădăcinilor substantivale, de ex. *kukus* „fum" > *k-um-ukus* „a fuma". Prefixul *a* - formează verbe de la substantive: *paben* „ceartă" > *apaben* „a se certa". Topica: substantiv-adjectiv.

L. modernă de cultură, cu formă standard. Literatură populară şi cultă. D.: *de V: indramaju, tĕgal, tjirebon (cheribon)*; *de E: banjuwangi, malang-pasuruan, surabaja, tembung pasisir, tĕnggĕr(ez)*. „D". sociale. L. cu stilul onorific cel mai dezvoltat din lume. Vocabulare ceremoniale şi de politeţe *(krama)* speciale, care se disting şi prin particularităţile fonetice ale unor cuvinte. Stiluri caracterizate prin folosirea unor cuvinte sau chiar forme morfologice diferite pentru a exprima aceeaşi idee în funcţie de vîrsta, rangul şi poziţia socială a vorbitorului, interlocutorului sau a persoanei despre care se vorbeşte (cca 600 cuvinte şi particule au forme de respect corespunzătoare: cel puţin 6 forme de pronume pers. 3 sg., 3 cuvinte pentru „casă" etc.). Trepte intermediare de respect exprimate prin combinarea în grade diferite a stilurilor extreme.

Inscripţii de la sfîrşitul sec. 8, texte din sec. 9. Influenţa politică şi literară medievală a Indiei a dus la cîteva mii de împrumuturi din sanscrită * în J. literară. Elemente hindi * în *vechea* J.; în J. *medie* elemente din l. tamil *. Influenţe reciproce între J. şi l. indoneziană * (prin intermediul căreia au pătruns în J. multe elemente olandeze *).

Scriere tradiţională de provenienţă indiană; notată şi cu caractere arabe *. Ortografia standard actuală în alfabet latin * — de inspiraţie olandeză *.

760 **JEH** (DIE, YEH), l. din fam. austro-asiatică *, ram. mon-khmer *. *R.S. Vietnam, Laos* ?; 10 000 vorb.

Vocale nazale numai în cuvinte care încep cu nazală, *h* sau ʔ.

D.: *dràm, jeh brilar, jeh perak, langya*, poate şi *tiêng (strieng* ?) — sau d. al l. hrê *.

761 **JEN** (DZA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est *. *Nigeria*; 10 000 vorb.

Nu are forme de pl.

D.: *gwomo*.

762 **LERA(WA)** (JARA, JERRA), l. din fam. afro-asiatică *, ram. ciadiană *, considerat l. sau d. al l. tera(wa) *. *Nigeria*; 2 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

763 **JERAWA** (ANAZELE, JERE), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo *. *Nigeria*; 4 520 vorb.

764 **echiJINJA** (echiDZINDZA, eciZINZA, ZIBA, ZINJA), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo *. *Tanzania, Uganda*; 66 000—67 000 vorb. (surse diferite).

765 **JIREL**, l. din fam. sino-tibetană *, ram. tibeto-birmană *, gr. pahari *. *Nepal*; 3 000 vorb.

766 **echiJITA** (KWAYA), l. din fam. congoleză *, gr. Benue-Congo *. *Tanzania*; 97 000—121 000 vorb. (surse diferite).

767 **JIVARO** (JIBARO, SHUARA, XIVARO), l. ameridiană din ram. jivaroan *. *Ecuador* (SE), *Peru* (NV); 20 000 vorb.

8 vocale (4 nazale), 14 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic. Are 1 formă de viitor şi 3 de trecut, diferenţiate prin relativa depărtare faţă de prezent. Teme verbale diferite dacă subiectul sau obiectul este la sg. sau pl.

D.: *achuara (achuale), aguaruna*, J. *ecuadorian, huambisa (huambiza, wambisa)*.

768 **JIVAROAN**, ram. de l. amerindiene din *phylum* andean-ecuatorial *. *America de Sud*; 20 000 vorb. 5 l., în LL 3; mai importantă: jivaro *.

769 **JONGOR** (DJONGOR), l. din fam. afro-asiatică *, ram. ciadiană *. *Ciad*; 15 000—16 000 vorb.

770 **JORAI**, l. din fam. austroneziană *. *R.S. Vietnam*; 20 000 vorb.

771 **JUANG** (DJOUĂNG, JUĂN, PATRASAARA, PATUA), l. din fam. austro-asiatică *, ram. munda *. *India* (Orissa); 13 000—17 000 vorb.

În varietatea *phulbadi* 5 vocale cu perechi lungi, 19 consoane, 2 semiconsoane. În varietatea *suakati* 5 (9) vocale cu perechi nazalizate (afară de *ə*), 31 consoane (oclusivele surde pot fi şi aspirate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

772 **JUKUN** (JUKON, JUKUM), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo * (CTL) sau din gr. nigero-camerunian * (MC). *Nigeria*; 35 000 vorb.

5 vocale. Pl. substantivelor se marchează atît prin prefixul de clasă, cît şi prin adăugarea sufixului de pl.

773 **JYARUNG**, l. din fam. sino-tibetană *, ram. tibeto-birmană *. *R.P. Chineză* (prov. Sichuan = Szechwan = Sze-ch'uan); 70 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

K

774 ləKAALONG (ləMBONG), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 50 000 vorb.

775 **KABA** (KABBA, SARA(KABA)) l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. chari-oudaian* (MC). *Republica Centrafricană;* 11 000—11 500 vorb. (surse diferite).

776 **KABA DUNJO** (SARA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Republica Centrafricană;* 17 000 vorb.

777 **KABARDINĂ** (CERCHESĂ DE EST, CERCHESĂ DE SUS, EASTERN CIRCASSIAN, KABARDI(AN), KABARDIN(O)ČERKES(S)KIJ, OBERTSCHERKESSISCH, QABERDEY, UPPER CIRCASSIAN), l. din fam. caucaziană*, ram. de NV sau d. al l. cerkese*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Kabardino-Balkară, R. A. Karaceaevo-Cerkesă, Adighei); 150 000—320 000 vorb. (surse diferite).

Fonetic și gramatical divergentă față de celelalte l. din gr. 3 vocale, 46 (47) consoane (aspirate, glotalizate, palatalizate, labializate sau care combină cîte 2 trăsături), 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *baksan, beslenej (besleneg, beslenei)* — d. mixt: face tranziția între l. adighei* și K., *čerkes (cherkess), greater Kabardian* — baza l. literare, *lesser Kabardian, kuban, malka, mozdok.* L. comună în Caucaz în sec. 15—18. Folosită actualmente în învățămînt.

Alfabet rus* cu litera suplimentară *I.*

Împrumuturi K. în abhază*, *balkară*, nogai*, osetă*, svan*.

778 **KABIU,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 1 000—15 000 vorb.

D.: *kabiu, khoirao.*

779 **KABRE** (CABRAI, KABURE, KABIEMA, KABYE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. tem*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Togo, Benin;* 35 000—157 000 vorb. (surse diferite).

780 **KACHIN** (KATSCHIN) **1.** (CHING(H)PAW, CHINGP'O, JINGHPAW, KHANG, SINGPHO, THEINBAW, YE JEIN, YE YEN), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *Birmania, R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan); peste 170 000 vorb. Uneori sub numele *chingpaw* sînt incluse și alte l., ca *lashi* și *maru.*

Tonuri — diferențiază cuvinte. Opoziție *n/ñ/ŋ, ȼ (ts)/s.* Fricative surde și sonore. Aspirate numai surde. Nu are foneme retroflexe. Pe lîngă urmele vechilor prefixe, care au încetat să fie productive, posedă un sistem de prefixe prin care verbele intranzitive, pasive, reflexive primesc valoare activă, cauzativă sau tranzitivă.

D.: *bhamo.*

2. (AP'U, CHINGHPAW, CHINGPA'O, HKANG, JINGPAW, P'OK, P'U²MAN, SHANTOU YENJEN), subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *Birmania* (N), *India* (Assam), *R. P. Chineză* (prov. Yunnan, reg. Xizang = Tibet); 450 000—500 000 vorb. (surse diferite). 14 l., în LL 5: kachin **1.**, nora, nung, rawang, tsaiwa.

781 **KADAI,** gr. de l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, după unii coordonat cu această ram. sau subordonat gr. tai*. *R. P. Chineză* (S), *R. S. Vietnam;* peste 1 mil. vorb. 4 l., în LL 1: lai.

782 **KADARA** (ADARA, PEDA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. katab*, fie l. înrudită. *Nigeria;* 17 700 vorb.

783 **KADJANG** ?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 50 000 vorb.

784 **KADUGLI** (DHALLA), l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum* (CTL) sau gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan;* 18 000—19 000 vorb. (surse diferite).

785 **KAGOMA** (GWONG, GYONG), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. katab*, fie l. înrudită. *Nigeria;* 6 125 vorb.

786 **chiKAGULU** (KAGURU, SAGARA DE NORD), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 59 000—59 500 vorb.

787 **kiKAHE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 1 800 vorb.

788 **KAIRIRU,** l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Kairiru); 1 906 vorb.

789 **KAJE** (AJIO, BAJU, KACHE, KAIJJI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. katab*, fie l. înrudită. *Nigeria;* 24 500 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

790 **KAJURU** (AJURE), l. din fam. nigero-congoleză, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 5 500 vorb.

791 **KAKA** (KAKO, YAKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Republica Centrafricană, Camerun;* 37 000 vorb.

792 **KAKWA**, i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. bari*, fie l. înrudită. *Zair;* 85 000 vorb.

Dificultăţi în folosirea alfabetului „Africa", insuficient pentru sistemul vocalic (cele 10 foneme vocalice sînt notate prin numai 5 litere); gramaticile şi dicţionarele marchează deosebirea dintre vocalele închise şi cele deschise prin sublinierea celor din urmă sau tipărirea cu alte caractere.

793 **KALIKO** (KELIKO, MADI(-TI)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Zair, Sudan;* 18 000 vorb.

794 **KALINGA** (BALBALASANG, CALINGA, KALINA, KINALINGA), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 40 000—41 000 vorb. (surse diferite).

În d. *guinang* 4 vocale, 12 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică CV(C), accent fonologic.

D.: *ablig-saligsig, balbalasang-ginaang (ginä'an, guina(naa)ng), kalagaua (calauas, lalaua), lubuagan, mallango, mangali-lubo, nabayugan, sumadel.*

795 **KALISPEL(M)** (KULLE(E)SPELM, LINGUA SELICA, SALISH, SELISH), l. amerindiană din fam. salish*. *S.U.A.* (Washington, Idaho, Montana); 600—1 200 vorb.

Vocale scurte şi lungi. Vocale glotalizate cu rol morfologic. Categoria numărului diferită de cea din l. indo-europene*. Substantivul nu are exprimat numărul (*squaltəmix^{u}* „om" şi „oameni", după context). Există un pl. distributiv şi un pl. colectiv. Prin reduplicare se obţine o formă ca *squalqaltəmix^{u}*, care este un pl. distributiv („oameni dispersaţi"). În formele verbale există un adevărat pl. *ḳúeḷəm* „ei lucrează" (derivă de la sg. *ḳúḷəm* prin glotalizarea vocalei *u*) care înseamnă „oamenii lucrează împreună la aceeaşi muncă", în timp ce forma de pl. *ḳ^{u}əḷ-ḳuḷəm* înseamnă că un lucru colectiv se repetă în diverse locuri. Reduplicarea finală arată, în formele verbale, dezvoltarea unei acţiuni spre un scop, iar reduplicarea iniţialei, combinată adesea cu prefixul *-l-* şi glotalizarea sonantelor, exprimă diminuarea (*es-čsúnk^{u}* „(este) o insulă", *es-č-l-súsəṇk^{u}* „o insuliţă"). Foarte multe sufixe; aproximativ o duzină exprimă concepte modale sau aspectuale (reflexivul, reciprocitatea, faptul de a deveni ceea ce exprimă rădăcina, faptul de a reuşi ceea ce exprimă rădăcina, faptul că o acţiune se face fără efort etc.). Există 60—70 sufixe de localizare (arată cîmpul de acţiune verbală; cele mai multe indică părţi ale corpului omenesc sau localizări exterioare: „cer", „soare", „casă", sau concepte ca „obiect lung", „haină").

D.: *chewalah, spokan(e) (tsakaitsilin).*

796 **KALMÎKĂ** (KALM(O)UK, KALMÜK(ISCH), KALMYK(ISCH), KALMY(T)SKIJ, OIRAT DE PE VOLGA), l. din fam. altaică*, ram. mongolă* de V sau d. al l. oirat*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Kalmikă), emigranţi în *S.U.A., R. P. Bulgaria, R.S.F. Iugoslavia;* 126 000—130 000 vorb. (surse diferite).

D.: *derbet, torgut.* L. literară şi standard actuală — medie între cele 2 d.

Împrumuturi vechi din greacă*, arabă*, sanscrită* (prin intermediul l. sogdiană*, uigură* şi tibetană*), tibetană (în domeniul religiei), puţine din chineză*; împrumuturi mai recente din l. turcice* (kirghiză*, kazahă*, altai*), rusă* (începînd din sec. 17 şi în special după 1917). L. standard şi literară — puţin folosită — din sec. 18 (tibetana utilizată ca l. sacră). Poezie populară. Cele mai vechi texte — în d. *torgut.*

Pînă în sec. 19 a folosit scrierea mongolă verticală, înlocuită în 1848 prin scrierea *zajapandită* creată în sec. 17 pentru l. oirat; între 1924 şi 1931 alfabet chirilic, între 1931 şi 1938 latin*, din 1938 grafie normalizată rusă.

797 **KALP** (URIM), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 1 970 vorb.

Tipologic divergentă faţă de celelalte l. din *phylum*, în care a fost inclusă pe baza înrudirii lexicale — de ex. lipseşte indicarea subiectului la verbe prin prefixe.

798 **KAM** (DONG, TONG, TUNG), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*. *R. P. Chineză* (prov. Guizhou = Kweichow); 710 000 vorb. (1956). Numită *dong (tong)* în chineză*.

D.: *san-chiang(e).*

Alfabet creat în 1960.

799 **KAMANO**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 33 926—38 342 vorb. (1960) (surse diferite).

D.: *kamano, kanite (kemiju jate).*

800 **KAMANTAN** (KAMANTON, (ZAM)ANGAN), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. katab*, fie l. înrudită. *Nigeria;* 6 970 vorb.

801 **kiKAMBA** (KIKAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya;* 612 000 vorb.

802 **KAMBARI** (ASHINGI, CISHINGYINI, CUMBRI, EVADI, KAMBALI, KAMBERAWA, KAMBERCHI, KAMBER(R)I), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Nigeria;* 67 000—70 000 vorb. (surse diferite).

Scanned with OKEN Scanner

803 **KAMBERATARO**, l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee), *Papua-Noua Guinee;* 1 687 vorb.

804 **KAMORO**, l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 7 000—8 000 vorb.

Formă rudimentară de dual la mărcile de persoană. Subiectul pronominal sufixat la verb. Urme ale identității formelor verbale de pers. 2 și 3 pl.

Dialecte.

Un scurt vocabular K. din 1828 reprezintă prima atestare a unei l. papua*.

805 **KAMPUCHIANĂ** (CAMBODGIEN, CAMBODIAN, CAMBODGEANĂ, KHM(A)ER, KHMÈR), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *Kampuchia, Thailanda, R. S. Vietnam* (SV); 3,5 mil.—7 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în Kampuchia. Cea mai importantă l. mon-khmer alături de vietnameză*.

Unul din cele mai originale sisteme vocalice, prin bogăția și complexitatea sa: 3 locuri de articulare, 4 (7) grade de deschidere, 2 registre; voce normală și voce glotală, corelație de cantitate cu rol distinctiv ([slap] „a muri"/[slaap] „aripă"). Ocluziune glotală obligatorie înaintea vocalelor inițiale. 16 (20) consoane. Nu are aspirate propriu-zise, ci combinații oclusive surde + *h*, disociabile în derivare prin intercalarea unui infix: *dhaṁ* [thom] „mare" — *daṁhaṁ* [tomhom] „mărime". Structura silabică (C)CV(C). Accent final. Distinge unele nume și verbe prin infixe. Adjectivele pot forma predicatul fără copulă: *kmeṅ kāc* înseamnă și „copil(ul) rău" și „copilul este rău" (rolul predicativ poate fi marcat printr-un anaforic: *kmeṅ vā kāc* „copilul, el [este] rău" sau printr-un demonstrativ cu rol de articol: *kmeṅ neḥ kāc* „copilul acesta [este] rău"); substantivul nume predicativ necesită prezența copulei: *chkae jā satv* „clinele este [un] animal". Anumite apelative se folosesc ca pronume personale: pers. 1 *khŭuṁ* „servitor", pers. 2 sg. *pa?ūn* [pha?o:n] „frate (soră) mai mic(ă)", formă de politețe *paṅ* [ba:ŋ] „frate (soră) mai mare" sau *?nak* [naek] „bărbat" sau „femeie"; *khlwn* [khluon] „corp" se folosește ca pronume reflexiv „sie, sine". Anumite verbe pot fi folosite și ca prepoziții sau adverbe (ca în limbile tai* și în vietnameză), de ex. *nau thṅai adity* „luni", lit. „a se afla zi soare", *ṭuer mak* „a sosi", lit." a umbla—a veni". Cuvintele K. sînt invariabile. K. nu are gen și număr gramatical. Genul natural se poate exprima prin adăugarea unui determinant, de ex. pentru persoane *kun* [ko:n] „copil", *kun prus* „fiu" (lit. „copil bărbat"), *kun srī* „fiică" (lit. „copil femeie"). Din sanscrită* și pāli* s-au împrumutat substantive la care este marcat genul: *kārī* „operator", *kārinī* „operatoare". Pluralitatea se exprimă prin reduplicare (*kmeṅ* „copil"/*kmeṅ meṅ* „copii") sau cu ajutorul cuvîntului *bwk* [puok] „categorie, specie": *bwk kmeṅ* „copii". Exprimarea cantității sau numărului impune folosirea unor clasificatori cu rol de unități numerice pentru diferite categorii de obiecte, ca în limbile tai și în vietnameză: *nā'k* [naek] pentru persoane oarecare — *kūn srī bīr nā'k* [ko:n srəi pi: naek] „două fete", *aṅg* sau *rūp* pentru preoți etc. Posesia poate fi exprimată cu ajutorul cuvîntului *rapās* „lucru, bun": *kūn rapās khŭuṁ* „copilul meu". Nu are categoriile de persoană și timp (reies din context, adverbe). Aspectul și modul se exprimă prin particule sau verbe auxiliare. Distincție tranzitiv-intranzitiv. Sintaxă izolantă, ca și vietnameza — rolul sintactic reiese din poziție. Topica: subiect-verb-obiect, determinat-determinant. Frazele — în special prin juxtapunere și coordonare, dar și unele elemente conjuncționale. L. derivativă — prefixe, infixe, reduplicare.

Diferențe dialectale minore. Deosebire mare între l. vorbită și cea literară (construcții arhaice, împrumuturi). Coexistența unor limbaje speciale, corespunzătoare păturilor sociale. Ca l. literară s-au folosit sanscrita și pāli (și l. a religiei).

Inscripții din sec. 7. L. unei bogate civilizații. Împrumuturi din thai*, portugheză*, franceză* (ultima a fost folosită în administrație, presă, învățămînt). Din sanscrită și pāli — împrumuturi vechi și neologisme pentru a denumi elementele vieții moderne (așa cum l. europene folosesc elemente din greaca* veche, iar coreeana*, japoneza*, vietnameza — din chineza* literară) — fac l. savantă greu accesibilă celor neinstruiți.

Alfabetul *âksâr* derivat din scrierea pāli — ortografie etimologică conservatoare, nu corespunde structurii fonologice a l. K., deși unele litere au fost modificate și s-au adoptat caractere noi și semne diacritice; a dat naștere scrierii thai* și laoțiene*.

Împrumuturi K. în l. cham*, thai.

806 **KAM-SUI** (DÒNG-SHŬI), gr. de l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai* sau subordonat gr. *tai-kam-sui*. *R. P. Chineză* (S); 1 mil. vorb. 4 (6) l., în LL 3: kam, lakkia, sui.

807 **KAMUKU** (ACHIPAWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 18 000 vorb.

D. sau l. înrudite: bassa*, bassa-komo*, baushi, pongo*.

808 **KANAKURU** (BILAUUM, DERA, DERU, GASI, (EMBE)LINGA, SHELLENGE-HA, TSABA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 3 000—11 300 vorb. (surse diferite).

6 vocale.

Scanned with OKEN Scanner

809 **KAM-TAI** (DAIC, KAM-THAI), ram. de l. din fam. sino-tibetană* (grupată prin tradiție împreună cu ram. chineză* și miao-yao* în gr. *tai-chinez* sau *sinitic*) sau din fam. austro-tai*. *Asia* (SE); 30 mil. vorb.

Asemănări cu l. austroneziene. Asemănările cu chineza sînt fie foarte generale, fie explicabile prin împrumuturi reciproce.

Cuprinde gr. kadai* și *tai-kam-sui*, la rîndul său împărțit în gr. kam-sui* și tai*. 54 l., în LL 15 (inclusiv cao-lan*). Ar putea include și l. *laka*, clasificată pe baza asemănărilor lexicale în ram. miao-yao. L. tonale monosilabice. Cele mai importante: laoțiana*, thai*.

810 **KANASHĪ** (KANĀCHĪ, KANAŠI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India;* 1 000 vorb.

Pronumele subiect inclus la verb; afix care exprimă reciprocitatea acțiunii (urmă a includerii pronumelui obiect la verb).

811 **KANAWĀRĪ** (KANAURI, KANAURĪ, KANAWI, KANOREUNU SKADD, KANŌRUG SKADD, TIBAS SKADD), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India;* 13 000—22 000 vorb.

Pronumele subiect inclus la verb; afix care exprimă reciprocitatea acțiunii (urmă a includerii pronumelui obiect la verb).

D.: *kanauri (kănawi) de jos, kanauri de sus, kanawārī, malhesti (milch(an)ang, minchha(nă)ng).*

812 **KANEMBU** (KANAMBUKANAMBU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. saharian*. *Nigeria, Ciad, Niger;* 2 250 vorb.

813 **KANGA,** l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum*. *Sudan;* 6 300 vorb.

814 **KANJAGA** (BUILSA, GURESHA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana;* 58 500 vorb.

815 **KANJOBAL** (CONOB, KANHOBAL), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala* (V); 40 000 vorb.

816 **KANKANAY** (KANKANAI, LEPANTO IGOROT), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 91 460 vorb.

D.: *bakun (malaya bakun?), bankok (amburayan?), buguias, kapangan, kibungan, mankayan.*

817 **KANNAḌA** (CANARA, CANNADI, KANAREZĂ), l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (Mysore = Karnāṭaka, Maharashtra, Andhra Pradesh); 17 420 000—25 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în statul Mysore. Una din cele 4 l. dravidiene majore.

5 (9) vocale scurte, 5 lungi, 37 (39) consoane, 2 semiconsoane (consoane retroflexe, opoziție de cantitate consonantică). Structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C)(C). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *badaga* (poate l. separată), *dharwar, mysore, soliga.* Varietăți sociale. L. literară — diferită de cea colocvială.

Prima atestare — inscripție din 450 e.n. Tradiție literară bogată.

Alfabet derivat din scrierea indică* *grantha.*

818 **kiKANU** (KAANU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 3 500 vorb.

819 **KANURI** (AGA, BARIBARI, BORNU, KANOURI, ZAN), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. saharian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Nigeria, Niger, Ciad, Camerun;* 1 mil.—2,5 mil. vorb. (surse diferite). Folosită în administrație pînă în 1960. L. oficială a statului Bornu (Sudanul de Vest) din sec. 16, decade după dezmembrarea acestuia.

6 vocale, 24 consoane, 2 semiconsoane. Armonie vocalică. 4 tonuri (înalt, jos, ascendent, descendent) — se notează în scris doar în gramatici, nu și în ortografia curentă. Este una dintre puținele l. africane (alături de nubiană*) cu un bogat sistem cazual și cu o serie regulată de sufixe cazuale, aceleași la sg. și pl.: nom. *-ye*, gen. *-be*, dat. *-ro*, ac. *-ga*, abl. *-n.* Urme de clase nominale marcate prin prefixe (există un prefix nazal pentru numele de lichide). Pentru pl. se folosește un sufix (*per* „cal", pl. *perwa*), care nu apare cînd substantivul este urmat de un numeral (*per pindi* „20 de cai"). Radicalul pentru indicarea „zecilor" nu e cel întrebuințat pentru 10 (*megu* „10", *pi-ndi* „20", *pi-asge* „30"). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Se scrie ocazional cu alfabet arab*, uneori adaptat cu semne diacritice suplimentare, și cu alfabetul „Africa". Literatură destul de veche.

820 **kiKAONDE** (chiKAHONDE, KAWONDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, Zambia;* 38 000 vorb.

821 **KAPAMPANGAN** (PAMPAÑAN, PAMPANGA(N), PAMPANGGAN, PAMPANGO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon — prov. Pampanga); 641 795—900 000 vorb. (surse diferite). A 7-a din cele 8 l. „majore" din Filipine ca număr de vorb. — în 1960 3,2% (875 531) din populația totală de 27 087 685 loc.

5 vocale, 13 (18) consoane. Accent fonologic. Topica: verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv.

Folosită în învățămîntul primar, de unele stații regionale de radio; în 1965 2 publicații integral și una parțial în K. D. cu deosebiri în special fonetice și lexicale. Literatură scrisă.

Împrumuturi din spaniolă*.

Scanned with OKEN Scanner

Scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuit de spanioli cu alfabetul latin*.

A influențat lexicul l. tagalog*.

822 **KAPAU**, l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee;* 15 000—29 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale, 16 consoane (are consoane glotalizate), 3 semiconsoane (inclusiv surda *w̥*). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

823 **KAPAUKU** (EKAGI, EKARI), l. papua* din fam. Wissel-Kemandoga*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 10 000 vorb.

Sunet caracteristic redat fie prin *g (ekagi)*, fie prin *r (ekari)*, descris ca o velară laterală. Distincție masc.-fem. exprimată la sufixele verbale de subiect și la demonstrative prin alternanțe vocalice.

D.: *kapauku, simori, jabi (unguna yabi).*

824 **KAPINGAMARANGIANĂ** (KAPINGAMARANGI, PIKIRAM(AN)), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Federația Micronezie* (ins. Kapingamarangi, Ponape — arh. Caroline); 500—1 000 vorb. (surse diferite).

825 **KAPRIMAN** (WASARE), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 164 vorb.

Pare a avea un sistem de 2 genuri cu acord parțial.

826 **KARABORO** (KA(RA)MA, KOROMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Coasta de Fildeș;* 8 000—14 000 vorb.

D.: *kler, syer, tenyer.*

827 **KARACEAI** (KARACEAVO-BALKARĂ, KARACHAY, KARATSCHAISCH, QARAČAY), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (Caucaz, R.S.S. Kirghiză); 80 000—120 000 vorb. (surse diferite).

8 vocale, 22 (25) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Cea mai apropiată de cumană* dintre l. turcice moderne.

Numeroase împrumuturi din l. caucaziene* și iraniene*.

D.: *balkar*, K. — l. literară.

Alfabet rus*.

828 **KARAKALPAKĂ**, l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Karakalpakă), *Afganistan;* 200 000—300 000 vorb. (surse diferite).

9 vocale, 22 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Asemănări cu kazaha*.

D.: *de NE, de SV*, din restul R.S.S.A. Karakalpakă. Literatură dezvoltată după 1917.

Din 1940 alfabetul rus*.

829 **KARAM** (AFÖRÖ), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 10 000—14 000 vorb. pigmei (1960).

6 vocale cu perechi lungi, 14 consoane (oclusivele sonore — prenazalizate). Structura silabică (C)V(C).

830 **KARAMOJONG** ((A)KARIMOJONG, LANGO DYANG, NJIKARAMOJONG), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda;* 94 000—100 000 vorb. (surse diferite).

D.: *dodos (dodoth), hie.*

831 **KARANGA** (KURUNGA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. maban*. *Ciad;* 57 000 vorb.

D.: *baxa, fa(a)la (bakka), konyare, mo(o)-yo.*

832 **KARATINĂ** (KARATA, QARATA, KARATINSKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 5 000 vorb.

5 vocale orale, din care 3 (5) au perechi nazale; 42 (43) consoane (lungi, aspirate, glotalizate); 2 semiconsoane.

D.: *ančix, kerata, tokita.*

833 **KARDUTJARA** (KARDUDJAR(R)A), l. australiană* din fam. pama-nyungan*, gr. wati*. *Australia;* 4 000 vorb. împreună cu wanman*. Numită astfel după unul din cele peste 40 d. care formează un lanț de aproape 1 500 km din NV Australiei spre SE, ocupînd cca 1/3 din continent.

În d. *gugada* 3 vocale scurte, din care 2 (3) cu perechi lungi, 15 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică (C)V(C). În d. *mantjiltjara* 3 vocale scurte, 3 lungi, 15 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică CV(C). În d. *pitjantjatjara* 3 vocale scurte, 3 lungi, 15 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică CV(C). Unele deosebiri între aceste d. în ce privește unele trăsături ale vocalelor și inventarul de consoane. În toate cele 3 d. accent inițial; topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. D. *yu(r)lbaridja (julbre)* și *yulapa ritya* reprezintă, împreună cu l. wanman, i. australiene cu cel mai dezvoltat „transfer de afixe". Acest fenomen apare, opțional, și în d. *din Warburton Ranges* și probabil și în alte d. din lanț. În mod obișnuit însă, în acest d. și în alte cîteva din lanț, persoana și numărul subiectului sînt indicate prin mărci sufixate verbului, iar persoana și numărul obiectului prin mărci libere (eventual prin forme scurte, adăugate sau prepuse mărcilor de subiect).

D. *pitjantja(tja)r(r)a (pitja(ndja)(dja)ra, pitjindjatjara, pitjindjiara, pitjanzazara, pitkindjara, wongapitsha, wongapitjira)* a dobîndit rol de *lingua franca* prin adoptarea sa de către misionari ca l. de cult. Învățarea sa este încurajată de autorități în vederea folosirii în administrație.

Scanned with OKEN Scanner

834 **KARELĂ** (CARÉLIEN, KARELISCH, KAREL'SKIJ, KARJALA, KARYALA), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* l. sau d. al l. finlandeze*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Karelă, R.S.F.S.R.); 92 000—470 000 vorb. (surse diferite).

8 vocale (are *ö*, *ü*), 40 (43) consoane (corelaţie de cantitate, palatalizare), 2 semiconsoane; structura silabică (C)V(C); accent iniţial; un fel de armonie vocalică. Topica: adjectiv-substantiv.

D.: *de N* (**K.** propriu-zisă), *de S* (trăsături din vepsă*, care a avut rol de substrat), *olonețian (olonetzisch)*, liudă* — sau l. separată (ultimele 2 fac tranziţia între **K.** şi vepsă).

L. finică în care e redactată formula magică scrisă pe coajă de mesteacăn, atribuită sec. 13 (descoperită în 1951 la Novgorod), pare a avea caracter **K.** Sec. 14 — atestări de nume de persoane şi locuri **K.** în documente ruseşti. Împrumuturi baltice*, germanice*, slave* răsăritene. Încercare de creare a unei l. literare **K.** după 1917 — fără succes (actualmente foarte puţine publicaţii — l. practic fără aspect scris).

835 **KAREN,** l. sau gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană* sau coordonat cu aceasta într-o ram. *tibeto-karen*. *Birmania* (S), *Thailanda* (N); 1 mil.—3 250 000 vorb. (surse diferite). 8 l., în LL 5: bwe, gheko, pho, sgaw, taungthu.

Deosebiri faţă de l. tibeto-birmane, probabil datorită separării timpurii. Au suferit reducerea grupurilor de consoane iniţiale şi a consoanelor finale. Tonuri. Opoziţie non-aspirat/aspirat numai la oclusivele surde. Singurul gr. de l. sino-tibetane în afară de miao-yao* în care verbul este aşezat între subiect şi obiect. Atributul substantival precedă numele de care e legat printr-un demonstrativ, atributul adjectival urmează numele: *pho* fa_2a_2-$k\varepsilon$,,un om bun'', lit. ,,(un) om, bunătatea lui'' (cf. rom. *o bunătate de om*). Adjectivul fără demonstrativ este nume predicativ (copula nu e exprimată): fa_2 $k\varepsilon$,,omul este bun''.

836 **liKAR(-LI)** (KARE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Republica Centrafricană, Zair;* 4 000—5 000 vorb. (surse diferite).

837 **KÁROK** (AR(R)AR(R)A, CAHROC, KARUK, PEHTSÉK, PEHTSIK, QUORATEAN), l. amerindiană din *phylum* hokan*. *S.U.A.* (California NV); 100—1 000 vorb.

Substantivele au forme locative: *áas* ,,apă'', *aas-ak* ,,în apă''. Reduplicarea unei părţi din temă sau a temei în întregime redă acţiuni repetate ale verbului: *imyah* ,,a inspira, a respira'', *imyahyah* ,,a gîfîi''. Formele verbale specifică adesea localizarea sau direcţia acţiunii prin sufixe şi prefixe: *paθ* ,,a arunca'', *páaθroov* ,,a arunca în susul rîului'', *paaθripaa* ,,a arunca peste şuvoi'' şi încă alte 38 de astfel de forme. La verbe, pers. şi numărul subiectului sînt marcate prin prefixe: *ni-'áhoo* ,,eu umblu'', *nu-'áhoo* ,,el umblă''. Uneori prefixele indică şi obiectul: *ni-mmah* ,,eu îl văd'', *ná-mmah* ,,el mă vede''. La formele nominale ideea posesiunii se exprimă tot cu prefixe care indică persoana şi numărul posesorului: *ávaha* ,,mîncare'', *nani-ávaha* ,,mîncarea mea'', *mu-ávaha* ,,mîncarea lui''. Cînd posesorul este exprimat printr-un nume, apare construcţia *ávansa mu-ávaha* ,,omul a lui mîncare''.

D.: *karukawa*.

838 **KASELE** (KASSELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Togo;* 20 000 vorb.

839 **KASENA** (AWUNA, BINYIME, GAPERSHI, KASEM, KASENE, KASOMSE, KASSENA, KIPIRSE, WULISI, YULE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Volta Superioară;* 74 000 vorb.

D. sau l. înrudită: lela*.

840 **KASIMBAR** ((T)ADJIO, (T)A'ADJIO), l. din fam. austroneziană*. *Indonezia* (ins. Celebes); 100 000 vorb.

841 **KAŞMIRIANĂ** (CACHEMIRIEN, CASHMEEREE, CASHMIRI, KĀÇMĪRI, KAÇMIRI, KASHEMIRI, KASHMIRA, KĀSHMĪRI, [KA:ŠMĪ:RĪ:], KAʃMIRI, KĒŠUR, [KƏ:ŠUR]), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic*. *Pakistan, India* (Jammu — Kashmir); 3 mil. vorb. Una din cele 14 l. oficiale regionale recunoscute prin constituţia Indiei din 1950. Numele indigen este [kə:šur]; [ka:šmī:rī:] este numele indian.

Cuvinte şi trăsături de bază dardice (sistemul fonetic, prozodia, sintaxa), majoritatea vocabularului şi multe alte trăsături comune cu l. indice* (punjabi*, hindi*, gujarati*; multe cuvinte din sanscrită*) — probabil suprapuse (considerată şi l. mixtă). 8 vocale (*i, u,* e_i *o,* $ɔ$, *ɨ, ə, a*); 6 vocale neobişnuite în l. europene, numite *mātrā*, care afectează vocala precedentă. Toate vocalele finale—lungite; toate vocalele lungi — nazalizate. Asemănări în sistemul vocalic cu kumāūnī*, în ciuda vocabularelor reciproc neinteligibile. Nu are aspirate sonore (spre deosebire de l. indice vecine). Consoane retroflexe. Toate consoanele (nepalatale) pot fi palatalizate. Silabele pronunţate foarte distinct. Accentul marchează emfaza, ca în hindi, punjabi. ,,Articol'' nedefinit *a*. Multe postpoziţii. Sistem cu 3 termeni la demonstrative (în hindi şi alte l. indice de N—2 termeni). Topică diferită de cea din l. indice (subiect-obiect-verb) — asemănătoare cu cea persană* (verbul rar la sfîrşit — doar în propoziţii subordonate, de ex. ,,Berbecul a mîncat hrana'' are în **K.** forma *Rāman kh'av bat*, lit. ,,Berbec—de—a mîn-

Scanned with OKEN Scanner

cat — hrană", iar în hindi *Rām ne khānā khāyā*, lit. „Berbec — de — hrană — a mîncat"). Inversarea topicii cu valoare emfatică. Asemănări cu l. indice la construcţiile pasive şi cauzative.

D.: *bunjwali, kashmiri, kishţwāri (kash(a)wāri, kashţwār), poguli, s(h)irāji-kashmiri* (poate *kishţwāri* e singurul d. propriu-zis, celelalte — d. mixte, de tranziţie, egal influenţate de punjabi şi d. sale şi de alte l. învecinate). „D." religioase: al hinduşilor (împrumuturi din sanscrită) şi al musulmanilor (cuvinte şi morfeme împrumutate din persană şi arabă*); diferenţe şi în distribuţia şi frecvenţa anumitor foneme, intonaţie, ritm, unele deosebiri în morfologie. Formă literară şi registre specializate (limbaj oficial, al afacerilor) — numeroase împrumuturi din persană, arabă. Recent introdusă în învăţămîntul primar.

Primele documente — în alfabetul propriu *shāradā (sarada, śāradā)* dezvoltat în jurul sec. 10 (azi folosit numai în scopuri religioase şi la scrierea horoscoapelor). Cele mai vechi texte literare: 1 200—1 500. Notată şi în scrierea *devanāgarī* (semne diacritice adăugate pentru sunetele tipice), persano-arabă (oficială din 1947, deşi prezintă numeroase neajunsuri), alfabetul latin* (mai adecvat; semne diacritice), scrierea *takri* (d. *kishţwāri*).

842 **KATAB** ((A)TYAP), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 80 000 vorb.

D.: *at(t)aka, kachichere, dororo, kadauchau, morwa (asolio, moroa), titchaat.* D. sau l. înrudite: ganawuri*, ikulu*, kadara*, kagoma*, kaje*, kamantan*.

843 **KATCHA,** l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum*. *Sudan;* 6 000 vorb. (1966).

10 vocale (3 lungi), 30 consoane, 2 semiconsoane. Armonie vocalică. Structura silabică (C)V(C). Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

844 **KÂTE,** l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 4 000—5 600 vorb. (surse diferite). Ar fi avut la origine numai cîteva sute de vorb. nativi; ca urmare a folosirii sale ca *lingua franca* de către misionari la sfîrşitul sec. 19, ar fi înţeleasă şi de cel puţin 60 000 indigeni avînd alte l. materne.

Oclusivă glotală, care apare şi la finală de silabă.

D.: actualmente numai *wemo* (în trecut şi *mâgobineng, parec, wamorâ (wamolâ), wanac).*

845 **KATI** (BAŠGALÎ, BASHGALI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. nuristani*. *Afganistan, Pakistan;* 4 000 vorb. numai d. *kamviri.*

D. (cu subd.): *kamviri, katȯviri, mumviri* (de tranziţie între primele două).

846 **KATIATI,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 310 vorb.

847 **KATI DE NORD** (NIINATI), l. papua* din fam. ok*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 8 000 vorb. Dialecte.

848 **KATI DE SUD** (METOMKA), l. papua* din fam. ok*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 4 000 vorb. Dialecte.

849 **KATLA** (AKALAK) **1.** l. din fam. kordofaniană*, gr. katla* **2.** (CTL) sau din gr. nilociadian* (MC). *Sudan;* 8 500—8 700 vorb. (surse diferite).

7 vocale, 26 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri (înalt şi jos). Armonie vocalică. Structura silabică (C)V(C). Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

2. gr. de l. din fam. kordofaniană*. 2 l., în LL 1: katla **1.**

850 **KATU** (ATTOUAT, KAO, KHAT, NGUÔN TA, PHƯƠNG KATU, TÁ RIVER VAN KIEU), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam, Laos;* 20 000—30 000 vorb.

851 **KAUGEL,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 8 000 vorb.

5 vocale, 14 consoane (oclusivele surde — aspirate, cele sonore şi fricativa dentală sonoră — prenazalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Structura silabică (C)(C)V.

852 **KAZAHĂ** (KASACHISCH, KAZAK(H), KAZAXSKIJ), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Kazahă), *R. P. Chineză, R. P. Mongolă;* 5 193 000—5,3 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Kazahă.

9 vocale, 19 (23) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Unitară — 3 d. apropiate: *de NE, de S, de V.*

Formată în sec. 15—16. Literatură din a 2-a jumătate a sec. 19 — alfabet arab*, adaptat ulterior. L. literară dezvoltată după 1917.

Din 1941 alfabetul rus*, cu 9 litere suplimentare.

853 **KEBU** (AKÉB(O)U, AKEBU, EKBEBE, KABU, KAGBARIKA, KƏGBƏRIKE; l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Togo;* 17 252 vorb.

854 **KEIGA** (AIGAN), l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum* (CTL) sau din gr. nilociadian* (MC). *Sudan;* 6 000 vorb.

D.: *demik (rofik), keiga (aigang).*

855 **KEIGA JIRRU** (KEIGA GIRRU, TEIS-UM-DANAB), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 1 400 vorb.

856 **KEIGANA** (KEIJAGANA JATE), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 26 725 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

În d. *yagaria* 5 vocale, 14 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Armonie vocalică. Accent fonologic; Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *(keigana) yagaria (frigano jate), yate (jate).*

857 **KEKCHÍ** (CA(C)CHI, CACHÉ, CAICHI, CAKCHI, CAKGI, CECHI, KACHICE, KAHCHI, KAKCHI, QUECCHI, QUEKCHI), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala, Belize;* 250 000—300 000 vorb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi), 21 consoane, 2 semiconsoane. Accent final.

858 **oKELA** (LEMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 80 000—100 000 vorb. (surse diferite).

859 **loKELE** (EKELE, KILI, liLELO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 14 000—26 000 vorb. (surse diferite).

860 **KEMNE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental*. *Gambia;* 525 000 vorb.

861 **KENABOI,** l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*, gr. jakun*. *Malaysia* (S); 10 000 vorb. împreună cu beduanda* şi jakun*.

2 d.

862 **KENDARI?,** l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 500 000 vorb.

863 **KENGA,** l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. chari-ouadaian* (MC). *Ciad;* 20 000—25 000 vorb.

864 **KENTU** (KYENTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 6 390 vorb.

D.: *nyidu.*

865 **KERA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun;* 15 000 vorb.

866 **ekiKEREBE** (eciKEREBE, KEREWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 31 000 vorb.

D.: *kara.*

867 **KEREMA,** l. papua* din fam. toaripi*. *Papua-Noua Guinee;* 3 100 vorb.

868 **KERES(AN)** (QUERES), l. amerindiană neclasificată. *S.U.A.* (New Mexico); 7 000 vorb.

10 vocale (5 lungi), 35 consoane, 3 semiconsoane. Structura silabică (C)CV.

D.: *acoma, cochiti, laguna, San Felipe, Santa Ana, Santo Domingo, Zia.*

869 **KERINTJI** (KERINCHI, KINCHAI, KORINTJI, KURINTJI), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V sau d. al l. minangkabau*. *Indonezia* (ins. Sumatra); 170 000 vorb. Se pare că vorb. ei înţeleg l. minangkabau, dar nu şi invers.

D.: *akil, mamaq, mokomoko, rawa, sakei, talang, ulu,* eventual şi lubu*—sau l. separată.

870 **KET** (JENISSEI-OSTJAKISCH, KETĂ, KETSKIJ, OSTIAK DE PE ENISEI, YENISEI-OSTYAK), l. izolată sau l. paleosiberiană* din fam. eniseică*. *U.R.S.S.* (Enisei); 850—1 500 vorb. (surse diferite). Singura l. din această fam. care nu a dispărut; odinioară mai răspîndită. Denumită după numele pe care şi-l dau vorb. săi — *ket* „om" sau *ostik.*

Corespondenţe tipologice cu l. *iukaghir (odul).* În d. *imbat* 10 vocale cu perechi lungi, 22 consoane, 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Accent fonologic. Ocluziune glotală însoţind uneori vocalele. Alternanţa vocalelor cu grad diferit de deschidere în flexiunea internă (care are rol secundar şi restrîns). O singură lichidă (un fel de *l*). Nu admite grupuri consonantice la începutul cuvîntului (rus. стакан > *takîm*). Genul nu se exprimă la substantiv, ci la diferitele clase de cuvinte care se combină cu el (adjectiv, verb, numeral). La verbe poate fi exprimat atît genul subiectului cît şi cel al obiectului. Categoriile de gen şi număr se exclud reciproc, ca în rusă* (genul se exprimă numai la sg.). Are o clasă de cuvinte denumind organisme întregi, nedivizate (de ex. peşte întreg opus celui tăiat) pentru care masc. şi fem. sînt subcategorii. Marea majoritate a cuvintelor sînt neutre. Sînt masculine, pe lîngă numele pentru bărbaţi şi masculii animalelor, cîteva feluri de peşti, păsări, insecte, reptile, copaci, corpuri cereşti. Sînt feminine, pe lîngă numele pentru femei şi femelele animalelor, alte feluri de păsări, peşti, reptile, corpuri cereşti, anumite plante, localizări geografice, părţi ale corpului, boli de piele, obiecte ale culturii materiale. Prezenţa incorporării. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Nu avea conjuncţii — a împrumutat unele din rusă.

D.: *imbat.* Ca l. de cultură se foloseşte în prezent rusa, din care K. împrumută cuvinte. Numeroase împrumuturi din selkup*.

Nu a avut scriere (a fost foarte dezvoltată pictografia). În deceniul 4 s-a folosit o adaptare a alfabetului latin*.

Substratul K. a influenţat graiurile de pe Enisei ale l. ruse, în care în vorbirea femeilor consoanele lichide sînt înlocuite prin semivocala *y.*

871 **KEWA** (~ PI, KEWAPI), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 39 453 (1960)—47 000 vorb. (surse diferite).

În varietatea *muli* 5 vocale, 13 consoane (2 oclusive sonore prenazalizate), 2 semiconsoane. 2 tonuri: înalt, jos. Accent iniţial. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

872 **KEWIENG,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 3 000 vorb.

873 **KHAMI** (KHIMI, KHUMI, KHWEYMI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N), *India* (Bengal); 20 000 vorb. Include *khimi*, ~ *de N*, *matu*, *yindi* (*yindu*).

L. tonală.

2 d. principale: *de N* (*aphya*), *de S* (*awa*).

874 **KHAMIR** (CHAMIR, KAMIR, KHAMIT, XAMIR, XAMTAGOU), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia;* 5 000 vorb.

875 **KHANDESI** (AHIRANI, DHED GUJARI, KHANDESHI, KHANDEṢI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* central. *India* (Maharashtra, Madhya Pradesh); 1 mil. vorb.

Nu are opoziție fonologică între africata *č* și fricativa *s*.

D.: *dangri*, *khandesi*, *kundi* (*kunbau*).

876 **KHARIA** (K'AṚIA, KHARIĀ), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Bihar, Madhya Pradesh, Orissa, Bengal V, Assam, ins. Andaman și Nicobar); 110 000—160 000 vorb. (surse diferite).

În d. *dudh* 5 vocale cu perechi nazalizate, 29 (31) consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Puternică influență indică* în sintaxă.

D.: *dudh*, *kharia*. Publicații periodice.

A folosit scrierea indică *devanāgarī*.

877 **KHASI** (COSSYAH, KHASIA, KHASSEE, KYI), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *India* (Assam); 193 000—400 000 vorb. (surse diferite).

În varietatea *cherrapungi* 5 vocale scurte și 5 lungi (nu are vocale nazalizate). 19 (20) consoane (aspirate — numai surde, aspirate sonore doar în împrumuturi; opoziții implosiv/non-implosiv, retractat/non-retractat (*š*/*s*), *ŋ*/*ñ*/*ŋ*; ocluziune glotală; nu are foneme retroflexe). Structura silabică (C)CV(C). Accent final. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: K. *standard*, *l(y)ngngam*, *synteng* (*pnar*), *war*, poate și *cachar*, *sylhet*.

Traduceri din *Biblie*, periodice, cărți de povestiri.

Împrumuturi din bengali*.

Ortografie standardizată în alfabetul latin* (introdus de misionari).

878 **KHASONKE** (KASONKE, KASSO(N), XASOUKE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. bambara*, fie l. înrudită. *Mali;* 53 000—71 000 vorb. (surse diferite).

879 **KHERWĀRĪ** (KHERWARIAN), gr. de l. sau l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*; cuprinde l. (d.) mundari* și santali*.

880 **KMHU?** (KHAMŪK, KHM(O)US, (TSA)KHMU), din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *Laos*, *Thailanda*, *R. S. Vietnam;* 100 000 vorb.

D.: *khang* (*patênh*, *tayhay*, *t'eng*, *tênh*, *xá* (*cau*)), *khmu?*.

881 **KHOIBU,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 1 500—2 350 vorb. împreună cu maring*.

882 **KHOISAN,** fam. de l. care formează o grupare aparte în cadrul l. africane, constituită din gr. *sudafrican* (cele mai reprezentative l.: boșimana* și hotentota*) și l. sandawe* și *hatsa*. 48 l., în LL 10. Vorbite în zona de SV a Africii australe. Denumirea a fost creată de lingviști din elemente indigene: *khoin* „oameni", termen folosit de hotentoți pentru a se numi pe ei înșiși, și *san*, nume dat de ei boșimanilor.

L. de tip arhaic, care au în comun trăsături dispărute sau pe cale de dispariție în alte l.

883 **KHORČIN** (K(H)ARČIN), l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *R. P. Chineză;* 900 000 vorb.

D.: *arkhorčin*, *barin*, *darkhan*, *gorlos*, *jaliat*, *jarut*, *jastu*, *kharbin*, *kharčin*, *ogirut*.

884 **KHŌWĀR** (ARNY(I)Ā, CITRĀLĪ, ČITRARI, QĀŠQARĪ), l. sau gr. de l. indo-europene* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic* (ar cuprinde l. *arniyā*, *chatrārī*, *chitrali*). *Pakistan* (Kașmir V); 6 956—95 000 vorb. (surse diferite).

Nu pare să aibă opoziție de aspirație; consoane retroflexe, opoziție *t*/0.

Cuvinte din sanscrită*.

885 **KHUNGGOI** (KHANGOI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 26 000 vorb. împreună cu kupome*, luhupa centrală*, luhupa de nord*.

886 **KIA,** l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (ins. Santa Isabel); 1 250 vorb.

887 **KIBET,** l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Ciad;* 16 000—22 000 vorb. (surse diferite).

888 **KIKUYU** (GEKOYO, (gi)GIKUYU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau gr. bantu* (MC). *Kenya;* 1 mil.—2,3 mil. vorb. (surse diferite). Utilizată în administrație, școală, presă și în emisiuni radiofonice, în concurență cu swahili*. L. în progres din punct de vedere demografic. A fost folosită în lupta de eliberare națională ca l. secretă.

Alfabetul „Africa".

889 **KILBA** (NDIRMA, PELLA, WUDING, XILBA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 32 000 vorb.

6 vocale.

890 **KILMERI** (KILMARI, KRISA?), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 268 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

D.: *kilmeri, krisa*?.

891 **KIM,** l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Republica Centrafricană;* 5 000 vorb.

892 **KIMAGHAMA,** l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (ins. Frederik-Hendrik); 3 000 vorb.

Absenţă aproape totală a morfologiei cuvîntului.

893 **kiKIMBU** (ikiBUNGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 8 700—9 000 vorb. (surse diferite).

894 **ekiKINGA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 57 000 vorb.

3 tonuri.

895 **KIOWA** (KÁYOWĒ, KIAWAY, TEPDA, TEPKÍNAGO, TIDEING INDIANS), l. amerindiană din fam. tanoan*. *S.U.A.* (Oklahoma), *Mexic* (Coahuila, Chihuahua, Durango); 2 000 vorb.

12 vocale (6 nazale), 21 consoane (3 serii de oclusive surde: simple, aspirate, glotalizate), 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V(C). Topica: substantiv-adjectiv.

Scriere hieroglifică.

896 **KIRGHIZĂ** (KARAKIRGIS, KIRG(H)IZ), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Kirghiză), *R. P. Chineză* (reg. autonomă Xijiang-Uygur = Sinkiang-Uighur), *Afganistan* (N), *Pakistan;* 1 mil.—2 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Kirghiză.

8 vocale cu perechi lungi, 17 (21) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2 gr. de d.: *de N, de S* (interacţiune **K.**—uzbekă*).

În istoria l. **K.** 3 perioade: *veche* (sec. 8—9), *medie* (sec. 10—15), *modernă* (după sec. 19). Dezvoltarea l. naţionale literare — după 1917, pe baza d. *de N.*

Pînă în 1928 scrierea arabă*, apoi alfabetul latin*, din 1940 cel rus* cu 3 litere suplimentare.

897 **KIRIWINA** (BOYOWA, TROBRIAND), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Kiriwina — gr. Trobriand); 8 600 vorb.

2 trăsături mai puţin obişnuite în l. austroneziene: clasificare nominală dezvoltată, cu acord, şi clasificare similară a verbelor. Cca 40 clase nominale marcate prin prefixe, cu acord la adjectiv, pronume demonstrativ şi numeral, de ex. *kai kai-ketoki* „plantă mică", *vaigua kwai-ketoki kwai-lima* „scumpe mici-coşuri cinci" (acest sistem se regăseşte în unele l. microneziene* (nauruană*, trukeză*) şi în unele l. papua*). Cca 12 clase de verbe marcate prin prefixe care indică modul realizării acţiunii, de ex. *do-* „pe mare": *do-busi* „a trece dincolo de orizont" (despre o canoe), *ko-* „cu gura": *ko-vili* „a batjocori, necăji etc. prin vorbe" (clasificarea verbelor se regăseşte în unele l. austroneziene din Noua Guinee). Set de prefixe cauzative care operează şi ele o clasificare, de ex. *lo-* „a face să stea în picioare", *si-* „a face să şadă". L. aspectuală — mărcile de persoană indică acţiuni independente de timp: *bogwa* marchează îndeplinirea acţiunii, trecutul; *l-* prefixat mărcilor de subiect indică un trecut definit; *b-* indică irealul, viitorul, imperativul, potenţialul, prezentul sau viitorul potenţial sau habitual. Topica: subiect-verb-obiect.

Vocabular din 1891—92. Scrieri publicate de misionari şi culegeri de folclor.

898 **KISANKASA,** l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. nandi*, fie l. înrudită. *Tanzania;* 3 600 vorb.

899 **KISI(I),** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 3 600—4 000 vorb. (surse diferite).

900 **KISSI** (GISSI, GHIZI, KISI, KISSIEM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea, Liberia, Sierra Leone;* 240 000—250 000 vorb. Grupată uneori cu temne* şi bullom* în gr. *kisi-temne.* Folosită în administraţie, şcoală şi presă.

D.: *liaro.*

Alfabet propriu folosit şi de alte l.

901 **KIWAI** (KIWAIC), fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee;* 20 000 vorb. 4 l., toate în LL: bamu kiwai, kiwai de nord, kiwai de sud, wabuda.

L. în general inovatoare în gramatică. Prefixele au funcţie majoră în indicarea subiectului la verb. Obiectul indicat la verb prin afixe; unele radicale verbale supletive în funcţie de numărul obiectului. Dual şi trial la mărcile de persoană. Formele verbale de pers. 2 şi 3 — identice la toate numerele. Negaţia la verb — indicată printr-un prefix; formele verbale negative nu se conjugă.

902 **KIWAI DE NORD,** l. papua* din fam. kiwai*. *Papua-Noua Guinee;* 5 500 vorb.

A devenit o importantă *lingua franca* regională.

D.: *de pe Era River, goaribari.*

903 **KIWAI DE SUD,** l. papua* din fam. kiwai*. *Papua-Noua Guinee;* 8 000 vorb.

D.: *doropai, do(u)mori (domouri), hibaradai, hiwi, kiwai, kubira, mawata, pagona, peran, sui, turituri (tureture).*

904 **KLANG-KLANG** (TLANTLANG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 5 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

905 **KOALIB** (KAWALIB, KOWALIB) 1. l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan;* 24 000 vorb.

11 vocale, 23 consoane, 3 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

2. gr. din fam. kordofaniană*. 8 l., toate în LL.

906 **KOBON,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* cîteva mii de vorb. (1960) împreună cu gants*.

907 **KODAGU** (CODAGU, COORG, KUDAGU), l. din fam. dravidiană*. *India* (Mysore); 69 000—80 000 vorb. (surse diferite).

908 **KOHISTĀNĪ,** l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic* (d.: *kaghni, kohistānī*) sau gr. de 5 l.: *baškarik (dirī, gārwī, gāwri), maiyā, tirāhī, torwāli, woṭapūri — kaṭārqalāi. Pakistan;* 7 000—67 000 vorb. (1957) (surse diferite). Nume dat și unui d. al l. kașmiriene*.

909 **KO'HO** (SRE, SRÊ), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (C.); 100 000 vorb.

În d. *sre* 9 vocale, 26 consoane, 3 semiconsoane (oclusive aspirate surde, sonore preglotalizate — inclusiv semiconsoana *ʔy*, nazale surde). Structura silabică (C)(C)CV(C)(C). 2 tonuri: înalt descendent, jos ascendent.

D.: *chil, kalo'p, lat, maa (chau-ma), nop, rio'm, sre (srê), tala, tring.*

910 **KOIARI,** l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 1 776 vorb.

911 **KOIARI-MANUBARA-YAREBA,** gr. de l. papua* cu rang de *stock* din *phylum* Noua Guinee de sud-est*. *Papua-Noua Guinee;* 24 670 vorb. 15 l. destul de asemănătoare structural și tipologic, în LL 11: barai, bauwaki, binahari, koiari, koiari montană, koita, kwale, mailu, managalasi, manubara, yareba.

Absența fonemului *p*, deși există perechea sa sonoră *b* (în barai, koiari, yareba). Ideea de „acțiune în favoarea cuiva" marcată la verb. Mărcile de interogație — legate de subiect sau libere și fără schimbări ale verbului. Unele verbe au rădăcini diferite indicînd acțiuni care privesc obiectele la sg. sau pl. Alte trăsături comune cu fam. binandere*.

912 **KOIARI MONTANĂ** (MOUNTAIN KOIARI), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 3 734 vorb.

913 **KOITA** (KOITAPU), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 2 260 vorb.

914 **KOKAMA** (COCAMA), l. amerindiană din fam. tupi*. *Peru, Columbia, Brazilia;* 10 000 vorb.

Unele cuvinte au forme diferite în funcție de sexul vorbitorului.

D.: *cocamilla (pambadeque).*

915 **KOKE** (KHOKE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Ciad;* 1 000 vorb.

Urme ale sufixelor de clasă, de ex. *-l* pentru părțile corpului *(gi-l* „ochi", *su-l* „cap"), *-m* pentru lichide *(li-m* „apă, ploaie").

916 **KOLAKA** ?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 200 000 vorb.

917 **KOLĀMĪ** (KOLAMI-NAIKI), l. din fam. dravidiană*, gr. central*. *India* (Bombay, Andhra Pradesh); 50 000—67 000 vorb. (surse diferite). În același subgr. cu parji*. Înrudită cu naiki*.

În varietatea *wardha* 5 (6) vocale cu perechi lungi, 18 (20) consoane, 1 semiconsoană *(y)*. Structura silabică CV(C)(C)(C)(C). Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *kolāmī, naikiri (bhili din Basim, naiki, naik pods)*, poate și altele.

L. tribală fără scriere.

918 **KOLHRENG,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 1 000 vorb.

919 **KOM,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 2 000 vorb.

920 **KOMA**[1] (GWAMA, KWAMA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. koman*. *Etiopia, Sudan;* 6 000 vorb.

8 vocale, 26 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri. Armonie vocalică. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *de N, de S, din Begi, madi (i)n.*

921 **KOMA**[2], l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun;* 2 000—6 000 vorb. (surse diferite).

4 tonuri.

922 **KOMAN** (COMAN), gr. de l. din fam. nilo-sahariană* (CTL), considerat de unii fam. separată. 5 l., toate în LL.

923 **KOMBA** (KAMBA), l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 7 000—10 000 vorb. (surse diferite).

924 **KOMBIO** ? (ALAUGAT ?), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 2 150 vorb.

925 **KOMI** (~ — PERMJAKISCH, ~ — PERMYAK, (~ —) SYRJÄNISCH, (~ —) ZYRIAN, ZYRIÈNE), l. sau gr. de l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic*, subgr. permic (alături de udmurtă*). *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Komi, R.S.F.S.R., Siberia); 397 000 vorb. (ca l. maternă) — 431 000 vorb. (surse diferite). Cuprinde l. (gr. de d.) permiak* și ziriană*

(frecvente confuzii terminologice, explicabile istoric, între numele generic şi numele l. individuale).

Nu are dual; are acuzativ, dar nu genitiv; nu are articol hotărît; are verbe negative, dar nu are distincţia conjugare obiectivă—subiectivă existentă în alte l. fino-ugrice (de ex. în maghiară*).

Graiuri numeroase şi variate reunite în 4 gr. principale. 2 (gr. de) d. devenite l. literare diferite dar reciproc inteligibile (deşi cu diferenţe fonetice, morfosintactice şi lexicale): permiak şi ziriană.

L. udmurtă s-a diferenţiat de K. încă din sec. 4. Cele mai vechi atestări dintre l. uralice după maghiară — din a 2-a jumătate a sec. 14 (fragmente de texte religioase, cîteva inscripţii). În lexic cca 1 000 elemente de origine fino-ugrică. Cele mai vechi împrumuturi — din l. iraniene* vechi *(scită, sarmată)* — pînă în sec. 7, din bulgara veche* de pe Volga (sec. 8—11), vepsă*, karelă* (sec. 11—15), din l. neneţ*, poate din ciuvaşă*; din sec. 14 principala sursă de împrumuturi a devenit l. rusă* (atît standard cît şi d. *velicoruse de N*) — influenţă intensificată în sec. 19—20; creaţii proprii din sec. 14—15. Permiak şi ziriana au devenit l. de sine stătătoare în sec. 14—15; dezvoltarea separată accentuată după 1920.

Textele vechi au folosit scrierea (cunoscută fragmentar) creată după modelul celei slave* bisericeşti de Sf. Ştefan din Perm, episcopul zirienilor (1335—1396). Ulterior a folosit scrierea *chirilică*, pentru scurt timp alfabetul latin*, actualmente alfabetul rus, cu 2 litere suplimentare *i* şi *ö;* permiak şi ziriana au ortografie comună.

Împrumuturi K. în ostiacă şi neneţ.

926 **KOMONO** (KUMWENU), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* sau kwa*, considerat fie d. al l. lobi*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară;* 3 000 vorb.

927 **KONABEM(B(E))**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 3 000 —8 000 vorb. (surse diferite).

928 **KONDA** (~DORA, KŪBI), l. din fam. dravidiană*. *India* (Orissa); 8 000—13 000 vorb. (surse diferite). Numai unul din cele 3 subgr. ale tribului konda vorbeşte l. K. (celelalte vorbesc telugu* şi respectiv un d. al l. oriya*).

D.: *de N, de V.*

L. tribală fără scriere.

929 **KONGO** (CABINDA, FIOTE, IKELEVE, kiKONGO, KILETA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, R. P. Congo, Angola;* 2 mil. vorb. Folosită în administraţie, şcoală, presă şi emisiuni radiofonice.

Clase nominale bine reprezentate, cu un bogat sistem de prefixe, sufixe şi infixe. Prefixul de clasă care leagă substantivul de determinantele sale şi complementul de predicat se repetă *(baleke bana ba mfumu, bankaka ba mbote, bankaka ba mbi, bafwiidi bau baakulu* lit. „băieţii aceia ai şefului, unii buni alţii răi, ei muriră cu toţii" = „acei băieţi ai şefului muriră toţi, bunii ca şi răii"). Termenii cu prefixe primesc un al 2-lea prefix pentru a reda diverse nuanţe: *fi- (mbele* „cuţit", *fi-mbele* „cuţit mic"), *lu- (ŋguba* „arahide", *lu-ŋguba* „o singură arahidă"), *ba- (ŋgo* „leopard", *ba-ŋgo* „neamul leoparzilor"). La substantivele deverbale, cuplul prefix-sufix specifică sensul cuvîntului derivat: *mn . . . i (nnlooŋgi* (< *looŋga*) „cel care are meseria de a învăţa"), *n . . . t (ndoki* „cel care a deochiat" < *loka).* Pentru indicarea genului natural fem. se adaugă un determinant *(ŋgudi* „mamă", *ńńkeento* „femeie"): *ŋgudi mbwa* „cîine femeie = căţea", *ntinu ńńkeento* „rege femeie = regină", *mwaana ńńkeento* „copil femeie = fiică". 3 pronume demonstrative (de apropiere, depărtare şi determinare): *nkombo yi* „această capră", *nkombo yina* „acea capră", *nkombo yo* „capra". În formele verbale, sufixele indică aspectul: *-i* (acţiune terminată), *-a* (acţiune nedefinită), *-e* (acţiune dorită, interzisă etc.), *-u* (acţiune suferită); *fwa* „a muri", *fwidi* „nu mai există", *kafwe* „să moară", *bafu* „morţii".

D. foarte numeroase, grupate după poziţia geografică: d. *central (kiMboma, kiSuundi* ş.a.), d. *central de E (kiMpaangu, kiNtaandu* ş.a.), *de S (kishikoongo* ş.a.), *de SE (kikoongo, soso* ş.a.), *de V, de NV, de N, de NE, de E.* D. sau l. înrudite: hiHolu*, kiPende*, songo*, ki-Suku*. Variantă creolizată: *kituba.*

Prima l. africană care a fost descrisă de un european: Vetralla (Roma, 1659) descrie cu foarte mare precizie sistemul claselor nominale şi sistemul verbal. Primul document tipărit — într-o limbă negroafricană: tratat asupra doctrinei creştine, Lisabona, 1624. În 1651 un dicţionar kongo-spaniol*. Din sec. 17 pînă astăzi K. nu a evoluat prea mult.

Alfabetul „Africa".

930 **KONKOMBA** (KOKOMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana;* 60 000—130 000 vorb.

Vocale lungi (7) şi scurte (6), toate putînd fi şi nazalizate. 2 niveluri de tonuri.

931 **KONO** (KONDO, KONNOH), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. vai*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. nigero-senegalez* (MC). *Sierra Leone, Guineea, Liberia;* 112 000 vorb.

Alfabetul „Africa".

Scanned with OKEN Scanner

932 **KONSO** (AL-KARETI, CONSO, GATO, KOMSO, KONSINYA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia;* 60 000 vorb.

933 **KONYAGI** (COGNIAGNI, CONIAGUI, DUKA, KONIAGI, TENDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic-occidental*, grupat uneori cu badyara* și basari* sub denumirea tenda* (CTL) sau l. din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea;* 85 000 vorb.

Alternanțe (mutații) consonantice; oclusiva este folosită pentru forma nominală, nazala pentru pers. 3 sg. prezent, iar fricativa pentru pers. 3 pl. negativă: *i bal* „deschis la culoare", *mpal-ək* „este de culoare deschisă", *wa-val-na* „ei nu sînt de culoare deschisă". Sînt serii și cu 2 variante: *k* (oclusiva și nazala)/*h* (fricativa); *i-kaj* „actul cățărării", *kaj-ək* „este cățărat", *wa-haj-na* „ei nu s-au cățărat".

934 **oluKONZO** (KONDJO, (olu)KONJO, (RU)KONJO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda;* 74 000—162 000 vorb. (surse diferite).

935 **KORAPE** (KORAFI, KWARAFE, OKEINA, OKEINE), l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee;* 3 500 vorb.

936 **KORDOFANIAN,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). Constituie un tampon între gr. nilo-ciadian și nilo-abisinian, pe un teritoriu restrîns din *Sudan.* 7 l., în LL 3.

Sistemul l. din acest gr. se aseamănă foarte mult cu cel al l. bantu în privința claselor nominale: fiecare clasă are un pronume specific care se folosește atît ca prefix la orice substantiv din clasa respectivă și la adjectivul însoțitor, cît și ca pronume personal, relativ, demonstrativ și determinativ. Cu ajutorul prefixului de clasă se face deosebirea dintre substantiv și verb și se indică pl.

937 **KORDOFANIANĂ,** fam. de l. din *Africa* (CTL) care ocupă reg. de dealuri Kordofan *(Sudan).* Împărțită în mai multe gr., toate în LL: koalib, tegali, talodi, tumtum, katla. 28 l., în LL 26.

Sînt probabil l. tonale. Aceste l. au prefixe care marchează clasele nominale, într-un mod foarte asemănător cu cel din fam. nigero-congoleză*, cu care prezintă însă puține dovezi de legături etimologice. Urme ale unui sistem derivativ la verb.

938 **KORIAK** (KORIAKĂ, KORJAKISCH, KORJAKSKIJ, KORYAK, NIMILAN, NIMYLAN(SKIJ)), l. paleosiberiană* din fam. ciukot-kamceatka*. *U.R.S.S.* (Pen. Kamceatka); 5 706—10 000 vorb. (surse diferite). Numele de la cuvintele indigene *korak* „crescători de reni" și respectiv *nimiłan* „locuitor". După unele păreri d. al aceleiași l. împreună cu *alutor (al'utor, aliutor, aljutorskij)* și *kerek* (considerat de alții d. al l. *ciukote**) — socotite în prezent l. distincte.

5 (6) vocale, 18 (27) consoane. Nu are vocale glotalizate, cum s-a susținut, ci oclusiva glotală ? ca fonem consonantic (ca și ciukota). S-a considerat greșit că nu admite grupuri consonantice. Armonie vocalică mai puțin generală decît în ciukotă, datorită tendinței de reducere a vocalelor și deci de confundare a vocalelor „forte" și „slabe". Accent fonologic. 2 numere — sg. și pl. —, în unele d. și dual. Spre deosebire de ciukotă, K. are incorporare numai de gradul I (dacă determinantul este la rîndul său determinat de alt termen, nu mai poate fi incorporat), cf. *Iĕgynan nakojavan'nav nalgykimitŭan* lit. "Ei poartă din piele-haine" și *Iĕgynan nakojavan'nav' k'ojanalgenav' kimitŭav'* lit. „Ei poartă de ren-piei haine". În funcție de condițiile semantice și de sens, incorporarea alternează cu prepunerea însoțită de acord. 2 tipuri de declinare: primul cuprinde nume comune de obiecte și de animale nedeterminate, al 2-lea — nume proprii, deci determinate, de persoane și de animale. Numele de rudenie și numele comune de persoane se pot declina după unul din cele 2 tipuri, după cum au sens determinat sau nu. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *apokinskij, čavčuv (enskij), itkanskij, kamenskij, parenskij* (după unii și *aljutorskij* — mai curînd l. distinctă). Primele 2 sînt cele mai importante. Graiurile nomazilor — mai răspîndite — au fost puse la baza l. literare. Împrumuturi din rusă* (numeralele pentru „sută" și „mie").

Nu a avut scriere. Începînd din 1930 s-a adoptat alfabetul latin* și apoi cel rus*.

939 **KORIKI** (MAIPUA, NAMAU), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 5 000 vorb.

940 **KOROP,** l. din fam. nigero-congoleză, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 10 000 vorb.

941 **KOSALI** (HINDĪ DE EST, KAUSALĪ, KOSLI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. *India* (Uttar Pradesh, Madhya Pradesh, Bihar), *Nepal;* 30 mil. vorb. Îndeaproape înrudită cu oriya* și bengali*.

Nazalizarea vocalelor — fonologică. Aspirație la oclusivele atît surde cît și sonore. Trăsătura retroflex la oclusive.

D.: *awadhi-bagheli, chhattīs-garhī (khatahi, laria).*

942 **KOSORONG,** l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 1 350 vorb.

943 **KOTA,** l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (S); 900—4 500 vorb. (surse diferite).

5 vocale cu perechi lungi, 21 consoane, 1 semiconsoană *(y).* Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Scanned with OKEN Scanner

L. tribală fără scriere.

944 **KOTOKO** (BAL, BEDDE, BUSO, LABANG, LAGOME, LAGON(E), MADAGANYE, MAKARI, MALAGOM, MANTAGE, MIDA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Camerun, Ciad;* 30 000—50 000 vorb.

Schimbarea numărului sau a clasei la substantive poate duce la modificarea vocalei sau a consoanei radicale (sau a amîndurora): *böskwan* „cal" — *basakwa* „cai".

945 **KOVAI** (UMBOI), l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Umboi = = Rook); 2 800 vorb.

946 **KŌYA** (KOIA), l. din fam. dravidiană*, gr. central. *India* (Andhra Pradesh, Madhya Pradesh, Orissa); 140 000—211 000 vorb. (surse diferite).

În varietatea *gommu* 5 vocale cu perechi lungi, 18 consoane, 1 semiconsoană *(y)*. Accent nefonologic (pe silabele lungi). Structura silabică (C)V(C)(C)(C). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: poate *dorli* (sau d. al l. gondi*).

L. tribală fără scriere.

947 **KOYRA** (AMARRO, BAD(D)ITU, COIRA, KWERA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 5 000 vorb.

D. sau l. înrudită: zaysse*.

948 **KPA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 15 000—17 000 vorb. (surse diferite).

949 **KPELLE** (AKPESE, GBEIZE, GBE-(RE)SE, GERSE, G(U)ERZÉ, KPELESE (TINA), KPWESSI, PES(S)A, PESSI, PESSY), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez (MC). *Liberia, Guineea, Sierra Leone;* 250 000—500 000 vorb.

28 vocale (cîte 7 orale scurte, lungi, nazale, nazale lungi), 19 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri (înalt, mediu, jos, înalt descendent). Tonul este mai curînd o proprietate a morfemelor decît a silabelor. Un fenomen intonaţional suprapus tonurilor. Distincţie între posesia alienabilă şi cea inalienabilă, liberă şi dependentă: cîte 2 pronume posesive diferite la pers. 1 şi 3 sg. Substantivele nonpersonale nu au pl. (în sensul indo-european*). Substantivele personale au forme de pl. foarte neregulate la cele „libere": *surʃŋ* „bărbat" — *sirâ* „bărbaţi", şi regulate, cu sufixul *-ni*, la cele „dependente". Alternanţă consonantică specifică . Numeralul „100" se exprimă printr-un cuvînt împrumutat din berberă* *(kema)* sau prin forma autohtonă *pupu* „10 zeci".

Sistem propriu de scriere silabică inventat de şeful de trib Gbili, care pretinde că i-a fost revelat în vis; dovedeşte o intuiţie nativă în notarea tonului.

950 **KPOSO** (AKPOSO, IKPOSO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Togo;* 80 000 vorb.

D.: *amou oblou, ikponu, iwi (uwi), litime (badou), logbo, uma.*

951 **KRAHN** (KRA(A), K(A)RAN, BUSH KRU, PAHN), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, în relaţie certă cu bassa¹*, considerat fie d. al acestei l., fie l. înrudită. *Liberia, Coasta de Fildeş;* 100 000 vorb.

952 **KRESH** (K(A)PALA, KPARA, KREDJ, KREICH, KREISH), l. din fam. nilo-saharianâ*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Sudan;* 6 000 vorb.

D.: *dongo, gbaya-ndogo, naka, woro.*

953 **KRÎŢ** (DŽEK, KRYC, KRYTS, KRYŽ(SKIJ), QRIZ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S. Azerbaidjană); 2 000—6 000 vorb. (surse diferite).

9 vocale, 35 consoane (are consoane aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *džek (dschekisch, dzek, Jek), krîţ, xaput (haput(li), khaput).*

954 **KRONGO** (KADU MO DI, KORONGO, KURUNGU), l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan;* 14 000 vorb.

955 **KRU(-KRAW)** (KLAO, KRA(WO), KRAO, MENAYA, NANA-KRU) **1.** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, considerat fie d. al l. bassa¹*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Liberia;* 150 000 vorb.

33 vocale (9 scurte orale, 7 lungi, 9 nazale, 8 nazale lungi), 16 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri: înalt, mediu, jos. Structura silabică (C)CV. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

2. subgr. format după unii din l. bassa¹*, bete*, grebo*, după alţii din bakwe*, bassa¹*, bete*, *de*, grebo*, krahn*, kwaa*.

956 **KUBE** (HUBE), l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 4 000 vorb.

D.:*kurungtufu, yoangen.*

957 **KUCHIN** (FORT INDIANS, IKKILLIN, ITCHALI, ITKALYARŪIN, ITKPE'-LIT, ITKU'DLIÑ, KUTCHIN, LOWLAND, O-TIL'-TIN, YUKON FLATS KUTCHIN), l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *S.U.A.* (Alaska), *Canada;* 1 200—2 000 vorb. (surse diferite).

958 **KUDA(WA),** i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. gure-kahugu*, fie l. înrudită. *Nigeria;* 2 000—4 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

959 **KUI** (KWI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo*. *Laos, Birmania* (E), *Thailanda;* 3 700 vorb.

960 **KŪI** (KANDA, KANDH, KHOND(I), KHONDO, KODU(LU), KOUI, KU(INGA)), l. din fam. dravidiană*. *India* (Orissa); 510 000 vorb.

D.: *de E (gumsai), de V;* mare variaţie locală.

L. tribală fără scriere.

961 **KUKA** (KOUKA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Ciad;* 72 000 vorb.

962 **KUKURUKU** (SOSSO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 125 000 vorb.

Numeralul pentru „100" — *keme* — împrumutat din berberă*.

D.: *fuga, ibie-okpepe, ibilo, ora, otwa, semolika, wano.*

Alfabetul „Africa".

963 **KUKWA** (CIKUYA, KUKUYA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo;* 11 000 vorb.

964 **KULÁMAN** (CULAMANES, SARANGANI MANOBO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 3 600 vorb.

965 **KULANGO** (NABE, NAMBAI, NGWALA, ZAZERE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Coasta de Fildeş;* 40 000—47 000 vorb.

966 **KULELE** (COULAILAI, PAMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Coasta de Fildeş;* 15 000 vorb.

967 **KUMAN** (AKOKOLEMU, AKUM, IKOKOLEMU, IKUMAMA, KUMAM, KUMUM), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda;* 55 000—96 000 vorb. (surse diferite).

968 **KUMĀŪNĪ** (KUMĀONĪ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de N. *India* (Uttar Pradesh); 1 mil.—1,2 mil. vorb. (surse diferite). Numele după masivul Kumaon din M-ţii Himalaya, unde se vorbeste.

6 vocale orale scurte, 5 lungi, 6 nazale scurte, 5 lungi; 18 consoane, 2 semiconsoane. Asemănări în sistemul vocalic cu kaşmiriana*, în ciuda vocabularelor reciproc neinteligibile. Oclusive, *n* şi *l* retroflexe. Aspiratele sonore îşi pierd aspiraţia. Structura silabică (C)V(C)(C)(C). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

969 **KUMÎKĂ** (K(O)UMYK, KUMÜKISCH), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 135 000—186 000 vorb. (surse diferite). Rol de *lingua franca.*

8 vocale, 22 (24) consoane, 1 (2) semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accentul pe silaba finală a radicalului. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *bulnak (de mijloc), khaidak (de S), khasav-yurt (de N).* L. literară dezvoltată după 1917.

Din 1940 alfabet rus*.

970 **KUMKALE,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal;* 4 000 vorb.

971 **kiKUMU** (KOMO, kIKUUMU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 60 000 vorb.

972 **KUNAMA** (BA(A)DA, BA(A)RA, BA(A)REN, BADEN, CUNAMA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, care constituie singură un subgr. (CTL), sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Etiopia, Sudan;* 30 000—40 000 vorb. (surse diferite).

8 vocale (3 lungi), 24 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri: înalt şi jos. Accent fonologic. Nu are decît terminaţii vocalice. Clase nominale cu prefixul *a-* pentru substantivele concrete şi *ko-* pentru abstracte. Substantivul se distinge de verb prin desinenţa specială pentru substantiv *-a.* Pl. se formează cu *-i* la toate substantivele *(ma* „dinte", pl. *mai).* Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *aaimasa (aymasa), barka, bita(a)ma, i(i)lil, sogadas, ti(i)ka.*

S-au făcut diverse încercări de scriere cu alfabetul latin* (de către unele misiuni străine).

973 **KUNANT(E)** (MANSOANKA, SUA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental*. *Guineea-Bissau;* 6 000 vorb.

974 **chiKUNDA** (CHIKUNDA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat d. al l. chiSena* sau l. înrudită. *Zambia, Mozambic;* 73 000—100 000 vorb. (surse diferite).

975 **KUNG** (!HÕ, !KÕ, !KUNG, !XÕ), l. din fam. khoisan*, gr. sudafrican. *Namibia;* 4 450—10 000 vorb. (surse diferite).

19 vocale (5 orale scurte, 2 cu fricţiune faringală, 5 nazale, 2 nazale cu fricţiune faringală, 5 lungi, 2 lungi cu fricţiune faringală), 94 consoane (foarte multe clicuri). 5 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

976 **KUNIMAIPA,** l. papua* din fam. goilala*. *Papua-Noua Guinee;* 8 000 vorb.

În varietatea *hajili* 5 vocale, 15 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Topica: substantiv-adjectiv.

D: *gajila.*

Scanned with OKEN Scanner

977 **KUNUA** (KONUA), l. papua* din *stock* kunua-keriaka-rotokas-eivo*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 1 337 vorb.

978 **KUNUA-KERIAKA-ROTOKAS-EIVO** (BOUGAINVILLE DE VEST), gr. de l. papua* cu rang de *stock*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 6 966 vorb. 4—5 l, în LL 3: eivo, kunua, rotokas.

Simplitate extremă a sistemelor fonologice (printre l. cu cele mai puține foneme din lume). Absența genului și claselor. Conjugare sufixală.

979 **KUPOME**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 26 000 vorb. împreună cu khunggoi*, luhupa centrală*, luhupa de nord*.

980 **KURDĂ** (KURDISH), l. (gr. de d.) indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de V. *Turcia* (E), *Iran* (NV), *Siria* (N), *Irak* (NE), *U.R.S.S.* (R.S.S. Armeană, Turkmenă, Azerbaidjană); 3 mil. —15 mil. vorb. (surse diferite) — mulți bilingvi. Din 1972 l. egală în drepturi cu araba* (l. oficială) în provinciile locuite de kurzi din Irak.

În d. *suleimani* 4 vocale scurte, 5 lungi, 27 (29) consoane, 2 semiconsoane, accent final, topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Numeroase d. — nu a ajuns la unitate (vorb. nomazi). 2 varietăți principale, după unii l. separate: *kermanji (de S, de E, kurmandschi, kurmānji)*, al cărei d. *suleiman(yi) (sulāimania)* din Irak stă la baza l. standard din Bagdad, și *zāzā (de N, de V)*. După alte păreri, *zāzā* și *gurani (gorani)* din Anatolia ar fi d. înrudite avînd unele graiuri contaminate cu graiuri K. Unele d. au tradiție literară.

Diferite sisteme de scriere — arab* în Iran, latin* în Siria, rus* în U.R.S.S.

981 **IkiKURIA** (EKEKORIA, KURYA, TENDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya, Tanzania;* 94 000 vorb.

D.: *kiroba, simbiti, sweta.*

982 **KURKU** (KORKU, KOURKOU, KURI, MU(W)ASI), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Madhya Pradesh, Maharashtra); 170 000—284 000 vorb. (surse diferite).

Consoane aspirate. Unele d. nu au opoziția dental—retroflex. Ton jos redundant, ca și accentul.

Puternică influență a l. indice* (hindi*, marathi*) în sintaxă.

A folosit scrierea indică *devanāgarī* și probabil și *baldodh* (foarte asemănătoare cu prima). Periodice, traduceri ale *Bibliei*.

983 **KURUKH** (KHOUROUKH, KURUH, KURUX, ORĀÕN, URAON, URĀW), l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (Bihar, Orissa, Bengal V); 1 140 000 vorb.

6 vocale orale scurte cu perechi lungi; 5 dintre acestea (*ə* face excepție) au corespondente nazale scurte și lungi. 30 (32) consoane. 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Influență munda* și indică*.

L. tribală fără scriere. Dialecte.

984 **KURUMBA** (DEFORO, FULSE, KOUROUMA, LILSE, NONOSE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară;* 86 000 vorb.

985 **KUSAIEANĂ** (KUSAIE, UALAN), l. din fam. austroneziană*, gr. micronezian*. *Federația Micronezie* (ins. Kusaie — arh. Caroline); 3 600 vorb. Înrudită cu ponapeana* și marshalleza*.

11 vocale (reductibile probabil la cel mult 9 foneme, ca în trukeză*.). Rolul cantității vocalice încă nedeterminat. Consoane velarizate, palatalizate și rotunjite, asemănătoare celor din marshalleză.

Nu se cunosc variații dialectale.

986 **KUSAL(E)** (KUSASI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. dagomba*, fie l. înrudită (CTL), sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară, Ghana;* 101 000—122 000 vorb. (surse diferite).

3 tonuri: înalt, jos, descendent.

987 **KUSU** (FULUKA, KONGOLA, LOKUTSU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, *Zair;* 26 000 vorb.

988 **IKUTA** (IKOTA, MAHONGWE, SHAKE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon;* 28 000 vorb.

989 **KUTEP** (KUTEB, KUTEV, MBARIKE, ZUMPER), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 24 000 vorb.

990 **kIKUTU** (KHUTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 15 000 vorb.

991 **KUTURMI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 1 000 vorb.

992 **KUWI** (KHOND, KOND(H), KŪBI KANDH, KUVI, KUWINGA, SOUTHWEST KONDS), l. din fam. dravidiană*. *India* (Andhra Pradesh, Orissa); 190 000 vorb.

D. (printre care d. grupului kuṭṭiya kandhs).

L. tribală fără scriere.

993 **KWA**, gr. de l. de fam. nigero-congoleză*, vorbite în partea meridională a statelor africane din Golful Guineii, din Liberia pînă în Nigeria. 62 l., în LL 60. Mai importante: akan, efik-ibibio, ewe, igbo, more, yoruba.

Printre l. cele mai evident tonale din lume (cu 2 — akan* și igbo*, 3 — ewe* și yoruba* — sau 4 — grebo* — tonuri de bază). Tonurile sugerează și aspectul lucrurilor: de ex. tonul ascendent este folosit pentru obiectele mari, largi, greoaie. Situația tonală este complicată în multe l. K. (excepție face ewe*) de fenomenul de „coborîre a cheii muzicale". Multe l. K.

Scanned with OKEN Scanner

(între care 2 dintre cele mai importante: akan și igbo) au armonie vocalică de tip încrucișat, care nu se mai întîlnește decît în l. din S Saharei. Morfologie foarte redusă. Rădăcinile cuvintelor sînt monosilabice, fără distincții morfologice între rădăcinile verbale și cele nominale. Nu există gen gramatical. Urme de clase nominale în unele l. din Ghana și Togo. Serializarea verbelor (serii de verbe funcționează ca o unitate). Cuvintele se formează mai mult prin compunere decît prin derivare. Se disting prin caracterul concret al vocabularului: nu există un verb general „a fi" sau „a avea", ci numai „a fi într-un anumit loc", „a avea ceva anume".

Au fost propuse diverse împărțiri pentru acest gr. Una din cele mai recente propuneri stabilește 14 subgr.: *central-akoko*, edo*, ewe*, gã-adangme,* idoma*, igbo*, ijo*, kru*, *lagoon*, *nupe-gbari*, *oto-osanyin*, *Togo C.*, yoruba*, *volta-comoe*.

994 **KWAA** (BELLEH), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Liberia;* 25 000 vorb.

995 **KWADI** (BAKOROKA, CUANHOCA, CUEPE, CUROCA, KOROCA, MAKOROKO), l. din fam. khoisan*, gr. sudafrican. *Angola;* 15 000 vorb.

D.: *bacuisso (bak(u)ise, (ba)kwisso, kwise, vakuise), vasorontu, zorotua.*

996 **KWAIO** (KOIO, KWAEO), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 4 000 vorb.

D.: *kwaio, uru.*

997 **KWAKIUTL**, l. amerindiană din fam. wakashan*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000 vorb.

Are oclusivă glotală. Distinge dualitatea sau pluralitatea exclusivă și inclusivă la pers. 1 (ca în irocheză*, shoshoni*). 3 grade de demonstrative ca în latină*, dar cu 2 serii, făcînd distincție între „de față" și „absent". Pronumele demonstrativ „aceea" din „casa aceea" poate fi redat în 6 feluri: „casa vizibilă de lîngă mine", „casa invizibilă de lîngă mine", „casa vizibilă de lîngă tine", „casa invizibilă de lîngă tine", „casa vizibilă de lîngă el", „casa invizibilă de lîngă el". La fel ca nootka* are sufixe speciale pentru a preciza dacă anumite acțiuni au loc pe plajă, pe stînci sau în mare. Întrebuințează, ca nootka, salish* și tshimshian*, serii distincte de numerale după clasele de obiecte.

998 **KWAKUM** (AKPWAKUM, BAKUM, PAKUM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 3 000 vorb.

999 **KWALE**, l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 1 183 vorb.

Lanț continuu de d.; d. care nu se învecinează direct și mai ales cele extreme sînt foarte divergente. Include eventual *garia* și *manukolu (lakume)*, care ar putea fi și l. separate.

1000 **KWALSHIM** (KWALSIM, KWE(L)-SHIN, MIERR), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 4 000 vorb.

1001 **KWANGWA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 25 000—26 500 vorb. (surse diferite).

D.: *mwen(y)i (muenyi).*

1002 **KWARA'AE** (FI(O)U, KWARA?E), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (ins. Malaita); 7 000 vorb.

5 vocale scurte, 5 lungi, 15 consoane (inclusiv labializate, prenazalizate, combinînd aceste 2 trăsături), 2 semiconsoane. Topica: substantiv-adjectiv.

1003 **KWAREKWAREO** ((KWAR)KWA-REO), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică de V. *Insulele Solomon* (Malaita); 1 000 vorb.

1004 **KWENI** (GAGU, G(O)URO, GURN-MBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau repartizată la 2 l. diferite, *gbin* și *lo*, din gr. nigero-senegalez* (MC). *Coasta de Fildeș;* 110 000—210 000 vorb. (surse diferite).

D. sau l. înrudite: ganda*, tura*.

1005 **KWENYI** (D(U)AURU, ISLE OF PINES, KAPONE, KWENI, KUNIE, KU-NIË, MANONGOË S, T(O)UAOR(O)U), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie;* 1 100 vorb.

L. tonală cu 2 registre, cu silabe deschise. 5 grade de deschidere la vocalele orale, la cele nazale 4 (în d. *kapone*) sau 3 (în d. din *Nouméa*); 25 consoane. Subiectul, chiar substantival, precedă verbul.

Primul text: un extras din Evanghelii publicat în 1847.

D.: ? *kapone (duauru), kwenyi, (o)uen (uën)* (Voegelin); după CTL l. grupului touaouru, vorbită la Goro și în ins. Ouen și incluzînd d. *din Nouméa*, ar forma împreună cu l. din Ile des Pins /kuñe/ gr. *extrem sudic (Deep South)* din Noua Caledonie, numit *kapone* de autorii mai vechi.

1006 **KWOIRENG** (LIYĀNG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 400—5 000 vorb.

D.: *kwoireng, miyāng khāng.*

1007 **KWOMA** (WASHKUK), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee;* 2 240— 2500 vorb. (surse diferite).

7 vocale. Consoane glotale labializate. Oclusive prenazalizate și prenazalizate-labializate (ca și manambu*). Structura silabică CV(C). Accent inițial.

1008 **KYAMA** (EBRIE, GYUMAN, KIA-MA, TYAMAN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș;* 11 500 vorb. (1968).

Pl. se formează prin modificarea prefixului de clasă: *e-bra* „femeie", pl. *m-bra*.

Scanned with OKEN Scanner

L

1009 **LABWOR** (TOBUR), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda;* 5 000 vorb.

1010 **LAFOFA** (KIDIE), l. din fam. kordofaniană*, gr. talodi*. *Sudan;* 2 000 vorb.

1011 **LAHNDĀ** (HINDI, PANJABI DE VEST, PUNJABI DE VEST), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de NV. *Pakistan* (NE); 9 mil.—15 mil. vorb. (surse diferite).

Nazalizarea vocalică — fonologică. Opoziţie implosiv/explosiv la oclusive. Aspiraţie la oclusive surde şi sonore. Trăsătura retroflex la oclusive, *n*, *l* şi *r*.

D.: *de NE*, *de NV*, *de S* (standard), după alţi autori *hindkō*, *moultānī*, *pōthwārī*, *thālī*.

Scrisă cu un alfabet propriu sau cu cel arab*.

1012 **LAI** (B'LAI, B'LI, (D)LI, HIAI, LA, LE, LO), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*. *R. P. Chineză* (ins. Hainan); 300 000— peste 1 mil. vorb. (surse diferite). Cea mai importantă l. din gr. *kadai*.

3 tonuri (d. *gei* ar avea 6 — posibil arhaism). L. nederivativă.

Elemente austroneziene* — de substrat sau împrumuturi. Vocabular împrumutat din chineză*.

2 gr. de d.: *de N*, *de S*. 5 d.: *gei (gěi*[4]*, ji)*, *ha*, *ka-mau*, *moi-fau*, *zun*.

Alfabet din 1960.

A influenţat probabil d. *min nan* al l. chineze.

1013 **LAK** (KASI-KUMUK, KAZIKUMUK, LAK', LAKKISCH, LAKSKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan), 64 000—80 000 vorb. (surse diferite).

În d. *kumux* 3 vocale orale scurte *(a, i, u)* cu perechi lungi şi 3 vocale faringalizate *(ae, e, ɸ)*, 45 consoane (lungi, glotalizate, labializate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent fonologic. Foarte multe forme cazuale — propriu-zise şi mai ales „locale". 3 clase nominale (raţional masculin şi feminin, non raţional). Numeroase forme verbale — conjugare după persoană şi clasa din care face parte subiectul (prefixe specifice pentru cele 3 clase şi distincţie pers. 3 şi non-3): verbul exprimă şi categoriile obiectului. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *aštikulin (ashtikulin)*, *balxar-calakkan (balkhar-tsalakan)*, *kumux (kumukh)* — baza l. literare, *vicxin (vitskhin)*, *vixlin (vikhlin)*.

Încercări de folosire a alfabetului arab* din sec. 16. Actualmente alfabetul rus*.

1014 **LAKA**[1], l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. miao-yao*. *R. P. Chineză* (reg. Guangxi-Zhuang = Kwangsi-Chuang, Kuang-hsi); 6 000 vorb. Unii autori o clasifică printre l. kam* pe baza asemănării a numeroase unităţi lexicale (înrudirea lor genetică nu a fost însă dovedită). = lakkia* ?

1015 **LAKA**[2] (KABBA LAKA), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. gambai*, fie l. înrudită. *Ciad, Republica Centrafricană;* 40 000 vorb.

1016 **LAKI** (LALAKI, LOLAKI), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 125 000 vorb.

D.: *asera wanua (noie)*, *labea'u (noihe)*, *waru (nehina)*, *wiwi rano (nohina)*.

1017 **LAKKIA** (LA-JIA, LAKIA, LA-KIA, LAK[8]KYA[3]), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *R. P. Chineză* (reg. Guansi-Zhuang = Kwangsi-Chuang, Kouang-si, Guăng-xi); 5 348 vorb. = laka[1] *?

5 vocale cu perechi nazale. 32 consoane: aspirate, labializate, aspirate şi labializate, preglotalizate, palatalizate; sonante sonore şi surde; interdentală sonoră; ocluziune glotală; consoane notate *p͡l*, *b͡l*, *m͡l*, *p͡l*^{h}, la care cele 2 elemente se articulează simultan. 3 semiconsoane (inclusiv anterioară rotunjită închisă). 6 tonuri. Se deosebeşte de limbile tai* prin tratamentul original al iniţialelor complexe, care a dus la apariţia vocalelor nazale.

1018 **LALA** (BINNA, ROBA, YUNGER, YUNGUR), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria;* 30 000 vorb.

Urme ale afixelor de clasă, de ex. *-ma* pentru numele de substanţe: *tux-ma* „sare", *mɔd-ma* „sînge".

1019 **ichiLALA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia, Zair;* 60 000—64 000 vorb. (surse diferite).

D.: *(b)ambo*, *luano*, *wulima*.

1020 **LALANA CHINANTEC**, l. amerindiană din fam. chinantecan*. *Mexic* (Oaxaca); 10 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

1021 **LALIA**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. ngando*. *Zair;* 30 000 vorb.

1022 **LAMALANGA** (BWATVENUA, KATVENUA, QATVENUA, RAGA (DE NORD), VUNMARAMA, VUNMARANA, VUNMARARA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Pentecost de N = = Raga, Aurora = Maewo); 1 500 vorb. (1959).

1023 **LAMBA** (LAMA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. tem*, fie l. înrudită. *Benin;* 18 000—29 000 vorb. (surse diferite).

1024 **ichiLAMBA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 70 000—80 000 vorb.

Genul feminin al substantivelor se exprimă cu ajutorul cuvîntului *nyina* „mamă" (*nyinambusi* „capră"). Infixele care urmează prefixul personal și precedă radicalul precizează acțiunea verbală (*-ka-* este folosit pentru o acțiune care se va face, dar mai tîrziu: *tukalawila* „vom vorbi").

1025 **LAMBI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 1 000 vorb.

1026 **ichiLAMBYA** (LAMBIA, LAMBWA, RAMBIA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care formează, după unii cercetători, împreună cu *ichiNyiha* o unitate considerată l. *Tanzania, Malawi;* 7 000 vorb.

1027 **LAMET** (KHA LAMET, LEMET), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *Laos;* 6 000 vorb.

1028 **LAMPUNG** (API), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Sumatra); 200 000 vorb.

D.: *lampung, nj(i)o, komering (kĕměring)* și *kroë (kru'i)*, poate și *lubu* (sau l. separată).

1029 **LANDOMA** (LANDOUMAN, LANDUMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea, Guineea-Bissau;* 8 000 —10 000 vorb.

D.: *tiapi (tyapi, tapessi).*

1030 **LANGALANGA**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 2 500 vorb.

1031 **kiLANGI** (KELANGI, iRANGI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 95 000 vorb.

1032 **LANGO** (LEB LANO, LANO MIRO), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda;* 534 000 vorb.

1033 **LANGRONG** (LENGRENG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 6 250 vorb.

1034 **LAOȚIANĂ** (LAO(TISCH)), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Thailanda, Laos* (N); 2 mil.— 10 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în Laos.

9 vocale scurte cu perechi lungi. Structura silabică CV(C). 27 consoane: oclusive aspirate surde, oclusivă velară, consoane labializate, 2 semiconsoane. 6 tonuri. L. monosilabică, cu un anumit număr de cuvinte polisilabice. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Nu are o formă standard. Între d. din cele 2 vechi capitale *(Luang Prabang, Vientiane)* — diferențe în sistemul tonal; nici unul nu are suficient prestigiu. Forma folosită de radiodifuziune — foarte asemănătoare cu l. thai* în vocalism, sintaxă, dar diferențe de accent. Vorbitorii de **L.** înțeleg l. thai, dar vorbitorii de thai nu înțeleg **L.** vorbită.

D.: *yo* (în Thailanda).

În l. veche distincție sg.-dual-pl. și inclusiv/exclusiv la pronumele personal.

Alfabet derivat din cel kampuchian* — scris de la stînga la dreapta; folosit și pentru scrierea l. thai albă*.

1035 **LAPONĂ** (FINO-LAPON, LAPP(IC), LAPPIS(C)H, SAAMA, SAAME, SAAMSKIJ, SÂME), l. sau gr. de l. din fam. uralică* occidentală. *Norvegia, Suedia, Finlanda, U.R.S.S.* (Pen. Kola); 17 400—40 000 vorb. (surse diferite), majoritatea bilingvi (vorbesc și l. oficială a țării respective). Denumirea **L.** — prin suedeză* (ar însemna „întîrziat, înapoiat"); *saama* — numele indigen. După unele păreri ar cuprinde 8 l. (**L.** *din Inari, Kola, Lule, Pite, Ruja, Skott, Ume, de S)*, după alții d. reciproc inteligibile. Poziție controversată (dezvoltare specifică față de celelalte l.): fie inclusă în ram. fino-ugrică* și anume în gr. finic* **1.** (subgr. finic* **2.**), fie considerată a 3-a ram. a fam. uralice, coordonată cu ram. fino-ugrică și samoedă*.

Trăsături arhaice (conservă pe *a*, căruia îi corespunde în l. din subgr. finic **2.** *i)* și inovații proprii (dual în flexiunea pronominală și verbală). Asemănări cu finlandeza*. Eventuale deosebiri dialectale în inventarul de foneme. 6 (7) vocale (3 grade de deschidere, 2 sau 3 serii după locul de articulare), eventual cu perechi lungi. 26—87 consoane — corelație de aspirație la surde, pereche de fricative dentale care nu se întîlnesc decît rar în l. uralice; corelație *lenis-fortis* (ca în unele l. samoede, poate și în estonă*) sau de cantitate, eventual de palatalizare și semi-palatalizare. 1—2 semiconsoane. În varietatea din U.R.S.S. structura silabică (C)V(C)(C), accent inițial. Nu are armonie vocalică. Alternanțe consonantice (ca și în l. din subgr. finic **2.** și samoede) — foarte complexe (afectează și combinațiile de consoane). Are gen. 7 (9) cazuri productive. 2 forme de pl., ca și finlandeza și maghiara*: în *-*t (-*k)* și în *-i-*. Se deose-

beşte de toate celelalte l. uralice occidentale prin prezenţa dualului la pronumele personale, sufixele posesive şi verbe, însă nu şi la substantive (de aceea sufixele posesive au forme de dual numai referitor la posesor, nu şi la obiectul posedat). Nu are articol hotărît. Aceleaşi moduri şi timpuri ca în finlandeză. Pasiv personal. Paradigmă negativă specială. Nu are opoziţia conjugare subiectivă/obiectivă. Tendinţă aglutinantă mai puternică decît în celelalte l. finougrice. Sistem derivativ foarte productiv (în special deverbale) — poate exprima diferite nuanţe. Şi-ar fi modificat structura în contact cu l. indo-europene*, adoptînd topica subiect-verb-obiect (topică liberă ?).

Mare fărîmiţare dialectală (datînd din sec. 8—9 e.n.) — 2 gr. de d.: *de V* (d. *de S*, *din Ume(å)*, *Pite*, *Lule(a)* (*Luleà*, *Luleå*), *Finmark* (*montan*)), şi *de E* (din *Inari*, *Skolt*, *Akkala*, *Kildin* (*kildinisch*, *kil'dinskij*), *Ter*). Nu are o formă standard unitară — 4 variante literare. Varianta *suedeză* — cea mai veche (tipărituri din 1619); bazată pe d. *din Torne*, cu elemente din d. *din Pite;* din a 2-a jumătate a sec. 17 bazată pe d. *de S;* sistem de scriere stabilit în sec. 18; din 1840 variantă literară *nordică* bazată pe d. *din Lule*, cu elemente din d. *de S;* după 1900 bazată exclusiv pe d. *din Lule*. Varianta *norvegiană* — prima tipăritură în 1728; reformă ortografică la sfîrşitul sec. 19; folosită pînă după al 2-lea război mondial; utilizată şi în N şi NV Finlandei; din 1950 norma l. standard în Norvegia şi Suedia — bazată pe d. *montan de V* (d. *din Kauto-keino*) — folosită şi azi în Suedia. Al 2-lea tip de l. literară regională din Finlanda — bazată pe d. *din Inari* şi folosită în E ţării. D. *din Kildin* — utilizat la traducerea *Evangheliei după Matei* din 1878, tipărită cu alfabet chirilic; din 1930 manuale şcolare, alte scrieri — în alfabet latin*; l. standard folosită şi astăzi în scopuri ştiinţifice. În ţările scandinave **L.** este l. de predare în şcoala primară şi obiect de studiu în clasele următoare, în U.R.S.S. folosită în şcoală, administraţie.

S-a desprins probabil prin 400 î.e.n. — începutul e.n. din l. *proto-finică*. Fond lexical comun (concordanţe cu l. neneţ*); o treime din vocabular — elemente autohtone fără corespondent în l. înrudite. Împrumuturi slave*, *vechi* iraniene*, eventual proto-baltice, (proto-) germanice* (cca 1800 cuvinte), *vechi nordice*, scandinave* (din sec. 4), cca 1200 cuvinte (în funcţie de d.) din finlandeză (contacte din sec. 3), elemente din norvegiană*, suedeză, rusă* în diferitele d.; vocabularul ecleziastic — îmbogăţit după model norvegian, suedez, finlandez.

1036 **LARO** (AALEIRA, YILLARO), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib 2.* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan;* 3 000 vorb.

1037 **LATINĂ**, l. indo-europeană* din gr. italic. *Vatican* (l. oficială alături de italiană*).

Cantitatea vocalică şi consonantică cu rol fonologic (*mălum* „rău" — *mālum* „măr", *annus* „an" — *anus* „bătrînă"). Locul accentului guvernat de reguli stricte: cuvintele de 2 silabe accentul pe prima silabă, cele cu mai mult de 2 silabe au accentul pe penultima (dacă era lungă) şi pe antepenultima dacă silaba penultimă era scurtă. Declinare cu 6 cazuri (nom., gen., dat., acuz., voc., ablativ) şi urme de locativ. Substantivul cu paradigme numeroase (5 declinări cu desinenţe diferite pentru caz şi număr). Adjectivul cu 3 clase: cu 3 terminaţii (*-us*, *-a*, *-um*), cu 2 terminaţii (*-is* masc. şi fem., *-e* neutru) şi cu 1 terminaţie pentru toate genurile (*felix*). Gradele de comparaţie marcate fie prin sufixe (*-ior* masc., fem., *-ius* neutru pentru comparativ şi *-issimus*, *-a*, *-um* pentru superlativ), fie cu un adverb de cantitate (*magis* — comparativ, *maxime* — superlativ). Nu are articol. Pronumele cu multe forme diferenţiate pentru evitarea ambiguităţii cînd este vorba de persoana a 3-a (pronumele demonstrativ: *is*, *ea*, *id* — persoana despre care este vorba; *hic*, *haec*, *hoc* — ceva apropiat de pers. 1; *iste*, *ista*, *istud* — ceva apropiat de conlocutor; *ille*, *illa*, *illud* — ceva depărtat de locul vorbirii). Verbul are 2 diateze: activă şi pasivă; în plus, verbe deponente, cu formă pasivă, dar fără sens pasiv; urme ale unei vechi diateze medii existente în greacă*. Imperativ viitor, infinitiv viitor, participiu viitor activ şi adjectiv verbal pasiv, folosite în condiţii foarte bine precizate. Nu există modul optativ (exprimat prin conjunctiv). 4 conjugări cu 3 timpuri „primitive", fiecare cu radicalul lui: prezent, perfect şi supin. La acestea se adaugă desinenţe personale diferite de activ şi pasiv. Procedeul compunerii este sărac (*solis defectio* „eclipsă"). Vocabularul indo-european bine păstrat.

L. nu a avut d.; au existat unele deosebiri de la o regiune la alta, care, începînd din sec. 3 e.n., au devenit tot mai pronunţate. Alături de l. literară a existat (sec. 2 î.e.n. — sec. 7 e.n.) o variantă populară, vorbită (**L.** *vulgară*, *populară*), din care s-au dezvoltat l. romanice. După unii opoziţia între **L.** clasică, literară şi cea populară constă în opoziţia scris/vorbit, după alţii **L.** populară se opune **L.** clasice şi aspectului dialectal, iar după alţii este un ansamblu de tendinţe realizate diferit după clase sociale, timp şi loc. **L.** a fost răspîndită la început în jurul Romei, dar s-a întins şi a înlăturat celelalte l. din Italia (etrusca*, osca*, *falisca*, *veneta*, *mesapica*) şi din alte regiuni

Scanned with OKEN Scanner

(ilira, celtica, retica)* cu excepţia l. greceşti*. A fost l. oficială a Imperiului roman, vorbită din Bretania şi Portugalia pînă la G. Persic. În evul mediu mijloc de comunicare internaţional ca l. a ştiinţei, filozofiei şi teologiei. Biserica catolică a adoptat-o ca l. liturgică (după traducerea *Vulgatei* a devenit a 2-a l. internaţională după greacă). Folosită pînă în sec. 19 în unele universităţi europene.

L. din sec. 3 î.e.n. prezintă deosebiri care o arată diferită de indo-europeană: aspiratele devin fricative şi oclusive, *s* intervocalic > *-r-*, silabă finală neaccentuată, număr mai mic de cazuri, dispariţia dualului, neutrul pierde din importanţă în comparaţie cu alte l. indo-europene şi capătă importanţă opoziţia masc./fem., la fel ca în greacă. Se transformă sistemul verbal: dispar aoristul şi optativul, diateza medie supravieţuieşte, fără valoarea specifică originară, în verbele deponente. Vocabularul indo-european constituie nucleul cel mai frecvent folosit, dar **L.** are multe împrumuturi din oscă (cuvinte importante din l. vorbită şi din terminologia agricolă, lărgirea distribuţiei lui *b* şi *f*, care apar şi la iniţială, respectiv intervocalic), etruscă (terminologia tehnică, toponimie — numele *Roma* considerat de unii ca etrusc), l. mediteraneene vechi din care provin denumiri privitoare la faună şi floră *(rosa, lilium, ficus, asinus, vinum)*, greacă (cele mai numeroase şi mai importante, care au dus şi la schimbări în sistemul fonologic — **L.** s-a îmbogăţit cu foneme şi variante noi — şi în morfologie: păstrarea unor forme de declinare şi împrumutarea unor tipuri morfologice), celtică (cuvinte importante: *braca, carrum)*. **L.** folosită în prezent la Vatican are numeroase creaţii noi pentru denumirea unor realităţi moderne *(loricata navis* „crucişător", *globus atomica vi displodens* „bombă atomică", *nuntium par aetheris undas missum* „radiogramă"). Cele mai vechi inscripţii datează de la începutul sec. 6 î.e.n.; cea de pe piatra neagră *(lapis niger)* din centrul Forumului, care acoperă, după legendă, mormîntul lui Romulus, şi fibula de aur de la Praeneste, care conţine textul scurt al unei donaţii: *Manios med fhefhaked Numasioi.* Scrierea de pe piatra neagră se citeşte alternativ de la stînga la dreapta şi invers. Istoria **L.** literare are 3 perioade: *arhaică* (sec. 3—2 î.e.n.), cu Plaut şi Terenţiu (primul important pentru faptele de l. vorbită din comedii), *clasică* (sec. 1 î.e.n.), epoca lui Caesar, Cicero şi August, şi *postclasică* (în perioada imperiului).

Alfabetul **L.**, creat în sec. 7 î.e.n. pe baza alfabetului etrusc, are 23 litere, la fel cu cel românesc (nu avea *y, w*). În scris nu se făcea distincţie între *i, u* vocalic, pe de o parte, şi *i, u* consoană, pe de altă parte. A avut în faza mai veche 21 litere (forma definitivă din epoca lui Cicero, sec. 1 î.e.n.; *y* şi *z* s-au adăugat după cucerirea Greciei). Folosit astăzi la scrierea multor l. (în unele cazuri adăugîndu-se diverse semne).

A influenţat foarte mult l. occidentale, mai ales în procesul de formare a unor terminologii moderne.

1038 **LAUANĂ** (LAU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 3 500 vorb.

D.: *lau, ngongosila (ngongosiba), saufa.*

1039 **LAUMBE** (LAVUKALEVE), l. papua*. *Insulele Solomon* (insulele Russell); cîteva mii de vorb.

Clase nominale marcate prin sufixe, cu acord. Distincţie inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl.

1040 **LAWA**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *Thailanda;* 4 000 vorb.

D.: *bo luang, mape, papao (chaobon), umpai.*

1041 **LAZ** (Č'ANURI NENA, CEAN, CHAN, LASISCH, LAZE), l. din fam. caucaziană*, ram. de S sau d. al l. zan*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Gruzină), *Turcia;* 47 000—161 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale. Evită grupurile consonantice. Declinare îmbinată cu folosirea postpoziţiilor. Formativ de plural.

Numeroase pronume şi adverbe relative.

2 d. (diferenţe fonetice, gramaticale şi lexicale importante): *de E, de V.*

Împrumuturi lexicale din turcă*.

Nu are scriere.

1042 **LEFANA** (BUEM, LAFANA, LELEMI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo;* 3 000—14 900 vorb. (surse diferite).

1043 **kiLEGA** (kiREGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 33 000—45 000 vorb. (surse diferite).

1044 **LEKON** (CHAMBA LEKON, LEGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria, Camerun;* 10 000 vorb.

1045 **LELA** (L'ÉLÉ, LELE(SE), LERE, LYELA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. kasena*, fie l. înrudită. *Volta Superioară;* 61 000 vorb.

D. sau l. înrudită: nunuma*.

1046 **LELE**, i. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. nancere*. *Republica Centrafricană;* 20 000 vorb.

1047 **usiLELE** (USILELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 26 000 vorb.

1048 **LENDU** (ALENDU, BALEGA, BALE(NDRU), LENDOU, WALEGA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL)

sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Zair, Uganda;* 110 000—250 000 vorb.

Atributul precedă substantivul: *ţa* „casă", *la-ţo* „gură", *ţa ţo* „gura casei = poartă".

1049 **chiLENJE** (LENGI, chinaMUKINI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 32 600—33 000 vorb. (surse diferite).

D.: *twa.*

1050 **LEPCHA** (LEPOHA, LEPTŚA, NÜNPA, RÓNG, RONGPA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*, birman-lolo* sau naga-kuki-chin*. *India* (Sikkim), *Bhutan* (V), *Nepal* (E); 34 894 vorb. (1909).

7 vocale (inclusiv *ə* şi *ɔ*). Nu are vocale nazalizate. Aspirate numai surde. Oclusive retroflexe. Opoziţie *n/ñ/ŋ*; *ŋ* poate fi iniţial.

Scriere rezultată în perioada influenţei chineze* prin rotirea caracterelor care i-au servit drept model cu 90°.

1051 **LESE** (LESA, LESSE, LISSI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Uganda, Zair;* 20 000 vorb.

1052 **LETONĂ** (LATVIAN, LATVIEN, LATVISKI, LATYSHSKIJ, LATYŠSKIJ, LETTE, LETTIS(C)H, LETTON, LIVONIEN), l. indo-europeană* din ram. baltică*, gr. de E. *U.R.S.S.* (R.S.S. Letonă); 1,6 mil.—2 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială regională în R.S.S. Letonă alături de rusă*. După unele păreri d. al unei l. leto-lituaniene (dar distincte din sec. 7 şi actualmente reciproc neinteligibile).

L. ceva mai inovatoare decît lituaniana* (multe forme ale l. **L.** se explică cu ajutorul celor din lituaniană). 5 (6) vocale cu perechi lungi, 27 (29) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Accent iniţial. 3 tonuri: lung, întrerupt, descendent. Topica adjectiv-substantiv.

3 (gr. de) d. (diferenţe în special fonetice): *central (middle)* în C.—baza l. literare, *de E (de sus, high, upper)* — cel mai apropiat tipologic de lituaniană, *de V (tamian)* sau *de pe litoral*, după unele păreri şi livon* (în N, NV) — sau l. separată.

Prima atestare: un *Tatăl nostru* din 1526. Primele texte — în alfabetul *gotic.* Vocabularul **L.** cuprinde cuvinte moştenite din indo-europeană, elemente lexicale comune numai l. baltice şi slave*, puţine împrumuturi din estonă*, livonă, din l. slave orientale, rusă*, germană* (principatul leton a fost ocupat de cavalerii teutoni) — din germana medie de jos şi apoi germana de sus. În a 2-a jumătate a sec. 19 tendinţă puristă de înlocuire a împrumuturilor germane prin creaţii proprii, în perioada contemporană calcuri după model rus.

Începuturile l. literare **L.** — în perioada Reformei, ca şi în cazul l. lituaniene. 2 perioade în istoria l. literare: *veche* (sfîrşitul sec. 16—mijlocul sec. 18) şi *modernă* (de la mijlocul sec. 18). În perioada veche l. scrierilor religioase — bazată în special pe d. *central*; începuturile literaturii laice — la mijlocul sec. 18. În a 2-a jumătate a sec. 19 — eforturi pentru crearea unei l. literare naţionale unitare — l. standard care s-a impus de la începutul sec. 20 se bazează tot pe d. *central.*

Scrisă cu alfabetul latin*. Ortografia adaptată iniţial de pastori germani după modelul celei germane de jos era neunitară şi inadecvată sistemului fonetic **L.** Ortografia stabilită în prima jumătate a sec. 17 pe baza celei germane de jos a rămas în uz cu puţine schimbări pînă la mijlocul sec. 19. Ortografie fonetică introdusă în 1909, cu semne diacritice, ca şi lituaniana: linie orizontală suprapusă pentru a marca lungimea vocalelor (*māte* „mamă"), sedilă sub anumite consoane pentru a indica muierea (*nedẹļa* „săptămînă"), *č, š, ž* ca în lituaniană şi l. slave (*četri* „4", *šesi* „6").

Împrumuturi din diferite l. finice din gr. balto-finic intrate prin **L.** în lituaniană.

1053 **LEZGHINĂ** (KJURINSKIJ, K'ÜRI, LESGISCH, LEZG(H)IAN, LEZGINSKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan, R.S.S. Azerbaidjană); 110 000—300 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale orale cu perechi nazalizate, 49 consoane (aspirate, glotalizate, labializate, combinînd ultimele 2 trăsături), 2 semiconsoane. Accent pe penultima silabă. Armonie vocalică. Urme ale unui sistem de clase dispărut, dar nu are conjugare nici după persoană, nici după clasa subiectului. Subiectul unui verb „afectiv" (de ex. „a vedea") — în cazul dativ. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *axty (akhty, axti), garkin, gj(i)unej, kjuri (kiuri)* — baza l. literare, *kuba.*

Încercări limitate de notare cu alfabetul arab* în sec. 19. Actualmente alfabetul rus*.

1054 **LIBAGNON** (COTABATO MANOBO ?, MANOBO CENTRALĂ ?), l. sau d. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao — prov. Cotabato); peste 70 000 vorb. împreună cu dibabaon* şi manobo*.

Trăsătura cea mai izbitoare a l. **L.**, mai ales pentru europeni, o reprezintă, ca şi în celelalte l. „minore" din Filipine, relaţiile gramaticale dintre predicat şi „centrul" tematic al propoziţiei, considerate un fel de diateză (verbul primeşte mărci de caz care arată dacă elementul scos în relief din propoziţie este autorul, scopul, referentul indirect sau instrumentul acţiunii), cum şi preferinţa foarte marcată pentru diferitele construcţii de tip pasiv (de ex. relaţia „obiectivă" este de tipul „Ciinele este acela pe care l-a lovit el", şi nu „El a lovit ciinele").

Scanned with OKEN Scanner

1055 **LIBICO-BERBERĂ**, ram. de l. din fam. afro-asiatică*. 3 l., în LL 1: berbera*.

Originea limbilor din această ram. este încă necunoscută. Se știe că sînt l. cele mai vechi din Africa de Nord. *Libiana*, vorbită în N Africii, cu peste 1000 scurte inscripții insuficient descifrate (numai una datată — cca 139) și *guanche*, vorbită în Canare (S), au dispărut (ultima în sec. 17).

1056 **LIGBI** (BANDA, BONDO, LIGONY, LIGO(U)NE, LIGWI, NIGBI, NIGHI, NIGONE, NIGWI, TABA, TUBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Coasta de Fildeș;* 50 000 vorb.

1057 **LIGURI**, l. din fam. nilo-saharianâ*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 2 000 vorb.

D.: *saburi, tal(l)au, talo.*

1058 **liLIKO** (TORIKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 26 000 vorb.

1059 **LIKPE(LE)** (DIKPELE, MU, SEKPELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo;* 3 000—7 140 vorb. (surse diferite).

1060 **LILLOOET** (CHIN, LILOEET, LILOWAT, LOQUILT), l. amerindiană din fam. salish*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000—2 000 vorb.

1061 **LIMBA** (YIMBE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Sierra Leone, Guineea;* 174 000 vorb. L. izolată în cadrul gr. atlantic.

D: *biriwa, kamuke, safroko, sela, tonko, warawara.*

Folosește alfabetul „Africa", cu adaptări.

1062 **LIMBU** (CHANG, KIRĂ(N)TÎ, MONPA, SUBAH, SUFFAH, TSONG, YARTHUNGBA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de E. *Nepal;* 145 000 vorb. — după alții aproape dispărută.

3 numere (sg.-dual-pl.). Distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 dual și pl. Pronumele posesiv prefixat numelui: *k'enē k-sa* „fiul tău", lit. „tu tău fiu", pronumele subiect prefixat verbului: *k'enē k-pē* „te duci", lit. „tu tău ducere". Pronumele obiect sufixat verbului: *k-hip-ū* „el mă lovește". 3 timpuri verbale. Forme de durativ, perfectiv.

D.: *fāgūrāī, fēdopia, tamarkhōlea.* Diferențe l. scrisă — l. vorbită.

Singura l. cu scriere dintre l. pahari* din Nepal, în afară de newari* (foarte puține texte) — apropiată de scrierea tibetană* cursivă *khyugyig*, de scrierea l. lepcha* și de scrierea *devanāgarī*. Folosește semnele vocalice ca modificatori, iar blancul ca semn vocalic; serie specială de semne pentru consoanele finale de silabă.

1063 **LISU** (CHEDI, CHELI, CHUNG, LEISU, LÈJENGOUP'A, LÈSHUOOP'A, LESUO, LIS(S)HAW, LISSU, LOISU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birmano-lolo*. *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan și Sichuan = Sze-ch'uan); 245 800 vorb.

D.: *kesopo, kosopho, lipha, lipho, lisu, nuchiang.*

Are scriere.

1064 **LITUANIANĂ** (LITUVIŠKAI, LITAUISCH, LITHUANIAN, LIT(H)UANIEN, LITOVSKIJ), l. indo-europeană* din ram. baltică*, gr. de E. *U.R.S.S.* (R.S.S. Lituaniană, R.S.F.S.R., R.S.S. Bielorusă, Ucraineană, Letonă etc.), *R. P. Polonă, Marea Britanie, S.U.A., Canada, Argentina, Brazilia, Uruguay, Australia;* 2,7 mil.—3 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială regională alături de rusă* în R.S.S. Lituaniană.

Una din cele mai arhaice l. indo-europene actuale (în special în sistemul nominal), tot atît de utilă pentru gramatica comparativ-istorică ca și gotica* sau latina* — folosită încă de Franz Bopp, fondatorul acestei discipline, în prima gramatică a l. indo-europene (1833—1852). După unele păreri d. al unei l. *leto-lituaniene* (dar l. distincte din sec. 7 și actualmente reciproc neinteligibile). Mai arhaică decît letona* (explică unele forme ale acesteia).

6 vocale scurte, 6 lungi, 38 (44) consoane (corelație de palatalizare), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)(C)V(N,L). Accent fonologic. Accent muzical complet descentralizat de pe componenta semnificativă a cuvîntului. 3 tonuri: ascendent, descendent, ascendent-descendent (ar putea furniza indicații asupra relațiilor accentuale din greaca* veche). Sistemul gramatical nu e identic cu cel indo-european (trăsături proprii mai ales în sistemul verbal).

2 d. despărțite în sec. 15 (diferențe în special fonetice și lexicale: *de jos (samogitian, shamait(ish), žemaičiai, žemaite, žemaitis(c)h)* — în V, *de sus (aukshtait(isch), aukštaičiai, aukštait(isch), de S(E))* — baza l. literare standard moderne.

Poate cea mai apropiată de indo-europeana primitivă dintre l. indo-europene — asemănări remarcabile cu forme din sanscrita* vedică și din greaca veche homerică, păstrează și cuvinte neatestate în aceste l. sau în latină. Caracterul conservator al L. a fost explicat prin caracterul său rustic, izolare, stabilitatea populației de multe secole, dimensiunile reduse ale teritoriului. Prima atestare — rugăciuni din 1515 în graiul *dzukish (dsuhisch)* al d. *de sus*, păstrate în manuscris: prima tipăritură — un

catehism luteran din 1547. Cele mai vechi texte — în alfabetul *gotic*, ca şi cele letone. Vocabularul de bază cuprinde elemente indo-europene, inclusiv creaţii *balto-slave*; puţine împrumuturi *balto-finice* (pînă în sec. 1 e.n.), generale în **L.** (în timp ce împrumuturile din diferite l. finice din gr. balto-finic au pătruns prin letonă în d. *de N*, apărînd rar în l. literară). Cele mai multe împrumuturi din l. slave* încă din sec. 9—12; în special din rusă*, bielorusă*, (mijlocul sec. 15 —mijlocul sec. 17), polonă* (sfîrşitul sec. 16 — 1918, datorită unirii principatului lituan cu Polonia); din sec. 19 încercări puriste de înlocuire a împrumuturilor prin creaţii proprii (după 1918 încercări de eliminare a elementelor polone); a 2-a influenţă după cea slavă este cea germană*, exercitată încă din sec. 13—14 din germana *de jos* uzuală a negustorilor şi meseriaşilor stabiliţi în oraşele **L.**, ulterior din l. locuitorilor Prusiei Orientale. După 1944 în special creaţii după model rus.

Istoria l. literare cuprinde 2 perioade: *veche* (începutul sec. 16 — sfîrşitul sec. 17) şi *modernă* (după 1700). În sec. 18—19 dezvoltarea poeziei populare (cîntece numite *dainas*, comparate cu *doina* românească). Pînă în sec. 19 nu există o l. literară standard şi o ortografie unitară, ci scrieri în diferitele d. sau graiuri. L. literară modernă, ale cărei norme datează de la sfîrşitul sec. 19, se bazează pe graiul de SV al d. *de sus*.

În sec. 16—17 s-a folosit scrierea *gotică* de factură poloneză. Alfabetul latin introdus în sec. 18; 32 litere, unele şi cu semne diacritice: *č, š, ž* ca în letonă şi în l. slave (*čia* „aici", *širdis* „inimă", *žmogus* „bărbat"), sedila sub vocale pentru a indica nazalizarea; *ė, ū*.

Cuvinte **L.** în l. karaimă şi în l. idiş* vorbită în zonă. Cuvinte intrate în diverse l., de unde au ajuns şi în română* — numele *elanului*.

1065 **LIUDĂ** (LUDE, LUDIC, LUDIQUE, LÜDISCH, LJUDY, LÜD'KÖI), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* sau d. al l. karele*. U.R.S.S. (reg. Kalinin = Tver); 10 000 vorb. Face tranziţia între l. karelă* şi vepsă*.

11 vocale (*i, e, ä, ü, ö, y, ə, a, u, o, ɔ*), 16 consoane. Oclusivă postvelară (*q*) pe lîngă cea velară (*k*). Distincţie animat/inanimat la locativ şi dativ.

Mai multe graiuri.

1066 **LIVONĂ** (LIVE, LIVISCH, LIVONIAN, LIVSKIJ, RĀNDALIS-), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* de SV. *U.R.S.S.* (R.S.S. Letonă); 150 (1970) — sub 500 vorb. (surse diferite). Păstrată în 12 sate şi considerată pe cale de dispariţie în favoarea letonei*.

8 vocale scurte cu perechi lungi, 36 (38) consoane (corelaţie de cantitate), 3 semiconsoane (*y, ǧ, w*). Accent iniţial. Structura silabică (C)V(C)(C)(C). Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv. Elemente arhaice în morfologie, sintaxă, lexic — nu se regăsesc în nici o altă finică.

D.: *liyländisch* (dispărut), *kurländisch de V, de E* şi de *tranziţie (mittellivisch)*.

Cuvinte fino-ugrice şi finice, creaţii proprii, împrumuturi din letonă*, estonă*, germană* (din germana medie de jos prin letonă), rusă* (din sec. 19). Din **L.** medievală nu se cunosc decît nume de locuri şi de persoane, expresii şi propoziţii notate în sec. 17. Încercare de creare a unei l. standard începînd din a 2-a jumătate a sec. 19 (gramatică, traduceri în d. *de E* şi *de V* tipărite în alfabetul latin*, cărţi, ziar) — influenţă estonă.

Din 1940 l. nescrisă.

1067 **LOBI(RI)**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară, Coasta de Fildeş;* 211 000—360 000 vorb.

D. sau l. înrudite: doghosie*, dya(n)*, gan*, gwē*, komono*, moru²*, turuka*.

1068 **LOGBA** (EKPANA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo;* 2 000—2 090 vorb. (surse diferite).

1069 **LOGBARA**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda;* 250 000 vorb.

18 vocale (9 lungi), 31 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Armonie vocalică. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

1070 **LOGO** (LOGGO, LOGOKULI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Zair, Sudan;* 54 000 vorb.

1071 **LOINANG** (LOINDANG, MADI), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 100 000 vorb. sau peste.

D.: *loinang, saluan*.

1072 **LOKO** (LANDOGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Sierra Leone, Guineea;* 76 000 vorb. (1964).

23 vocale (7 scurte orale, 7 lungi, 4 nazale, 5 nazale lungi), 24 consoane, 3 semiconsoane. Singura l. din gr. nigero-senegalez cu tonuri (3: înalt, mediu, jos). Structura silabică (C)V. Topica: substantiv-adjectiv.

1073 **LOMA** (BALU, BOUZE, BUSI, BUSY, BUZI, DOMOR, JOKOI, LO(GH)OMA, LOONAGO, TOA(LE), TOMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*. *Liberia, Guineea;* 200 000—260 000 vorb.

Tonul este o proprietate a morfemelor mai curînd decît a silabelor. Are forme de „plural" indefinit şi definit care pot fi mai mult decît simplu selective sau individualizatoare. Alter-

Scanned with OKEN Scanner

nanţă consonantică. Distincţie între posesia alienabilă şi inalienabilă, liberă şi dependentă; cîte 2 pronume personale la pers. 1 şi 3 sg.

D.: *boo, briama, bulyarma, gbunde, gisima, siama (weina), wubona.*

Foloseşte o scriere silabică de acelaşi tip cu a l. vai*.

1074 **LOMBI** ((BA)ROMBI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. basa*, fie l. înrudită. *Camerun;* 1 000 vorb.

1075 **LOMBO** (uLUMBU, TURUMBU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 10 000 vorb.

1076 **LONGARIM** (BOYA, LARIM(INIT)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 1 000—4 000 vorb. (surse diferite).

1077 **LONGUDA** (NUNGUDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria;* 14 000 vorb.

Sufixe de clasă pentru sg. şi pl. (adjectivul primeşte acelaşi sufix): *-le/-a* pentru numele părţilor corpului, *-ma* (fără pl.) pentru numele de substantive indivizibile (*ma-m* „apă", *tu-ma* „sînge", *bɔ-ma* „sare"), *-ba* pentru pl. clasei de persoane etc.

1078 **LORE** (LOLE, UNDE), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 100 000—140 000 vorb.

1079 **LOTUKO** (LATUKA, LOTUXO), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Sudan;* 60 000—66 000 vorb.

Diverse categorii verbale marcate prin sufixe: incoativ *(-an)*, direcţional "de la" şi „spre" (*iweta* „du-te!", *iwena* „vino!").

D.: *dongotono, koriok, lango, logiri, lokoya, lomya, lopit, lorwama, lowudo, okotorit, otuxo.*

În 1929 s-a propus scrierea cu alfabet latin* plus 4 caractere fonetice.

1080 **siLOZI** (KOLOLO, ROTSE, ROZ(V)I), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 70 000 vorb.

1081 **LUANGIUA** (AMAI, LEUAN(G)IUA, LEUENEUWA, LUANGINA, LUANGUIA, ONGTONG JAVA), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Insulele Solomon* (ins. Leuangiua = On(g)tong Java = Lord Howe; Nukumanu din gr. Tasman; Nukuria = Nuguria Fead; Sikaiana = Stewart), *Papua-Noua Guinee* (ins. Mortlock(s) = Ta(k)uu); 1 000 (eventual + 750) vorb.

7 vocale cu perechi lungi, 9 consoane (trăsătură neobişnuită între l. lumii: prezenţa lui *m* şi *ŋ* în condiţiile absenţei lui *n*). Accentul pe penultima silabă. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: (eventual unele — l. separate): **L.** propriu-zisă, *nukumanu (tasman), nukuria (nuguria), sikaiana (siakaian(u)a, sikayana, sikiana)* (poate l. diferită), *taku(u) (mortlocks, ta'u, tauu, tau?)* — totalizînd încă 750 vorb.

1082 **LUBA-LULUA** (CILUBA, KALEBWE, LUBA DE VEST, LUVA, TSHILUBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, Zambia;* 1,5 mil.—3,4 mil. vorb. Folosită în administraţie, şcoli, presă şi emisiuni radiofonice, în Zair, unde este una dintre l. oficiale.

D.: *chiLuba, chishiLange, lulua.* Are şi o variantă creolizată întrebuinţată în provincia Kassai.

1083 **LUBU,** l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V sau d. al l. kerintji*. *Indonezia* (ins. Sumatra); 1 mil. vorb.

1084 **chiLUCHAZI** (chiLUCAZI, LUJASH, LUJAZI, LUTSHASE, LUXAGE, PONDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola, Zambia;* 60 000 vorb.

1085 **LUE** (baRUE, KUNDU DE VEST), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 4 000—5 000 vorb. (surse diferite).

1086 **LUENA** (LOVALE, LUBALE, LUVALE, LWENA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola, Zambia;* 90 000 vorb.

1087 **LUGBARA DE JOS** (ANDRELE-BA(TI)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda;* 78 000 vorb.

1088 **LUGBARA DE SUS** (LOGBWARE, LUBARI, LUGORI, URULEBA(-TI)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda, Zair;* 114 000—350 000 vorb.

Alfabetul „Africa".

1089 **LUHUPA CENTRALĂ,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 26 000 vorb. împreună cu khunggoi*, kupome*, luhupa de nord*.

1090 **LUHUPA DE NORD,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 26 000 vorb. împreună cu khunggoi*, kupome*, luhupa centrală*.

1091 **LUKO** (YAKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 20 000 vorb.

1092 **iLUMBU,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon, R. P. Congo;* 12 000 vorb.

1093 **chiLUNDA** (LUNDA DE SUD, NDEMBO, NDEMBU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola, Zair, Zambia;* 82 000 vorb.

1094 **LUNDU** (BALUNDU, LONDO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 6 000—24 000 vorb. (surse diferite).

D.: *bakundu ((lo)kundu), batanga-bima, ekumbe, lundu, mbonge, ngoro (ngolo).*

1095 **LUNGGA** (LUNGA, LUQU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele*

Scanned with OKEN Scanner

Solomon (ins. Ganongga = Luqa = Ranonga = Vesu, Gogota şi Simbo = Eddystone); 1 500—2 000 vorb.

D.: *kobokola (kobokola), lungga, madegu-(gu)su (Eddystone Island, mandeg(h)usu, si(m)bo).*

1096 **LUNTU,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 100 000 vorb.

1097 **LUNYA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya, Tanzania, Uganda;* 650 000 vorb.

1098 **LUO** (DHOLUO, JOLUO, NILOTIC KAVIRONDO, N(Y)IFE, (WA)GAYA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Kenya, Tanzania;* 800 000—1 mil. vorb. (surse diferite).

9 vocale, 19 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri: mediu, înalt ascendent, jos descendent.

În 1929 s-a ţinut în Kenya o conferinţă asupra ortografiei la care s-a hotărît ca sistemul swahili* să stea la baza ortografiei l. L.

1099 **LŪRĪ** (LUR), l. (gr. de d.) indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de SV. *Iran* (SV); 1,5 mil. vorb. împreună cu d. *bahiar (bakhtiari, baxtiyārī).*

Nu are scriere.

1100 **LUSENGO** (LOSENGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, R.P. Congo, Republica Centrafricană;* 1 mil.—2 mil. vorb. (surse diferite). Folosită în administraţie, şcoală, presă şi emisiuni radiofonice. L. comercială propusă ca l. oficială în R. P. Congo. În progres în detrimentul l. sango*.

D.: *boloki (bologi, buluki), kangana, (e)leko (loLela), mangala (bangala), liMbudza, (li)Mpesa, ndolo, liPito (liPoto).*

1101 **LUSHAI** (LUSHEI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kukichin*. *Birmania* (N); 70 000 vorb. Una din cele mai importante l. din gr.

7 vocale scurte cu perechi lungi. Nu are vocale nazalizate. Oclusive aspirate numai surde. Secvenţe interpretate fie drept consoane retroflexe, fie drept grupuri *t, d* + *r*. Ocluziune glotală. Opoziţie *n/ŋ* (*ŋ* poate fi şi iniţial), dar nu *n/ñ*. Opoziţie *č/s* (1 singură sibilantă), *p/f*. Fricative, nazale şi lichide atît sonore cît şi surde. L. tonală — tonurile diferenţiază cuvinte.

D.: *dulien, lushai, ngente.*

1102 **LUWU',** l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 500 000 vorb. (poate inclusiv vorb. d. *sindjai* al l. bugineze*).

1103 **esiLUYANA** (LOUYI, LUANA, LU(Y)I, ROUYI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 6 000 vorb.

1104 **luLUYIA** ((LU)LUHYA, LULUYIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda, Kenya;* 654 000—713 000 vorb. (surse diferite).

D.: *gwe, idaxo, isuxa, kakelelwa (lewi), kisa, luMarachi, marama, taconi (tadjoni, tatsoni), tiriki, xaayo (khayo, tindi).*

D. sau l. înrudită: oluSamia*.

1105 **LUXEMBURGHEZĂ** (LËTZEBUERGESCH, LETZEBURGESCH(T), LETZEBURGISCH, LEZEBUURJESH, LUXEMBOURGEOIS, LUXEMB(O)URGIAN), i. indo-european* din ram. germanică* de V. *Luxemburg, Belgia, Franţa* (Lorena); 57 000 ca l. maternă — 350 000 vorb. (surse diferite), bi- sau trilingvi (vorbind franceza* şi germana*). Rol de l. oficială în Luxemburg alături de franceză (egale pe plan intern; în relaţiile externe predomină franceza; în învăţămînt, presă, literatura de specialitate predomină germana).

La origine d. al l. germane *medii* din gr. de d. *francone de pe Mosella* (neinfluenţat de germana *de sus*); ar fi apropiat de d. *săsesc* din Transilvania. S-a diferenţiat de germană, devenind după unele păreri o l. distinctă.

Graiuri locale *(de N, de C. şi S)*, cu trăsături arhaice. Formă comună supradialectală folosită ca l. uzuală.

L. scrisă abia din 1820 (publicarea unor creaţii dialectale); literatură propriu-zisă şi presă abia din a 2-a jumătate a sec. 19. Devenită obiect de studiu obligatoriu în şcoala elementară din 1912; promovată de curentul naţionalist în locul fostei l. oficiale — germana; folosită în Parlament, de radiodifuziune.

Ortografie neunitară (normele l. germane sau sistem propriu).

1106 **LWALU,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 21 000 vorb.

1107 **LWO¹** (CHOPI, DHOPALWO, JAFALU, MADI, SHEPALU, SHIFALU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Uganda;* 5 000—6 000 vorb.

Vorb. de L. se opun extinderii l. swahili*.

1108 **LWO²** (GIUR, JUR, LUO, DHE LWO, JUR LWO, JO LWO), l. din fam. nilo-sahariană, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan;* 5 000—20 000 vorb. (surse diferite).

Scanned with OKEN Scanner

M

1109 **MA** ((A)MADI, MAD(Y)O), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau gr. nilo-congolez* (MC). *Zair;* 4 000—4 700 vorb.

1110 **MA'ADI,** l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda, Sudan;* 64 000—114 000 vorb.

D.: *'burulo, lokai, olu'bo, pandikeri.*

1111 **MAASAI** (MASSAI, LUMBWA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Tanzania, Kenya;* 190 000—200 000 vorb.

12 vocale (3 lungi), 18 consoane, 5 semiconsoane. 4 tonuri: înalt, mediu, jos, descendent. Tonuri cu valoare sintactică: tonul înalt arată că un substantiv este subiect iar tonul jos marchează complementul verbului. Clase nominale: diminutive, augmentative, nume de locuri și abstracte. Distincție între masc. și fem. Genul este indicat printre altele prin articolul definit *ol* (masc. sg.), *il* (masc. pl.), *en* (fem. sg.), *in* (fem. pl.): *ol kerr* „berbecul", *en gerr* „oaia", *obo* „un", *nabo* „o"; *obo kerr* „un berbec". 3 pronume demonstrative: de apropiere, depărtare și determinare: *elle tuŋami* „acest om", *elde tuŋami* „acel om", *illo tuŋami* „omul". Numeralul *ip* înseamnă „50", „100" și „un număr mare". Pentru numeralul ordinal se întrebuințează construcții de genitiv: *ol li okuni* „cel de-al lui 3". Set bogat de categorii verbale (reflexiv, pasiv, cauzativ, aplicativ, dativ, incoativ, direcțional „spre" și „de la"). Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

Multe împrumuturi din l. cușitice* (somaleză*, galla*), printre care numeralele de la 6 în sus.

1112 **MABA(A)** (MABAK, MABANG(I), OUADDAÏEN), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. maban* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Ciad;* 56 000 vorb.

14 vocale (7 lungi), 26 consoane, 2 semiconsoane. Armonie vocalică. 4 tonuri: înalt, jos, descendent, ascendent. Clase nominale (particula *mu* pentru clasa umană). Atributul precedă substantivul sau îl urmează, după cum este nedeterminat sau determinat. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *abkar, kajanga(n), keliŋgan, malanga, ma(n)daba (maDala), ma(n)dala, nyabadan.*

1113 **MABAN,** gr. de l. din fam. nilo-sahariană*. 6 l., în LL 4.

1114 **MABAM-JUNJUM** (MAABAN, MEBAN), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat l. unică, dar și ca 2 l. independente *(mabam* și *junjum). Sudan;* 20 000 vorb.

1115 **MABUIAG,** l. australiană* din fam. pama-nyungan* sau d. al l. *kaurareg (karualaig, kowrarega). Australia* (ins. Torres Straits); 7 000 vorb. Considerată l. australiană cu cel mai mare număr de vorb.

L. de un tip foarte divergent pentru Australia, atît în vocabular cît și în fonologie: lipsesc o serie de cuvinte australiene comune și a împrumutat cuvinte dintr-o l. papua* vecină, *miriam (mer);* sistem fonologic în general neaustralian: 5 vocale; 3 distincții relevante după locul de articulare la oclusive și nazale; un singur /r/; în schimb posedă sibilante (surdă și sonoră). S-ar putea ca aceste trăsături să fie recente și să se datorească tot influenței limbilor papua* învecinate.

Se pare că structura actuală prezintă deosebiri față de începutul sec. 20.

Face parte dintr-un lanț de d. împreună cu *kaurareg, muralag, jam (yam), tutu* și *masig.* Aspect literar destul de unitar; folosită în învățămîntul elementar.

Notată în scris după 1870 de misionari europeni (traduceri de cărți religioase).

1116 **MACEDONEANĂ,** l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. meridional. *R.S.F. Iugoslavia, R. P. Bulgaria;* 1 mil.—1,3 mil. (surse diferite). L. oficială în R.S. Macedonia. Ocupă o poziție intermediară între bulgară* și sîrbo-croată*, considerată mai apropiată de prima.

2 mari gr. de d. *(de N* și *de S),* diferențiate în graiuri. **M.** *de N* se apropie de sîrbo-croată, iar **M.** *de S* de bulgară.

A pierdut, la fel ca bulgara, flexiunea nominală sub influența mediului balcanic. Lexicul are ca substrat greaca* și latina* balcanică. Împrumuturi lexicale din albaneză*, *aromână,* italiană (d. *venețian*), turcă* (mai numeroase în l. uzuală).

Din sec. 10—14 s-au păstrat cca 80 manuscrise de texte bisericești (scriere *glagolitică* și *chirilică*) într-o formă dialectală ce poate fi considerată premergătoare **M.** actuale. Din sec. 16 culegere de 300 cuvinte și propoziții

Scanned with OKEN Scanner

în d. din reg. Kastoria. Din sec. 17 primele texte bazate pe un d. M. Scrieri religioase pînă în sec. 19, cînd apar multe cu caracter laic. Pînă în 1944 n-a existat o l. literară scrisă unică (fiecare folosea d. său). Un comitet de oameni de știință și scriitori a elaborat principiile noii ortografii și gramatici a l. M. pe baza unui grai central.

Ortografie cu alfabet chirilic pe baze fonologice; 2 litere inexistente în alfabetul altor l. slave: Г', К'. Are Џ= *ǧ*, Љ= *l* muiat ca în sîrbă Noua formă standardizată se folosește în școli.

1117 **MACHIGUENGA** (AMACHENGUE, MACHEYENGA), l. amerindiană din fam. arawak*. *Peru;* 6 000—10 000 vorb. (surse diferite).

Structura silabică CV. Nu are grupuri consonantice intervocalice. Genuri: masc. și fem.-inanimat; distincția apare nu numai la substantive și adjective, ci și la numeral și chiar la verbele care înseamnă „a fi", „a avea" (*aiño* „este" masc., *aitio* fem.-inanimat). Distincție de gen și la pron. posesiv de pers. 3. Substantivele, mai ales inanimate, au un sufix cînd apar singure și îl pierd cînd primesc un prefix posesiv individualizator. Pl. diferit la animate și inanimate: la substantive e sufix, la formele verbale se incorporează. Verbul are afixe pentru valorile modale, de diateză (reflexiv și reciproc), diferite nuanțe (dubitativ, deziderativ etc.). Pronumele, folosite ca prefixe, indică subiectul, ca sufixe—obiectul indirect. Pronumele „noi", inclusiv și exclusiv. Numerație în baza 5.

1118 **MACUSHI** (MACUS(S)I, TEUEIA, TEWEYA), l. amerindiană din fam. caraibă*. *Guyana, Brazilia;* 2 500 vorb. (?).

1119 **MADUREZĂ** (MADOURAIS, MADURA), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Madura, Java); 5 mil.—8 mil. vorb. (surse diferite).

În d. *sumenep* 4 vocale scurte cu perechi lungi (3 grade de deschidere); 45 (51) consoane (opoziție de cantitate); 1 (2) semiconsoane.

D: *de E (sumenep, sumĕnĕp)* și *de V.* Vocabulare și stiluri ceremoniale speciale.

A folosit scrierea tradițională javaneză*, înlocuită cu alfabetul latin*.

1120 **MAGARI** (MAGAR ?, MĂGARI, MAGARÎ), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de E. *Nepal;* 17 000—200 000 vorb. (surse diferite).

1121 **MAGHIARĂ** (HONGROIS, HUNGARIAN, MĂD'ĂR, MAGYAR, UNGARISCH), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. ugric. *R. P. Ungaria, R. S. România, R. S. Cehoslovacă, R.S.F. Iugoslavia, Austria, Marea Britanie, R. F. Germania, Franța, S.U.A., Canada, Argentina, Brazilia;* 13,6 mil. vorb. (ca l. maternă) — 15 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în R. P. Ungară. Cea mai importantă l. fino-ugrică (cel mai mare număr de vorb.) alături de finlandeză*. Insulă lingvistică uralică înconjurată de l. indo-europene*.

Trăsături comune l. ugrice (2 tipuri de conjugare — subiectivă și obiectivă, sufixe cazuale speciale ș.a.); mai apropiată de vogulă* decît de ostiakă*. 7 vocale scurte (printre care *ö, ü*), cu perechi lungi (diferență de grad de deschidere între *e* și *ē*); *a* scurt totdeauna rotunjit [ɔ]. 24—48 consoane (numărul dublat prin corelația de cantitate); oclusive și africate surde și sonore (dar *z* și *ź* sînt rare), opoziție siflante/șuierătoare, consoane palatale (*ń* ș.a.). 1 semivocală (*y*) — scurtă sau lungă. Structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C); după alte păreri grupuri consonantice homosilabice numai în împrumuturi (la inițială). Predomină silabele închise. Accent totdeauna inițial. Armonie vocalică mai strictă decît în finlandeză: timbrul vocalic din afix e condiționat de vocala din rădăcină: *ház* „casă" — pl. *házak*, *ember* „om" — pl. *ember-ek*. Asimilări consonantice frecvente (sub acțiunea consoanei inițiale a sufixului asupra consoanei finale a temei). Considerată l. aglutinantă de tip analitic, cu slabe tendințe flexionare (neregularități la verbe). Nu are gen. Flexiune nominală în număr (marca pluralului: *-k*). 24—27 cazuri — 17 productive (10 cu sens local); alte 10 cazuri legate la anumite categorii semantice și cu posibilități combinatorii limitate (7 practic neproductive — desinențele lor se apropie de sufixele derivative). Cazurile marcate prin sufixe. Adesea mărci redundante (postpoziții). Vocala de legătură sufix-radical dictată de armonia vocalică. Rădăcina cuvintelor se păstrează în general (ca și în l. turcice*), spre deosebire de finlandeză. Morfemele de plural și de caz formează lanțuri (de ex. ac. pl. ...*k*...*t*). Flexiunea nominală include și exprimarea posesiei (afixe posesive identice cu mărcile verbale de subiect). Spre deosebire de finlandeză, are articol hotărît (*a* înaintea substantivelor care încep cu o consoană, *az* înainte de vocală) și nehotărît *egy* (rar folosit). Spre deosebire de finlandeză, adjectivul este invariabil ca atribut, dar ca nume predicativ se acordă în număr cu subiectul. Posesia exprimată prin numele posesorului la nom. sau la dat., numele obiectului posedat urmat de sufixul de pers. 3: *Az ember tragédiája* „Tragedia omului", lit. „omul tragedia sa", *az orvosnak a munkája* „munca doctorului", lit. „doctorului munca sa". Conjugarea dominată de opoziția subiectiv (nedefinit)-obiectiv (definit), în funcție de absența/prezența unui obiect definit de pers. 3 (conjugarea subiectivă cuprinde verbele intranzitive și tranzitive folosite absolut sau cu obiect direct nedefinit, iar cea obiectivă verbele tran-

Scanned with OKEN Scanner

zitive cu obiect direct determinat sau propoziţie completivă directă) — mărci diferite de persoană (*várok* „aştept", *várom*... „aştept pe..."); pronumele personal subiect în general nefolosit. Moduri personale (indicativ, conjunctiv (adhortativ), condiţional, imperativ) şi nepersonale (infinitiv (poate primi sufixe personale), participiu prezent — frecvent substantivizat, trecut şi viitor, 2 forme de gerundiv). Timpuri: prezent, preterit, mai mult ca perfect (cu *vala*), viitor analitic. Infixe de pasiv (*adatik* „se dă"); infixe modale. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv (devenită mai liberă sub influenţa l. indo-europene). Numele de familie precedă prenumele. Omiterea copulei. Numeroase conjuncţii subordonatoare (spre deosebire de l. turcice). Formarea cuvintelor prin prefixare, sufixare, compunere (cuvinte foarte lungi). Numeroase verbe compuse cu prefixe separabile (ca în germană).

L. unitară — diferenţieri dialectale minore. D. (după criterii fonetice-fonologice): *de V, transdanubian, de S, de pe Dunăre şi Tisa, de NV, de NE, transilvănean, secui (székely);* în Moldova se vorbeşte graiul *ceangău*. Graiurile marginale conservă diferite trăsături arhaice.

Vorb. l. **M.** — originari din Asia; localizarea actuală — de la sfîrşitul sec. 9. Primele atestări: cuvinte **M.** într-un text arab* din sec. 8; atestări la scriitori bizantini; glose în documente latine* din jurul anului 1000; primul text — discurs funebru de la sfîrşitul sec. 12— sec. 13 (cea mai veche atestare a unei l. uralice). Istoria l. **M.** este împărţită în 3 perioade: *veche* (1000—1350), *medie* (1350— sfîrşitul sec. 16) şi *modernă* (din sec. 17). Lexicul l. **M.** cuprinde, pe lîngă elemente fino-ugrice moştenite (cca 250 cuvinte fundamentale din l. uralică primitivă şi trei sferturi din morfemele gramaticale curente), împrumuturi timpurii indo-europene (indo-iraniene — din persana* veche) intrate încă în proto-l. (au paralele în celelalte l. fino-ugrice); cca 100 elemente proprii numai l. ugrice; cîteva sute de creaţii proprii fără corespondent în l. înrudite, elemente turcice, bulgare vechi*, osete*, caucaziene* înainte de sec. 9; împrumuturi slave* (sec. 10—13), cca 1100 împrumuturi germane* (sec. 11—20), din care cca 300 supravieţuiesc în l. uzuală; cca 700 împrumuturi din turca osmanlie în sec. 16—17 (cca 100 păstrate pînă astăzi); în sec. 17—18 numeroase cuvinte din latină (l. oficială pînă în 1867), franceză*; din sec. 17 reacţie puristă contra împrumuturilor (înlocuite cu cuvinte dialectale sau arhaice). Împrumuturi din română*. În dialecte împrumuturi din l. slave moderne (slovacă*, sîrbo-croată*, ucraineană*). În sec. 15 numeroase traduceri din *Vechiul* şi *Noul Testament*, cu elemente dialectale; dezvoltarea şi unificarea l. literare sub influenţa Reformei (traduceri ale *Bibliei*) şi a introducerii tiparului; din sec. 16 şi creaţii poetice laice; de la sfîrşitul sec. 18 înflorire a literaturii naţionale; din 1867 recunoscută ca l. oficială.

Înainte de creştinare ar fi folosit o scriere înrudită cu runele din turca veche; din sec. 11 alfabetul latin. Ortografie fonetică (fixată în sec. 17 — influenţă polonă*, cehă* şi germană). *s* [š], *c* [ts], *j* [y], *sz* [s], *cs* [č], *zs* [ž], *dzs*[ğ]. Semne diacritice: accent ascuţit (indică lungimea vocalei), tremă; singura l. care foloseşte accentul ascuţit dublu pentru a marca lungimea vocalelor *ö, ü*[ő, ű.

Cuvinte **M.** intrate în diverse l. *(gulaş, paprica)*. Elemente **M.** în l. română în ansamblu şi în special în graiurile vorbite în Transilvania.

1122 **MAGI,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000 vorb. (1960).

1123 **MAGUINDANAO** (MAGINDANAO, MAGINDANAU, MAGINDANAW), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 150 000—190 000 vorb.

Parţial reciproc inteligibilă cu maranao*. Folosită în învăţămîntul primar.

1124 **MAILU** (MAGI), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 3 670 vorb.

Are un număr de cuvinte din l. austroneziene* învecinate, care nu-i afectează însă structura gramaticală şi vocabularul de bază.

1125 **MAIRASI** (KANIRAN), l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 1 000 vorb.

Conjugare sufixală.

1126 **MAJHI,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal;* 8 000 vorb.

1127 **MAJI** (DIZ(Z)U, MACIU, MADACHE, MAGI, MAJINYA, MANCHO, MASI, MAZI, TWOYA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 5 000—18 000 vorb. (surse diferite).

1128 **MAJINGAI-NGAMA** (SARA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau l. diferite *(ngama, sara)* din gr. chari-ouadaian* (MC). *Republica Centrafricană, Ciad;* 47 000 vorb.

D.: *gulai, majingai, nar, ngama, peni.*

1129 **MAKA(A)** (MÄKAA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Camerun;* 50 000—51 500 vorb.

1130 **MAKARUB** (MAKAROB, MIKAREW), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 5 660 vorb.

Persoana şi numărul subiectului nu sînt indicate la verb, care are numai mărci temporale sufixate.

Scanned with OKEN Scanner

1131 **MAKASAREZĂ** (MACAS(S)AR, MAKAS(S)AR, T(A)ENA, TAWNA), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian*. *Indonezia* (ins. Celebes, Salayer); 900 000—1,1 mil. vorb. (surse diferite). Cea mai importantă l. din Celebes după bugineză*.

D.: *makasarez, salajar (salayar, salayer, selajar, selayar, siladja, silajara), tonthian (bonta'eng, bonthain), turate(y)a.*

Scriere proprie — situată la limita extremă a extensiunii sistemelor de scriere indiene în SE Asiei. Publicație bimensuală.

Vehiculată de negustori pînă în Australia — a dus la apariția în 2 l. australiene* a sistemului de numerație cvinar.

1132 **MAKIAN DE VEST** (BAHASA DESITÉ, BAHASA TITINÉ), l. papua*. *Indonezia* (ins. Makian, Kayoa); 12 000 vorb. (1973). Considerată greșit pînă de curînd l. austroneziană*.

1133 **MAKOMA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *?*; 8 000 vorb.

1134 **chiMAKONDE** (chiniMAKONDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, grupată uneori cu chiYao* sub denumirea *yao-makonde*. *Tanzania;* 281 000—300 000 vorb. (surse diferite).

D. sau l. înrudită: chiMaviha*.

1135 **iMAKUA** (MAKOA(NE), MAKWA, MAQUOUA, MATO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Mozambic;* 100 000—1 mil. vorb. (surse diferite).

D.: *medo* și, probabil, *iLomwe.*

1136 **MAKURA,** l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Makura, Tongoa, Tongariki, Buninga); 1 150 vorb.

1137 **MALACCA** (ASLIAN, MALAKKA), ram. de l. din fam. austro-asiatică* sau subram. a ram. mon-khmer*. *Malaysia, Thailanda* (S); 37 000 vorb.

3 gr.: jakun*, sakai* (= *senoic* și *semelaic* = *aslian de S*) și semang*. 17 l., în LL 9: beduanda, jah hut, jakun, kenaboi, sakai, sakai de sud, semai, semang, temiar.

1138 **MALAEZĂ** (MALAIS, MALAY, MELAYU), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de V, gr. hesperonesian*. *Malaysia, Indonezia* (ins. Sumatra, Java, Borneo, Palembang, V ins. Noua Guinee etc.), *Singapore, Brunei, Thailanda, R. P. Chineză, Comore;* 10 mil. (poate inclusiv kerintji* și minangkabau*) — 15 mil. vorb. (surse diferite) ca l. maternă, 125 mil. vorb. inclusiv ca l. secundă. Prima l. austroneziană și în primele 10 l. din lume ca număr total de vorb. (în varianta indoneziană*). L. oficială în Indonezia din 1945 (numită din 1928 indoneziană), în Malaysia din 1967 (din 1957 l. națională; numită aici *bahasa melayu*; din 1973 singura l. oficială și pentru statele Sabah și Sarawak) și în Singapore (alături de engleză*, chineză* și tamil*) și Brunei.

6 vocale, 25 consoane (consoane prenazalizate). L. de tip polisintetic — combinații de lexeme care dau naștere unor noi unități lexicale, de ex. *mata* „ochi", *hari* „ziuă" > *matahari* „soare". Aceleași cuvinte pot juca atît rol de sustantiv cît și de verb sau adjectiv (funcția este indicată prin topică și unele cuvinte auxiliare). Reduplicarea — rol important în formarea pl. și a superlativului. Numărul exprimat la anumite cuvinte cu ajutorul „numerativelor" corespunzînd anumitor clase de nume (animate, inanimate, inanimate cu formă prelungă ș.a.). Construcții pasive caracteristice. Numeroase forme care exprimă diferențe în gradul de respect față de interlocutor. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Număr mare de d. — diferențe puțin studiate. L. vorbită în Malaysia și Indonezia — fundamental aceeași, cu unele diferențe în pronunțare, structura gramaticală (utilizarea afixelor, sistemul pronumelor de politețe) și în lexicul social-administrativ și cultural; evoluție divergentă în epoca modernă datorită contactelor cu l. diferite (în special engleza în Malaysia, olandeza* în Indonezia) și adoptării unor soluții divergente la crearea l. standard; în prezent se caută căi pentru o apropiere între cele 2 forme în domeniul terminologiei moderne și al ortografiei. Numeroase și complicate registre lingvistice în funcție de nivelul social al interlocutorului. M. din Indonezia — registre de exprimare a respectului mai puțin dezvoltate decît alte l. indoneziene (cum ar fi javaneza*).

Cea mai veche atestare — inscripție din 683 din S Sumatrei. Primul glosar (1521) — datorat lui Antonio Pigafetta, însoțitor al lui Magellan în prima călătorie în jurul lumii. Puternică influență a limbilor indiene și în special a sanscritei*, în primul rînd în vocabular, cu efecte asupra structurii gramaticale; influență arabă* (ca urmare a răspîndirii islamismului), persană*, portugheză* (peste 400 cuvinte, probabil prin intermediul *pidginului* portughez din Pen. Malacca, numit *Papiá Kristang*), influența altor l. indoneziene, în special a unor l. vechi de cultură, cum ar fi javaneza. Influența olandeză mai puternică în Indonezia (efecte pe plan fonetic — introducerea unor grupuri consonantice — și gramatical — crearea unor noi forme de pasiv), cea engleză mai importantă în Malaysia (efecte în domeniul semanticii și sintaxei), unde s-a exercitat și influența l. chineze*.

În inscripții și texte vechi scriere inspirată după modelul celor din S Indiei. Notată din sec. 16 și cu caractere arabe, care continuă să fie folosite de musulmani în Malaysia. Ac-

Scanned with OKEN Scanner

tualmente alfabetul latin*. Ortografie standardizată în Indonezia în 1896 după model olandez — destul de adecvat, în Malaysia în 1900 după model englez, de unde importante deosebiri (Indonezia *j, tj, sj* — Malaysia *y, ch, sh*). Din 1967 ortografie comună simplificată, fără semne diacritice (în Indonezia s-a renunţat şi la notarea lui *u* prin *oe*). În Singapore alfabetul latin a fost adoptat alături de cel arab în 1954.

Mare răspîndire (cel puţin sub o formă simplificată — de *pidgin* sau creolă): din S Africii (Colonia Capului), India, S Chinei, S Filipinelor pînă în ins. Moluce şi arh. Sondelor. A influenţat alte l. indoneziene —javaneza* (prin M. din Indonezia), bugineza* (a contribuit la introducerea unor cuvinte de origine indiană), — afrikaans*, pidgin-English* (varietăţile din Singapore şi *beach-la-mar*), pidginul portughez din ins. Ternate *(ternateño)*, care stă probabil la baza pidginurilor spaniole* din Filipine. Cîteva cuvinte în olandeză şi engleză, printre care unele ajunse pe diferite căi şi în română* *(amoc, gutapercă, ketchup)*.

1139 **MALAIOPOLINEZIANĂ**, după unii autori ram. de l. (cea mai cuprinzătoare) din fam. austroneziană*. Peste 100 l. — toate l. polineziene*, aproape toate cele indoneziene* şi cîteva l. melaneziene* şi anume gr. formosan* (cel puţin de E), heonesian*, hesperonesian*, indonezian de E, limbile din N ins. Celebes (în orice caz l. *tontemboan*) şi din Moluce, l. chamorro*, motu*, palauană*.

1140 **MALAYALAM** (MALABAR, MALAYALA, MALAYARMA), l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (Kerala, ins. Laccadive, Madras, Mysore); 17 020 000—22 mil. vorb. (surse diferite). Una din cele 4 l. dravidiene majore. L. oficială în statul Kerala.

În d. *pulaya* 5 vocale scurte şi 5 lungi, 37 (41) consoane (corelaţie de cantitate), 2 semiconsoane (*y*, *v̄*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv—substantiv.

D. eterogene: *kayavar, kerala de S, malabari, naayar, pulaya, yenava* (sau d. al l. tamil*). L. literară cu tradiţie îndelungată.

Nu s-a stabilit dacă derivă din faza medievală a l. tamil sau s-a desprins din dravidiană mai devreme decît aceasta. Prima atestare — inscripţie din sec. 10. Împrumuturi din sanscrită*, l. indice* (faza medie şi modernă), alte l. dravidiene, franceză*.

Alfabet dezvoltat în sec. 8—9 din scrierea indiană *grantha*.

Termenii *atol, copra* sînt de origine **M.**

1141 **MALDIVIANĂ** (DIVEH BAS, MAHL, MALEDIVĂ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. *Maldive, India* (ins. Minicoy din arh. Laccadive); aproape 85 000—100 000 vorb. (surse diferite).

Dezvoltare independentă faţă de singhaleză* (al cărei d. *divehi* este l. oficială în Maldive). Vorbită de pescari.

1142 **MALE**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 12 000 vorb.

1143 **MALGAŞĂ** (MALAGASY, MALGACHE), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de V, gr. hesperonesian*. *Madagascar, Comore;* 5 mil.—6,5 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială a Republicii Malgaşe, alături de franceză*. Izolată de celelalte l. austroneziene — situată în vecinătatea l. negroafricane.

4 (5) vocale, 24 (29) consoane (oclusive sonore cu perechi prenazalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V. Accentul (constînd în special în lungirea vocalei) pe una din ultimele 3 silabe — poate avea rol distinctiv. Alternanţe fonetice la iniţiala şi finala cuvintelor în combinaţie cu anumite afixe (prefixe, sufixe) şi în compunere. Prefixe şi sufixe verbale pentru categoriile activ-pasiv, imperativ, prezent-trecut-viitor. Unele prefixe de activ au sensuri speciale, de ex. *aha* „a fi capabil", *iha* „a deveni treptat", prefixe cauzative, reciproce, reciproc-cauzative. De la aceeaşi rădăcină se pot forma mai multe forme de pasiv cu prefixe sau sufixe cu sensuri diferite, de ex. *atérana* „a fi adus" avînd ca subiect persoana căreia i se aduce şi *atérina* „id." cu subiectul referitor la obiectul adus. Topica: verb-obiect-subiect sau subiect-verb. Expresia genitivală urmează determinatul.

15—20 d. reciproc inteligibile, aparţinînd la 2 gr. mai importante — *de E* şi *de V*, cu, 2 d. intermediare. D. *merina (ambaniándro, hova)* din gr. *de E*, vorbit în zona capitalei, a fost ales ca d. standard şi bază a l. oficiale.

Corespondenţe lexicale cu *maanyan (maanjan, maãnjãn, maãnjãn, sihong)* — l. indoneziană din SE ins. Borneo sau d. al l. dayak* — de unde ipoteza că ins. Madagascar, nelocuită de populaţii africane, ar fi fost colonizată de negustori din Borneo în sec. 4 e.n. (şi nu din Sumatra, cum se credea mai demult). Unele trăsături fonetice sînt explicate printr-un substrat bantu*. Influenţă swahili*, arabă*, indiană, engleză*, franceză.

Alfabetul arab adoptat sub înrîurire musulmană (exercitată de la mijlocul sec. 12, la început pe ţărmul de E) — folosit şi astăzi pentru d. *taimóro*. Alfabetul latin* adoptat în 1823 — ortografie aproape fonologică stabilită de misionari englezi, răspîndită prin şcoli, tipărituri.

1144 **ishiMALILIA** (ishiMALILA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 17 500 vorb.

1145 **MALOL**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee;* 3 300 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

Exemplu de structură a frazei: *ama-k anim kaiţj-e, i kaiţj-ai* „Tatăl meu mi-a dat aceasta mie, nu ţi-a dat-o ţie", lit. „tată-meu-nu-a da-ţie, el-a da-mie".

1146 **MALTEZĂ** (MALTESE, MALTESISCH), i. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*, considerat l. sau d. al arabei* maghrebiene. *Malta;* 320 000 vorb. Din 1947, l. oficială în Malta alături de engleză*.

Structura semitică* s-a păstrat în general în gramatică. Puternice influenţe romanice* asupra structurii morfosintactice (desinenţa de pl. *-i*, numeroase sufixe, folosirea it. *stess* pentru formarea pronumelui de întărire) şi fonetice care au făcut ca **M.** să fie considerată limbă mixtă. Vocabularul fundamental este semitic (numele de rudenie, numele pentru părţile corpului, fenomene naturale, conjuncţii), dar în restul vocabularului are multe influenţe romanice din d. *sicilian* al l. italiene*: *missier* „dumnezeu", *xmara* „riu", *bandal* „a balansa", italiana standard: *familja* „familie", *serp* „şarpe", *skola* „şcoală"; mai puţin din l. franceză: *sjet* „farfurie", *tirabuxu* „tirbuşon" şi engleză*: *tispelli* „a silabisi", *kitla* „căldare". Nu se poate stabili dacă l. de substrat înainte de venirea arabilor era *punica* sau un d. romanic.

Pînă în sec. 18 l. populară nescrisă (în şcoli se foloseau d. *sicilian*, italiana şi latina*). Din sec. 14 utilizată ca l. vorbită nescrisă în şedinţele primăriei locale. Procesele verbale se făceau în altă l. În biserică se folosea italiana, care a fost şi l. documentelor şi legislaţiei pînă în 1934. Începuturi literare în sec. 17 (literatură săracă, religioasă şi laică).

Ortografie în alfabet latin (singura l. semitică oficială scrisă astfel). Litere specifice: *ħ = h* mai puternic, *għ = ħ* folosit pentru lungirea vocalei. Alte litere: *č, ġ, ż = z, z = ţ, j = i, x = ş, q* = atac glotal.

1147 **MĀLTO** (MALE, RÁJMAHAL, SAURIA), l. din fam. dravidiană*, gr. de N. *India* (Bihar); 90 000 vorb.

L. tribală fără scriere. Dialecte. Influenţă munda* şi indică*.

1148 **MALU²U** (MALU('U), TOABAITA, TO'A BA(?)ITA, TOQABAITA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 4 000 vorb.

1149 **MAMBILA** (BAMEMBILA, KATOBA, LAGUBI, LUEN, MAMBERE, NOR, OMAVIRRE, TO(N)GBO, TORBI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria, Camerun;* 15 000—18 000 vorb. (surse diferite).

1150 **(io)hiMAMBWE** (KIMAMBWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Zambia;* 15 000—28 000 vorb. (surse diferite).

1151 **MAM(E)** (MEM, ZAKLAPAHKAP, ZAKLOHPAKAP, ZAKLOPAHKAP, ZAKLOPACAP), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala* (V), *Mexic* (Chiapas); 285 000—350 000 vorb.

9 vocale (4 lungi), 23 consoane, 2 semiconsoane. Accent final.

D.: *tacana (tacaneco), taquial, tlatman, tupancal, tutuapa.*

1152 **MAMPRUSI** (MAMPOUROU, MAMPRUSI, MAMPURSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. dagomba*, fie l. înrudită (CTL), sau l. din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Togo;* 85 000 vorb.

Sistem de comunicare instrumental (tobă, trompetă) numit *atumpau*, bazat pe l. akan*.

1153 **MAMVU** (MOMVU, MOMFU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Zair, Uganda;* 30 000—60 000 vorb. (surse diferite).

7 vocale, 37 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Topica: obiect-subiect-verb, substantiv-adjectiv.

1154 **MANAGALASI** (MANUGULASI), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 3 240 vorb.

1155 **MANAMBU**, l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee;* 1 448 vorb.

În varietatea *yambon* 3 vocale *(i, a, ā)*, 18 consoane (labializate, oclusive prenazalizate şi prenazalizate-labializate, ca şi kwoma*). Accent fonologic. Structura silabică (C)V(C).

1156 **MANCHĀTI** (CHAMBA, LAHUL, LĀHULĪ, MATSÁTI, MONCHĀTI, PATNI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India;* 4 400 vorb.

Numai pronumele personal subiect este inclus la verb.

D.: *manchāti, ranglōi (gōndlā, tinām).*

1157 **MANCIURIANĂ 1.** (MANCHU, MANDCHOU, MANDJOU, MANDJURISCH, MANDSCHU(RISCH), MANJU), l. din fam. altaică*. ram. tungusă*. *R. P. Chineză* (N): dispărută în sec. 20—200 000 vorb. (surse diferite).

D.: **M., M.** *colocvial (sibo)* — sau l. separată.

Scrisă abia din 1599, cînd a adoptat alfabetul mongol* puţin modificat, completat ulterior (34 semne: 6 pentru vocale, 18 pentru consoane şi 10 pentru sunete ale l. chineze*). Literatura **M.** — în special traduceri din chineză, din care a împrumutat numeroase cuvinte.

Împrumuturi **M.** în chineză (nume de vechi ranguri şi funcţii).

Scanned with OKEN Scanner

2. (TUNGUS DE SUD-VEST), gr. de l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. 2 l., în LL 1: manciuriană 1.

1158 **kiMANDA** (KIMANDA, NYASA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 10 000 vorb.

1159 **MANDARA** (AINA, MANDALA, NDARA, WANDALA, WANDARA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Camerun, Nigeria;* 30 000—40 000 vorb.

D. sau l. înrudită: gamergu*.

1160 **MANDAREZĂ** (ANDIAN, MANDAR), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 250 000 vorb.

D.: *balangnipa (taë'), binuang (taë'), madjene (andiang, ida), tjampalagian (tasing, tjempalagian), tjenrana (andian).*

1161 **MANDE**, gr. de l. din fam. nigero-congoleză*. Probabil cel mai important din *Sudanul occidental.* Adesea aceeași l. din gr. este vorbită în 6—7 state vecine de către triburi înrudite, cum se întîmplă cu multe din l. negroafricane din această reg. Multă vreme s-au distins 2 subgr.: unul meridional și altul septentrional, numite *mande-tã (mandekan)* și *mande-fu,* după cele 2 rădăcini ale numeralului „zece", dar această împărțire a fost respinsă în timpul din urmă. 29 l., în LL 27. Cele mai importante: maninka și mende.

Tonurile au un rol mai important în l. din S decît în cele din N, unde existența lor nu a fost observată multă vreme. Foarte frecvente rădăcini bisilabice. Sistem de clase nominale simplificat la extrem; afixele au fost în întregime pierdute. 2 feluri de posesie, în care se repartizează toate substantivele: alienabilă și inalienabilă (părțile capului, rudele, cu excepția soției). Compunerea este un procedeu frecvent de formare a cuvintelor. Există și un sistem destul de dezvoltat de derivare cu ajutorul sufixelor (au rol de morfeme funcționale care exprimă noțiuni ca agentul, abținerea, modul etc. sau categorii gramaticale: verbul și aspectele lui, numărul etc.). Nu au clase nominale. Topică fixă.

1162 **MANDI** (LEMANDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 2 200—2 500 vorb.

1163 **MANDYAK(O)** (KANYOP, MANDFAQUE, MANFACO, MANJACO, MANJAKU, MANJIAK), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea-Bissau, Senegal;* 85 000 vorb.

D.: *babok, bok, cur, likes-utsia, lund, papel, yu.*

1164 **MANGBAI** (MANBAI, MANGBEI, MAMBAI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun, Ciad;* 2 000 vorb.

Afixe de clasă care pot fi sufixe sau prefixe, de ex. *-ne, -no/ ne-, na-; napuga* și *puganai* au același sens „oamenii".

1165 **MANGBETU** (MAMBETTO, MANGBETTU, (N)AMANGHETU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). Numele de origine dahomeyană sau yoruba*. *Zair;* 100 000—500 000 vorb. (surse diferite).

9 vocale, 46 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri: înalt, mediu, jos. Cuvintele se termină în vocală; dacă o rădăcină se termină în consoană, pentru a face din ea un cuvînt i se adaugă o vocală, care este în general identică cu vocala radicalului (din *wur* se formează *no-wuru* „munte"). Pl. substantivelor se marchează prin schimbarea prefixului de clasă: *na-bę* „om", pl. *a-bę.* Atributul se așază înaintea substantivului determinat: *nę-ŋgo* „ochi", *ke-pi* „piele", *nę-ŋgo/ke-pi* „pielea ochiului = pleoapă"). Topica: subiect-verb-obiect.

D.: *abulu, mabisanga, ma(l)ele, majuu.*

1166 **MANGBUTU** (MOMBUTTU, WAMBUTU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Zair;* 8 000—8 700 vorb. (surse diferite).

1167 **MANGGUANGAN** (MANGUAGAO, MANGGULANGA(N)), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 3 600 vorb.

1168 **MANGISA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. sanaga*. *Camerun;* 14 000 vorb.

1169 **MANINKA** (MALINKA, MALINKE, MANDE, MANDINGUE, MANDINKA, MANENKA, MENDING(O), MENINKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC); grupată uneori cu bambara* sub denumirea *mandekan. Mali, Liberia, Guineea, Senegal, Coasta de Fildeș, Mauritania, Gambia, Guineea-Bissau, Sierra Leone;* 1 mil.—2,5 mil. vorb. (surse diferite). Una din cele 6 l. de învățămînt în Guineea. Folosită în emisiuni radiofonice. Utilizată ca l. auxiliară în Africa occidentală și în alte state decît cele menționate. În imperiul islamizat Mali se pare că **M.** era l. de prestigiu vorbită de elita politică; poporul supus își păstra l. proprie în comunicarea intertribală, folosind **M.** pentru comunicarea cu conducătorii. După căderea imperiului, **M.** a continuat să fie l. comercială de-a lungul drumurilor de negoț cu sare și cola. Etimologia propusă pentru *mandinka,* numele local al vorb. acestei l., este: *ma* „mamă" + *dank (deng, ding)* „copil", deci „copilul mamei", prin aluzie la descendența în linie maternă în vigoare la indigeni.

24 vocale (8 orale scurte, 8 lungi, 8 nazale), 20 consoane, 3 semiconsoane. Structura sila-

Scanned with OKEN Scanner

bică (C)(C)V(C). Accentul pe finală. Nu are deosebiri de gen. Distinge numai sg. de pl. (morfemul de pl. se adaugă la sg.). Viitorul se construieşte cu verbul „a veni" (*a na* „el vine", *a na ata* „el va prinde"). Numeralul 100 *(keme)* este împrumutat din berberă*. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. Lexicul se dezvoltă permanent pe baza compunerii şi a derivării: *samakulû* „avion" = *sama* „cer" şi *kulû* „corabie", *dunyarotee* „viaţă, existenţă" = *dunya* „lume" şi *rotee* „a tăia". Prin reduplicare se crează cuvinte imitative: *menemene* „furnică", *gbigbi* „bufniţă".

D.: *konya, koranko (k(o)uranke, kuranko), lele, manya, mau, minya, sidya, wasulu.*

A împrumutat numeroase cuvinte din araba* clasică, portugheză*, franceză* şi engleză*, adaptate la structura fonetică şi gramaticală a l. M.: *ministiri, koperatifu, kanape, kilometere, lekoli* (< fr. *l'école*).

A folosit alfabetul arab* (citeva texte); astăzi utilizează alfabetul latin*.

1170 **MANKANYA** (BOLA, BRAME, BULAMA, BURAM(A), MANCAGNE, MANCANHA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Guineea-Bissau;* 16 800 vorb.

D.: *burama, shadal (sadar).*

1171 **MANMANUA** (MAMANUA, MAMANWA), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 1 000 vorb.

În varietatea *agusan* 4 vocale, 14 consoane, 2 semiconsoane. Radicalele verbale se pot împărţi în 8 clase, după cum se combină sau nu cu afixe specifice de diateză. Topica: verb-subiect-obiect.

1172 **MANO(N)** (MA(A), MAH, MAWI, MIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*. *Liberia, Guineea;* 150 000—450 000 vorb. (surse diferite).

1173 **MANOBO** (~ DIN AGUSAN, AGUSAN MANOBO), l. sau d. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao—prov. Agusan); peste 70 000 vorb. împreună cu dibabaon* şi libagnon*.

1174 **MANSAKA** (MANDAKA), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 35 403 vorb.

D.: *karanga(n), ma(na)gosan, mansaka, pagsupan.*

1175 **MANUBARA,** l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 2 255 vorb.

D.: *koriko, manubara* (reciproc inteligibile).

1176 **MANX** (~-GÄLISCH, MANNOIS), l. indo-european* din fam. celtică*, gr. *gaelic.* Ins. *Manx* din Marea Irlandei; dispărut recent.

Vocabular puternic influenţat de latină* (misionari creştini începînd din sec. 5), l. nordice vechi (începînd din sec. 9) şi engleză*. Se deosebeşte mai mult de irlandeză* decît scoţiana*.

Poeme elegiace şi cîntece populare.

Ortografie fonetică cu litere din alfabetul englez.

1177 **MAO (DE NORD)** (AMAN, FADIRO, GANZA, GANZO, GWAMI, KOMA, MAYO, SIGGOYO), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. koman* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Etiopia;* 5 200—14 000 vorb. (surse diferite).

D.: *dokonu, kere, phosko, shurri.*

1178 **MAO DE SUD** (ANFILLO, BUSA-S(H)I), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 1 000—3 300 vorb. (surse diferite).

1179 **MAORI¹** (~ DIN INSULELE COOK, KUKI AIRANI), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Insulele Cook, Noua Zeelandă;* 21 750 vorb. (1966). Nu există nume indigen pentru întregul gr. de d. din ins. Cook. Forma transliterată *kuki airani* a fost acceptată multă vreme ca denumire a regiunii şi a l.

Reciproc inteligibilă cu maori²* din Noua Zeelandă (care e posibil să fi fost colonizată din ins. Cook), împreună cu care formează un subgr.; unele inovaţii gramaticale comune, dar şi deosebiri fonetice, lexicale şi de structură. În d. *rarotongan* 5 vocale cu perechi lungi şi 9 consoane; structura silabică (C)V; topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D. (reciproc inteligibile): *aitutaki, atiu, mangaia, manihiki-rakahanga, mauke, mitiaro, rarotongan; penrhyn (tongareva)* — d. divergent sau l. separată. D. *rarotongan,* vorbit în centrul administrativ, a devenit l. standard, datorită în parte folosirii sale de către misionari în serviciul religios şi la traducerea textelor bisericeşti (la sfîrşitul sec. 19 exista o traducere integrală a *Bibliei* în acest d.) şi utilizării sale în şcolile de pe lîngă biserici. Adoptarea sa ar fi dus la nivelarea mai vechilor diferenţe dialectale.

Nu a avut scriere; pentru memorizarea cîntecelor se foloseau corzi cu noduri. Ortografia oficială actuală bazată pe d. *rarotongan.*

1180 **MAORI²** (~ DIN NOUA ZEELANDĂ, MAAORI), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Noua Zeelandă;* 100 000—200 000 vorb. (surse diferite), toţi bilingvi — vorbesc şi engleza*. Nu mai e vorbită decît de cea jumătate din populaţia de origine maori din Noua Zeelandă (păstrată în special în zonele rurale). L. cu prestigiu — cea mai importantă l. polineziană.

Reciproc inteligibilă cu maori¹* din Ins. Cook (de unde e posibil să fi fost colonizată Noua Zeelandă), împreună cu care formează un subgr. — unele inovaţii gramaticale comune,

Scanned with OKEN Scanner

dar şi deosebiri fonetice, lexicale şi de structură.

5 vocale cu perechi lungi, 9—10 consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V_1(V_1)(V_2) — numai silabe deschise: nu are grupuri consonantice şi consoane finale de silabă; numeroase şi lungi combinaţii de vocale (inclusiv de vocale identice) — sînt posibile fraze întregi formate numai din vocale, de ex. *aua ao i aa ai ia* „acele hoarde (amintite înainte) pe care el le-a alungat". Accentul pe silaba iniţială a fiecărui morfem de bază. L. izolantă — structură mai simplă decît alte l. polineziene, cum ar fi samoana* sau tongana*. Nu există o morfologie a cuvîntului, ci numai un nivel morfosintactic care priveşte distribuţia morfemelor în unităţi (expresii morfematice). Cca 50 particule antepuse sau postpuse bazelor lexicale. În funcţie de compatibilitatea cu diferite particule, bazele lexicale se împart în 5 clase: substantive, universale, locative, personale şi „stative". Cu ajutorul unor particule asemănătoare sufixelor derivative se pot forma substantive de la „universale" (care pot fi tratate ca active sau pasive). Are articol, „pronume" posesive, demonstrative. Particule subordonatoare cu rol asemănător conjuncţiilor şi care ocupă primul loc în propoziţie. Aspect verbal foarte dezvoltat: „inceptiv", perfect, deziderativ, trecut şi non-trecut, prescriptiv, imperativ. Particule asemănătoare cu adverbele — de mod (intensitate, durată, continuitate), direcţie (prin raportare la vorbitor), poziţie (faţă de vorbitor sau/şi de interlocutor). Propoziţiile pasive sînt foarte frecvente. Reduplicarea este un procedeu mult folosit. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *din North Island* (cu diferenţe interne minore de structură, care nu împiedică înţelegerea), *din South Island* — dispărut.

Primele tipărituri — din 1815 (caracter religios). Actualmente scrieri beletristice, ziar în mai multe l. polineziene. Predată în unele şcoli şi în universitate.

Nu a avut scriere; ca şi în alte zone din Pacific, pentru a transmite mesaje se foloseau combinaţii de obiecte cărora li se conferea o valoare simbolică, iar pentru a socoti genealogiile se recurgea la beţişoare sau corzi cu noduri. În prezent alfabet latin* — ortografie stabilită de misionari.

1181 **MAPE**, l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 4 600—6 000 vorb. (surse diferite).

D.: *fuckac, naga* (dispărut), *nigâc.*

1182 **MAQUIRITARE** (MAKIRITARE, MAQUIRITAI), l. amerindiană din fam. caraibă*. *Venezuela;* 1 000 (?) vorb.

D.: *cunuana, decuana (wainungomo), iduruana, maitsi, mayongong (yecuana).*

1183 **MARA** (LAKHER, ZAO), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 1 100 vorb.

D.: *hawthai, mara, tlongsai.*

1184 **MARAM**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 5 000 vorb.

1185 **MARANAO** (I(L)LANUN, ILLANOS, LANAO, LANUN, MALANO, MARANAW, MELANAO, RRANAO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao), *Indonezia* (ins. Borneo); 250 000 vorb.

Reciproc inteligibilă cu maguindanao*. Marca de predicat *i* este un morfem diferit de marca de subiect: *So watag i tuminindig* „Copilul a fost acela care s-a ridicat", lit. „art. hot. copil art. hot. ridicat". Set complet de particule „cazuale" care introduc sintagmele substantivale, marcînd autorul *(o)*, obiectul *(sa)*, referentul sau instrumentul acţiunii *(ko)*, atunci cînd acestea constituie centrul tematic al propoziţiei, şi respectiv indicînd tema *(so)*; relaţiile cazuale sînt marcate în această ultimă situaţie prin afixe verbale.

D.: *i(l)anun (illanos, lanun), maranao.*

Deşi vorbită în zona de cultură musulmană, unde influenţa spaniolă* a fost mult mai redusă, are totuşi 5,3—5,9% din lexic împrumutat din spaniolă (956—1 068 dintr-un total de 18 000 cuvinte).

1186 **MARARIT** (ABIRI, ABIYI, EBIRI, MARARET, MERARIT), l. din fam. nilo-saharianâ*, gr. nilo-charian*. *Ciad, Sudan;* 42 000 vorb.

D.: *abuSharid.*

1187 **MARATHĪ** (MAHRĀTTE), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de S. *India* (Maharashtra, Madhya Pradesh, Mysore, Andhra Pradesh); 28,5 mil.—45 mil. vorb. (surse diferite). Una din cele 14 l. oficiale regionale din India; l. maternă pentru 7,57% din totalul populaţiei.

Păstrează sistemul cu 6 vocale. Nu are vocale nazalizate (în d. *konkani* da). În varietatea *poona* 10 vocale orale scurte, 3 lungi, 6 nazale scurte; 36 consoane (aspirate oclusive surde şi sonore, nazale, lichide; oclusive, laterală şi nazală retroflexe); 2 semiconsoane.

D.: **M.** *din Deccan (dekini, des(h)i), konkan(i) (goanez, gomataki)* — diferit, considerat şi l. separată, *konkan standard (bankoti, konkan central, kunabi, nordic), varhādī-nāgp(o)uri.* Opoziţie l. vorbită — l. scrisă (împrumuturi din sanscrită*).

Cea mai veche inscripţie — sec. 12. Scrierea *devanāgarī.* Poezie bogată.

1188 **MARBA** (MARFA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad;* 4 000—4 750 vorb. (surse diferite).

Scanned with OKEN Scanner

1189 **MARCHIZANĂ** (MARQUESAN, MARQUISIEN), l. sau gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Polinezia franceză* (ins. Marchize, Tahiti); 5 000 vorb. (?) (1967).

Apropiată de tahitiană* şi hawaiiană* (mai ales **M.** *de S*). Printre l. polineziene cu cel mai mic număr de consoane (8) alături de hawaiiană.

2 gr. de d. (l.) reciproc inteligibile: *de N* (ins. Nukuhiva (Nuku Hiva), 'Uapou, 'Uahuka) şi *de S* (ins. Hiva'oa (Hiva Oa), Fatuhiva, Tahuata), cu diferenţe minore între insule sau în interiorul lor, de la o vale la alta (suficiente pentru ca vorb. lor să fie ridiculizaţi de vecini). Poziţia dialectelor încă solidă, deşi ameninţată. D. din insulele mari (Nukuhiva şi Hiva'oa) se bucură de prestigiu şi sînt imitate de ceilalţi vorb., ceea ce a dus la împrumuturi de forme şi la înmulţirea variantelor pentru acelaşi cuvînt.

Se pare că **M.** a sărăcit faţă de perioada primelor contacte cu europenii (lexicon bogat din 1799). Împrumuturi din engleză* în prima jumătate a sec. 19, apoi din franceză*. Unele influenţe tahitiene.

Nu a avut scriere — pentru măsurarea timpului, consemnarea genealogiilor, rememorarea cîntecelor se foloseau ca auxiliare cu funcţie mnemonică corzile cu noduri, care ajunseseră în ins. Marchize la cel mai mare grad de diferenţiere funcţională din Oceania.

1190 **MARGI** (BUXIDIM, MARGHI, MARGUI, MIRKI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL), sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria* (NE); 151 000 vorb.

6 vocale, 86 consoane, 4 semiconsoane. 3 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

1191 **MARI** (CEREMISĂ, ČEREMISSISCH, CHEREMIS, MARÍJISCH, MARIJSKIJ, TCHÉRÉMISSE, TSCHEREMISSISCH), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. volgaic. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Mari (Ceremisă), Başkiră, Tătară, Udmurtă (Votiak), R.S.F.S.R.); 546 000 vorb. L. oficială în R.S.S.A. Mari alături de rusă*.

În *d. de E* 8 vocale, 18 (24) consoane (oclusive şi africate numai surde; o oclusivă sonoră apare într-o singură poziţie — ca rezultat al neutralizării opoziţiei oclusive surde-spirante sonore după nazală). În *d. de V* 10 vocale (din care 2 reduse), 18—23 consoane (surse diferite) (consoane palatalizate; oclusive şi africate sonore numai ca variante condiţionate; structura silabică (C)V(C); accent în general pe orice silabă. În ambele d. o singură semiconsoană (*y*), un fel de armonie vocalică (după principiul labializării în *d. de E* şi al palatalizării în *d. de V*). Opoziţia vocală redusă anterioară—posterioară în **M.** actuală domină rădăcina cuvîntului fino-ugric.

Pl. dezvoltat de la forme lexicale (cuvinte); dual. 7—13 cazuri (surse diferite): 3 gramaticale, 3—5 locative, 1—5 adverbiale. Flexiune verbală foarte complexă — 4 moduri: indicativ, imperativ, condiţional, deziderativ, la care se adaugă solicitativul numai la pers. 2. Verbe negative. Distincţie între acţiuni „văzute" şi „presupuse". 6 timpuri trecute. Aspect exprimat perifrastic — posibilă influenţă turcică*. 31 auxiliare. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. (diferenţe în fonetică şi lexic, mai puţin în morfosintaxă): *de E* — împreună cu care se grupează d. *de cîmpie (lugovo-vostočnyj, meadow, olik-mari, wiesen-(ost)čeremissisch)* — la S de Volga (80% din totalul vorb. de **M.**; mai multe împrumuturi din tătară* şi başkiră*) şi *de V (bergčeremissisch, de munte, gornomarijskij, hill, kuku-mari)* — la N de Volga (mai multe împrumuturi din ciuvaşă* şi rusă, cca 1 000 cuvinte proprii).

L. scrisă neunitară pînă în 1930 (bazată pe cîte un grai local) — varianta literară standard actuală se bazează pe *d. de E*; variantă secundară pe baza *d. de V*.

Cele mai vechi împrumuturi — iraniene*. Peste 1 000 împrumuturi turcice — contacte cu ciuvaşa 700 e.n.—sec. 19 (împrumuturi în special în sec. 8—13): împrumuturi din bulgara veche* de pe Volga şi Irtiş, tătară (1236—1552), rusă (din sec. 16 şi mai ales 18—19). Creaţii proprii (calcuri după rusă). Atestări din sec. 18 (tipărituri).

Alfabetul rus cu litere suplimentare (de ex. *ă, ö, ÿ, oĕ*).

1192 **MARIND** 1. (~ DE SUD-EST, TUGERI), l. papua* din *stock* marind* 2. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 6 000 vorb.

Genul natural cuprinde 4 categorii: 1. masc. uman; 2. fem. uman şi animale; 3. inanimat; 4. inanimat prin excelenţă; se exprimă în general prin alternanţe ale vocalei mediale sau/şi finale a determinanţilor numelui (de ex. adj. „luminos" are formele: *akek, akuk, akak, akik*). Cîteva forme verbale marchează în acelaşi fel genul subiectului la sg.: *epiziget* „el doarme", *upiziget* „ea doarme". La numele de rudenie diferenţele de sex sînt exprimate prin aceleaşi alternanţe (*-anem* „bărbat", „el", *-anum* „femeie", „ea", *-anim* „lumea, oamenii", „ei, ele"). Numai primele 2 genuri au pl. diferit de sg. (acelaşi pentru ambele, coincide cu genul 4.). Şi articolul hotărît are forme diferite de gen: *patur-epe papeska* „tînărul mic este", *kivasom upe papuska* „tînăra mică este". În schimb, prefixul verbal de subiect pers. 3 nu este în general diferenţiat în gen. La numele de rudenie posesia este exprimată prin pronume

Scanned with OKEN Scanner

prefixate, care au forme diferite pentru cele 3 persoane, indiferent de gen şi număr: *na-zeb* „nepotul meu, nostru", *ha-zeb* „nepotul tău, vostru", *i-zeb* „nepotul ei, lui, lor". La celelalte nume posesia se exprimă prin prepunerea unui pronume independent sau a unui nume urmat de o particulă genitivală: *anim end igiz* „numele bărbatului", lit. „bărbat-al-nume", *oh end igiz* „numele tău", lit. „tu-al-nume". O serie de verbe exprimă obiectul pronominal prin prefixarea sau infixarea unor variante ale pronumelor: *na-sak* „a mă (ne) lovi", *ha-sak* „a te lovi", *u-sak* „a-l (o) lovi", *i-sak* „a vă (-i) lovi", *kaha-n-ib* „a mă (ne) lega", *kaha-h-ib* „a te lega", *kaha-z-ib* „a vă (-i) lega", *kah-ib* „a-l (o) lega".

4 d., printre care *gawir*.

2. (YAQAY-MARIND-BOAZI), gr. de l. papua* cu rang de *stock* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee), *Papua-Noua Guinee;* 18 000 vorb.

6 l., în LL 3: boazi, marind **1.**, yaqay. După alte păreri ar include şi l. suki* (vezi şi suki-gogodala*).

Preponderenţa prefixelor asupra sufixelor (prefixele au funcţia majoră în indicarea subiectului la verbe). Pe lîngă indicarea obiectului la verbe prin afixe, baza verbală suferă schimbări în funcţie de numărul obiectului. Gen şi clase. Genul indicat prin alternanţa vocalei interioare.

1193 **MARING¹ 1.** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 1 500—2 350 vorb. împreună cu khoibu*.

2. subdiviz. a gr. naga-kuki-chin*. 3 l., în LL 1: tśaphung.

1194 **MARING²** (KARABA-KAMBEGL, YOADABE-WOTOARE), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 4 500 vorb. (1960).

1195 **MAROVO,** l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (New Georgia, Vangunu); 3 000 vorb. ? plus 2 000 ? ca a doua l.

D.: *(m)bareke ((m)bariki), marovo, vangunu.*

1196 **MARSHALLEZĂ,** l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. micronezian*. *Insulele Marshall;* 19 000 vorb. (1967).

Una din cele mai bine descrise l. micronezience — prezintă trăsăturile generale ale celor mai multe l. din gr. 4 vocale cu realizări diferite în funcţie de consoanele învecinate, 21 consoane (labializate, palatalizate etc.), 2 semiconsoane. Reduplicarea — rol gramatical foarte important (de pildă în formarea perechilor intranzitive de la rădăcini verbale tranzitive sau a pl. verbelor „stative", pentru a indica opoziţii de dimensiune (gros-subţire, mare-mic, lat-îngust, lung-scurt), în derivarea unor verbe de la nume, a unor forme speciale de numerale). Clase şi subclase nominale şi verbale: distincţia alienabil/in~ în exprimarea posesiei, comună l. austroneziene; perechi de verbe indicînd direcţia: în sus/în jos, înainte/înapoi, spre ocean/spre uscat, spre ocean/spre lagună, spre interior/spre lagună, după punctele cardinale sau în raport cu vorbitorul şi cu interlocutorul. Sistemul demonstrativ (care exprimă la pl. şi distincţia [± Uman]) indică apropierea de vorbitor şi de interlocutor, de unul din ei, de nici unul, sau caracterul vizibil/in~ (inclusiv situarea în trecut). Verbele „distributive" arată răspîndirea în timp şi spaţiu — frecvenţa, intensitatea, discontinuitatea etc. La pronume exprimarea pl. se face prin sufixe diferite, după cum este vorba de 2, 3, 4 sau mai multe persoane. 15 categorii de elemente preverbale. Pronumele subiect este prefixat primului element din propoziţie, pronumele-obiect urmează radicalele tranzitive. Compusele cu numerative tipice pentru l. micronezience reprezintă în **M.** un arhaism.

2 d. principale: *ralik* şi *ratak*, coincizînd cu cele 2 şiruri de insule (de E şi de V), cu diferenţe mai mici decît în ponapeană* (mai ales fonologice — reprezentînd corespondenţe sistematice — şi lexicale); diferenţe dialectale minore în special între ins. Njelang şi Mejit.

1197 **MASA** (MASANA, WALAI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad, Camerun;* 52 300 vorb.

D.: *bana(na), yagoua.*

1198 **MASABA** (LUMASABA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda, Kenya;* 254 000—487 000 vorb. (surse diferite).

D.: *uluBukusu, uluBuyu, uluDadiri, luGisu (gishu), uluKisu.*

1199 **MASAKIN** (MESAKIN), l. din fam. kordofaniană*, gr. talodi **2.***. *Sudan;* 10 000 vorb.

1200 **MASALIT** ((KAANA) MASALA, MASSALIT), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. maban* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan, Ciad;* 100 000 vorb.

1201 **MASENREMPULU,** l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 250 000 vorb.

D.: *batulapa, duri, enrekang, kasa, leta, maiwa.*

1202 **MASHASHA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *?;* 13 000 vorb.

1203 **MASHI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 4 000—5 000 vorb. (surse diferite).

1204 **MASSACHUSETT,** l. amerindiană dispărută din fam. algonkină*. *S.U.A.* (Massachusetts).

L. minoră, dar celebră din cauza *Bibliei* lui Eliot, prima traducere modernă (1663)

Scanned with OKEN Scanner

într-o l. amerindiană şi prima *Biblie* tipărită în S.U.A. Dificultăţi mari la traducere: *nummatchekodtantamoonganunnonoas* „iubirile noastre", *kommogkodonattootummooetiteaonganunnonash* „întrebarea noastră".

Din **M.** engleza* a împrumutat *menhaden, mugwump, powwow, squash, succotash.* Numele unui stat din S.U.A., *Massachusetts.*

1205 **MATACO 1.** l. amerindiană din fam. cu acelaşi nume. *Argentina, Paraguay, Bolivia;* 10 600 vorb.

6 vocale, 26 consoane. 3 serii de oclusive: surde, aspirate şi glotalizate. 2 semiconsoane. Structura silabică frecventă CVCV. Rar grupuri consonantice. Cazurile se exprimă prin topică şi prin context (intonaţie). Cuvintele sînt izolate dar uneori între prima şi a doua silabă este incorporat verbul *ihi* „a fi": *oiamej,* lit. *o* „eu", *i...ej* „locuiesc", *am* „cu tine". Conjugare cu prefixe pentru indicarea persoanei. Pentru timpuri şi alte valori (mişcarea, reciprocitatea, direcţia) se adaugă diferite cuvinte. Morfologia nu are mijloace pentru a preciza relaţiile gramaticale şi cazul (nu are cazuri: *waj ihi* „este apă (în ulcior)" şi *ihi waj* „este în apă (ca un peşte)"). Nu face distincţie de număr la pronume: „eu" = „noi", „tu" = „voi". Lexicul prezintă categorii care, comparate cu categoriile semantice ale l. indo-europene*, pot părea ciudate: *lehi* înseamnă „borcan", „curte", „carte", adică „recipient" în sens foarte general, *sakanej* „a despuia", „a fura", „a lega", „a reuşi", *ma* „a dormi", „a pleca". Unele cuvinte au forme diferite în funcţie de sexul vorbitorului.

2. fam. de l. amerindiene din *phylum* macropanoan*. 7 l., în LL 1: mataco **1.**

1206 **MATAKAM** (BULAHAI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Camerun;* 56 000—60 000 vorb.

1207 **chiMATENGO** (KIMANTEGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Mozambic;* 58 000 vorb.

1208 **MATLATZINCA** (PIRINDA), l. amerindiană din fam. otomiană*. *Mexic* (Mexic); 2 000 vorb. (1940).

1209 **kiMATUMBI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 41 000—70 000 vorb. (surse diferite).

1210 **chiMAVIHA** (chiMABIHA, MAVIA, MAWIA, kiMAWIHA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. chiMakonde*. *Mozambic, Tanzania;* 70 000 vorb.

1211 **MAWAK,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 010 vorb.

1212 **MAYA** (ITZA, MAYO, MOPAN, PATUNC, PETEN, PUNCTUNC, TTZAE, YUCATAN(A), YUCATANICE, YUCATANO, YUCATEC(A), YUCATECO, YUCATÈQUE, YUCATESE), l. din fam. mayan*. *Mexic* (Yucatán, Campeche, Quintana, Roo, Chiapas, Oaxaca, Tamaulipas, Zacatecas), *Belize, Guatemala* (Peten); 300 000—350 000 vorb. (surse diferite).

11 vocale (5 lungi), 21 consoane (sunete caracteristice: consoane cu ocluziune finală a glotei), 2 semiconsoane. Accent pe finală. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *icaiche, itza, lacandon, mo(a)pan, yucatec(maya).* D. sudice aparţin unei populaţii care la venirea spaniolilor atinsese cel mai înalt nivel de civilizaţie indigenă din America (sec. 4—14). Monumente arhitectonice şi plastice. Din sec. 16 importantă literatură. *Chilam Balam* (sec. 16) este o expresie a cunoştinţelor şi înţelepciunii tradiţionale (istorie, legende, cronică).

Scriere precolumbiană celebră. Păreri diferite cu privire la tipul de scriere: unii cred că e numai un sistem ideografic şi de aceea nu se poate descifra fără o inscripţie bilingvă sau un text dintr-un i. cunoscut; alţii că e un sistem mixt, ideografic şi fonologic. Greu de descifrat (parţial au fost descifrate numele punctelor cardinale, de culori şi cîteva cuvinte) pentru că nu s-a reconstituit vechea l. **M.** (se cunoaşte o singură variantă *yucateco colonial*). Nu se ştie dacă scrierea **M.** a fost folosită pentru mai multe i. şi care au fost acelea. Numeroase inscripţii pe basoreliefuri şi 3 manuscrise pe foi de agavă păstrate la Dresda, Paris şi Madrid.

Din **M.** provin *henequén, huracán* şi poate *cigarro,* cuvinte răspîndite din spaniolă* în multe l. Multe cuvinte **M.** în spaniola din Mexic (Yucatán): *acalché, balché, chichibé,* influenţată de l. **M.** şi în fonetică (intonaţie, consoane ca ocluziunea finală a glotei).

1213 **MAYAN,** fam. de l. amerindiene din *phylum* penutian*. *Mexic, Guatemala, Honduras;* 2 mil. vorb. 25 l., în LL 24. Cele mai importante: maya, quiché, mam(e), tzeltal, tzotzil.

L. ce folosesc, ca şi l. din fam. uto-aztecan*, în anumită măsură prefixe (subiecte, obiecte şi posesori) şi în mare măsură sufixele. Unele l. au pentru „noi" forme inclusive („tu şi eu") şi exclusive („eu şi el"). Unele l., ca mixe*, zoque*, fac distincţie între subiectul unui verb tranzitiv şi cel al unui verb intranzitiv prin forma pe care o capătă pronumele asociat afixat.

1214 **MAYOGO** (MAIGO, MAYGI-MUNGU, MOUNGOU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Zair;* 46 000 vorb.

Substantivul se deosebeşte de verb prin topică.

Scanned with OKEN Scanner

1215 **MAZAHUA,** l. amerindiană din fam. otomiană*. *Mexic* (Mexic, Michoacan); 80 000 vorb. (surse diferite).

15 vocale (6 nazale), 35 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Armonie vocalică.

1216 **MĀZANDARĀNĪ** (MAZANDÉRAN), i. indo-european* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de NV. *Iran* (M. Caspică); 1,3 mil. vorb.? împreună cu ghîlaki*.

1217 **MAZATEC(O),** l. amerindiană din fam. popolocan*. *Mexic* (Oaxaca, Puebla); 85 000 vorb.

28 vocale (4 nazale), 14 consoane (oclusive aspirate, glotale, prenazalizate). Oclusivă labiovelară *kw* în opoziţie cu *p*. 4 tonuri cu valoare fonologică. Are un limbaj special şuierat, cu ajutorul căruia se comunică la distanţe mari. Topica: verb-obiect-subiect, substantiv-adjectiv.

D.: *amawtla, huautla de Jiménez, mazatlán de Flores, San Jerónimo Tecoatl, San Miguel Huautla, San Miguel Soyaltepec, San Pedro Ixcatlán, Santa Maria Jiotes.*

1218 **MBA** ((KI)MANGA, BAMANGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair;* 16 000 vorb. (1966).

10 vocale, 25 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri. Sistem de sufixe de clasă. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

1219 **MBAAMA** (BAKOTA, MBAMBA, baMBAAME), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon;* 12 000 vorb.

1220 **MBAI** (BAI, DANBO, MBAY(E), PAMBAI, SARA MBAI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Republica Centrafricană;* 73 000 vorb.

1221 **MBANGWE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 2 000 vorb.

1222 **MBANJA,** i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*, considerat fie d. al l. banda*, fie l. înrudită. *Zair;* 72 000—81 000 vorb.

1223 **MBATI** (liSONGO, iSONGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Republica Centrafricană;* 15 000 vorb.

1224 **liMBEDE** (MBETE, OBAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon, R. P. Congo;* 20 000—45 000 vorb. (surse diferite).

1225 **MBEMBE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 43 000 vorb.

7 vocale (2 lungi), 27 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri.

1226 **MBIMU,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 14 000—16 500 vorb.

D.: *bangantu de nord, medjime (me(n)-dzime), mpiemo (bidjuki), mpompo (bombo).*

1227 **kiMBO** ((K)IMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo;* 2 000 vorb.

1228 **loMBOLE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. 90 000—100 000 vorb. (surse diferite).

D.: *iuja, keembo, nkembe.*

1229 **esiMBOWE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 5 000—5 500 vorb. (surse diferite).

1230 **MBUGWE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 7 400 vorb.

1231 **MBUM,** l. din fam,. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun;* 20 000 vorb.

Urme clare de sufixe de clasă (de ex. *-m* pentru numele de substanţe: *nu-m* „grăsime", *ndu-m* „sare"), dar fără schimbarea lor la pl.

D.: *babal, gongo, kare, kepere, nger, njal, pani, pondo, tale.* Servea ca un fel de *lingua franca* locală pentru ţăranii nemahomedani care-şi păstrau l. proprii.

1232 **chiMBUNDA** (kiMBUNDA, (gi)MBUNDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola, Zambia;* 24 000—25 000 vorb. (surse diferite).

1233 **uMBUNDU** (m'BUNDO, DONGO, KIMBUNDA, MBALI, MBARI, NANO, kiNDONGO, QUIMBUNDO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola;* 1 mil.—1,5 mil. vorb. (surse diferite). Se pare că este folosită în şcoală.

D.: *njinga.* D. sau l. înrudite: ngola*, kiSama*.

1234 **MBUNGA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 10 000 vorb.

1235 **shiMBWERA** (MBWELA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 36 000 vorb.

1236 **MEDLPA** (HAGEN, MOGLEI), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 90 775 vorb.

D.: *aua, gawigl (kauil), medlpa, tembagla.*

1237 **MEHEK** (DRIAFLEISUMA, INDINOGOSIMA, ME'EK), l. papua* din *phylum* Sepik superior*. *Papua-Noua Guinee;* 3 450 vorb.

1238 **MEITHEI** (KAḪṬE, MAILHAI, MANIPURI, MEITHLEI, MĒKHALI, MĒKLĒ, PŌṆṆA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (NE); 240 000—315 000 vorb.

Scriere din sec. 18. Puternic influenţată de l. bengali*.

1239 **MEKAN** (BACHUMA, DAIM, DURMA, GOLD(E)A, M(I)E'EN, MEN, MEQAN, MIEKEN, SOGORE, S(H)URO, SURBM, SURMA, TESHİNA, TISHANA, TISHENA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* *Etiopia, Sudan;* 38 000 vorb.

D. sau l. înrudite: murzu*, tirma*, zulmanu*.

1240 **MELANEZIAN**, gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Melanezia*. 250 l. — mai multe sute de l. (surse diferite); nici o l. deosebit de importantă; fijiana* considerată l. M. tipică. Ultimele dintre l. austroneziene care au atras atenţia lingviştilor — descrise abia în 1861 de Hans Conon von der Gabelentz, căruia i se datorează şi denumirea. Majoritatea l. M. — total nedescrise sau cu descrieri sărace.

Grupare mai curînd teritorială decît genealogică, definită lingvistic negativ (l. *non*-polineziene* şi *non*-papua*, deoarece în Melanezia se vorbesc şi cîteva l. din gr. polinezian sau din fam. papua) — accepţia lingvistică mai îngustă decît cea geografică şi diferită de cea etnică. Nu este cert dacă toate l. denumite M. prin tradiţie alcătuiesc împreună un singur gr. de l. legate prin geneza şi prin trăsăturile lor lingvistice. Trăsături comune cu l. polineziene (inovaţii fonologice comune numai acestor 2 gr., dar şi diferenţe; l. polineziene considerate o dezvoltare mai recentă din l. M.), respectiv cu l. micronezienе* (considerate uneori subgr. al l. M.). După alte păreri l. M. nu ar aparţine toate aceluiaşi gr. — 8 dintre ele (fijiana, rotumana*, *mota*, *efate*, *kerebuto*, lauana*, malu?u*, motu*) ar aparţine unei ram. malaiopolineziene* (împreună cu toate l. polineziene — cu care ar forma gr. heonesian* — şi cu aproape toate l. indoneziene — deşi după alţi autori se deosebesc de acestea), celelalte l. M. repartizîndu-se în restul de 39 ram. ale fam. austroneziene.

Trăsături comune şi particularităţi proprii fiecărei l. Sursele existente — nesatisfăcătoare pentru studierea trăsăturilor fonologice. În l. M. din Noua Caledonie vocale nazale cu statut de foneme, inventare consonantice reduse în poziţie medială şi mai ales finală faţă de cea iniţială, structura silabică CV, -CVC. În multe l. M. opoziţie de sonoritate la oclusive dublată de prenazalizarea sonorelor. Omogenitate de structură. Ar aparţine tipului gramatical proto-oceanic (Melanezia ar putea fi patria primitivă a vorb. proto-l. din care ar deriva l. oceanice actuale). L. aglutinante. Cel puţin 2 clase nominale (alienabil/in~) care se manifestă în combinaţii cu diferite tipuri de posesive; clasă nominală specială cuprinzînd numai nume de obiecte care pot fi mîncate, inclusiv fumate. Au articol (mai curînd un fel de mărci nominale), demonstrative (fără paralele în Indonezia). Numeroase afixe şi particule (prefixe care nuanţează diferit sensul radicalilor verbali, prefixe cauzative, sufixe de tranzitivitate). Distincţie re-l/i~. Topica de bază: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv. Puţine concordanţe lexicale (pronumele derivă însă din forme originare comune). Vocabulare ample — mare bogăţie de forme.

Posedă registre onorifice. Oarecare literatură cultă abia în ultima vreme (primul roman într-o l. M. — apărut în 1970).

Se presupune că populaţiile M. ar fi vorbit la origine l. ne-austroneziene şi anume papua. Ipoteza potrivit căreia l. M. actuale ar deriva din *pidgin*-uri rezultate prin suprapunerea unei componente austroneziene peste un substrat papua nu se bazează însă pe nici o probă lingvistică. Specimene de vocabulare din arh. Noile Hebride şi Solomon de la sfîrşitul sec. 16—începutul sec. 17. Unele l. M. au suferit influenţe polineziene (de pildă d. orientale şi centrale ale l. fijiene); unele elemente engleze* prin intermediul diferitelor varietăţi de pidgin-English*.

Influenţe M. asupra unor l. polineziene (influenţa l. iai* asupra l. uveane de vest* în sistemul consonantic) sau papua (prin traduceri religioase făcute de misionarii din Melanezia). Unele l. M. au dat naştere la *pidgin*-uri indigene (de ex. motu*) sau au contribuit la formarea anumitor varietăţi de pidgin-English *(neo-melanezian, neo-solomonic)*.

1241 **MELE** (~-FILA, VILA), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Vanuatu* (satul Mele din ins. Efate, ins. Fila; ins. Mele—aproape părăsită); peste 1 500 vorb.

D.: *fila*, *mele*.

1242 **MENDE** (BOUMPÉ, HULO, KOSSA, KOS(S)O, MENDI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Sierra Leone*, *Liberia;* 586 000—1 mil. vorb. (surse diferite).

Fenomen intonaţional suprapus tonurilor propriu-zise. Alternanţă consonantică cu funcţie aproape identică cu cea din loma*, complet opusă celei din kpelle*.

D. sau l. înrudită: bandi*.

Se scrie cu ajutorul a aproximativ 190 semne silabice simple, inventate de un croitor musulman — singurul dintre silabarele africane care se citeşte de la dreapta la stînga. Foloseşte şi transcrierea cu alfabetul „Africa".

1243 **MENDI** (ANGAL HENENG), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 25 000—30 000 vorb. (1960) (surse diferite).

1244 **MENEMO** (CHUBO, baMETA, MUTA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 15 000 vorb.

1245 **MENTAWAI** (MENTAWEI), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Mentawai); 50 000 vorb.

D.: *sakalagan*, *saumanganja*, *silabu*, *simaleoi*, *taikaku*.

1246 **MENYE**, l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee;* 10 000 vorb.

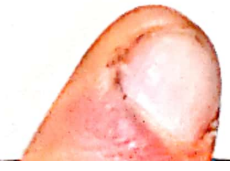

Scanned with OKEN Scanner

1247 **kiMERU** (kiMERO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya, Tanzania;* 350 000 vorb.

1248 **METYIBO** (AGUA, BETIBE, BYETRI, EWUTERE, EWUTURE, MEKIBO, PAPAIRE, VET(E)RE, VITRE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeş;* 3 000—4 000 vorb.

Negaţia se exprimă prin nazalizarea consoanei din radical.

1249 **MIANMIN,** l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee;* 1 500 vorb.

1250 **MIAO** (HMO(NG), HMUNG, HSIUNG, HUNAN MIAO, MEO), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. miao-yao*. *R. P. Chineză* (prov. Sichuan = Szechwan = Szuch'uan, Guizhou = Kweichow = Kueichou, Yunnan = Yün-nan, Guangxi-zhuang=Kuanghsi, Kwangsi-chuang, Hunan), *R. S. Vietnam* (N), *Laos, Thailanda;* peste 3 mil. vorb. Numită *meo* în Vietnam, Laos, Thailanda.

Interdependenţă tonuri-iniţiale. Auxiliare nominale (în combinaţie cu numeralele — reguli complicate de *sandhi*).

Împrumuturi din chineză* (inclusiv numeralele pentru 10, 100, 1000).

D.: **M.** *negru (hei, heh miao)*, **M.** *verde (albastru)*, **M.** *roşu*, **M.** *alb*, **M.** *înflorit (flowery miao)*, poate şi punu*. În China 3 gr. dialectale majore, diferenţiate după cum au sau nu oclusive iniţiale precedate de nazale omorganice (de ex. *mp-, nt-, ŋk-*) şi acestea apar cu toate tonurile posibile sau numai cu un număr limitat. În ins. Hai-nan — d. mai apropiat în vocabular de yao*.

Limbaj secret (în special al femeilor) — 2 forme: o silabă este transformată în 2 silabe, în care vocala primei silabe este *y*, iar iniţiala celei de-a 2-a *s*, sau între care se inserează silaba fără sens *tša*.

A avut iniţial scriere ideografică. Scrierea *Pollard* (după numele misionarului Samuel Pollard, care a inventat-o în 1904) reprezintă mai curînd silabe decît cuvinte (simboluri simple, pur geometrice); folosită cu succes, cedează însă locul unui nou alfabet bazat pe cel latin*.

1251 **MIAO-YAO** (MIAO-TSEU), ram. de l. din fam. sino-tibetană*, austro-asiatică* sau austro-tai*. *R. P. Chineză* (prov. Kweichow), *R. S. Vietnam* (N), *Laos, Thailanda, Birmania;* 3 mil.—peste 7 mil. vorb. (surse diferite).

4 l., toate în LL: laka[1], miao, punu (sau d. al l. miao), yao.

Împrumuturi din chineză*.

1252 **MICMAC** (GASPÉSIEN, MICMACENSI, MIGMAK, MIK(E)MAK, MIKMAQUE, MIQUEMAQUE, SOURIKWOS, SOURIQUOIS), l. amerindiană din fam. algonkină*. *Canada* (New Brunswick, Nova Scotia, Prince Edward Islands, Québec); 3 000—5 000 vorb.

Din **M.** cuvinte în engleză* *(caribou, toboggan)*.

1253 **MICRONEZIAN,** gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Federaţia Micronezie.* Considerat uneori subgr. al l. melaneziene* (trăsături comune). Aria geografică şi de cultură nu se suprapune cu cea lingvistică; accepţia lingvistică — mai restrînsă. Formează un lanţ continuu de d. reciproc inteligibile din aproape în aproape, în care este greu de stabilit diferenţa l.—d. 5—11 l. (surse diferite), în LL 7: caroliniană, gilbertană, kusaieană, marshalleză, ponapeană, trukeză (l. **M.** cu cel mai mare număr de vorb.), ulithiană.

Trăsături comune celor mai multe l. **M.**: consoane velarizate, consoane duble; asimilări vocalice; sisteme dezvoltate de demonstrative corelate cu categoria persoanei; clase nominale, marcate cu ajutorul numeralelor şi posesivelor; compuse numerative (clasifică obiectele numărate între 1 şi 9), care conţin un numeral urmat de un clasificator, de ex. în trukeză *yeewyiim^{w}* „o casă", *ruuw-uw yiim^{w}* „2 case" (trăsătură arhaică în marshalleză); grupul verbal introdus prin prefixe de subiect; numeroase categorii de particule preverbale de timp-aspect; reduplicare cu diverse funcţii gramaticale.

Unele împrumuturi din japoneză* (a fost l. de învăţămînt între 1914 şi 1944; rol de *lingua franca* pentru micronezieni cu l. materne diferite) — desemnează obiecte de cultură materială introduse între cele 2 războaie mondiale, spaniolă* (în special prin chamorro*), engleză* — numele zilelor, lunilor, termeni legaţi de comerţ; latină*, greacă*, ebraică* — în traducerile religioase, din varietatea carolineană de pidgin-English* — în special în l. **M.** din arh. Caroline. L. **M.** încurajate de autorităţi — folosite în şcoala primară.

Diferite sisteme de scriere (alfabetice, silabice) după model european.

1254 **MIDOB,** i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. nubiene*, fie l. înrudită (CTL), sau l. din gr. nilociadian* (MC). *Sudan;* 1 000 vorb.

1255 **MIGABAC** (MIGABA), l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 1 000 vorb.

1256 **MIKARU,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 4 000 vorb.

D.: *elu (bo(u)mai), mikaru.*

1257 **MINANGKABAU,** l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Sumatra); 2 mil. vorb. Considerată uneori d. al l. malaeze*.

D.: *agam, batu sangkar-pariangan, pajokumbuh, si djundjung, singkarak (behasa), tanah, ulu.*

Scanned with OKEN Scanner

1258 **MIMI** (ANDANI, MIME, MUTUTU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. maban*. *Sudan, Ciad?;* 15 000 vorb.

1259 **MINDIK**, l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 1 500 vorb.

1260 **MINDUUMO** (D(O)UMB(O)U, MINDUMBU, NDUMU, NDUMBO, NDUUMO, ONDOUMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon;* 4 000 vorb.

D.: *epigi, kanandjoko, hyani, kuya.*

1261 **MINGRELIANĂ** (MEGRELININA, MEGREL'SKIJ, MINGRÉLIEN, MINGRELISCH), l. din fam. caucaziană*, ram. de S, sau d. al l. zan*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Gruzină); 290 000—300 000 vorb. (surse diferite).

5(6) vocale, 29 (30) consoane (consoane aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane, accent final. Evită grupurile consonantice. Declinare îmbinată cu folosirea postpoziţiilor. Formativ de plural. Numeroase pronume şi adverbe relative. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. (destul de apropiate): *samurzakan-zugdidi, senaki.*

Prima atestare — sec. 17 (listă de cuvinte şi fraze notate de călătorul turc Evliya Çelebi — asemănări cu l. actuală).

Nu a avut scriere.

1262 **MIRI** (KAMIRI, MURI), l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan;* 8 000 vorb.

1263 **MISAJE** (METCHO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 4 000 vorb.

1264 **MISKITO** (MISQUITO, MOSCO, MOSQUITO), l. amerindiană din fam. *misumalpan. Honduras, Nicaragua;* 15 000 vorb. (1959).

D.: *honduran miskito (mam tawira, tauira), wan(g)ki.*

1265 **MIXE** (AYOOK, AYUC, GUICHIOVIAN, MIJE, TAPIJUALAPANE-MIXE), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Veracruz, Oaxaca); 34 000—48 000 vorb. (surse diferite).

18 vocale (9 lungi), 15 consoane, 1 semiconsoană. Accent fonologic.

D.: *de N şi de S.*

1266 **MIXE-ZOQUEAN** (ZOQUEAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* penutian*. 9 l., în LL 6. Cele mai importante: mixe, zoque.

La fel ca tarasco*, totonacan* şi uto-aztecan*, folosesc mult sufixele, postpoziţiile şi ablautul. La fel ca mayan*, fac distincţie între subiectul unui verb tranzitiv şi cel al unui verb intranzitiv prin forma pe care o capătă pronumele asociat afixat.

1267 **MIXTECAN** (AMUZGO-MIXTECAN, MACRO-MIXTECAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* oto-manguean*. *Mexic;* 175 000 vorb. 31., toate în LL. Mai importantă: mixtec(o).

1268 **MIXTEC(O)**, l. din fam. mixtecan*. *Mexic* (Oaxaca, Guerrero, Puebla); 170 000—250 000 vorb. (surse diferite).

Vocale nazale. Consoane prenazale. Oclusivă labiovelară *kw* în opoziţie cu *p.* 3 tonuri cu valoare fonologică.

D.: *cuilapa, cuixtlahuac, mictelantongo, montanyes, nochiztlan, tamazulaxa, tepuzculano, tlaxiaco, xaltepec, yanhuitlan.*

1269 **MNONG CENTRALĂ** (PNONG), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R.S. Vietnam;* 23 000 vorb.

D.: *biat, bu dâng, bu nâr (buno'r), bu rung, dih bri, preh, ro'hong* (?).

1270 **MNONG DE EST**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam;* 15 000—20 000 vorb. (surse diferite).

D.: *chil, gar (mnong gar, pnom gar), kuanh (khwanh), rôlôm (lom, mnong ro'lo'm, mnong rlâm, rlam).*

1271 **MNONG DE SUD**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam;* 12 000 vorb.

D.: *nong, prâng.*

1272 **MOBA** (BEMA, B(I)MOBA, MOA(B), MOARE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana;* 72 000—90 000 vorb.

1273 **MOBER** (MABAR, MATUR, MOBBER, MOBEUR), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria, Niger;* 44 000 vorb.

1274 **MOFU** (MUFFO, MUFU), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad;* 33 000 vorb.

1275 **MOGAMBO** (MITAA, MOGHAMO, NGAMAMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 20 000 vorb.

1276 **MOGUM**, l. din fam. afro-asiatică*, gr. ciadian*. *Ciad;* 6 000 vorb.

1277 **MOHAWK** (AGNIER, CANIENGA, CAUGHNAWAGA, MACQUIAC, MAHAKUASSICA, MOHAQU, MOHAUX, ST. REGIS), l. amerindiană din fam. irocheză*. *Canada* (Ontario, Québec), *S.U.A.* (New York); 1 000—2 000 vorb.

L. incorporantă: *kewẽnaweièhõ* „eu înţeleg limba", lit. „eu limba ştiu cum" este un exemplu de cuvînt-propoziţie.

1278 **MOHICANĂ**, l. amerindiană dispărută din fam. algonkină* *S.U.A.* (New York, Rhode Island, Connecticut, Maryland, Pennsylvania, Delaware, Virginia de V, Vermont). Cunoscută datorită romanelor lui K. May.

1279 **MOMOLILI**, l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 1 000—1 500 vorb. (surse diferite).

1280 **MON** (MÔN, PÉGOUAN, PEGUAN, TALAING), l. din fam. austro-asiatică*, ram.

Scanned with OKEN Scanner

mon-khmer*. *Birmania* (SV), *Thailanda;* 300 000—450 000 vorb. (surse diferite).

Asemănări cu kampuchiana* în domeniul infixelor (are însă şi un infix vocalic).

3 d.: *mon nya (ye), mon tang (pegu), mon te (malaban-moulmein).*

Cea mai veche l. literară din Birmania, azi în declin. Împrumuturi din pāli*. Inscripţii din sec. 6.

Una din cele 3 l. scrise din ram. mon-khmer, alături de kampuchiană şi vietnameză*. Alfabet de origine indică*, din care derivă scrierea l. birmană* şi cham*.

1281 **loMONGO** (LOLO, loNKUNDA, loNKUNDU), l. din fam. nigero-congoleză*,gr. Benue-Congo*. *Zair;* 216 000—220 000 vorb. L. de circulaţie în centre urbane.

D.: *bakutu, buuli, ekonda ((lo)mongo), mpama, ndunko, iPanga, titu (buli, oli, panga), wangata, ya(i)lima (yajima).*

1282 **MONGOLĂ 1.** (CHALKA, KHALKA (-MONGOLĂ), XALXA), l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *R. P. Mongolă* (SE), *U.R.S.S., R. P. Chineză;* peste 700 000—2,5 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în R. P. Mongolă. *Lingua franca* în regiunile în care se vorbesc l. buriată*, khorčin*, oirat*, ordos* şi pao-an*.

În varietatea *khalkha* 7 vocale cu perechi lungi, 18 (21) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Accent iniţial. Armonie vocalică. Admite diferite combinaţii consonantice la finală, spre deosebire de turcă* (*bagʃ* „învăţător", *bygd* „toţi"). Are mai multe sufixe de pl. Verbul nu primeşte sufixe de persoană sau număr (subiectul poate fi uneori exprimat — de ex. prin *bi* „eu"). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Asemănări cu l. turcice*: folosirea infinitivelor substantivate şi a altor forme nominale ale verbelor (care pot primi sufixe cazuale) şi a participiilor adverbiale care leagă grupuri de cuvinte (jucînd rol de conjuncţii); tendinţa spre înlănţuiri de propoziţii (M. nu are propoziţii subordonate, ci construcţii participiale şi gerunziale). Mai economică în folosirea elementelor de relaţie decît l. turcice — mai apropiată de structura l. chineze*.

D.: *dariganga, hotoguitu, kamnigan, khalka de E, khalka din Ulan Bator, khalka de V.*

Vechea **M.** — formată în sec. 13—14, în epoca lui Ghinghis-han. **M.** clasică — dezvoltată în sec. 15—18 (traduceri de scrieri budhiste din tibetană*); rol de l. standard sofisticată, îndepărtată de l. comună vorbită (folosită pînă de curînd ca l. literară comună). Împrumuturi vechi din tibetană, moderne din rusă*.

Scrierea veche **M.** împrumutată din l. uigură* la începutul sec. 13; scrisă de sus în jos (poate sub influenţă chineză), de la stînga la dreapta. La început numai 14 semne (doar 3 cu cîte o singură valoare, celelalte cu mai multe valori). Reformă la sfîrşitul sec. 16 (crearea unor semne noi pentru anumite sunete) — totuşi unele distincţii fonologice ale l. literare nereflectate în scriere (sau numai în anumite poziţii). Ortografie etimologică. Alfabetul *phagspa* (*hP'ags-pa*) — aşa-numita scriere „pătrată", creată în 1269 din alfabetul tibetan modificat, a ieşit din uzul oficial după un secol, deşi era mai adecvat. Din 1941—alfabetul rus* cu 35 litere (2 semne suplimentare pentru vocale).

Unele împrumuturi **M.** în l. turcice (altai*, iakută*, kirghiză*), chineză. Cuvinte pătrunse prin diferite l. intermediare în l. europene şi ajunse şi în română*, de ex. *hakam* „conducător mongol" > *han.*

2. (TURCO-MONGOLĂ), ram. de l. din fam. altaică*. *Asia* (C); 2,5 mil.—5 mil. vorb. (surse diferite).

10 l., toate în LL: buriată, dagură, kalmîkă, khorčin, mongolă, mongură, oirat, ordos, pao-an, santa.

L. dezvoltate în sec. 14—16 din d. ale unei l. unice. Între l. buriată, khorčin, mongolă, oirat, ordos şi pao-an — diferite grade de inteligibilitate parţială (cel puţin între l. învecinate). Asemănări de structură cu l. turcice. Contacte numeroase cu l. turcice şi tunguse*. Influenţa l. ruse, chineze (mulţi vorb. bilingvi). Cea mai veche atestare — sec. 13.

1283 **MONGONDOW** ((BOLAANG-)MONGONDOU, BOLAANG-MONGONDOW, MINAHASA ?), l. din fam. austroneziană*. *Indonezia* (ins. Celebes); 400 000 vorb.

D.: *dumoga, lolajan, lolak, mongondow, pasi, ponosakan (ponosokan).*

1284 **MONGURĂ** (MONGOLĂ, MONGOUR, MONGUOR), l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *R. P. Chineză, Afganistan;* 50 000—60 000 vorb. Cea mai occidentală l. mongolă*.

D.: *aragwa, gulan-nara, hu-tsu, khalči-guor, lin-hsia, ming-ho, mongour, narin-guor, sanch'uan, ta-t'ung, t'ien-yu, wu-yang-pu, yung-ching.*

Influenţă turcă* şi persană* în Afganistan. Împrumuturi din chineză*, tibetană*, l. turcice*.

1285 **MONI,** l. papua* din fam. Wissel-Kemandoga*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 15 000—20 000 vorb.

Spre deosebire de celelalte 2 l. din fam. are gen şi clase. Numele de rudenie au la pl. sufixul *-mena.* Forme pronominale cazuale de „benefactiv", arătînd în favoarea cui se face acţiunea.

D.: *awemb(i)ak.*

1286 **MONJOMBO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr .Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Republica Centrafricană,*

Scanned with OKEN Scanner

R. P. Congo, Zair; 11 000—13 000 vorb. (surse diferite).

Substantivul se deosebeşte de verb prin topică.

1287 **MON-KHMER**, ram. de l. din fam. austro-asiatică*. *Asia* (SE); 35 mil. vorb.

100 l., în LL 30. 7 gr.: *bahnaric, katuic, khmuic* (după unii subgr. al gr. *palaung-wa*), *monic, palaung-wa (salween), pearic, vietmu'o'ng (annam-muong, vietnamuong)*, după unele păreri şi gr. malacca*, după altele şi gr. chamic* (mai probabil din fam. austroneziană*). Cele mai importante l.: vietnameza* (divergentă — probabil desprinsă cel mai devreme; după alte păreri l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*) şi kampuchiana* — singurele l. naţionale.

L. monotonice, bisilabice (polisilabice), derivative (prefixe, infixe). În unele l.— consoane implosive, nazale şi lichide preglotalizate.

Cele mai vechi atestări — sec. 6 (l. mon*). Singurele l. cu scriere: kampuchiana, mon (de origine indică* — a generat scrierea l. birmană*, laoţiană*, thai*), vietnameza.

1288 **MONO** (MAGUSA(S)IAI, MORGUSAIE, SHORTLAND), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (str. Bougainville, ins. Treasury (Mono), Fauro, Shortland); 1 300 vorb. (1931).

1289 **MONOM** (BONAM, MENAM), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam;* 5 000 vorb.

1290 **MORDVINĂ** (ERZA-MOKŠA, MORDVA, MORDV(IN)E, MORDVIN(ISCH), MORDOVSKIJ), l. sau gr. de l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. volgaic. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Mordvină, Başkiră, Tătară, R.S.F.S.R.); 983 000—1,5 mil. vorb. (surse diferite). A 3-a l. uralică ca număr de vorb.

2 d. sau l. despărţite din sec. 15, cu rol de l. literare şi oficiale în R.S.S.A. Mordvină (diferenţe mai ales fonetice şi lexicale), fiecare cu d. sale: *erza (er'd'a, ersa, ersjamordwinisch, er'z'a, erźa, erza-mordwinisch, erzanisch, erzja, erz(j)anskij)* la E de Volga (2/3 din totalul vorb.) şi *mokša (mokcha, mokşa, mokšamordvinisch, mokšanskij, mokschamordwinisch, mokšanisch, mokšo)*, în V şi S.

Asemănări în fonologie cu rusa*. În *erza* 3—5 vocale (surse diferite), 25 (27) consoane (corelaţie de palatalizare la apico-dentale), 1 semiconsoană (*y*); structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C)(C); accent nefonologic (pe prima silabă în cuvintele bisilabice, pe penultima în cuvintele cu 3—4 silabe, cu alternanţe de accent); un fel de „armonie" vocalică (alternanţă *e/o* — restrînge ocurenţa vocalelor în radical) şi consonantică spre finala cuvîntului (palatalizarea consoanei sufixului). În *mokša* 7 vocale, 30 consoane (vibrantele au perechi surde), 2 semiconsoane (*y* şi *y̯* — surdă); structura silabică (C)(C)V(C)(C); accent iniţial.

Singura l. uralică cu articol hotărît postpus (la plural numai la nominativ): trăsătura gramaticală cea mai izbitoare — existenţa declinării articulate, care a fost comparată cu cea din română* şi suedeză*. În *erza* 10—12 cazuri (surse diferite) la declinarea articulată, 6 moduri; în *mokša* 3 cazuri, 3 moduri. Conjugare subiectivă şi obiectivă (dar nu şi reflexivă) — desinenţele indică şi persoana obiectului, cu sincretisme: *pala-n* „eu îmbrăţişez", *pala-ta-n* „eu te îmbrăţişez", *pala-samiz* pers. 1—3 pl. „mă îmbrăţişează". „Conjugare" a numelor la pers. 1 şi 2, de tipul „eu sînt un···". Verbe negative. Derivare. În ambele varietăţi topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2 l. standard moderne: *erza* (mai răspîndită) — formată în 1928 pe baza graiului *din Ardatov* — şi *mokša* — constituită în 1947 pe baza graiului *central*; în M. standard actuală 90% din cuvintele nederivate sînt comune celor 2 varietăţi (dar un mare număr au sensuri diferite). Creaţii proprii — calcuri (inclusiv semantice) după rusă*.

M. s-a despărţit de l. mari* prin sec. 6 Din sec. 13 contacte cu tătara*, din sec. 14 — împrumuturi din rusă (şi actualmente sursa cea mai importantă). Împrumuturi vechi iraniene*, din turca de pe Volga şi Inguş, eventual şi *proto*-baltice* şi *proto*-germanice*. Texte din sec. 18.

Alfabet rus.

1291 **MORE** (MÔ, MŌGO, MOLE, MOORE, MOSE, MOSHI, MOSSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). Numirile provin de la numele indigen al regiunii *(mōgo)* sau al locuitorilor *(mose)*. *Volta Superioară, Togo* (N), *Ghana* (NE); 2 mil. —3 mil. vorb. (surse diferite). Folcsită în emisiuni radiofonice, fiind l. dominantă în Volta Superioară.

Cantitatea vocalică are rol fonologic: *kosé* „care" — *kōsé* „vinde". 7 clase de substantive, cu sufixe speciale pentru sg. şi pl. Nu are gen gramatical. Genul natural se redă prin cuvinte diferite (*rawa* „bărbat" — *pagha* „femeie"), prin adjective derivate de la rădăcini nominale indicînd în acelaşi timp sexul şi uneori vîrsta (*da* „bărbătesc" — *dāgha* „femeiesc"), prin substantivul care înseamnă „femeie" adăugat la forma de masc. (*wed* „cal", *wed-nyāga* lit. „cal femeie" = „iapă"). Sistem de numeraţie zecimal. O particulă finală postverbală marchează afirmaţia. Grupul substantiv + adjectiv formează o unitate de tipul unui substantiv compus: substantivul apare fără sufix de clasă, care este ataşat la adjectivul următor.

Scanned with OKEN Scanner

D.: *saremde, taolende, yadre, yanga.* D. sau l. înrudită: nawdam*.

A împrumutat relativ puţine cuvinte din alte l. Cele mai numeroase sînt împrumuturile din arabă*, hausa*, songhai*, fula*, bambara*.

1292 **MORI** (AIKOA), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 200 000 vorb.

D.: *aikoa (M. de V), padoë (alalao), petasia (M. de E, nahina), soroako, tambe'e (ajo, M. de S).*

1293 **MORO** (DHIMORONG), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib*. *Sudan;* 18 000 vorb.

1294 **MORO DE SUS,** l. din fam. kordofaniană*, gr. talodi 2.*. *Sudan;* 3 800 vorb.

1295 **MOROKODO** (MA'DI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 4 600—5 000 vorb. (surse diferite).

D.: *biti, ma'du, nyamusa, wira.*

1296 **MORU**[1] (KALA MORU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Sudan;* 23 000—100 000 vorb. (surse diferite).

7 vocale, 29 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Structura silabică (C)(C)(C)V(C). Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *agi, andri, 'bali'ba, kadiro, lakama'di, miza, moruwa'di.*

În 1929 s-a propus scrierea cu alfabet latin* plus 4 caractere fonetice.

1297 **MORU**[2], i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* sau kwa*, considerat fie d. al l. lobi(ri)*, fie l. înrudită. *Coasta de Fildeş;* 10 000 vorb.

1298 **MOSETEN(O)** (MESETENE), l. amerindiană din ram. macro-panoan*. *Bolivia;* cîteva mii vorb.

Face trecerea de la tipul aglutinant andin la cel incorporant. Există gen şi uneori chiar o adevărată moţiune (indicarea sexului prin desinenţe diferite).

1299 **MOSO** (LAHU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo*. *R. P. Chineză, Birmania, Thailanda* (N), *Laos;* 139 000—300 000 vorb. (surse diferite).

7 (8) vocale. Aspirate surde. Structura silabică (C)V. 7 tonuri.

D.: *lahu, lahuna (lahu negru), luhus(h)i (lahu roşu), mossu* (în Laos).

1300 **MOTILON(E),** l. amerindiană din fam. arawak*. *Venezuela, Columbia* (N); 3 000—7 000 vorb. (surse diferite).

24 vocale (6 orale scurte, 6 lungi, 6 nazale, 6 lungi), 10 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C). Accent fonologic.

1301 **MOTOZINTELEC(O)** (MOCHÓ, MOTOCHINTLEC, MOTOTZINTLEC(A)), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Chiapas S); 4 000 vorb.

1302 **MOTU,** l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee;* cîteva mii vorb.

Morfologie complexă. Prepunere opţională a pronumelor personale înaintea cuvintelor posesive — pare o trăsătură ne-austroneziană (împrumutată sau moştenită): *lau egu ruma* „casa mea", lit. „eu casa mea". Sistem verbal complicat. Rădăcinile verbale reduplicate servesc ca pl. al verbelor intranzitive. Multe timpuri, moduri şi aspecte indicate prin sisteme complexe de afixe. Flexiunea se bazează pe distincţia între aspectul perfectiv şi imperfectiv. La perfectiv, trecutul poate fi precedat de *vada* „îndeplinire": *(vada) na karaia* „am făcut aceasta". Viitorul apropiat şi cel nedefinit au mărci prefixate şi pronumele sufixat (*a-i-na gini* „voi sta", *ba-i-na gini* „voi sta (o vreme)"). Imperfectivul nontrecut are marca *-mu: na gini-mu* „stau (acum)", *vada na ginimu* „am început să stau şi stau încă", *baina ginimu* „sînt pe cale să stau". După subiectul unui verb intranzitiv este postpusă marca de subiect *na*: *mero na e ginimu* „băiatul stă"; după subiectul unui verb tranzitiv *ese*: *mero ese hudi e vaia* „băiatul ia banane", lit. „băiat-marcă de subiect-banane-marcă verbală — ia". Mărcile de posesie pot avea sens pur numeral sau definitoriu: *tau-na* „bărbatul", *tau-dia* „bărbaţii". Adjectivul se acordă: *tau-dia ibau-dia* „toţi bărbaţii". Topica subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv, de ex. „bărbatul a săditcopacul în mijlocul grădinii" are forma *tau ese au-na imea bogaragi-na-i vada e hado*, lit. „bărbat-marcă de subiect-copac-grădina-mijloc-său-în-perfectiv-marcă verbală-sădi". Frazele prin coordonare predomină asupra celor prin subordonare.

Adoptată ca l. a bisericii, a devenit o importantă *lingua franca* regională. Vorbitorii l. M. au absorbit vorb. l. papua* *mulaha*. A dat naştere pidginului police motu*.

La sfîrşitul sec. 19 traducere a *Bibliei* cu ajutorul unor vorb. ai l. dehu*, din care s-au împrumutat unele construcţii şi modelul de adaptare formală a împrumuturilor.

1303 **MOVIMA** (MOBIMA), l. amerindiană din ram. macro-tucanoan*. *Venezuela;* 2 000 vorb.

5 vocale, 18 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Topica: verb-subiect-obiect.

Forme pronominale care indică dacă persoana respectivă este absentă sau prezentă, dacă stă jos sau în picioare.

1304 **MOXO** (MOJO, MOROCOSI), l. amerindiană din fam. arawak*. *Brazilia, Bolivia, Paraguay;* 1 500—3 000 vorb. (surse diferite).

4 vocale, 14 consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V(C). Accent fonologic. Topica: verb-subiect-obiect.

Scanned with OKEN Scanner

D.: *trinitarios.*

1305 **chiMPOTO** (KIMPOTO, NYASA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 58 000 vorb.

1306 **MRO** (~-MRU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo* sau din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *?;* 20 000 vorb.

1307 **MUBI** (MONJUL, MOUBI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Ciad;* 22 550—36 000 vorb. (surse diferite).

Distincție de gen natural (masc.-fem.).

1308 **MUGIL** (BUNU, SAKER), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 700 vorb.

Persoana și numărul subiectului indicate la verb cu sufixe.

1309 **MULIMBA** (LEMBA, (MA)LIMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 3 000—3 500 vorb. (surse diferite).

1310 **MUMUYE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun, Nigeria;* 103 000 vorb.

5 vocale. Unele urme de afixe de clasă.

1311 **MUNA** (MINA), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Muna); 200 000 vorb.

D.: *kapontori (akido), de N, de S.*

1312 **MUNDA** (KOL(ARIAN), MOUNDA, MUNDĂ, MUṆDA), ram. de l. din fam. austro-asiatică*. *India* (E); 4,7 mil.—6 mil. vorb. (surse diferite).

Al 3-lea mare gr. lingvistic din India, după gr. indic* și dravidian*. Formează ram. cea mai de V a l. austro-asiatice*, înrudită cu l. mon-khmer*. 5—15 l. (surse diferite; ar putea exista și altele, încă nedescoperite), în LL 11: gata', gorum, gutob, ho (poate d. al l. mundari), juang, kharia, kurku, mundari, remo, santali, sora, eventual kherwārī. L. cu cel mai mare număr de vorb.: santali, mundari. Probabil anterioare l. indice* și odinioară mai răspîndite, împinse de l. indice și dravidiene — purtătoare ale unor civilizații superioare — în zone muntoase, greu accesibile; actualmente în 3 arii separate. Considerate pe cale de dispariție — mulți vorb. bilingvi și multilingvi, majoritatea analfabeți, vorbind și l. non-M. din statul respectiv (singurele folosite în învățămînt).

Se deosebesc de l. austro-asiatice de E prin trăsături comune cu alte l. din India — neaustro-asiatice (indice și dravidiene). Fonologie divergentă în cadrul fam. austro-asiatice. Multe l. au sisteme de 5 vocale, fără opoziție de lungime, altele au vocale geminate și ocluziune glotală. Consoane caracteristice: *ŋ, ɳ,* consoană retroflexă *ɖ,* împrumutată din l. indice (se opune lui *t* — dental). Structură silabică caracteristică pentru aria indiană. Grupurile consonantice inițiale — foarte rare (vocală neaccentuată automată). Morfologie complexă. L. incorporante — pronumele incorporat la verb (poate în trecut trăsătură a întregii sintaxe a propoziției). Infixe. Sufixe (exprimă raporturile dintre cuvinte) — l. aglutinante și polisilabice. Influență indică în sintaxă (mai puțin în santali, mundari și sora). Topica: subiect-obiect-verb. Aflux de împrumuturi lexicale.

Diferențe N—S în morfologia derivativă: în limbile **M.** *de N* verbe bisilabice — de fapt compuse, cărora în limbile **M.** *de S* le corespund rădăcini monosilabice. În limbile **M.** *de S* — substantive bisilabice — apărute prin reduplicare, compunere sau combinații cu afixe clasificatoare; derivare expresivă dezvoltată.

Cunoscute abia de la sfîrșitul sec. 19 — începutul sec. 20 (liste de cuvinte, descrieri).

Numele populațiilor vorbind limbi **M.**—folosite și pentru grupuri care vorbesc alte l.

Nu au avut scriere proprie — au utilizat sisteme de scriere indiene și alfabetul latin* introdus de misionarii creștini. Ho și santali (singura folosită în învățămînt) și-au creat sisteme de scriere proprii. Puțină literatură.

1313 **MUNDANG** (MOUNDAN(G), KAELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Camerun;* 45 000 vorb.

Traducere a *Bibliei.*

1314 **MUNDARĪ** (MOUNDARĪ, MUṆDĀRĪ, MUNDARI-HO), l. sau gr. de l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda* sau d. al l. kherwārī*. *India* (Madhya Pradesh, Orissa, Bihar, Bengal V); 600 000—1,7 mil. vorb. (surse diferite).

În varietatea *mongolpur* 5 vocale, 28 (29) consoane, 2 semiconsoane. Accent final. Armonie vocalică.

D.: *asuri, bhumij, birhor (birhar)* (aproape de dispariție), ho* — sau l. separată, *koda (kora), korwa, mundari, turi.*

A folosit scrierile indice* *devanāgarī,* bengali*, oriya* și alfabetul latin*. Periodice, traduceri ale *Bibliei.*

1315 **MUNDU** (MONDO, MUNDO, MOUNTON), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair, Sudan;* 5 000 vorb.

1316 **MUNDURUKU** (CARAS, MUNDURUCU, PAIQUIZE, PARI, PRETAS, WEIDYENYE), l. amerindiană din fam. tupí 2.*. *Brazilia;* 1 000—1 500 vorb.

1317 **MU'Ò'NG** (MÎONG, MUONG), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (N, C.); cîteva mii—390 000 vorb. (surse diferite). Înrudită cu vietnameza* (de care se deosebește în fonetică și prin anumite

arhaisme) — a fost considerată și d. al acesteia.

11 vocale, 18 consoane, 2 semiconsoane, 5 tonuri.

Dialecte.

1318 **MURIK** (NOR), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 000 vorb. Numele *nor* după cuvîntul autohton care înseamnă „om".

Mai multe clase nominale cu acord complet.

1319 **MURLE** (A(D)JIBA, AGIBA, BANGALAM, BEER, EPEITA, KAPE(I)TA, MAR(II)LE, MERILLE, MERULE, MOURLE, MURULE), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan, Etiopia;* 40 000 vorb. (1966).

9 vocale, 21 consoane, 2 semiconsoane. 5 tonuri: înalt, mediu, jos, ascendent, descendent. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

1320 **MURMI** (BHŌTIĀ, ISHĀNG, SAIN, TĀMĀNG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominalizat. *Nepal, India* (Sikkim); 38 500 vorb.

1321 **MURZU** (DAMA, MUN(I), MURSI, MURZI, NGALIBONG), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. mekan*, fie l. înrudită. *Etiopia, Sudan;* 8 500 vorb.

1322 **MUSEI** (MUSEY, MUSSOI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad, Camerun;* 43 000—48 000 vorb.

1323 **MUSGU** (MAMZOKOI, MOUSGOU, MULWI, MUSGO, MUSGUM, MUSUK, MUZ(U)GU, MUZUK), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Camerun, Ciad;* 2 500 vorb.

Distincție de gen natural (masc.-fem.). Numărul claselor nominale s-a redus la 2 pentru sg. și 1 pentru pl. Schimbarea numărului sau a clasei la substantive poate duce la modificarea vocalei sau a consoanei radicale sau a amîndurora: *sa* „a bea" — *și* „a fi băut", *wẹl* „bătrîn" — *uli* „femeie bătrînă". La sg. 2 pronume de clasă: *t* pentru feminine și fără sex, *ni, na a* pentru celelalte nume.

1324 **MUSKOGEAN** (MUSKHOGEAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-algonkin*. *S.U.A.;* 20 000 vorb. 6 l., în LL 2.

1325 **MUSKOGEE** (CREEK, CRICK(ICE), MASKOGI, MASKOKE, MASKOKI, MUKKOGEE, MUSCOGEE, MUSCOCHE, MUSCOGULGE, MUSCOKI, MUSHKOGEE, MUSKOGH, MUSKOHGE(E), MUSKOKE(E), MUSKOKI), l. amerindiană din fam. muskogean*. *S.U.A.* (Alabama, Oklahoma); 10 000 vorb.

D.: *seminole.*

Scriere hieroglifică.

1326 **MWA** (MÕBA, MOUÂ), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. kwenyi*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Coasta de Fildeș;* 50 000 vorb.

1327 **ichilnaMWANGA** (INAMWANGA, (ichi)NAMWANGA, NYAMWANGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Zambia;* 32 000 vorb.

1328 **chIMWERA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 126 000 vorb.

1329 **oMYENE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon;* 10 000 vorb.

D.: *(a)dyumba (adjumba), enenga, ga(l)-loa (galua, omyene), mpungwe (mpongwe, nponggwe, pongoue), nkomi, rungu.*

N

1330 **NABAK** (NABA, WAIN), l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 9 300—10 000 vorb. (surse diferite). Mai probabil cifrele privesc mai multe l. foarte apropiate, cu un număr mai mic de vorb. fiecare.

1331 **NABANDI** (BAZA, MBATI, MONG-(B)WANDI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *R. P. Congo;* 137 000 vorb.

1332 **NA-DENE,** *phylum* de l. amerindiene ce cuprinde 1 fam. (athapascan-eyak*) şi 2 l. negrupate (în LL 1: tlingit).

1333 **NAGA 1.** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 58 000 vorb.

În d. *tankhur* 7 vocale, 15 consoane (aspirate numai surde), 2 semiconsoane. 2 tonuri: înalt descendent, jos descendent.

D.: *tankhur.*

2. subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N), *India* (Assam); cca 250 000—300 000 vorb. 23 l., în LL 15, printre care naga **1.**

3. Vezi tangsa* **2.**

1334 **NAGA-KUKI-CHIN** (KUKI-(C)HIN, KUKISH, KUKITSCHIN), gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. *Birmania* (N), *India* (Assam, Bengal); peste 1 mil. vorb. 88—100 l., în LL 45—46 (surse diferite).

1335 **NAGA-MIKIR** (MIKIR), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin* *Birmania* (N); 89 500—110 000 vorb.

1336 **NAGOVISI** (SIBBE), l. papua*, *stock* nasioi-nagovisi-siwai-buin*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 4 619 vorb.

1337 **NAHSI** (LOMI, MOS(S)O, NAKHI, NOSHI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. i*. *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yünnan, Sichuan = Szechwan = Szu-ch'uan); 150 000 vorb.

Împrumuturi din chineză*.

2 sisteme de scriere (silabică şi pictografică) folosite de şamani. Alfabet din 1960.

1338 **NAHUA** (AZTECĂ, MEXICANO, NAHOA), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. aztecan. *Mexic;* 1 mil. vorb.

8 vocale, 19 consoane (africată laterală caracteristică *lh*). Frecvent grupul *tl*, cu o pronunţare explozivă caracteristică. 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). L. incorporantă (de ex. substantivul *nakatl* „carne" este reprezentat printr-un afix într-o formă verbală ca *ni-naka-kwa* „eu mănînc carne"). Cazuri locative ca în zoque*. Forme „onorifice" care traduc respectul vorbitorului pentru persoana căreia i se adresează sau despre care vorbeşte (cauzative în *-lia, -tia, -ltia* adăugate la prefixul pronumelui: „el doarme" devine „el se face că doarme"). L. cu mare capacitate derivativă. Vocabular bogat în termeni abstracţi.

D.: *acasaquastlan, culhua, nahuat(e), nahual(t), nahuatl (neguatl(e), niguira(n).* În Nicaragua a existat o variantă creolă **N.** — spaniolă*.

N. a fost principala l. a imperiului aztec. La venirea spaniolilor era un fel de l. generală (de civilizaţie şi de comerţ) în aproape tot imperiul aztec. D. *nahuatl* a stat în trecut la baza l. clasice. Misionarii şi administraţia spaniolă au răspîndit **N.** şi în alte regiuni. Influenţată de spaniolă în lexic *(arrozo, burro, membrillo, pan, pato)* şi morfologie (numeralele peste 100 se combină cu numeralul spaniol: *omecientos* „200", *omemil* „2 000"; conjuncţii şi adverbe: *ya, pero, hasta, y, o, ni, todavia, si, cuando*). Din sec. 18 pierde terenul în faţa spaniolei. Actualmente l. scrisă în unele cercuri de intelectuali.

Numeroase cuvinte **N.** în spaniola peninsulară, unele şi în alte l. europene *(aguacate, cacahuete, cacao, chicle, chocolate, copal, coyote, epazote, guacamole, jicara, mescal, nopal, ocelote, petaca, tiza, tomate)*, mai numeroase în spaniola americană *(atole, galpón, hule, mecate, metate, pinole, pulque, tamal, zopilote).* Spaniola din Mexic este influenţată de **N.** şi în fonetică (intonaţie, fonemul */š/* cu un randament funcţional scăzut) şi formarea cuvintelor (sufixul *-eco* pentru nume de popoare).

Probabil sub influenţa scrierii maya*, vechii azteci şi-au creat un sistem de scriere pictografică, cu unele elemente ideografice şi silabice. Scriere în zig-zag (în toate direcţiile). În această scriere numele de loc *Teocalititlan,* lit. „dumnezeu-casă-oameni", era reprezentat prin simbolurile *tentli* „buze", *otli* „drum", *calli* „casă" şi *tlantli* „dinţi". Din sec. 16 misionarii au folosit alfabetul latin*. Cele mai vechi texte în acest alfabet sînt *Códices Matritense y Florentino* (colecţie de date istorice începută în 1547 şi întreruptă în 1557), *Cantares mexi-*

Scanned with OKEN Scanner

canos (1560, colecţie de cîntece şi poeme), *La Historia Tolteca-Chichimeca* (1545, autor anonim).

1339 **NAIKĪ** (ERKU, NAIKADI, NAIKI GONDS, NAIKI-KOLAMI, NAIKI OF CHANDA, NAIKPODI), l. din fam. dravidiană*. *India* (Bombay); 1 500 vorb. Înrudită cu kolāmĪ*.

L. tribală fără scriere.

1340 **NAMCHI** (NAMCI, NAM(D)JI, NAMSHI, NAMTCHI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun, Nigeria;* 11 000 vorb.

1341 **NAMIE** (NEMIA, WATALU), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee;* 3 090 vorb.

1342 **NAMNAM** (NABDAM, NABDE, NABDUG, NABRUG, NABT(E)), l. din fam. nigero-cogoleză*, gr. gur*. *Ghana;* 8 000 vorb.

1343 **NANAI** (GOLD(I), NANAJ) **1.** l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. *U.R.S.S.* (vărsarea Amurului, ins. Sahalin); 9 000—12 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale în 3 serii: orale scurte şi lungi şi nazalizate (numai în poziţie finală, de ex. [xotõ] „oraş", [xotondu] „în oraş"), 17 consoane, 1 semiconsoană. Accent final.

2. (TUNGUS DE SUD-EST), gr. de l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. 7 l., în LL 1: olča.

1344 **NANCERE** (NANJERI, NANTCHERE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Camerun, Republica Centrafricană;* 20 000 vorb.

D.: *nantchoa, kabalai.*

1345 **NANDE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 22 000 vorb.

D.: *ekiKumbule, ekiMate, ekiTangi.*

1346 **NANDE (DE NORD)** (NANDI, orundandi), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 2 000 vorb.

D.: *ekiLega (ekiHambo), nande, echiSanza, ekiShu, ekiSongoora, ekiSwaga (ekiKira), ekiYira.*

1347 **NANDI** (LUMBWA, TERIWAL), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Kenya;* 430 000—450 000 vorb. (surse diferite).

19 vocale (9 lungi), 11 consoane, 2 semiconsoane. 6 tonuri (înalt, mediu, jos, înalt descendent, mediu descendent, jos descendent). Nu are gen. Deosebeşte numai sg. de pl. Articolul definit la sg. este o dentală (*sese* „cline" — *seset* „clinele", *tim* „pădure" — *timdo* „pădurea" cu *t* > *d* după *m*). La pl. articolul definit este *-k*. Numele de lichide sînt considerate pl.: *ce-ko* „laptele", *cey-ot* „puţin lapte" (considerat sg.). Are 3 pronume demonstrative: de apropiere, de depărtare şi de determinare (*eun-ni* „acest braţ", *eun-nin* „acel braţ", *eun-no* „braţul"). Sufixe de derivare verbală cu valori foarte variate: sufixul *-t* se adaugă la un verb de mişcare pentru a arăta direcţia faţă de subiectul vorbitor (*ki-isup-u* „îl urmează spre aici", *ki-isup-toi* „îl urmează spre acolo"), sufixul *-či* indică o acţiune făcută de subiect pentru o altă persoană (*o'sup-či* „urmează-l pentru el"). Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv. Interesant este sistemul de denominaţie personală. Fiecare individ primeşte succesiv mai multe nume: la naştere i se dă numele străbunului; cîteva zile mai tîrziu, cu ocazia unei sărbători, un nume compus din *kip* „băiat", respectiv *cep* „fată" şi un cuvînt care aminteşte naşterea sa (*kip-or* „băiat născut pe drum"). Spre 10—12 ani copilul primeşte o poreclă care evocă o trăsătură proprie. După circumcizie i se dă un alt nume.

D. sau l. înrudită: kisankasa*.

1348 **NANKANSE** (FRA, NANKANA, NANKANI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Volta Superioară;* 55 000—105 000 vorb. (surse diferite).

D. sau l. înrudită: frafra* .

1349 **NANUMBA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. dagomba*, fie l. înrudită. *Ghana;* 50 000 vorb.

1350 **NAO** (NA'O), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 5 000? vorb.

1351 **NARAK,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 10 000 vorb. (1960).

D.: *kandawo (gan(d)ja), narak.*

1352 **NASIOI,** l. papua* din *stock* nasioi-nagovisi-siwai-buin*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 9 643 vorb.

În varietatea *darutue* 5 vocale cu perechi lungi, 8 consoane. Accent nefonologic. La numele de rudenie contraste minimale de gen natural exprimate prin alternanţe vocalice: *nuring* „fiu' — *norang* „fiică", *naung* „soţ" — *naang* „soţie". Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *koianu, koromira, nasioi,* poate şi simeku* — sau l. separată.

1353 **NASIOI-NAGOVISI-SIWAI-BUIN** (BOUGAINVILLE DE EST), gr. de l. papua* cu rang de *stock. Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 30 000 vorb.

7 l. (eventual 2 din ele sub-l.), în LL 6: buin, nagovisi, nasioi, simeku, siwai, uitai.

Sisteme fonologice destul de simple, în schimb complexitate morfologică. Clasificare complexă a numeralelor în peste 40 clase, care se încrucişează în unele l. (buin*, siwai*) cu sistemul de gen; acesta se răsfrînge şi asupra adjectivelor, posesivelor şi, într-o anumită măsură, a verbelor; clasele şi genurile — indicate prin mărci sufixate. Dual. Conjugare sufixală. Persoana şi numărul subiectului şi obiectul

Scanned with OKEN Scanner

indicate la verb. Verbe mediale, cu forme diferite în funcţie de identitatea sau non-~ subiectelor. Negaţia la verbe exprimată printr-un clitic prepus.

1354 **ikiNATA** (IKOMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 9 500 vorb.

1355 **NATAKAN,** l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Camerun;* 35 000—56 000 vorb.

1356 **NATEMBA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Togo;* 17 000 vorb.

1357 **NATIORU** (NATYORO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Volta Superioară, Coasta de Fildeş, Mali;* 1 000 vorb.

1358 **NAURUANĂ** (NAOURU, NAURU(AN)), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Nauru;* 3 000 vorb. (1967). L. oficială alături de engleză*.

Ca şi yapeza*, nu are afinităţi deosebite cu alte l. din interiorul sau din afara Microneziei. Elemente lexicale comune cu caroliniana*. Sistem de clasificare nominală asemănător cu cele din trukeză* şi kiriwina*, de tip ne-austronezian (se regăseşte în unele l. din Noua Guinee şi ins. Bougainville). 39 clase nominale, cu acord la adjectiv şi numeral.

Se pare că l. actuală a generaţiei tinere atestă o simplificare.

1359 **NAVAJO** (NAVAHO), l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *S.U.A.* (Arizona, Colorado, New Mexico, Utah); 140 000 vorb. Indienii **N.** îşi numesc l. *diné* „popor". Una din l. amerindiene al căror număr de vorb. a crescut în ultimul timp. Vorbită de cel mai mare trib indian din S.U.A. În cel de-al doilea război mondial a fost folosită pentru mesaje secrete în armata americană.

47 foneme (8 vocale). Tonuri cu valoare fonologică (*bíní* „nara lui", *bìnì* „faţa lui", *bìnî* „mijlocul lui"). Substantivul are formă unică pentru sg. şi pl. Verbul este în mod inerent sg. sau pl. Verbele tranzitive suferă adesea schimbări pentru a reda singularitatea sau pluralitatea obiectelor (*-ɣé* „a ucide unul" *-ɣá'* „a ucide mulţi", *-tsèèd* „a măcelări o mulţime"). Nu există un verb „a merge", ci 3 forme: *-yá* „o persoană merge", *'ààs* „2 persoane merg", *-kááh* „mai mulţi merg". Formele verbale au structură mai complexă (substantivul are 1 paradigmă, verbul 7). Paradigmele verbale redau mai ales aspectul (imperfectiv, perfectiv, progresiv, iterativ) şi modul (acţiune obişnuită, de rutină, sau optativă); numai 1 paradigmă redă timpul (viitorul). Pronumele personal pers. 3 are 2 forme: *bí*, referitoare la persoane apropiate (rude, prieteni, persoane din acelaşi trib) şi *xó* pentru străini, persoane necunoscute; *nàxí* pron. pers. 1 sau 2 dual. Nu există un pl. în adevăratul sens al cuvîntului: *dà-bí, dà-xó* „ei, fiecare din ei", *dà-nàxí* „noi, voi, fiecare din noi". Pronumele demonstrativ are 5 grade: *díí* „acesta", *'éí* „acela" (apropiat de vorbitor şi vizibil), *náɣáí* „acela" (apropiat de interlocutor şi vizibil), *ńléí* „acela" (depărtat de noi dar vizibil), *'èí* „acela" (depărtat de noi şi invizibil). Selectarea formei verbale depinde de caracteristicile fizice ale numelui cu care se asociază verbul. Mişcarea obiectelor rotunde se redă cu verbul *'a^{n}*, a obiectelor lungi cu *tá^{h}*, a fiinţelor cu *tí^{n}*, a obiectelor care seamănă cu o funie prin *lá*.

Trader **N.** este un *pidgin* dezvoltat în Arizona din **N.**

1360 **NAWDAM** (LOSSO, NAOUDAM, NAOUDEMBA, NAUDM), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, în relaţie certă cu more*, considerat fie d. al acestei l., fie l. înrudită. *?;* 27 000 vorb.

1361 **iNDAAKA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 4 700 vorb.

1362 **NDALI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 51 000 vorb.

1363 **NDAMBA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 19 000 vorb.

1364 **NDENGEREKO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 53 000 vorb.

1365 **NDJEM(-BAJUE)** (DJEM, DSIMU, DZIM(O)U, KOZIME, (N)DREM, NJIEM, NYEM, ZIMU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 20 000 vorb.

D.: *badjue.*

1366 **NDO,** l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Zair;* 13 000 vorb.

D.: *avari, oke'bu.*

1367 **NDOGO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Sudan, Zair, Republica Centrafricană;* 3 500 vorb.

D. sau l. înrudite: bai*, bviri*, sere*.

S-a tradus *Biblia.*

1368 **chiNDOMBE** (kiMAWANDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 12 000 vorb.

1369 **NDOOLO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 5 000 vorb.

1370 **NDOP** (MELAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 17 000 vorb.

1371 **NDORO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun, Nigeria;* 1 000—1 200 vorb. (surse diferite).

1372 **NDUMU,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo;* 4 000 vorb.

1373 **NDUNGA** (BODUNGA, MODUNGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair;* 2 000—2 500 vorb.

1374 **NEK,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 300 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

1375 **NEMI**, l. sau gr. de d. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (N); 2 180 vorb.

Structura cuvîntului aceeaşi ca în thuanga*. Accentul pe silaba finală. 5 vocale. În d. tribului din Hyenghène 38 consoane. În d. *jawe*, *nemi* şi *poâi* sistemul se reduce în poziţie intervocalică la 16 consoane. Aceleaşi categorii ca în thuanga. O singură serie de numerale. Articol cu sg., dual, pl. Sistemul sufixelor personale devine mai complicat de la N spre S şi în d. *pinje* se aseamănă cu cel din camuhi*. Sintaxă identică cu cea din thuanga.

D.: *jawe (ubach)*, *nemi*, *pinje*, *poâi (yehen, yengen)*; după alte păreri /^{n} ɟawe/(jaë) şi /pi^{n}-ɟe/ sînt l. diferite, iar *nemi* şi *poâi* /ɪ^{w}ããi/ *(hiengen)* ar fi d. ale l. tribului din Hyenghène, toate făcînd parte, alături de alte cîteva l., din gr. *nordic* (foarte fragmentat) de l. din Noua Caledonie.

Listă de numerale publicată în 1853. Traduceri de texte religioase.

1376 **NENEMA**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (NV); 1 100 vorb.

5 vocale (în d. *koumac* 4 serii: orale şi nazale scurte şi lungi), 31 consoane în poziţie iniţială (aspirate, labializate, prenazalizate, combinînd unele din aceste trăsături; sonantele pot fi şi surde), 2 semiconsoane. Accent iniţial. Pronumele are forme de sg., dual şi pl. inclusiv şi exclusiv. Flexiune nominală în persoană şi număr. Sufixele personale (diferite la sg. pentru nume şi verbe) se aplică numai numelor ,,posedaBile'' (nume de rudenie, părţi ale corpului etc.). Există şi o formă cu valoare de persoană nespecificată (,,a cuiva''). Numele de rudenie au o formă de dual pentru a desemna o pereche eterogenă de tipul tată-fiu, unchi-nepot ş.a. Numai 10 nume ,,numărabile'' — care pot primi sufixe de număr. Demonstrativele sînt adesea compuse indicînd numărul şi sexul şi se folosesc în locul articolelor şi pronumelor. Prefixe de nominalizare (agent, instrument) şi verbalizare (factitiv, incoativ). Verbele au 2 forme: indefinită şi definită. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv. De fapt propoziţia începe cu sintagma predicativă; propoziţiile mai complexe includ la început o particulă modală, urmată de un pronume personal care indică subiectul şi o particulă aspectuală, toate pronunţate ca un singur cuvînt; verbul simplu sau compus este urmat de complement şi de o particulă care arată că numele care urmează este agentul predicatului. În textele mai vechi această particulă se comporta ca un nume posedabil.

D.: *bebp*, *fwagumwak (koumac)*, *yalesu*.

1377 **NENEŢ** (IURAK, JURAKISCH, JURAK-SAMOJEDISCH, Y(O)URAK, YURAK SAMOYED, NENEC, NĒNEC, N'ENƏT', NENZISCH, SAMOYÊDE YOURAK), l. din fam. uralică*, gr. samoed* de N. *U.R.S.S.* (districtele naţionale Iamalo-Neneţ şi Neneţ); 24 000—25 000 vorb. (surse diferite). L. samoedă cu cea mai mare răspîndire.

Asemănări cu l. *samoedă eniseică (eneţ)*. 5 vocale cu perechi lungi, 24 consoane — după alte păreri 7 vocale, dintre care 3 cu perechi lungi, 27 consoane (corelaţia de palatalizare cea mai dezvoltată dintre l. uralice — apare la toate consoanele afară de velare), 1 semiconsoană (*y*); structura silabică (C)V(C)(C)(C). În d. *de tundră* 7 vocale, toate cu perechi lungi, 37 (45) consoane (corelaţie de palatalizare şi de cantitate sau de forţă), 3 semiconsoane (*y*, *w*, *w̄*), structura silabică (C)V(C)(C). În ambele d. accent fonologic, armonie vocalică. Unele alternanţe consonantice în flexiune. 3 numere, 7 cazuri productive, sufixe posesive, conjugare predicativă a numelui cu sufixe. Distincţie conjugare subiectivă (identică formal cu precedenta), obiectivă şi reflexivă. Opoziţie aspectuală durativ-momentan. 5—10 moduri. Sistemul numelor de rudenie exprimă relaţii foarte complicate printr-un inventar lexical foarte bogat.

2 d. între care nu există contacte, cu diferenţe de structură: *de pădure (p'an-hasawa)* şi *de tundră* — baza l. literare dezvoltate din 1930.

Împrumuturi reciproce cu ostiaka* şi ziriana*.

Alfabet rus*.

1378 **NENGONE** (MARÉ, NENGONÉ, NENÓNE, NEṄONE, NEŋÓNE), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*, după unele păreri în gr. melanezian*. *Noua Caledonie* (ins. Maré — arh. Loyauté = Loyalty); 3 000 vorb. (1959)—5 000 vorb. (surse diferite). Inclusă în subgr. *lific* împreună cu dehu* (lifu).

5—7 vocale cu perechi lungi. Sistem consonantic bogat: 26—33 consoane (oclusive surde aspirate; ocluziune glotală; unele sonante pot fi şi surde), 3 semiconsoane (şi *ɰ* surdă). Accentul pe ultima moră (penultima vocală scurtă). Ultima vocală atonă a unei sintagme poate fi şoptită sau complet amuţită, ducînd la apariţia unor consoane finale. A păstrat sufixe personale numai pentru pers. 1 sg. şi pl. inclusiv. Urme ale mărcii de pers. 3 sg. la nume de rudenie şi localizatori. Sufix pentru forma definită a verbelor. Factitivul format prin încadrarea radicalului cu prefixul *a-* şi sufixul *-ni*. Prefixe de reciproc *e-*, *i-*. Particula indicînd subiectul poate fi plasată la începutul construcţiei; subiectul precedă verbul. Particulă agentivă care dă verbelor sens pasiv. Sistem de

numeraţie vigesimal, cu vestigii de sistem cvinar: 5 = „un ansamblu de degete", 10 = „2 ansambluri de degete", 20 = „un om", 40 = „2 oameni" ş.a.m.d.

Diferenţe dialectale minime. *Iwateno* nu este un d., cum s-a afirmat, ci un vocabular de respect pentru şefi. Există şi un vocabular trivial, depreciativ, insultător.

Mai multe împrumuturi din engleză* decît din franceză* (l. oficială).

Numeroase tipărituri începînd din 1847. Ortografie imperfectă.

Influenţe asupra francezei vorbite în insulă.

1379 **NEPALEZĂ** (CHETRĪ, GORKHĀ(LĪ), GURKHA(LI), KHAS(A), KHAS(-)KURĀ, KHASKURA, KHAY, NAIPĀLI, NĒPAL(Ī), PAHARI DE EST, PARBATI, PARBATTIA, PARBATI(YĀ), PURBUTTI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de N. *Nepal*, *India* (Bengal V, Assam); 5 mil.—10 mil. vorb. L. oficială în Nepal, *lingua franca* în Nepal şi Himalaya. Vorb. îşi numesc l. *parbatiyā* „de deal", vorb. l. newari* îi spun şi *gorkhāli*.

În varietatea *kathmandu* 5 vocale orale scurte, 3 lungi, 4 nazale scurte, 2 lungi, 30 consoane, 4 semiconsoane (*y* şi *w* au perechi nazalizate). Nazalizarea vocalelor — rol fonologic şi gramatical (*gare* „ei au făcut"/ *garē* — „eu am făcut"). Opoziţie neaspirat/aspirat la oclusive atît surde cît şi sonore, apical/retroflex numai la oclusive, *n*/*ṇ*/*ŋ*. Predomină silabele deschise. Foloseşte infinitive şi participii cu valoarea unor propoziţii relative sau a altor subordonate (conjuncţiile — rare — introduse sub influenţa l. hindi* în l. scrisă). Alte influenţe hindi în sintaxă, totuşi deosebiri faţă de l. indice de N şi asemănări cu newari.

3 d.: *de V, de C., de E.* Diferenţe l. scrisă—l. vorbită (de ex. în sintaxă).

Cea mai veche atestare — inscripţie din 1337. Literatură săracă. Începuturile poeziei **N.** în sec. 19. Împrumuturi din sanscrită* legate de dezvoltarea **N.** ca l. naţională (înlocuire exagerată a cuvintelor provenite din alte l. din Nepal şi din engleză*).

Scrierea *devanāgarī* nestandardizată (notare diferită a nazalităţii); notarea cantităţii vocalice nu corespunde realităţii din l. **N.**

1380 **NEWARI** (NEPĀL, NÉVARI, NĒWĀRĪ, NEWARISH), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominalizat. *Nepal* (C.); 372 000 vorb. ca l. maternă, plus 10 000 ca l. secundă — 400 000 vorb. (surse diferite). L. cu cel mai mare număr de vorb. din gr. gyarung-mishmi. Cea mai importantă l. tibeto-birmană din Nepal. Vorb. îşi numesc l. *nevā:bhāy (nepā:bhay, nepāl bhāşā)*

Asemănări în fonetică cu tibetana*, birmana*, *kuki*. Distincţie animat-inanimat justificată morfologic. 5 forme cazuale distincte. 3 timpuri verbale: prezent, trecut, viitor. 2 persoane verbale. Nu are distincţie formală de număr. Sufixe de cauzativ. Asemănări în sintaxă cu nepaleza* (folosirea infinitivelor şi participiilor cu valoare de propoziţii relative sau de subordonate conjuncţionale).

D.: *newari, pahari (pa(d)hi, pahri)*.

Inscripţii din 912 (din sec. 14 înlocuieşte sanscrita* în inscripţiile din regiune; după 1768 înlăturată de nepaleză).

Singura l. cu scriere dintre l. pahari* din Nepal alături de *timdu*.

Forme proprii de scriere din sec. 14 sau chiar dinainte, înlocuite din 1768 cu scrierea indică* *devanāgarī*. 9 tipuri de silabare, printre care *rānjanālipi*, cu 7 variante caligrafice decorative şi o adaptare modernă simplificată, derivată din *devanāgarī* (păstrează vocalele *ṛī*, *ḷi*, *ḷī*, necunoscute în **N.**).

1381 **NEZ PERCE** (CHOPUNNISH, NEZ PERCÉ(S), NÙMÍPOTITÓKĚN, NUMIPU, SAAPTINS, SAHAPOTINS, SAHAPTIN), l. amerindiană din fam. sahaptin — nezpercé*. *S.U.A.* (Idaho, Washington, Oregon); 500—1 000 vorb.

10 vocale (5 lungi), 23 consoane, 4 semiconsoane. Structura silabică CV(C)(C)(C)(C). Accent fonologic.

D.: **N.P.** *de jos*, **N.P.** *de sus*.

1382 **NGAING** (MAILANG, MANIPANG, SOR), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 850—1 850 vorb. (surse diferite). Numită *ngaing* după cuvîntul indigen care înseamnă „ce?".

1383 **NGALUM,** l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee;* 15 000 vorb.

1384 **NGAMO,** l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. bo-me(wa)*. *Nigeria;* 18 000 vorb.

Distincţie de gen natural (masc.-fem.).

1385 **NGAMYA,** l. comună supradialectală din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, creată pe baza unor d. tribale din *Malawi*.

1386 **NGANDO** (NGANDU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 121 000 vorb.

D. sau l. înrudită: lalia*.

1387 **diNGANDO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Republica Centrafricană;* 2 000 vorb.

D.: *diKota, diKuta*.

1388 **NGASA** (ONGAMO, SHAKA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Tanzania;* 1 000 vorb.

1389 **NGAYABA** (DJANTI, NJANTI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 1 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

1390 **NGBAKA MA'BO** (NGBAKA LIMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair, Republica Centrafricană;* 17 000 vorb.

1391 **NGBANDI** (NG(B)WNDI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Zair;* 137 000 vorb.

14 vocale (7 lungi), 34 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri: înalt, mediu, jos. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Din această l. s-a dezvoltat sango*. A fost tradusă *Biblia.*

1392 **liNGBEE** (LINGBE, MANGBELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*; *Zair;* 30 000 vorb.

1393 **NGEMBA** (MEGIMBA, MOGIMBA, NGOMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 5 000 vorb.

10 vocale, 20 consoane, 3 semiconsoane. 3 tonuri.

1394 **kiNGENGEREKO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 53 000 vorb.

1395 **kiNGINDO** (NJINDO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 85 000 vorb.

1396 **NGIZIM** (GWAZUM, KIRDIWAT, NGAZAM, NGEZZIM, NGIZZEM, WALU), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 39 000 vorb.

1397 **NGOLA,** i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. uMbundu*, fie l. înrudită. *Angola;* 41 000 vorb.

1398 **liNGOMBE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 150 000 vorb.

Are armonie vocalică în forma ei cea mai completă: *bala* „a vorbi" — *nabalaka* prezent nedefinit, *ine* „a vedea" — *naneke* prezent nedefinit.

D.: *liBinza (bindja), diGendja (genja), gendza-baali, wiinza-baali.*

1399 **NGONI** (chiNGONI, kiNGONI, kiSUTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Malawi;* 103 000 vorb.

1400 **kiNGULU** (NGURU), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat d. al l. kiZigula* sau l. înrudită. *Tanzania;* 66 000 vorb.

1401 **NGUMBA** (MABEA, MABI, MGOUMBA, MVUMBO, NGOUMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 10 000 vorb.

1402 **NGUNI,** gr. de l. format din l. zulu*, xhosa* și swazi* din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*.

Deosebirile dintre cele 3 l. nu sînt mai mari decît cele dintre engleza* din Londra, New York și Melbourne. Ultimele cercetări arată că xhosa și zulu s-au despărțit acum 500—600 de ani, iar swazi cu 1—3 secole mai devreme.

Recitarea poemelor *izibongo* de laudă și preamărire din xhosa și zulu este la granița dintre vorbire și cîntec, avînd o intonație specifică.

1403 **ikiNGURIMI** (NGOREME, N(U)GRUIMI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 11 800 vorb.

1404 **NGWO** (NGONU, NGUNU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 10 000 vorb.

1405 **NIASEZĂ** (NIAS(SESE)), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Nias, Batu); 50 000 vorb.

D.: *batu, nias.*

1406 **NICOBAREZĂ** (NIKOBAR), l. sau ram. de l. din fam. austro-asiatică*. *India* (ins. Nicobar); sub 10 000—12 000 vorb. (surse diferite). După unii în gr. mon-khmer*, după alții una din cele 2 ram. ale gr. *estic* alături de *palaung-khmer.*

6 l. (d.) (după alții 12 l.): *car (pu), chowra (tətet), nancowry (nicobareză centrală), nicobareză de S, shom pen(g)* (interiorul ins. Great Nicobar), *teressa (taih-long). Car* și *nancowry* au un număr neașteptat de mare de cuvinte neînrudite, explicabil poate prin existența tabuurilor lexicale.

În *car* 10 vocale scurte și 10 lungi; topica: verb-subiect-obiect; traducere recentă a *Bibliei;* împrumuturi din portugheză*; alfabet latin* (nu reprezintă adecvat distincțiile între vocale).

1407 **NIELLIM** (MJILLEM, NIELIM, NYILEM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. charian* (MC). *Ciad;* 2 000 vorb.

Urme ale sufixelor de clasă, de ex. *-l* pentru părțile corpului (*tu-la* „ureche", *su-l* „cap").

1408 **NIGERIAN DE JOS,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 1 l., în LL: ịjọ.

1409 **NIGERO-CAMERUNIAN,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 66 l. (gr. cel mai numeros din această fam.), în LL 25. Cele mai importante: edo, efik-ibibio, gbari, igala, igbira, igbo, nupe, tiv(i), yoruba.

Tonurile au valoare lexicală sau gramaticală. Clase nominale cu prefixe, în stadii diferite de evoluție de la o l. la alta; în unele l. s-au păstrat și pronume de clasă. Substantivul se deosebește de verb prin prefixul de clasă adăugat la substantiv sau prin topică (acolo unde nu există prefixe). În conjugarea afirmativă unele aspecte se exprimă prin radicalul verbului sau prin reduplicarea lui, iar altele cu ajutorul unor prefixe sau sufixe speciale. Conjugarea negativă are pentru fiecare aspect un prefix sau sufix propriu. Pentru exprimarea negației, în unele l. se folosește schimbarea

Scanned with OKEN Scanner

tonului, însoţită sau nu de schimbarea vocalei radicalului. Pl. substantivelor se formează de regulă prin schimbarea prefixului de clasă după număr şi, mai rar, cu ajutorul unui sufix.

1410 **NIGERO-CIADIAN,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC), care ocupă un teritoriu relativ restrîns, dar cu o mare densitate de populaţie în majoritatea sa. 34 l., în LL 20. Cele mai importante: hausa, margi.

L. **N.-C.** au clase nominale cu prefixe, cu stadii foarte diferite de evoluţie de la o l. la alta. Există şi urme de prefixe de clasă nominală, uneori chiar în l. din care acestea au dispărut. Substantivul se deosebeşte de verb prin topică. Există rar desinenţe nominale şi, mai rar, afixe verbale de conjugare. Conjugarea nu este unitară. O particularitate este folosirea radicalului fără afixe pentru exprimarea aoristului. Pl. substantivelor se marchează prin sufixe de pl., schimbarea desinenţei, modificarea rădăcinii, înlocuirea unui prefix cu altul, reduplicarea celei de a doua consoane a radicalului, sau prin folosirea simultană a mai multor procedee. Negaţia se exprimă printr-o particulă sufixată în propoziţie sau prin una prefixată şi sufixată.

1411 **NIGERO-CONGOLEZĂ,** fam. de l. fără îndoială cea mai importantă din *Africa* (CTL). Se întinde pe cea mai mare parte a Africii Occidentale şi, în general, pe întreg continentul la S de ecuator. Se împarte în mai multe gr. (atlantic occidental*, mande*, gur*, kwa*, Adamawa de est*, Benue-Congo*); cunoştinţele actuale sînt încă insuficiente pentru o clasificare definitivă (de ex. gr. kwa, în special ram. de E, şi Benue-Congo sînt insuficient diferenţiate între ele; după unii ar exista şi un gr. „central").

L. din fam. **N.-C.** sînt, cu puţine excepţii, l. tonale. Clase nominale marcate prin perechi de afixe, unul pentru sg. şi altul pentru pl. Fiinţele omeneşti, indiferent de sex, formează o singură clasă, lichidele alta. Toate denumirile de pomi alcătuiesc o singură clasă, în care găsim însă şi alte substantive. Pentru alte clase e greu de descoperit un criteriu semantic. Cîteva l. (ewe*, maninka*, buraka-gbanziri* şi multe l. mande*) au pierdut acest sistem de clasificare. Verbul este invariabil, cu excepţia unor modificări tonale. Timpurile şi modurile sînt exprimate prin tonuri sau cu ajutorul auxiliarelor. Unele l., mai ales cele din gr. atlantic occidental, gur şi Benue-Congo au sisteme dezvoltate de derivare a verbelor.

1412 **NIGERO-SENEGALEZ,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC), ce ocupă un teritoriu întins. 36 l., în LL 18. Cele mai importante: dan, dogon, kpelle, loma, mende, songhai, susu-yalunka, vai.

Cuvintele au terminaţie vocalică. Unele l. au sunete specifice (labiovelara g^b, *r* uvular). Nu există tonuri.

L. din acest gr. au numai urme de clasă nominală. Substantivul se deosebeşte de verb prin topică, printr-o desinenţă specială adăugată substantivului (după cum la verb se adaugă afixe de conjugare) sau prin nazalizarea consoanei iniţiale. Aspectele verbale sînt marcate prin prefixe şi, mai rar, prin sufixe speciale. Complementul precedă, în general, verbul. Pl. substantivelor se formează cu sufix adăugat la sg.

1413 **NIHALI** (KALTO, NAHĂLĪ), l. izolată. *India* (Madhya Pradesh); sub 750—1 200 vorb. multilingvi. Puţin cunoscută — l. mai mult sau mai puţin secretă a răufăcătorilor. A fost inclusă printre l. dravidiene* sau munda* sau considerată d. al l. kurku*. S-a demonstrat că nu este o l. munda, dar ar putea forma împreună cu acestea ram. de V., *munda-nihali*, a fam. austro-asiatice*. După unii autori ar fi conservat cadrul gramatical munda, dar vocabularul ar fi aproape în întregime dravidian. O statistică efectuată pe 503 cuvinte **N.** a dat însă următoarele rezultate: 36% din kurku, 4% dintr-un strat munda mai vechi, 9% de origine dravidiană, 24% fără corespondent în India, restul de 27% cu probabil caracter indic*. S-a afirmat şi că ar fi o l. creolă, poate cu substrat ne-austro-asiatic. În fonologie din punct de vedere tipologic nu este o l. munda, dar din punct de vedere areal este sigur o l. indiană. Nu are consoane *checked*, caracteristice l. munda şi în general austro-asiatice. Nici morfologia verbală sau derivarea nu seamănă cu nici o l. munda sau proto-l. Numeroase morfeme şi construcţii din kurku. Sintaxa şi morfologia verbală abundă în elemente indo-europene*. Proporţie foarte mare de împrumuturi — mai mare chiar decît în albaneză*, foarte asemănătoare celei din d. ţigăneşti* din S.U.A. şi Europa occidentală.

1414 **NII,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 6 000 vorb. (1960).

1415 **olunyaNIKOLE** (LUNYANKOLE, olunyaNKORE, NYANKORE, (o)runyaNKORE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda;* 388 000—773 000 vorb. (surse diferite),

D. *horo-horo, iru, oru Tagwenda.*

1416 **ikiNILAMBA** (ILAMBA, IRAMBA, NILYAMBA, ikiNIRAMBA), l. din fam nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 170 000—171 000 vorb. (surse diferite).

1417 **NILO-ABISINIAN,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 20 l., în LL 10. Cele mai importante: dinka, nuer.

Scanned with OKEN Scanner

Tonuri cu valoare lexicală şi morfologică (disting sg. de pl. şi forma pasivă de cea activă). Urme evidente de clase nominale, pentru care se folosesc fie prefixe, fie pronume. Substantivul se distinge de verb prin menţinerea unor prefixe nominale sau prin desinenţe speciale; de multe ori, distincţia se bazează însă numai pe topică. Pl. substantivelor se indică prin diverse procedee, întrebuinţate izolat sau combinat: eliminarea sau modificarea desinenţei de sg. sau adăugarea unei desinenţe speciale, modificarea cantităţii, a naturii sau a tonului vocalei din radical, modificarea ultimei consoane din radical (sonora devine surdă), schimbarea sau adăugarea unui prefix de clasă.

1418 **NILO-CHARIAN** (CHARI-NIL), cel mai important gr. din fam. nilo-sahariană* (CTL), considerat de unii şi fam. aparte, numită *macro-sudanică*. Ocupă *Africa de Est* şi valea superioară a Nilului. Se subdivide în gr. *sudanic central*, *sudanic estic*, berta* şi kunama*. 121 l., în LL 95. Cele mai importante: maasai şi nubiana.

Sînt l. tonale. Substantivele au forme de pl. complexe. Unele l. din subgr. *estic* au gen gramatical şi un sistem complex de derivare a verbelor.

1419 **NILO-CIADIAN,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC), ce ocupă un teritoriu vast. 35 l., în LL 24. Cele mai importante: fur, kanuri, tubu.

Urme slabe de clase nominale, pentru care se folosesc prefixe sau pronume. Substantivele se deosebesc de verbe printr-o desinenţă specială. Sistemul de conjugare este unitar. Pl. substantivelor se indică printr-un sufix adăugat la desinenţa de sg. sau prin suprimarea acesteia.

1420 **NILO-CONGOLEZ,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC), care ocupă un teritoriu relativ restrîns. 20 l., în LL 8. Cea mai importantă: lendu.

Toate cuvintele se termină în vocală. Sistemul claselor nominale este marcat prin prefixe de clasă. Distincţia între substantv şi verb se realizează cu ajutorul prefixelor nominale şi prin topică. Pl. substantivelor se marchează prin schimbarea prefixului de clasă. Spre deosebire de toate grupurile învecinate, atributul substantival precedă substantivul.

1421 **NILO-ECUATORIAL,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 24 l., în LL 9. Cele mai importante: bari, iraqw, maasai, nandi.

Tonuri folosite pentru a preciza rolul unui cuvînt atunci cînd locul în frază nu îl indică satisfăcător. Clase nominale net distincte. În fiecare l. există 2 clase principale: una care cuprinde numele de fiinţe masculine, augmentativele, numele pămîntului şi al lunii, numele de colectivităţi umane (meserii, triburi) şi diverse alte substantive, şi alta incluzînd numele de fiinţe feminine, diminutivele, numele cerului şi al soarelui şi alte substantive. Fiecare clasă este caracterizată gramatical printr-un prefix de clasă numit impropriu articol, printr-un pronume de clasă analog prefixului, întrebuinţat înaintea atributului unui substantiv, printr-un „relativ" de clasă pus înaintea adjectivului pentru a marca acordul în clasă cu substantivul, printr-o serie specială de determinative. Pl. substantivelor se indică prin modificarea prefixului de clasă şi a desinenţei.

1422 **NILO-SAHARIANĂ,** fam. de l. din *Africa* (CTL), care ocupă centrul Africii, la S de fam. afro-asiatică*. 143 l., în LL 111. Împărţită în mai multe gr.: songhai*, saharian de est*, maban*, fur*, nilo-charian*, koman*. Gr. nilo-charian şi saharian de est sînt considerate de unii africanişti ca fam. aparte.

1423 **NIMBORAN,** l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 3 000 vorb.

Trăsături comune cu sentani*. Sufixele predomină asupra prefixelor. Persoana şi numărul subiectului indicate la verb, totdeauna prin sufixe. Dual limitat la mărcile de persoană legate. Absenţa genului şi claselor. Obiectul marcat la verb printr-un afix adăugat radicalului verbal, care suferă şi schimbări morfofonemice profunde. Negaţia la verbe indicată printr-un prefix. Formele verbale negative nu se conjugă şi nu primesc mărci ale obiectului. Verbe mediale, cu forme diferite pentru a marca identitatea şi non-~ subiectelor.

În plus în N. distincţie formală în indicarea obiectului masc. şi fem. la verb şi a sexului subiectului de pers. 3 sg.; forme verbale care indică poziţia relativă în care se realizează acţiunea (jos, sus, acolo etc..)

1424 **NIMI,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 400 vorb.

1425 **NINGGIRUM** (NINGERUM), l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee;* 3 500 vorb.

D.: *kaziva, ninggirum.*

1426 **NINZAM,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 4 500—10 000 vorb. (surse diferite).

1427 **NIUEANĂ** (FEKAI, NIUE), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Niue* (ins. Niuë = Savage), *Noua Zeelandă;* 4 142 vorb. (1973).

5 vocale cu perechi lungi, 11 (12) consoane. Accentul pe penultima silabă. Trăsături morfologice considerate inovaţii comune numai cu tongana* şi uveana de est*. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

1428 **NJAI** (JEN, KOBOCHI, NJEL, NJENY, NZANGI, ZANI, ZANY), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria, Camerun;* 10 000—14 000 vorb. (surse diferite).

Scanned with OKEN Scanner

1429 **NKOM** (BAMEKON, (B)IKOM, E-KOM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 15 000—17 000 vorb. (surse diferite).

1430 **shiNKOYA** (NKOYA, SHIKALU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 19 000 vorb.

1431 **NOGAI,** l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (Caucaz); 40 000—47 000 vorb. (surse diferite).

8 (9) vocale, 17 (21) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

3 d. de bază: *nogai, ak-nogai (weißnogaiisch), karanogai (schwarz-nogaiisch).* L. literară, scrisă — după 1917; actualmente presă, manuale, literatură.

Din 1938 alfabet bazat pe cel rus*.

1432 **NOMANE,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 3 680 vorb. (1960).

D.: *kiari* — sau l. separată, *nomane.* După altă părere ar forma împreună cu gahuku* l. *dene,* cu d. *gai, mami-duma, siati.*

1433 **NOOTKA,** l. amerindiană din fam. wakashan*. *Canada* (Columbia britanică); 1 800 vorb.

47 foneme (10 vocale, 5 lungi). Consoane laringale asemănătoare cu cele din arabă*. O serie de forme lingvistice anormale. Astfel, pentru a indica anumite caracteristici fizice ale persoanei căreia i se vorbește sau despre care se vorbește nu se folosesc procedee lexicale, ci se recurge la elemente morfologice (sufixe speciale) sau fonetice (schimbarea consoanei sau vocalei sau introducerea în corpul cuvîntului a unor elemente lipsite de semnificație). Clasele de indivizi semnalate prin aceste procedee sînt copiii, adulții de talie mai mică decît media, indivizii foarte graşi sau înalți, cocoșații, cei ce au un defect la ochi. De ex.: *-is,* sufix pentru copii, se plasează înaintea celorlalte sufixe (adăugat la *qwistic'* „fă asta" dă naștere la *qwisistici'* „fă asta, copile"), *-aq'* sufix pentru om gras. Pentru oamenii foarte mici, pe lîngă sufixul diminutival *-is* se folosește și palatalizarea fricativelor (din radical și din sufix: *hînt'çiL'we'in'* devine *hînt'śiL'śwe'in'* „unicul om (mic) se spune că vine"). Aceleași forme palatalizate și pentru păsări mici. Sufixe speciale pentru a preciza că anumite acțiuni au loc pe plajă, pe stînci sau în mare, ca și în kwakiutl*. Întrebuințează, la fel ca și kwakiutl, salish* și tshimshian*, serii distincte de numerale după clasele de obiecte. Termeni pentru a diferenția numeroase specii de animale marine vertebrate sau nu, deși resursele alimentare ale indienilor **N.** provin din vînătoare și agricultură.

D.: *kyoquot, tsishaath, ucuelet.*

Elemente **N.** folosite în chinook*. În engleză*: *camas* „bulb comestibil".

1434 **NORA** (NORRA, NÓZÀ), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin* sau gyarung-mishmi*. *Birmania* (N), *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan); peste 3 000 vorb.

D.: *byabe, kizolo, lama, nora.*

1435 **NORVEGIANĂ** (NORSK, NORVÉGIEN, NORWEGIAN), l. indo-europeană* din fam. germanică*, gr. scandinav* (d. *de V* — apropiate de subgr. de V. — islandeză*, faroeză* —, cele *de E* — de subgr. de E — daneză* și suedeză*). *Norvegia, S.U.A.;* 4,3 mil. vorb. ca l. maternă plus 10 000 ca l. secundă (avînd lapona* ca l. maternă). L. oficială în Norvegia — unica l. cu 2 forme oficiale cu drepturi egale: *bokmål* și *nynorsk.* După unii d. al unei l. scandinave *continentale* împreună cu daneza și suedeza, cu care e în bună măsură reciproc inteligibilă.

În **N.** *standard de E* 10 vocale (9 cu perechi lungi), 20 (21) consoane, 2 semiconsoane. Accent muzical, ca și suedeza și daneza de N (mai puternic descentralizat decît suedeza) — 2 tonuri: înalt (ascendent) în cuvinte mono- și polisilabice — diferit de cel din germană* și suedeză, și jos (ascendent-descendent-ascendent) (corespunzător aproximativ accentului suedez fără ultima inflexiune descendentă); variante accentuale frecvente. Trăsături comune cu l. scandinave. Articol dublu cînd substantivul e precedat de adjectiv, ca în suedeză. Declinare simplificată: o singură formă pentru sg. și una pentru pl., o singură formă de genitiv în *-s.* Diateza pasivă în *-s.* Simplificarea flexiunii verbale în limba vorbită: aceeași formă pentru toate persoanele și ambele genuri. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

2 gr. de d. diferențiate încă din cele mai vechi texte: *de V* (asemănări în fonetică și lexic cu faroeza) și *de E.*

În sec. 13 ia naștere o formă cultivată oficială *(drontheimisch-bergen)* bazată pe d. *de V (drontheimisch* și d. *din Westland),* folosită ca l. de cancelarie; această l. literară arhaică devine în sec. 14 ruptă de l. uzuală, căreia (spre deosebire de suedeză) nu reușește să i se adapteze, iar în sec. 15 iese din uz. În sec. 14 se dezvoltă și o l. standard populară, apropiată de d. *de E.* Ca l. literară se folosește din motive politice (uniune personală Danemarca-Norvegia 1536—1814) din sec. 15 daneza, care devine din 1500 singura l. oficială. Varianta l. literare daneze oficiale folosită în mediul urban este adaptată deprinderilor articulatorii ale norvegienilor și îmbogățită cu elemente **N.**, ceea ce conduce la conturarea unei l. literare de sine stătătoare *dan(ez)o-norvegiene,* numită *riksmål*

Scanned with OKEN Scanner

(*riksmaal* ,,l. de stat''), și considerată l. mixtă, cu structura gramaticală în parte daneză, în parte N.; este l. în care a scris Ibsen; după despărțirea de Danemarca aceasta devine l. standard oficială în Norvegia. N. ,,pură'', vorbită de populația rurală — numită *landsmål (landsmaal)* ,,l. țării''; l. rurală mai apropiată în unele privințe de suedeză decît *riksmål*, nu a fost folosită în scris pînă prin 1830; promovată de la mijlocul sec. 19 ca l. populară generală, în special grație activității lui Ivar Aasen (după unii creație artificală bazată pe d. *de V* — arhaice). În 1892 ambele varietăți sînt recunoscute oficial ca l. literare și de învățămînt, egale în drepturi. Îmbogățite din a 2-a jumătate a sec. 19 cu elemente dialectale și creații noi. Deosebiri fonetice și în structura gramaticală (*landsmål* a păstrat cele 3 genuri: *ein mann* ,,un bărbat'', *ei gate* ,,o străduță'' (germ. *eine Gasse*), *eit hus* ,,o casă'' (germ. *ein Haus*). Din 1929 *riksmål* este denumită *bokmål* (cca 2,5 mil. vorb.), iar *landsmål — nynorsk (a)* (neo-N.) (cca 1 mil. vorb.). Cea dintîi este răspîndită în SE — Ostland, Oslo, Bergen și alte orașe, cea de a 2-a în Westland și centru, în special în zonele rurale; ar avea varietăți standard urbane și d. rurale: *de E, de N, de V, trönder;* în regres: în 1968 l. principală pentru numai 18% din elevi. Încercări de unificare fără succes (de ex. în 1939 se propusese crearea unei l. standard comune numite *samnorsk* ,,N. comună''), la care pare să se fi renunțat. Ambele forme — folosite de radiodifuziune, în actele oficiale; legile dezbătute și publicate în oricare din ele; în școli se predă în forma predominantă local, dar se învață și cealaltă.

Vechea N. derivă din *vechea nordică occidentală*, ca și vechea islandeză și faroeza. Cele mai vechi atestări: 600 inscripții din sec. 8 — 11 în alfabetul *runic nou* (încă din primele apar trăsături tipice pentru vechea N., cum ar fi sincope, asimilări consonantice ș.a. Texte juridice, religioase, istorice, traduceri de romane cavalerești, cîntece și poezia scalzilor (mai puțin importante decît în Islanda), prelucrări de motive din *Sagas* islandeze; de la mijlocul sec. 13 datează *Konungs skuggsiá* (,,Königsspiel''), unul din cele mai importante monumente ale vechii l. literare N. De la începutul sec. 13 și documente. Istoria N. cuprinde 2 perioade: *veche* (sec. 8 — 1525) și *modernă* (după 1525), după alte păreri 3: *clasică* (1150—1350), *medie* (1350—1530) și *modernă* (după 1530). După 1350 în dezvoltarea l. N. uzuale, populare, se produc profunde inovații (comune cu daneza și suedeza): pierderea vechiului sistem flexionar, îngrădiri în domeniul topicii (care fusese liberă în l. mai veche). Lexicul de bază al l. N. cuprinde elemente nordice tipice, care au aproape fără excepție paralele în celelalte l. nordice. Influență suedeză din a 2-a jumătate a sec. 14 și daneză de la jumătatea sec. 15 — în secolele următoare modifică profund componența vocabularului în l. păturilor orășenești, dar nu afectează l. uzuală în mediul rural.

Alfabetul *runic nou* a rămas în evul mediu scrierea uzuală cea mai răspîndită (însemnări în scopuri practice pe obiecte din lemn). Alfabetul latin* utilizat din sec. 11. Reforme ortografice în 1907, 1917, 1938. Ortografie parțial etimologică (multe litere care nu se pronunță). Litere adiționale: *ae, ø* (ca în daneză; în suedeză le corespund *ä* și *ö*) și *å* (comună celor trei l.).

Cuvinte N. în alte l. — unele au ajuns și în română* (prin intermediul l. franceze): *fiord, iolă, scki, slalom.*

1436 **NOTU** (EWAGE), l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee;* 10 000 vorb.

1437 **NOUA GUINEE DE CENTRU-SUD** (CENTRAL AND SOUTH NEW GUINEA), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*, include și fostul *phylum papua de nord. Papua-Noua Guinee, Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 230 000 vorb.

Numărul total de l. neprecizat, în LL 34 l.: 2 *stock*-uri (marind, suki-gogodala), 4 fam. (bedamini, kiwai, ok, oriomo) și 9 l. neclasificate (agöb, asmat, awin de vest, kamoro, kimaghama, oksapmin, pare, riantana, yey).

Diversitate considerabilă a caracteristicilor tipologice și structurale ale acestui mare *phylum*, totuși concordanțe într-un număr limitat de trăsături, cel puțin în anumite zone. Trăsături suprasegmentale cu rol fonologic, adesea destul de complexe, în majoritatea l. În unele l. tonuri cu valoare semantică (oksapmin*). Sufixele predomină asupra prefixelor în cele mai multe l. Persoana și/sau numărul subiectului indicate la verbe în majoritatea l., în general prin sufixe sau combinații de prefixe și sufixe. În multe l. obiectul este indicat la verb — în unele numai prin afixe, în altele și prin modificări ale bazei verbale pentru a exprima numărul sau cel puțin singularitatea sau non-~ obiectului (fam. oriomo*). Multe l. disting numai sg. și pl. la mărcile de persoană, altele au și dual sau urme de dual. Dintr-o serie de l. lipsesc în mod cert sisteme dezvoltate de verbe mediale; în alte l. verbe mediale puțin dezvoltate. Majoritatea l. nu au gen și clase. Negația la verbe exprimată mai frecvent prin prefixe sau elemente prepuse decît prin sufixe sau prin combinarea ambelor. Interogația se exprimă fie prin afixe verbale, fie printr-o marcă așezată după verb. L. din ins. Frederik-Hendrik (kimaghama*, riantana*) diferă de celelalte l. din *phylum* prin absența aproape totală a morfologiei cuvîntului.

Scanned with OKEN Scanner

1438 **NOUA GUINEE DE EST** (EAST NEW GUINEA HIGHLANDS), gr. de l. papua* cu rang de *stock*. *Papua-Noua Guinee* (platourile înalte); 766 000 vorb. (1960) + o creştere de cca 20% pînă în 1968. Gr. de l. papua cu cel mai mare număr de vorb. Cca 57 l., în LL 37. Enga* — l. papua cu cel mai mare număr de vorb.

În majoritate l. destul de asemănătoare tipologic şi care concordă considerabil în anumite trăsături structurale atît ca formă cît şi ca funcţie. Trăsături comune aproape tuturor l.: sisteme suprasegmentale complicate; tonurile pot fi interpretate ca avînd rol fonologic iar accentul ca nefonologic (condiţionat şi predictibil în funcţie de ele), ca în chimbu* (d. *golin*), fore*, gadsup*, kewa*, sau invers. În unele l. apare o serie suplimentară de oclusive prenazalizate pe lîngă cele surde (asaro*, enga*, karam*, siane*, *waffa*) sau pe lîngă cele surde şi sonore (tairora*, *yagari*). Absenţa genului şi claselor. Preponderenţa foarte netă a sufixelor asupra prefixelor. Persoana şi de obicei şi numărul subiectului indicate la verb, totdeauna prin sufixe (sufixe care să indice concomitent cele 2 categorii sînt rare). Dual la mărcile de persoană. În general forme speciale de pronume posesive distincte de cele personale. Verbe mediale; unele dacă nu toate verbele mediale dintr-o l. au 2 serii diferite de forme desemnînd identitatea şi non-~ subiectelor verbelor mediale şi finale; verbele mediale cu marcă de non-identitate a subiectelor suferă schimbări în persoană şi număr. Nu există distincţie între pers. 2 şi 3 a subiectului nonsingular la verbele finale şi adesea nici la cele mediale. Sufix interogativ la verbe. Negaţia se indică la verbe printr-un prefix, rar un sufix.

1439 **NOUA GUINEE DE SUD-EST** (SOUTH EAST NEW GUINEA), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*. *Papua-Noua Guinee;* cel puţin 117 500 vorb.

Cuprinde l. daga*, 2 *stock*-uri (binandere*, koiari-manubara-yareba*) şi fam. goilala* — în total 25 l.

Reprezintă 3 tipuri distincte, dar au şi o serie de trăsături comune: preponderenţă foarte netă a sufixelor asupra prefixelor; cel puţin o marcă indicînd persoana sau numărul subiectului la verb, totdeauna sub formă de sufix; marca negaţiei de obicei prefixată sau prepusă; verbe mediale care marchează identitatea sau non-~ subiectelor „propoziţiilor" succesive.

1440 **NOUA GUINEE DE VEST** (KAPAUKU-BALIEM, WEST NEW GUINEA HIGHLANDS), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee — platourile înalte); 250 000 vorb.

11 l., în LL 5: dani, uhunduni şi cele 3 l. din fam. Wissel-Kemandoga*.

Preponderenţă foarte netă a sufixelor asupra prefixelor. Persoana şi numărul subiectului indicate la verb prin sufixe. Obiectul exprimat la verb prin prefixe. Nu au gen şi clase (afară de moni*). Verbe mediale. Distincţie între formele de imperativ imediat şi ulterior.

1441 **chiNSENGA** (SENGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*; *Zambia;* 45 000 vorb.

1442 **NSO** ((BA)NSAW, BANSO, LAM(N)SO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 10 000—40 000 vorb. (surse diferite).

1443 **NSUNGLI** (LIMBUM, LLIMBUNI, NDZUNGHI, NDZUNGLE, NJUNGENE, NSUNGALI, NSUNGNI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 15 000 vorb.

1444 **loNTOMBA** (luNTUMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 40 000—50 000 vorb. (surse diferite).

D.: *imona, mpongo, nkole.*

1445 **NUBIANĂ**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan, Egipt;* 750 000—1 mil. vorb. Vorb. sînt o populaţie foarte amestecată cu arabi.

3 tipuri de cantitate vocalică avînd valoare fonologică (vocale lungi, normale şi semilungi). 2 tonuri (înalt, jos). Există numai articol nedefinit (*wer* „un", pl. *weri*; *weku* „unor"). În absenţa articolului nedefinit, substantivul se consideră determinat.

D.: **N.** *kordofaniană (dair' dilling, gulfan, garko, kadero, kundugr)*, **N.** *nilotică (mahasfadidja, kenuzi-don- gola);* după unii şi *birked* şi midob*.

Singura l. negroafricană cu texte vechi descifrate. Scrise cu caractere copte*, adaptate la specificul **N.**, aceste texte sînt inscripţii şi fragmente literare diverse care urcă în timp pînă în sec. 8—9. Scrierea actuală are caractere apropiate de alfabetul arab* şi în acelaşi timp şi de cele semitice.

1446 **NUER** (NOUËR), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan* (SE); 260 000—500 000 vorb. (surse diferite).

32 vocale (8 scurte, 7 lungi, 10 „murmurate" scurte şi 8 lungi), 17 consoane, 4 semiconsoane. 3 tonuri (înalt, mediu, jos): *gūre jè* „el îl urmează", *gŭré jé* „el îl ţese". Morfologie complexă. Substantivul „limbă" are următoarele forme de sg.: *lèp* (nom.), *lèab* (gen.), *lèb* (loc.) şi de pl. *lăf* (nom.), *lufnii'* (gen., loc.). Un verb ca „a bea" *ma:t* are forme de aplicativ (*mâàdè* „el bea ceva") şi de cauzativ (*mä'äθé* „el face să bea"). Monosilabism predominant, care este secundar din punct de

vedere istoric (exact ca în cazul chinezei* și englezei*). Flexiune internă: unele alternanțe vocalice se explică prin anticiparea unor afixe; pronumele personale sufixate produc modificări ale rădăcinii; alternanțe consonantice pentru exprimarea direcționalului „spre" și „de la" (*còóθé* „el intră de la", *čúumè* „el intră spre"). Pronume personal pers. 1 pl. exclusiv (*ko* „noi și nu voi") și inclusiv (*ne* „noi și voi"). Ideea de reflexiv redată prin substantivul *ro* „corp" și pronumele personal al subiectului *ce ro nah* „a omorît corpul său = s-a sinucis". Complementul precedă verbul.

Alfabetul „Africa" plus 4 caractere fonetice (1928).

1447 **NUMANGGANG,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 200 vorb.

1448 **NUMFOR** (MAFO(O)R, MEFOOR, NOE(M)FOOR, NOEFUOR, NUFOR, NU(M)-FOOR), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de E. *Indonezia* (ins. Numfoor); 40 000 vorb. împreună cu biak*; 50% alfabetizați atît în l. maternă, cît și în l. indoneziană*.

D.: *kamer, mapia (n), mios num, mios wa'ar, mɔnoarfu, rumberpon, vogelkop.*

1449 **NUNG¹ 1.** (ANOONG, ANUNG, FU-CH'YE, KUHPANG, KWING(-)SANG, KWIN-P'ANG, LU(TZE), NU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin* sau gyarung-mishmi*. *Birmania* (N), *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan); 10 000 vorb.

D.: *cholo, gwaza, miko, nung.*

2. subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin* sau gyarung-mishmi*. *Birmania* (N), *R. P. Chineză* (prov. Yunnan); peste 13 000 vorb. 2 l., ambele în LL: nora, nung¹ **1.**

1450 **NUNG²** (NONG, NUN, NÙNG), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *R. S. Vietnam* (N), *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan); 170 000 vorb. numai în R. S. Vietnam. După unele păreri d. al l. *chuang* împreună cu sha*.

9 vocale scurte, 3 lungi, 19 consoane (oclusive aspirate surde, ocluziune glotală), 2 semiconsoane. Structura silabică CV(C). 6 tonuri: mijlociu uniform, jos uniform, glotalizat, înalt ascendent, înalt ascendent glotalizat, jos ascendent, jos descendent. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *nung, lei ping, lungchow.*

1451 **NUNKU** (MADA, YIDDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 23 000 vorb.

1452 **NUNUMA** (NIBULU, NUNA, NURUMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lela*, fie l. înrudită (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară;* 43 000 vorb.

1453 **NUPE** (ANUPE, BASSA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria* (N); 325 000—750 000 vorb. (surse diferite). Folosită în administrație și școală pînă în 1960. În prezent în emisiuni radiofonice.

8 vocale (3 nazale), 20 consoane, 2 semiconsoane. 5 tonuri: înalt, mediu, jos, ascendent, descendent. Genul natural al animatelor este indicat prin calificative: *yegi bagi* „frate", *yege ñizagi* „soră" (*ñizagi* „femeie"); *bise eba* „cocoș", *bise yivo* „găină" (*yivo* „femelă"). Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *bassa-nge (ibara), dibo, ebe, kupa.*

Texte în caractere arabe*. Folosește și alfabetul „Africa".

1454 **NUR,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 800 vorb.

1455 **NŪRISTĀNĪ** (KĀFIR(I)), gr. de l. indo-europene* din ram. indo-iraniană*. Coordonat cu gr. indic* și iranian* (considerat în trecut subordonat gr. iranian sau subgr. al gr. dardic*). *Afganistan, Pakistan.* 6 l., în LL 1: kati*.

1456 **ikiNYAKYUSA** (MOMBE, NGONDE, (N)KONDE, NYAKUSA, ikiNYIKYUSSA, SOCHILE, SOKILE, SOKILI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Zambia;* 250 000 vorb.

1457 **liNYALI** (HOKO, HOKU, NYARI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 12 000 vorb.

D.: *liBombi, liVanuma.*

1458 **ekiNYAMBO** (kaRAGWE, uruRAGWE, ruNYAMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 4 000 vorb.

1459 **chiNYANJA** (CHINYANJA, NYANJA-CHEWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Malawi, Mozambic, Zambia, Zimbabwe;* 1 mil. vorb. Principala l. în Malawi (mai ales sub forma d. *chiChewa*). Folosită în administrație, școală, presă și emisiuni radiofonice.

D.: *chiChewa (cewa, cheva, sheva).*

1460 **NYAMWEZI** (NAMWEZI, kiNYAMWESI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, grupată uneori cu kiSukuma* într-o unitate considerată l. *Tanzania;* 400 000—1 mil. vorb. (surse diferite). Folosită în școală.

D.: *konongo, mweri (ki-namweri), nyanyembe, takama (garaganza).*

1461 **luNYANEKA** (NHANECA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola;* 40 000 vorb.

D.: *humbe, mwila.*

1462 **NYANG** (BANYANGI), l. din fam. nigero-congoleză, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 10 000—14 000 vorb. (surse diferite).

D.: *kiTɔɔii.*

Scanned with OKEN Scanner

1463 **liNYANGA-LI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 25 000 vorb.

1464 **NYANGBO** (BAGBO, BATRUGBU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Ghana, Togo;* 2 000—3 290 vorb. (surse diferite).

1465 **NYENEGE** (BOUAMOU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Volta Superioară;* 50 000 vorb.

1466 **NYENGO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *?;* 5 000 vorb.

1467 **ishiNYIHA** (NYIKA, NYIXA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care formează după unii cercetători împreună cu ichiLambya* o unitate considerată l. *Tanzania, Zambia;* 59 000 vorb.

1468 **kiNYIKA** (NIKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya;* 39 000 vorb.

1469 **NYIMA(NG),** l. din fam nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 26 000—37 000 vorb.

1470 **kiNYINDU,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 25 000 vorb.

D.: *ekiRhinyirhinyi.*

1471 **NYÕ'Õ** (NYOKON), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. banen(d)*, fie l. înrudită. *Camerun;* 3 000—4 000 vorb.

1472 **oluNYORE** (LUNYOLE, LUNYORE, oluNYOLE, NYOLLE, NYORE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya;* 134 000 vorb.

1473 **NYORO-TORO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda;* 343 000 vorb.

D.: *oruNyoro, oruToro.*

1474 **oluNYULE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *?;* 57 000 vorb.

1475 **NZAKARA** (ANSAKARA, (N')SAKARA, ZAKARA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Republica Centrafricană, R. P. Congo;* 3 000 vorb.

1476 **NZEBI** (NDJABI, NJEVI, baNZALI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo;* 40 000 vorb.

O

1477 **OCCITANĂ** (LANGUE D'OC, PROVANSALĂ, PROVENSALĂ, SÜDFRANZÖSISCH), l. indo-europeană* din fam. l. romanice*, gr. galo-romanic. *Franța* (S), *Italia* (văile Alpilor), *Spania* (Val d'Aran); 7 mil.—12 mil. vorb. (surse diferite) — nici un monolingv. Denumită de Dante *lingua d'oc* după adverbul de afirmație „da"; numele *provensală* după d. din Provence.

L. romanică în general mai conservatoare în fonetică (păstrarea vocalelor finale, în special a lui *-a* final aton, pronunțat în unele graiuri *-o*: lat. *catena*> *cadena* [kadeno] (față de fr. *chaine*), de unde frecvența cuvintelor paroxitone și ritmul specific al **O.**; conservarea vocalelor pretonice: *petita* [petito] (fr. *petite* [ptit]); păstrarea vocalelor lat. *ę́, ǫ́* < *ē, ō; ę̆, ǫ̆* nediftongate: lat. *tres*> *tres* (fr. *trois*), *flore*> *flor* [flur] (fr. *fleur*); păstrarea ca atare a secvențelor vocală orală + consoană nazală, care nu devine vocală nazală, ceea ce contribuie la „accentul" meridional specific) și în morfologie (păstrarea flexiunii verbale, astfel încît nu este necesară exprimarea pronumelui subiect: *canti, cantas, canta* (fr. *je chante, tu chantes, il chante*, toate pronunțate [ʃãt]) etc.). Asemănări cu catalana* și inovații proprii (dezvoltarea unor perifraze verbale cu valori aspectuale). Deosebiri lexicale față de franceză* (elemente *preromanice — mediteraneene, iberice, pirineice*; păstrarea „corpului" fonetic al cuvintelor; raritatea omonimiei).

3 mari gr. de d.: *de N (d. limousin, auvergnat, alpin (dauphinois)), de S (d. languedocien, provençal)* și *gascon* (puternic individualizat, apropiat de i. *ibero-romanice* (în special de d. *aragonez* al l. spaniole*) și considerat uneori l. separată). Nici un d. nu s-a impus definitiv ca l. literară (în perioada trubadurilor s-a realizat o *koinè;* în epoca felibrilor a prevalat d. *provensal*, iar în prezent se încearcă generalizarea celui *languedocian*, cel mai puțin divergent). În Franța statut de „l. etnică" tolerată în învățămînt, publicații locale ș.a. Gradul de cunoaștere și folosire a **O.** este foarte diferit de la vorb. la vorb. (toți bilingvi, vorbind și franceza; în orașe și zone industrializate **O.** a dispărut aproape complet, în zonele izolate e mai bine păstrată).

Bipartiția lingvistică a Franței a fost explicată prin substrat (raritatea elementelor galice* și prezența celor vechi grecești* în S), prin caracterul romanizării (mai puternică și mai „savantă" în S) sau prin adstrat (raritatea elementelor germanice* în S). Specificitatea d. *gascon* s-ar explica prin elemente *iberice, pirineice* și basce*.

Occitanisme în documentele latine* din sec. 10. Cel mai vechi text integral în **O.** este un text juridic din 1102, iar primul text literar — refrenul dintr-o *alba* bilingvă din sec. 11 sau chiar 10; poemul epic *Boecis* datează din anul 1000, iar *Cançon de Santa-Fe d'Agen* de la mijlocul sec. 11. Sec. 11-13 — înflorire a creației trubadurilor, care stă la baza poeziei lirice europene; **O.** a fost l. a creației lirice nu numai în S, ci și în N Franței, Italia (inclusiv Sicilia), Spania (în special Catalonia). Decadență treptată (cu unele momente de renaștere) a **O.** scrise, prin înlocuire progresivă cu franceza ca l. oficială, în special după 1539. Activitatea literară a continuat sporadic în unele d. La începutul sec. 19 redescoperirea, în spiritul romantismului, a poeziei trubadurilor duce la luarea în considerație a vechii **O.** de către lingvistica romanică la începuturile ei științifice. În a 2-a jumătate a sec. 19 — mișcarea literară a felibrilor, prezidați de poetul Frédéric Mistral, de a căror activitate se leagă încoronarea lui V. Alecsandri ca poet al „ginții latine".

Alfabet latin; încercări de unificare a ortografiei în special în cadrul „reformei lingvistice occitane" de orientare predominant languedociană, în opoziție cu tradiția mistraliană.

Elemente franceze în **O.**, dar și influență lexicală **O.** asupra francezei și mai puțin a catalanei, spaniolei, italienei.

1478 **OCEANICĂ** (AUSTRONEZIANĂ DE EST), ram. de E a fam. austroneziene*. *Oceania* (ins. din Oc. Pacific); 1 mil. vorb.

Cca 300 l. Cuprinde l. melaneziene* (cele mai numeroase — cca 250), micronesiene* (afară de chamorro* și palauană*) și polineziene*. L. **O.** cu cel mai mare număr de vorb.: fijiana*, samoana*.

Mai inovatoare în fonologie și morfologie decît ram. indoneziană*. Stiluri onorifice dezvoltate.

1479 **OIRAT** (MONGOLĂ DE VEST, OIROT, OJROT, OYROT), l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *R. P. Mongolă* (V), *U.R.S.S.* (R.S.S. Kirghiză), *R. P. Chineză;* 235 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

Prin **O.** se înţeleg adesea 2 l. — **O.** propriu-zisă şi kalmîka*.

Deosebiri faţă de mongolă* în fonetică (vocalele *ö, ü* sînt mai anterioare; mong. *x* îi corespunde în **O.** *k*, ca în vechea mongolă: *xereg/kerek* „ocazie"), structura gramaticală (are sufix de persoană la verb: *bi orna:v* „eu intru", *ʃi ornoetʃ* „tu intri" ş.a.m.d.) şi vocabular.

D.: *bait, buzawa (derbet de pe Don), dambielet, derbet din Kodbo, dzakhačin*, kalmîk — sau l. distinctă, *mingat, oirat din Kodbo, olut din valea Ili, torgut din Altai, torgut de pe Kokonor, torgut din Orenburg, uriangkhai din Altai (derbet* şi *torgut* — d. ale l. kalmîce).

Scrisă în China cu alfabetul creat în 1646 de călugărul Saja Pandit pe baza scrierii vechi mongole; în U.R.S.S. din 1930 cu alfabetul latin* şi apoi rus*, cu 6 litere suplimentare. În R. P. Mongolă ca l. literară scrisă este folosită mongola.

1480 **OJIBWA(Y)** (ALGIC, BAWICHTIGOUTEK, CHIPPAWA(Y), CHIPOUAIS, CHIPPEWA, OBJIBWA, OBJIBWE, OBJEBOA, OCHEPWA, OCHIPPEWAY, ODJIBWAY, ODSCHIBWA, OJEBWA, OJIBBEWA(Y), OJIBBWA, OJIBUA, OJIBUE, OJIBWAUK, OJIPUE, OTCHILPWE, PILLAGER), l. amerindiană din fam. algonkină*. *S.U.A.* (Dakota de N, Minnesota, Michigan, Montana, Wisconsin), *Canada* (Manitoba, Ontario, Québec, Saskatchewan); 40 000—50 000 vorb.

11 vocale (3 scurte, 4 lungi, 4 nazale lungi), 20 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic.

D.: *algonquin (e) (algonkin (e), algonkinska, algonquian), ottawa (odalwah, ottawwaw, ottowa, outaouk, tawa), salteaux (saulteurs).*

În sec. 19 în reg. Marilor Lacuri s-a folosit un i. de tranzit între francezi şi indieni pe baza **O.**

1481 **OK**, fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee, Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 52 000 vorb. Denumită după cuvîntul care înseamnă „apă" în *kati* şi telefol*.

17 l., în LL 11 (12): bimin, iwur, kati de nord, kati de sud, mianmin, ngalum, ninggirum, sibil, telefol, tifal, yonggom, după unele păreri şi awin de vest.

Tonuri (de ex. în telefol) cu funcţie semantică. Sistem dezvoltat de verbe mediale. Gen şi clase. Identitatea formelor verbale de pers. 2 şi 3 la non-sg. Forme verbale care exprimă ideea de „acţiune în favoarea cuiva". Genul exprimat prin alternanţa vocalei interioare.

1482 **OKANOGAN** (OKANAGAN, OKANAGON, OKINAGAN, OKINAKAN, OKINAKEN, WAKYANAKANE), l. amerindiană din fam. salish*. *S.U.A.* (Washington), *Canada* (Columbia britanică); 1 000—2 000 vorb.

D.: *colville (basket people, kettle falls, s (c) hwoyelpi, skoyelpi, whe-el-po), lakes, methow (chilowhist), nespelim, sanpoil.*

1483 **OKSAPMIN**, l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee;* 4 000 vorb.

Tonuri cu valoare semantică. Dual la mărcile de persoană.

D.: *eriku (eribu), gaugutianap, tarangap, tekin, wengbit.*

1484 **OLANDEZĂ** (DUTCH, FLEMISH, HOLLANDAIS, HOLLÄNDISCH, HOLLANDSCH, NEDERLANDS(CH), NÉERLANDAIS (PARLÉ AUX PAYS-BAS), NIEDERLÄNDISCH, WESTNIEDERFRÄNKISCH), l. indo-europeană* din fam. germanică*, ram. continentală de V sau de S, gr. german-olandez *(deutsch-niederländisch). Olanda, Antilele olandeze, Surinam, R. F. Germania, S.U.A., Canada, Indonezia;* 12—13 mil. vorb. ca l. maternă (surse diferite). L. oficială în Olanda, Surinam şi Antilele olandeze.

După unele păreri *neerlandeza* (ansamblul *dutch-flemish, Flemisch-Niederländisch*) ar fi o l. unică incluzînd 2 variante cu deosebiri minime (în special fonetice): **O.** propriu-zisă şi flamanda* — după alţii devenite l. literare separate, corespunzător deosebirilor politice şi religioase. Unii autori includ în **O.** şi descendenta sa afrikaans* — devenită o l. distinctă. Considerată de alţii d. al aceleiaşi l. (din aria mare numită *Teuthonia*) ca şi germana* (reciproc inteligibile în special din aproape în aproape, dar forme literare diferite) sau formă a germanei *de jos.*

Apropiată de germană prin fonologie şi sintaxă (totuşi deosebiri fonetice, morfologice, lexicale şi stilistice) — trăsături ale d. *francone de jos occidentale* şi ale i. germanice *de la Marea Nordului* (ale germanei de jos). Cea mai apropiată de engleză* în morfologie dintre l. germanice majore. Trăsături proprii între l. germanice.

9 vocale scurte, 4 lungi; numeroşi diftongi şi triftongi caracteristici. 17 consoane (nu are aspirate, spirante dentale; corelaţia surde-sonore nu e completă: *k* nu are pereche sonoră — preferinţă pentru fricativa velară sonoră; consoanele finale sînt surde, ca în germană). Schimbare considerabilă a structurii gramaticale încă din evul mediu, spre deosebire de germană: reducerea flexiunii nominale, construcţii perifrastice pentru genitiv şi dativ, pierderea conjunctivului cu excepţia unor forme izolate. Sistem de „clase" nominale bazat pe opoziţia persoane/lucruri şi sistemul indo-european cu 3 genuri: la substantive clasa *de* (persoane: *de man* „bărbatul", *de vrow* „femeia"; lucruri: *de stoel* „scaunul", *de lamp* „lampa") şi clasa *het* (persoane şi obiecte: *het kind* „copilul"

Scanned with OKEN Scanner

het venster „fereastra"). Pronumele personale au forme diferite pentru cele 3 genuri cînd substituie nume de persoane (masc. *hij*, fem. *zij*, neutru *het*) și 2 *(hij, het)* sau 3 forme *(hij, zij, het)* cînd se referă la lucruri. Articol nehotărît *een ('n)*, articol hotărît antepus *de, het*, pl. *de*. Pl. cu desinențele *-en, -s* (fără *umlaut)*. Morfemul *-s* pentru genitiv — rar; funcțiile cazurilor exprimate în general analitic, cu ajutorul morfemelor libere (cel mai adesea *van*). Număr redus de forme în flexiunea adjectivală „tare" și „slabă". Gradele de comparație exprimate sintetic — comparativul cu *-r*, superlativul cu *-st*: *lang* „lung", *langer, langst*. Persoana exprimată la verb prin pronumele personale antepuse și prin desinențe (reduse la 3), de ex. *ik roep* „eu chem", *je roept, hij roept wij roepen, jullie roept, zij roepen*. Distincția prezent — preterit — participiu exprimată fie prin alternanțe vocalice sau consonantice (ablaut), de ex. „a da" *geven, gaf, gegeven* — clasă închisă de verbe, fie cu morfemul *-t*: *ik koopte* „eu doream". Viitorul — analitic, cu *zullen*, care poate avea și sens modal („a vrea", „a trebui"): *gij zult niet stelen* „(trebuie) să nu furi". Diateza pasivă exprimată numai analitic cu verbul auxiliar *worden: ik word geroepen* „sînt chemat". Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv; asemănătoare cu cea germană în ce privește poziția sufixelor și verbelor și inversarea topicii normale cînd primul element din propoziție e altul decît subiectul.

D. **O.** propriu-zise *(francone de jos occidentale)*, flamande (inclusiv d. *din Brabant*), d. *din Limburg (Limburgisch)* (d. *francon de jos oriental*, făcînd trecerea spre d. *francon central*) și germane *(saxone de jos, germane de jos)* nu sînt despărțite net. L. cultivată se bazează pe d. *francone de jos*, de accea este numită și *franconă de jos occidentală* (actualmente este singura formă oficială a germanei de jos).

O. derivă din vechea l. a populației germanice de pe Weser și Rhin; dezvoltare a d. *francon de jos*, influențe din d. *saxon de jos*; influențată în parte de grupul l. germanice *de la M. Nordului (Anglofriesisch, Ingwäonisch, Nordseegermanisch)* — engleză și frizonă* (de ex. căderea lui *n* înaintea fricativelor surde în unele cuvinte: *vijf* ca și engl. *five*, față de germ. *fünf*, dar și *ons*, ca germ. *uns*, față de engl. *us*).

Perioadele istoriei l. **O.**: *veche* (sec. 7-12 — urme de toponimie și antroponimie), *medie* (sec. 13—16) și *modernă* (din sec. 17). Istoria l. literare este împărțită în 3 faze principale: din evul mediu pînă la Renaștere (mijlocul sec. 13 — mijlocul sec. 16), din timpul Reformei pînă la 1700, din sec. 18.

Lexicul germanic moștenit cuprinde numeroase elemente arhaice, dispărute din germană; cele mai multe concordanțe lexicale — cu germana de jos. Împrumuturi din franceză* încă din sec. 11 (rol de l. de cultură a aristocrației și burgheziei), mai puține însă decît în flamandă (provin din vechea franceză literară sau din l. locală de cancelarie și de învățămînt bazată pe d. *walon* al francezei*); se intensifică în sec. 14—15 pe baze politice, iar în sec. 16 pe baze religioase (răspîndirea calvinismului). În a 2-a jumătate a sec. 16 puriștii încearcă să le înlocuiască cu creații proprii sau cu împrumuturi din germană; în sec. 17—19 împrumuturi din ambele l. (din germană în domeniul comerțului, științei și tehnicii); în sec. 20 în special împrumuturi din engleză.

L. literară se baza la început pe d. flamand, cu elemente din celelalte d.; în cursul sec. 15 se întărește influența **O.** ca l. literară. **O.** se generalizează în N ca l. comună; spre mijlocul sec. 16 se conturează separarea lingvistică a zonelor de N și de S, care se desăvîrșește prin despărțirea politică (1581—1648) și pe baza deosebirilor religioase (N adoptă calvinismul, S este catolic); din această perioadă se dezvoltă 2 literaturi deosebite. Prin 1600 se constituie în N o l. a păturilor cultivate, situată între l. populară **O.** și l. literară (**O.** cu elemente meridionale) și cuprinzînd mai puține elemente flamande decît l. literară; domeniul flamandei se limitează din această perioadă la Flandra și Brabant. Traducerea *Bibliei* din 1635 folosește în general limbajul burgheziei cultivate, care este influențat din ce în ce mai mult în sec. 18 de **O.** și pierde trăsăturile flamande. Din sec. 18 și în special de la începutul sec. 19, l. comună cultivată promovată de burghezie începe să fie folosită ca l. literară. Forma actuală a l. literare **O.** este numită *Algemeen Beschaafd Nederlands* — AB(N) „olandeza generală cultivată" (în Belgia are coloratură flamandă).

Ortografie unificată pentru Belgia și Olanda în 1863 și 1946 — parțial etimologică, dar există reguli generale de pronunțare. Vocalele lungi reprezentate prin dublarea vocalei. Nu are alte semne diacritice afară de tremă, care indică separarea vocalelor. Consoanele surde finale sînt notate prin sonore.

În perioada colonială **O.** s-a răspîndit în toată lumea; în special termeni nautici **O.** intrați în alte l., unii ajunși prin diferite filiere și în română* *(doc, matelot, șalupă, vrac)*. Cuvinte **O.** (inclusiv termeni internaționali) în l. indiene (bengali*), indoneziene* (expresii și influențe sintactice **O.** în indoneziană*), cuvinte **O.** în javaneză* (prin indoneziană), în l. negroafricane (zulu*), nume de locuri **O.** la New York. Numeroase elemente **O.** în *takitaki* (varietate de creolă engleză*), *papiamentu* (creola spaniolă* din Curaçao). A dat naștere unor *pidginuri* actualmente dispărute (în Ceylon, Guyana), unele (semi-) creolizate, numite

Negerhollands (Ins. Virgine (S.U.A.) — practic dispărut) sau *Negro-dutch*; varietatea din Africa de Sud a devenit o l. literară distinctă — afrikaans.

1485 **OLČA** (HO-CHE, OL(TS)CHA, UL'CHSKIJ), l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. *U.R.S.S.* (SE), *R. P. Chineză;* 2 300 vorb.

6 vocale cu perechi lungi, 17 (18) consoane, 1 semiconsoană. Accent inițial. Structura silabică (C)V(C). Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

1486 **OLI** (EWODI, W(O)URI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. duala*, fie l. înrudită. *Camerun;* 3 500 vorb.

1487 **OLO** (ORLEI, WAPE, WAPI), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 8 800 vorb. Denumită *olo* după cuvîntul indigen care înseamnă „nu".

1488 **OLUTA,** l. amerindiană din fam. mixe-zoquean*. *Mexic* (Veracruz S); 1 000 vorb.

1489 **OMBA** (AO(M)BA, (N)DUINDUI, NDUNDUI, LEPER'S ISLAND, OBA, OPA, WALURIGI), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Leper's = O(m)ba); 5 356 vorb. (1959).

D.: *duindui* (foarte divergent), *lolsiwoi (lolokara), lo(m)baha (lolopwepwe, walurigi), longana, omba, tavalavola.*

1490 **OMO** (TIGAK), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. New Ireland); 3 000 vorb. Numele după satul Omo, reg. Tigak.

5 vocale, 12 consoane. Accent inițial. Nu are tonuri.

1491 **ONEIDA** (ONEIDAH, ONEIDER, ONEYDEE, ONNOIOUT, SAN FRANCISCO ST. XAVIER (MISSION)), l. amerindiană din fam. irocheză*. *S.U.A.* (New York, Wisconsin), *Canada* (Ontario); 1 000—2 000 vorb.

12 vocale (4 scurte, 4 lungi, 2 nazale, 2 nazale lungi), 7 consoane, 2 semiconsoane. Exemplu de l. polisintetică, în care cuvintele izolate nu au aproape deloc individualitate; ele capătă valoare numai în frază, care este și o unitate semantică; *g-nagla-sl-i-szak-s* „sînt pe cale să caut un sat" este format din *g-* „eu", *ngala* „a trăi", *-sl* sufix care dă valoare nominală lui *nagla* (deci *nagla-sl* „sat"), *i-* prefix verbal care arată că *szak* „a căuta" are valoare verbală și *-s* semn al acțiunii continue în raport cu verbul simplu „a căuta". Opoziție de gen la pron. pers. 3, care are 4 forme: neutru (obiecte inanimate și noțiuni abstracte), feminin (la sg. pentru persoane adulte de sex fem. sau referiri generale la orice animal; la dual și pl. pentru grupuri alcătuite din femei, grupuri de animale, pentru 2 sau mai multe obiecte inanimate în mișcare), masculin (la sg. pentru o ființă — om sau animal — de sex masc., la dual și pl. pentru grupuri de ființe de sex masc., grup amestecat sau gr. cu sex necunoscut), feminin-nedefinit (la sg. pentru o femeie tînără sau bătrînă sau cu referire la una sau mai multe persoane nedefinite). Forme de dual la pronume: „noi doi (cineva și cu mine)", „noi doi (tu și cu mine)", „voi doi", „ei doi (masc.)", „ele două (fem.)".

1492 **ONI** (AUNALEI, ONELE), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 1 200 vorb.

1493 **ONO,** l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 3 000—4 000 vorb. (surse diferite), plus 1 000 ca a doua l.

Nu are gen și declinare. Variații importante în sistemul verbal. Infixe.

D.: *amugen, ziwe.*

1494 **ORDOS,** l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *R. P. Chineză, R. P. Mongolă;* 350 000—375 000 vorb. (surse diferite). Reciproc inteligibilă cu mongola*.

D.: *abagai, abaganar, abaza, čakhar* (R. P. Mongolă), *dalat, durben-khukhet, jasak, jugan, k'ešik'ten, khangin, khučit, ordos, otok, sunit, tumet, ujumčin, urat, ušing, wang.*

1495 **ORIOMO** (~ RIVER, TRANS-FLY DE EST), fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee;* 3 477—cel puțin 3 977 vorb. (surse diferite).

3—5 l., în LL 2: bine, gidra (oriomo).

Radicale verbale supletive în funcție de numărul obiectului. Dual și trial la mărcile de persoană afixate — la cele libere numai sg. și pl. Urme de gen și clase. Identitatea formelor verbale de pers. 2 și 3 non-sg. Forme verbale care exprimă ideea de „acțiune în favoarea cuiva".

1496 **ORIYA** (ODIYA, ODRI, ORI(J)A, URIJA, URIYA, UTKALI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de E. *India* (Madhya Pradesh, Orissa, Bihar, Andhra Pradesh, Bengal V); 16 mil.—20 mil. vorb. A fost considerată d. al l. bengali* (asemănări în structura gramaticală). Una din cele 14 l. regionale oficiale ale Indiei.

6 vocale — *i, e, a, ɔ, o, u* — cu perechi nazale, 32 consoane, 2 semiconsoane (opoziție dental/retroflex la oclusive, *l* și *n*, non-aspirat/aspirat la oclusive surde și sonore și la lichide, *n*/*ŋ*, dar nu și *ñ*, în **O.** de S opoziție neretractat/retractat la africatele stridente *ǵ, č*, dacă se iau în considerație și împrumuturile).

L. vorbită nu are gen gramatical (stilul literar, ornat, recunoaște genul gramatical al sanscritei*). A pierdut flexiunea sintetică — relațiile cazuale (6 cazuri) exprimate prin postpoziții. Adjectivele nu se acordă. Verbul se acordă cu subiectul în persoană. 3 timpuri

Scanned with OKEN Scanner

principale (prezent, trecut, viitor), 3 moduri personale (indicativ, imperativ, subjonctiv). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *bhatri* (intermediar între *halbi* și celelalte, face trecerea spre l. marathī*), *hal(a)bi (mahari, mehari)*, *mughalbandi* (**O.** propriu-zisă, standard), *de NV, din Balasore de N, din Midnapore, din Orissa de N și NV, de S* (vorbit de unele persoane din caste inferioare în Andhra Pradesh). 3 niveluri funcționale: familiar, îngrijit, onorific (forme pronominale diferite). **O.** colocvială standard — bazată pe graiul de pe litoral.

Inscripții începînd din sec. 8. Literatură nu prea bogată (mai ales poezie). Împrumuturi din sanscrită*, arabă*, persană*, l. dravidiene*, munda*.

Scrierea **O.** derivă din scrierea indică *brahmi* prin mai multe faze intermediare, atestate în inscripții (**O.** *de tranziție, proto-O., kutila, gupta*). Proto-scrierea din care derivă scrierile **O.**, assameză*, *maithili* și bengali* a fost numită impropriu *proto-bengali (gaudi)*. A preluat cîteva caractere din scrierea indică *nāgari*. Scrierea **O.** nu are linia continuă orizontală care unește partea superioară a literelor în scrierea altor l. indiene. Multe litere conțin un semicerc mare în partea de sus, părînd unui necunoscător la prima vedere asemănătoare.

1497 **ŌRMURĪ** (ŌRMUṚĪ), l. sau d. indo-european* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. *Afganistan* (E); 6 000 vorb. împreună cu parāči*, cu care prezintă unele trăsături comune. Vorb. săi folosesc tot mai mult tadjika*.

2 d.: *din Valea Logar* (S de Kabul) și *din Kaniguran.*

1498 **OROČ** (OROCH(SKIJ), ORO(N)CHON, OROTCHE, OROTSCHONISCH), l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. *U.R.S.S.* (SE), *R. P. Chineză;* 480—peste 3 150 vorb. (surse diferite).

7 vocale, dintre care 6 au perechi lungi, 26 consoane (corelație de cantitate), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *kjakela (kekar, kjakar), namunku, oričen, tez.*

1499 **OROKAIVA,** l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee;* 25 000 vorb.

În varietatea *isivita* 5 vocale, 12 (13) consoane; structura silabică (C)V(C); accent inițial; topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

1500 **OROKOLO,** l. papua* din fam. toaripi*. *Papua-Noua Guinee;* 6 200—mult peste 10 000 vorb. (surse diferite), plus un număr de vorb. care o folosesc ca l. secundă.

Scrieri publicate de misionari. A devenit o importantă *lingua franca* regională.

1501 **ORRI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria;* 8 000—8 600 vorb. (surse diferite).

1502 **OSCĂ,** l. indo-europeană* dispărută, din gr. italic, înrudită cu *umbrica; Pen. Italică* (Campania, Samnium, Apulia, Lucania).

Cunoscută numai din inscripții (cele mai lungi sînt legea de la Bantia *(Tabula-Bantina)* din Apulia și tratatul *(Cippus Abellanus)* din Nola-Abella. A continuat să existe ca l. oficială în centre urbane importante ca Pompei, Capua și Bruttum și în Sicilia pînă în sec. 1 î.e.r. Urme în latină* și în l. romanice* (cele mai multe în italiană*): *sifilare* „a șuiera", *scarafcus* „gîndac", *bufalus* „bivol". Au fost explicate prin **O.** unele fenomene fonetice din l. *iberoromanice* și unele d. italienești *(mb> m, nd> n)*.

1503 **OSETĂ** (OSSE(TIC)), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Nord-Osetină, Reg. autonomă Sud-Osetină); 300 000—360 000 vorb. (surse diferite).

Enclavă izolată la N și S de Caucazul central. A avut o ramificație în Ungaria — d. *jassic* dus de alanii (numiți *yās*) stabiliți acolo (s-a păstrat o scurtă listă de cuvinte datînd probabil de la începutul sec. 15).

În d. *iron* 7 vocale, 27 consoane (oclusive și africate surde cu perechi glotalizate), 2 semiconsoane; accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *digor(on) (digoro-tual, de (N)V)* — mai arhaic, *iron* — al cărui grai *tagaur* stă la baza l. literare.

O. prezintă un interes deosebit, fiind singura supraviețuitoare dintre l. vorbite de sciții pontici. Caracter conservator chiar în vocabular, deși a primit elemente caucaziene* (substrat) și de alte origini.

Literatură orală veche (basme).

Scrisă în sec. 18 cu alfabetul slavon* bisericesc, din 1862 cu cel rus* (între 1924 și 1938 cu cel latin*).

1504 **OSO** (FUNGOM DE SUD, OSSO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 25 000 vorb.

1505 **OSTIAKĂ** (CHANTISCH, HANDA, HANDI, HANTI, HANTY, OSTJAKISCH, OSTYAK, SAMOÏÈDE OSTIAK, XANTI, XANTY), l. din fam. uralică*, ram. finougrică*, gr. ugric. *U.R.S.S.* (NC.); 14 500—19 000 vorb. (surse diferite). *Xanti* este numele indigen, folosit în l. rusă*.

Opoziție vocală „plină"/vocală redusă, rotunjit/nerotunjit, de înălțime. 8 vocale în silaba inițială, 4 în silabele neinițiale. 18 consoane. Accentul pe prima vocală sau pe o vocală „plină" înconjurată de vocale reduse. Al-

Scanned with OKEN Scanner

ternanţe vocalice foarte rare în flexiune, mai răspîndite în derivare. În d. *de E* 9 vocale ,,pline'', 4 reduse, 16 (17) consoane (are consoane palatalizate), 2 semiconsoane, accent fonologic, armonie vocalică. În varietatea *de V* 5 vocale scurte, 4 lungi, 14 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică (C)V(C)(C), accent iniţial.

3 numere — sg., dual, pl. (*xoɬ* ,,casă'', *xoɬŋan*, *xoɬət*). Numărul cazurilor variază după grai — la Cherkaly 3 cazuri productive (absolut, lativ, locativ) şi 2 neproductive (temporal, vocativ), în varietatea *vah (vak)* 8 cazuri. Sufixe posesive. Diateză activă şi pasivă; conjugare subiectivă şi obiectivă (numărul obiectului indicat la verb, pe lîngă persoana şi numărul subiectului) la activ. 3 persoane la cele 3 numere. Imperativ, participiu prezent şi trecut, infinitiv, gerundiv. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Sufixe verbale şi nominale.

D.: *de E*, *de N*, *de S*. Diferenţele dintre d. fac comunicarea imposibilă. La baza l. literare a stat d. din Obdorsk, apoi cel din Kazym.

A folosit alfabetul latin*, înlocuit din 1937 cu cel rus*. Utilizată în învăţămîntul primar.

1506 **OTO-MANGUEAN** (MACRO-OTO-MANGUEAN, OLMECA-OTO-MANGUEAN), *phylum* de l. amerindiene format din 6 fam. (chinantecan*, *manguean* (2 l.), mixtecan*, otomian*, popolocan*, zapotecan*) şi 1 l. izolată (amuzgo*).

L. ce folosesc prefixe şi prepoziţii şi recurg rar la cuvinte compuse. L. în mică măsură sintetice, cu puţine morfeme.

1507 **OTOMI** (OTHOMI), l. amerindiană din fam. otomiană*. *Mexic* (Hidalgo, Veracruz, Puebla, Mexic); 215 000—300 000 vorb. (surse diferite).

12 vocale (9 orale, 3 nazale), 21 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri cu valoare fonologică. L. puţin evoluată: nu face distincţie între verb şi nume: *(n)gñ* ,,casă'' sau ,,a locui'', în funcţie de context. Foloseşte ca nume tema primară, 1 prefix cu rol de articol, iar ca verbe afixe modale, aspectuale, temporale. Neavînd cazuri, funcţia gramaticală este marcată prin topică.

Puternică influenţă spaniolă* în vocabular.

1508 **OTOMIANĂ** (OTOMI-PAME), fam. de l. amerindiene din *phylum* oto-manguean*. *Mexic;* 300 000 vorb. 6 l., în LL 5. Mai importantă: otomi*.

1509 **OTORO** (DHITORO, LITORO, KAWA(R)MA), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan;* 10 000 vorb.

1510 **!O!Uŋ** (!O!KUNG, !O!KUN), l. din fam. khoisan*, gr. sudafrican. *Angola;* 1 000—5 000 vorb.

1511 **OYDA**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 3 000 vorb.

1512 **OWARA** (KOURA, K(W)ARA, QUARINA, QUAR(R)A), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 47 000 vorb.

D.: *kayla (kail(iny)a, falasha (kara), yihudi), qemant (chemant, k(e)mant, kimantinya, qimant), gwarasa.*

P

1513 **PAAMA** (PAMA, PAUM(A)), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Paama = Pauuma = Lamenu); 3 500 vorb.

1514 **PACŎH** (BÔ, POKOH, RIVER VÂN KIỀU), l. din fam. austro-asiatică*, ram. monkhmer*. *R. S. Vietnam* (S), *Laos;* 8 000—15 000 vorb. (surse diferite).

12 vocale (5 grade de deschidere) cu perechi lungi, 19 consoane (oclusive surde aspirate, sonore preglotalizate), 2 semiconsoane.

D.: *pacŏh, pahi.*

1515 **PADANG,** i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. dinka*, fie l. înrudită. *Sudan;* 50 000 vorb.

1516 **PADORHO** (BODORO, PADOGHO), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. *gan*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară;* 1 000 vorb.

1517 **PAEZ,** l. amerindiană din fam. interandină*. *Columbia* (SV); 20 000 vorb.

9 vocale (4 nazale), 26 consoane, 2 semiconsoane.

1518 **PAHARI,** gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. *Nepal;* 19 l., în LL 18.

1519 **PAHARI DE VEST,** l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de N. *India* (Himachal Pradesh, Punjab, Uttar Pradesh); 2 mil. vorb. Denumită după cuvîntul care înseamnă „motan".

Asemănări cu l. dardice* și *himalaice.* Opoziție neaspirat/aspirat la oclusive atît surde cît și sonore. Opoziție *l/ļ.*

9 gr. de d.: *baghati, bradawah, chameali, jaunsari, kiuthali, kului, mandeali, satlaj, sirmauri.*

Scrisă cu alfabetul indic *devanāgarī,* persan* ș.a.

1520 **PAHOUIN,** gr. de l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, format din l. bulu*, ewondo* și fang*. *Camerun, Gabon, Guineea ecuatorială.* Diversele l. ale acestui gr. tind să se unească într-o l. unică. În expansiune.

1521 **PAI,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan); 111 000 vorb.

3 gr. de d.

1522 **PAICI** (/PAACĪ/, PATI, PONÉRIH(O)UEN, PONERIVEN, PONERIWEN), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (C.); 2 000 vorb.

L. tonală; 2 registre (al 3-lea, de jos, nu poate apărea decît în a 3 a moră). Silabe deschise. 10 vocale orale (4 grade de deschidere), 7 nazale (3 grade de deschidere), 17 consoane, (spre deosebire de camuhi* are /r/; lipsește seria aspiratelor postnazalizate). În l. actuală numai 2 categorii de indicatori de persoană, cu forme diferite doar la pers. 1 sg. și 2 pl.: indicatorul pronominal de subiect și sufixul verbal sau nominal. Dual la nume de rudenie cu prefixul *ⁿdua-*. Verbul are adesea o formă scurtă și una lungă nepredictibilă. Articolul mai puțin frecvent decît în camuhi, cu diferite forme: sg. *ẽ, i, pwi* (animat), dual *tupe,* pl. *tepà.* O singură serie de numerale. Prefixe de nominalizare pentru nume de agent, instrument, acțiune. Prefixe verbale de reciproc și factitiv. Sintaxa ca în thuanga*.

Citeva cuvinte notate în 1888 și 1899.

1523 **PAIUTE MERIDIONALĂ** (PAIUTE DE SUD), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. numic-Plateau shoshonean. *S.U.A.* (Utah, California); 2 000—4 000 vorb.

10 vocale (5 lungi), 11 consoane, 2 semiconsoane. L. incorporantă. Sufixul diminutival *-tsi,* folosit la substantive și adjective, apare și la verbe cînd cel căruia i se vorbește sau despre care se vorbește este un copil. Vocabular foarte bogat pentru redarea particularităților topografice: linia de separare a apelor, fund nisipos, vale semicirculară, vale circulară sau stîncoasă, mic teren plat înconjurat de creste muntoase, trecătoare fără apă, trecătoare cu torent, teren ondulat străbătut de mai multe coline joase etc.

1524 **PAIUTE DE NORD** (PAVIOTSO), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. numic-Plateau shoshonean. *S.U.A.* (California, Idaho, Nevada); 2 000 vorb.

10 vocale (5 lungi), 18 consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V. Accent fonologic.

D.: *bannock (bannack, diggers), snake.*

1525 **PAIWAN,** l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*. *R. P. Chineză* (Taiwan); 36 775 vorb. (1960).

D.: *kachirai (tsoa-qatsilai), kapiyan (kaiangan, kaviangan, kipiyan), kunanau (kulalau), naibun (tsa'ova'ovul, tsa'ovo'ovol), pai-*

wan, raisha (tsala'avus), rikiriki (laliklik, lilisha, raokrik), shimopaiwan (ka-paiwan-an, kapaiwanan), tachaban (patsaval, patsavan), tamari (tasaovali), tokubun (tokovul, tokuvul).

1526 **PALANTLA CHINANTEC**, l. amerindiană din fam. chinantecan*. *Mexic* (Oaxaca); 10 000 vorb.

1527 **PALARA** (KPA(L)LAGHA, PALAKA, PALLAKHA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, grupată uneori cu l. senari*, suppire* şi dyimini* sub denumirea senufo*. *Coasta de Fildeş;* 7 000—10 000 vorb. (surse diferite).

1528 **PALAUANĂ** (BALAU, PALA(O)U, PELAU, PELEW), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de N, gr. hesperonesian*, subgr. filipinez*. *Federaţia Micronezie* (ins. Palau — arh. Caroline), *Guam;* 12 000 vorb.

Ca şi chamorro*, deşi situată în Micronezia, se deosebeşte de l. micronezience*, avînd, după unele păreri, chiar mai multe afinităţi tipologice (nu lexicale) cu l. filipineze decît chamorro; alţi autori găsesc însă discutabilă această apropiere. Asemănări dar şi deosebiri faţă de chamorro. Înrudire lexicală cu trukeza*. 5 vocale, relativ puţine consoane (10), 2 semiconsoane. Numeroase grupuri consonantice. Accent fonologic. Nu s-a dovedit existenţa tonurilor. Afixe, prefixe subiective (pentru verbe indicative şi non~), cauzative; infix cu funcţie de nominalizare sau perfectivă, în funcţie de forma radicalului; 2 clase de sufixe: pronume obiect pe lîngă verbe tranzitive, pronume posesive pentru forme nominale. Morfologie complexă a radicalului, de ex. **kaŋ* „a mînca" (formă de bază abstractă), *k-l-aŋ* (cu infix) „lucruri care au fost mîncate", *ak-kol-iy* (cu prefix pentru subiect şi sufix pentru obiect) „eu mănînc aceasta", *okaŋ* (cu prefix de nominalizare) „mîncare pentru animale", *omekaŋ* (cu prefix cauzativ) „a hrăni", *kel-k* (cu sufix posesiv) „mîncarea mea" etc.

Se presupune că s-ar număra, împreună cu chamorro, printre cele mai vechi l. austroneziene — rămăşiţe ale unei prime migraţii.

Puţine diferenţe dialectale. Deosebiri pe grupe de vîrstă.

Nu a avut scriere. Vorbitorii l. P. foloseau diferite combinaţii de obiecte cărora le acordau valori simbolice, alcătuind un fel de „scrisori".

1529 **PALAUNG** (RUMAI), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *Birmania;* 139 000 vorb.

Aspirate numai surde (oclusive şi fricative). Opoziţii *n/ñ/ŋ* (*ŋ* apare şi la iniţială), *š/s* (retractat/neretractat), *p/f*, nazale sonore şi surde. Nu are foneme retroflexe.

D.: *darang, manlon, nam hsan, shan states.*

1530 **PALEOSIBERIENE** (HYPERBOREAN, PALEO(-)ASIATICE, PALEOAZIATSKIJ, PALEO-SIBERIENE), termen mai curînd geografic decît genealogic, înglobînd o serie de l. vorbite de urmaşii vechilor loc. ai Siberiei (celelalte denumiri sînt improprii). *U.R.S.S.* (Enisei, Pen. Ciukotsk, Kamceatka, ins. Sahalin); 26 000 vorb., mulţi bilingvi.

Cu cîteva sec. în urmă l. P. erau mai numeroase şi ocupau o arie mai mare în N Asiei. Au fost împinse spre N şi E şi despărţite unele de altele de l. tunguse* şi turcice*. Unele au dispărut, altele supravieţuiesc ca enclave izolate risipite în NE Asiei, dar sînt pe cale de dispariţie (o parte din vorb. le-au abandonat în favoarea l. ruse*).

L. P. nu par a fi înrudite cu alte fam. de l. Au o serie de particularităţi comune datorate dacă nu înrudirii, în orice caz convieţuirii în aceeaşi arie de cultură.

2 ram.: *de V* (enisеică*) şi *de E*, care cuprinde la rîndul ei 3 fam.: *iukaghiră* (incluzînd şi l. *ciuvanţă* = *etel*), ghiliak* şi ciukot-kamceatka*. În total 8 l. (din care jumătate au cu mult sub 1 000 vorb.), la care se adăugau 4 l. dispărute. După unii autori, l. P. ar include şi gr. eschimo-aleut*, poate şi l. ainu*.

Toate l. P. au ca trăsături comune prezenţa oclusivelor uvulare şi a unui sistem cazual. Aproape toate se caracterizează prin: opoziţii de cantitate la vocale; opoziţie de sonoritate la consoanele oclusive; absenţa aproape totală a laringalelor, faringalelor, clicurilor; armonie vocalică; alternanţe consonantice; sistem de numeraţie în baza 5 (derivînd din număratul pe degete): cuvîntul care înseamnă „mînă" are şi valoarea „5", „10" = „2 mîini", „20" = „om" („mîini şi picioare"); aglutinare şi incorporare; topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv; numeroase împrumuturi.

Diferenţe fonetice şi lexicale între vorbirea bărbaţilor şi a femeilor; deosebiri între graiurile vorb. nomazi şi ale celor sedentari.

L. P. au devenit cunoscute prin însemnări ale unor călători de la începutul sec. 18.

Nu au avut scriere (doar sisteme pictografice). Din 1930 s-a adoptat alfabetul latin* şi apoi cel rus.

În eschimosa* de pe ţărmul siberian al M. Bering au pătruns unele particule modale P.

1531 **PĂLI** (PÂLI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. Forma cea mai veche a limbilor indice medii (folosită în Ceylon încă înainte de începutul e.n.). L. religioasă a budhismului meridional şi l. a unei importante culturi, extinsă în jurul anului 1 000 e.n. într-o serie de ţări la E de India. Folosită şi astăzi ca l. liturgică şi de cultură în *Sri Lanka, Birmania, Thailanda.*

Scrisă în diferite alfabete — în special kampuchian*, thai*, birman*, singhalez*, latin* (în Europa).

Împrumuturi din P. în kampuchiană.

Scanned with OKEN Scanner

1532 **PALU** (KAÏLI, LEDO'), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 200 000—300 000 vorb.

D.: *ledo* (principal), *pakuli (ado), palu (kaïli, ledo), sidondo (edo), sigi (idja).*

1533 **PAMA-NYUNGAN,** fam. de l. australiene*. *Australia.*

Cea mai mare din cele 28 ram. de l. australiene, considerate fam. cu rang de *phylum.* Acoperă 7/8 din continent. 160—177 l., în LL 4: kardutjara, mabuiag, walbiri, wanman şi 1 gr. de l.: wati.

1534 **PAMBIA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Sudan, Republica Centrafricană;* 2 000—2 900 vorb.

1535 **PAME(-CHICHIMECA),** l. amerindiană din fam. otomiană*. *Mexic* (San Luis Potoşi, Hidalgo); 2 500 vorb. (1947).

10 vocale (5 nazale), 20 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri cu valoare fonologică. Structura silabică (C)(C)(C)(C)V(C)(C)(C)(C)(C).

D.: *de N şi de S.*

1536 **PAMONA** ?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 100 000 vorb.

1537 **PANARI,** l. amerindiană din fam. caraibă*. *Venezuela* (C.V); 1 000 vorb.

1538 **PANAYAN** (PANAYANO), nume generic pentru 3 l. din fam. austroneziană* din *Filipine — aklanon,* hiligaynon*, *kinaray-a.*

1539 **PANAYATI** (PANAEATI, PANAIETI, PANNIETI), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (arh. Luisiade); 10 000 vorb.

14 clase de verbe marcate prin prefixe indicînd modul în care se îndeplineşte acţiunea (cu piciorul, prin vorbă, violent, pe apă, în apă, mintal, presupunerea unei stări, tăind, aruncînd etc.). Sistem de numeraţie zecimal (deşi uzual în limbile din zonă este cel în baza 5). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Istoria cuvintelor greu de reconstituit din cauza tabuurilor care privesc numele morţilor şi toate cuvintele identice sau asemănătoare cu ele — substituite cu împrumuturi din alte l. Acest obicei se numeşte *patapatob* — formă deverbativă < *pa* + *tab* „a face + tabu".

D.: *misima, panayati.*

1540 **PANCARARÚ** (PANCARU, PANKARORU, PANKARAVU), l. amerindiană din fam. cariri*. *Brazilia* (EC.); 2 000 vorb.

1541 **PANDE** (NDJELI, liNYELI, liNZELI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo;* 1 000 vorb.

1542 **PANGASINAN** (PAŃASINAN, PANGALATO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 515 150—666 003 vorb. (1960) (surse diferite). A 8-a ca număr de vorb. din cele 8 l. „majore" din Filipine (reprezenta în 1960 2,5% din populaţia totală de 27 087 685 loc.). Numele *pangalato* dat de unii loc. întrucitva în derîdere.

Literatură scrisă. Folosită în învăţămîntul primar. În 1965 o publicaţie integral şi una parţial în P. D. cu deosebiri în special fonetice şi lexicale.

Împrumuturi din spaniolă*.

A folosit o scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuită de spanioli cu alfabetul latin*.

1543 **ekiPANGWA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 38 000 vorb.

1544 **MACRO-PANOAN,** *phylum* de l. amerindiene ce cuprinde 4 fam. (*guaycurú* 4 l., *lule-vilela-charrúa* 6 l., mataco*, pano-tacana*) şi 2 l. negrupate (moseten*). *America de Sud.*

L. aglutinante.

1545 **PANO-TACANA,** fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-panoan*. *America de Sud;* 15 000 vorb. 52 l., în LL 3. Mai importantă: amahuaca*.

Consoane palatale retroflexe. Tonuri cu valoare fonologică, ca în chibcha*, witotoan*. Verbul are multe sufixe cu un conţinut adverbial foarte clar, ca „noaptea", „în timpul zilei", ca în arawak*. Numeralele pentru 3, 5 din quechua*.

1546 **PAO-AN,** l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *R. P. Chineză;* 250 000 vorb.

D.: *dakheczja, k'ang-lo, ning-ting, pao-an, santa, şerayogur, şiringol, tung-hsiang, tung-yèn, yung-ch'êng, yunnan.* După alţi autori santa* = *tung-hsiang* — l. distinctă de **P.-A.**

1547 **PAPE** (PÉ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL), sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Camerun;* 1 000 vorb.

1548 **PAPUA** (INDO-PACIFICĂ, NON-AUSTRONEZIANĂ, NON-MELANEZIANĂ), fam. de l. cu rang de *super-macro-phylum. Oceania;* 2,4 mil. vorb.

Una din cele 3 mari fam. de l. din zonă, alături de fam. australiană* şi austroneziană*. Cel puţin 700 l.: 6 gr. de l. **P.** cu rang de *phylum* (Noua Guinee de centru-sud, Noua Guinee de sud-est, Noua Guinee de vest, Sepik mijlociu, Sepik superior, Torricelli), 4 cu rang de *stock* (Huon, kunua-keriaka-rotokas-eivo, nasioi-nagovisi-siwai-buin, Noua Guinee de est), 3 fam. (anga, Reef-Santa Cruz, toaripi), toate în LL, şi 74 l. neclasificate. L. cu cel mai mare număr de vorb.: enga*.

Termenul *papua* desemna pînă nu de mult l. ne-austroneziene din Noua Guinee, despre care nu se ştia dacă sînt sau nu înrudite. În ultimii ani s-a dovedit legătura genetică dintre cele mai multe l. din Noua Guinee, ins. Halmahera (arh. Moluce), arh. Sondele Mici (ins.

Scanned with OKEN Scanner

Timor, Alor, Kisar), ins. New Britain, New Ireland, Rossel, N şi C. arh. Solomon (ins. Bougainville, Vella Lavella, Rendova, New Georgia, Russell, Savo).

L. din ins. Reef-Santa Cruz au atît trăsături P. cît şi trăsături austroneziene.

În ultima vreme s-a formulat ipoteza aparteneţei la fam. P. a limbilor pe cale de dispariţie vorbite în ins. Andaman şi, eventual, Sentinel de Nord din Oc. Indian (G. Bengal) şi a l., dispărute la sfîrşitul sec. trecut şi puţin cunoscute, care s-au vorbit în ins. Tasmania (incluse de alţi autori în fam. australiană).

Se presupune că l. P. ar fi fost odinioară mai răspîndite, dar ar fi fost înlăturate de expansiunea limbilor austroneziene.

Majoritatea i. P. neavînd denumiri proprii, s-au adoptat unele convenţionale (după nume geografice, etnice, un anumit cuvînt considerat caracteristic din acel i. etc.). Adesea un i. P. are mai multe denumiri sau acelaşi nume se referă la mai multe i.

L. P. (cu unele excepţii) au fost puţin studiate, şi zone întregi rămîn de cercetat. Identificarea idiomurilor, distincţia l.—d., clasificarea l. P. sînt foarte dificile, variază de la autor la autor şi sînt susceptibile de corectări. De aceea în LL nu figurează decît unele din subdiviziunile provizorii ale fam. P., iar la 75 l. nu se indică locul ocupat în diversele clasificări — fie că ar fi fost neconcludent sau neeconomic, fie că l. în cauză sînt considerate deocamdată izolate.

L. P. prezintă o diversitate considerabilă de structură, dar unele trăsături sînt comune cel puţin cîtorva ram. Astfel, în unele l. există serii suplimentare de consoane — prenazalizate (tip ^{m}b), labializate (tip b^{w}), prenazalizate şi labializate (tip $^{m}b^{w}$), preglotalizate (tip $^{\prime}p$), glotalizate (tip $p^{\prime}$). Anumite l. au tonuri sau alternanţe consonantice. Morfologia verbală este complexă, implicînd prefixe şi/sau sufixe. Unele l. au radicale verbale diferite pentru sg. şi pl. (uneori şi dual). Ca în unele l. amerindiene, subiectul şi/sau obiectul direct şi indirect pot fi în unele l. P. „incorporate" verbului. Clase nominale (în funcţie de gen ş.a.), mai rar la alte categorii de cuvinte. Numele pot avea forme diferite în funcţie de caz, în general nu însă şi de număr. În multe l. lipseşte articolul. Într-o serie de l. există aşa-numite „forme verbale mediale de frază" (distincte de cele finale), care constau în sufixe ce nu pot fi adăugate decît la construcţii cu valoare de propoziţii subordonate. În unele l., verbele mediale au forme diferite marcînd identitatea sau non-~ subiectelor celor 2 construcţii succesive şi, în caz de nonidentitate, pot varia în funcţie de persoană şi număr. De ex. în binandere* *embo mi gu-ndo te-siri na gena* „om — agent a venit şi a vorbit şi eu am auzit", din cauza identităţii subiectului primelor 2 verbe, forma verbală medială *gu-ndo* nu se schimbă în funcţie de persoană; forma *te-siri* variază după persoană şi număr, deoarece verbul următor are alt subiect. Topica: subiect-obiect-verb, de ex. „omul a săpat copacul în mijlocul grădinii" are în kiwai* forma *dubu ota pari ipiwa gagati*, lit. „om copac grădină — mijloc el — a săpat", în kâte* *ŋilsi ya yufu dzadzaŋiŋko sara — ve?*, lit. „om-agent copac grădină mijloc-în a săpa-pers. 3 sg. trecut îndepărtat". Numele posesorului precedă de obicei pe cel al obiectului posedat (fac excepţie l. din fam. Reef-Santa Cruz).

Prima atestare a unui i. P. datează din 1828 şi este în l. kamoro*. L. P. au împrumutat elemente din malaeză* — foarte răspîndită în zonă ca *lingua franca*.

Influenţe asupra unor l. australiene (de ex. în fonologia limbilor din N Pen. Cape York sau în vocabularul l. mabuiag*) şi austroneziene (topica subiect-obiect-verb în unele l. austroneziene din Noua Guinee).

1549 **PARĀČĪ** (PARACHI), l. sau d. indo-european* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. *Afganistan* (N de Kabul); 6 000 vorb. împreună cu ōrmuri*, cu care prezintă unele trăsături comune. (P. — cel puţin 1 100 familii). Vorb. săi folosesc tot mai mult tadjika*.

1550 **PARE** (PARI), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee;* 1 400 vorb.

Dual la mărcile de persoană. Identitate între formele verbale de pers. 2 şi 3 la toate numerele.

5 d., printre care *ba*, *pare*.

1551 **PARJI** (DHRUVA, DHURVA, PARDJI, POROJA(S), TAGARA, THAKARA, TUGARA), l. din fam. dravidiană*, gr. central. *India* (Madhya Pradesh, Orissa); 20 000—44 000 vorb. (surse diferite). Numele *poroja* < scr. *prajā* „lume, popor".

În acelaşi subgr. cu kolāmī*. Apropiată de d. *ollāri* al l. gadba*.

În varietatea *bastar* 5 vocale cu perechi lungi, 19 (21) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

L. tribală fără scriere.

D.: *de NE*, *de NV*, *de S*.

1552 **PAŠTŌ** (AFGHANĂ, PACHTO, PAKHTOO, PAKHTU, PAS(C)HTO, PASHTU, PASSTOO, PUSHTO, PUS(C)HTU, PUSTU), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. *Pakistan* (V), *Afganistan* (SE); 12 mil.—15 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în Afganistan din 1936 alături de persană*.

Scanned with OKEN Scanner

A păstrat caracterul flexionar. În d. *kandahar(i)* 4 vocale scurte, 3 lungi, 29 consoane, 2 semiconsoane, accent fonologic, topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *afgan de E (pakh'to), kandahar(i) (pashto), peshwari (pakhto).*

Vocabular comun cu persana (inclusiv elemente din arabă*).

Scriere arabă cu semne suplimentare.

1553 **PASSAMAQUODOY** (MACHIAS, OPENANGO, PASAMAQUODDICE, QUADDIE, QUODDY, SAINT CROIX, SCOTUKS, UNCHECHAUGE, UNQUECHAUGE), l. amerindiană din fam. algonkină*. *Canada* (New Brunswick, Maine, Québec); 9 000—10 000 vorb.

D.: *malecite (abnaki, e(l)chemin, etchimi, malechite, maliseet, maliscte, malisit, mareschet, mareschit(e), meeleeceet, melicete, melicite, milicete, milicite, millicete, St. Jean, St. John('s), Wlastukweek).*

1554 **PAWAIA** (PAVAIA), l. sau fam. de l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* sub 2 000 vorb.

D.: *aurama, huaruha* (divergent) — poate l. separate, *wena.*

1555 **PECENEGĂ** (PETSCHENEGISCH), l. dispărută din fam. altaică*, ram. turcică* vorbită în sec. 9—11, foarte puţin cunoscută, din care s-ar fi păstrat unele cuvinte în română*, rusă* şi alte l. din SE Europei *(boier, tălmaci,* toponime ca *Bahlui, Bărăgan, Caracal, Caraiman, Vaslui).*

1556 **sePEDI** (SOTHO DE NORD, SOTHO DIN TRANSVAAL), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Republica Africa de Sud;* 500 000 vorb. Foarte apropiată de sotho* şi tswana*, cu care este grupată uneori.

D.: *gananwa, kgaga, khutswe, koni, kwena, lobedu, masemola, phala-borwa, tlokwa.*

1557 **kiPENDE** (PINDI, PINJI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kongo*, fie l. înrudită. *Angola;* 27 000 vorb.

1558 **PENGO** (PENGU), l. din fam. dravidiană*, gr. central. *India* (Orissa); 1 300 vorb.

L. tribală fără scriere, descoperită în 1957.

5 vocale cu perechi lungi, 21 consoane, 1 semiconsoană (*y*), topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

1559 **PENUTIAN,** *phylum* de l. amerindiene ce cuprinde 12 fam. (*chinook* 3 l., *chipayan* 3 l., *kalapuyan* 3 l., *maiduan* 4 l., mayan*, *miwok-costanoan* 10 l., mixe-zoquean*, sahaptin-nezpercé*, totonacan*, *wintun* 3 l., *yakonan* 2 l., *yokuts* 3 l.) şi 9 l. negrupate (araucană*, huave*, tshimshian*, zuni*).

1560 **PERI** (BILI, PAKOMBE, PERE, PILI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 5 000 vorb.

D.: *baidumba, beka, iBili, hokohoko, eLeedji, eTike.*

1561 **PERMIAK** (KOMI-PERMIANĂ, ~-PERMJACKIJ, (~-) PERMJAK, PERMJAKISCH, PERMSKIJ, ZIRIÈNE (PERMIAK)), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic*, subgr. permic. *U.R.S.S.* (R.S.F.R. — distr. naţional Komi-Permiak); 136 000—153 00 vorb. (surse diferite). L. oficială regională în distr. Komi-Permiak. La origine (gr. de) d. al l. komi*, ca şi ziriana* — reciproc inteligibilă cu aceasta (au format o unitate pînă în sec. 14—15), deşi prezintă diferenţe fonetice, morfosintactice şi lexicale; dezvoltarea separată accentuată după 1920.

7 vocale (opoziţie *ă—ĭ*), 23 (24) consoane (are *l'*, dar nu şi *l*, care apare numai în împrumuturi). Accentul pe prima silabă; în cuvintele cu peste 2 silabe tinde să se fixeze pe sufixul derivativ de la sfîrşitul cuvîntului. Cuvintele împrumutate din rusă* îşi păstrează accentul. Nu are armonie vocalică şi consonantică, dar are alternanţe consonantice în seria dentală şi apicală. Are 2 numere, 16 cazuri la substantiv şi 5 la pronume, sufixe personale posesive. Moduri: indicativ, condiţional, imperativ. Timpuri verbale: prezent, preterit, perfect, şi forme compuse: imperfect, mai mult ca perfect şi imperativ negativ. Verbele negative au prezent şi preterit. Derivare dezvoltată.

D.: *de N, de S* (reg. In'va-Kudîmkar) — baza l. standard actuale, d. *din Ziuzdinsk* (poziţie intermediară între **P.** şi ziriană), d. *(komi-) jaz'vinskij (komi-jazvinisch, yažva).* Creaţii lexicale proprii abia după 1920.

Pentru scrierea veche vezi komi. Actualmente alfabetul rus — ortografie comună cu ziriana.

1562 **PERSANĂ** (DARI, FARSI, (NEU-) PERSISCH, PERSANĂ MODERNĂ, PERSIAN, PERSIDKIJ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de V. *Iran* (V), *Afganistan* (N), *U.R.S.S., Irak, Pakistan, India* (Kashmir), *Egipt,* insule din G. Persic; 20 mil.—25 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în Iran şi Afganistan (împreună cu paşto*).

6 vocale, 22 consoane (oclusivele surde sînt aspirate; ocluziune glotală; consoane lungi numai în împrumuturi arabe*), 2 semiconsoane (2 diftongi). Nu admite grupuri consonantice iniţiale. Accentul în special pe silaba finală (fac excepţie unele forme verbale). S-a îndepărtat de tipul flexionar originar, cu multe neregularităţi, devenind o l. analitică cu unele trăsături aglutinante, cu o construcţie simplă şi regulată — asemănări de structură cu l. turcice*. Nu are gen gramatical (de ex. pronumele personal pers. 3 sg. *u* „el, ea"). Pl. marcat prin sufixul *-ha* (*ʃub-ha* „bastoane") sau *-an*

(pentru persoane, în stilul îngrijit: *irani-an* „iranieni, persani"). Acuzativul indicat printr-o postpoziţie atonă *ra* (în l. vorbită *ro, re*), care se poate ataşa şi unei întregi sintagme, dativul prin postpoziţia *be* (care are şi alte funcţii). Un singur articol nehotărît: *jek* (accentuat), cu forma atonă *-i* (folosit împreună cu *ke* şi ca particulă relativă). Substantivul determinat de un atribut primeşte sufixul *-e* (*-je* după vocală afară de *-i*). Grade de comparaţie la adjectiv — comparativul cu sufixul *-tar* (*bozorg-tar* „mai mare"), superlativul cu sufixul *-tarim* (*bozorg-tarim* „cel (cea) mai mare"). Adjectivele pot fi folosite adverbial. Posesia este exprimată prin forme pronominale distincte sufixate (atone) sau prin pronume personale (în acest caz, substantivul primeşte sufixul *-e*: *ʧub-e u* „bastonul lui"). Toate verbele au cîte 2 radicale, de la care se formează prezentul, conjunctivul, imperativul afirmativ şi negativ, participiul prezent şi respectiv imperfectul perfectiv şi imperfectiv, participiul perfect, perfectul perfectiv şi imperfectiv, mai mult ca perfectul, infinitivul lung şi scurt şi viitorul. La verbele regulate, radicalul al 2-lea se formează de la cel dintîi cu infixul *-id-*, de ex. *xar, xarid* „a cumpăra"; verbele neregulate au 2 radicale diferite, de ex. pentru „a face" *kon-* şi *kard-(an)*. Persoana este indicată la verb prin aceleaşi desinenţe pentru toate timpurile (numai pers. 3 sg. imperfect are desinenţa *ø*). Diateza pasivă se exprimă analitic, cu ajutorul verbului auxiliar *ʃav, ʃod (-an)* „a deveni". Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. În cadrul frazei, raporturile sînt exprimate prin numeroase conjuncţii coordonatoare şi subordonatoare.

Lexicul de bază — indo-european (*mader* „mamă", *pedar* „tată", *beradar* „frate", *do* „2", *noh* „9", *dah* „10"). Considerată l. mixtă în vocabular din cauza numărului foarte mare de împrumuturi din arabă (ca urmare a adoptării religiei şi scrierii arabe în sec. 7 e.n.). În l. modernă tendinţa de a înlocui arabismele şi de a exprima noile noţiuni prin termeni formaţi din elemente şi cu procedee P.

2 varietăţi principale, fiecare cu mai multe d.: *iraniană*, a cărei formă literară se bazează pe varianta vorbită în capitală *(tehrani)*, şi *afgană (afghan persian, farsi (din Afganistan), farsi-kabuli, kabôli, kabuli (-persian)*, mai arhaică, a cărei formă literară se bazează pe varianta vorbită în capitală *(kabuli)*. Tadjika* a fost şi ea considerată o formă a P.

P. *veche (ahemenidă, vieux perse)* este atestată în sec. 6—4 î.e.n. prin inscripţii din timpul regilor Ahemenizi — în special al lui Darius şi Xerxes. Era o l. flexionară, cu unele cuvinte împrumutate poate din *medă* sau din diferite d. P. Scriere cuneiformă, poate de origine akkadiană*, de tip mixt (unele semne indicau silabe întregi, la altele se adăuga un al 2-lea caracter pentru a desemna vocala). L. literară şi administrativă foarte răspîndită — împrumuturi vechi P. în textele *elamite* tîrzii şi în documentele arameice* din sec. 5 î.e.n. din Egipt. P. *medie (moyen perse, pārsik)*, sec. 3 î.e.n.—7-8 e.n., considerată d. al l. *iraniene medii occidentale (pahlavi (k), pehlevi)*, pierduse în bună parte caracterul flexionar (în special la nume, unde predomină formele analitice). Atestată prin inscripţii şi literatură. Scriere derivată din cea arameică* (uneori cu ideograme). L. administrativă a imperiului Sasanizilor. Împrumuturi din P. medie în armeană*, siriacă*, arabă. P. *modernă timpurie* — atestată din sec. 8—9, în special din anul 1 000. Literatură bogată şi valoroasă (sec. 10 Fird(o)usi — *Şahname* („Cartea regilor"); Omar Khayam). L. de circulaţie internaţională în Orient timp de mai multe secole. A influenţat turca* (inclusiv unele elemente în sistemul fonologic şi gramatical), unele l. indice* (în special urdu*), indoneziana*.

Scrisă cu alfabetul arab cu 4 semne consonantice suplimentare, în diverse forme caligrafice. Numeroase omografe din cauza nenotării vocalelor scurte *(a, e, o)*, care nu pot fi deduse decît din context: de ex.: *grd* notează cuvintele *gard* „praf", *gerd* „rotund", *gord* „erou". Cuvintele arabe se scriu ca în arabă, dar se pronunţă ca în P.

Din elemente P. derivă numeroase cuvinte populare sau culte, unele cu schimbări de sens sau învechite, care au ajuns şi în română* în special prin turcă, greacă*, arabă, latina* medievală, l. slave*, unele l. occidentale: *azur, bacşiş, bazar, bronz, bumbac, cearşaf, chiftea, chihlimbar, chioşc, ciob, cioban, curmală, damigeană, derbedeu, derviş, divan, dulap, duşman, eşec, garoafă, geam, geamantan, ghiozdan, hambar, han, herghelie, iasomie, kaki, lalea, lămîie, mag, margaretă, mat, mezel, mosc, mumie, murdar, muşcată, nai, năut, nufăr, orez, padişah, pagodă, papuc, pătlăgea, perdea, pervaz, pijama, raft, satrap, spanac, şah, teanc, tejghea, topor, trufanda, vamă, zarzavat* etc.

1563 **PETAT(S)** (PETAC, PETAJ), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (ins. Petats, Pororan, Ilitan); 10 000 vorb. inclusiv ca l. secundă (*lingua franca* în Buka Passage).

Distincţie inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Nu are distincţie de gen la pronume pers. a 3-a. Pare a exista un schimb dezvoltat între mărcile nominale şi cele verbale. Mod de conjugare unic nu numai în l. austroneziene din Noua Guinee, ci chiar în întreaga Melanezie: o particulă precedă şi urmează verbul pentru a marca persoana şi timpul (prezent, viitor, preterit,

Scanned with OKEN Scanner

perfect pozitiv sau negativ). Particula care precedă verbul este la rîndul ei precedată, după caz, de un pronume subiect sau un nume, de ex. *elia a la nauk* „eu merg (acum)", *elia gu mei ga la u* „eu nu merg (acum)", *elia na la gu* „eu voi merge", *elia gu la* „eu mersei", *elia e la gul* „eu am mers".

D.: *sumoun* (ins. Buka)—sau l. separată.

1564 **PHALŪṚA** (ḌANGARĪK, PALOLA, PALŪLA, PHALUṚA), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic*. *Pakistan;* 800—1 000 vorb.

D.: *phalūra (ashret, ašrēlī, biyōṛī), sāwī (sau).*

1565 **PHO** (MUTHEIT, PWO, SHU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. karen* sau d. al l. karen*. *Birmania;* 368 200 vorb.

6 tonuri. Urme ale sufixării pronumelui subiect și obiect la verb în propozițiile subordonate (în l. *himalaice* pronominalizate).

D.: *din Bassein, din Moulmein.*

Foarte multe împrumuturi din birmană*.

Scriere creată în sec. 19 de misionari după modelul celei birmane — aceeași și pentru l. sgaw* (tonurile notate prin semne speciale plasate în rînd cu literele, după silaba respectivă),

1566 **PIA** (PAI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 2 500 vorb.

1567 **PIAROA,** l. amerindiană din fam. salivan*. *Venezuela* (SC.); 12 000 vorb.

1568 **PIDGIN(-)ENGLISH,** ansamblu de i. rezultate în urma contactului dintre engleză* și l. indigene din diferite zone ale globului, folosite numai ocazional în relațiile dintre indigeni și străini sau între indigeni cu l. materne diferite; nu este l. maternă a nici unei populații, fiind folosită numai ca l. secundă; unele varietăți de **P.-E.** au devenit l. materne ale unor populații, dînd naștere creolei engleze*; alte varietăți au dispărut. Spre deosebire de dezvoltarea obișnuită a limbilor, diferitele varietăți de **P.-E.** (ca și *pidginurile* cu alte baze) au luat naștere într-un interval de timp foarte scurt; considerate i. mixte deoarece structura gramaticală, foarte simplificată față de l. de bază, este adaptată modelului l. indigene (calcuri sintactice) cu care au venit în contact și din care au împrumutat și unele cuvinte. Unele elemente portugheze*.

Vocabular foarte restrîns (cîteva sute — 1 500 cuvinte) — multe noțiuni exprimate prin perifraze. Gramatică simplă (caracterizată în special prin eliminarea elementelor redundante). Unele morfeme de origine engleză exprimă trăsături gramaticale din l. indigene (de ex. varietatea care a existat în China folosea clasificatori, cum ar fi sufixul numeral *-pisi* < engl. *piece*, sufixul locativ *-side*, posesivul relativ *belongy: You belongy clever* „Ești deștept" etc.).

Varietăți: *din Hawaii* (500 000 vorb., devenită și l. maternă pentru o parte din vorb.; eventual substrat *neo-melanezian*; influență chineză*, japoneză*, hawaiiană* și a diferitelor l. filipineze*); *amerindian; Kru (Kroo) English* (folosit de pescarii Kru din Liberia; apropiat de varietatea creolă engleză *Krio* din Freetown); *din Camerun (Cameroons* **P.-E.**, *Bush English, Cameroons Creole, West Coast, Wes Cos, Broken English)* (peste 1 mil. vorb. în Camerun și mulți alții în E Nigeriei și ins. Fernando Po); *din ins. Sf. Elena; Hobson-Jobson (Babu English, Chhi-Chhi)* (*pidgin* rudimentar folosit în timpul guvernării britanice în India, cu unele influențe hindi*); *din Madras (Butler English)* (asemănător cu precedentul, dar cu puternică influență dravidiană*); *China Coast* **P.-E.** *(Business English, Pidgin)* (dezvoltat în sec. 18 și larg folosit odinioară pe țărmul chinez, actualmente cunoscut numai de puțini vorb. bătrîni din unele porturi; *din Coreea (Bamboo English)* (folosit în special în timpul războiului din Coreea); *din Japonia* (folosit probabil la sfîrșitul sec. 19; o varietate în reg. Hamamatsu (numită uneori *Bamboo English*), folosită în timpul ocupației americane); *din Vietnam* (a fost folosit de soldații americani; bazat pe varietatea coreeană și japoneză); *din Papua-Noua Guinee* (reciproc inteligibil cu varietatea *neo-melaneziană* și *neo-solomonică;* unele influențe lexicale și de structură din l. papua*); *Beach-la-mar (bèche-de-mer, biche-de-mer, bichelamare, bichlamar, bislama, Sandalwood English)* (în SV Oc. Pacific; 50 000 vorb.; derivat probabil din varietatea din China); *neo-melanezian* (provenit din precedentul și devenit l. maternă pentru peste 10 000 vorb.; folosit în școală, biserică, publicații — rol oficial; cel mai important *pidgin* din Oceania); *neo-solomonic* (asemănător cu precedentul); *micronezian* (a existat în sec. 19); *australian* (dezvoltat din varietatea *neo-melaneziană*); *Maori* **P.-E.** (vorbit la începuturile colonizării Noii Zeelande, azi dispărut; asemănător cu varietățile *neo-melaneziană, australiană* ș.a.)

1569 **PIMA** (PIME(RIA), PIMO), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. *sonoran. S.U.A.* (Arizona), *Mexic* (Sonora); 13 000—18 000 vorb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi), 34 consoane (16 lungi), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Reduplicarea unei părți din temă exprimă pl. substantivelor: *gogs* „cîine", *go-gogs* „cîini". Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *papago (papabicotan), pima.*

1570 **IchiPIMBWE,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 8 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

1571 **PIRO,** l. amerindiană din fam. arawak*. *Peru;* 10 000 vorb.

10 vocale (5 lungi), 17 consoane, 4 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V. Accent nefonologic.

D.: *chontaquiro, simirinch.*

1572 **PITI** ((A)BISI, EPIT, PITTI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 1 500 vorb.

1573 **PITU-ULUNNA-SALU** (MAMASA ?, PITU ULUNA SALU), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 175 000 vorb.

D.: *mamasa, mambiĕ, ma(ng)ki, rante bulawan, tabulahan, tubi(ade).*

1574 **chiPODZO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Mozambic;* 5 000—45 000 vorb. (surse diferite).

1575 **chiPOGOLO** (chiPOGOR), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 63 000 vorb.

1576 **toPOKE** (toFOKE, TOPOKE PUKI, TOVOKE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 46 000 vorb.

D.: *baluombila, likolo, liurwa, lombaki.*

1577 **POKOMAN** (POCOMAN(ICE), POKOMAN(E)), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala, Salvador, Honduras;* 17 000 — 25 000 vorb. (surse diferite).

1578 **kiPOKOMO** (PFOKOMO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya;* 16 000—16 500 vorb. (surse diferite).

1579 **POKONCHI** (POCOMCHI, POCONCHAM, POCONCHICE, POKONCHINE, POKONCHINI), l. din fam. mayan*. *Guatemala* (NC.); 25 000—37 500 vorb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi), 21 consoane, 2 semiconsoane. Accentul pe finala cuvîntului. Rădăcinile verbale aparţin la 4 clase: tranzitive, intranzitive, neutre şi care exprimă starea de a fi. 20 nume pentru zi, în funcţie de cum e considerată ziua: *ba·tz'* ,,maimuţă" (zi bună pentru semănat), *e·* răspuns la despărţire (zi bună pentru a primi tot ce îţi doreşti), *r·ij* ,,trestie sălbatică" (zi bună pentru a influenţa pe alţii), *toj* ,,plata unei datorii" (zi rea pentru a cerşi) etc. (influenţa calendarului maya). Topica: verb-obiect-subiect, adjectiv-substantiv.

1580 **POKOT** (KIMUNKON, PĀKOT, POKWOT, UPE, SUK(KU)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Kenya, Uganda;* 90 000 vorb. Vorbită de păstori şi agricultori.

Se numără cu degetele de la mîini şi de la picioare (gesturi diferite pentru fiecare număr; pentru 100 = *pokol* se desfac brusc degetele de la cei doi pumni închişi).

D.: *markwet, endo(to), kadam.*

A adoptat recent alfabetul ,,Africa".

1581 **POL(-POMO)** (PUL), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo;* 2 000 vorb.

1582 **POLA** (BUCTULAN ?, DURUGMUN(AN)?, PULÁ), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez* sau d. al l. tadyawán*. *Filipine* (ins. Mindoro); 1 000 vorb.

1583 **POLABĂ,** l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. occidental, dispărută în prima jumătate a sec. 18, fiind treptat înlocuită de germană*. Numele are la origine toponimul *Labe* ,,Elba".

Mari asemănări cu polona*.

S-au păstrat foarte puţine documente, redactate într-o reg. de pe cursul inferior al fluviului Elba.

1584 **POLICE MOTU,** *pidgin* austronezian* bazat pe l. motu*. *Papua-Noua Guinee;* 65 000—70 000 vorb. A fost folosită de poliţia din zonă, de unde şi numele.

Diferă de motu în fonologie şi mai ales în gramatică — aparenţă tipologică diferită şi inteligibilitate reciprocă slabă (vorb. de motu înţeleg mai uşor **P.M.** decît invers). Foarte puţine afixe. Valorile gramaticale — indicate mai ales prin cuvinte auxiliare şi clitice. În exprimarea posesiei apare un singur tip din motu: adăugarea sufixului la un cuvînt posesiv special. Antepunerea pronumelui posesiv faţă de acest complex este obligatorie. Persoana obiectului verbului indicată printr-un pronume personal plasat înaintea pronumelui obiect (care precedă verbul). Numai în d. central posesia şi persoana obiectului sînt marcate prin sufixe, ca în motu. Mai puţine moduri şi timpuri, exprimate prin cuvinte auxiliare plasate înainte sau după verb. 90% din vocabularul de bază — din motu.

2 d.: *central* (folosit de vorb. de motu şi de alte l. austroneziene) şi *non-central* (în afara distr. Central). Forma din distr. Western considerată standard. *Lingua franca* pentru 13% din populaţia indigenă din Papua, răspîndit ca l. neoficială a administraţiei şi poliţiei şi prin şcoli organizate de misionari. *Lingua franca* scrisă — folosită uneori şi în acte oficiale.

A luat naştere spre sfîrşitul sec. 19 prin îmbogăţirea unei forme simplificate de motu (limitată la vocabularul esenţial şi cu o gramatică redusă, reflectînd şi trăsături tipologice de bază ale unor l. papua* locale) folosită cu ocazia expediţiilor comerciale anuale ale vorb. de motu din distr. Gulf, locuit de populaţii vorbind l. diferite. Împrumuturi din engleză* (l. oficială), unele prin intermediul formei *neomelaneziene* de pidgin-English* (prin **P.M.** unele împrumuturi au intrat şi în l. indigene).

Ortografie simplă.

Scanned with OKEN Scanner

1585 **POLINEZIAN**, gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Polinezia, Micronezia, Melanezia;* 1 mil. vorb., mulţi bi- şi chiar plurilingvi. După alte păreri ar aparţine ram. malaiopolineziene*, formînd gr. heonesian*, împreună cu 8 l. melaneziene* (trăsături comune — inovaţii fonologice comune numai acestor l. —, dar şi diferenţe).

Puse în legătură cu l. indoneziene* din 1706. Denumirea **P.** dată în 1834 de William Marsden presupusei l. generale vorbite din Madagascar pînă în Ins. Paştelui.

53 „comunalecte" deosebite lingvistic, care se pot reduce pe baza inteligibilităţii reciproce şi afinităţilor structurale şi lexicale, întrunind un oarecare consens al specialiştilor, la 26 l.; cele mai răspîndite: elliceana, futunana de est, maori[1] (Ins. Cook), maori[2] (Noua Zeelandă), marchizana, niueana, rapanui, samoana, tahitiana, tokelauana. Diferenţe lingvistice şi culturale în special între l. *de E* şi *de V.*

Toate l. **P.** — identificate ca atare la sfîrşitul sec. 19. L. bine descrise. Gr. foarte omogen. Inventare de foneme foarte reduse, de unde marea frecvenţă a omonimelor. 5 vocale cu perechi lungi cu rol distinctiv. Frecvente grupuri de vocale ca urmare a căderii consoanelor intervocalice. Inventare consonantice reduse (în general chiar faţă de l. proto- **P.**, care avea probabil 13 consoane) — în *rurutuană* 7 consoane —, care atestă un proces de simplificare a sistemului fonetic originar şi de confundare a unor perechi de consoane surde-sonore, dus în unele l. **P.** mai departe decît în fijiană*; au pierdut printre altele trăsătura prenazalizat la oclusivele sonore, comună l. melaneziene. În general au o singură lichidă: *l* sau *r* (tikopiana* are ambele). O trăsătură neobişnuită între l. lumii o constituie prezenţa în luangiua* şi în samoana colocvială a lui *m* şi *ŋ* în condiţiile absenţei lui *n.* Lungirea consoanelor apare ca o dezvoltare secundară — ca urmare a sincopei unei vocale neaccentuate între consoane identice (în elliceană şi în l. **P.** din afara Polineziei). Nu există consoane finale de silabă, nici grupuri consonantice (doar în *futunana de vest*). Accentul de obicei pe penultima vocală a unei unităţi accentuale greu de definit. L. non-tonale.

Nu au o morfologie a cuvîntului — un singur nivel morfologico-sintactic, caracterizat prin aranjarea în ordine fixă a unor particule care precedă şi urmează baza (nucleul dotat cu informaţia lexicală). Bazele intră în diferite clase în funcţie de posibilităţile distributive; un număr redus de morfeme permit transferul între clase. 2 clase nominale în corelaţie cu posesive (exemplul tipic — samoana). În unele l. **P.** (ca tongana*) sistemul de clasificare nominal e legat de distincţia activ/pasiv din sistemul verbal. Forme de trial cu rol de pl. (cu excepţia l. *futunane de vest*). Diviziune marcată, propoziţii verbale/non-~ şi în general capacitatea de a exprima orice propoziţie într-una din aceste 2 forme. Pereche de particule *ko/'o* care disting construcţiile verbale de cele nominale. Numele proprii distincte de cele comune prin omiterea articolului. Preferinţă pentru topica verb-subiect-obiect.

Dublete sau triplete lexicale (existente poate chiar în proto-**P.**); elementele moştenite distincte uneori de cele împrumutate prin evoluţiile fonetice diferite.

S-ar fi diferenţiat recent de l. melaneziene şi între ele — ar putea proveni din aceeaşi proto-l. melaneziană (populaţii vorbind l. **P.** ar fi migrat spre E din ins. Fiji). L. **P.** din afara Polineziei — fie resturi ale migraţiilor iniţiale spre Polinezia, fie rezultatul unor reveniri ulterioare. Primele vocabulare — din 1615, primele tipărituri (religioase) din 1810. Influenţă engleză* la început prin misionari: numele zilelor săptămînii, lunilor anului, termeni religioşi (unii de origine latină*, greacă*, ebraică*), referitori la învăţămînt, comerţ.

Singura comunitate lingvistică din Polinezia care a avut scriere — cea de l. rapanui. Sisteme ortografice stabilite de misionari englezi (unele l. — ca ponapeana* — au chiar mai multe sisteme) — aproape fonologice, însă cu unele imperfecţiuni: nu notau lungimea fonologică a vocalelor (sau nu o notau adecvat), nici ocluziunea glotală; notau inadecvat pe *ŋ, ŋg;* confuzie *u-w;* nu reflectau caracterul nefonologic al sonorităţii la oclusive. Modificări ulterioare de inspiraţie franceză*. Publicaţii recente (un ziar în mai multe l. **P.** în Noua Zeelandă).

Influenţe lexicale şi gramaticale **P.** relativ recente în fijiană (d. *centrale* şi *orientale*). Cuvinte hawaiiene* în jargonul comercial eschimos* (prin intermediul vînătorilor de balene). Elemente din unele l. **P.** (hawaiiană, maori[2], tahitiană) în anumite varietăţi de pidgin-English* şi creolă engleză*. Singurul cuvînt **P.** cert din engleză*, ajuns şi în română*: *tabú.*

1586 **POLONĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. occidental. *R. P. Polonă, S.U.A., U.R.S.S., Franţa, Marea Britanie, Canada, R. S. Cehoslovacă, R. D. Germană, Belgia, R. S. România, Australia;* 32 mil.—36 mil. vorb. (surse diferite). L. de stat în R. P. Polonă.

Vocale nazale: unele păstrate din slava comună (*pięć* „cinci", *sąd* „judecată"), altele în împrumuturi. Nu există tendinţe de reducere a vocalelor ca în alte l. slave. Consoană caracteristică: *l* velar (*ł*) numit şi *l* polonez, pronunţat în l. literară ca semiconsoana *w* (*łeb* „frunte"

pronunţat [wep]). 2 serii de africate, dură şi moale (*badacz* „cercetător ştiinţific" — *badać* „a studia", *bicz* „flagel" — *bić* „a lovi"). Gr. de consoane greu de pronunţat: *przemysł* „industrie", *sześćdziesiąt* „60", *wszechświat* „univers", *szczęśliwy* „fericit". Accent fix pe penultima silabă. Flexiune nominală bogată (7 cazuri), în timp ce flexiunea verbală este foarte simplă, destul de apropiată de rusă*. Gen personal, spre deosebire de alte l. slave: pentru persoanele masculine există o formă specială de adjectiv, în opoziţie cu cea folosită pentru celelalte substantive masculine şi feminine (*studenci weseli* „studenţi veseli", *studenki wesołe* „studente vesele", *koguci wesołe* „cocoşi veseli"). Frecvente construcţii sintactice cu determinantul după determinat: *gramatyka języka polskiego* (în rusă topica inversă). Menţinerea auxiliarului „a fi" cu rol de copulă: *morze jest bardzo piękne* „marea este foarte frumoasă" (în rusă copula lipseşte).

2 mari gr. de d.: *mazurian* şi *nemazurian* (după alţii 3 gr.: *velicopolon*, *malopolon*, *silezian*). Prima clasificare are la bază un fapt fonetic: d. *mazuriene* înlocuiesc pe *z*, *cz*, *sz*, *dż* prin *z*, *c*, *s*, *dz* (*żaba—zaba* „broască" etc.).

Singura l. slavă care păstrează bine vocalele nazale din slava comună. Depalatalizarea lui *e*, *ě*, *ŕ* din sl. com., care trec la *o*, *a*, *ar* înaintea consoanelor nepalatalizate (*t*, *d*, *n*...): *żona* „femeie" (cf. ceh. *žena*). Palatalizarea consoanelor (notată prin *i*) înainte de *e* din sl. com. sau de un ier: *pies* (cf. ceh. *pes*). Ca în cehă, gr. *or-/er-* şi *ol-/el-* din sl. com. devin *ro/lo* şi se păstrează dentala *d* înainte de *l* (*wiodł, mydło;* cf. rus. *vjel, mylo*). Tipice pentru gr. occidental sînt: dezvoltarea *tj* > *c* (*świeca* „lumînare"), *dj* > *(d)z* (*miedza* „răzor") şi păstrarea nepalatalizată, la fel ca în cehă*, slovacă* şi sorabă*, a velarelor din sl. com. în grupurile *kv-*, *gv-* înainte de *ě* (*kwiat* „floare", *gwiazda* „stea" cf. rus. *cvetók, zvezdá*). Lexicul moştenit din sl. com. este asemănător cu cel din caşubă*: pe lîngă elemente comune tuturor l. slave (*bez, most, cena, zima*) există şi unele specifice: *pokój* „pace" (rus. *mir*, ceh. *mír*), *wyspa* „insulă" (rus. *ostrov*). Împrumuturi din latină* şi germană*, la fel ca în cehă (numărul cuvintelor din latină este mai mare decît în cehă, dar cel al cuvintelor germane este mai mic: *ratusz* „primărie", *burmistrz* „primar", *malarz* „zugrav, pictor", *handel* „comerţ" etc.). Contacte cu ceha (sec. 11), adîncite prin iradierea l. literare cehe (sec. 14—15): *hańba* „ruşine", *brama* „poartă", *władać* „a conduce". În sec. 16—18 împrumuturi din ucraineană*, bielorusă*, italiană* (în timpul Renaşterii) şi franceză* (sec. 17—18). Influenţa rusă a avut 2 faze: sec. 18—20 şi după 1945. N-a existat o tendinţă puristă ca în cehă. Cele mai vechi documente: din sec. 12 (texte latine cu nume poloneze). Primele documente scrise în întregime în P. (foarte puţine) — din sec. 14 (traduceri şi o poezie). În sec. 14—15 tradiţie literară latină şi cehă, care a împiedicat (mai ales cea latină) apariţia unei literaturi în l. naţională. Din sec. 16, P. este folosită şi de nobilime şi burghezie; scrieri în proză: M. Rej, J. Kochanowski, P. Skarga, epoca de aur a literaturii poloneze (la baza l. literare încă din sec. 15 era d. din Cracovia, centrul regatului; trăsăturile mazuriene ale acestui d. n-au intrat în l. literară; această formă nu s-a schimbat esenţial nici după mutarea centrului la Varşovia, sec. 16). În sec. 17, P. ia locul latinei şi bielorusci în actele oficiale. La sfîrşitul sec. 18, P. şi-a pierdut funcţiile oficiale pînă în 1918, cînd s-a creat statul polonez modern. Istoria P. are 3 etape: *veche* (sec. 10—15), *medie* (sec. 16—18), *modernă* (sec. 18—), legată de A. Mickiewicz, scriitorul care a apropiat l. literară de cea populară.

Scriere cu litere latine. Lipsesc literele *q*, *x*; *j* = *i*, *w* = *v*, *c* = *t*. Multe semne diacritice: *ć* = *č* muiat (*ćwierć* „sfert"), *ś* = *š* muiat (*śnieg* „zăpadă"), *ść* = *šč* muiate (*iść* „a merge"), *dź* = *ǧ* muiat (*niedźwiedź* „urs"), *ń* = *n* muiat (*jesień* „toamnă"), *ó* = *u* (*góra* „munte"), *ż* = *ž* dur (*żona* „soţie"), *ą*, *ę* = *o*, *e* nazale (*sąsiad* „vecin", *pięć* „5"); *ł* = *l* velar apropiat de *u* (*głowa* „cap"); *ch* ca în germană; *sz* = *š* (*szkoła* „şcoală"), *cz* = *č* dur (*czysty* „curat"), *szcz* = *šč* (*szczotka* „perie"), *rz* = *ž* (*grzmot* „tunet").

Din P. s-au răspîndit cuvintele *mazurcă*, *polcă*, *seim*. Prin P. au ajuns în alte l. cuvinte ca *hoardă* (din tătară*).

1587 **PONAPEANĂ** (PONAPE, PUYNIPET), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. micronezian*. *Federaţia Micronezie* (arh. Caroline — ins. Ponape ş.a.); 15 300 vorb. (1967), unii bilingvi. Zona cu cea mai mare eterogeneitate lingvistică din Micronezia (se mai vorbesc şi o altă l. micronezian, kusaieana*, şi 2 l. polineziene — *nukuoro* şi kapingamarangiana*; vorb. de trukeză* emigraţi din ins. Mortlock = Takuu, Tau'u).

8 vocale scurte (7 cu perechi lungi), 10 consoane, 2 semiconsoane. Fenomene de *sandhi* cu rol stilistic. Deosebiri între vorbirea bărbaţilor şi cea a femeilor (caracterizată printr-o anumită pronunţare a lui *r*).

D. din diferitele insule: *mokil*, *ngatik*, *pingelap*, *ponape* (5 d. majore) ş.a.; diferenţe puţin studiate — cel puţin tot atît de importante ca în trukeză; unele d. sînt atît de divergente (de ex. *ponape* şi *mokil*) încît ar putea fi considerate l. Stil onorific.

Cuvinte de origine japoneză* folosite în cîntecele de dragoste pentru efecte estetice.

Scanned with OKEN Scanner

S-au propus cel puţin 5 sisteme ortografice (de inspiraţie engleză*, spaniolă*, germană*, japoneză), folosite în măsură diferită; nici unul nu era complet adecvat; sistemul actual este mai larg respectat decît în cazul altor l. micronesiene.

A dat naştere unei forme *pidginizate* folosite în relaţiile cu europenii şi cu vorb. din alte ins. stabiliţi în Ponape.

1588 **PONGO** (PONGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. kamuku*. *Nigeria;* 2 900 vorb.

1589 **POPOLOC(A)**, l. amerindiană din fam. popolocan*. *Mexic* (Oaxaca, Puebla); 10 000—15 000 vorb.

1590 **POPOLOCAN** (MAZATECAN, OLMECAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* otomanguean*. *Mexic;* 95 000 vorb.

4 l., în LL 3. Mai importantă: mazatec*.

1591 **PORTUGHEZĂ**, l. indo-europeană* din fam. romanică*, gr. ibero-romanic. *Portugalia, Brazilia, Angola, Mozambic, Spania, S.U.A., Macao, Indonezia* (Timor), *Capul Verde, São Tomé şi Príncipe, Guineea-Bissau;* 145 mil. vorb. L. de stat în Brazilia, Portugalia, Angola, Mozambic, Capul Verde, Guineea-Bissau.

Sistem vocalic bogat: distincţie fonologică între vocale deschise şi închise în cazul lui *e, o* (*sede* ,,sediu'', *sêde* ,,sete'', *corte* ,,bucată'' — *côrte* ,,curte'') ca în italiană*, vocală de timbru neutru care se opune lui *a* (*amámos* ,,am iubit'' — *amamos* ,,iubim''), vocale nazale cu valoare fonologică la fel ca în franceză*. Numeroşi diftongi, dintre care unii pot fi şi nazali. Silaba accentuată a unui cuvînt este atît de importantă încît duce la reducerea celorlalte pînă la vocale şoptite, ca în rusă*. Graniţa dintre cuvinte nu este riguros marcată: fenomene de fonetică sintactică ce duc la pierderea identităţii cuvîntului (*mar alto* se pronunţă *ma-ral-to*). Opoziţie de cantitate consonantică în cazul lui *r*, ca în spaniolă* (*r* dublu se rosteşte la Lisabona ca *r* uvular în pronunţarea tinerilor şi rulat în pronunţarea celor în vîrstă). În morfologie, trăsătura cea mai caracteristică este existenţa a 2 tipuri de infinitiv: unul personal (*infinito pessoal*) şi altul impersonal. Primul este flexionar şi corespunde aproape totdeauna unor propoziţii care în celelalte l. romanice conţin un verb personal (*êle diz sermos pobres* ,,el spune că noi sîntem săraci''). Pronumele demonstrativ are 3 grade de depărtare (ca în spaniolă* şi catalană*): *este-esse-aquele;* o pereche de verbe auxiliare de existenţă: *ser-estar*, la fel ca în spaniolă; *ter* ,,a avea'' este auxiliar pentru diateza activă. Foarte frecvent mai mult ca perfectul format cu *ter* ,,a avea'': *João tinha caido.* La infinitiv viitor şi condiţional posibilitatea de a separa infinitivul de auxiliar printr-un pronume aton: *direi* ,,voi spune'' — *dir-te-ei* ,,îţi voi spune''. Formule de adresare cu mai multe grade de politeţe: *tu, você, Senhor(a), Vossa Excelência.* În vocabular multe cuvinte comune cu spaniola (*flor, mesa, lago*), dar şi deosebiri (*perro—cao* ,,cîine'', *gracias—obrigado, ventana—janela, calle—rua* ş.a.). Caracteristic este sistemul de denumire a zilelor săptămînii: *segunda feira* ,,luni'', *terça* ∼, *quarta* ∼, *quinta* ∼, *sexta* ∼, şi, în plus, *sábado, domingo.* L. bogată în diminutive şi agumentative, primele foarte frecvente.

Diverse clasificări dialectale. Una dintre acestea propune 4 mari diviziuni dialectale continentale: d. *interamnese (alto-minhoto, baixo-*∼*), baixo-duriense, transmontan (raiano, alto-duriense), beirão* şi *meridional (estremenho, alentejano, algarvio).* Au mai existat varietăţi iudeoportugheze, dispărute. În plus 2 variante insulare: din Azore şi Madeira, care au multe particularităţi comune cu d. meridional continental. Există şi varietăţi de peste ocean, non-creole (Brazilia, Goa) sau creole. Varianta braziliană prezintă puţine deosebiri faţă de **P.** standard (pronumele de politeşte *você* a înlocuit pronumele personal de pers. 2 *tu*; are multe cuvinte din l. indigene americane, mai ales din tupí*). Variantele creole portugheze* sînt foarte numeroase în diverse ţări din Asia şi Africa. Există, după aceeaşi clasificare, şi categoria ,,codialectelor'' (*galiciana*, considerată de unii l. aparte, de alţii d. ,,cultural'', d. *riodonorez, guandramilez* şi *mirandez*, toate 3 varietăţi de tranziţie între **P.** şi spaniolă).

În evoluţia de la latină, **P.** prezintă următoarele caracteristici: absenţa diftongilor romanici (*pe* ,,picior'', *bom* ,,bun''); vocalele accentuate sub influenţa unei nazale devin nazale (*mão* ,mînă''); metateza lui *i̯* şi *u̯* (*eira* ,,arie'' *soube* < lat. *sapui*); păstrarea fazei *ou* din lat. *au* (*ouro*; uneori alternează cu *oi*: *oiro*); sonorizarea surdelor intervocalice (*lago* ,,lac'', *saber* ,,a şti''); simplificarea geminatelor *-ll-, -nn-* (*castelo, ano*) şi dispariţia consoanelor simple corespunzătoare (*céu* ,,cer'', *lua* ,,lună''); grupurile *cl, pl, fl* se palatalizează şi devin *š* la iniţială (*chorar* ,,a plînge'', *chama* ,,flacără'', *chave* ,,cheie'') şi *l'* în poziţie intervocalică (*olho* ,,ochi''); în grupurile recente *l* > *r*: *cr, pr, fr*; păstrarea aceloraşi stadii ca în catalană în opoziţie cu spaniola: *it* < lat. *ct* nu se palatalizează (*oito* ,,opt''), *f-, l'* (*olho*), *š* şi *ž* (< lat. *j, g* + *e, i*). În morfologie păstrarea în l. literară scrisă a mai mult ca perfectului indicativ ca în spaniolă, occitană. În lexic puţine elemente de substrat (*esquerdo* ,,stîng'', *veiga* ,,cîmpie''). Influenţă germanică* (mai ales în onomastică), arabă* (mai puţin bogată decît în spaniolă, dar mai intensă decît în catalană; alături de elemente comune cu spaniola—*alga-*

dão, álcool — şi unele diferite — *alfaiate* „croitor"), franceză (în mai multe etape: o epocă veche, sec. 12-13 — *mensagem, trovador, viagem*, alta mai nouă, sec. 14-15 — *etiquete, jóia, charrua* „plug", *dama*, şi una şi mai recentă — *blusa, abandonar*), spaniolă (de multe ori greu de stabilit; sec. 14—15: *carabina, naipe, rebelde*), italiană (terminologie nautică — *bússola, piloto, sentinela* —, muzicală şi literară), engleză* (relativ recentă: *bife, lanche, pudim*). Multe cuvinte din l. asiatice (*che* „ceai", *leque* „evantai", *pagode*), negroafricane (*banana, girafa, macaco, zebra*) şi amerindiene (mai ales tupí*(-guaraní): *ananás, mandioca, tapioca*). Cele mai vechi texte: document particular, *Noticia de Torto* (testament, 1193) şi o scrisoare regală, 1211. Text literar: o strofă din *descort*-ul plurilingv al lui Raimbaud de Vaqueiras (sec. 12—13). Cînd este vorba de cele mai vechi texte literare, **P.** nu poate fi despărţită de galiciană, în care s-a scris poezia lirică. Multe poezii în *Cancioneros*. Literatura galiciano-portugheză e înfloritoare în sec. 13—14. L. literară este bazată pe d. din Minho, apropiat de galiciană. Mai tîrziu (sec. 16) l. literară are la bază d. din C. şi S datorită activităţii lui Camões, João de Barros şi Pero de Magalhães de Gândaro. 2 etape în istoria **P.**: *arhaică* (sec. 12—jumătatea sec. 16) şi *nouă* (sec. 16—)

Alfabet latin. Vocalele nazale sînt notate cu tildă *(mão)*; aceeaşi valoare au vocalele urmate de *m* sau *n* finale *(bem)*. Are *ç* şi *j* cu valoarea din franceză. *lh, nh* = *l', ń*; *h* este mut. Accent de 2 feluri, marchează abaterile de la regulile de accentuare: cel ascuţit în cazul silabelor deschise: *(açúcar)* şi cel circumflex pentru silabele închise *(relâmpago)*. Marchează şi deosebiri de sens: *e* „şi" — *é* „este", *por* „de" — *pôr* „a pune".

În sec. 16—17, **P.** a fost *lingua franca* pe coasta Africii şi Asiei. Multe elemente **P.** în diverse *pidginuri* şi în alte l. africane şi chiar în l. de circulaţie din Africa şi Asia (kongo* are 150 cuvinte din **P.** fără să fi avut contacte directe cu aceasta).

1592 **POTAWATOMI** (FIRE NATION, MASCOUTEN, POT(T)AWOT(T)AMI(E), PODAWAHOMIH, POODAWAHDUHME, POTAWATOMIE, POTAWATOMY, POTAWOTAMIC, POTEWATEME, POTEWATEMI, POTEWATIMI, POTEWATTOMIE, POTEWOTOMI, POTIWATTOMIE, POTOWATAME, POTOWATOM(I)E, POTOWOTOMI(E), POTTAWATAMEH, POTTAWATOMI(E), POUTOUATOMI, PUTAWATOMI), l. amerindiană din fam. algonkină*. *S.U.A.* (Kansas, Michigan, Oklahoma, Wisconsin); 1 000 vorb.

1593 **PRUSIANĂ VECHE** (ALTPREUSSISCH, OLD PRUSSIAN, VIEUX-PRUSSIEN), l. indo-europeană* dispărută din ram. baltică*, gr. de V. Fosta *Prusie orientală* (Borusia).

Singura reprezentată a gr. de V împreună cu l. sau d. *jatvian*, cu care era îndeaproape înrudită. Cea mai arhaică dintre l. baltice (chiar faţă de lituaniană*). Apropieri de l. *proto*-slavă* şi *proto*-germanică*.

Cea mai veche atestare a unei l. baltice — în **P.V.**: nume de locuri şi persoane, glosare (*Vocabularul de la Elbing* **P.V.**—german* de 802 cuvinte din sec. 14, păstrat într-o copie din sec. 15, vocabularul dominicanului Simon Grunau, 1520), traducerile a 2 catehisme (1545) şi a *Encheiridion*-ului lui Luther, 1561 — în sec. 16 erau greu de înţeles pentru un vorb. de lituaniană. Dispărută în sec. 17-începutul sec. 18 — înlocuită de germană ca urmare a cuceririi Prusiei Orientale de către cavalerii teutoni.

1594 **PU-I**, l. sau gr. de l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *R. P. Chineză* (prov. Guizhou = Kweichow = Kueichou); 3 200 000 vorb.

Peste 40 d. Limbaj secret constînd în inversarea vocalelor din silabele alăturate, de ex.: *pai*^{13}*tše*^{31} „a merge la piaţă" devine *pe*^{13} *tšai*^{31}, cu acelaşi înţeles.

Alfabet creat în 1960.

1595 **PUNJABI** (PANDSCHABI, PANJABI, PEN(D)JABI, PUNJABI DE EST, PUNJABI PROPRIU-ZISĂ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* central. *Pakistan, India* (Punjab, Rajasthan); 20 mil.—60 mil. vorb. (surse diferite). Una din cele 14 l. regionale oficiale în India.

10 vocale cu perechi lungi. Nazalizare vocalică fonologică. Oclusive aspirate — numai surde. Consoane retroflexe (oclusive, *ļ, ŗ, ņ*). Singura l. din Asia de Sud care are distincţii tonale (apărute probabil ca urmare a pierderii aspiraţiei şi sonorităţii la aspiratele sonore şi a distribuţiei lui *h*) — 3 tonuri: înalt, mijlociu, jos, a căror poziţie în cuvînt este condiţionată în parte fonetic, în parte morfologic — total predictibilă în cuvinte cu peste 1 silabă; rol distinctiv numai în anumite cazuri (*səpha* „pagină"/*səphā* „curat"). Distincţie animat/inanimat şi feminin/non-~ realizată prin sufixe la substantive şi adjective, cu acord al predicatului. Flexiune cazuală. Compunerea verbelor — foarte dezvoltată. Verbe „conjuncte" folosite pentru generarea unor noi concepte verbale.

D.: *dogri-kongri* şi **P.**, după alte păreri *bhatiani, dogri, ludhiani, mājhī, malwai, powadhi (poādhī, povādhī), rathi, din Recha Doab*. Schimburi de populaţii între cele 2 ţări. Varian-

Scanned with OKEN Scanner

ta din India — apropiată de hindi*, d. occidentale — mai diferite.

L. standard bazată pe d. *majhi* din Amritsar, cu cîteva trăsături gramaticale din celelalte d. Stil onorific. Diferenţe l. standard vorbită — scrisă. Pe cale de a fi abandonată ca l. scrisă — vorb. ei citesc şi scriu mai ales în hindi*/urdu*.

Literatură din sec. 12—13.

Împrumuturi din sanscrită* şi *prakrit*, persană*, arabă*, engleză*, franceză*, portugheză*. Substantive şi adjective persano-arabe folosite ca nume proprii în special de bărbaţi — fără echivalent în alte l. indice moderne.

Scrierea *laṇḍā*, persano-arabă (singura folosită în Pakistan) şi un alfabet propriu, *gur(u)-mukhī* (care ar fi fost creat în sec. 16 sau chiar înainte de un *guru*, Angad) — singura scriere oficială a l. P. în India.

1596 **PUNU**, l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, gr. miao-yao* sau d. al l. miao*. *R. P. Chineză;* 220 000 vorb.

Oclusivele iniţiale precedate de nazale omorganice (de ex. *mp-, nt-, ŋk-*) apar cu toate tonurile posibile.

5 d.: *chiung-nai, pa-heng (pa-wu), wu-nai, yu-no* şi d. *din reg. Guangxi-Zhuang* (Kwangsi-Chuang, Kuang-hsi), *Yunnan* (Yün-nan) şi *Guizhou* (Kwei chow, Kuei-chou).

1597 **yiPUNU** (P(O)UNO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon, R.P. Congo;* 26 000—46 000 vorb. (surse diferite).

1598 **PUỌC** (KHA PUHOC, PUHOOC), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (N); 5 000 vorb.

1599 **PUTHLUNDI**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 18 000 vorb.

1600 **PUYUMA** (PELAM, PILAM, P(I)YUMA), l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*. *R. P. Chineză* (Taiwan); 8 687 vorb. (1960).

D.: *banga, bantaurang, chipon (chipun, kata-tipol, pyuma, tipun), hinan, kale-whan, kanagu, katsausan, pa(i)chien, pinan (hinan, pilam), puyuma, sanwhai, saprêk, semobi, sibucoon, tibolal.*

1601 **PYEM** (FEM, FYAM, FYEUM, PAIEM(A), PAYEMA, PEIN, PYAM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 3 000—7 700 vorb. (surse diferite).

1602 **PYEN**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo*. *Laos, Birmania* (E), *Thailanda;* 1 300 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

Q

1603 **QUECHUA** (KECHUA, QUICHUA, RUNASIMI), l. amerindiană din *phylum* quechumaran*. *Peru, Bolivia, Ecuador, Argentina, Chile, Columbia;* peste 6 mil. vorb. (cea mai răspîndită l. amerindiană). Relaţia dintre **Q.** şi aimara* este o problemă greu de rezolvat. Numită *runasimi* „l. oamenilor" în **Q. L.** oficială în Bolivia şi Peru alături de spaniolă*.

3 foneme vocalice; consoanele grupate în 3 serii: oclusive surde, aspirate şi glotale. Tipul de cuvinte cel mai frecvent VCCV, CVCCV. **L.** aglutinantă care adaugă numeroase sufixe la rădăcina invariabilă a cuvîntului: *wasi-p*, lit. „casa, în" = „în casa", *wasi-cuna-p*, lit. „casă, plural, în" = „în casele", *wasi-yki-cuna-p*, lit. „casă, tău, plural, în" = „în casele tale". Nu are genuri. Pluralul se formează uneori cu sufixul *-kuna* care se adaugă la sufixele cazuale. Genitivul se antepune. Distincţie între „noi" inclusiv şi exclusiv. Valorile verbului (cauzativ, reciproc, frecventativ) marcate prin sufixe. Conjuncţia „şi" este enclitică şi are diverse forme, de origini diferite. Sistem de numărare zecimal. Cuvinte simple pentru 100, 1 000, 10 000 (*hunu* corespunzător grec. *miria*). Vocabular bogat pentru plante medicinale.

D.: *de N* (**Q.** *B*) şi *de S* (**Q.***A*), în general puţin diferenţiate.

A fost unica l. oficială sudamericană care a avut rolul unei l. de civilizaţie în epoca precolumbiană. Din reg. podişurilor Apurimac şi Urubamba s-a extins, înainte de venirea spaniolilor, odată cu noile cuceriri ale imperiului incas. Spaniolii au folosit **Q.** ca l. generală, deci ca mijloc de comunicare şi de predicare a creştinismului, şi au răspîndit-o pînă în reg. Amazonului superior şi în S Columbiei. Influenţă spaniolă* în vocabular *(carabela* „caravelă", *freno, fusil, purgatorio, reloj, trigo, vaca)* şi în morfologie (unele instrumente gramaticale). Literatură **Q.**: *Ollantay* (autor anonim, 1470), dramă ce redă viaţa de la curtea incaşilor, este opera cea mai cunoscută.

Influenţă lexicală asupra spaniolei*. Unele cuvinte au ajuns în vocabularul internaţional (*cóndor, guano, inca, pampa, quina* şi derivatul *quinina* „chinină", *vicuña* „lama domestică"), altele circulă în spaniola peninsulară *(chirimoya, papa)*, cele mai multe fiind folosite în spaniola din America *(cancha, caracha, chacra, chala, champa, chancar, charqui, china, choclo, guaca, guaso, mate, poroto, puchi, yapa* etc.). Sub influenţa **Q.**, în spaniola din Peru (S) şi Argentina (NV) se foloseşte un posesiv *-y*. Modificarea intonaţiei în aceleaşi regiuni. A influenţat diverse l. din Anzi.

Veche scriere ideografică locală *(quillca)*, fără separarea cuvintelor, rîndurile în continuare, de la stînga la dreapta şi invers. Notată şi în alfabetul latin* folosit de misionari şi în prezent în acţiunea de alfabetizare. Există şi un mod de „scriere" ce reprezintă combinaţii de noduri pentru redarea unor mesaje prin culori şi forme diferite.

1604 **QUECHUMARAN** (KECHUMARAN), *phylum* de l. amerindiene din ram. andeană*. Cuprinde 2 l., ambele în LL: aimara, quechua.

Oclusive surde glotale frecvente, ca în chibcha*. **L.** sufixale.

1605 **QUICHÉ** (GUATEMALA, GUATEMALEC(A), KECHI, KICHAI, KICHÉ, QICHÉ, QUECHE, QUICHE, SAN MIGUEL CHICAH, TICHE, ULTATECA(T), ULTATECO), l. din fam. mayan*. *Guatemala, Mexic* (Chiapas); 300 000—500 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale, 17 consoane (consoană postvelară *q*, care se opune velarei *k*), 2 semiconsoane. Accent final. Substantivul se împarte în 4 clase: posedate obligatoriu, care pot fi la pl., care nu sînt la pl. şi posedate facultativ, care nu sînt nici posedate nici la pl. Are sufixe diferite pentru marcarea fiecărei clase. Prefixe variate pentru aspecte: *c-* (incompletiv), *x-* (completiv), *ch-* (incoativ), *m-* (negativ), *j-* (direcţional). Sufixe la verbe pentru a marca „instrumentalul", „reciprocul" etc.

În **Q.**—cea mai extinsă operă din literatura precolumbiană *(Popol Vuh)* scrisă în jurul lui 1562. Este istoria tradiţională a populaţiei **Q.** (mituri, povestiri folclorice, istorie). *Rabinul Achí*, dramă care relatează capturarea şi asasinarea unui rege **Q.**, este un text cunoscut abia din 1856.

1606 **QUIOTEPEC CHINANTEC,** l. amerindiană din fam. chinantecan*. *Mexic* (Oaxaca); 3 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

R

1607 **RADE** (EDÊ, R(A)DÊ, R'ADE, RADEH, R(H)ADAY, RHADÉ, RHADÊ), l. din fam. austroneziană*, subgr. chamic*. *Kampuchia, R. S. Vietnam;* 60 000—100 000 vorb. (surse diferite).

Subgr.: *adham*, poate bih* — sau l. separată, *blo, kadrao, krung, mdhur, rdê kpă.*

1608 **RAGA CENTRALĂ** (ARAG(A), PENTECOST, WHITSUNTIDE), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Pentecost = Raga); 5 600 vorb.? împreună cu raga de sud*.

D.: *bwatnapi (bwatapni), loltong, melsisi.*

1609 **RAGA DE SUD** (ARAG(A), PENTECOST, WHITSUNTIDE), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Pentecost = Raga); 5 600 vorb.? împreună cu raga centrală*.

D.: *lolatavola, ninebulo, ponorwal (ponorwol).*

1610 **RAI** (SEYU), l. din fam. austroneziană*, subgr. chamic* sau d. al l. roglai de sud*. *R. S. Vietnam;* 5 000—10 000 vorb.

1611 **RĀĪ KIRĀT** (KIRĀT-RĀĪ), subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal;* 233 000 vorb. L. tribale disparate.

1612 **RĀJASTHĀNĪ** (RADSCHASTHANI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* central. *India* (Rajāsthān, Madhya Pradesh, Punjab), *Pakistan;* 18 mil.—22 mil. vorb. (surse diferite).

Nazalizarea vocalelor — fonologică. Distincție implosive/explosive la consoanele oclusive. Pot fi aspirate atît oclusivele surde cît și cele sonore și nazalele. Consoane retroflexe (oclusive, *ḷ, ṇ,* în d. *harauti* și *mārwāṛī* și *ṛ*).

Fărîmițare dialectală (după unii 20 d.), unele d. considerate i. separate, totuși fără deosebiri foarte mari. D.: de *C.-E, gujuri, mal(a)vi (malwi), mārwāṛī (marvari, me(r)wari)* — unii autori separă *mewari* de *marwari* —, *nimadi* și *de NE*, după unii și *bagri, harauti, hirvati, jaipuri* (sau subd. al d. *de C.-E*); *bagri, jaipuri, mārwāṛī* au fost considerate și l., iar **R.** — gr. de l.; s-a anticipat eventuala lor convergență cu hindi*, de aceea nu au fost menționate în Constituția Indiei. *Mārwāṛī* este d. cel mai important, răspîndit în India și în afara ariei proprii l. **R.**; în forma sa veche *(dingal)* poezie religioasă și eroică medievală.

Scrierea indică *devanāgarī* și o scriere proprie.

1613 **RAJI,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal;* 2 000 vorb.

1614 **RALTE,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N), *India* (Assam); 17 000 vorb.

1615 **RAO,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 3 340 vorb.

1616 **RAPANUI** (EASTER ISLAND, PASCUANĂ, PASCUEN(E)SE), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Ins. Paștelui* (Isla de Pascua, Rapanui); 1 200 vorb. (1967). Foarte izolată (numele polinezian al insulei *Te Pito-o-te-henua* înseamnă „sfîrșitul pămîntului").

Împrumuturi din tahitiană* de la sfîrșitul sec. 19, identificabile în general după corespondențele fonetice.

Unica scriere indigenă din Polinezia, numită *rongorongo*, încă incomplet descifrată, a cărei creare a fost atribuită celui de-al 2-lea val de imigranți din jurul anului 1400, proveniți din ins. Leeward (Huahine și Raiatea) din arh. Societății. Scriere cursivă, zgîriată la început pe frunze sau scoarță de bananier; s-a păstrat pe 3 categorii de tăbliță incizate (cu inventare de semne diferite), care mai puteau fi încă „citite" de unii indigeni în sec. 19. Această scriere folosește simboluri stilizate amintind prin formă animale, plante, figuri antropomorfe (oameni cu 2 capete, 3 degete). Nu există semne pentru numere (unele numere simbolizate poate de anumite animale marine). Unele simboluri — polivalente (desemnau sinonime, omonime). Combinații de semne. Scriere continuă, fără nici o segmentare, de la stînga la dreapta și de jos în sus; este caracteristică răsturnarea cu 180° a rîndurilor succesive. Scriere în principal ideografică (nota cuvinte), poate sistem mixt, cu unele elemente fonologice (caracter de rebus) — incorpora eventual un stoc de silabe sau chiar de litere; păstrează doar un reziduu de sintaxă (nu sînt indicate particulele, pronumele). Tăblițele aveau funcție mnemonică — rolul de a trezi în memorie textul complet al unor anale, formule pentru ridicarea unor tabuuri, cîntece religioase.

1617 **RATAHAN** ?, l. din fam. austroneziană*. *Indonezia* (ins. Celebes); 150 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

1618 **RAWA** (ERAWA, RAUA), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 500—6 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale, 15 consoane (oclusive surde cu perechi aspirate, oclusive sonore prenazalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Structura silabică (C)V. Topica: subiect-obiect-verb. Asemănări structurale și tipologice și asemănări formale la pronume cu limbile din gr. Huon*.

1619 **RAWANG 1.** (CH'OPA, GANUNG-RAWANG, (H)KANUNG, KIUTZE, NUNG, TARON), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *Birmania* (N); 60 000—75 000 vorb. (surse diferite).

În varietatea *mutwang* 7 vocale cu perechi lungi, 3 tonuri uniforme: înalt, mediu, jos, 22 consoane (aspirate surde, consoane labializate, aspirate-labializate, opoziție *n*/*ŋ*; ocluziune glotală).

75—100 d., unele reciproc neinteligibile, printre care: *agu, hpungsi, htiselwang, matwanly, melam, metu, mutwang, rawang, serhth, serwang, tamalu (damalu), tukiumu, wadankong, wahke.*

2. subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *Birmania* (N); peste 60 000—75 000 vorb. 4 l., în LL 1: rawang* **1.** (surse diferite).

1620 **REBINA(WA)** (BUNU, GURUM, GURUN, Ì-BÚNÚ, NARABUNA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 4 106 vorb.

1621 **REDJANG** (REJANG), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Sumatra); 250 000 vorb.

D.: *lebong, redjang.*

Scriere folosită și în notarea unor d. ale l. malaeze*.

1622 **REEF** (~ ISLANDS), l. papua* sau austroneziană* din fam. Reef-Santa Cruz*. *Papua-Noua Guinee* (insulele Reef); 3 500 vorb.

3 numere (sg., dual, pl.), plus trial la marca de pers. 1 inclusiv. Sistem de 4 clase care afectează numeralul. Persoana subiectului unui verb intranzitiv indicată printr-o particulă care precedă verbul, iar numărul subiectului printr-o marcă sufixată verbului.

1623 **REEF-SANTA CRUZ** (REEF ISLANDS-SANTA CRUZ), fam. de l. papua* sau austroneziene*. *Papua-Noua Guinee* (insulele Reef și Ndeni — arh. Santa Cruz); 6 100 vorb. 4 l., în LL 2: Reef*, Santa Cruz de nord*.

L. greu de clasificat: în cazul multor trăsături gramaticale, sistemul este fundamental austronezian (ca și o importantă parte din lexic, iar în limbile din Santa Cruz și topica), dar morfemele sînt de origine predominant papua.

Sisteme fonologice destul de complexe (număr mare de foneme vocale: 7—10). La mărcile de persoană distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 non-sg. Formele de pers. 1 inclusiv au un număr în plus față de numărul general din l. respectivă. Numele aparțin la 2 categorii — cele care apar legate cu mărci de posesie și forme libere. Posesia indicată la cele din urmă prin mărci de posesie prepuse la care sînt afixate mărci de persoană, ca în l. austroneziene din Melanezia; forma afixelor este însă în general ne-austroneziană, iar mărcile de posesie aparțin la un număr considerabil de clase determinate semantic. Aceleași mărci de posesie, sufixate unui element invariabil, constituie formele libere ale mărcilor de persoană. Cel puțin urme ale unui sistem de clase care afectează numeralul. Subiectul indicat la verbe în general prin sufixe. Persoana și numărul obiectului indicate la verbe prin alte sufixe, așezate după cele de subiect. O altă serie de sufixe apar imediat după rădăcina verbului, anticipînd persoana obiectului, indicată ulterior prin sufixe de persoană și număr diferite.

1624 **REK** (RAIK), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. dinka* fie l. înrudită. *Sudan;* 40 000 vorb.

1625 **REMO** ((BONDA) POROJA, BONDO, NANQA POROJA), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Orissa); 2 500 vorb. (foarte puțini monolingvi; bilingvii vorbesc și gata'*).

1626 **RENGAO** (RANGAO, RONGAO, RəNGAO), l. din fam. austro-asiatică*, ram. monkhmer*. *R. S. Vietnam;* 10 000—15 000 vorb.

1627 **RENGMA** (UNZA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kukichin*. *Birmania* (N); 5 000 vorb.

D.: *anyo (de E), rengma, iseni-kotsenu, ntenyi, nzonyui (nzong).*

1628 **RENNELLEZĂ** (MUGABA, MU(NG)-GAVA, RENNELL ISLAND), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Insulele Solomon* (ins. Rennell = Moava; Bellona); 1 760 vorb. (1963).

D.: *bellonez (mo-iki, mongiki, munggiki)* — divergent, *rennellez.*

A suferit influența limbilor melaneziene* învecinate.

1629 **RESHE** (BURESHE, GUNGANCHI, GUNGANOI, GUNGAWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 10 000 vorb.

1630 **RETOROMANĂ** (ALPENROMANISCH, (IDIOMES) RHÉTIQUES, LADINĂ, RHÉTIQUE, RHÉTO-FRIOULAN), ansamblu de d. din fam. romanică* a cărui unitate a fost adesea contestată ținînd seama de diferența de substrat și de superstrat ca și de data diferită a colonizării romane. *Elveția, Italia* (N); 830 000 vorb. Din 1938 l. națională în Elveția (nu l. oficială). Discuții în legătură cu apartenența R. la gr. galo-romanic sau italo-romanic.

Scanned with OKEN Scanner

Format din 3 gr. de d., în prezent izolate, dar constituind în trecut probabil o unitate, distrusă de infiltrările germanice: *occidental* (cantonul elveţian Grisons), *central* (*ladina dolomitică*) (Italia, Alpii dolomitici), *oriental* (*friulana*) (reg. Friuli, NE Italiei). Gr. occidental (*retic, romanşa*) are 2 varietăţi mai importante: *sursilvana* (*obwäldisch*) şi *engadineza* (*ladina*), care cuprinde *engadineza de jos*, ~ *de sus* şi graiul din Val Müstair. Între sursilvană şi engadineză se află graiurile din Grisonul central: *subsilvana* (*sutsilvana*), *surmirana* (Surmeir) şi graiul din Bravuogn (Bergün). Toate varietăţile dialectale se predau în şcoli elementare şi în licee. Romanşa are 2 d. literare: sursilvana, în reg. catolică a cantonului Grisons, şi engadineza, în reg. protestantă. Grupul cel mai bine reprezentant din punctul de vedere al numărului de vorb. (700 000) este cel oriental (friulana). Friulana foloseşte ca variantă literară d. din Udine.

Trăsături caracteristice: *sursilvană*: alternanţă între diftong şi vocală, cu implicaţii morfologice, în urma diftongării metafonice provocate de *-u* (*gries* „gros" — *grossa* „groasă"), numele predicativ adjectival prezintă *-s* (rămăşiţă a cazului subiect) în opoziţie cu adjectivul atribut (*quei prau ei verts* „această pajişte este verde" — *in prau vert* „o pajişte verde"), pers. 1 verbală are desinenţa specifică *-el* (*cumprel* „eu cumpăr"), sufixul *-esch* (< lat. *-esco*) apare şi la conj. 1, nu numai la conj. 4; *engadineză*: complementul direct nume de persoană construit cu prepoziţia *a*, ca în spaniolă* şi sardă*; *friulană*: cantitate vocalică cu rol fonologic (*lât* „mers" — *lat* „lapte", *brût* „noră" — *brut* „urît"), tendinţă de gramaticalizare a pronumelui aton subiect, ca în franceză* (*el russignol al cianta* „privighetoarea cîntă").

Particularităţi caracteristice în evoluţia de la latină* la **R.**: diftongul *au* păstrat (*auru* > *aur*) în sursilvană şi friulană, la fel ca în occitană*; *a* în poziţie nazală > *o* sau *au*, pronunţat *eu* în romanşă; diftongarea lui *e*, *o* deschise se produce după reguli complicate (în friulană este necondiţionată de natura silabei, la fel ca în spaniolă şi română*); sonorizarea surdelor intervocalice; palatalizarea lui *c*, *g* + *a* relativ recentă, după reguli mai complicate decît în franceză (în sursilvană nici nu e generalizată); palatalizarea lui *c*, *g* urmate de vocale palatale; păstrarea oclusivei + *l*. În morfologie, pl. în *-s* ca în l. romanice occidentale, dar ladina dolomitică şi friulana prezintă şi un pl. în *-i*, cu palatalizarea consoanelor ca în română; urme ale declinării cu 2 cazuri în sursilvană; distincţie formală între dat. şi ac. pronumelor personale ca în română (sursilvană şi friulană). Elemente lexicale latineşti păstrate numai în **R.** (*codice* > *cudisch*). Urme preromanice (în special nume de plante şi forme de relief). Multe elemente germanice* (*longobarde* în friulană şi *alemane* în romanşă). În romanşă şi influenţă germană*, care se manifestă în sintaxă şi în formarea cuvintelor. Împrumuturi italiene* (unele din d. *veneţian*) şi slovene* (*cespe* „prună", *cjast* „hambar", *zime* „ger") în friulană. Primul text **R.** din gr. occidental este un fragment de predică cu traducere interliniară (sec. 12). Timp de 3 sec. nu mai apar alte scrieri. Prima operă literară (1527), un poem epic (*Chanzun de la guerra dalg Chiastè d'Müsch*), opera lui Gian Travers, este scrisă în engadineza de sus. Datorită Reformei multe texte în **R.**, dintre care se detaşează traducerea *Bibliei*, tot în engadineză (1560), de către J. Bifrun (prima traducere a *Bibliei* într-o l. romanică). Importantă şi traducerea *Psalmilor* de către D. Chiampel (1562). Pentru gr. central lipsesc textele vechi; primele texte din sec. 18: un mic vocabular. În general puţine texte (poezia populară aproape absentă). Pentru gr. oriental, cel mai vechi text — de la sfîrşitul sec. 13 (un registru care conţine aproape numai nume proprii). Prima poezie — de la sfîrşitul sec. 14. Poezie bogată şi astăzi în friulană.

Fiecare d., uneori şi grai, are ortografia lui, cu reguli destul de complicate.

1631 **RIANTANA**, l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (ins. Frederik-Hendrik); 1 100 vorb.

Absenţă aproape totală a morfologiei cuvîntului.

1632 **RINDRI** (LINDIRI, NUNGU, RINDRE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 10 000 vorb.

1633 **ROGLAI DE NORD** (AADLAI, RADLAI), l. din fam. austroneziană*, subgr. chamic* sau d. al l. *roglai*. *R. S. Vietnam;* 30 000 vorb.

1634 **ROGLAI DE SUD**, l. din fam. austroneziană*, subgr. chamic* sau d. al l. *roglai*. *R. S. Vietnam;* 20 000 vorb.

D.: rai* — sau l. separată, *roglai de S.*

1635 **ROMANICĂ**, fam. de l. indo-europene*. 10 l., toate în LL. Cca 550 mil. vorb. L. din această fam. sînt răspîndite în V şi E Europei şi pe alte continente (America, Africa şi, mai puţin, Asia). Numele vine din expresia latină* *romanice loqui* „a vorbi în limba romanică". Prima aluzie la o l. **R.** se găseşte în proclamaţia lui Carol cel Mare (813), care o prezintă ca *lingua romana rustica* „l. romană populară". De obicei se împarte în gr. *iberoromanic* (spaniola*, portugheza*, catalana*),

galo-romanic (franceza*, occitana*) și *italo-romanic* (italiana*, româna*, dalmata*, sarda*, retroromana*). Alte împărțiri țin seama de diverse fenomene: după desinența de pl. (*-s* sau *-i*) există o arie *occidentală* și una *orientală*.

L. R. au inovat față de latină, pe care o continuă. În fonologie și fonetică: pierderea opoziției de cantitate vocalică și consonantică (ultima păstrată în italiană), sistem vocalic cu 3 grade de deschidere (în unele l. cu 4 grade), apariția unor vocale în seria centrală (fonem în franceză, română, catalană și portugheză, variantă în retoromană), nazalitatea vocalei ca trăsătură fonologică (franceză și, după unii, portugheză), apariția diftongilor romanici, în condiții care variază de la o l. la alta, apariția unor vocale anterioare labializate (franceză); serii noi de consoane cu valoare fonologică (africatele, palatalele, interdentalele), dispariția consoanelor labiovelare, sonorizarea surdelor intervocalice (mai puțin în italiană și română), la fel ca în celtică*. Accentul capătă rol fonologic (mai puțin în franceză). În morfologie: reducerea cazurilor și dispariția genului neutru (cu excepția românei), apariția articolului hotărît, în general proclitic (afară de română, unde e enclitic), flexiunea verbală păstrată relativ bine, dar și unele inovații: apariția condiționalului și a viitorului analitic (viitorul latinesc a dispărut), eliminarea perfectului simplu de către perfectul compus, confundarea adjectivului cu adverbul. Există și inovații care privesc numai unele l. R. (l. ibero-romanice au cîte 2 perechi de verbe pentru „a fi" și „a avea"). În formarea cuvintelor: numeroase derivate, mai ales diminutive (excepție franceza). În lexic: elemente moștenite din latină — numeric aproximativ egale în toate l. R. (cca 2 000 cuvinte) — alături de elemente panromanice, unele păstrate numai în anumite l. (uneori cu evoluții semantice specifice). Substrat (celtic*, traco*-dac*, etrusc*, *ligur*) și superstrat (germanic* și slav*) diferite de la o l. la alta. Element arab* pe cale directă (spaniolă, italiană) și indirectă. Influențe interromanice numeroase. Împrumuturi savante din latină. Unele l. R. au varietăți creole* (franceza, portugheza, spaniola). Franceza, spaniola, italiana au influențat, în mod diferit, vocabularul multor l. de pe glob.

1636 **ROMÂNĂ**, l. indo-europeană din fam. romanică*, gr. italo-romanic. *R. S. România, U.R.S.S., S.U.A., R.S.F. Iugoslavia, Grecia, R. P. Bulgaria, R. P. Albania, R. P. Ungară, Canada, Israel, Turcia;* cca 23 mil. vorb., cca 21 mil. ca l. maternă. L. oficială în R. S. România.

Sunete caracteristice: *ă* și *î* cu valoare de foneme (în unele l. romanice — portugheză*, catalană* — numai *ă*); *i* final șoptit *(lupi)*; numeroși diftongi ascendenți și descendenți *(seară, poate, iute, două, au)* și 8 triftongi. Sistem vocalic cu 7 elemente. Categoria fonologică a semivocalelor *ę̯*, *o̯*, inexistentă în alte l. romanice. Palatalitatea funcționează cu valoare fonologică numai în seria *k, g (car — chiar, gară — gheară)*. Fonem *h* existent și în *gasconă*. Accent fonologic: *ácele — acéle, fúră — fură*. În morfologie: flexiune bogată (mai ales cea verbală). Flexiune nominală mai bogată decît în alte l. romanice (mai multe desinențe pentru pl., forme diferite de gen.-dat. față de nom.-ac., voc.). În flexiune multe fluctuații (substantive cu forme și genuri diferite la sg. și pl.: *colind(ă) — colinde, colinzi*; la verb flexiune de tipuri diferite: *învîrt-învîrtesc*). Alternanțe fonetice la diverse forme gramaticale *(păr-peri, fag-fagi, mijloc-mijloace)*. Tendința de hipercaracterizare pentru marcarea unei categorii gramaticale (alternanță + afix gramatical: *țară — țări*). 3 genuri: masc., fem., neutru, ultimul cu un mod special de exprimare (asemănător cu masc. la sg. și cu fem. la pl.). Mai multe feluri de articole hotărîte: postpus *(omul)*, adjectival *(omul cel bun)* și posesiv *(al)*. Pl. masc. în *-i* ca în italiană*. Subgen personal cu mai multe trăsături (obiectul direct nume de persoană cu prep. *pe*: *îl văd pe Ion*, la fel ca în spaniolă*, sardă* și retoromană*, unde se formează cu prep. *a*; gen.-dat. numelor proprii cu *lui*; adjectiv posesiv pronominal adăugat la substantiv fără articol: *frate-meu*; adjectiv nedefinit *alde* ș.a.). Forme tipice de numeral: 11—19 *(unsprezece...)*, 20 — 90 *(douăzeci...)*. Viitor construit cu *a voi*, ca în l. balcanice. Modul prezumtiv. Moduri marcate cu conjuncția *să* (conjunctivul) și cu prep. *a* (infinitivul). Subiectul este de obicei inclus la pers. 1 și 2. Dublarea complementului direct și indirect prin pronume personale neaccentuate *(îl văd pe el)*. Libertatea topicii și a concordanței timpurilor. Numeroase compuse și locuțiuni la cuvintele ajutătoare (prepoziții, conjuncții). Derivare bogată: cu sufixe și regresivă. Multe prefixe în neologisme.

4 mari gr. de d.: *dacoromâna, aromâna (macedoromâna), meglenoromâna (meglenita), istroromâna;* ultimele 3 numite *sud-dunărene*. *Aromâna* (300 000—600 000 vorb. în Grecia, R. P. Albania, R. S. F. Iugoslavia, R. P. Bulgaria, R. S. România), *meglenoromâna* (14 000—26 000 vorb. în Grecia, Turcia), *istroromâna* (1 250—1 500 vorb. în R.S.F. Iugoslavia). Aromâna și meglenoromâna sînt mai apropiate între ele. Dacoromâna, la rîndul ei, are mai multe graiuri: după unii 2 *(muntenesc* și *moldovenesc)*, după alții 4 (în plus graiurile *bănățean* și *crișean*) sau 5 (și *maramureșean*).

R. este o l. cu unele trăsături arhaice și altele inovatoare. În evoluția de la latină*, R. prezintă următoarele caracteristici: închi-

Scanned with OKEN Scanner

derea vocalelor neaccentuate şi a celor accentuate în poziţie nazală *(casă, mină, bine, bun)*, diftongarea lui *e* deschis în silabă închisă şi deschisă, ca în spaniolă* *(pier, fier)*, păstrarea lui *u* scurt *(furcă)*, metafonia lui *e, o* accentuate condiţionată de *-ă, -e* finale *(seară, moară)*, păstrarea diftongului *au* disociat *(aur)*, păstrarea oclusivelor intervocalice *(roată, crudă)*, tratamentul special al grupurilor *kw, gw* > *p, b (apă, limbă)*, ca în sardă*, şi al grupurilor *ct, cs* > *pt, ps (noapte, fripse)*, păstrarea grupurilor *pl, fl* şi a lui *-s-*, palatalizarea lui *n, l* urmate de iod şi transformarea lui *ń* şi *l'* în *i (călcii, iepure)*, metateza în grupul labială + iod *(roib, aibă)*, ca în portugheză* şi spaniolă. În morfologie păstrează flexiunea nominală cu 2 forme cazuale *(casă—case)* şi genul neutru. Postpunerea articolului şi numeralul (11—19, 20—90) mult discutate din punctul de vedere al originii. Înlocuirea infinitivului prin conjunctiv ca în alte l. balcanice. Cuvinte latineşti păstrate numai în **R.** *(cîntec, despica, ferice, împărat, lingură, mărgea, putred)* sau care au dezvoltat anumite sensuri numai în **R.** *(merge, ospăţ)*. Substrat traco*-dac* diferit de cel al altor l. romanice, care este celtic* (cca 80— 160 cuvinte: *bucurie, căciulă, ciut, colibă, mal, minz, moş, murg*, unele comune cu albaneza*). Influenţă slavă* (bogată în diverse etape: slavă veche*, slavonă* şi l. slave moderne, ultimele mai ales dialectal: *cocoş, drag, nevastă, plug*), turcă* *(chiftea, cioban, odaie, musafir, sarma)*, maghiară* *(oraş, sălaş)*, greacă* (în diverse etape: *veche, bizantină, neogreacă*), franceză* (bogată, mai ales în sec. 19, terminologia modernă), italiană* (sec. 19), rusă* (2 etape: sec. 19 şi recentă), engleză* (recentă). Elementul latin moştenit (există şi un element savant împrumutat ulterior) are cea mai mare frecvenţă. Primele elemente româneşti apar în documentele latineşti şi slavone din Transilvania şi ţările româneşti (sec. 13—14). Primul text scris în întregime în **R.** este scrisoarea lui Neacşu (1521). Primele texte de proporţii: 4 manuscrise cu particularităţi arhaice *(Codicele Voroneţean, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voroneţeană, Psaltirea Hurmuzachi)* din prima jumătate a sec. 16 (după unii din sec. 15). La mijlocul sec. 16 primele tipărituri româneşti: *Catehism* (Sibiu, 1544, pierdut), *Evangheliarul slavo-român* de la Sibiu (1551—1553), tipăriturile lui Coresi (prima 1559). În sec. 16 se pun bazele l. literare prin activitatea lui Coresi şi operele cronicarilor. Din sec. 19 **R.** modernă. L. literară are la bază graiul muntean, dar cu contribuţia principalelor graiuri regionale.

Alfabet chirilic şi latin*; cel chirilic avea 43 semne, unele (Ц, ↑) caracteristice pentru transcrierea **R.** De la început şi texte cu alfabet latin, dar cu ortografie maghiară (primul: *Carte de cîntece* 1570—1573). În sec. 19 alfabet de tranziţie de la cel chirilic la cel actual. În 1860 scrierea cu alfabet latin devine oficială. Ortografia actuală este fonetică, dar cu urme etimologice (*e, o* iniţiale în cuvinte vechi, scrise *el, om*, se pronunţă de fapt cu un apendice asilabic — *ĭel, ŭom*).

R. a influenţat vocabularul l. vecine sau apropiate (bulgară*, maghiară, sîrbo-croată*, ucraineană*, rusă, slovacă* , polonă*); din aromână au intrat cuvinte în albaneză, greacă şi turcă. Cele mai des preluate sînt cuvinte ca: *afină, baci, brînză, mămăligă, săpun, urdă, vatră*.

1637 **RON(E)** (BARON, CHALA, NAFUNDIA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria;* 11 000 vorb.

1638 **shiRONGA,** i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care constituie împreună cu *shiTsonga* şi *shiTswa* o unitate considerată l. *Mozambic, Republica Africa de Sud;* 1 mil.—1,25 mil. vorb.

Se pare că este folosită în şcoli.

D.: *konde.*

1639 **ROTOKAS,** l. papua* din *stock* kunuakeriaka-rotokas-eivo*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 3 408 vorb.

Una din l. cu cele mai puţine foneme din lume — 11 sau 12.

D.: *atsilima* — sau l. separată.

1640 **ROTUMANĂ,** l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. melanezian*. *Fiji* (ins. Rotuma); 5 000 vorb.

Semnalată din 1825, dar studiată abia în preajma celui de-al doilea război mondial. Prezintă un interes mult mai mare decît ar sugera numărul de vorb. şi dimensiunile teritoriului — atît pentru lingvistica oceanică (trăsături comune fie cu l. melaneziene, fie cu cele polineziene* şi caractere proprii; inventar de foneme — în special de vocale — particular), cît şi pentru lingvistica generală (fenomene de *Umlaut* şi metateză — caracteristice în general l. indo-europene*). A fost considerată împreună cu fijiana* şi alte cîteva l. din ins. Solomon şi Noile Hebride o l. melaneziană prin excelenţă, apropiată şi de l. polineziene (ca şi acestea, a pierdut distincţia oclusive sonore prenazalizate — surde nenazalizate, comună l. melaneziene şi păstrată şi în fijiană), dar prezintă şi unele particularităţi proprii (topică diferită de cea din fijiană şi l. polineziene; număr mare de cuvinte cărora nu li s-au putut găsi forme înrudite în l. învecinate).

Fonologie aparent particulară (silabe închise; grupuri consonantice; distribuţie specifică a vocalelor), în fapt nu diferă însă fundamental de l. din centrul Oceaniei şi Polinezia. Numărul vocalelor apreciat diferit (în-

Scanned with OKEN Scanner

tre 5 şi 14) — se pare că numărul mare de variante vocalice s-ar putea reduce la cele 5 vocale fundamentale ţinînd seama de fenomenele de metateză şi *Umlaut* care deosebesc cele 2 forme — lungă şi scurtă — sub care apar cuvintele în **R.** 14 consoane — ca şi fijiana, mult mai multe decît orice l. polineziană.

În lexic se pot distinge 2 straturi de cuvinte — moştenite direct sau indirect din l. de origine —, care au urmat o evoluţie fonetică diferită. Împrumuturi din engleză* — urmează acelaşi tratament în ce priveşte metateza ca şi cuvintele autohtone: engl. *watch* > *uatsh*, forma lungă *utsha*; *sugar* > *suka*, forma scurtă *suak*.

2 sisteme ortografice propuse de cele 2 misiuni din insulă (număr diferit de semne pentru vocale).

1641 **ROVIANA** (RUBIANA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (arh. New Georgia); peste 3 000 vorb. Parţial înţeleasă şi în ins. Ysabel şi Choiseul (cunoaşterea ei s-a răspîndit datorită adoptării sale ca l. a bisericii).

Păstrează consoanele finale din proto-austroneziană, adăugînd o vocală finală în armonie cu vocala precedentă.

1642 **ikiRUGURU** (LUGURU), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. kiZaramo*. *Tanzania;* 179 000—180 000 vorb. (surse diferite).

1643 **kiRUIHI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 71 000 vorb.

1644 **RUKAI,** l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*. *R. P. Chineză* (Taiwan); 5 871 vorb. (1950).

2 gr. de d.: *tsalisen (tsarisen)* şi *dukai (shimosan rukai)*. Nu se cunosc raporturile dintre ele, nici numărul de vorb. al fiecăruia. Primul gr. are d. *dainan (taromak(i))*, *taramakau (takamakau, talamakau)*, al 2-lea — *maga (tordukana)*, *mantauran (opunoho, upunuhu)*, *tona (kongadavanu)*.

1645 **RUKUBA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 50 000 vorb.

1646 **RUNDI** (kiRUNDI, URUNDI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care constituie cu rwanda* o l. unică. *Burundi, Uganda;* 2,2 mil. vorb. Denumirea provine de la numele etnic *barunda*, al cărui sens este greu de explicat.

Este singura l. din Burundi — unul din puţinele state africane omogene din punct de vedere lingvistic (swahili* este întrebuinţată numai în relaţiile cu etnii vecine). Folosită în administraţie, şcoală, presă şi emisiuni radiofonice.

1647 **iRUNGI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 95 000 vorb.

1648 **ichiRUNGU** (ADONG, LUNGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Zambia;* 24 000—34 000 vorb. (surse diferite).

1649 **ichiRUNGWA** (RUNGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 4 500—5 000 vorb. (surse diferite).

1650 **RUSĂ,** l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. oriental. *U.R.S.S., S.U.A., Canada;* 265 mil. vorb. (129 mil. ca l. maternă). L. oficială în U.R.S.S., l. a O.N.U. Cea mai importantă l. slavă.

Corelaţie de palatalitate: *brat* „frate" — *brat'* „a lua". Alternanţe vocalice şi consonantice cu numeroase reguli: alternanţele vocalice nu se manifestă decît sub accent pentru *a, o,* cele consonantice ating toate consoanele. Accent mobil, dificil de prezis. 2 numere, marcate prin desinenţe. 3 genuri (masc., fem., neutru) marcate prin flexiune. Uneori pentru fiinţe genul este natural (*deduška* „bunic" — *babuška* „bunică"). Declinare cu 6 cazuri, destul de complicată, cu desinenţe speciale pentru cele 3 genuri la sg. şi cu desinenţe comune pentru cele 3 genuri la pl. Adjectivul are o declinare proprie. Nu are articol. Formele personale ale verbului sînt relativ sărace: 3 timpuri (prezent, viitor, perfect) şi 2 moduri personale (indicativ, imperativ cu 1 formă). În schimb, formele impersonale sînt mai numeroase ca în alte l.: 4 participii, 2 gerunzii, 1 infinitiv, 1 singur timp compus: viitorul verbelor imperfective. Verbul „a fi" se foloseşte la perfect şi viitor, dar nu la prezent. Opoziţia de aspect domină sistemul verbal: *pisát'* „a scrie" (în general) — *napisat'* „a scrie" (ceva finit). Nu există o concordanţă a timpurilor. Structură sintactică bogată, cu o mare libertate în construcţia frazei. Derivare şi compunere foarte bogată (*metalloobrabátyvajuščaja promýšlennost'* „industria prelucrătoare de metale", *dvuxmetrovoróstyj* „crescut în lungime de doi metri", *ženonenavistničestvo* „misoginism").

2 mari gr. de d.: *de N* şi *de S* (după cei mai mulţi există şi o a 3-a grupare, cea a graiurilor de tranziţie, care se întinde ca o fîşie continuă de la NV spre SE; în această zonă se află şi Moscova). În graiurile din N se menţine deosebirea între vocalele *o* şi *a* neaccentuate (*ókanie*), iar în cele de S *a* şi *o* neaccentuate se confundă (*ákanie*).

Fenomene de evoluţie comune cu bielorusa*. Sl. com. *tj, dj* > *č, ž*, dispariţia dentalei *d* înainte de *l* (*vjol* < **vedlъ*), vocalele nazale sl. com. *ǫ, ę* devin *u, 'a*, dezvoltarea unei vocale în grupurile consonantice (sl. com. **zolto* > *zoloto* „aur"), sl. com. *je-, ju-* > *o, u* (sl. com. **jezero* > *ozero* „lac", sl. v. *jug* > v. rus. *ugŭ* „sud"), sl. com. *ě* > *e* (în ucraineană* *i*). La baza voca-

bularului R. — elemente slave comune cu alte l. slave. Primele împrumuturi din finlandeză* şi l. baltice* (multe sînt şi în l. literară, altele numai în graiurile de N). De la începuturile perioadei scrise influenţa slavonei*, intensificată în sec. 15—16. Tătara* a influenţat (unele cuvinte) terminologia administrativă şi a culturii materiale, atît în l. scrisă cît şi în cea uzuală (sec. 13—14): *aršin* „arşin", *artel'* „artel", *orda* „hoardă". În sec. 17 influenţa l. ucrainene, iar în sec. 18 cuvinte de cultură şi de specialitate din l. europene apusene: germană* (*orden* „ordin, decoraţie", *pamflet*), franceză* (*parad*, *passaž* „pasaj"), engleză* (*rel's* „şină"), olandeză* (*rejd* „radă portuară"), italiană* (*opera*, *opereta*). Neologisme din latină*. După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie multe cuvinte pentru redarea realităţii social-economice şi politico-culturale noi. Azi influenţă engleză. Slava comună a avut în E o variantă dialectală. Din aceasta s-a dezvoltat (sec. 11) o formă lingvistică independentă, rusa veche, care a rămas în uz, cu unele schimbări, pînă în sec. 16. Vechea R. era notată cu alfabetul chirilic (cele mai vechi texte compuse de comercianţi şi meseriaşi sînt scrise pe scoarţă de mesteacăn — Novgorod, sec. 11). Alături de ea a existat slavona rusă, l. bisericii. Exista o dublă dualitate: între l. vorbită — bogată în variaţie dialectală, şi l. scrise (R. non-literară, întrebuinţată în documente juridico-administrative şi în corespondenţa particulară, şi slavona rusă) şi, pe de altă parte, între cele 2 l. scrise: R. non-literară şi slavonă. Între cele 2 forme scrise a existat interacţiune, vizibilă chiar în primele texte poetice (*Cîntecul despre oastea lui Igor*, sec. 12). Dualismul dintre cele 2 l. scrise a continuat pînă în sec. 17. Din sec. 16 R. non-literară (= R. cancelariilor moscovite) se întinde pe tot teritoriul, în timp ce clerul caută să menţină şi să facă să progreseze slavona. În sec. 17, odată cu acţiunile lui Petru cel Mare şi ale Ecaterinei a II-a, are loc unificarea progresivă a l. scrise prin eliminarea slavonei şi alegerea ca normă a R. non-literare. Are loc cosolidarea bazei R. moderne. Sinteza rezultată în sec. 18 (1755 — publicarea gramaticii lui Lomonosov) marchează simbolic şi începutul R. moderne, l. scrisă unică cu mari scriitori ca Puşchin şi Gogol.

Alfabet chirilic cu 32 litere: unele au valoarea celor din alfabetul latin, altele (B, H, P, C, X) au valori diferite; unele au formă grecească* (Г, П, У, Ф), altele au aspectul uşor modificat (З = Z, Д = Δ, Л = Λ). 2 litere cu orientare inversă (И, Я; ultima este o literă caracteristică pentru R., fiind modificarea succesivă „de mînă" a literei paleoslave Ѧ „iusul mic", care reda vocala nazală e^{n}). În plus, litere cu aspect mai deosebit (Ж, Ч, Ц, Ш, Щ, Ю, Ы). 2 semne (Ь, Ъ) inexistente în alte alfabete.

A influenţat vocabularul multor l. (*votcă*, *far*, *samovar*, *cazacă*, *troică*, *stepă*, *tundră*, *sputnic*, ultimul din 1957; unele dintre acestea sînt împrumuturi din l. siberiene *(taiga)*, caucaziene* *(chefir)*, laponă* *(morsă)*, tătară *(balalaică, iuft)*) şi calcuri (*pjatiletka* „plan cincinal": fr. *quinquenal*, it. *piano quinquinale*, germ. *Fünfjahrplan*, engl. *five-year plan*). Influenţă mai mare după 1945 în multe l. slave, română*, maghiară*, germană. Influenţă mare asupra vocabularului tuturor l. din U.R.S.S., mai ales al acelora care n-au avut scriere pînă în 1917.

1651 **RUTUL** (MEXƏD, RUT'UL, RUTULISCH, RUTUL'SKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan, R.S.S. Azerbaidjană); 7 000—10 000 vorb.

9 vocale orale, dintre care 6 au perechi faringalizate; 38 (40) consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Accentul pe penultima silabă. Topica: subiect-verb-obiect.

D.: *borč (borch)*, *ixreko-muxrek*, *rutul*, *šina (shina)*.

1652 **uRUUND** (LUNDA MUATIAVUA, LUNDA MUATUAMVUA, LU(W)UNDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*, *Angola;* 20 000 vorb.

1653 **RWANDA** (nyaRUANDA, (i)kinyaRWANDA, (o)runyaRWANDA, urunyaRWANDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care constituie eventual împreună cu rundi* o l. unică. *Rwanda*, *Uganda;* 2,3 mil. vorb. Numele l. provine de la numele etnic *Vanyaruanda*, al cărui sens este greu de explicat.

Este singura l. din Rwanda, unul din puţinele state africane omogene din punct de vedere lingvistic (swahili* este folosită numai în relaţiile cu etnii vecine). Întrebuinţată în administraţie, şcoală, presă şi în emisiuni radiofonice.

1654 **RYUKYUANĂ** (LUCHA, RYŪKYŪ, RYŪKYŪ, RYŪ.KYŪ, RYUUKYUUAN), l. sau gr. de l. din fam. altaică*, ram. japonezo-ryukyuană sau gr. de d. ale l. japoneze*. *Japonia* (insulele Ryukyu); 900 000 vorb.

În varietatea *shodon* 5 vocale cu perechi lungi, 19 (20) consoane (unele oclusive surde şi aspirate, labializate, 1 aspirată-labializată), 2 semiconsoane, 3 tonuri: înalt, mijlociu, jos. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Trăsături arhaice. Evoluţie independentă de japoneză.

Cea mai mare diversitate lingvistică din fam. altaică.

D.: *central (okinawan)*, cu subd., *de N (amamiosima, oosima)*, *de S (sakis(h)ima)*.

A adoptat scrierea japoneză.

Scanned with OKEN Scanner

S

1655 **SA?A** (APAE?AA, APAE'AA, SA('A)), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (ins. Small Malaita); 5 000 vorb.

1656 **SA'BAN** (SABAN(UM)), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Indonezia* (ins. Borneo); 1 000 vorb.

În varietatea *hmeu* 7 vocale, 16 (17) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(S)(C). Accent final. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

1657 **SABIR** (LINGUA FRANCA), i. dispărut, în mare parte artificial, de tip *pidgin*, folosit ca l. comercială între europeni, arabi și turci în bazinul Mediteranei. A fost l. diplomatică vorbită de beii din Alger și Tunis. Se pare că a fost folosită și de cruciați în Mediterana orientală.

Lexic romanic* (italian*, spaniol*; puține cuvinte din franceză*, occitană*, catalană*), cu unele elemente grecești* și arabe*, și gramatică simplificată: o singură formă pentru sg. și pl., nu are articol, sistem pronominal redus la o singură formă (*mi* pentru pers. 1), verbul are numai 2 forme (un prezent-viitor: *mi andar* „merg" și un trecut: *mi andato*).

A lăsat urme în araba din Africa de Nord, în franceza populară din Algeria și în d. napolitan și genovez ale l. italiene.

1658 **SAEK** (SEK), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, subgr. tai*. *Laoș, Thailanda;* cîteva mii vorb.

Ar păstra unele trăsături arhaice, care se regăsesc în kam*, sui* și alte l. înrudite — după unele păreri s-ar fi desprins prima de l. *tai*. 4 tonuri.

1659 **SAFALABA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *?;* 3 000 vorb.

1660 **ishiSAFWA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 46 000 vorb.

1661 **kiSAGALA** (kiSAGALA DE SUD, kiSAGARA DE SUD), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 20 000 vorb.

D.: *itumba, kondoa (solwe), kweny, nkunda, nkwifiya, ziraha.*

1662 **SAHAPTIN (DE NORD)** (SAHAPTIAN, SHAHAPTIN), l. amerindiană* din fam. sahaptin-nezpercé*. *S.U.A.;* 2 750 vorb.

6 vocale (3 lungi), 29 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic.

D.: *Columbia River (celilo, John Day, rock creek, tenino, tygh valley, umatilla), de NE (palouse, walla walla, wanapam, wawyukma), de NV (kittitas, klikitat, upper cowlitz, upper nisqually, yakima).*

1663 **SAHAPTIN-NEZPERCÉ**, fam. de l. amerindiene* din *phylum* penutian*. 2 l., ambele în LL.

1664 **SAHARIAN DE EST**, gr. de l. din fam. nilo-sahariană* (CTL), considerat uneori și fam. aparte, numită *sahariană centrală*. Ocupă o parte redusă din C. Africii. 8 l., în LL 5. Cea mai importantă: kanuri.

L. puțin cercetate. Se pare că au tonuri (în această privință există date numai pentru kanuri). Nu au clase nominale, nici gen gramatical. Unele l. au sisteme cazuale. Verbul are flexiune complicată în număr și persoană la diferitele moduri și timpuri și un ansamblu de forme subordonate cu care se pot construi fraze complicate. Sistem de derivare verbală relativ simplu.

1665 **SAHO** (SAO), i. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, considerat l. (CTL) sau constituind împreună cu afar* o singură l. (MC). *Etiopia;* 48 000 vorb.

Are laringală spirantă sonoră. Diferențierea de gen la substantive se face numai prin ridicarea vocii pentru fem.: *bal-ā* „fiu", *bal-à* „fiică". Pl. femininelor se obține prin repetarea celei de a 2-a consoane (în somaleză* se obține astfel pl. masc.). Folosește afixe care se opun substantivului generic pentru a exprima categorii diverse (unitate, pluralitate): *dule* „furnică" (nume generic) — *duleytit* „furnici", pl. de la *duleyte* „o furnică".

Nu are literatură scrisă.

Unele texte în alfabetul latin*.

1666 **SAILO**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville — arh. Solomon); 1 450 vorb. (1959).

1667 **SAISIYAT** (SAIS(I)AT, SAISET(T), SAISIET, SAISIRAT, SEISIRAT), l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*, subgr. atayalic* sau *paiwanic*. *R. P. Chineză* (Taiwan); 3 394 vorb. (1960).

7 vocale, 14 consoane (are ocluziune glotală), 2 semiconsoane. Structura silabică CV(C). Accentul cade automat pe ultima silabă.

Scanned with OKEN Scanner

D.: *arikun, buiok, saisiyat, taiai (sairakis)*, poate și *paz(z)eh(e)* și *taokas*, ultimele 2 considerate și l. diferite.

1668 **SAK** (THAT, THET), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo*. *?;* 32 250 vorb.

1669 **SAKAI**, gr. de d. sau de l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*. *Malaya;* 10 000 vorb. 4 d. (l.), toate în LL: jah hut, sakai de sud, semai, temiar. Jah hut, semai și temiar sînt numite și l. *senoice* (gr. *aslian central*), iar sakai de sud este exclusă de unii din gr. S. și considerată ca formînd un gr. separat, *semelaic (aslian de S)*.

1670 **SAKAI DE SUD**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*, gr. *semelaic* sau d. al l. sakai*. *Malaya;* 10 000 vorb. împreună cu jah hut*, semai* și temiar*.

D.: *de SE, de SV*.

1671 **SAKI**, l. papua*. Papua-Noua Guinee; 2 240 vorb.

1672 **chiSALAMPASU** ((TSHI-)SALA-MPASU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola;* 60 000 vorb.

D.: *luntu*.

1673 **SALISH**, fam. de l. amerindiene. 23 l, în LL 7.

O particularitate a unora din l. S. este existența unor grupuri consonantice complicate (de ex. în *Bella Coola*: *tlk'^{w}ix^{w}* „nu o înghiți"; din unele cuvinte lipsesc vocalele: *nmnmk* „animal").

1674 **SALIVAN** (PIAROAN, SALIBAN), fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. 4 l., în LL piaroa.

1675 **kiSAMA** (KISSAMA, QUISSAMA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. mbundu*, fie l. înrudită. *Angola;* 9 000 vorb.

1676 **SAMBALI** (SAMBAL, ZAMBAL), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 81 583 vorb.

D.: *bolinao (~-sambal, bulinaw), iba (~-sambal), tino (tina)*.

1677 **oluSAMIA** (LUSA(A)MIA, SAMIA, SAMYA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. luLuyia*, fie l. înrudită. *?;* 124 000 vorb.

1678 **SAMO** (NANERGE, NINISI, SAMOG(H)O, SAMOJO, SAMORHO, SAMOXO, SANO, SEMBLA, SEMU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau reprezentînd 2 l. separate *(nanergué* și *semou)* din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară, Mali;* 120 000—128 000 vorb. (surse diferite).

1679 **SAMOANĂ**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Samoa de Vest* (ins. Savai'i, 'Upolu, Apolime, Manano), *Samoa americană* (de Est) (Tutuila, ins. din gr. Manu'a), *Noua Zeelandă, S.U.A.* (Hawaii, California); 158 000—200 000 vorb. (surse diferite). L. polineziană cu cel mai mare număr de vorb. L. oficială în Samoa de Vest alături de engleză*.

În S. colocvială (ca și în luangiua*) trăsătură fonologică neobișnuită între l. lumii: prezența lui *m* și *ŋ* în absența lui *n*. Structura silabică (C)V. Accentul pe silaba penultimă. Structură mai complexă decît alte l. polineziene (de ex. maori[2*]). 2 clase nominale cu valorile controlabil/ne~, alienabil/in~, activ/pasiv. Mărcile construcțiilor posesive și conjunctive care le corepund sînt predictibile într-o anumită măsură în cazul substantivelor deverbale, după cum acțiunea este făcută de către subiect sau către, pentru subiect — de ex. *lau tala* și *lou tala* înseamnă amîndouă „povestea ta", dar în primul caz „spusă de tine", iar în al 2-lea „despre tine". În l. scrisă sintagme foarte lungi și complexe, care nu apar în l. vorbită din cauza imposibilității de a le rosti fără o pauză internă. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

Diferențe dialectale minore — folosirea sa în școlile de pe lîngă biserici a dus probabil la o oarecare nivelare a deosebirilor locale. Ca și alte l. din Pacific, are un stil onorific distinct. Importante deosebiri fonologice și lexicale între S. colocvială și l. îngrijită.

Literatură religioasă de la începutul sec. 19. Împrumuturi din engleză, cîteva poate din germană* și franceză*, cuvinte de origine greacă* și latină* prin traducerile de cărți bisericești din l. europene.

Răspîndită prin misionari, a influențat limbile din Melanezia și arh. Loyauté.

1680 **SAMOEDĂ** (SAMOYED), ram. de l. din fam. uralică*. *U.R.S.S.* (M. Albă—Pen. Taimir); 30 000 vorb. Unele l. dispărute la începutul sec. 20. Mai multe sute de varietăți dialectale. 5 l., în LL 2: neneț, selkup (singurele l. scrise).

Numeroase arhaisme: armonie vocalică, alternanțe consonantice, dual.

1681 **SANAGA**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. separată sau d. al l. *bati. Zair;* 24 000 vorb.

D. sau l. înrudite: betsinga*, mangisa*.

1682 **SANDAWE** (SANDAUI), l. din fam. khoisan*, constituie singură un gr. *Tanzania;* 23 366 vorb. Este o enclavă într-o reg. unde domină limbi din gr. Benue-Congo*. Multe asemănări cu hotentota*.

3 clicuri (dental, cerebral, lateral) și 3 tonuri. În morfologie se remarcă absența prefixelor, numărul mare de sufixe și un gen gramatical foarte dezvoltat.

1683 **SANGA(WA)**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 1 700 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

1684 **SANGIREZĂ** (SANGI(HĒ), SANG-(G)IL, SANGIR), l. din fam. austroneziană*, gr. hesperonesian*. *Filipine* (ins. Sangi(he), Talaud, Mindanao, Sarangani); 75 000 vorb.

D.: *karakitang*, *mąnganitu* (oarecare superioritate), *tąbukan*. Larg folosită de misionari de la mijlocul sec. 19 — numeroase traduceri religioase.

1685 **SANGKE**, l. papua* din fam. sko*. *Papua-Noua Guinee;* 1 200 vorb. L. separată sau reprezintă împreună cu sko* *(seko(u))*, vanimo* și wutong* d. al aceleiași l. (diferențe în vocabular dar asemănări de structură).

1686 **SANGLĒCĪ** (SANGLECHI), l. sau d. indo-european*, ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. *Afganistan* (NE); 2 500 vorb.

Formează un gr. împreună cu *iškāšimī (ishkashimi)*, care are 7 vocale, 28 (29) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Accent final. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

1687 **SANGO** (SANGHO, SONGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair, Republica Centrafricană, Ciad;* 1 mil. — 1,5 mil. vorb. (surse diferite). Astăzi în Republica Centrafricană este a 2-a l. pentru cei mai mulți vorb., dar în capitală (Bangui) există un mare număr de copii care învață la școală S. ca primă l. alături de l. tribale ale părinților, și alt mare grup care învață numai S. și nici o l. tribală. L. națională în Republica Centrafricană, folosită în administrație și emisiuni radiofonice începînd din 1965. Derivată în cea mai mare parte din ngbandi*, dar conținînd multe împrumuturi franceze*.

11 vocale (4 nazale), 23 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Accent nefonologic. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv, adjectiv-substantiv.

Pidgin sango, lingua franca din Republica Centrafricană, este cel mai bine cunoscut dintre pidginurile indigene și l. creole africane. Forma de *lingua franca* se numește în S. „sango al soldaților" sau „sango de serviciu". Este simplificată morfologic, inclusiv în uzul morfemic al tonului, și în majoritatea vocabularului, care a fost parțial înlocuit cu împrumuturi din multe alte l. (din engleză*, portugheză*, franceză*, ca și din l. africane); păstrează din limba-mamă fonologia și sintaxa.

1688 **eshiSANGO** (RORI, SANGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 23 000 vorb.

1689 **yiSANGU** (CHANGO, SHANGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon;* 18 000 vorb.

1690 **SANKURA**, l. din fam. nigero-congoleză*, probabil gr. gur*. *Volta Superioară;* 50 000 vorb.

1691 **SANSCRITĂ** (INDIANĂ VECHE, INDICĂ VECHE, INO-ARIANĂ VECHE, SANSKRITĂ), l. veche indo-europeană*, provenită din scindarea, la începutul milen. 2 î.e.n., a l. indo-iraniene* în S. și iraniană* veche. Adusă în India din NV pe la mijlocul milen. 2 î.e.n. Denumită după cuvîntul S. *saṃskṛta (m) (sāsṛtam)* „perfect". William Jones a arătat în 1786 înrudirea S. cu greaca*, latina*, gotica*, probabil și celtica*, care ar proveni toate dintr-o l. comună dispărută. Colebrooke, întemeietorul filologiei S., a dat în 1805 prima descriere științifică modernă a S., inspirată din opera gramaticului indian Pāṇini (sec. 5—4 î.e.n.) — care reprezintă un tip de gramatică diferit de cea greco-latină, anticipînd în unele privințe lingvistica modernă. De studierea S. este legată constituirea lingvisticii indo-europene și în general a lingvisticii comparativ-istorice.

48 foneme: vocalele *a, i, u, e, o, ṛ, ḷ (= r, l + i)*; perechile lor lungi (cu excepția lui *ḷ*) sînt respectiv: *ā, ī, ū*, diftongii *ai, au, ṝ*; alți diftongi: *ar/ār, al/āl*; consoanele oclusive surde și sonore pot fi simple și aspirate și au localizările: palatală, cerebrală, dentală, labială și guturală, la care se adaugă *h*; siflante: *ś, ṣ* [š], *s*; nazale: *m, n, ṅ, ṇ, ñ*; semiconsoane: *y, v, r, l*. Fenomene de *sandhi (saṁdhi)* intern și extern (asimilări la joncțiunea dintre radicali și afixe sau desinențe, sau dintre cuvinte). Alternanțe vocalice ale radicalilor și desinențelor (trăsătură moștenită din indo-europeană).

Morfologie foarte bogată și complexă. L. arhaică — conservă în linii mari morfologia indo-europenei primitive. Substantivul, pronumele și adjectivul primesc desinențe care marchează genul (masc., fem., neutru), numărul (sg., dual, pl.), cazul (8 cazuri: nominativ, vocativ, acuzativ, genitiv, dativ, ablativ, instrumental, locativ). Un singur tip de declinare, cu 2 variante (tematică, atematică). De la rădăcinile verbale se formează 4 radicali: de prezent, viitor, aorist și perfect, care dau naștere la numeroase forme temporale și modale simple sau perifrastice. Prin desinențe și afixe sînt marcate la verb persoana (1, 2, 3), numărul (sg., dual, pl.) și diateza (activă și medie; S. nu are pasiv). Serie dublă de desinențe la verb (forme „primare" și „secundare"). Sînt larg folosite formele verbale nominale echivalînd cu propoziții întregi.

S. are cca 800 rădăcini verbale de forma $(C_1)V(C_2)$, cum ar fi VID- „a ști", BHŪ- „a deveni", AS- „a fi", I- „a merge"; restul vocabularului S. se formează de la aceste rădăcini prin adăugarea diferitor morfeme (prefixe, sufixe, desinențe), de ex. de la VID- se formează (cu modificările combinatorii respective) *veda* „cunoaștere", *vaidya* „erudit", *veltṛ* „martor",

vidyā „știință", *saṁveda* „percepție". Numele de agent și de acțiune se formează prin derivare primară, femininele, abstractele, adjectivele și gradele lor de comparație — prin derivare secundară. Compunerea foarte dezvoltată (mai mult decît în germana* actuală) — din 2 sau mai multe derivate; determinantul precedă determinatul, de ex. *rājapuruṣapatnī* „soția servitorului regelui" < *raja* + *puruṣa* + *patnī*, lit. „rege-servitor-soție".

Topică liberă (nu exprimă funcția sintactică).

Cea mai veche formă cunoscută a S. este *vedica* — l. celor 4 cărți sacre ale religiei brahmane numite *Vede* (dintre care cea mai veche, *Ṛg-veda (Rigveda)* „Veda cîntecelor", a fost creată probabil în a 2-a jumătate a milen. 2 î.e.n. în NV Indiei), a comentariilor în proză *Brāhmaṇa* și a meditațiilor filozofice *Upaniṣad* (mai noi). *Vedele* s-au transmis pe cale orală. Se crede că notarea lor în scris, deși tîrzie, reproduce fidel l. veche. Cealaltă formă sub care este cunoscută S. este S. *clasică*. Se pare că S. încetase să mai fie o l. vie încă din milen. 1 î.e.n., menținîndu-se numai ca l. literară. Spre deosebire de S. vedică, care era o l. luxuriantă, S. clasică era o l. literară cu reguli gramaticale stricte (de ex. gramatica normativă a lui Pāṇini stabilea peste 4 000 reguli). S. clasică este l. în care s-au redactat culegerea de povestiri *Pañcatantra* (sec. 5 î.e.n.), marile epopei *Mahābhāratā* și *Rāmāyaṇa* (elaborate spre începutul e.n., dar notate în scris abia prin sec. 5), opera lui Kālidāsa ș.a. S. a continuat să fie folosită ca l. de cultură, literară, administrativă și epigrafică oficială atît în perioada medie, cît și în cea modernă a istoriei limbilor indice*, paralel cu d. vii, vorbite (despre care se crede că derivă mai curînd din S. vedică decît din cea clasică, și care și-au creat la rîndul lor unele forme literare), influențîndu-se reciproc. S. se utilizează și astăzi ca l. a comunicării savante orale și scrise (ca și latina*) și mai este declarată încă în India drept l. maternă de către unele persoane (în special brahmani). S. actuală este o l. prețioasă, artificială. Pronunțarea modernă diferă de cea veche, fiind influențată în fiecare regiune de l. indică actuală predominantă. Astfel, S. a servit timp de peste 3 milenii ca l. literară, științifică și religioasă, purtătoare a celei mai vechi și bogate literaturi din India și a budhismului, depășind prin aceasta cu mult granițele Indiei în diverse părți ale Asiei.

În decursul istoriei sale, S. a suferit influența unor l. ne-indo-europene în fonetică, vocabular (cca 500 cuvinte presupuse dravidiene*, urme din l. munda*) și în sintaxă (modelul construcțiilor absolute și al compuselor foarte lungi ar putea fi tamil*).

Scrisă în alfabetul *devanāgarī* („scrierea zeilor") al vechilor texte religioase, considerat unul din cele mai desăvîrșite sisteme de scriere inventate vreodată și dezvoltat în NV Indiei din scrierea *brāhmī* (derivată la rîndul ei prin sec. 8 î.e.n. dintr-o scriere semitică* de N — poate arameică*). 13 caractere reprezentînd vocale și diftongi (12 au forme simplificate pentru poziția medială) și 34 semne consonantice (grupate după punctul de articulare a consoanelor), inclusiv semne diacritice. Scrisă de la stînga la dreapta. Forma cea mai veche avea aproape 500 ligaturi rezultate din contopirea semnelor pentru consoane. Mare extensiune — folosită (în diverse variante) și pentru notarea l. indice de N moderne afară de urdu* (gujarati*, hindi*, marathi*, nepali*), a unor l. dravidiene (gondi*, kurukh*), munda (ho*, mundari*); alfabetul bengali* (utilizat și pentru l. santali*) este cel mai diferit; și scrierea singhaleză* se aseamănă cu *devanāgarī*; a fost imitată și de scrierea dravidiană și coreeană*; din ea derivă și alfabete tibeto-birmane*; scrierea javaneză* provine din varianta indică de S a acestui alfabet. Normele de transcriere a S. în alfabetul latin — fixate în 1894.

S. a avut o influență uriașă asupra l. indice* (cuvinte moștenite și împrumutate) — bengali, hindi, singhaleză ș.a., a l. tamil și a multor l. din afara Indiei (toharică*, mongolă* literară, coreeană standard, l. indoneziene*, filipineze*). Astfel, vocabularul vechii javaneze este aproape în întregime S.; împrumuturi S. în kampuchiană* (inclusiv cuvinte care au căpătat rol de clasificatori), al cărei vocabular special *rajasabd* [rieĉsap,] folosit pentru a vorbi cu sau despre rege și prinți, era împrumutat în esență din S. Cuvinte de origine primară S. au pătruns pînă în română prin intermediul diferitor l., fie pe cale mai mult sau mai puțin populară *(chervan, cîrmîz, ghimber, liliac* (plantă), *zamfir* „safir", *fucără, zahăr* ș.a.), fie pe cale cultă *(avatar, maharadjah, mandarin, nirvana, rajah* ș.a.).

1692 **SANTA** (DUNSIANĂ, DUNSJAN, TUNG-HSIANG), l. din fam. altaică*, ram. mongolă* sau d. al l. pao-an*. *R. P. Chineză;* peste 150 000—160 000 vorb. (surse diferite).

1693 **SANTA CRUZ DE NORD** (NDENI), l. papua* sau austroneziană* din fam. Reef-Santa Cruz*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Santa Cruz = Ndeni); 1 435 vorb.

Vocale nazalizate cu statut de foneme. 2 numere (sg. și pl.), plus dual la marca de pers. 1 inclusiv. Mărcile de posesie aparțin la 13 clase determinate semantic. Topică austroneziană (verb-obiect, obiect posedat-posesor).

D. din satul Neo (ins. Tō Motu) — divergent, mai ales în fonologie, constituie aproape o „sub-l.".

Scanned with OKEN Scanner

1694 **SANTALI** (SANTAL(I), SANTHAL, SENTALI), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda* sau d. al l. kherwārī*. *India* (Bihar, Orissa, Bengal V, Assam); 2,5 mil.—3,7 mil. vorb. (surse diferite). Mulţi bilingvi — vorbesc şi hindi*. L. munda cu cel mai mare număr de vorb.

9 vocale cu perechi nazale. Opune vocalele *e* şi *o* deschise şi închise. 31 consoane (are oclusive surde, non-aspirate şi aspirate; foloseşte trăsătura retroflex în cuvinte indigene, în derivarea expresivă — foarte dezvoltată). 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Formarea cuvintelor cu infixe: *haso* „a durea" > *h-an-as* „durere".

A rezistat influenţei l. indice* în sintaxă. D.: *karmali (kohle), mahle, santali.*

Singura l. munda scrisă, folosită în învăţămînt. A folosit scrierile indice *devanāgarī*, bengali*, oriya*, alfabetul latin*. Scriere proprie ingenioasă numită *ol cemet'* (în special pentru dialectele de S), creată acum peste 50 de ani de Pandit Ranghunath Murmu — alfabet în care vocalele sînt indicate prin litere înşirate linear, după modelul alfabetului latin. Păstrează din scrierea *devānagarī* principiile ordonării literelor. Intuiţie fonologică. Semne diacritice.

1695 **SANTROKOFI** (BALÉ, SELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo*; 1 000 vorb. (surse diferite).

Negaţia se exprimă prin schimbarea tonului.

1696 **ekiSANZA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, Uganda;* 15 000 vorb.

1697 **SARDĂ,** l. indo-europeană* din fam. romanică*, gr. italo-romanic, care ocupă o poziţie aparte între l. romanice occidentale şi cele orientale. *Italia* (Sardinia); 1 mil. vorb., în general bilingvi. Nu s-a ajuns la o l. standard; în poezie este folosită l. vorbită. Azi, S. este o l. populară nescrisă.

2 varietăţi dialectale: *logudorez* (N şi C.) şi *campidanez* (S). Graiurile *galureze (galurice)* în NE şi *sasareze* (N) sînt considerate de unii de tip italienesc. Deosebiri dialectale mari; vorb. unor graiuri diferite se înţeleg cu ajutorul l. italiene*.

Cea mai arhaică l. romanică, cu trăsături caracteristice absente din alte l.: are *i* şi *u* pentru *i* şi *u* scurte latineşti* (*pilu* „păr", *fundu* „fund"), păstrează pe *c* şi *g* nemodificate înaintea unei vocale palatale (în logudorez: *kentu* „sută", *argentu* „argint"), păstrează neutrele latineşti în *-us* (*pekus* „vită", *tempus* „timp") şi conjunctivul imperfect latinesc. Alte trăsături există şi în diverse l. romanice: tratamentul labiovelarelor *kw, gw* devenite *b, bb* (*ebba* „iapă") aminteşte de română* *(iapă)*; la fel ca d. meridionale italieneşti, nu cunoaşte fenomenul diftongării romanice, păstrează pe *i* consoană (*yugu* „jug"), transformă geminata *ll* într-o consoană cacuminală (*ḍḍ: biḍḍa* „sat"); păstrează oclusivele surde intervocalice (*kokere* „a coace", *cupa* „vas", „butoi"), păstrează nemodificat grupul oclusivă + *l* *(cl, pl...)* sau cu *l* > *r*, ca în portugheză* (*frore* „floare", *crae* „cheie"). Vocală paragogică identică cu ultima vocală: *sos mortozo* „morţii", *teneze* „(tu) ai". Datorită transformărilor în fonetică sintactică (oclusivele devin fricative, *f* şi *s* se sonorizează), aspectul vorbit se deosebeşte mult de cel scris (*kazu* „brînză", *su gazu* „brînza"). În morfologie: articolul hotărît *(so, sa)* continuă lat. *ipsu*, nu pe *ille*, ca în celelalte l. romanice; *-s* marcă a pl., ca în l. romanice occidentale *(muru, muros)*; obiectul direct la nume de fiinţe introdus prin *a*, ca în spaniolă* (*appu bistu a mere* „l-am văzut pe stăpîn"); adjectivul şi pronumele posesiv sînt aşezate după substantiv, ca în română şi în unele d. italieneşti meridionale (*su gane meu* „ciinele meu").

Multe cuvinte latineşti păstrate numai în S.: *àkina* „strugure", *iubilare* „a scoate strigăte", *makku* „nebun", *porkavru* „mistreţ", *koyuare* „a se căsători". Uneori S. concordă cu româna în păstrarea aceloraşi cuvinte latineşti (*iskire* „a şti", *pertungere* „a pătrunde, a găuri"). Marea majoritate a cuvintelor din S. sînt latineşti: în trecut numărul lor era mai mare, dar au fost înlocuite cu termeni împrumutaţi din italiană (*bianco, vecciu* au înlocuit pe *albu, betranu*). Substrat *punic* (toponimie şi nume de plante) şi grecesc* (*kaskare* „a căsca", *nakka* „leagăn", *skafa* „ripă"). Elemente germanice* şi arabe* prin italiană, respectiv spaniolă. Bogată şi permanentă influenţă italiană. Bogată influenţă spaniolă şi catalană*, datorită stăpînirii spaniole de lungă durată: prima în logudorez (*kalentura* „friguri, malarie", *ventana* „fereastră"), a 2-a în campidanez (*istimare* „a iubi"). Primele texte — documente de vînzare-cumpărare *(condaghi)* din sec. 11 şi 12. S-a format chiar şi o l. „vulgară ilustră" pe baza d. logudorez. Foarte multe documente vechi (S. este una dintre l. romanice cu mare bogăţie de texte vechi). În 1337 S. a fost înlocuită în documentele oficiale cu catalana, iar în N cu spaniola. Ultima a fost folosită în documentele sarde pînă în 1824, cînd e înlocuită de italiană. Texte literare abia în sec. 16, fără valoare literară.

1698 **SAU,** l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 2 611 vorb. (1960).

1699 **SAWOS** (TSHWOSH), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu* sau d. al l. iatmül*. *Papua-Noua Guinee;* 1 850 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

1700 **SAYANCI**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 50 000 vorb.

12 vocale (6 lungi), 36 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri cu valoare fonologică. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

1701 **SAYULA**, l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Veracruz); 1 000—4 000 vorb. (surse diferite).

12 vocale (6 lungi), 15 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

1702 **SCANDINAV** (GERMANIC DE NORD, NORDIC), gr. de l. indo-europene* din ram. germanică*. *Europa* (pen. Scandinavă, Islanda, ins. Faroe ş.a.), *S.U.A.*, *Canada* (emigranţi); 18 mil.—20 mil. vorb. (surse diferite). 5 l. (d.), toate în LL, reunite în 2 subgr.: *continental* (daneză*, norvegiană*, suedeză* — reciproc inteligibile) şi *insular* (faroeză*, islandeză* — foarte diferite de celelalte l. germanice).

L. *proto(-)nordică (germanica de N, nordica comună, norrois, scandinava comună, Urgermanisch)*, probabil cea mai apropiată de *proto-germanică* dintre l. vechi germanice, a fost vorbită de la începutul e.n. pînă în anii 600—800. Este atestată prin 150 inscripţii cu conţinut magic păgîn din sec. 2—8 în scrierea *runică* (în gotică* *runa* „taină") — cea mai veche scriere germanică. Este un alfabet cu 24 semne angulare derivat probabil din cel etrusc* de N din zona alpină a vechii Raetia sau din cel latin* sau grecesc*. Stadiul următor, numit *vechea nordică (Altnordisch, dönsk tunga, old norse)*, datează din epoca vikingilor (între 700—800 şi 1050—1350) şi este atestat prin 2500 inscripţii din sec. 7—12 (majoritatea descoperite în Suedia) într-un alfabet *runic de nord* simplificat, cu 16 semne, ale cărui carenţe au fost suplinite ulterior prin introducerea ca semne suplimentare a punctelor (de unde numele de *rune cu puncte*); din sec. 12 a fost înlocuit cu alfabetul latin. *Vechea nordică* nu a fost multă vreme unitară, scindîndu-se în *vechea nordică orientală* (din care derivă vechea daneză şi vechea suedeză) şi *vechea nordică occidentală (vieux-norrois)* — din care provin vechea norvegiană, vechea islandeză şi faroeza. După 1525—1530, d. *insulare* s-au izolat de cele *continentale*, care au rămas permanent în contact unele cu altele.

L. S. se deosebesc de celelalte l. germanice prin anumite evoluţii fonetice datînd fie din perioada *proto-nordică* (pierderea lui *y-* iniţial, cf. sued., dan. *år*/germ. *Jahr*, engl. *year*, a lui *v-* înainte de *o*, *u*, cf. sued., dan. *ord*/germ. *Wort*, engl. *word*, a lui *-n* final, cf. sued. *komme*, dan. *komma* (germ. *kommen*), fie din epoca *veche nordică* (*e* din radical > *ye (yo, yø* sub influenţa unui *a* sau *u* din silaba următoare, cf. sued. dan. *jord*/germ. *Erde*, engl. *earth*). L. S. diferenţiază genul comun (masc. şi fem.) de neutru prin articol, eventual prin adjectivul atribut; au articol postpus; diateza pasivă — formată cu *-s*.

Împrumuturi *proto-nordice* în unele l. finougrice* (finlandeză*, laponă*).

1703 **SCOŢIANĂ** (GAÉLIQUE D'ÉCOSSE, GAIDHELAGH, GALEZA SCOŢIANĂ, SCOTTISCH-GÄLISCH, SCOTTISH GAELIC), l. indo-europeană* din fam. celtică*, gr. gaelic. *Marea Britanie* (Scoţia); 81 000 vorb. (1961). Numai 974 vorb. monolingvi, deşi S. este predată în şcoli şi în ultimii ani se foloseşte la radio. Nu este l. oficială.

S. modernă are multe inovaţii, dintre care cea mai importantă este modificarea opoziţiei dintre oclusiva sonoră şi surdă într-o opoziţie oclusivă surdă neaspirată—aspirată. Prezentul continuu (*the mi a' dul* „eu merg") înlocuieşte vechile forme de prezent, care capătă valoare de viitor (*théid mi* „voi merge"), avînd drept consecinţă eliminarea vechiului viitor.

L. a populaţiei irlandeze venite în Scoţia în sec. 5, S. a evoluat independent de irlandeză* şi a căpătat o fizionomie aparte din sec. 16, graţie mai ales Reformei. Vechile faze nu se deosebesc prea mult de S. modernă. Influenţă engleză* în vocabular. Nu a existat o mişcare puristă contra acestei influenţe, ca în galeză* şi irlandeză. Influenţă latină*. Majoritatea celor mai vechi manuscrise, peste 60, nu sînt anterioare sec. 16; unele conţin poeme din sec. 15. Esenţialul producţiei literare S. îl reprezintă folclorul.

Ortografie arhaică, etimologică.

Cuvinte specifice S. au pătruns în engleză: *clan*, *loch*, *ptarmigan* (*clan* este răspîndit în multe l. printre care şi româna*). Prin intermediul S., v. engl. *rad* „drum" devenit *raid* s-a răspîndit în diverse limbi, inclusiv în română.

1704 **SEBA** (SEWA, SHISHI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. ichiLamba*, fie l. înrudită. *Zair, Zambia;* 7 000 vorb.

1705 **SEBUANĂ** (BINISAYANG CEBUANO, BISAYA DE CEBU, BISAYAN, CEBÚ, CEBÚAN(O), CEBU(AN)-BISAYA, CEBUAN-BISAYAN, SEBUAN(O), SUGBU(H)ANON, VISAYO CEBUANO), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de N, gr. filipinez* sau gr. hesperonesian*, sau d. al l. bisaya*. *Filipine* (ins. Sugbo = Cebú, Leyte, Mindanao, Bohol, Negros); 9 mil. vorb. (1970). Vorb. ei constituie cea mai mare unitate culturală şi lingvistică din Filipine — prima din cele 8 l. austroneziene majore din Filipine ca număr total de vorb. (nativi şi ne-nativi) — mai mulţi decît tagalog*, l. naţională. În 1960 l. maternă pentru 24,1% din totalul populaţiei

(care era atunci de 27 087 685 loc., iar în 1976 de 43 751 000). Nu se folosește în general ca l. secundă — doar ca l. de comunicare mai largă, în scopuri comerciale, peste granițele l. locale, în ins. Bisayan, și ca *lingua franca* în comunicarea dintre loc. de pe țărmul de N al ins. Mindanao și coloniști.

Asemănări și deosebiri față de hiligaynon*, în special deosebiri față de waray*. 3 (5) vocale (*e* și *o* apar în special în împrumuturi, dar *o* și în cuvinte autohtone). 14 (16) consoane (*r*, care era numai variantă, s-a fonologizat sub influența l. spaniole*), 2 semiconsoane. Grupuri consonantice homosilabice — doar împrumutate din spaniolă. Accent fonologic (cuvinte oxitone sau paroxitone), de ex. *sópa* „supă" /*sopá* „sofa" *(f> p)*. Sexul exprimat la animate adăugînd cuvintele *lalaki*, *laki* „masculi, bărbat" pentru masculin, și *babay*, *bayi* „femelă, femeie" pentru feminin: *artistang lalaki* „artist", *artistang babay* „artistă"; a împrumutat din spaniolă morfemele *-o*/*-a* pentru a exprima această distincție. Pl. format cu prefixul *mga-* chiar la împrumuturile din spaniolă: *patátas* „cartof", pl. *mgapatátas* „cartofi"; cuvîntul *usa* marchează sg., *daghan* „diferiți, mulți" poate indica pluralul: *usa ka mansána* „măr"/*daghan mansánas* „mere".

Cel mai mare număr de d. dintre l. austroneziene majore din Filipine după bikol* — cel puțin 7 (unele nu sînt reciproc inteligibile), printre care *kantilan*, *surigao(non)*. Folosită în învățămîntul primar, de stații de radio locale, de 2 stații de televiziune în ins. Bisayan și 1 în Mindanao (alături de tagalog și engleză*), într-o mare parte din filmele filipineze în l. indigene. În 1965 10 publicații integral și 36 parțial în S. (puține publicații literare față de alte l. din Luzon cu mult mai puțini vorb. din cauza depărtării de capitală și expansiunii l. tagalog).

Literatură din sec. 16. Prima l. filipineză care a suferit influența l. spaniole. În l. uzuală 852 împrumuturi spaniole (în tagalog 909), în dicționar 1631 — în special din domeniul vieții intelectuale, religiei, modei, organizării sociale ș.a. (inclusiv cuvinte din l. amerindiene: *kakáo*, *mais*, *tabáko*, *tamatis* „(pătlăgea) roșie"). S-au împrumutat și pronume *(mismo)*, prepoziții *(contra*, *hasta)*, conjuncții *(pero)*, sufixe *(-ada)*. Puține împrumuturi din engleză.

A contribuit la formarea unei varietăți creole spaniole* numite *zamboangueño*. Din contactul între tagalog, S. și d. din gr. bisayan a luat naștere *pidgin*-ul indigen *Native Davaueño* (prov. Davao — ins. Mindanao).

A folosit o scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană (se cunosc 2 alfabete), înlocuită de spanioli cu alfabetul latin*.

1706 **SEDANG** (HADANG, HÖTEĂ, HÖTEĂ, HÖTEANG, RO'TEĂ), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam;* 40 000 vorb.

În varietatea *dak lımeng* 7 vocale orale cu corepondente nazale și faringale și 3 vocale nazale faringale, 38 consoane (oclusive aspirate surde, consoane prenazalizate, preglotalizate, sonante surde), 5 semiconsoane (inclusiv medii — anterioară și centrală — nerotunjite, posterioară rotunjită). Structura silabică CV(C).

D.: eventual to'drah* — sau l. separată.

1707 **SEEDIQ** (SAZEK, SE(E)DEK, SEDEQ, SE(E)DIK, SEDIQ, SHEDEKKA), l. din fam. austroneziană*, subgr. atayalic*. *R. P. Chineză* (Taiwan); 14 000 vorb. (1958—1960).

În d. *terowan* 4 vocale, 15 consoane (2 puncte de articulare la velare), 2 semiconsoane. Asemănări în morfologie cu atayal* (mai ales la pronume și verb).

D.: *buhwan (bu-hwan)*, *iboho (ilutso*, *tlukko)*, *paran*, *seediq*, *tangao*, *taroko*, *terowan*, *wu (gungo*, *gun(g)u*, *hogo)* — puternic influențat de chineză*.

1708 **SEIM** (MENDE, NIHAMBER, SAMBU, WOMSAK), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee;* 3 180 vorb. După unele păreri *womsak* = *kwanga* (= gawanga*?).

1709 **SEIYAWA**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 2 000 vorb.

1710 **SELEPET**, l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 5 500—7 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale, 13 consoane (nu are oclusive labiovelare), 2 semiconsoane.

1711 **SELKUP** (OSTYAK SAMOYED, SAMOYÈDE OSTYAK, SELKOUP, SEL'KUPSKIJ, ŚƏL-QUP), l. din fam. uralică*, ram. samoedă*. *U.R.S.S.* (reg. Taz-Narym); 3 700—4 000 vorb. (surse diferite). Singura l. din gr. de S al ram. samoede care a supraviețuit.

11 vocale (eventual și 3 lungi), 26 consoane (corelație de cantitate), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C). Accent inițial. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *kel (de S*, *tym)*, *taz (de N(V))*.

L. literară scrisă folosită în învățămînt — din 1939 alfabetul rus*.

1712 **SEMAI** (SAKAI CENTRAL), l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*, gr. *senoic* sau d. al l. sakai*. *Malaya;* 10 000 vorb. împreună cu jah hut*, sakai de sud* și temiar*.

D.: *blanya (lengkuas), chendariang, jelai, Mt. Berumbam, orang tanjong, serau, slim, sungai raya, sungkai, sənoi, tapah, ulu gedang, ulu kampar.*

1713 **SEMANG 1.** (BAHASA SEMANG), l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*. *Malaysia* (N); 2 000 vorb. împreună cu *pangan* și *lowland semang.*

D.: *ijoh (ijok), jarum, jeher (sakai tanjong din Temongoh), kedah (quedah), kentakbond, plus, ulu səlama.*

2. (JAHAIC, ASLIAN DE NORD), gr. de l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*. *Malaysia* (N), *Thailanda;* peste 2 000 vorb.

3 sau mai multe l., în LL 1: semang **1.**

1714 **SEMBLA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Mali;* 8 000 vorb.

1715 **SEMITICĂ,** ram. de l. din fam. afro-asiatică*. *Africa* (N și E), *Asia* (SV). Nu se poate stabili cu precizie numărul l. din ram. S. (multe l. dispărute), în LL 14. Cele mai importante: araba, ebraica, amharica, gheza, arameica, feniciana, siriaca, tigrinya. Ram. foarte omogenă (încă din sec. 10 Yehuda ben Goraich a recunoscut înrudirea dintre arabă* și ebraică*), ceea ce a făcut să se avanseze ipoteza existenței unei l. primitive comune, S. *comună* sau *protosemitica (Ursemitisch),* reconstituită cu ajutorul metodei comparative. Patria primitivă a semiților pare să fi fost Arabia de Sud. Fragmentarea lingvistică trebuie să se fi produs foarte devreme, aproximativ în milen. 5 î.e.n., epocă cînd vin în Mesopotamia primele hoarde S. Numele a fost dat în 1781 de orientalistul german August Ludwig Schlötzer pentru a denumi limbile populațiilor mesopotamice, presupuse a descinde din *Sem,* unul din fiii lui Noe.

2 gr.: *oriental* (akkadiana*), azi dispărut, și *occidental,* avînd la rîndul lui 2 subgr.: *nordic* (cananeeana* și arameica*) și *sudic* (araba, sud-arabica*, l. etiopiene*). Distincția dintre gr. S. oriental și cel occidental se bazează pe deosebirile dintre sistemele verbale. S. oriental are opoziție de aspect între ceea ce se numește tradițional ,,aorist" și ,,prezent": prima formă se exprimă prin tema simplă cu o singură vocală, iar a doua are 2 vocale. Cele 2 forme constituie o unitate în sensul că exprimă procesul în desfășurare, în opoziție cu o formă numită ,,permansiv", care are valoare durativă (numită și ,,stativă"): *bălît* ,,era, este, va fi sănătos" (,,permansiv"), *iblut* ,,este pe cale de vindecare, s-a vindecat" (,,aorist") și *iba(l)-lut* ,,a intrat pe vindecare, se va vindeca, va fi vindecat". S. occidentală nu are decît opoziția dintre o formă care exprimă ,,nerealizatul" și alta care exprimă ,,rezultatul": arab *kătăbă* ,,a scris", *yăktŭbŭ* ,,scrie, va scrie". În afară de aceasta, în ambele variante există teme secundare derivate de la temele simple cu ajutorul diferitor procedee.

1716 **chiSENA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Mozambic;* 200 000 vorb.

D. sau l. înrudită: chiKunda*.

1717 **SENAGI,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 256 vorb.

1718 **SENARI** (SENADI, SYENERE), din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*; grupată uneori cu suppire*, palara*, dyimini* sub denumirea senufo*. *Coasta de Fildeș;* 300 000—350 000 vorb. (surse diferite).

1719 **SENECA,** l. amerindiană din fam. irocheză*. *S.U.A.* (New York, Oklahoma), *Canada* (Ontario); 3 000—5 000 vorb.

14 vocale (5 orale scurte, 5 lungi, 2 nazale, 2 nazale lungi), 7 consoane, 2 semiconsoane. L. incorporantă; *knū'caniyūthe,* lit. ,,eu căldare atîrna" = ,,eu pun căldarea pe foc", este un cuvînt-propoziție. Postpozițiile au rolul de a marca pl. (*swēnitat* ,,o lună" — *swēnitatce* ,,luni") și raporturile spațiale (*hanūhsa'keh* ,,în casă" — *tehanŭhsukĕ* ,,între 2 case").

D.: *cayuga (cayiuker, quengues, seneca), onandaga (onandagaish, onnontagué, onondago, onontager, St. Jean Baptiste), seneca (hodenosaunee, Mse Chachtini, senecka, sinicker).*

Alfabetul latin* cu 12 litere *(a, c, e, h, i, k, n, s, t, u, w, y)* și vocala *oe.*

1720 **SENEGALO-GUINEEZ,** gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 24 l., în LL 19. Cele mai importante: balanta, dyola, fula, limba, serer, temne, wolof.

L. cu clase nominale clar reprezentate, alături de l. care prezintă tendințe de simplificare. Clasele sînt marcate prin afixe (prefixe, prefixe și sufixe sau numai sufixe în fula*) sau prin natura consoanei inițiale a rădăcinii. Substantivul se deosebește de verb prin marca de clasă, iar cînd aceasta lipsește — prin topică. Tonuri muzicale cu valoare lexicală numai în l. din S; cu valoare morfologică numai în fula. Pl. substantivelor se indică prin marca de clasă.

1721 **SENTANI,** l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 6 000 vorb.

În varietatea de E 7 vocale, 8 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. Trăsături comune cu nimboran*.

D.: *nafri, sentani.*

1722 **SENUFO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerată fie l. aparte, fie gr. de diverse l. (după unii senari*, suppire*, palara*, dyimini*, *fantera* și *pantera* (CTL), după alții kulele*, natioru*, palara, senari) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Coasta de Fildeș, Mali, Ghana, Volta Superioară;* 80 000—1 mil. vorb. (surse diferite).

Folosită în emisiuni radiofonice.

Scanned with OKEN Scanner

1723 **SEPIK MIJLOCIU** (MIDDLE SEPIK, NDU-KWOMA), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*. *Papua-Noua Guinee* (cursul mijlociu al rîului Sepik); 73 910 vorb. 12 l., în LL 9: abelam, boiken, gawanga, iatmül, kwoma, manambu, namie, sawos, seim.

4 puncte de articulare la consoane: labiale, dentale, palatale, velare. Puţine foneme vocalice — adesea numai 3 (iatmül* *i, ə, a*; manambu* *i, a, ā*), dar kwoma* — 7. Sufixele predomină asupra prefixelor. În majoritatea cazurilor persoana subiectului este indicată la verb, în general prin sufixe. Dual la mărcile de persoană, distincţie masc.-fem. la pronume pers. 2 şi 3 sg. Pronumele personale de pers. 2 şi 3 dual identice sau asemănătoare ca formă. Verbe mediale, cu forme diferite, indicînd identitatea sau non-~ subiectelor. Negaţia la verbe se exprimă printr-o particulă prepusă.

1724 **SEPIK SUPERIOR** (UPPER SEPIK), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*. *Papua-Noua Guinee* (cursul superior al rîului Sepik), eventual şi *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 12 800 vorb. 15 l., în LL 3: abau, iwam, mehek.

De obicei 3 puncte de articulare la consoane: labiale, dentale, velare; 6—8 foneme vocale (abau* numai 5). Preponderenţă netă a sufixelor asupra prefixelor. În mai multe l. persoana subiectului este marcată la verb prin sufixe. Dual la mărcile de persoană. 6—9 clase nominale în unele l. Sistem cu 2 genuri general prezent. Verbe mediale cu forme diferite indicînd identitatea şi non-~subiectelor. Distincţie masc.-fem. la pronumele de pers. 3 sg. Pronumele de pers. 2 şi 3 non-sg. identice în cele mai multe l. Verbul „a merge" folosit sporadic la formarea viitorului. Negaţia la verbe indicată printr-un prefix sau o particulă prepusă.

1725 **SERE** (CHERE, SERRE, SHAIRE, SHERE, SHERI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*, considerat fie d. al l. ndogo*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. ubangian* (MC). *Sudan;* 3 500 vorb.

Substantivul se deosebeşte de verb prin topică.

1726 **SERER** (SERÈRE, SERER-SIN, SERRER), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegaloguineez* (MC). *Senegal, Gambia;* 300 000 vorb.

Pentru formarea pl. se folosesc particule prepuse: *fu* (diminutive), *a*. Pentru numeralul ordinal se întrebuinţează o formă denominativă (*tadik* „3", *tad-kand-er* „care face 3" = „al treilea").

D.: *dyégu ème, fadyut-palmerin, ndoute, nyominka, segum.*

1727 **SGAW** (KAYIN, PGHA K'NYAN, SGÂ), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. karen* sau d. al l. karen*. *Birmania;* 850 750—1 mil. vorb. (surse diferite).

5 tonuri.

D.: *mawnepgha, sgaw, din Bassein, din Moulmein.*

Foarte multe împrumuturi din birmană*. Scriere imitată după cea birmană, creată de misionari în sec. 19 (tonurile marcate prin semne speciale aşezate în rînd după silaba respectivă) — aceeaşi şi pentru l. pho*.

1728 **SHA** (CHAN, NGIO, SHAN, TĂIÑAI, THAI-IAI, THAI YAI), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Birmania, R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan), *Thailanda* (NV); 2 mil. vorb. După unele păreri d. al l. *chuang* împreună cu nung*. *Chan* este numele dat de birmani.

5 tonuri.

D.: *de N, de S.*

Influenţă birmană*. Cuvinte din pāli* (polisilabice).

1729 **SHAKO** (DIZU, SCIACCO, (TS)CHAKO), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 23 000 vorb.?

1730 **kiSHAMBALA** (SAMBA(L)A, SAMBARA, S(C)HANBALA, kiSHAMBAA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 130 000 vorb.

Sistem cu 2 tonuri. Ca şi shona*, are sistem tonal cu dubla folosire a unui morfotonem înalt: pe silaba de care aparţine structural şi pe silaba următoare.

1731 **SHANJO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 7 900—8 000 vorb. (surse diferite).

1732 **SHATT**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 9 000 vorb.

1733 **SHERPĀ**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal* (NE); 70 000 vorb. împreună cu bhote* — reciproc inteligibile (l. distincte sau aceeaşi l.).

1734 **SHILLUK** (CHILOUK), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). Foarte apropiată de anuak*. *Sudan;* 110 000 vorb.

Pentru pl. se foloseşte sufixul *-i* (*kal* „gard de mărăcini", pl. *kali*), care modifică tonul şi uneori vocala din radical (*gham* „coapsă", pl. *ghāmi*). Numeralul *anidek* „8" este format din *abid* „5" şi *dek* „3". Genuri cu afix: *ña* „copil", *ña-l* „băiat, *ña-n* „fată". Flexiune internă: alternanţe consonantice pentru marcarea incoativului la verbe.

1735 **SHIŅA** (~-KHŌWĀR, ŞIŅĀ, ŞINA, ŠIŅA) **1.** l. din fam. indo-europeană*, ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic*. *Afganistan, Pakistan, India* (Jammu-Kashmir); 100 000 vorb.

Nazalitate fonologică la vocale; opoziţie de aspiraţie la oclusivele surde; consoane retroflexe; opoziţie *n/ŋ*.

D.: *astôri, brôkpa, din Drās, čilāsi (chilāsi), dah, gilgili, gurēzi, hanū, shinā.*

Cuvinte din S. în l. burushaski*.

2. gr. de l. din fam. indo-europeană*, ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic*. 3 l., în LL 2: *ḍumāki*, phalura*, shina* 1.

1736 **SHINASHA** (BWORO, SCINASCIA, SHAT, ZET), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia;* 4 000 vorb.

1737 **SHONA** (SWINA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Mozambic, Zambia, Zimbabwe;* 1 mil. — 3 mil. vorb. (surse diferite).

L. comună supradialectală creată în 1931. La începutul secolului nostru existau mai multe d. care se repartizau în 6 grupe: *korekore, zezuru, karanga, manyika, ndau* și *kalanga;* 5 dintre ele au fost transcrise de misionari și *Noul Testament* a fost tradus în 4 dintre ele. Întrucît tipărirea în 5 i. diferite a diverselor texte ar fi însemnat un efort financiar prea mare, Clement Doke a propus în 1929 crearea unei l. comune, care să țină seama de fapte de natură diversă: lingvistică comparată, aspecte sociale și demografice. A fost stabilită o gramatică unificată, bazată în special pe d. *karanga* și *zezuru*. Cea mai mare parte a vocabularului a fost luată din 4 d. S-a introdus un nou sistem ortografic, îmbunătățit (s-au propus 5 noi litere pentru a nota distincții fonologice neglijate în trecut). Numeroase opere au fost publicate în această l. comună. În prezent se folosește în administrație, școală, presă și emisiuni radiofonice.

Are, la fel ca kiShambala*, un sistem tonal cu repetiție (dubla repetare a unui morfoton cu tonem înalt: pe silaba de care aparține structural și pe silaba următoare). Clasă de verbe incoative folosite adesea la forme de trecut cu valoare de prezent. Numeroase derivate, compuse și formații noi prin reduplicare. Verbele denominative sînt rare. Indispensabile în exprimarea literară sînt ideofonele. Uneori ideofonele au caracteristici fonetice și prozodice care nu se întîlnesc la alte părți de vorbire: *piriβiri* „de roșeață" (cu accentul pe inițială), *ṣiii* „de întuneric" (cu vocala lungită peste normal). Unele ideofone sînt derivate de la verbe: *rimeyi* „a urla cu grijă" < *-rima* „a plivi, a săpa"; alteori există substantive și verbe derivate de la ideofone: *-mhara* „a se agăța" < *mha* „în mod agățător". Ideofonele pot fi întrebuințate singure și pot funcționa ca predicat: *mukomana da i akeli* „băiatul a răspuns și a spus".

Pentru *karanga*, unul dintre d. care stau la baza S., există cea mai veche mărturie istorică cu privire la o l. africană (navigatori portughezi vorbesc despre el în 1506).

1738 **SHOSHONI** (SCHOS(C)HONE, SHOSHONE(E), SHOSHONIE, SNAKE, TOSAWIHI, WIHÍNASHT), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. numic-plateau-shoshonean. *S.U.A.* (California, Nevada, Idaho, Oregon, Wyoming, Utah); 5 000 vorb.

12 vocale, 12 consoane, 2 semiconsoane. Distinge dualitatea sau pluralitatea exclusivă și inclusivă la pers. 1.

D.: *comanche (camanche, ca-mán-chee, comanch, koman(ts)che, allebonne, hietan, jetan, llanero, meco, mäumic, nüma, paduca), gosiute (gossiute, kusiuta), panamint (ke-at, koso), wind River.*

1739 **ekiSHU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 65 0000 vorb.

D. vorbit de femei *shukaali.*

1740 **uruSHUBI** (SINJA, SUBI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 74 000 vorb.

1741 **SHUSWAP** (AHTENA, ATNA, SHOOSWA(A)P, SHUSHWAPUMSH), l. amerindiană din fam. salish*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000—2 000 vorb.

1742 **SHWAI** (CHOUAÏ, LUDUMIR, SHUWAY), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan;* 2 800 vorb.

1743 **SIANE**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 15 336 vorb. (1960).

În d. *komunku* 5 vocale, 11 (12) consoane (oclusivele sonore — prenazalizate), 2 semiconsoane. 2 tonuri: înalt, jos. Structura silabică (C)V.

D.: *komunku (komo(ng)gu), koreipa (koreța), ono (~-ketu), ramfau (lambau).*

1744 **SIBIL**, l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee;* peste 3 000 vorb.

1745 **SIBO** (MANCIURIANĂ COLOCVIALĂ), l. din fam. altaică*, ram. tungusă*. *R. P. Chineză* (prov. Hsin-chiang); 20 000 vorb. D. al l. manciuriene* sau l. descendentă din ea.

Scriere verticală asemănătoare cu cea manciuriană.

1746 **SIDAMO** (SIDAM(INY)A, SIDAMONYA), grupare de i. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia* (SV); 4 mil. vorb. Numele este dat de vorb. l. galla*, vecinii domeniului S. Insuficienta cercetare a regiunii, ca și amestecul de denumiri indigene, abisiniene* și galla, fac dificilă enumerarea exactă a i. care aparțin acestei grupări.

1747 **SIERRA POPOLUCA** (POPULUCA, POPULUCO DE PUEBLO), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Veracruz, Puebla, Oaxaca); 10 000—12 000 vorb.

1748 **SIMAA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 9 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

1749 **SIMBARI**, l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000 vorb.

1750 **SIMEKU**, l. papua* sau d. al l. nasioi*, *stock* nasioi-nagovisi-siwai-buin*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 1 011 vorb.

1751 **SIMI** (SEMA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 28 000—40 000 vorb. D.: *kezhama (keźama), simi, sopvoma (mão naga).*

1752 **SINDHI**, l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. *Pakistan* (S), *India* (Gujarat, Rajasthan); 5 mil.—8 mil. vorb. (surse diferite). Recunoscută din 1967 ca a 15-a l. regională oficială din India.

6—10 foneme vocale (descrise diferit). Nazalizare fonologică a vocalelor. 40 consoane. Proliferare a oclusivelor (opoziţii non-aspirat/aspirat atît la surde cît şi la sonore, dental/retroflex, explosiv-implosiv (recursiv, ingresiv — consoane notate *g̱, j̱, ḍ̱, ḇ*, la care aerul este inspirat în loc să fie expirat, provenite din sonore geminate), 5 consoane nazale *(m, ṉ, ṉ, ñ, ŋ)*, 1 semiconsoană *(y)*. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. (cu subd.): *kachhi (kachch(h)i), lāṛi, lāsi, macharia, sirāiki, thareli, vicholi (hindi central)* — baza l. standard.

Literatură săracă din sec. 17—18. Influenţă arabă* şi persană* ca urmare a răspîndirii religiei musulmane din sec. 8 şi a folosirii pînă în 1843 a l. persane ca l. a administraţiei şi învăţămîntului (aceste împrumuturi reprezintă o proporţie asemănătoare cu cea a elementelor romanice* în engleză*). Alte împrumuturi din urdu*-hindi*, sanscrită*, engleză, portugheză*. Evoluţie diferită în Pakistan şi India (populaţii strămutate). În varianta indiană, influenţată de hindi, sunetele împrumutate din persană şi arabă îşi pierd caracterul distinctiv (au dispărut din vorbirea tinerei generaţii); folosirea sufixelor pronominale — abandonată; prefixe şi sufixe, împrumuturi lexicale (au dus la apariţia a numeroase omonime, sinonime, dublete etimologice) şi calcuri (compuse traduse) din hindi.

Pînă la mijlocul sec. 19 s-au folosit diferite forme ale scrierilor *devanāgarī* şi *luṇḍā* (care nu reprezintă vocalele): *khudāwādi, khuwājiko, lāṛāi, mamaṇiko, rājāi, sākhrū, sewhaṇi, bhābhirā, shikārpuri, tāṛāi, thattai, wāngāi*, caractere persano-arabe modificate şi caractere *gurmukhi*. Ulterior s-a adoptat oficial alfabetul arab, cu 52 litere în loc de 29; anumite litere au primit semne diacritice (puncte deasupra) pentru a reda unele din sunetele proprii l. S. Continuă să se folosească şi scrierile *devanāgarī* (în special în India), *gurmukhi* şi *luṇḍā* în scopuri comerciale, religioase şi personale şi chiar în învăţămînt.

1753 **SINGHALEZĂ** (CINGALESE, CINGHALAIS, SINHALESE), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. *Sri Lanka* (C., SV); 7 mil.—9 mil. vorb. (surse diferite). L. maternă pentru peste 70% din populaţie şi l. secundă. L. oficială din 1956 alături de engleză* şi — regional — tamil*. Denumită după numele sanscrit* al Ceylonului.

7 vocale cu perechi lungi. Nu are foneme vocale nazale, nici combinaţii de vocale (ca l. dravidiene*). 31 (33) consoane. Opoziţie apical/retroflex numai la oclusive. Nu are opoziţie non-aspirat/aspirat, nici opoziţie de sonoritate la oclusive după nazale (asemănare cu l. tamil* şi malayalam*). 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

L. de predare în învăţămîntul de toate gradele. Literatură bogată. L. literară (cea „pură" este numită *elu*) — net distinctă de cea colocvială *(sinhala)* — diferenţe în fonetică (l. scrisă e citită diferit de cea vorbită) şi structura gramaticală. Deosebiri între l. poeziei şi a prozei în fonetică/grafie şi gramatică. Încercări actuale de apropiere a l. scrise de cea vorbită. *Vedda (bed(d)a, vaedda, veda, veddah, veddha, wed(d)a, weddo)* — i. pe cale de dispariţie — a fost considerat d. al l. S. vorbite sau l. din acelaşi subgr. cu S. şi maldiviana*, influenţat de S. (după unii l. creolă rezultată din contactul între *vedda* veche şi S.). Diferenţe de forme şi accent *(vedda* nu e inteligibilă pentru vorb. de S.). *Vedda* şi S. au unele cuvinte comune de origine neprecizată (nici indice, nici dravidiene). 3 d. „secrete": *goyi basava* (termeni speciali pentru a evita cuvintele care ar putea prejudicia recolta de orez), *kall-basava* (limbaj analog al vînătorilor), *rodiya* (limbaj pe cale de dispariţie al unei caste inferioare, folosind cuvinte ne-S. în structuri S.).

Atestată neîntrerupt începînd cu inscripţiile din sec. 3 î.e.n. L. adusă din India (de NE sau/şi de NV) prin sec. 6—5 î.e.n. — evoluţie independentă. În ciuda influenţelor diverse şi-a păstrat caracterul fundamental indic. Cristalizată mai devreme decît celelalte l. indice (sec. 9—10). Substrat probabil austric*. Influenţată de l. dravidiene care o separă de celelalte l. indice (în lexic şi structura gramaticală — de ex. în folosirea participiilor „relative"), de l. pāli* (în vocabular şi structură), sanscrită, portugheză*, olandeză*, engleză (cuvinte şi expresii).

Alfabet cu litere rotunjite derivat din scrierea indică *brāhmī;* unele simboluri superflue sau care notează nivelul subfonologic.

Din S. provin unii termeni ca *beri-beri* sau *turmalină*, pătrunşi şi în română*.

Scanned with OKEN Scanner

1754 **SINO-TIBETANĂ** (CHINO-TIBETANĂ), fam. de l. *Asia* (C., SE); 600 mil.—760 mil. vorb. A 2-a fam. de l. din lume ca număr de vorb. după indo-europeană*. Cea mai importantă fam. de l. din Asia. Peste 300 l. (multe puţin cunoscute). Cele mai importante l.: chineză, birmană, tibetană, thai, laoţiană. Ram.: chineză *(sinitică)*, kam-tai*, miao-yao* (reunite în trecut în ram. *tai-chineză*, *chino-siameză* sau *sinitică)* şi tibeto-birmană* (sau *tibeto-karen*, în care gr. karen* este coordonat şi nu subordonat gr. tibeto-birman). Ram. kam-tai inclusă de alţi autori în fam. austro-tai*, iar ram. miao-yao în fam. austro-asiatică* sau austro-tai. Fam. **S.-T.** ar putea face parte dintr-un *phylum* austric* împreună cu l. austro-asiatice şi austro-tai. S-au sugerat şi apropieri cu fam. de l. amerindiene athapascan-eyak* din America de Nord.

Majoritatea — l. tonale, ca unele l. negro-africane (tonurile disting cuvinte), l. monosilabice izolante. Alternanţe vocalice şi consonantice (la consoanele iniţiale). Unele l. evită grupurile consonantice.

1755 **SIOUAN 1.** fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-siouan*. *S.U.A.;* 25 000 vorb. 10 l., în LL 5. Mai importantă: dakota*.

2. MACRO-SIOUAN, *phylum* ce cuprinde 3 fam. *(cadoan* — 4 l., irocheză* şi siouan* 1.).

1756 **iSIRA** (iCHIRA, iSHIRA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon;* 17 000 vorb.

1757 **SIRIACĂ** (SYRIAQUE, VECHE SIRIANĂ), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*, folosită astăzi numai ca l. liturgică de maroniţii catolici, de catolicii sirieni, de iacobiţii sirieni, de nestorieni şi alte biserici. Numele e luat din greacă* şi continuă vechiul nume al Asiriei.

Are la bază d. arameic* din Edessa, oraş din N Mesopotamiei (azi Urfu, Turcia), centrul intelectual al Orientului creştin din sec. 2. A fost singura l. literară creştină importantă de la Mediterană pînă în Persia (după greacă, cea mai importantă l. a Imperiului roman de răsărit). Cel mai însemnat monument literar în S. este traducerea integrală a *Bibliei* şi a celor 4 *Evanghelii* (sec. 10). Lucrări istorice şi teologice, traduceri filozofice (prin această l. au cunoscut arabii, pînă la sfîrşitul sec. 7, filozofia greacă). Din sec. 8 nu mai era vorbită de creştinii din Orient, care au adoptat araba*. Unii scriitori siriaci scriu (sec. 10—13) în S. şi în arabă. După sec. 13 S. nu mai dă opere literare şi rămîne l. de cult creştin la nestorieni şi iacobiţi. Nestorienii, stabiliţi după schisma din sec. 5 la Nisibe, s-au răspîndit pînă în China (sec. 8 inscripţii bilingve la Si Ngan Fou).

Scrierea S. derivă din alfabetul arameic, dar are caractere de scriere cursivă, în care cea mai mare parte a literelor sînt legate în interiorul cuvintelor. S. se citeşte de la dreapta la stînga. Această scriere, numită *estrang(h)elo*, foloseşte unele semne pentru a distinge anumite categorii de cuvinte. Nestorienii au folosit o formă modificată de *estrang(h)elo* (începînd din sec. 8), cu un sistem de notare a vocalei deasupra şi dedesubtul rîndului, iar iacobiţii (sec. 7—8) au adăugat vocale greceşti. Astăzi circulă toate cele 3 feluri de scriere: *estrang(h)elo, iacobită* şi *nestoriană*. Scrierea S. numită *karşuni* a servit, cu unele adăugiri, la notarea arabei din teritoriul aramean.

1758 **SIRIONÓ** (CHORI), l. amerindiană din fam. tupí*. *Bolivia* (E); 5 000 vorb.

11 vocale (5 nazale), 14 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *curungua, jande, nyeoze-nee, tirinie.*

1759 **SISALA** (ISALA, (H)ISSALA, SISAI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Volta Superioară;* 42 000—62 000 vorb.

Armonie vocalică. 2 tonuri.

1760 **SITI(GO)** (KIRA, KONOSARA, PAXALA, SITIO, VAGALA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Coasta de Fildeş;* 10 000 vorb.

1761 **SIWAI** (MOTUNA), l. papua* din *stock* nasioi-nagovisi-siwai-buin*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 5 580 vorb.

Sistem de gen care se răsfrînge şi asupra adjectivelor, posesivelor şi, într-o anumită măsură, a verbelor, şi se încrucişează cu clasele de numerale, ca în buin*.

D. (sub-l.): eventual *baitsi (sigisigero).*

1762 **SIYIN** (S(H)IYANG, SHI-ZANG, SIZANG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 3 000 vorb.

1763 **SÎRBO-CROATĂ,** l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. meridional. *R.S.F. Iugoslavia, R. S. România, S.U.A., Austria, Italia, Turcia, R. P. Ungară;* 20,5 mil. vorb. (17 mil. l. maternă). L. oficială în R.S.F. Iugoslavia.

2 africate de tipul *č*: una dură şi una moale, la fel ca în polonă*. Adesea *r* cu valoare vocalică: *prst* „deget", *vrt* „grădină", *krv* „grăsime". Consoanele au tendinţa de a fi aproape toate dure, la fel ca în bulgară*. Intercalarea mecanică a unui *a* eufonic în grupurile consonantice: *dèvojka* „fată", gen. pl. *dèvojaka.* Alternanţa *l*/zero: *òrao* „vultur" — *orla* „a(l) vulturului" (*l* dispărut la nom. sg. reapare în poziţie nefinală la cazurile oblice). Accent muzical la fel ca slovena*; nu poate fi pe ultima silabă în cuvintele polisilabice. Adjec-

tivele au 2 forme: definită şi nedefinită, spre deosebire de celelalte l. slave. Adjectivele nedefinite se folosesc cînd sintagma se referă la un obiect necunoscut sau indiferent. Formele de comparativ şi superlativ se declină ca adjectivul definit. Demonstrativele au 3 grade: de apropiere, depărtare medie şi depărtare mai mare, ca în latină*. Ca în bulgară*, forme lungi şi scurte de pronume personal, dar fără întrebuinţarea lor pleonastică.

3 gr. de d. denumite după forma pronumelui interogativ „ce": *kajkavian (kaj)* — Croaţia, *čakavian (ča)* — V şi în insulele Dalmaţiei, *štokavian (što)* — C. şi E. D. de tranziţie *ščakavian* rezultat din suprapunerea d. *štokavian* şi *čakavian*. Există o stratificare supradialectală cu 3 zone în funcţie de dezvoltarea vocalei sl. com. *ě* („jat"): *ikavian* (NV), *jekavian* (V, S, C.), *ekavian* (E). Ca l. standard se folosesc 2 variante: *jekaviană* (V) şi *ekaviană* (E): *rijeka* „rîu", *vjetar* „vînt", *rječnik* „dicţionar" (în *jekaviană*), respectiv *reka, vetar, rečnik (ekaviană)*.

Gr. sl. com. *tj, dj* devin *ć, đ*, iar *ŭ, ĭ* devin *a (dan)*. În sec. 14 s-a produs o deplasare a accentului de pe ultima silabă pe temă: *travá* „iarbă" ▷ *tráva*. Păstrează bine structura sl. com., mai ales în flexiunea pronumelui. Aoristul şi imperfectul sînt folosite regulat în E şi, restrîns, în V. Numeralul „1000" împrumutat din greacă, la fel ca în bulgară şi macedoneană* *(xiljada)*; în Croaţia se păstrează forma veche slavă *(tïsuća)*. A păstrat foarte bine lexicul moştenit din sl. com. Împrumuturi mai vechi din latină şi greacă*; ulterior din dalmată* şi italiană* (din l. standard şi din d. *veneţian*), germană* (mai ales în varianta croată), turcă* (numeroase în sec. 15—19 mai ales în varianta sîrbă), maghiară* (mai ales în croată), albaneză* (puţine în l. standard, dar multe în argou). Termeni de cultură din l. apusene prin intermediar italian şi german. Istoria l. S.-C. are 3 epoci: *veche* (sec. 9—13), *medie* (sec. 14—18) şi *modernă* (sec. 19—). Cele mai vechi texte — din sec. 12. Sîrbo-croaţii au format la început un grup unic care s-a instalat, începînd din sec. 6, de ambele părţi ale graniţei dintre Imperiul roman de apus şi de răsărit. Datorită unor condiţii culturale (trecerea la catolicism a croaţilor şi la ortodoxism a sîrbilor) şi politice (Croaţia a făcut parte din Imperiul habsburgic, iar Serbia din Imperiul otoman) s-au format din evul mediu 2 variante cu scrieri diferite. Fiecare variantă are istoria ei, mai complicată în cazul croatei. În Croaţia au fost în uz 2 forme de l. scrisă: latina* (în oraşele de coastă) şi slavona* croată, începînd din sec. 10 (scriere *glagolitică*). În slavona croată exista literatură religioasă şi laică. Scrierea glagolitică se menţine pînă în sec. 19. În sec. 14—15 se dezvoltă o formă a d. *čakavian*, independent de slavonă, ca variantă a l. scrise, care devine din sec. 15 baza l. literare. Situaţia din Serbia mai puţin complicată. În sec. 12—14 se dezvoltă o literatură originală şi de traduceri în slavona sîrbă (cea mai importantă operă laică este codificarea legilor de către Duşan: *Zakonik Cara Dušan*). După pierderea independenţei (1389), cîteva sec. numai copii ale operelor anterioare. Sîrbii refugiaţi în Ungaria (Vojvodina) au folosit slavona rusă pînă în sec. 18. Din sec. 19 literatură scrisă pe bază *štokaviană*, cu încercări de apropiere a l. scrise de l. populară (D. Obradović). Codificarea l. scrise se face prin dicţionarul lui Vuk Karadžić. În 1830 reprezentanţii celor 2 variante (sîrbă şi croată) au căzut de acord asupra unei baze comune *štokaviano-ekaviană*. Mai tîrziu pe teritoriul Croaţiei s-a impus varianta standard pe o bază *jekaviană*. În Croaţia mişcare puristă împotriva împrumuturilor lexicale.

Alfabete diferite: *chirilic* (sîrbă) şi *latin* (croată). Alfabetul chirilic al sîrbei se deosebeşte de cel rusesc: lipsesc 6 litere, dar există alte 6 caracteristice (*j* = *i*, Ц = *ǧ*, Љ = *l* muiat, Њ = *n* muiat, *ћ* = *č* moale, *ђ* = *dǧ* moale). Alfabetul croat are pentru fiecare semn din sîrbă o literă corespunzătoare: *ž* (*nož* „cuţit"), *č* (*čovjek* „om"), *š* (*šešir* „pălărie"), *c* = sîrb. Ц se pronunţă *ţ* (*cipela* „gheaţă"), *dž* = sîrb. Џ (*džep* „buzunar"), *ć* = sîrb. *ћ* se pronunţă *č* moale (*svijeća* „luminare"), *đ* = sîrb. *ђ* (*đavo* „drac"). Corespondentele croate ale sîrb. Љ, Њ sînt *lj, nj*. Accentele (ˋ scurt ascendent, ˆ scurt descendent, ´ lung ascendent, ˆ lung descendent) se marchează numai în operele ştiinţifice, manuale şi dicţionare: *rúka* „mînă" (nom.), *rûku* „mînă" (acuz.), *sèlo* „sat", *sȅla* „sate".

Din S.-C. s-a răspîndit, prin germană, termenul *vampir*, de la care s-a format şi *vampă* (în engleză*). Prin S.-C. au pătruns în română* unele cuvinte turceşti* *(bostan, bumbac, dud, mosor, ortac, podrum, tolbă, zambilă)*.

1764 **SKO**, fam. de l. sau l. papua*, probabil din *phylum* Torricelli* (după alte părere din *phylum papua de N*). *Papua-Noua Guinee, Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 350—3 550 vorb. (surse diferite). 4 l. sau d., în LL 3: sangke, vanimo, wutong.

Par a avea tonuri cu funcţie semantică şi morfologică. Sînt l. prefixale. Au 2 genuri. Obiectul este indicat la verb, care suferă şi importante modificări morfofonetice ale radicalului. În S. propriu-zisă 9 vocale cu perechi nazale, 11 consoane, 2 semiconsoane, 3 tonuri (ascendent, înalt descendent, mediu descendent), structura silabică (C)V(C), topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Scanned with OKEN Scanner

1765 **SLAVĂ**, fam. de l. indo-europene*. *Europa* (E, C.). 13 l., toate în LL. Termenul *slav(e)an, slov(ean)* corespunde unei rădăcini care se regăseşte în multe nume de popoare sau de locuri şi însemna „vorbire" sau „glorie". El desemna la început cîteva triburi indo-europene al căror teritoriu primitiv era situat la N de Carpaţi, în bazinul Bugului de V şi Niprului. Ulterior s-au răspîndit spre V şi S. 3 gr., cu particularităţi distincte: *oriental* (rusă*, ucraineană*, bielorusă*), *occidental* (polonă*, cehă*, slovacă*, sorabă*, polabă*, cașubă*) şi *meridional* (bulgară*, sîrbo-croată*, macedoneană*, slovenă*). În comparaţie cu l. romanice* şi germanice*, l. S. (cu excepţia bulgarei şi macedonenei) au un caracter mai unitar şi mai conservator (sînt mai apropiate de indo-europeană).

L. S. moderne provin dintr-o fază *slavă comună* care se pare că a fost vorbită în primele sec. ale e.n. Nu există nici un document din această fază, dar ea a fost reconstituită plecînd de la slava veche*. S. comună a fost l. *satem* (are *s* şi *z* acolo unde indo-europeana avea oclusive palatale). A pierdut aspiraţia şi a păstrat distincţia clară între consoanele surde şi sonore. Specifică este distincţia între vocalele anterioare şi posterioare, cu adaptări reciproce între vocală şi consoană, care au dus la opoziţia între silabe moi şi dure. Vocalele scurte *i, u* s-au transformat în vocale foarte scurte numite *ieruri*, după numele literelor chirilice cu care erau notate (ъ = ierul mare, care nota vocala < *ŭ*, şi ь = ierul mic, care nota vocala < *ĭ*). Eliminare treptată a silabei închise prin dispariţia consoanei finale şi pe alte căi (metateze, monoftongări de diftongi, epenteze vocalice). Înlocuirea distincţiei de cantitate vocalică prin alta de calitate vocalică şi apariţia unui nou sistem de cantitate în combinaţie cu tonul în unele l. S. S. *comună* a păstrat bine sistemul cazual indo-european (bulgara şi macedoneana l-au pierdut însă). Verbul a pierdut diatezele şi modurile din indo-europeană, păstrînd numai forme pentru 2 timpuri de trecut (imperfect şi aorist), prezent, imperativ şi 5 participii (2 pasive şi 3 active). Cea mai importantă inovaţie este apariţia aspectului, trăsătura fundamentală a S. Multe cuvinte din S. comună sînt indo-europene, o parte sînt balto-slave. Împrumuturi vechi din iraniană*, *veche* germanică*. În l. S. moderne influenţe locale mai recente. Calcuri după greacă* (în E) şi latină* (în V), care au servit ca modele pentru o nouă terminologie S. Împrumuturi interslave. Scrierea este chirilică în grupul oriental şi parţial în cel meridional şi latină în grupul occidental şi paţial în cel meridional.

1766 **SLAVĂ VECHE** (PALEOSLAVĂ), l. indo-europeană* dispărută, fam. slavă*. Prima fixare în scris a unui i. slav şi anume a slavei din Macedonia cu prilejul traducerii de către Chiril şi Metodie a unor texte religioase din greacă*. În reconstrucţia slavei *comune* S.V. este folosită ca primă sursă, alături de l. slave moderne. Nu trebuie confundată cu slavona*, mai bine-zis slavonele, care sînt variante locale ulterioare. Alfabet *glagolitic*, bazat pe alfabetul grecesc cu minuscule, şi *chirilic*, bazat pe alfabetul grecesc cu majuscule. Texte importante în glagolitic (*Codex Marianus*, sec. 9—11) şi chirilic (*Codex Suprasliensis*, sec. 11 şi *Savvina Kniga*, sec. 11). Prin intermediul S.V. au pătruns în română* numeroase cuvinte greceşti, ebraice* ş.a.: *amin, gheenă, cămilă, chilie, chivot, ctrjă, corabie, crai, rai, satana, tălmaci.*

1767 **SLAVONĂ**, l. indo-europeană* dispărută, fam. slavă*. L. de cultură în ţările de limbă slavă, în ţările române şi, parţial, în ţările baltice, provenită din slava veche* adaptată la particularităţile l. din ţările respective (de ex. S. din ţările române, cu 2 variante, una *moldovenească* de redacţie *ucraineană* şi una *munteneasca* — cu 2 subgr., una de redacţie *medio-bulgară* şi alta de redacţie *sîrbă*, conţine numeroase cuvinte şi nume proprii româneşti*). A început să fie folosită din sec. 11. A jucat rolul latinei* *medievale* din occidentul Europei.

1768 **SLOVACĂ** (SLOVENSKÝ), l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. occidental. *R. S. Cehoslovacă, R. P. Ungară, R. P. Polonă, U.R.S.S., R.S.F. Iugoslavia, R. S. România, S.U.A., Canada;* 4—4,5 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială alături de cehă* în R. S. Cehoslovacă.

Cantitatea vocalică şi consonantică au valoare fonologică, la fel ca în cehă. Are vocala deschisă *ä* (*päť* „5", cf. ceh. *pět*). Nu are *ř* din cehă, dar are *ľ* păstrat (*strieľať* „a împuşca" — ceh. *střílet*); *dz, dž* (= *ǧ*) sînt foneme independente. Nu are o serie de alternanţe consonantice existente în cehă: *veľký-veľki* „mare-mari" (cf. ceh. *velcí* pl.), *ruka-ruki* „mînă-mîini" (cf. ceh. *ruce* pl.). Accent fix pe prima silabă, ca în cehă. Pers. 1 sg. la toate verbele are desinenţa *-m*.

3 gr. de d.: *de V* (graiuri S. propriu-zise şi *moravo-slovace*, ce se apropie de cehă), *centrale* şi *de E* (accent pe penultima silabă sub influenţa polonei*).

S. ocupă o poziţie centrală între l. slave: se apropie de gr. meridional (mai ales de slovenă*) şi de cel oriental şi aparţine gr. occidental (are multe asemănări cu ceha). În fonetică mai conservatoare decît ceha. Fondul lexical de bază, moştenit din slava comună, corespunde de multe ori celui din cehă. Formaţii proprii inexistente în cehă arată o dezvoltare de sine stătătoare a S. În plus, deosebiri între S. şi cehă şi datorită influenţelor străine: împrumuturi germane* în cehă din *Mitteldeutsch*, iar în S. din *Hochdeutsch*, folosită în oraşele din Slovacia şi Ungaria (N). S. are numeroase cuvinte latine* pătrunse prin maghiară*. Graiurile S. au multe cuvinte maghiare, din care unele au pătruns şi în l. literară. Împrumuturi din polonă, cu rol mare în l. scrisă modernă. Cele mai vechi texte: din sec. 16 (S. din Boemia). Din sec. 17 *Biblia* protestanţilor. După Contrareformă S. pierde din importanţă. În sec. 17 se scriu documente şi scrisori în cehă cu nuanţă S. În acelaşi secol primul text literar (o culegere de proverbe, 1678). În sec. 18 S. este concurată de celelalte l. literare scrise: maghiara şi germana. Se dezvoltă ca l. literară modernă abia în sec. 20, pe baza d. *central*.

Alfabet latin similar cu cel al cehei. Ortografia stabilită de A. Bernolák (1787), iar definitiv de L. Štur (1843); nu are *ě*, *ř*, *ů* din cehă, dar are în schimb *ä* (*mäso* „carne"), *ô* (*nôž* „cuţit") şi *ľ* (*učiteľ* „profesor").

1769 **SLOVENĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. meridional. *R.S.F. Iugoslavia* (mai ales R. S. Slovenia), *Austria* (S), *Italia* (NE), *S.U.A.*, *Australia;* 1,5 mil.—1,8 mil. vorb. (surse diferite).

7 vocale lungi şi *r* silabic (numai sub accent) şi 6 vocale scurte (în silabă accentuată şi neaccentuată). Dual la nume şi verb.

Mare fărîmiţare dialectală: 7 gr. constituite din 46 subtipuri. Pronunţarea standard reprezintă un compromis între d. din Kraina inferioară, care ocupă cea mai mare arie, şi cel din Kraina superioară (reg. Ljubljana). Universitate cu l. de predare S. (Ljubljana).

Păstrează trăsături arhaice în fonetică (accentul muzical din indo-europeană, la fel ca sîrbo-croata*) şi în morfologie (dualul în declinare, ca soraba*, infinitivul şi supinul, ca cehă*). Ocupă o poziţie intermediară între sîrbo-croată şi cehă, fiind cea mai occidentală l. slavă din gr. meridional. Cuvinte din slavă *comună*, împrumuturi romanice* şi multe elemente germane*, ultimele datorită unor colonizări cu germani încă din sec. 12. În afară de lexic, influenţa germană s-a manifestat şi în fonetică, sintaxă şi formarea cuvintelor. Din sec. 19 eforturi de înlocuire a cuvintelor germane prin creaţii proprii. Primul text (o spovedanie şi o rugăciune) din jurul anului 1000, primul document al unei l. slave ortografiat cu caractere latine*. Abia în sec. 15 mai apar fragmente de texte scrise pe foi de pergament. Reforma a dus la folosirea S. ca l. literară scrisă. Primele tipărituri: 1550 (catehism, abecedar), 1557—1560 *(Noul Testament)*. În 1584 prima gramatică ce realizează codificarea l. literare scrise. Contrareforma a oprit activitatea în S. Cărţile catolice preiau normele elaborate anterior. La baza l. literare moderne stă un d. ce continuă tradiţia din timpul Reformei, dar cu multe elemente din celelalte d.

Scriere cu alfabetul latin. Primele tipărituri, cu o ortografie arbitrară, i se datorează lui P. Trubar; tipăriturile lui G. Dulmatin (1557—1560) o îmbunătăţesc. În 1950 şi 1962 multe discuţii pentru ortografia şi pronunţarea S. Lipsesc din alfabetul folosit pentru S.: *q*, *w*, *x* şi *y*; *c* = *ţ* (*céna* „preţ"), *č* (*čŕn* „negru"), *š* = *ş* (*šóla* „şcoală"), *ž* = *j* (*življênje* „viaţă"), *j* = *i* (*ják* „puternic").

1770 **SO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 6 000 vorb.

1771 **heSO** (eSO, SOKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 6 000 vorb.

1772 **oluSOGA** (LUSOGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda;* 427 000—745 000 vorb. (surse diferite).

1773 **SOGDIANĂ** (SOGDISCH, SUGDĪK), l. indo-europeană* dispărută din ram. indo-iraniană*, gr. de l. iraniene* medii de E. L. vechii provincii Sogdiana. A fost l. internaţională în întreaga Asie Centrală (China, Mongolia, Tibet).

S-au păstrat texte din sec. 8—9 (unele datînd eventual chiar din sec. 4).

Diferenţe lingvistice între textele budhiste, creştine şi maniheiste — insuficient interpretate, de aceea structura gramaticală a S. nu a fost încă descrisă integral.

Diferite forme şi sisteme de scriere — siriac*, *estrang(h)elo* nestorian modificat (nu notau vocalele), S. propriu-zis: alfabet runiform (asemănător cu cel *vechi* scandinav*) de origine semitică*, împrumutat şi de o l. turcică* — *vechea uigură*.

Scanned with OKEN Scanner

L. yaghnobi* ar continua un d. S.

1774 **SOKORO**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. charian* (MC). *Ciad;* 4 000—8 000 vorb.

1775 **SOKTE**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 21 500 vorb.

1776 **chiSOLI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 13 000 vorb.

1777 **SOLON**, l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de N (NV), gr. evenki*. *U.R.S.S., R. P. Chineză;* 6 200—30 000 vorb. (surse diferite).

1778 **SOMALEZĂ** (SOMALI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Somalia, Kenya, Etiopia;* 1,6—5 mil. vorb. L. oficială în Somalia. Denumirea are la bază termenul *somali* „închis la ten".

18 vocale (9 lungi), 27 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri. Armonie vocalică: ultima vocală anteriorizată a rădăcinii dintr-o sintagmă afectează întreaga sintagmă. Articol postpus: *ninki, -ka, -ku* „omul acesta", „omul acela", „omul menționat". Legătură interesantă între exprimarea numărului și a genului; un substantiv fem. devine masc. la pl., iar un substantiv masc. devine fem. la pl.: *nin ki* „omul acesta" (*k-* este articolul masc.), *nag di* „femeia aceasta" (*d-* articolul fem.), pl. *nima-di* „oamenii aceștia", *naga-aha* „femeile acestea". Există și pl. masc. prin reduplicarea ultimei consoane și folosirea articolului masc. la 2 numere: *ged ki* „arborele", pl. *gedad ki.* Unele substantive au 2 forme de pl., una fem. și alta masc.: *nin* „om" — *nimo* (fem.), *niman* (masc.), Topica: substantiv-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Are variante dialectale, dar numai unele sînt studiate. D. cel mai răspîndit: *darod.*

Sistemul de scriere a S., combinație de alfabet arab* și latin*, rivalizează cu scrierea în alfabetul latin.

1779 **SOMBA** (SOMA, SOME, TAMBERMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Togo, Benin;* 45 000—72 000 vorb.

D.: *niende;* probabil yoabu*—l. diferită.

1780 **SOMRAI** ((SARA)SOUMRAY, SOMRE(I)), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. charian* (MC). *Republica Centrafricană;* 50 000 vorb.

1781 **luSONGE** (KALEBWE, KISONGE, LUBA DE NORD-EST, SONGI, YEMBE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 200 000 vorb.

D.: *bakwa-luntu, lwalu, mbala.* Folosită ca *lingua franca* sub numele de *kisonge universal.*

1782 **SONGHAI** (SONGAI, SONGHAY, SOR(HA)AI), l. din fam. nilo-saharianâ* care formează singură un gr. (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Mali, Niger, Volta Superioară, Benin, Nigeria;* 350 000—1 mil. vorb. (surse diferite). Folosită de emigranți în Ghana. Utilizată în emisiunile radiofonice.

Nu are nici clase nominale, nici gen gramatical. Prin simplitatea gramaticală se aseamănă cu engleza*. Verbul are un sufix cauzativ.

Influențe lexicale din arabă* și bambara*.

D.: *dendi, dyerma ((d)jerma, dyabarma), zaharma, zarna.*

A fost l. a unei populații numeroase, care a jucat un rol important în istoria Africii. A fost folosită ca *lingua franca* în epoca precolonială; a funcționat de timpuriu ca a 2-a l. pentru tuaregii bella și pentru arabii din Tombuktu.

Scriere cu alfabet arab.

1783 **SONGO** (NSONGO, SONGU), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, în relație certă cu kongo*, considerat fie d. al acestei l., fie l. înrudită. *Zair, Angola;* 15 000 vorb.

1784 **SONGOMENO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 30 000—40 000 vorb.

1785 **SONGOORA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 1 300 vorb.

1786 **SONINKE** (DYAKANKE, GADYAGA, MARKA, SARAKOLLÉ, SARAWULE, SEREKULE, TOUBAKAI, WAKORE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Senegal, Mali, Mauritania, Gambia, Volta Superioară;* 457 000—500 000 vorb. (surse diferite).

1787 **SORA** (SABARA, SAORA, SAVARA, SÖRÃ, SO:RA:), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda* de S. *India* (Orissa, Asam); 200 000—360 000 vorb. (unii bilingvi —vorbesc și telugu*).

Sistem de 9 vocale — include o serie posterioară nerotunjită, dar nu vocale lungi; 16 consoane, 1 semiconsoană (*y*). L. conservatoare prin faptul că păstrează un număr mai mare de foneme vocale distincte, dar mai puțin arhaică în trăsăturile prin care le opune. Nu are opoziția dental/retroflex. „Alternanță" caracteristică de forme libere bisilabice și de forme monosilabice combinate la nume.

Împrumuturi din oriya*.

A folosit (rar) scrierea oriya și telugu; tradiție ortografică latină*. Se pune problema adoptării scrierii oriya, care necesită adaptări. Periodice, traduceri ale *Bibliei.*

1788 **SORABĂ** (SÎRBĂ LUSACIANĂ, SORBĂ, VENDĂ), l. indo-europeană din fam. slavă*, gr. occidental *R. D. Germană* (reg. Cottbus și Bautzen); 50 000—150 000 vorb. (surse diferite). În 1952 introdusă în școli; l. facultativă în justiție și l. oficială regională. **Toți** vorb. sînt bilingvi.

Din punct de vedere tipologic ocupă o poziție intermediară între polonă* și cehă*: S.

inferioară se apropie de polonă (accentul pe penultima silabă, dezvoltarea sl. com. *ę* în *ě*: *jězyk* „limbă", păstrarea lui *g-*: *grib* „ciupercă"), iar S. *superioară* se apropie de cehă (accentul pe prima silabă, dezvoltarea sl. com. *ę* în *a*: *jazyk* și transformarea *g-* > *h-*: *hřib*). 2 gr. de d. menționate mai sus, care sînt și forme literare. Unii le consideră l. diferite.

Păstrează trăsături arhaice în morfologie (dualul și forma de imperfect și aorist în conjugare), la fel ca slovaca*. Împrumuturi lexicale timpurii din germană*. Multe cuvinte din germană, mai ales din *Hochdeutsch* și *Mitteldeutsch*, atît în l. vorbită cît și în l. literară (bisericească). În S. superioară împrumuturi germane prin mijlocirea cehei. Primele documente din sec. 15 (nume de persoane și un jurămînt din Bautzen). L. scrisă în timpul Reformei (1548 *Noul Testament* tradus în d. din Sorau, azi dispărut, 1574 prima tipăritură — un calendar bisericesc, un catehism și cîntece bisericești în S. *inferioară*). În sec. 16—17 l. literară cu numeroase elemente dialectale și ortografie neunitară; S. *superioară* se afirmă în sec. 16 avînd ca bază a l. literare o traducere a *Noului Testament* de Michał Frencel, iar S. *inferioară* s-a impus definitiv în sec. 18, pe baza d. din Cottbus. După războiul de 30 de ani cultura S. dispare. În sec. 19 și pînă în 1938 literatură S. După 1938 S. interzisă. În 1948 se stabilește egalitatea sorabilor cu germanii.

1789 **ȘORĂ** (ABA, KONDOMA TATAR, KUSNJETZER-TATARISCH, KUZNETS-TATAR, MRAS TATAR, S(C)HOR(ISCH), TOM'-KUZNETS TATAR), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S* (Altai); 12 000—15 000 vorb. (surse diferite).

8 vocale cu perechi lungi, 16 (20) consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2 gr. de d.: *kondoma, mrassa*. Nu are aspect literar actual — cu acest rol se folosesc l. hakasă* sau rusă*.

După 1938 alfabet bazat pe cel rus*.

1790 **SORUBA-KUYOBE** (BIYOBE, MEYOBE, SOLAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Togo, Benin;* 5 000—15 000 vorb. (surse diferite).

1791 **SOTHO** (SOTHO DE SUD, SUOTO, seSOTHO, siSUTHU, seSUTO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Botswana, Republica Africa de Sud, Lesotho;* 3—4 mil. vorb. (surse diferite). Foarte apropiată de tswana* și sePedi*, cu care este grupată uneori. Folosită în administrație, școală, presă și emisiuni radiofonice.

7 vocale. Una dintre l. bantu* care are clicuri; cele 3 clicuri (dental, cerebral, lateral) apar în 21 variante. (Din cele 2 385 cuvinte din dicționarul l. xhosa* care conțin clicuri, 376 există și în S.). Are și alte consoane de tip special notate *hl, dl, tl* (*ntlo* „casă"). Sistemul claselor nominale bine reprezentat. Prefixele monosilabice exprimă ideea de micime *(ka-, tu-);* însoțesc substantive ce denumesc obiecte diverse și nume de materii *(ki-*, pl. *bi-)*, substantive abstracte *(bu-)*. Elementele demonstrative sînt de 3 feluri: de apropiere, depărtare și determinare: *poli ena* „această capră", *poli eane* „acea capră", *poli eō (enō)* „capra". Numeralul 9 este exprimat prin *batho ba robileng mono o le mong* „oamenii au rupt un deget", iar 8 prin *batho ba robileng meno e'meli* „oamenii au rupt două degete", datorită faptului că se numără cu pumnii închiși și astfel pentru 9 și 8 rămîn 1 sau 2 degete lipite. Pentru numeralele peste 10, folosite fără obiectul numărat, este nevoie adesea să se întrebuințeze un substantiv vag exprimat (*motse*, pl. *metse* „rădăcini"): 11 = *lešome le motse o mong* „10 cu o rădăcină". La fel ca în alte l. bantu, în S. se folosesc ideofone, introduse printr-un verb cu sensul „a se produce, a face, a merge" (*yare photse* „a țîșnit ca un glonte"). Ideofonele pot apărea și singure, înlocuind un verb și avînd astfel rol de predicat (*qhan, ratla!* „a fost înșfăcat (el/ea/ei/ele) și aruncat la pămînt cu violență". În S. există fenomenul *hlonepha* („a respecta un lucru nerostindu-i numele"), care reprezintă restricțiile pe care respectul și considerația le impun asupra uzajului. De exemplu, o femeie nu are voie să pronunțe numele socrului ei; în timpul comunicării ea va substitui fonemele numelui respectiv. Va proceda în același fel și în cuvintele „înrudite" din punct de vedere morfofonemic cu cuvîntul care trebuie evitat. Dacă denumiri ale obiectelor casnice sînt identice cu numele intrezise, ele sînt înlocuite cu alte cuvinte sau cu împrumuturi lexicale din alte l.

D.: *taung*.

Puternic influențată de boșimană* și hotentotă* (clicurile sînt împrumutate din aceste limbi).

Folosește alfabetul latin*, cu un sistem de scriere segmentat (*oa rata* „el iubește", *oa ba rata* „el îi/le iubește"), în opoziție cu zulu*, unde scrierea este nesegmentată. Unele litere au valori identice cu cele din olandeză* (ex. *g* = *h*).

1792 **SPANIOLĂ** (CASTELLANO, CASTILIANĂ, ESPAÑOL), l. indo-europeană* din fam. romanică*, gr. ibero-romanic. *Spania, Mexic, Argentina, Columbia, Chile, Cuba, Venezuela, Peru, Ecuador, Republica Dominicană, Salvador, Uruguay, Puerto Rico, Honduras, Bolivia, Guatemala, Nicaragua, Costa Rica,*

Scanned with OKEN Scanner

Panama, Paraguay, S.U.A., Filipine; 247 mil. vorb.

L. oficială în toate statele menționate (în S.U.A., statul New Mexico și Puerto Rico alături de engleză*; în Filipine l. comercială). Cea mai importantă dintre l. romanice din punctul de vedere al numărului de vorb. și al expansiunii teritoriale. L. de lucru la O.N.U.

Sistem vocalic simplu cu 5 vocale. Diftongi ascendenți *(ie, ue)* și descendenți *(ai, au, ei, eu* etc.*)*. Consoane caracteristice: *h* puternic *(jota)*: *jueves* „joi", θ ca engl. *th*: *cero, cazar*. Consoanele oclusive intervocalice se pronunță ca fricative. Opoziție de cantitate consonantică în cazul lui *r*: *caro* „scump, drag" — *carro* „car". Silaba tipică este cea deschisă. Desinența de pl. este *-s*, la fel ca în celelalte l. romanice occidentale. Distincție între *el bueno* „cel care e bun" și *lo bueno* „ceea ce e bun" (neutru). Pronume demonstrativ cu 3 grade de depărtare, la fel ca în catalană* și portugheză*: *éste* „acesta (de lîngă mine)", *ése* „acesta (de lîngă tine sau noi)", *aquél* „acel". Aglutinarea pronumelor neaccentuate la forma de infinitiv, imperativ și gerunziu după forma verbală: *verte* „a te vedea", *buscándola* „căutînd-o", *vámonos* „să ne ducem", *traédnoslos* „să ni-i aduceți". Pronumele de politețe *usted*, pl. *ustedes* „dumneavoastră", „dumneata" se folosește cu pers. 3 a verbului: *usted cree*. Dubla determinare pronominală cu forme tonice și atone: *lo he visto a él* „l-am văzut pe el", ca în română* (unde se folosește *pe*). Obiectul direct la nume de ființe exprimat prin *a*: *veo a Pablo* „îl văd pe Pavel", ca în română* și, mai rar, în celelalte l. ibero-romanice. Cîte 2 perechi de verbe auxiliare: 2 de existență (*ser* și *estar* „a fi", primul indică o stare permanentă — *ser rumano*, al doilea una trecătoare — *estar enfermo* „a fi bolnav") și 2 de posesie (*tener* și *haber* „a avea", ca în catalană și portugheză: *he escrito* „am scris" și *tengo escrito (a)*). Multe construcții perifrastice formate dintr-un (semi-) auxiliar și participiu, infinitiv sau gerunziu, ca în franceză*: *ir a hablar* etc. L. bogată în derivate, mai ales diminutive.

Structura dialectală bine conturată cu d. *castilian, asturian, leonez, aragonez, andaluzian* (primele 4 continuă situația din latină*, iar ultimul provine din castiliană). Grai specific insulelor Canare și o varietate arhaică *(iudeo-spaniola)* în afara Spaniei (Peninsula Balcanică, Israel, Maroc, S.U.A.), vorbită de comunitățile sefardite formate de evreii expulzați din Spania de regii catolici (sec. 15). Variante regionale în continentul american, cu deosebiri mai ales lexicale și fonetice, și varietăți creole spaniole*.

L. romanică arhaică și inovatoare în același timp. Trăsături caracteristice în evoluția fonetismului latinesc: *e* și *o* deschise se diftonghează atît în silabă deschisă cît și în silabă închisă *(bueno, bien, juego, puerta)*; *f* inițial devine *h* (azi nepronunțat): *hambre* „foame"; *ct, lt* devin *ĕ* (scris *ch*): *leche* „lapte", *mucho* „mult"; *cl-, pl-* > *l'* muiat (scris *ll*): *llamar* „a chema", *lluvia* „ploaie"; geminatele latinești *ll, nn* devin palatale *(l', n')*: *calle* „cale", *año* „an". Morfologia este în general conservatoare și se apropie de portugheza* veche. Vocabularul de origine latină are multe arhaisme în comparație cu franceza și italiana* (*hermoso* „frumos", *arena* „nisip", *comer* „a mînca"). Substrat celtic* și *iberic* (*ardilla* „veveriță", *bruja* „vrăjitoare", *izquierdo* „stîng", *perro* „cîine", *zorro* „vulpe"). Influențe: germanică* (*halo* „legătură", *ropa* „haină, îmbrăcăminte", nume proprii: *Alfonso, Fernando*), greacă* (*botica* „farmacie"), arabă* (l. romanică cu cele mai multe arabisme: *alcalde* „primar", *algodón* „bumbac", *alfombra* „covor", *baladí* „fleac"), franceză și occitană* (*monje* „călugăr", *fraile* „călugăr", *ruiseñor* „privighetoare"), italiană* *(banca, balcón, madrigal)*. Multe elemente din l. amerindiene: *alpaca, coca, cóndor, chocolate, gaucho, huracán* „uragan", *pampa, sabana*; unele dintre ele s-au răspîndit din S. în alte l. europene. Cele mai vechi texte sînt 2 glose romanice din sec. 10 *(Glosas Emilianenses* și *Glosas Silenses)*, o notă de cheltuială dintr-o mănăstire (Rozuela, 980 e.n.). Primele texte literare sînt strofe finale ale unor compoziții lirice arabe sau ebraice (sec. 11—12) și mai ales *Cantar de myo Çid* (cca 1140, păstrat într-un singur manuscris copiat în 1307). Traduceri ale unor texte juridice latinești (*Fueros*, sec. 12). Regele Alfons X încurajează o puternică activitate literară la curtea sa, unde se pun bazele normei lingvistice a S. preclasice. În această epocă d. aragonez și leonez erau folosite în literatură. De la sfîrșitul sec. 15 d. castilian este singurul instrument al producției literare spaniole. S. are 3 etape de evoluție: *preclasică* (sec. 10—15), *clasică* și *modernă* (1680—).

Alfabet latin* pe principiul fonetic, cu unele particularități: *ch* = *č*, *ll* = *l* muiat și *rr* = *r* dublu sînt considerate litere distincte ale alfabetului (*mucho* „mult", *llave* „cheie", *perro* „cîine"); *ñ* = *n* muiat, literă specifică (*año* „an"); *h* nu se citește (*harto* „sătul"); *b* și *v* se citesc la fel (*b* la inițială și înainte de *r, l* sau după *m, n, s* și ca un *b* fricativ în celelalte poziții: *burro* „măgar", *vaca* „vacă", *caballo* „cal", *cavar* „a scăpa"); *z* și *c* + *e, i* sînt pronunțate la fel, ca engl. *th* (*zapato* „pantof", *cielo* „cer"), *j* și *g* + *e, i* sînt pronunțate ca un *h* puternic, sunet caracteristic numit *jota* (*jardín* „grădină", *general*). S. este singura l. care are ! și ? puse și la începutul propoziției, dar

răsturnate ¡, ¿ : *¿Qué hace?* „Ce face?" Accentul marchează abaterile de la regulile de accentuare (*corazón* „inimă"), hiatul *(día)* sau deosebiri semantice (*de* „de" — *dé* „să dea").

S. a dat numeroase cuvinte devenite internaționale, intrate și în română: *armadă, canion, embargo, gherilă, juntă, patio, rodeo, siestă, sombrero, vanilie.* Prin S. au pătruns în Europa cuvinte din l. amerindiene. Din S. s-au dezvoltat i. *papiamentu, palenquero* (creolă vorbită în Columbia). Multe cuvinte spaniole au pătruns în l. amerindiene (quechua*, aimara*, nahua*).

1793 **STIENG**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam, Kampuchia;* 48 000 vorb.

D.: *budip, bulach, bulo'.*

1794 **SUBANUN** (SUBANO(N)), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Indonezia* (ins. Mindanao); 72 950 vorb.

D.: *buluan-kipit, dapitan, malindang, sibuguey, sindangan, siokun, tukuran.* Diferențe în modul de adresare corespunzînd unei ierarhii cu 5 trepte, cuprinse între intimitate maximă (folosirea numelui interlocutorului) și rezervă maximă (evitarea adresării directe). Vocabular special de sinonime ale cuvintelor obișnuite, care conferă aspecte estetice și stilistice speciale conversației la partidele de băut; în stadiile ei finale, adevărați experți improvizează un fel de versuri reluînd fiecare vers prin altul, echivalent ca înțeles dar diferit ca expresie.

1795 **echiSUBIA** (CHILKUHANE, SUBIYA, SUPIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 3 500 vorb.

1796 **SUDANO-GUINEEZĂ**, fam. de l. negroafricane. 16 gr., toate în LL: kordofanian, charian, chari-ouadaian, eburneo-dahomeyan, eburneo-liberian, nigerian de jos, nigero-camerunian, nigero-ciadian, nigero-senegalez, nilo-abisinian, nilo-ciadian, nilo-congolez, nilo-ecuatorial, senegalezo-guineez, ubangian, voltaic (MC).

Caracteristici comune diverselor gr.: tonuri cu valoare fonologică, clase nominale, nu se face distincție între verb și substantiv, aspecte verbale.

1797 **SUDARABICĂ** (SOUTH ARABIAN, SUDARABIQUE), grupare de d. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *R.D.P. Yemen, Oman.* Constituie împreună cu araba* subgr. occidental sudic.

S. *modernă* a suferit o evoluție originală care o distinge de arabă* și de l. semitice etiopiene*. Consoanele au suferit multe modificări. Nu are declinare nominală. D. foarte puțin cunoscute, descoperite de Betram Thomas (1937): *maḥri* și *šhauri* (coasta Oc. Indian), *soqoṭri* (ins. Soqotra), *botahari* (Kuria Muria Bay), *karsusi* (i. unui trib nomad la N de precedentul).

S. *veche* (numită *himyarită, sabeeană, yemenită, yoktanită*) este foarte apropiată de arabă; are consonantism mai bogat (2 feluri de *s*). Determinarea substantivelor se face cu finala *-n* (forma nedeterminată sau cu o determinare „ușoară" are finala *-m*). S. este atestată prin mii de inscripții, totuși lexicul este puțin cunoscut datorită scurtimii lor. Cele mai vechi (sec. 9 î.e.n.) sînt cele *mineene* (de la numele capitalei vechiului regat sudarabic, cel mai vechi stat cunoscut în Arabia), urmate de cele *sabeene*, din regatul din Saba (cca sec. 6 î.e.n.). Stil foarte rigid (exprimarea la pers. 3 dă o imagine trunchiată a verbului și a pronumelui). Nu s-a păstrat nici un fel de literatură. Elemente S. au emigrat în Etiopia cu cîteva sec. î.e.n. și au dat naștere l. etiopiene*. De la numele unui trib sudarabic *(habeș)* provine numele *Abisinia.*

Primele inscripții S. sînt alfabetice. Alfabetul sudarabic era probabil derivat din cel fenician*. Scrierea S. are forme geometrice regulate pentru cele mai multe litere (29 consoane; vocalele nu sînt notate). Se scrie orizontal, de la dreapta la stînga, dar și invers. A fost adoptat în sec. 4 î.e.n. în Etiopia, dar numai cu 26 consoane (continuă să fie folosit și în prezent).

1798 **SUEDEZĂ** (SCHWEDISCH, SUÉDOIS, SVENSK, SWEDISH), l. indo-europeană* din ram. germanică*, gr. scandinav* de E. *Suedia, Finlanda* (S, SV), *U.R.S.S.* (R.S.S. Estonă), *S.U.A., Canada;* 8 265 000 vorb. ca l. maternă, 40 000 ca l. secundă (alături de finlandeză* sau laponă*). L. scandinavă cu cel mai mare număr de vorb. L. oficială în Suedia și Finlanda (alături de finlandeză; pînă în sec. 16 a fost l. de cultură a Finlandei).

Asemănări cu norvegiana* și daneza* (în special în vocabular și sintaxă; deosebiri în fonetică), cu care e reciproc inteligibilă — considerate de unii d. ale unei l. *scandinave continentale*; mai apropiată de daneză ca origine; S. și norvegiana au devenit mai apropiate (stăpînirea S. asupra Norvegiei 1814—1905) — norvegiana mai ușor de înțeles pentru vorb. de S. decît daneza.

Trăsături fonetice comune l. scandinave — schimbări fonetice din perioada *proto-nordică*: căderea lui *y-* (*år* față de germ. *Jahr*, engl. *year*), a lui *w-* înainte de *o* sau *u* (*ord* față de germ. *Wort*, engl. *word*), a lui *-n* final (*komma* față de germ. *kommen*) sau *veche nordică*: transformarea lui *e* din silaba radicalului, urmat de *a* sau *u* în silaba următoare, în *ye* sau *yo*: *fjäder, jord* față de germ. *Feder, Erde.* 10 vocale scurte, 9 lungi. Vocalele lungi — foarte închise în partea finală, aproape diftongate. 17 consoane. Pronunțarea consoanelor dependentă

Scanned with OKEN Scanner

de natura vocalei următoare — vocalele se împart în 2 serii: velare (posterioare): *a, o, u, å* și palatale (anterioare): *e, i, ü* (scris *y*), *ä, ö*. Unele sunete capătă caracter retroflex sub acțiunea unui *r* precedent, ca în norvegiană. Păstrează timbrul vocalelor finale din desinențe (s-au confundat în daneză). Accentul dinamic—inițial. Fenomen comun cu norvegiana și daneza de N — accent muzical parțial descentralizat față de partea purtătoare de sens a cuvîntului (mai puțin decît în norvegiană), cu contur descendent — 2 tonuri cu rol distinctiv semantic (*tanken* „tancul" și respectiv „gîndul").

Sistem de „clase" nominale dominat de opozițiile *utrum/neutrum (-en, -an/-et)* și persoane/lucruri *(han, hon/den)*, ca în daneză; la pronumele personal neutru opoziția se neutralizează *(det)*. Astfel, substantivele nume de persoane și lucruri și pronumele personale care se referă la obiecte și la aproape toate animalele se împart în 2 clase: în *-en, -an* (*mannen* „bărbatul", căruia îi corespunde pronumele *han* „el", *kvinnan* „femeia", căruia îi corespunde pronumele *hon* „ea" și *stolen* „scaunul", *lampan* „lampa", cărora le corespunde un singur pronume, *den*) și în *-et* (*barnet* „copilul", *fönstret* „fereastra", ambelor corespunzîndu-le un singur pronume, *det*) — pronumele personale care țin locul unor ubstantive nume de persoane nu exprimă deci genul natural decît pentru substantivele din clasa *-en (-an)*, nu și pentru cele din clasa *-et*, care pot fi sau masculine, sau feminine. Articol nehotărît *en, ett*. Articol hotărît postpus, comparat din punct de vedere tipologic cu cel din română*: sg. *-en, -et*, pl. *-ne*; cînd substantivul e precedat de un adjectiv, articolul este dublu — atît antepus adjectivului, cît și postpus substantivului (circumpoziție): *det stora skippet* „nava cea mare". Multe desinențe pentru pl.: *-or, -ar, -er, -r, -n, -ø* (ca germana* și islandeza*), însoțite de alternanțe fonetice *(Umlaut)*. Relațiile cazuale exprimate analitic, prin diferite prepoziții (de ex. *med* pentru genitiv: *syftet meddenna kurs* „scopul acestui curs"). 2 grupe de forme în flexiunea adjectivală, ca în toate l. germanice: „tare" și „slabă", dar număr redus de forme față de germană (ca și în daneză, olandeză*). Gradele de comparație formate sintetic, ca în celelalte l. germanice (comparativ *-r*, superlativ *-st*): *lång* „lung", *längre, längst*. Adverbul deosebit de adjectiv prin formantul *-t*, ca în daneză: *rikt* „bogat". Posibilitatea exprimării sintetice a diatezei pasive (comună l. scandinave): *jag kallas* „eu sînt chemat" (*-s* < *sig* „pe sine", cf. germ. *sich*), dar și analitice (ca și în daneză), cu *blive*: *jag blir kallad*. Persoana indicată la verb prin pronumele personal antepus, eventual și absența lui *-r* la pl. în l. foarte îngrijită: *jag, du, han kallar, vi, ni, de kalla(r)* (*-r* indice al prezentului). Timpurile verbale marcate, ca în toate l. germanice, prin *Ablaut* (schimbarea morfemelor interioare — vocalice sau consonantice), de ex.: *giva (ge), gav, givit (gett)* „a da" (cf. germ. *geben, gab, gegeben*, engl. *give, gave* [geiv], *given*) la o clasă închisă de verbe, fie printr-un infix intercalat între radicalul verbal și desinență: *jag hoppades* (cf. germ. *ich hoffte*, engl. *I hoped*). Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

Gr. de d.: *de S, göta (gautisch), svea (mål)* (S. propriu-zise), *norrländisch, de E.* D. *din Gotland (götländisch, gutnisch)* — divergent (în special prin fonetismul arhaic); forma sa veche (900—începutul sec. 16), diferită de vechea S. și de vechea daneză — considerată aproape o l. veche nordică independentă.

Derivă, împreună cu daneza, din l. *veche nordică orientală*. Dezvoltare independentă din sec. 8 — mai timpurie decît celelalte l. nordice (individualizate din sec. 12). Cele mai vechi atestări: cca 2 500 inscripții din sec. 9—13 în alfabetul runic „nou" *(jung)*, cu 16 semne (reda foarte imperfect fonetismul vechii S.). 2 mari perioade în istoria l. S.: *veche* (800—1526) și *modernă* (după 1526), prima cu 3 faze: *runică* (800—1225), *veche clasică* (1225—1375) și *veche tîrzie* (1375—1526), a 2-a cu 2 faze: *modernă timpurie* (1526—1732) și *modernă propriu-zisă* (după 1732). În faza *runică* s-au produs transformări fonetice importante, care se continuă în toată perioada veche. Din perioada *veche clasică* majoritatea textelor în alfabet latin*, introdus de misionari (deși cel runic a rămas în uz, ca și în Danemarca, și după trecerea la creștinism, începută din 1100): culegerile de legi într-o l. arhaică, conservatoare (mai vechi, transmise pe cale orală), traduceri religioase (calcuri după latină), cronici și romane cavalerești (l. mai evoluată). În faza *veche tîrzie* — traduceri religioase (imită din punct de vedere sintactic și stilistic originalul latin); mănăstirea Vadstena, centru cultural, impune un model lingvistic; scrierile laice — de importanță secundară. Rol de l. oficială de cancelarie — influențează normele l. literare, ca și în daneză. Prima tipăritură: 1495; tiparul răspîndit mai ales în timpul Reformei (traducerea *Bibliei* din 1540—1541 contribuie la unificarea l. literare și a normelor ortografice). Bazele normelor l. standard moderne puse în sec. 18. Fondul lexical de bază cuprinde elemente germanice comune și nordice; un anumit număr de termeni de cultură celtici* intrați prin l. germanice de S în *proto-nordică*; puține împrumuturi timpurii din *vechea saxonă* și *anglosaxonă*; elemente din latină și greacă* în diverse etape: un anumit număr de termeni

de cultură latini intraţi, ca şi cei celtici, prin l. germanice de S în *proto-nordică*; numeroase cuvinte prin misionarii creştini: *înge, djävul, paradis* ş.a.; un nou val în perioada Renaşterii şi Reformei *(delta, karta* etc.). În evul mediu împrumuturi din olandeză (în special în faza veche tîrzie), germana de jos (în perioada hanseatică) — în domeniul comerţului, meseriilor, vieţii orăşeneşti, civilizaţiei materiale; din sec. 16 pînă la mijlocul sec. 19 din germana de sus; din a 2-a jumătate a sec. 17 şi în special în sec. 18 împrumuturi din franceză* *(elegant, frivol, paraply, portmonnă, supé);* la sfîrşitul sec. 19 din daneză şi norvegiană (în l. literară şi presă); începînd din sec. 18 număr crescînd de împrumuturi din engleză* (în domeniul comerţului, industriei, sportului, publicisticii) — a devenit sursa principală de împrumuturi în ultimele decenii. Din sec. 19 curent purist — înlocuirea în special a elementelor germane prin cuvinte vechi nordice sau creaţii proprii.

Alfabetul runic a rămas cunoscut pînă în sec. 20 în mediul rural. Alfabetul latin cu 29 semne: asemănări cu norvegiana şi daneza, dar **S.** foloseşte *ä* şi *ö* (faţă de *ae* şi *ø*); faţă de cele 26 litere folosite în engleză, include şi *å* (toate 3 la sfîrşitul alfabetului). Ortografie etimologică (necesitatea unor indicaţii de pronunţare pentru străini).

Structura frazei **S.** calchiată de l. finlandeză.

1799 **SUENA** (YEMA(-YARAWE)), l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee;* 1 400 vorb.

5 vocale, 11 consoane (oclusivele surde— aspirate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V. 2 tonuri: înalt, jos. Accentul pe penultima silabă. Topica: subiect-obiect-verb.

1800 **SUGA** (JEMJEM, NJEMMJEM, SSUGA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. vute*. *Camerun;* 10 000 vorb.

1801 **ŠUGNI** (S(H)UGNI), l. sau gr. de l. indo-europene* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E (Pamir). *U.R.S.S.* (R.S.S. Tadjică); 40 000 vorb.

5 l. (d.): *bartangī, khufi, orošori (oroshori), rōšānī (rushani, r(u)şani),* înrudite şi cu *sarikoli (sarikoli)* din R. P. Chineză şi cu yazghulami*.

7 vocale lungi şi 3 scurte, 27 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent final. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Nu are scriere.

1802 **SUI** (SHUI), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*. *R. P. Chineză* (prov. Guizhou = Kweichou); 133 000 vorb.

Vocale nazale în varietatea *de N* în cuvinte care încep cu *h-* sau *?-*.

D.: *san tung, sui ai, sui li, sui-p'o.*

1803 **SUKI** (WIRAM), l. papua* din *stock* suki-gogodala* sau marind*. *Papua-Noua Guinee;* 1 000 vorb.

Traduceri din *Biblie.*

1804 **SUKI-GOGODALA,** gr. de l. papua* cu rang de *stock* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee;* 8 500 vorb. 3 l., toate în LL: gogodala, suki, waruna. După alte păreri suki ar face parte din *stock*-ul marind*.

Supletivism al radicalului verbal în funcţie de numărul obiectului. Dual la mărcile de persoană. Sistem slab dezvoltat de verbe mediale.

1805 **kiSUKU,** i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kongo*, fie l. înrudită. *Angola, Zair;* 7 000 vorb.

1806 **kiSUKUMA** (GWE), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, grupat uneori cu nyamwezi* într-o unitate considerată l. *Tanzania;* 900 000 vorb. Folosită în şcoală.

D.: *kiya.*

1807 **SUKUR** ((S)SUGUR), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 1 000 vorb.

1808 **SULKA,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee* (ins. New Britain); 1 000 vorb.

1809 **SUNDANEZĂ** (BASA GUNUNG, (BASA) SUNDA, SOUDANAIS), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Java); 13 mil.—15 mil. vorb. (surse diferite).

În varietatea *de S* 7 vocale, 17 consoane, 2 semiconsoane.

Folosită în învăţămînt. Literatură. Posedă un limbaj special de respect. D.: *banlĕn, sundanez (priangan).*

1810 **SUNGOR** (ASONGORI, SOUNGOR), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Ciad, Sudan;* 39 000 vorb.

1811 **SUNUWAR** (SUNUWĀR(I), SUNWAR), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de E. *Nepal;* 17 000 vorb.

1812 **SUPPIRE** (SUP'IDE, TAGBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau gr. voltaic* (MC); grupată uneori cu senari*, palara* şi dyimini* sub denumirea senufo*. *Mali;* 300 000 vorb.

1813 **SURA** (MAGHAVUL), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 20 000— 51 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale.

1814 **SURI** (CHURI, DHURI, SHURI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan, Etiopia;* 4 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

1815 **SUSU-YALUNKA** (SUSSU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau l. separate din gr. nigero-congolez* (MC). *Guineea, Sierra Leone;* 392 000 vorb.

D.: *susu (sousou, susoo), yalunka (djallonke, dyalonke, jalonke, yalunke).*

1816 **SVAN** (SVANETIAN, SVANSKIJ, SVANURI ENA, SWANISCH, TSCHANISCH), l. din fam. caucaziană*, ram. de S. *U.R.S.S.* (R.S.S. Gruzină); 13 142—34 000 vorb. (surse diferite).

L. divergentă — numeroase trăsături arhaice, probabil datorită izolării geografice. În d. *transbalian* 6 vocale cu perechi lungi, 29 consoane (are consoane aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Predomină silabele deschise. Uzură a finalelor.

D. (destul de diferite): *cisbalian (upper bal), lašx (lashx, lašxuri), lentex(uri), transbalian (lower bal).*

Influență lexicală a l. kabardine* în sec. 15—18.

Nu are scriere.

1817 **ekiSWAGA,** l. din fam. nigero-congoleză, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 121 000 vorb.

D.: *ekiKira.*

1818 **SWAHILI** (SUAHELI, SUAHILI, kiSWAHILI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Kenya, Uganda, Malawi, Zair, Comore, Zambia, Somalia, Republica Malgașă;* 12 mil.—20 mil. vorb. (surse diferite). Numele are la origine cuvîntul arab *sahil* „coastă" (în acest caz cu referire la Oc. Indian). Cea mai importantă l. a Africii negre.

L. în expansiune. L. oficială în Tanzania, Kenya, Uganda, Malawi și Zair. Întrebuințată și în relațiile intertribale din afara etniilor. S. a jucat un rol important în unirea a numeroase triburi mici din E Africii, care au adoptat-o. În aceast proces a fost mult simplificată atît gramatical cît și fonetic (sistemul tonal a cedat locul unei accentuări pe bază de intensitate și lungime). Folosită în administrație, școală, presă (multe ziare), emisiuni radiofonice. Utilizată la UNESCO ca l. de lucru. L. de comerț pe coasta orientală a Africii.

5 vocale, 24 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V. Accentul pe penultima silabă. Substantivele sînt împărțite în diverse clase marcate prin prefixe (pentru sg. și pl.) care se folosesc și la adjectivele însoțitoare: clasa 1 (om) sg. *m-*, pl. *wa-*: *m-tu m-zuri* „om frumos", pl. *wa-tu wa-zuri*; clasa 2 (arbore) sg. *mti-*, pl. *mi-*: *mti-zuri* „arbore frumos", pl. *miti mizuri*; clasa 3 (lucru) sg. *ki-*, pl. *vi-*: *ki-tu kizuri* „lucru frumos", pl. *vitu vizuri.* Verbele și adverbele primesc și ele prefixe în funcție de clasa nominală. O propoziție ca *mti umeanguka* „arborele a căzut" este formată din *mti,* substantiv din cl. 2, și predicatul *meanguka,* căruia i s-a adăugat prefixul verbal de cl. 2 sg. *u-*(pl. *i-*) cu rol de pronume personal ce repetă subiectul; deci „arborii au căzut" se exprimă prin *miti imeanguka.* La substantivele din cl. 3 prefixul verbal este identic cu cel nominal: *kikapu kimeanguka* „coșul a căzut", *vikapu vimeanguka* „coșurile au căzut". Pronumele complement al unui verb capătă forma *mi-* dacă trimite la un substantiv pl. din cl. 2 sau *vi-* pentru un substantiv pl. din cl. 3 etc. Se folosește adesea posibilitatea de a forma diminutive sau augmentative nominale prin schimbarea clasei (citeodată cu reduplicarea silabei sau adăugînd o altă silabă): *mfuko/mifuko* „sac, saci", *kifuko/vifuko* „săculeț mic(i)". S. înlocuiește acordul gramatical de la diferitele clase printr-un acord noțional, caracteristic pentru cl. 1, care face deosebire între animat și neanimat (*mtu mdogo* „om mic" cl. 1, *kitabu kidogo* „carte mică" cl. 7, dar *kiboko mdogo* „hipopotam mic" cl. 7, *nyumba ndogo* „casă mică" cl. 9, dar *nyoka mdogo* „șarpe mic" cl. 9). Verbul „a fi" la prezent indicativ se omite. Vocabular foarte bogat. Dispune de un sistem foarte productiv de formare a cuvintelor. Se folosește reduplicarea unui cuvînt cu scopuri stilistice: *nyungu imevunjike vipande vipande* „vasul s-a spart în mii de bucăți", lit. „bucăți bucăți". Are ideofone: *ndi* dă impresia de „fixitate fizică sau morală", *koco* impresia de „supraabundență, de profunzime".

D.: *bajuni, chiCifundi, hadimu, (l)amu, chiMbalazi, mrina, mtangata, mvita, ngazija, kiNgwana, nzweni, pate, phemba, si(y)u, tumbatu, unguja, vumba.* Din S. s-au dezvoltat diferite *pidginuri.* Cel mai aberant este *kisetta,* folosit în Kenya în relațiile dintre africani și europeni. *Ngbandi* este un pidgin folosit în Congo (E). Pidgin dezvoltat în contact cu malgașa* în Madagascar.

Influență arabă* în sintaxă, S. fiind cea mai puternic arabizată dintre toate l. de la S de Sahara. Multe împrumuturi lexicale din arabă (*kitabu* „carte", *yamkini* „poate", *hewa* „aer", *saa* „oră", „ceas", *masikini* „sărac" (cf. rom. *meschin*), *kamili* „complet, perfect", *kathi* „judecător", *sheitani* „drac, diavol" (cf. rom. *satana*) și universalul *bakshishi* „bacșiș"), portugheză* (*bandera* „steag", *parafujo* „ecran", *sabuni* „săpun", *meza* „masă" *kasha* „piept", *bastola* „pistol", *padri* „preot", *kalamu* „creion"), engleză* (*pensil* „creion", *daktari* „doctor": pentru acestea din urmă există și termenii autohtoni *mtabibu* sau *mganga*).

Varianta standardizată elaborată pe baza d. din Tanzania (fostul stat Zanzibar) este reglementată de un comitet internațional înființat în 1932, al cărui sediu este, din 1964, University College din Dar es Salam (înainte funcționa în Uganda). Hotărîrile acestui comitet sînt

Scanned with OKEN Scanner

valabile în toate fostele colonii engleze din estul african. În această variantă se încearcă exprimarea a tot felul de concepte moderne într-o terminologie proprie, nu pe bază de împrumuturi. Literatură bogată şi variată: poeme, romane, nuvele, piese de teatru (au fost traduse şi comediile lui Molière), cronici şi anale de istorie, opere filozofice etc. Multe gramatici şi dicţionare. Textele vechi din sec. 17 şi poate mai vechi, scrise cu caractere arabe, reprezintă singurele texte vechi ale l. bantu*. Din sec. 19 textele sînt scrise cu alfabet latin*; pentru sunetele care n-au corespondente în acest alfabet s-a adoptat principiul notării vocalelor ca în italiană* şi a consoanelor ca în engleză*. Această ortografie predomină în Tanzania şi Kenya.

Din S. s-au împrumutat o serie de nume de animale, care apar în povestirile de safari scrise în engleză: *kitobo* „hipopotam", *kifaru* „rinocer", *tembo* „elefant", *mamba* „crocodil", *chui* „leopard", *kima* „maimuţă".

1819 **ichiSWAKA** (MASWAKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia, Zair;* 12 500 vorb.

1820 **SWAZI** (SWATI, TEKELA, TEKEZA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Swaziland;* 1,25 mil. vorb. Grupată uneori cu xhosa* şi zulu* în gr. nguni*.

Are clicuri, dar mai puţin numeroase decît xhosa şi zulu.

D.: *baca, hlubi, phuthi.*

1821 **oruSYAN** (LUSYAN, BANTU SABEI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda;* 10 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

T

1822 **TABAR,** l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Tabar, Tatau — arh. Bismark); peste 1 800 vorb.

Nu are clasificarea numelor în funcţie de exprimarea posesiei, caracteristică limbilor micro-neziene*. Forme pronominale la origine de cvadrial au dobîndit valoare de pl. Distincţie inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Sintaxă austroneziană — set destul de dezvoltat de sufixe în sistemul verbal. Lipsesc sufixele nominale austroneziene comune. Infix care formează nume de la verbe: *masai* „a muri" > *m-in-masai* „moarte". Multe cuvinte ne-austroneziene.

D.: *de N (simberi)* (se caracterizează prin abrevierea cuvintelor, adesea cu metateza silabelor finale, care aminteşte de rotumană*), *de C.* (cel mai răspîndit, a fost folosit de misionari), *de S* (diferă mai ales prin vocabular, de ex. „Ei au plecat toţi spre grădinile lor", lit. „Ei toţi ei trecut merge spre grădina lor" are în d. *de N* forma *eŋgi koukouk ŋgi te vas si keŋ gisar tu,* iar în d. *de C.* forma *endie kaikaku ndi wasi si kindisara rau*).

1823 **TABASARAN** (T'ABASARAN, TABASARANSKIJ, TABASARANISCH), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 35 000—50 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale, 52 consoane (aspirate, glotalizate, labializate sau combinînd 2 din aceste trăsături), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V (C)(C). Accent fonologic. Armonie vocalică. Are declinare (foarte multe forme cazuale). Sistem de clase nominale (în regres) — conjugare după persoană şi clasa căreia îi aparţine subiectul. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *de N (khanag), de S* — baza l. literare.

1824 **TABI** (INGASSANA, KAMANIDI, MAMEDJA, MAMIDZA, METABI, MUNTALI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan;* 8 000—20 000 vorb.

1825 **TABRIAK,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 000 vorb.

Clase nominale cu acord complet.

1826 **IchITABWA** (RUNGU, TAABWA, TAMBWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, Zambia;* 13 000 vorb.

1827 **TADJIKĂ** (TADSCHIKISCH, TADZHIC, TĂJIK(I)), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de V. *U.R.S.S.* (R.S.S. Tadjikă, Uzbekă, Kirghiză, Kazahă), *Afganistan, R. P. Chineză;* 2 mil.—3 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Tadjikă. Foarte apropiată de persana* modernă (derivă din persana medie) — a fost considerată şi varietate a l. persane.

6 vocale, 21 (23) consoane (oclusivele surde—aspirate), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final.

Rol de l. literară.

Scrisă în U.R.S.S. cu alfabetul latin* şi apoi rus*.

1828 **TADYAWÁN** (BALABÁN, TADIANAN, TAGÁIDAN, TAGÁYDAN), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindoro); 1 500—2 000 vorb. împreună cu pola* (1 000 vorb.) şi *nauban* (cîteva sute de vorb.).

D.: *(aglubang de E) bandós, aglubang de V (barabong, baraboy)* — poate mai curînd d. al l. alagan*, eventual şi *nauban,* sau l. separată.

1829 **TAFI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Togo;* 1 000 vorb.

1830 **TAGAKAOLO** (CALAGANES, CALAGARS, KAGAN, KALAGAN(-TAGACOLA), KAGAYAN, SAKA, TAGACOLA, TAGAKOLU, TAGKAOLO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 20 000—21 000 vorb. (1942) (surse diferite).

6 vocale cu perechi lungi, 16 (17) consoane Accent final.

D.: *loac, tagakaolo.*

1831 **TAGALIC,** subgr. de l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian*. *Filipine.* 5 l., toate în LL: bikol, hiligaynon, sebuană, tagalog şi waray.

1832 **TAGALOG** (FILIPINEZĂ, PILIPINO, TAGAL(A), TAGALO), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de N, gr. hesperonesian*, (sub)gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon — reg. Manila, ins. Mindoro, Marinduque, Panay); 5 694 072 (1960)—10 mil. vorb. nativi (surse diferite), 28 800 000—30 mil. vorb. (surse diferite) inclusiv ca l. secundă. A 2-a l. ca număr de vorb. nativi din cele 8 l. „majore" din Filipine după sebuană* — reprezentau în 1960 21% din populaţia totală de 27 087 685 loc. (în 1971 43 751 000 loc.) şi l. cu cel mai

Scanned with OKEN Scanner

mare număr total de vorb. din Filipine (60% din populaţie în 1967). L. oficială în Filipine din 1946 alături de spaniolă* şi engleză*. L. standard, naţională şi oficială — numită *pilipino* din 1959.

În varietatea din Manila 5 vocale (2 variante fonologizate sub influenţă spaniolă), 14 (16) consoane, 2 semiconsoane. Consoane noi (*f* în special în nume proprii), grupuri consonantice, schimbări în distribuţia unor consoane sub influenţă spaniolă. Structura silabică (C)CV(C). Accent nefonologic. Distincţie de gen reflectînd deosebirile de sex la animate sub influenţă spaniolă. Omiterea articolului înaintea numelor proprii sub influenţă engleză. Topica: verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv sau invers.

D. cu deosebiri fonetice şi lexicale. Limbaj secret al adolescenţilor (modificări fonetice ale cuvintelor). Evoluţie asemănătoare cu a l. malaeze* în forma ei indoneziană*. A jucat rol de *lingua franca* în afara regiunilor în care este l. maternă. Aleasă în 1937 ca bază a l. naţionale datorită prestigiului său ca l. vorbită în zona capitalei. Introdusă din 1940 în învăţămîntul de toate gradele. Răspîndire foarte rapidă în ultimele decenii — a dus la soluţionarea dificultăţilor de comunicare generate de existenţa în Filipine a 70—150 l., totalizînd cca 300 d. Literatură, filme; în 1965—101 periodice integral (tiraj 2 117 346 exemplare) şi 293 parţial în **T.**; folosită în emisiunile radio-TV (alături de engleză şi cîteva l. regionale).

Influenţa spaniolei (în special mexicane) mai ales în vocabular (16—23% din lexic — 30 000—40 000 cuvinte, 909 în l. uzuală şi 700 afixe devenite productive la radicale indigene). Sînt de origine spaniolă: numele lunilor, zilelor, numeroase nume proprii (în special de familie), termeni din domeniul culturii (religiei, dreptului, arhitecturii), unele „unelte gramaticale" — prepoziţii *(para)*, interjecţii *(siguro, bueno)*. Influenţă engleză în special în terminologia sportivă. 2% din vocabular (3,5% în prima mie de cuvinte în ordinea frecvenţei) — de origine chineză*. În momentul de faţă problema proporţiei şi ortografierii împrumuturilor din l. moderne de cultură.

Cea mai veche şi mai întinsă literatură din Filipine — începînd din sec. 16.

Situată la limita extrem-orientală de extensiune a sistemelor de scriere indiene în SE Asiei — a folosit o scriere bazată pe un silabar originar probabil din S Indiei, care cuprindea 17 simboluri (3 pentru vocale, 14 pentru consoane—cu modificări pentru a reflecta schimbarea componentei vocalice). Alfabetul latin* introdus de spanioli — ortografie revizuită la sfîrşitul sec. 19 după model englez; actualmente ortografie standardizată.

A influenţat spaniola vorbită în Filipine. A intrat în componenţa unor varietăţi ale creolei spaniole* din Filipine *(davaueño, zamboangueño)* sau în pidgin-English* *(Bamboo English)*.

1833 **TAGBÁNUWÁ** (TAGBANUA, TAGBANWA), l. din fam. austroneziană*. *Filipine* (ins. Palawan); 7 000 vorb.

L. tribală. D.: *apurawano (apurahuano, central)*, *silanganen (bulalacaunos)*, *tangdulanen*.

Păstrează o scriere prespaniolă de origine indiană.

1834 **TAGOI** (TAGOY), l. din fam. kordofaniană*, gr. tegali* (CTL) sau din gr. kordofanian* (MC). *Sudan;* 6 800 vorb.

1835 **TAGULA** (REWA, SUD(-)EST), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Sud Est = Tagula); 1 900 vorb.

A păstrat pronumele din proto-austroneziană. Sistem de numeraţie zecimal (deşi în zonă cele mai obişnuite sînt sistemele cvinare). Topica: subiect-obiect-verb.

1836 **TAHITIANĂ** (NEO-TAHITIANĂ, TAHITEANĂ), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Polinezia franceză* (ins. Tahiti, Moreea ş.a. — arh. Societăţii); 66 000 vorb.

Vorbită de cvazi-totalitatea populaţiei mai ales în familie. L. uzuală în toată Polinezia franceză, *lingua franca* în tot arh. Tuamotu (a înlocuit complet tuamotuana* în NV), arh. Marchize, ins. Gambiers, ins. Australs — folosită din ce în ce mai mult în toată Polinezia centrală. I. vorbite actualmente în ins. Rurutu, Tubuai (Tapuai) şi Rapa ar putea fi forme de neo-T. — în orice caz sînt reciproc inteligibile cu ea.

Printre l. cu cel mai mic număr de foneme şi în special de consoane din lume: 5 vocale cu perechi lungi, 8 (9) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V. Dual (*na mata* „cei doi ochi"). Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv. După 1800 schimbări accelerate în special în vocabularul de bază.

Diferenţe dialectale minore. D.: *rurutu* (ins. Australs, Tubuai), *tahitian*, poate şi *rapa* — sau l. separată. Folosită în serviciul religios şi de către radiodifuziune, dar interzisă în şcoală, unde se foloseşte franceza* (l. oficială) — totuşi cca 60% din populaţie nu scriu şi nu citesc în franceză.

Aproape de 2 ori mai multe împrumuturi din engleză* decît din franceză*.

Ortografie stabilită de misionari englezi în 1818 (tipărituri religioase) — imperfecţiuni (nu notează lungimea fonologică a vocalelor). Actualmente fără literatură — folosită în scris

doar în corespondenţa personală şi în publicaţii ale diferitelor biserici.

A influenţat marchizana*; împrumuturi în l. *rapanui* de la sfîrşitul sec. trecut (elementele lexicale T. identificabile în general după corespondenţele fonetice); influenţă asupra l. tuamotuane (a alterat formele unor d. folosite în conversaţia cotidiană); influenţă asupra francezei din Tahiti (lexic, sintaxă), a d. creol englez* din ins. Pitcairn; puţine cuvinte T. pătrunse în engleza* generală, de ex. cuvîntul din care provine indirect şi rom. a *tatua*.

1837 **TAHLTAN**, l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *S.U.A.*; 300—1 500 vorb.

D.: *kaska*, *tagish*.

1838 **ŢAHUR** (CAXUR, Ţ'AXUR, TSACHURISCH, TSAKHUR, TSAXUR(SKIJ)), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan, R.S.S. Azerbaidjană); 11 000—15 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale scurte, dintre care 5 au corespondente lungi şi 4 corespondente faringalizate, 36 consoane (are consoane aspirate, glotalizate), 1 semiconsoană (*y*). Accent pe silaba a 2-a. Topica: subiect-verb-obiect.

F.: *kirmico-lak (kirmitso-lak)*, *mikik*, *mišleš (mishlesh)*.

1839 **TAI** (TÂY, T'AI, THAI, THAÏ, THAY), subgr. de l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai-kam-sui. *R. S. Vietnam* (N), *R. P. Chineză* (S), *Thailanda*, *India* (NE), *Birmania* (N), *Laos*, *Kampuchia* (N). 43 l. şi d., în LL 10: laoţiană, nung, saek, sha, thai, thai albă, thai de nord, thai de sud, thai neagră, yuan. Cele mai importante — laoţiana, thai (l. naţionale oficiale). 3 subgr.: *central (nung-tho)*, *de N (dioi*; o parte din l. grupate şi sub numele *chu(a)ng (-chin)*, *gui*, *i-chia*, *i-jen*, *joi*, *(?)jui*, *kui*, *küei*, *pu-i*, *pu(-)yi)* şi *de SV (tai-shan)*.

L. monosilabice. Tonuri cu rol fonologic în funcţie de consoana iniţială. Opoziţie vocale scurte/lungi. Opoziţii trimembre în seria oclusivelor: surde neaspirate, surde aspirate, sonore. În general nu au flexiune. Anumite verbe folosite cu rol de prepoziţii şi adverbe. Clasificatori numerali. Topica preferată: subiect-verb-obiect, topica normală: substantiv-adjectiv. Derivare activă. În proto-T. au existat distincţii sg. — dual — pl. şi inclusiv — exclusiv (la pers. 1 pl., poate şi la dual) la pronumele personale — păstrate aproape perfect în l. *khāmti*, dar pierdute în general în celelalte l. moderne.

Numeroase împrumuturi din sanscrită*, pāli*, kampuchiană* (şi reciproc). Cuvinte comune cu chineza* — probabil împrumuturi reciproce.

Sisteme de scriere de origine indică*.

1840 **TAIRORA**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 8 181 vorb. (1960)—11 000 vorb. (surse diferite).

3 vocale scurte şi 3 lungi, 12 consoane (perechi prenazalizate la oclusivele surde, ocluziune glotală).

D.: *obura*, *suwara*, *de N*, *de S*, eventual şi *binumarien* şi *kambaira*, după unele păreri şi *waffa*.

1841 **TAITA** (TEITA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya*, *Tanzania*; 6 330—55 000 vorb. (surse diferite).

D.: *kiDabida*, *kiSagala*.

1842 **TAKEMBA** (TANKAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Benin*; 10 000 vorb.

1843 **TALENSI** (TALANSI, TAL(E)NE, TA(LL)ENSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana*; 33 000—35 000 vorb. (surse diferite).

1844 **TALIŠI** (TALISCH, TALISH(I), TALISI, TĂLISI, TALYSH(SKIJ)), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de V. *U.R.S.S.* (R.S.S. Azerbaidjană), *Iran* (reg. Talysh); 100 000—200 000 vorb. (surse diferite).

7 vocale, 23 consoane, 1 semiconsoană (*y*). Accent final. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Ca l. literară şi de învăţămînt pentru vorb. din U.R.S.S. ai l. T. serveşte l. azerbaidjană*.

1845 **TALODI 1.** l. din fam. kordofaniană*, gr. talodi* (CTL) sau din gr. kordofanian* (MC). *Sudan*; 1 000—1 200 vorb.

17 clase nominale (10 pentru sg. şi 7 pentru pl.).

2. gr. de l. din fam. kordofaniană*. 5 l., în LL 4.

1846 **TAMA** (TAMOK, TAMONGOBO), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Ciad*, *Sudan*; 45 000—60 000 vorb. (surse diferite).

18 vocale (9 lungi), 18 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *erenga*, *jabaal (mileere)*, *orra (gimr*, *haura*, *qimr)*.

1847 **TAMANG** (LAMA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal*; 478 000 vorb.

1848 **TAMARI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *?*; 72 000 vorb.

1849 **TAMBO** (TEMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. tumbuka*. *Zambia*; 3 000 vorb.

1850 **TAMIL** (TAM(O)UL), l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (Madras, Kerala, Andhra, Mysore), *Sri Lanka* (NE), *Singapore*, *Malaysia*, *Indonezia*, *R. S. Vietnam*, *Birmania*, *Fiji*, *Mauritius*, *Réunion*, *Africa de Sud*, *Tanzania*, *Guyana*, *Trinidad*, *Martinica*; 30 560 000

Scanned with OKEN Scanner

—45 mil. vorb. (surse diferite). Cea mai importantă l. dravidiană şi una din cele 3 l. majore din India, alături de hindi* şi bengali*. L. oficială în statul Tamil Nadu (= Madras), Singapore (alături de malaeză*, chineză* şi engleză*) şi Sri Lanka (alături de singhaleză*).

Discuţii în legătură cu sistemul fonologic; unele diferenţe între l. literară şi vorbirea uzuală. 5 (6) vocale scurte cu perechi lungi (geminate) — *ae* totdeauna scurtă, 3 vocale nazale scurte, 4 lungi (vocalele nazale finale analizate ca vocală orală + *-n*). 22—24 consoane (oclusive perechi bazate pe trăsăturile simplu-geminat, scurt-lung, *lenis-fortis* sau *tens-lax*; consoane retroflexe). Se deosebeşte de celelalte l. dravidiene prin faptul că oclusivele sînt totdeauna surde la iniţială (cel puţin în l. literară standard şi în scris), în timp ce în poziţie intervocalică sau după nazale omorganice sînt mai mult sau mai puţin sonore (se pare că T. reprezintă stadiul originar, de la care s-au abătut celelalte l. dravidiene). În l. colocvială singura consoană finală este *-n*. Accent dinamic legat de silaba radicală. Rol important al intonaţiei, care variază în funcţie de d. geografice şi sociale. Distincţie netă nume-verb. Verbul nu are diateză. Tendinţă analitică în sintaxă. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *de N, de V, de E, de S*, din *Sri Lanka* (şi subd.); d. minore sau l. separate: *bugradi, erukala (yerukala, korava, yenava* — sau d. al l. malayalam*), *irula, kaikai, kasava*. Mari diferenţe fonologice, morfologice şi lexicale între l. literară şi cea colocvială. Deosebiri în fonologie şi vocabular între caste (ştiinţa de carte a încetinit inovaţiile la brahmani).

Inscripţii din sec. 6.

Scriere proprie — variantă a celei *brahmane*. Cea mai veche şi bogată literatură din India după cea sanscrită*.

Împrumuturi lexicale din sanscrită (18—25%), l. indice*, marathi*, telugu*, portugheză*. Cuvîntul *curry* — de origine T.

1851 **TAMPRUSI** (TAMPELE, TAMPOLE(M), TAMPOLENSE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana;* 100 000 vorb.

1852 **TAMPULMA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *?;* 7 000 vorb.

1853 **TANAH-MERAH** (TANAHMERAH II), l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 4 000 vorb.?

Foarte apropiată de sentani*.

1854 **baTANGA** (BATANGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 2 000 vorb.

D.: *banoh (banaka, noho, noko), (ba)noo, bapoko (bako, naka puku)*.

1855 **TANGALE** (JAGJAGE, KUMBA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria;* 36 000 vorb.

1856 **TANGGUM** (TANG(G)U), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 430 vorb.

Persoana şi numărul subiectului nu sînt indicate la verb, care are numai mărci temporale sufixate.

1857 **TANGKUL 1.** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 30 000 vorb. împreună cu l. tśaphung*.

D.: *phadang, tangkul, ukrul*.

2. subdiviz. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*, subgr. naga de S. *India* (Assam); 30 000 vorb. 2 l., ambele în LL: tangkul **1.**, tśaphung.

1858 **TANGSA 1.** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *India* (Assam); 400 000 vorb.

D. foarte divergente: *angwanku (mulung, tableng), banpara (mutonia), chang (tśang), have (hewa), khemsing, longphi, lungchang, lungri, moklum, mośang (mosang), namsangia, paipi, ponthai, rong-rang (tikhak), śangge (sangge, sanke), tśingmegnu (tamlu), yogli*.

2. (NĂGĂ, ~ DE NORD), subgr. de l. sau de d. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *India* (Assam, Sikkim), *Bhutan* (V), *Nepal* (E); 400 000—500 000 vorb. (surse diferite). 2 l., ambele în LL: lepcha, tangsa **1.**

Mare diversitate lingvistică. Păstrează 2—3 prefixe care formează nume şi verbe (tranzitive şi intranzitive).

1859 **TANI,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 270 vorb.

1860 **TANNA** (KWAMERA, TANA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Tana); 7 000 — 9 500 vorb. (surse diferite).

Conservă consoanele finale din proto-austroneziană. Formele pronominale de pl. derivă dintr-un cvadrial, fiind formate cu sufixul *-ha*, care însemna la origine „patru". Distincţie inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. *(keta-ha/kema-ha)*.

D.: *ikyoo, itonga, kwamera, lenakel, loanatit, naviliang, nerauya, nerokwang, numerat, nupuanmen (napuanmen, tanna de E, waesisi, was(s)isi, weasisi), tanna*.

Catehism apărut în 1845.

1861 **TANOAN** (KIOWA TANOAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* aztec-tanoan*. 12 000 vorb. 5 l., în LL 4.

1862 **TARA** (PARIGI), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 125 000 vorb.

1863 **TARAHUMAR(A)** (COROHIO, RARAMURI, TARAHUMARE, TARAUHMARICE, TARAUMARA), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. sonoran. *Mexic* (Chihuahua,

Sinoloa, Durango, Sonora); 12 000—60 000 vorb. (surse diferite).

1864 **TARASCO** (MECHOACAN, MECHUACĂ, MICHOACAN, MICHUACAN, PORÉPECHA, PUREPEČA, TALA, TARASCA(N), TARASCO), l. amerindiană neclasificată. *Mexic;* 50 000—60 000 vorb.

6 vocale, 17 consoane, 2 semiconsoane. Caracterizată prin expansiune spre stînga (caracter sintetic, folosește mult sufixele și postpozițiile, ablautul). Una din puținele l. din America Centrală care are cazuri (genitiv, un caz al obiectului și diferite cazuri locative).

Cuvinte T. în spaniola* americană *(charal, guangoche, guarache, jiricua).*

1865 **TARIANA,** l. amerindiană din fam. arawak*. *Brazilia;* 1 000 vorb.

1866 **TASHŌN** (SHUNKLA, TASHON), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 85 000 vorb.

1867 **TASIKO** (LEMARORO), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Epi); 1 100—2 500 vorb.

D.: *bierebo, lamanu, l(a)ewo (laĕwo, (la)levo, maluba), nikaura, tasiriki (tasariki).*

1868 **TAT** (TAKESTANI, TATI, TĂTÎ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de SV. *U.R.S.S.* (R.S.S. Azerbaidjană, R.S.S.A. Daghestan), *Iran* (Azerbaidjanul persan); 100 000 vorb.

5 vocale, 20 (22) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent nefonologic (la nume pe ultima silabă). Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb. Asemănări de structură cu persana*, tadjika*. Elemente lexicale din azerbaidjană*.

2 varietăți regionale și religioase: *musulmană* (Azerbaidjan — ca l. scrisă și de învățămînt servește azerbaidjana) și *iudaică* (Daghestan — scriere proprie).

1869 **TATOGA** (BARABAIG, BARABAIK, TATOG, TATURU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Tanzania;* 64 000 vorb.

1870 **TAUADE** (TAUATA), l. papua* din fam. goilala*. *Papua-Noua Guinee;* 9 000 vorb.

1871 **TAUNGTHA** (RONGTUW), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 26 000 vorb.

1872 **TAUNGTHU** (PAO, PA-O), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. karen* sau d. al l. karen*. *Birmania, Thailanda;* 210 550 vorb.

2 varietăți: *de N* și *de S.*

1873 **TAUSOG** (JOLO, JOLOANO(SULU), SOELOE, SOLOG, SOLOK, SOOLO, SULU (-JOLO), SULUK, TAUSUG, TAW SUG, TAWSUG), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Palawan), *Indonezia* (ins. Borneo); cel puțin 200 000 vorb.

Folosită în învățămîntul primar.

1874 **TAYAKU** (TAYAKOU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Benin;* 10 000 vorb.

1875 **TAYHAT** (TĂY HAT), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (N); 2 000 vorb.

1876 **TĂTARĂ** (TA(R)TAR), l. din fam. altaică*, ram. turcică* de V. *U.R.S.S.* (R.S.S. Tătară, Bașkiră, Ciuvașă, Mordvină, R.S.F.S.R., R.S.S. Uzbekă, Kazahă, Tadjikă, Kirghiză, Turkmenă), *R. S. România* (Dobrogea), *Turcia, R. P. Chineză, R. P. Bulgaria, R. P. Polonă;* 4 mil.—6 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială regională în R.S.S. Tătară din 1920, ca și în celelalte reg. locuite de tătari (învățămînt, presă).

5 (7) vocale și 4 vocale reduse, 24 consoane; structura silabică (C)V(C)(C); accent nefonologic. În varietatea *baraba* din U.R.S.S. (zona Novosibirsk) 8 vocale („pline"), 17 (22) consoane, 2 semiconsoane, accent final, armonie vocalică, în d. *central* din U.R.S.S. (R.S.S.A. Tătară) 9 vocale („pline"), 20 (22) consoane (oclusivele surde — aspirate, ocluziune glotală), 2 semiconsoane, structura silabică (C)V(C)(C), accent final, armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Mare bogăție lexicală — în epoca modernă numeroase creații interne.

3 gr. de d., cu diferențe în special fonetico-fonologice și mai puțin gramaticale (desinența de infinitiv, afixul de pers. 3 sg. prezent diateza activă): *central (din Kazan)* cu 7 d., *de V (mișar)* cu 2 d., *de E* cu 10 d.; d. „mixte".

Tradiție literară de la sfîrșitul sec. 12. 2 perioade în istoria l. literare: *veche* (sec. 15—19) (numeroase regionalisme și forme dialectale, influența l. *uigure vechi*) și *modernă* (din a 2-a jumătate a sec. 19). L. standard din sec. 15-16 — pe baza d. *din Kazan.* L. literară și standard modernă dezvoltată la sfîrșitul sec. 19 pe baza d. central.

Numeroși termeni de cultură și religie din arabă* și persană* încă din sec. 10 pînă în 1918; cele mai multe nume proprii — de origine arabo-persană. Puține împrumuturi din l. turcice (bașkiră*, ciuvașă*), împrumuturi din rusă* din sec. 16 (intensificate în sec. 20).

A folosit pînă în 1927 scrierea arabă*, apoi alfabetul latin*, iar din 1939 cel rus*, cu 6 litere suplimentare.

Cuvinte T. intrate în diverse l., dintre care unele au pătruns prin diferite l. intermediare și în română* *(balalaică, iuft, vătaf).*

1877 **TECO,** l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (S), *Guatemala* (V); 3 000—5 000 vorb. (surse diferite).

Scanned with OKEN Scanner

10 vocale (5 lungi), 20 consoane, 2 semiconsoane.

1878 **TEDA** (TODA, TUDA(GA)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. saharian*. *Ciad, Nigeria;* 16 000 vorb.

1879 **TEGALI** (TAGALE, TAK(A)LE, TEGELE, TEKELE, TOGOLE) **1.** l. din fam. kordofaniană*, gr. tegali **2.** (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan;* 5 000—22 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale, 20 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent fonologic. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *rashed, tegali.* D. sau l. înrudită: tingal*.

2. gr. de l. din fam. kordofaniană*. 7 l., în LL 4.

1880 **TEKE CENTRALĂ,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 10 000 vorb.

D.: *boõ (boma), ndzindzihu (njinjiu, nziku).*

1881 **TEKE DE NORD** (TEGE, iTEGHE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo;* 24 000 vorb.

Vocale centrale și anterioare rotunjite. Vocale nazalizate.

D.: *kaNjinini, kaTeke.*

1882 **TEKE DE SUD,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 11 800 vorb.

D.: *(i)fumu (mfumu), kukŭa (chikuya, kukuya).*

1883 **TEKE DE VEST** (TEKE DE SUD-VEST), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 32 000 vorb.

D.: *kwe (wuõ), iLaali (lali), tsa(a)yi (ntsaayi, tsaye), iyaa (yaka).*

1884 **TELEFOL** (TELE(E)FOOL, TELEFOMIN), l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee;* 4 100 vorb.

În varietatea *kayalikmiin* 3 vocale scurte, 5 lungi, 11 consoane (are t^h, k^h, k^w), 2 semiconsoane, 2 tonuri — ascendent, descendent, structura silabică (C)V(C), topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

1885 **TELUGU** (ANDHRA, GENTOO, TELINGA, TELOOGOO, TÉLOUGOU, TENUGU), l. din fam. dravidiană*, gr. central. *India* (Andhra Pradesh, Madras, Mysore); 37 670 000 (1961)—50 mil. vorb. (surse diferite). L. dravidiană cu cel mai mare număr de vorb. și una din l. majore din India (în 1961 reprezentau 8,58% din populația Indiei; 14% erau bilingvi). L. oficială în statul Andhra Pradesh.

5 vocale scurte și 6 lungi, 48 (56) consoane (corelație de cantitate, consoane retroflexe, eventual oclusive aspirate surde), 2 (3) semiconsoane (*y*, *ȳ*, eventual și *w̄*). Dintre consoane și semiconsoane nu pot apărea la finală decît *w, y, m.* Relațiile de tip cazual marcate prin postpoziții. Categoriile de timp-mod și persoană la verb exprimate exclusiv prin sufixare. Sufixele de persoană la verbe disting pers. 1 și 2 sg. și pl. La pers. 3 sg. T. diferențiază persoanele de sex masculin de toate celelalte, iar la pl. ființele umane de toate celelalte. La pers. 3 variante care reflectă distanța socială dintre cel despre care se vorbește și vorbitor sau interlocutor. Astfel, pentru bărbați, *ayana* se referă la superiori, *alaḍu (alanu)* la cunoscuți și egali, *wāḍu* la intimi sau inferiori (iar cînd se referă la superiori arată dispreț). Cu privire la femei, *āme* exprimă respect, iar *adi* lipsă de respect. Forma obișnuită de pers. 3 pl. pentru persoane este *wāḷḷu; wāru* se folosește privitor la bărbați sau femei pentru a exprima un respect deosebit. Construcții verbale compuse și perifrastice. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

3 d. principale: d. *de pe litoral, telangana* (în interior, cu excepția SV) și *rayalseema* (SV), cu deosebiri în intonație, morfologia verbului (formarea trecutului), lexic (în *telangana* în terminologia administrativă și juridică influențe din urdu*, care a fost l. oficială și de învățămînt pînă la cel de-al 2-lea război mondial). D. de pe litoral are cel mai mare prestigiu și în el se scrie cea mai mare parte a literaturii moderne. Diferențe fonetice (prezența/absența aspiratelor), morfofonemice și gramaticale (morfologia verbală) între vorbirea îngrijită și cea neîngrijită. Divergență marcată între vorbire (chiar a persoanelor instruite) și l. literară tradițională; aceasta tinde în ultima vreme să se apropie de l. vorbită.

Prima atestare: inscripție din 633. Tradiție literară bogată. Alfabet dezvoltat din scrierea indiană *grantha.* Împrumuturi din sanscrită* (folosite în special în vorbirea îngrijită, ca dublete ale unor cuvinte T.).

1886 **TEM** (COTOCOLI, KOTOCOLI, TIM(U)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Benin, Togo, Ghana;* 130 000—315 000 vorb. (surse diferite).

D. sau l. înrudite: delo*, kabre*, lamba*.

1887 **kiTEMBO** (NYABUNGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 15 000—48 500 vorb. (surse diferite).

D. sau l. înrudită: kiHunde*.

1888 **liTEMBO,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 30 000 vorb.

1889 **TEMEIN** (RONA, TEMAINIAN), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 2 300 vorb.

7 vocale, 27 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri (înalt și jos). Armonie vocalică. Structura silabică (C)V(C). Accentul pe penultima silabă. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Scanned with OKEN Scanner

1890 **TEMIAR** (SAKAI DE NORD), l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*, gr. senoic sau d. al l. sakai*. *Malaya;* 10 000 vorb. împreună cu jah hut*, sakai de sud* şi semai*.

D.: *grik, kenderong, kenerig, po-klo (sakai bukit din Temongoh), sakai din Plus Korbu, sungai piah, tanjong rambutan, tembe? (tembi), ulu kinta (kinta sakai).*

1891 **TEMNE** (TEMEN, THEMNE, TIM(E)NE, TIMMANNE(E)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic-occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Sierra Leone;* 500 000—650 000 vorb. (surse diferite); grupată uneori cu kissi* şi bullom* în gr. *kisi-temne.*

D.: *de E, de V, yoni.*

L. în extindere; vorbită ca a 2-a l. în aria l. limba*.

Foloseşte alfabetul „Africa".

1892 **TENDA,** i. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental*, considerat l. separată sau gr. care include l. badyara*, basari*, konyagi* (CTL), sau l. din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guineea-Bissau, Guineea, Senegal, Gambia;* 107 000 vorb.

1893 **TENETEHARA,** l. amerindiană din fam. tupi* 2. *Brazilia* (Pará, Maranhão); 2 000—3 000 vorb.

7 vocale, 13 consoane, 2 semiconsoane. Accentul pe finala cuvîntului. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *anambé, asurini, gwažažara (guajajara), tembé, turiwara (turiuara), urubú (s).*

1894 **TEOP** (TIOB, TIOP), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (ins. Teop = Tiop); 1 600 vorb. (1959).

Sistem fonologic simplu: 5 vocale, 12 consoane. Clase nominale (diferenţiate prin articol) — se încrucişează cu împărţirea numelor în 3 categorii, după cum primesc posesive sufixate sau nu. Numărul exprimat tot prin articol prepus. Pronumele formate prin adăugarea unor sufixe la o temă; pronumele obiect are temă diferită. Distincţie inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Puţine mărci de persoană postverbale. Sistem verbal simplu. Timpul indicat prin *pa* (trecut), *pasi* sau alte mărci (viitor): *era pa sue* „eu am spus", *ena pasi sue* „eu voi spune". Particula *mana* marchează un „stativ", *tei (nana)* indică o stare obişnuită sau permanentă. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: eventual *raosiara* (ins. Bougainville), *teop wainanana,* o sub-l. — *taunita-losiara.*

1895 **TEPEHUA,** l. amerindiană din fam. totonacan*. *Mexic* (Veracruz, Hidalgo, Pueblo); 4 000 vorb.

1896 **TEPEHUAN** (TEPEGUA(NA), TEPENUA(NA), TEPENUANE, TEPEHUANO), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. sonoran. *Mexic;* 1 766 vorb.

D.: *tepecano, tepehuane de N, ~ de S.*

1897 **TEQUISTLATECAN** (CHONTAL), fam. de l. amerindiene din *phylum* mayan*, constituită din 2 l. *(tlamelula, mountain tequistlateco). Mexic;* 8 000—9 000 vorb. (1969).

Sunete caracteristice: spirantă laterală surdă *(lh),* consoane glotale, grupuri consonantice iniţiale şi finale numeroase.

1898 **TERA(WA)** (KEMALTU, NYIMASHI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria* (NE); 18 500—50 000 vorb. (surse diferite).

12 vocale (6 lungi), 40 consoane, 1 semiconsoană. 3 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D. sau l. înrudite: gabin*, jera(wa)*.

1899 **TEREBU** (TURUPU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee;* 4 000 vorb.

1900 **TERENO** (ETELENA, TERENA), l. amerindiană din fam. arawak*. *Brazilia;* 5 000 vorb.

5 vocale, 13 consoane, 2 semiconsoane.

1901 **TERRABA** (NORTEÑO, QUEQUEXQUE, TIR(R)IBI), l. amerindiană din fam. chibcha*. *Costa Rica, Panama;* 1 000 vorb.?

Multe consoane cu ocluziune laringală şi aspirate la sfîrşitul cuvîntului. Substantivul nu are desinenţe pentru gen şi număr. Genul natural se exprimă prin adăugarea cuvintelor *jurigna* „mascul", *pobga* „femelă" (pentru animalele inferioare) şi *dobén* şi *guaré* (nume de persoane): *fiskuo jurigna* „motan", *fiskuo pobga* „pisică", *ibi dobén* „vrăjitor", *ibi guaré* „vrăjitoare". Pentru pl. se adaugă unul din cuvintele *bẽ (ga), arae, yonso.* Viitorul se exprimă cu *ibona* „mîine", *kurumá* „poimîine": *ba ik* „a vedea" + *ibona* „voi vedea". Vocabular sărac. Unele cuvinte intră în componenţa multor altora: *-xo* „carne, substanţă, material" intră în componenţa lui *ará xó* „nisip", *subí xó* „argilă", *xhau xó* „bumbac", *frün xó* „cenuşă", *drum xó* „fier", *u xó* „cuib", *vaca norio xó* „substanţă de lapte de vacă = caş". *Guo* „ficat" intră în compunerea multor cuvinte ce înseamnă „a aminti", „a uita", „a iubi", „trist", „vesel", deoarece se atribuie mare importanţă ficatului, considerat centrul intelectual şi emoţional.

1902 **TESO** (ATES(I)O, BAKEDI, BAKIDI, ELGUMI, ETOSSIO, ILUMANA, WAMIA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-chadian*. *Uganda, Kenya;* 504 000 vorb.

Are gen natural (diferenţe între masc. şi fem. la sg.). *k-* este marca fem.: *onaci* „frate", *konaci* „soră". Adjectivul se acordă primind afixe caracteristice de masc. şi de fem.: *emon ledit* „un mic taur" — *akiteń nedit* „o mică

vacă". Substantivele colective se opun celor care exprimă unitatea, iar cele de sg. se opun unei forme de pl. (opoziţii multiple cu pl. variate): *etuaṅ* „persoană", pl. *ituṅa* „oameni", *ituṅasinel* „omenire". Distincţie exclusiv-inclusiv la pronume pers. 1 pl. Pentru numeralul „5" radicalul este înrudit cu cel al termenului „mînă": *akan* „mînă", *akañ* „5".

1903 **TEUSO** (TEUTH), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda;* 1 500 vorb.

1904 **oTETELA** (SUNGU), l. din fam. nigero-congoleză, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 30 000 vorb.

1905 **TEWA** (TAOWA, TEGUA, TEHUA, TELMA, TIGUA), l. amerindiană din fam. tanoan*. *S.U.A.* (New Mexico, Arizona); 2 500 vorb.

19 vocale (6 orale scurte, 6 lungi, 7 nazale), 31 consoane, 2 semiconsoane. 5 tonuri cu valoare fonologică.

1906 **TEXIXTEPEC** (TEXISTEPEC), l. amerindiană din fam. mixe-zoquean*. *Mexic* (Veracruz); 1 000 vorb.

1907 **ŢEZ** (CEZ, DIDO, TSEZSKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 7 000 vorb.

5 (6) vocale scurte orale cu perechi faringalizate, 2 vocale lungi, 32 consoane (are consoane glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C), accent fonologic. Clase nominale — conjugare după clasa în care intră subiectul. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Ca l. literară se foloseşte avar*.

1908 **THADO** (THĂDO-PAO), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N), *India* (Assam); 31 600—36 500 vorb.

L. pronominalizată.

D.: *sluk-shinshum, shingsol, thado.*

1909 **THAI** (SIAMEZĂ, SIAMOIS, THAI CENTRALĂ, THAI-SIAMEZĂ, THAI STANDARD, THAY), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Thailanda, Birmania, R. P. Chineză* (prov. Yunnan), *R. S. Vietnam;* 10 mil.—30 mil. vorb. (surse diferite). L. naţională şi oficială în Thailanda.

În varietatea din Bangkok 9 vocale lungi cu perechi scurte; diftongi, triftongi. 5 tonuri (înalt, mediu, jos, ascendent, descendent). 19 (20) consoane (aspirate surde; ocluziune glotală); 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C). L. monosilabică izolantă. Unele asemănări cu kampuchiana* şi vietnameza*. 80—90 clasificatori postpuşi numeralelor care însoţesc diferite substantive — de ex. clasificatorul cel mai general pentru persoane este *khon* (cuvîntul obişnuit pentru „persoană"): *khon ɔŋ-khɔn* „2 oameni". Foloseşte unele verbe şi cu rol de prepoziţii sau adverbe. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Diversitate geografică mică (sisteme tonale diferite); importante diferenţe sociale. Deosebire între l. literară şi cea colocvială. L. standard bazată pe d. *din Bangkok* (Krung Thep). Literatură bogată.

Prima atestare — inscripţie din 1293. În l. veche forme diferite pentru sg.-dual-pl. şi inclusiv-exclusiv la pronumele personale. Împrumuturi din sanscrită*, pāli*, chineză*, influenţe reciproce cu kampuchiana* în diferite perioade.

Alfabet derivat din cel kampuchian — caractere angulare: 32 semne vocalice, 44 consonantice, scrise de la stînga la dreapta; semnele vocalice adăugate înainte, după, deasupra şi dedesubtul consoanelor. 4 tonuri indicate prin semne deasupra consoanelor, al 5-lea prin absenţa oricărui semn.

1910 **THAI ALBĂ** (TÀY BLANC, THAÏ BLANC, THO, THÔ, THỒ, THU, T'U), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *R. S. Vietnam* (N); 150 000 vorb. Numele *thô* din vietnameză*.

Caz unic de scriere alfabetică verticală: litere laoţiene* scrise după modelul l. chineze*. În reg. Lang-son (NE Tonkin) scriere imitată după cea hieroglifică vietnameză.

1911 **THAI DE NORD** (KAMMYANG), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Thailanda* (N); 2 mil. vorb.

1912 **THAI DE SUD,** l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Thailanda;* 2 mil. vorb.

D.: *thai de sud, tak bai* şi alte varietăţi vorbite de-a lungul limitei între l. thai* şi malaeză*. D. de frontieră destul de diferite de celelalte.

1913 **THAI NEAGRĂ** (BLACK TAI, DAM, THAÏ NOIR), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Laos* (N), *R. S. Vietnam* (N); 300 000 vorb. în Laos.

10 vocale (*a* are pereche lungă *ā*); 21 consoane (aspirată surdă *th*, ocluziune glotală, consoane labializate); 3 semiconsoane (inclusiv medie centrală nerotunjită). Structura silabică CV(C). 6 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Scriere provenită din alfabetul thai*.

1914 **THAKALI,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal;* 3 000 vorb.

1915 **THAMI** (THĂMI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *Nepal, Bangladesh, India* (Sikkim); 10 000 vorb.

1916 **kITHARAKA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya;* 16 500 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

1917 **THOMPSON (RIVER INDIANS)** (NEETLAKAPAMUCH, NEKLAKAPAMUK, NETLAKAPAMUK, NICOUTEMUCH, NIKUTAMUK, NIKUTEMUK, NITKLAKAPAMUK), l. amerindiană din fam. salish*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000—2 000 vorb.

1918 **THUANGA** (BONDÉ, ÑUA, NYUA (-BONDÉ), Y(O)UANGA, /ŋUAAŋA/, θUANGA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie;* 1 050 vorb.

7 vocale (4 grade de deschidere), 35 consoane (reduse în poziţie intervocalică şi finală). Pronumele are forme flexionare pentru cele 3 persoane, cu distincţiile inclusiv-exclusiv, sg.-dual-pl. (în *ñua* şi trial). La sg. sufixe personale diferite pentru nume şi verbe. Flexiune nominală în persoană şi număr. Flexiunea personală cu sufixe se aplică numai numelor „posedabile" — nume de rudenie, părţi ale corpului, anumite instrumente, localizări (cu sensuri asemănătoare prepoziţiilor), anumite stări de spirit (asemănătoare verbelor deponente). Dual la numele de rudenie pentru a desemna un cuplu eterogen de tipul tată-fiu, unchi-nepot etc. Numărul exprimat prin sufixe pentru primele 5 numerale, însă numai 10 nume pot primi aceste sufixe. Demonstrativele sînt adesea cuvinte compuse indicînd numărul şi sexul şi folosite în locul articolelor şi pronumelor. Flexiunea verbală opune o formă indefinită şi una definită. Verbele de mişcare sînt compuse, de ex. *pʰe-da-me* „a aduce", lit. „a culege—a ridica—a veni". Prefixe pentru nume de agent, de acţiune, de verbalizare (factitive, incoative). Propoziţia începe cu sintagma predicativă. Propoziţiile complexe încep cu o particulă modală, urmată de un pronume personal indicînd subiectul şi o particulă aspectuală (totul pronunţat ca un singur cuvînt); urmează verbul (simplu sau compus), după care apar complementele şi o particulă indicînd că numele următor este agentul predicatului.

Primul text — catehism tipărit în 1893 (ortografie galicizantă).

1919 **THURI** (DHE ~, JO ~, WADA ~), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 13 500—15 400 vorb. (surse diferite).

D.: *bodho, colo, mananger.*

1920 **TIBETANĂ 1.** (BHOŢIA, BODISH, T(H)IBÉTAIN, TIBETISCH), l. sau gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. *India* (Kaşmir), *R. P. Chineză* (reg. Xizang = Tibet, prov. Sichuan = Szechwan, Qinghai = Tsinghai, Gansu = Kansu), *Bhutan, Nepal;* 2 750 000—7,5 mil. vorb. (surse diferite) (în Nepal 1 mil vorb. ca l. secundă). D. *dzongkha* — rol de l. oficială în Bhutan. Denumirile *bhoţia* şi *bodish* de la cuvîntul *bod* din T. *clasică*. Considerată fie l. unică cu numeroase d., fie gr. de 2 l.: T. *centrală (bhöţiă din Tibet, bhotanta, huniyā, kazi, lama, shalgno)* şi T. *de V (west bodish)* — sau de 4 l. (T. *de V, de (N)E, de C.* şi *de S).*

Cele mai multe asemănări — cu l. birmană*. 7 perechi de vocale (inclusiv *ö, ü*). Nazalizare vocalică fonologică. Opoziţie de aspiraţie numai la oclusivele surde. Opoziţia retroflex/apical numai la oclusive. Opoziţii *ȼ/č, š/s* (retractat/ne~), *n/ñ/ŋ*. Nu e clar dacă la oclusive are opoziţie de sonoritate, care pare a exista la lichide (cele surde notate *rh, lh*). Sistem tonal descris diferit (2—6 tonuri). În T. *centrală* 7 vocale, 33 consoane (opoziţie de aspiraţie la oclusive şi africate surde, consoane retroflexe, ocluziune glotală), 2 semiconsoane, 2 tonuri: înalt, jos. În varietatea *lhasa* 4 serii de 10 vocale (prin combinarea opoziţiilor de cantitate şi nazalitate), 34 consoane (opoziţie de aspiraţie la oclusive şi africate surde, oclusivele sonore — prenazalizate, corelaţie surde-sonore la sonante), 2 semiconsoane, 4 tonuri: înalt, mijlociu, jos, descendent. L. monosilabică aglutinantă — diferitele valori gramaticale exprimate printr-un sistem destul de complex de particule. Opoziţie aspectuală la verb (durativ/punctual/perfectiv) exprimată cu ajutorul unor verbe auxiliare şi particule. În d. *lhasa* topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Numeroase d., printre cele mai importante *lhasa (dbus, ü), derge (sDe-dge), apa, amdo (a mdo, ngambo).* T. *centrală* folosită drept *koiné* din Bengalul de Vest pînă în Tibet — îndepărtată de forma (formele) standard din Lhasa. L. de cultură — numeroase traduceri şi creaţii epice medievale originale. Relativ puţine împrumuturi (noţiunile noi redate prin perifraze). Problema terminologiilor moderne — rezolvată prin împrumuturi din chineză*

L. modernă s-a îndepărtat de T. veche — sonorele iniţiale s-au asurzit, a pierdut prefixele şi sufixele; pentru diferenţierea omofonelor rezultate s-a dezvoltat un sistem tonal în funcţie de natura consoanei iniţiale. Simplificări în sistemul gramatical. Atestată din sec. 8 — 9 (texte *tibetano-chineze* interesante pentru studierea stadiilor vechi ale celor 2 l.).

Pînă în sec. 7 nu a avut scriere — se foloseau obiecte cu rol mnemonic. Sistem de scriere derivat din cel indic*, creat de un ministru trimis în Kaşmir să studieze sanscrita*: silabar cu 30 consoane şi 4 vocale, iniţial cu caracter fonetic; ortografia, devenită sacră deoarece servea la transmiterea doctrinei budhiste, nu a evoluat paralel cu pronunţarea. A fost unul din modelele scrierii coreene*.

Împrumuturi T. în l. mongolă*, mongură*. Unele cuvinte T. au ajuns şi în l. română* prin diferite l. intermediare: *dalailama* (de la T. *lama* „călugăr budhist"), *iac.*

Scanned with OKEN Scanner

2. gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, cuprinzînd tibetana **1.**, ram. *rgyarung* şi gurung*, l. *himalaice*, newari*, *taying (digaro)*, *midžuish*, *hurso*, *dhimal* (inclusiv *toto*) şi *mishing* (l. *abor* şi dafla*), după alte păreri şi gr. *dzorgaic (ch'iang, dzorgaish)* — l. incluse în alte clasificări în gr. gyarung-mishmi*.

1921 **TIBETO-BIRMANĂ**, ram. de l. din fam. sino-tibetană*. *India* (NE), *Birmania*, *R. P. Chineză* (reg. Xizang = Tibet, prov, Yunnan = Yün-nan, Sichuan = Sze-ch'uan), *Thailanda*, *Bangladesh*, *Laos*, *R. S. Vietnam*, *Bhutan*, *Nepal;* 25 mil. vorb.

6 gr., toate în LL: birman-lolo, bodo-naga-kachin, gyarung-mishmi, karen (sau coordonate cu ram. tibeto-birmană* într-un gr. *tibeto-karen*), naga-kuki-chin, tibetan **2.** (cele mai importante: birman-lolo, tibetan). Peste 125 l. Cele mai importante l. în LL: birmană, tibetană, newari, garo.

Evoluţie divergentă: unele l. au păstrat caracterul monosilabic şi au pierdut prefixele şi sufixele asilabice (tibetana*, birmana* ş.a.), altele au evoluat spre polisilabism, dezvoltînd prefixele şi sufixele (bodo*, kachin*, tangsa*). L. *himalaice pronominalizate*, karen* ş.a. prezintă mari divergenţe. Se presupune că derivă dintr-o l. **T.-B.** comună, ale cărei trăsături au fost reconstituite pe baza comparării l. actuale (în special a fazelor lor vechi).

Nu au scriere şi literatură, afară de tibetană, birmană şi alte cîteva l. (alfabete proprii derivate din scrierea sanscrită* din sec. 7 e.n.).

1922 **TIEFO** (KIEFO, TYEFO(RO)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Mali*, *Volta Superioară;* 6 500 vorb.

1923 **kiTIENE** (TENDE, kiTIINI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 15 000 vorb.

1924 **TIFAL**, l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee*, *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); peste 3 000 vorb.

1925 **ŢIGĂNEASCĂ** (GITANE, GYPSY, ROMANI, ROMANY, TSIGANE, TZIGANE, ZIGEUNERISCH), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. *Asia*, *Europa*, *Africa* (N), *America;* 450 000—6 mil. vorb. (surse diferite). Greu de apreciat numărul total şi proporţia celor care vorbesc încă l. Ţ. ca l. maternă — majoritatea bilingvi, vorbind şi l. ţării respective. Numele *gypsy* bazat pe părerea greşită că şi-ar avea originea în Egipt, *romany* de la cuvîntul Ţ. *rom* „om". Apartenenţa l. Ţ. la gr. indic recunoscută spre sfîrşitul sec. 18 în mod independent de către Büttner, Rüdiger, Pallas, Marsden — cca 400 rădăcini care au paralele în alte l. din gr. indic.

În varietatea *baltică* din U.R.S.S. — R.S.S Estonă 5 vocale, 38 (41) consoane (oclusive surde aspirate, consoane palatalizate, oclusive surde aspirate şi palatalizate), 1 semiconsoană (*y*), accent final, topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

Separată probabil de celelalte l. indice din N părţii centrale a Indiei înainte de mijlocul sec. 3 e.n., a evoluat apoi printre l. indice de NV şi l. dardice*, de care s-a desprins ulterior, răspîndindu-se treptat în celelalte zone. Împrumuturi timpurii din persană*, paštō* şi din l. ţărilor pe unde au trecut sau în care s-au stabilit — au făcut reciproc ininteligibile diferitele varietăţi locale ale l. Ţ. (unele d. — caracter mixt).

Nu are formă scrisă. Folclor bogat. Rol de limbaj secret.

Cuvinte Ţ. în argou şi în vorbirea familiară din l. cu care au venit în contact — de ex. rom. *barosan*, *benga*, *bištari*, *a hali*, *a mangli*, *mišto*, *a şuti* ş.a.

1926 **TIGRE** (HASA, KHASSA, XASSA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia* (NE); 113 000—500 000 vorb. (surse diferite). Vorbită de triburi musulmane. Este continuarea unui d. apropiat de gheză*.

7 vocale, 48 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb.

Literatură orală culeasă din sec. 20. Deşi nu este o l. scrisă (are unele texte religioase, *Biblia*, notate în alfabet etiopian*), joacă rolul unei l. de civilizaţie, servind ca a 2-a l. unor populaţii învecinate.

1927 **TIGRINYA** (HAVESHA, TIGRAI, TIGRAY, TIGRI(G)NA,), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia* (NE); 1 mil.—3,5 mil. vorb. Vorbită de populaţie creştină. L. oficială a Eritreei din 1952 alături de arabă*.

Sistem foarte echilibrat al formelor verbale secundare, constituit din 3 teme care stau la baza formării cauzativelor şi reflexivelor: I — prima vocală *ä*: *säbärä* „a rupe"—*asbärä* „a face să rupă" — *täsäbrä* „a se rupe"; II — a 2-a consoană geminată: *fäṣṣämä* „a termina" — *afäṣṣämä* „a face să termine" — *täfäṣṣämä* „a fi terminat"; III— prima vocală *a*: *baräkä* „a binecuvînta" — *abaräkä* „a face să binecuvinteze" — *täbaräkä* „a fi binecuvîntat".

Considerată continuatoarea l. gheze*. Foarte puţine texte (alfabet etiopian*). Texte orale culese în sec. 19.

1928 **TIGUM** (AKONTO, IZARE, MBEMBE, NSARE, TIGOM(G), TUGUN, TUKUN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*, *Nigeria;* 3 000 vorb.

1929 **TIKAR(E)** (TIKA(LI), TIKER(I), TUMU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-cameru-

Scanned with OKEN Scanner

nian* (MC). *Camerun;* 10 500—200 000 vorb. (surse diferite).

1930 **TIKOPIANĂ** (TIKOPIA), l. din fam. austroneziană, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Insulele Solomon* (ins. Tikopia — gr. Santa Cruz, Russell, o comunitate mică în Honiara — ins. Guadalcanal, Anuta (Anuda, Cherry); l. polineziană din aria melaneziană); 1 700 vorb.

Puțin studiată, deși aparține culturii polineziene celei mai bine cunoscute. Spre deosebire de majoritatea l. polineziene, are opoziție fonologică *l* (rar)/*r*, exploatată stilistic (dintre relativ puținele cuvinte care conțin fonemul *l*, o mare parte au conotații afective privind sexul, defecte fizice sau intelectuale). Ca formă de politețe pentru pers. 2 sg., în adresarea către unele rude prin alianță (în special cînd un bărbat vorbește cu tatăl soției sau cu fiul surorii sale), se folosește forma corespunzătoare de dual. Efecte de metrică poetică prin alungiri sau alte modificări ale cuvintelor în cîntece, pentru a păstra ritmul.

D. (reciproc inteligibile): *anuta* (insuficient descris), *tikopia*.

1931 **TIMBE**, l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 10 000—11 000 vorb. (surse diferite).

1932 **T'IN**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *Thailanda, Laos;* 15 000—20 000 vorb.

D.: *mal, pray*.

1933 **TINDINĂ** (T'INDI, TINDI(NSKIJ)), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 5 000 vorb.

3 serii de 5 vocale — orale scurte și lungi și nazale scurte — și 3 (5) vocale nazale lungi, 38 (39) consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent fonologic. Topica: adjectiv-substantiv.

Ca l. literară se folosește l. avar*.

1934 **TINGAL** (KAJA(K)JA), i. din fam. kordofaniană*, gr. tegali **2.***, considerat fie d. al l. tegali **1.***, fie l. înrudită. *Sudan;* 2 100 vorb.

1935 **TINGGIAN** (ITNEG, TINGU(I)AN, TINGYAN), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 32 820—41 600 vorb.

1936 **TINOMBO** (AMPIBABO, LA'UDYE), l. din fam. austroneziană*. *Indonezia* (ins. Celebes); 125 000 vorb.

1937 **TIRA** ((LI-)THIRO) l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan;* 10 000 vorb.

1938 **TIRMA** (N(Y)IKORAMA, SURI-TIRMA-TID, TIRIMA), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. mekan*, fie l. înrudită. *Etiopia, Sudan?;* 8 500 vorb.

1939 **TIRO** ?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 75 000 vorb.

1940 **TIRURAY** (TEDURAY, TIGURAY, TIRURAI), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 15 919 vorb.

1941 **TIV(I)** (APPA, MBETSE, MITSCI, MUNCHI, MUNSHI, TIWI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 600 000—1,3 mil. vorb. Folosită în administrație și școli pînă în 1960. Vorb. l. T. au protestat împotriva introducerii l. hausa* ca l. oficială în Nigeria (V).

6 vocale, 30 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri. Structura silabică (C)(C)V. Numeralul 6 este format prin repetarea lui 3 (*taratar* „trei și trei").

Alfabetul „Africa".

1942 **TIWA**, l. amerindiană din fam. tanoan*. *S.U.A.* (New Mexico); 3 600 vorb.

12 vocale (6 lungi), 12 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri.

1943 **TIWI** (WUNUK), l. australiană*. *Australia* (ins. Bathurst și Melville); peste 1 000 vorb. Denumită după cuvîntul local *tiwi* „popor, oameni". Formează singură o fam.

Este una din cele mai complicate l. australiene. Cuprinde cea mai mică proporție de forme australiene comune. Reprezintă o combinație, unică în Australia, de trăsături care, fiecare separat, se regăsesc în diverse l. australiene: 2 clase nominale; prefixare; incorporarea numelui. Se deosebește de celelalte l. australiene în privința aranjamentului sintactic; se caracterizează printr-un polisintetism complex, comparabil cu cel din eschimosă* (cu deosebirea că nu este o l. sufixală). Astfel, nu numai că mărcile referitoare la obiectul direct apar la verb, dar însuși numele cu acest rol poate fi inclus în complexul verbal, adesea într-o formă supletivă (se cunosc cel puțin 3 duzini de forme care diferă fonetic după cum sînt folosite independent sau incluse în complexul verbal). În complexul verbal pot intra și un mare număr de adverbe și alți determinanți. De ex. *waŋgini iminiwaŋuwiniŋilimpaŋiniwiri* „cîinele a venit și a mușcat din carnea mea în timp ce eu dormeam azi dimineață". Mare număr de timpuri verbale care se încrucișează cu un sistem de mărci arătînd în ce moment al zilei este făcută acțiunea.

1944 **TLAPANEC(O)** (CHOCHO, TIAPANECO, TLAPPANEC), l. amerindiană din fam. tlapanekan*. *Mexic* (Guerrero); 14 000—24 000 vorb. (surse diferite).

1945 **TLAPANEKAN** (SUBTIABA-TLAPANEC(-YOPI), SUPANEC(AN)), fam. de l. amer-

indiene din *phylum* hokan*. 3 l., în LL 1: tlapanec(o).

1946 **TLINGIT** (KOLUSCHAN), l. amerindiană din *phylum* na-dene*. *S.U.A.* (Alaska), *Canada* (Columbia britanică, Yukon); 1 000—2 000 vorb.

Sistem fonologic bogat: 50 foneme, dintre care 21 sînt consoane pronunţate în regiunea velară: oclusive *(k, g)*, uvulare *(G, q)*, glotale *(k', q')*, labiovelare *(g^w, k^w, k'^w, G^w, q^w, $q^{w'}$)* etc. În schimb îi lipsesc labialele (are numai *w*). 2 tonuri.

1947 **TOARIPI 1.** (MOTUMOTU), l. papua* din fam. toaripi **2.***. *Papua-Noua Guinee;* 16 800 vorb.

Folosită ca l. a bisericii de către misionari, a devenit o importantă *lingua franca* regională.

D.: *elema (haira), kairi-kaura?, milareipi, toaripi, uaripi?.*

2. (ELEMA), fam. de l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* peste 30 300 vorb.; 4 l. foarte apropiate (poate chiar d. ale aceleiaşi l.), toate în LL: kerema, orokolo, toaripi **1.**, vailala.

Preponderenţa vocalelor în structura silabei. Absenţa genului şi claselor. Sufixele predomină asupra prefixelor. Dual la mărcile de persoană libere. Persoana subiectului nu este indicată la verb. Nu au forme verbale mediale.

1948 **TOBA** (~ -BATAK, BATTA', BA-T(T)AK), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Sumatra); 2 mil. vorb.

Accent fonologic. Topica: verb-obiect-subiect. Puternică influenţă lexicală sanscrită*; cuvîntul sanscr. *sama* a căpătat rol de marcă a pl.

Folosită în presă. Limbaj special al riturilor funerare.

D.: *angkola (-mandailing), toba.*

Alfabet de inspiraţie indiană — a înlocuit „scrierea" cu obiecte (pentru transmiterea unor mesaje se foloseau combinaţii de obiecte cărora li se conferea o valoare simbolică).

1941 **TOBO,** l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee;* 3 000 vorb.

1950 **TOBOTE** (BITSHAMBA, BUSARI, CEMBA, CHAMBA, TSHAMINA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana, Togo;* 28 000—130 000 vorb. (surse diferite).

1951 **TÖDRAH** (DIDRAH), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer* sau d. al l. sedang*. *R. S. Vietnam;* 5 000 vorb.

D.: *modra, tödrah.*

1952 **TOHARICĂ** (TOCHARIAN, TOCHARISCH, TOKHARIEN), ram. de l. indo-europene* dispărute. *Asia Centrală* (V Chinei — Turkestan). 2 (3) l. (d.). Denumirea — după poporul *tokharoi* menţionat de Strabo.

Au fost vorbite probabil între sec. 5 şi 10 — dispărute în cursul evului mediu sub presiunea l. chineze*, a l. turcice* şi mongole*. Texte păstrate din sec. 6 — 7 — descoperite la sfîrşitul sec. trecut—începutul sec. 20 (texte şi poeme religioase de inspiraţie budhistă, tratate medicale, registre contabile mănăstireşti, permise de liberă trecere pentru caravane).

Foarte diferită de indo-iraniană*. Apropieri de armeană* şi traco*-frigiană, hitită* (numeroase trăsături comune cu aceasta, dar fonetică foarte diferită). S-ar grupa împreună cu gr. occidental al l. indo-europene — cu ram. *italică*, celtică*, germanică*. A confundat într-o singură serie 3 serii vechi de oclusive. Unele elemente arhaice (vorb. ei s-au desprins probabil de timpuriu, migrînd spre E): desinenţa verbală medio-pasivă *-r*, desinenţă în *-r-* la pers. 3 pl. perfect (preterit) (T. *B weñāre* „ei au spus"), perfect corespunzător celui latinesc* în *-u-* (T. *A prakwā* „(m-)am rugat"). Influenţă sanscrită*.

2 l. (d.) mai bine cunoscute: T. *A (agnéen)* — l. regatului Agni, devenită l. liturgică scrisă, pietrificată; a dezvoltat distincţia masc.-fem. la pers. 1 sg., şi T. *B (koutchéen)* — l. vorbită. D: *central, de E, de V.*

Scrierea T. bazată în ultimă instanţă pe alfabetul indic* *brahmī*.

1953 **TOJOLABAL** (CHAÑABAL, CHANEABAL, TOHOLABAL, ZAPALUTA), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Chiapas); 3 780—12 000 vorb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi,) 18 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)CV(C).

1954 **TOKELAUANĂ** (TOKELAU), i. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Insulele Tokelau (s)* (Union Group) (atolii Ătafu, Nukunono, Fakaofo = Fakaofu), *Samoa americană* (ins. Swain's (Swains), Olosega), *Noua Zeelandă, Hawaii;* peste 2 600 vorb. (1972). L. independentă sau d. al aceleiaşi l. ca şi ellice-ana* (reciproc inteligibilă cu d. ellicean *de S*).

1955 **chiTONGA**[1], l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Rhodesia, Zambia;* 70 000—110 000 vorb.

D.: *lexa, toka, chiTonga.*

1956 **chiTONGA**[2] (SISKA, SISYA, kiTONGA, NYASA DE VEST), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. chiTumbuka*. *Malawi;* 50 000 vorb.

1957 **TONGANĂ** (TONGA), l. sau d. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Tonga* (= ins. Friendly), *Ins. Niuatoputapu* (Keppel); 74 000 (1966) — aproape 100 000 vorb. (1975) (surse diferite) (în 1966 doar 1 000 loc. din populaţia totală de 75 000 nu erau vorb. de T.). L. oficială în Tonga alături de engleză*. Eventual d. al aceleiaşi l.

Scanned with OKEN Scanner

cu uveana de est*. Ar forma împreună cu niueana* gr. *tongic*, separat de l. polineziene „nucleare".

Structură mai complexă decît alte l. polineziene (de ex. maori²* din Noua Zeelandă). Accentul silabic mobil valorificat stilistic (distincţie emfatic/nonemfatic). Posedă una din caracteristicile cele mai importante ale l. polineziene: existenţa a 2 clase nominale cu valoarea controlabil/ne~, alienabil/in~, activ/pasiv, distincţie care se regăseşte şi în sistemul verbal. Uşurinţă deosebită în formarea de cuvinte noi şi în împrumutarea şi asimilarea împrumuturilor.

Diferenţe dialectale minore. În ins. Niuafo'ou (Tin Can) l. (d.) diferită, care, împreună cu uveana de est, are inovaţii comune cu l. polineziene „nucleare"; totuşi reciproc inteligibile cu T. — poate numai în urma contactului intens.

Mii de împrumuturi în special din engleză* — cuvinte de uz curent, termeni tehnici, eclezіastici etc.

1958 **TONGOA** (TONGOA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Efate = Vaté = Vati; Epi); 2 250 vorb. După alte păreri ar reprezenta împreună cu *baki* şi *bieri(a)n* d. ale l. *epi* sau aceeaşi l. cu *efate*.

În d. *nguna* 5 vocale cu perechi lungi, 12 consoane, structura silabică (C)V, topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv, de ex. „bărbatul a plantat copacul în mijlocul grădinii" are forma *na atamwoli e lawa na kau e mwaleoputo ni roara* (lit. „articol-bărbat-pronume verbal — a planta — articol — copac în mijloc de grădină").

D.: *buninga, emua, metaso, nguna (ngumese), paunangis(u) (kpwa'unang(g)isu), sesake, tongoa*.

1959 **kiTONGWE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 8 000 vorb.

1960 **TOPOSA** (AKARA, DABOS(S)A, HUMA, K(H)UMI, TABOSA, TAPOSA,TAPOSO, TOPOTHA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 34 000—40 000 vorb.

D.: *donyiro*.

1961 **TORADJA** ?, l. sau gr. de l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 250 000 vorb.

Ar cuprinde l. *bada'-besoa (bada, behoa, besoa, ti'ara), bare'e*, kaili, kulawi, lebona, napu (bara, toradja de E), pipikoro (uma, aria), wotu (la'edo)*.

1962 **TORRICELLI** (ARAPESHAN, WAPEI-PALEI), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*. *Papua-Noua Guinee* (M-ţii Torricelli), *Indonezia* (V ins. Noua Guinee). Peste 50 l., în LL 17: alu, arapesh de sud, arapesh montană, au, beli², bumbita arapesh, elkei, heyo, kalp, kombio?, olo, oni, urat, yil şi 3 l. sau d. din fam. sko*.

Număr relativ mare de foneme vocale (5—8). În general 3 puncte de articulare la consoane: bilabiale, alveolare, velare. Nu există distincţie fonologică între consoane surde şi sonore; *l* şi *n* sînt adesea alofonele aceluiaşi fonem. 2, 3 sau mai multe clase nominale, cu acord relativ limitat. Dual la mărcile de persoană. Subiectul indicat la verb, totdeauna prin prefixe, care au aproape aceeaşi formă în toate l.; aceleaşi prefixe apar şi cu non-verbe. Verbele în general invariabile ca timp şi aspect. Distincţie masc.-fem. (uneori şi neutru) la pers. 3 a pronumelor personale libere — lipseşte uneori la dual. Cel puţin unele nume au pl. neregulate, determinate uneori de apartenenţa la o clasă.

1963 **echiTOTELA**, l. din fam. nigero-congoleză, gr. Benue-Congo*. *Zambia;* 14 000 vorb.

1964 **TOTONAC(A)** (NAOLINGO, NATIMOLO, TONACA, TOTOLACA, TOTONACCA, TOTONACO, TOTONAK(A), TOTONAKEN, TOTONAQUEE, TOTONICAPAN, TOTONOCO), l. amerindiană din fam. totonacan*. *Mexic* (Puebla N, Veracruz); 63 800—130 000 vorb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi), 16 consoane. Consoane caracteristice: spirantă laterală surdă *(lh)*, africată laterală *(tl)*, oclusivă postvelară *(q)* în opoziţie cu oclusiva velară. 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *chacahuaxtli, de coastă, ipapana, papantla, sierra*.

1965 **TOTONACAN**, fam. de l. amerindiene din *phylum* penutian*. *Mexic;* 90 000 vorb. 2 l., ambele în LL.

La fel ca mixe-zoquean*, tarasco* şi utoaztecan*, sînt l. sintetice ce folosesc în mare măsură sufixele, postpoziţiile şi ablautul.

1966 **TOWA** (JEMEZ), l. amerindiană din fam. tanoan*. *S.U.A.* (New Mexico); 1 250 vorb.

D.: *Jemez, Pecos*.

1967 **TRACĂ**, l. indo-europeană* dispărută, vorbită în antichitate pe un teritoriu întins de la M. Egee pînă în Moravia. Tracii de N sînt cunoscuţi sub numele de *geţi* la scriitorii greci* şi de *daci* la cei latini*.

Material lingvistic sărac: inscripţia de pe inelul de la Ezerovo (R. P. Bulgaria), sec. 5 î.e.n., n-a fost interpretată mulţumitor; cele mai multe date sînt toponime şi nume de persoane transmise prin scriitori greci şi latini. Se ştie că a fost l. de tip *satem*. Se presupune că fiind vorbită pe un teritoriu foarte întins, ar fi prezentat deosebiri dialectale (după unii se poate vorbi chiar de 2 l.: daca*, în N teritorului ocupat de traci, şi T. la SE de acest

Scanned with OKEN Scanner

teritoriu). După toate probabilităţile, albanezii sînt urmaşii tracilor.

T. a constituit substratul l. române*. O serie de cuvinte româneşti provin din T.: *balaur, balegă, barză, brad, bucurie, buză, căciulă, ceafă, cioară, coacădză, copil, gata, groapă, guşă, mazăre, mînz, moş, murg, pupădză, rîndză, ţap, ţarc, urdă, vatră, viezure* ş.a.

1968 **TRIQUE** (TRIKE), l. amerindiană din fam. mixtecan*. *Mexic;* 3 000—5 000 vorb.

1969 **TRUKEZĂ** (R(O)UK, TRUK), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. micronezian*. *Federaţia Micronezie* (ins. Truck, Mortlock (Takuu, Ta'uu), Hall, imigranţi din Mortolock în Ponape); 26 000 vorb. (1967).

Afinităţi cu l. melaneziene. Una din cele mai bine descrise l. micronezienе. 9 vocale (în unele d. numai 6), 17 consoane (dialectal 13). Alternanţe fonetice. Fenomene de *sandhi* consonantic cu funcţie stilistică. Trăsături caracteristice celor mai multe l. micronezienе „nucleare" şi marshallezei*: consoane velarizate, consoane duble, asimilări vocalice; morfologie complexă: sisteme dezvoltate de demonstrative, corelate cu categoria persoanei; clasificarea numelor cu ajutorul numeralelor şi posesivelor (ca şi în nauruană* şi marshalleză); expresii verbale introduse prin prefixe exprimînd subiectul şi numeroase particule preverbale de timp-aspect; reduplicare cu diferite funcţii gramaticale; compusele numeral + clasificator operează o clasificare asupra obiectelor numărate pentru numerele între 1 şi 9; 40—100 clasificatori, cu unele suprapuneri; cei prea specializaţi ies din uz. Forme distincte ale numeralelor pentru şirul natural al numerelor.

D. şi subd. (nu sînt reciproc inteligibile): *din Laguna Truck* (au pierdut distincţia *l*/*r*): *de E, de V (faichuk)* — ambele cu subd. (4 în ins. Moen); *din insulele Hall, din insulele Mortlock* (cele din insulele de S — mai divergente).

Stiluri speciale, folosite în conversaţia cu diferite rude — exprimă distincţii de respect, sex, familiaritate, glumă. Vocabular special al *itang*-ilor (în acelaşi timp oratori, vrăjitori, diplomaţi, conducători războinici) — amestec de vorbire figurată şi arhaică, fără deosebiri fonologice sau gramaticale. În cîntecele de dragoste se folosesc împrumuturi din japoneză* în scopuri estetice.

Sistem de scriere adaptat şi pentru ulithiană*.

1970 **iTSAANGI** (TCENGUI, TCHANGUI, TSANGI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon, R. P. Congo;* 10 000 vorb.

1971 **TSAIWA** (ATŠI, ATZI, SZI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin* sau birman-lolo*. *R. P. Chineză, Birmania;* peste 50 000 vorb.

D.: *langwa, lech'i, polo, tsaiwa.*

1972 **TSAKRIMA** (CHAKRIMĂ), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 8 500 vorb.

D.: *dzunu, kehena, mima (năli), tşakrima.*

1973 **TSAMAI** (CULE, KU(I)LE, KULLA, TSAMAKO), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 1 000—6 500 vorb. (surse diferite).

1974 **TSAPHUNG**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*, subdiviz. maring[1]*. *India* (Assam); 30 000 vorb. împreună cu l. tangkul*.

1975 **TSHIMSHIAN** (CHIM(M)(E)SYAN, KILGAT, SKEENA INDIANS, TSHIMSHEAN, TSIMSIAN), l. amerindiană din *phylum* penutian*. *S.U.A.* (Alaska), *Canada* (Columbia britanică); 3 000 vorb.

Serii distincte de numerale în funcţie de clasele de obiecte (ca în kwakiutl*, nootka*, salish*).

D.: *gitksan tsimshian, niska tsimshian.*

1976 **shiTSONGA** (SHANGAAN, T(H)ONGA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care constituie împreună cu shiRonga* şi shiTswa* o unitate considerată l. *Mozambic, Republica Africa de Sud;* 1 mil.—1,25 mil. vorb.

D.: *bila, shiHlanganu, janga, shiNgwalungu, tsonga.*

1977 **TSOU** (COU, TSOO, TSOU DE NORD, TSUO(U), TSU'U, TSU-U), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de N, gr. hesperonesian*, subgr. formosan*. *R. P. Chineză* (Taiwan); 3 223 vorb. (1960).

6 vocale (în d. *luhtu* vocală apicală /r/; unele vocale par nesilabice în anumite vecinătăţi), 15 consoane (consoane glotale, preglotalizate). Alternanţe fonetice ale rădăcinii (înaintea anumitor sufixe), ale unor afixe — îmbinate uneori cu supletivism. Elemente introductive cu sens modal, aspectual sau temporal, precedate eventual de particule cu sens negativ etc. şi urmate de altele însemnînd „singur", „pentru multă vreme", „deja", „tocmai" ş.a. Construcţii „conjunctive" introduse prin particule cu sensul „vizibil", „invizibil", „inexistent" etc. 5 tipuri de pasiv. Distincţie inclusiv-exclusiv la pronume pers. 1 pl. Atributul se acordă uneori în diateză cu verbul. Topica: substantiv-atribut sau invers. Determinanţi propoziţionali finali cu sensul „azi", „acum", „odinioară".

D.: *arisan (alisan), iimutsu* (dispărut), *luhtu (duf(u)tu, namahabana, namakaban, namakabau, ruftu), tapangû, tfuea (chibora, tfuya, tsuihwan, tufuja), tsou.*

1978 **shiTSWA** (KITSWA, SHEETSWA, XITSWA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care constituie împreună cu

shiRonga* şi shiTsonga* o unitate considerată l. *Mozambic, Rhodezia;* 1,25 mil. vorb.

D.: *hlengwe, tswa.*

1979 **TSWANA** (BEETJUANS, (SE)CHUANA, COANA, CUANA, TSHWANA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Botswana, Lesotho* (l. dominantă), *Republica Africa de Sud;* 900 000—1 mil. vorb. (surse diferite). Foarte apropiată de sotho* şi sePedi*, cu care este grupată uneori.

D.: *hurutshe, kgalagadi, kgatla, khatla, kwena, ngwaketse, ngwato, rolong, tawana, thlaping, thlaro.*

1980 **TUAMOTUANĂ** (PA'UMOTU(AN), T(O)UAMOT(O)U), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Polinezia franceză* (T(o)uamot(o)u, arh. Loro (Dangerous), Tahiti); 9 000 (1967)—10 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale cu perechi lungi, 11 consoane. Structura silabică (C)V. Accentul pe silaba penultimă înainte de orice junctură. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

Are sau a avut 6 d. principale, cu diferenţe de structură presupuse minore (nu afectează înţelegerea); deosebiri stilistice şi de vocabular mult mai importante. Oarecare nivelare dialectală — regresul d. tinde să se accentueze ca urmare a mobilităţii populaţiei şi a puternicului curent de depopulare prin emigrarea spre Papeete (centrul administrativ, situat în ins. Tahiti).

Puternică influenţă tahitiană* — a alterat formele unor d. folosite în conversaţia cotidiană şi a înlocuit complet **T.** în NV arhipelagului.

1981 **TUBU** (DAZA, TEBU, TIBBU, TOUBOU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. saharian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Ciad, Libia;* 200 000 vorb.

Clase nominale cu cîteva prefixe, dintre care unul nazal pentru nume de lichide. Atributul precedă sau urmează substantivul, după cum acesta este nedeterminat sau determinat.

D.: *dazza, daz(z)aga.*

1982 **TUCANOAN** (BETOYAN) **1.** fam. de l. amerindiene din ram. macro-tucanoan*. *America de Sud;* 1 000 vorb. 11 l., în LL 1: cubeo.

Verbul marchează opoziţia masc./fem. Afixe clasificatoare diferenţiază numărul după forma obiectelor, ca în chibcha* şi waican*.

2. MACRO-TUCANOAN, ram. de l. din *phylum* andean-ecuatorial*. *America de Sud;* 40 000 vorb. Cuprinde 3 fam. (catuquina*, *puinave* — 2 l., tucanoan **1.**) şi 8 l. negrupate; în LL 2: movima, tucuna.

1983 **TUCUNA,** l. amerindiană din ram. macro-tucanoan*. *Brazilia* (NV); 15 000 vorb.

18 vocale (6 orale, 6 nazale, 6 faringale), 17 consoane, 1 semiconsoană. 5 tonuri.

1984 **TUKUM** (TUKAM), l. din fam. kordofaniană*, gr. tegali*. *Sudan;* 2 000 vorb.

1985 **TULA** (KOTULE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria;* 19 000 vorb.

Sistem activ de sufixe de clasă. Clasa personală se identifică prin acordul demonstrativelor *w* la sg. şi *b* la pl.; substantivele din această clasă au şi un pl. specific în *-bo.* Clasa numelor de substanţe, în special lichide, are sufixul *-m*; *kotom* „sînge", *yem* „lapte".

1986 **TULESH(I)** (TULISHI), l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum*. *Sudan;* 5 500—8 600 vorb.

1987 **TULU** (TOULOU, TULUVA), l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (Kerala); 940 000—1 mil. vorb. (surse diferite).

Diferenţe lingvistice în funcţie de caste. Din sec. 19 texte religioase şi manuale şcolare tipărite cu alfabetul l. kannada*.

1988 **chiTUMBUKA** (TAMBUKA, TEV, TIMBUKA, TOMBUCAS, TUMBOKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Malawi, Tanzania, Zambia;* 150 000 vorb.

D.: *fungwe, chiKamanga (henga), chiPoka, senga, chiTumbuka, wenya, yombe.* D. sau l. înrudite: ambo*, chiTonga²*.

1989 **TUMMA,** l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum*. *Sudan;* 1 300 vorb.

1990 **TUMTUM** (TOUMTOUM) **1.** l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum **1.*** (CTL) sau din gr. kordofanian* (MC). *Sudan;* 5 200 vorb.

2. gr. de l. din fam. kordofaniană*. 11 l., în LL 9.

1991 **TUNA** (BLANCHE BAY, GUNANTUNA, KUANUA, NEU POMMERN, NEW BRITAIN, QUNANTUNA, RABAUL, RALUANA, TINATA TUNA, TOLAI, VUATOM, WATOM), l. din fam. austroneziană*. *Papua-Noua Guinee* (ins. New Britain — arh. Bismark); 30 000—45 000 vorb. (surse diferite). A devenit un fel de *lingua franca* religioasă, destul de răspîndită prin misionari în ins. New Britain şi New Ireland. Numele dat de vorb. propriei lor l. este *tinata tuna* „l. adevărată"; *kuanua* însemna în l. *mioko* din ins. învecinată Duke of York „vizavi"; *tolai* este o adaptare europeană a exclamaţiei **T.** *to lai,* însemnînd aproximativ „O, prietene!". Celelalte denumiri sînt nume geografice sau ale unor d. L. bine descrisă de la sfîrşitul sec. trecut.

Mai multe asemănări cu limbile din insuliţele învecinate decît cu cele din New Ireland. A păstrat unele consoane finale. Articol cu 2 forme (subiect şi regim). Forme pronominale cu valoare de pl. provenite din forme mai vechi de cvadrial. Distincţie inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Particulele pronominale precedă verbul. Sistem verbal temporal, fără urme de aspect

Scanned with OKEN Scanner

(particule plasate între marca subiectului şi verb indică valorile prezent, trecut, viitor). Prefix special la verbele reciproce, prefix pentru numele de rudenie. Sistem foarte dezvoltat de adverbe de direcţie. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

Complex de d., unele foarte individualizate, care necesită încă cercetări; printre ele: *malu* (ins. Duke of York), *tuna*. La Raluana şi Kokopo diferenţele constau numai în prezenţa unor cuvinte locale; *boava* este ceva mai deosebit, *modup* mai puţin decît acesta. *Watom (vuatum)* este destul de diferit, iar *kambairvunamerita* constituie aproape o l. distinctă, neinteligibilă pentru vorb. l. **T.** propriu-zise (de ex. păstrează pe /s/, de unde forme fonetic diferite ale unor cuvinte; vocabular în parte necomun; deosebiri foarte mari de forme la adverbele de direcţie).

Mai multe sisteme ortografice. Scrieri datorate misionarilor.

Elemente lexicale şi de structură **T.** în varietăţile de pidgin-English* *neo-melaneziană, neo-solomonică* şi *din arh. Bismarck.*

1992 **TUNGUSĂ** (MANCIURIANĂ, MANCIU(RO)-TUNGUSĂ, TUNGUSIC, TUNGUSO-MANCIURIANĂ, TUNGUZĂ, TUNGUZO-MANCIURIANĂ), ram. de l. din fam. altaică* de E. *U.R.S.S.* (Siberia), *R. P. Chineză;* 50 000—300 000 vorb. (surse diferite).

17 (18) l., în LL 9: even, evenki, manciuriană, nanai, olča, oroč, sibo, solon, udihe.

1993 **TUPÍ(~-GUARANÍ) 1.** l. amerindiană din fam. tupí **2.***. *Brazilia, Paraguay, Argentina* (Corrientes, Misiones, Chaco, Formosa), *Bolivia;* 1 mil. vorb. L. oficială alături de spaniolă* în Paraguay, unde constituie i. curent de la ţară, care nu este dispreţuit de persoanele culte în intimitate, nici în acţiunile publice de propagandă politică sau religioasă. Există vorb. monolingvi (nu cunosc spaniola). Oamenii de rînd folosesc **T.** ca l. comună şi spaniola cu persoane faţă de care au respect. În oraşe, persoanele în vîrstă folosesc **T.**, iar copiii spaniola. Este considerată lipsă de respect ca un copil să se adreseze în **T.** unui bătrîn.

Sistem vocalic cu 6 vocale (are şi o vocală asemănătoare lui *ɨ* din română*). Vocale nazale cu rol fonologic: *a* „a cădea" —*ã* „umbră", *i* „mic" —*ĩ* „a fi". Nazalitatea se extinde la tot cuvîntul (la toate vocalele), fiind un element suprasegmental de delimitare a cuvîntului: *pu* „zgomot", *-o-pu* „el explodează"; cu *mo* „factitiv" devine *o-mo-mbu* „el face să explodeze". L. de tip izolant. Genul natural este redat prin termenii: *apihawa* „bărbat" şi *kunã* „femeie"; *yawara apihawa* „cîine", *~kunã* „căţea". Pl. se indică cu ajutorul lui *cuera* (la substantive: *abá* „om" — *abá cuera* „oameni") şi al lui *jhicuái* (la verbe: *oá jhicuái* lit. „el a venit + plural" = „ei vin"). Semnele de pl. pot lipsi cînd ideea de plural este exprimată altfel *(jheta ovechá* „multe oi", nu **jheta ovechá cuera).* Raportul de posesie se exprimă prin juxtapunere (*Migeru jawara* „cîinele lui Miguel"). Număratul în baza 5: *se pu* „5", lit. „mîna mea", *mukuin pu* „10", lit. „2 mîini", *mukuin pu yepepii* „15", lit. „două mîini şi un picior", *se pu se pi* „20", lit. „mîini şi picioare". În timpul din urmă s-au adoptat numeralele spaniole. Există 2 pronume (personale şi posesive) de pers. 1 pl.: *ñandé* (include şi pers. 2) şi *oré* (o exclude): *ñandé róga* „casa noastră (a mea şi a ta)" şi *oré róga* „casa noastră (a mea şi a altora, dar nu a ta)". **T.** distinge cu ajutorul lui *cué* 2 categorii paralele în care include fiecare obiect dintr-un dublu punct de vedere, cel al posibilei sau imposibilei utilizări a obiectului însuşi (punctul de vedere al obiectului) şi cel al folosirii sale sau nu de către subiect (punctul de vedere al subiectului): *căsă* „pantalon", *căsă cué* „ex-pantalon" = „pantalon care a fost, acum inexistent fiindcă nu se mai foloseşte" (punctul de vedere al obiectului), *Pedrocăsă-cué* „pantalon care a fost al lui Pedro" (obiectul a încetat numai să-i aparţină). **T.** are morfeme cu valoare factitivă, *mbo* şi *ucá*, care se pot adăuga la un verb sau la un substantiv. Primul este totdeauna prefix, al 2-lea sufix. Adăugat la un verb intranzitiv, *mbo* îl transformă în tranzitiv (*jhasa* „a trece", *mbojhasa* „a face să treacă"), iar pus la un substantiv îl transformă în verb tranzitiv al cărui sens este determinat de substantiv (*pucú* „lung" — *mbopucú* „a lungi"). Ca sufix *-ucá* este totdeauna verbal şi înseamnă „a face să se execute acţiunea verbului de către o a 3-a persoană" (*entablillá* „a imobiliza"—*entablillaucá* „a face ca altă persoană să imobilizeze"). Pentru marcarea timpurilor verbale se adaugă morfeme temporale la forma de bază a verbului: acţiune trecută (*baecué* perfect; *curí* perfect recent; *jhagué* perfect posterior; *ra'é* perfect întrebuinţat în exclamaţii şi interogaţii) şi viitoare (*ta* viitor; *ne* viitorul posibilităţii; *chene* viitorul negativ). Are o categorie gramaticală care face distincţie între o calitate „activă" şi una „ieşită din uz": *oga* „casă" — *oga-kwe* „casă în ruină", *kunã* „femeie" — *kunã-kwe* „femeie moartă sau sterilă". Elemente de l. de tip incorporant: în negaţie se inserează verbul sau pronumele: *nda-yaha-i* „nu mergem", *nda-ché-i* „nu sînt".

D.: *ĕiriguano (aba, camba, chiriguano, tembeta), guaraní (avañeẽ), guarayú, kaiwa (caingua, cayua, kaingua), poroquicoa, tapiete (tirumbae, yanaigua), tupi, ubegua.*

Primele date de la începutul sec. 16 (venirea europenilor), cînd **T.** ocupa o poziţie puternică. Spre deosebire de alte l. indigene care au dispărut la contactul cu spaniola, **T.** din Paraguay a ajuns, datorită misiunilor iezuite, să devină l. de cultură — iezuiţii au scris în această l. numeroase cărţi, au predat-o în şcoli, au propagat-o făcînd din ea unica l. a misiunilor iezuite. Iezuiţii au evitat cuvintele spaniole pentru numirea noilor realităţi şi au format neologisme lexicale şi perifraze cu elemente din **T.** pentru exprimarea unor concepte mai complicate, teologice sau morale. Chiar după expulzarea iezuiţilor (1767), **T.**, adaptată la necesităţile noii culturi, n-a mai fost înlocuită cu spaniola. A împrumutat însă foarte multe cuvinte spaniole şi portugheze*. Varianta din Paraguay, puternic influenţată de spaniolă (a împrumutat articolul *el*, *la*, sistemul zecimal de numărare). Prima scriere în **T.**: *Oraison dominicale en sauvage* publicată de André Thevet în *Cosmographie universelle* (Paris, 1575). Prima gramatică în 1595, iar primul catehism în 1588.

Din **T.** au pătruns numeroase cuvinte în spaniola din America de Sud (în special din Argentina, Uruguay, Bolivia, Paraguay) şi în portugheza braziliană. Multe cuvinte au pătruns şi în spaniola şi portugheza peninsulare şi, de aici, în alte l. europene: *ananas*, *jaguar*, *mandioca*, *ñandú* „struţ american", *petunia*, *tapioca*, *tapir*, *tucán* „pasăre", *zarigüeya* „mamifer", *ipecucuana* etc.

2. fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. *America de Sud;* peste 1 mil. vorb. 39 l., în LL 6. Cea mai importantă: **tupí** (~-**guaraní**).

Ca în waican*, nazalizarea nu e o trăsătură a vocalei sau a consoanei, ci a cuvîntului.

1994 **TUPURI** (N(I)DORE, TOUBOURI, TUBURI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC), considerată de unii ca aparţinînd fam. afro-asiatice*, gr. ciadic. *Camerun, Ciad;* 85 000—100 000 vorb. (surse diferite).

1995 **TURA** (TOURA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. kweni*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. nigero-senegalez* (MC). *Coasta de Fildeş;* 20 000 vorb.

1996 **TURCĂ** (OSMANLIE MODERNĂ, TOURQUIEN, TURCA DIN TURCIA, TÜRKÇE, TURECKIJ, TURKISH), l. din fam. altaică*, ram. turcică*, gr. de S. *Turcia, Cipru, R.S.F. Iugoslavia, R. P. Bulgaria, R. S. România, Grecia, U.R.S.S.* ş.a.; 24 mil.—40 mil. vorb. (surse diferite). Cea mai importantă l. turcică. L. oficială în Turcia şi în Cipru (alături de greacă*).

8 vocale grupate în 2 serii: anterioară — *e i, ü, ö* — şi posterioară — *a, ı, o, u* (*ı* — *i* fără punct — este asemănător rom. *î*). Fenomenul fonetic cel mai important — care primeşte şi o valorificare gramaticală — este armonia vocalică, potrivit căreia toate vocalele unui cuvînt (cu excepţia compuselor şi împrumuturilor) trebuie să aparţină aceleiaşi serii. Opoziţie de cantitate la unele vocale numai în împrumuturile arabe* şi persane* din l. literară tradiţională (nu există în l. populară şi în **T.** literară „pură", eliberată de aceste împrumuturi, în special a generaţiilor tinere). Nu are diftongi. *š* nu are pereche sonoră cu valoare de fonem, *ž* din împrumuturi realizîndu-se în vorbirea populară ca *ğ*. Ocluziune glotală foarte slabă între vocale posterioare: *ağa* „agă" /a'a/. O singură semiconsoană (*y*). Nu admite decît anumite grupuri consonantice la finală. În varietatea *osmānlı* 8 vocale cu perechi lungi, 19 (24) consoane, în varietatea *din Crimeea* 8 vocale, 22 (24) consoane, structura silabică (C)V(C)(C). Accentul în general pe ultima silabă: *paşá* „paşă"; la vocativ, imperativ, în exclamaţii, interogaţii — accent iniţial, de aici opoziţii de tipul *Mehmét* (subiect)/*Méhmet* (vocativ). Cuvintele devenite „unelte gramaticale" îşi pierd accentul propriu, de unde opoziţii de tipul *doktorúm* „doctorul meu"/*doktórum* „(eu) sînt doctor". Poziţia accentului distinge de asemenea cuvintele compuse (accent iniţial) de simplele succesiuni de cuvinte. Accentul dinamic şi cel muzical se combină diferit în funcţie de regiune, grup social, sex, vîrstă (elementul melodic este redus în graiurile rurale şi în vorbirea bărbaţilor din mediul urban, şi predomină asupra celui dinamic în vorbirea femeilor şi copiilor din marile oraşe).

Considerată cea mai pură întruchipare a tipului aglutinant, dar are şi o componentă polisintetică dezvoltată, astfel încît, pe lîngă o morfologie sistematică, are o structură sintactică complicată. Radicalele sînt invariabile şi nu suferă alternanţe fonetice. Relaţiile dintre cuvinte se exprimă prin sufixe adăugate radicalului. Fiecare sufix are o singură valoare, fiecare categorie gramaticală se exprimă totdeauna prin acelaşi morfem. Nu există mărci redundante: fiecare valoare gramaticală se exprimă o singură dată în lanţ, fără elemente de acord (excepţional, în l. scrisă, subiectul de pers. 3 pl. poate determina repetarea sufixului de pl. la predicat: *kız-lar gitti-ler*, faţă de forma standard *kız-lar-gitti* „fetele au plecat"). Armonia vocalică folosită ca factor de coeziune morfologică: vocala radicalului dictează vocala sufixului gramatical (sau derivativ) ataşat acestuia, de ex. sufixul de pl. are 2 forme, *-lar* şi *-ler*, în funcţie de seria căreia îi aparţine vocala radicalului la care se alipeşte: *yıl-lar*

„ani", *kardiş-ler* „fraţi". Numai 2 clase de cuvinte — nume şi verbe —, distincte prin faptul că anumite sufixe gramaticale nu pot apărea decît după una din cele 2 clase. Valoarea de substantiv, pronume, adjectiv sau adverb (care se pot folosi nemodificate, unele cu funcţiile altora) ţine numai de utilizări şi sens. Desinenţele de persoană se pot adăuga şi la nume (predicatul poate fi exprimat atît prin verb, cît şi prin nume, copula nefiind exprimată), cele cazuale şi la adverbe sau infinitive. Sufixele se pot combina într-o ordine determinată, de ex. sg. nom. *yıl* „an", gen. *yıl-ın*, pl. nom. *yıl-lar*, gen. *yıl-lar-ın; el-ler-im-de* „în mîinile mele", lit. „mînă—pl. meu—în"; *kır-ıl-ma-dı-lar-mı* „n-au fost sparte?", format din radical + sufixele de pasiv, negaţie, trecut, pers. 3 pl., interogativ. Nu are distincţie de gen. Are 2 numere, 6 cazuri (nom., gen., dat., ac., locativ, ablativ). Posesia este exprimată tot prin sufixe. 10 sufixe exprimînd valori modale şi temporale, sufixe de pasiv, cauzativ, negativ, frecventativ (habitual), progresiv, interogativ şi sufixe de persoană la verb. Exprimarea subiectului este obligatorie (de ex. *yağmur yağıyor* „plouă", lit. „ploaia plouă"). Subiectul este urmat de o pauză (marcată în scris prin virgulă): *Gece, geldi* „Noaptea a venit", faţă de *Gece geldi* „(El) a venit noaptea" (lit. „noapte — a venit"). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Foarte lungi înlănţuiri de atribute complexe şi acumulări de forme nominale ale verbelor (echivalente cu propoziţiile relative sau alte subordonate din l. indo-europene*), formînd, în special în l. scrisă, un cuvînt-colos al cărui caracter de frază este indicat abia prin ultimul element — un sufix temporal (fenomenul este mult mai dezvoltat decît în germană*). Aproape toate conjuncţiile sînt împrumuturi literare din arabă (de ex. *ve* „şi") sau persană (de ex. particula relativă *ki*), evitate în l. vorbită, în care juxtapunerea şi folosirea gerundivelor predomină asupra coordonării (de ex. „el a venit şi a plecat" se spune în l. vorbită *geldi, gitti* „a venit, a plecat" sau *gelip gitti* „fiind venit a plecat", şi nu *geldi ve gitti*). Derivarea cu sufixe (cumulabile) (nu are prefixe) — mai productivă decît compunerea.

Varietăţile geografice şi sociale tind actualmente să dispară. L. literară modernă este l. păturilor cultivate din Istanbul şi Ankara, epurată de elemente arabe şi persane, îmbogăţită cu derivate, calcuri, cuvinte din l. veche, termeni ştiinţifici şi tehnici din franceză* şi engleză* (adaptaţi la sistemul fonetic T.).

T. s-a dezvoltat pe un substrat grecesc (elenic) după aşezarea în Anatolia, începînd din sec. 11, a grupului turcic occidental de curînd islamizat — venit din zona Altai-Enisei-Mongolia-Baikal. Extinderea Imperiului otoman în Balcani în sec. 14—19 a dus la răspîndirea l. T., iar declinul acestuia — la regruparea majorităţii vorb. ei în Turcia actuală. Documente bogate începînd din sec. 13. La curtea otomană s-a folosit o l. literară unificată *osmānlı (osmană, osmanlîe)*, care a împrumutat foarte multe cuvinte şi expresii din arabă şi persană şi era notată cu caractere arabe (neadecvate fonologiei T.). Introducerea în 1925 — în perioada preşedinţiei lui Kemal Atatürk, reformatorul Turciei moderne —, a unei versiuni uşor modificate a alfabetului latin* se încadrează în acţiunea generală de înlocuire a l. scrise tradiţionale, devenită greu de înţeles pentru marea masă de vorb., cu o formă mai larg accesibilă.

Împrumuturi din T. în special în greaca modernă, albaneză*, armeană*, l. slave* meridionale, maghiară*, *iudeo*spaniola* balcanică, gruzină* ş.a., inclusiv în swahili* — ca urmare a stăpînirii otomane sau a răspîndirii religiei mahomedane. Influenţa T. (în special *osmanlîe*) asupra l. române* (exercitată în Ţara Românească şi Moldova mai ales în perioada fanariotă) a dus la introducerea a numeroşi termeni legaţi de realităţile epocii, care au dispărut cu timpul, dar şi a unor cuvinte devenite populare şi păstrate pînă astăzi, dintre care unele fac chiar parte din fondul lexical principal *(cafea, chef, chior, chirie, cîntar, duşman, hal, moft, murdar, odaie, pară, soi, zor)* sau au rămas în orice caz uzuale. Prin intermediul l. T. au pătruns în română şi o serie de cuvinte de origine arabă, persană sau chiar sanscrită*. Din cuvintele împrumutate din T. s-au desprins şi o serie de sufixe care au dat naştere pe teren românesc unor formaţii noi *(-giu: barcagiu, reclamagiu, pomanagiu, scandalagiu; -liu: durduliu, hazliu; -lîc: crailîc, savantlîc; -man: gogoman, hoţoman)*.

1997 **TURCA GĂGĂUZĂ BALCANICĂ** (LIMBA TURCILOR DIN BALCANI), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *R.S.F. Iugoslavia* (Macedonia); peste 11 000 vorb.

2 gr. — asemănări cu găgăuza* sau cu turca* şi azerbaidjana*.

D.: *gajol, găgăuza macedoneană, gerlovo, karamanli, kyzylbaş, surguch, tozluk, yuruk (konyar)*.

1998 **TURCICĂ** (TURCO-TĂTARĂ, TÜRK-SPRACHEN), ram. de V a fam. de l. altaice*. *U.R.S.S., Turcia, R. S. România, R. P. Bulgaria, R.S.F. Iugoslavia, Cipru, Afganistan, Iran, R. P. Chineză;* 50 mil.—66 mil. vorb. (surse diferite).

Cca 30 l. şi numeroase i. dispărute, în LL 24 l.: altai, altai de nord, azerbaidjană, başkiră, ciulîm, ciuvaşă, găgăuză, hakasă, iakută, karaceai, karakalpakă, kazahă, kirghiză, ku-

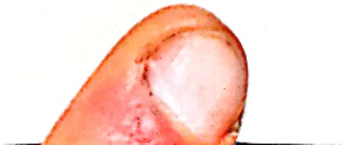

mikă, nogai, şoră, tătară, turcă, turca găgăuză balcanică, turkmenă, tuvină, uigură, uigură galbenă, uzbekă şi 4 l. dispărute — avară, bulgară veche, cumană, pecenegă. Cea mai importantă — turca. L. ale unor populaţii care s-au deplasat pe o arie foarte întinsă, înrudindu-se reciproc, suferind influenţe ale altor l. şi schimbîndu-şi uneori l. Numeroase neconcordanţe între numele l. şi numele populaţiilor care le vorbesc, cum şi între numele l. actuale şi ale l. vechi din care derivă (nu au primit nume proprii decît în epoca modernă). Numărul de vorb. greu de apreciat şi datorită răspîndirii aceluiaşi i. în regiuni diferite.

Omogenitate remarcabilă în special în vocabular şi gramatică (armonie vocalică, topică), cu divergenţe mai ales în fonetică (şi aici structura silabică în general (C)V(C)(C), accent final). Majoritatea sînt reciproc inteligibile (de aceea distincţia l.-d. şi clasificarea idiomurilor T. pun probleme dificile).

Toate l. T. afară de ciuvaşă* descind probabil din *turca comună*, apropiată de *paleoturca (vechea turcică)* din primele atestări cunoscute — inscripţii cu traducere chineză* din 680—740 pe stelele funerare din reg. Orkhon (Mongolia).

L. T. au folosit diferite alfabete — în inscripţii o scriere *runiformă (siberiană)*; scrierea *veche uigură* — cea mai răspîndită (imitată de l. mongolă*, manciuriană*), derivată din cea sogdiană* (inadecvată — nu nota opoziţia de sonoritate); scrierea *brāhmī* (la populaţiile care au adoptat budhismul), scrierea arabă*, alfabetul latin*, actualmente în U.R.S.S. cel rus*.

Împrumuturi T. în mongolă*.

1999 **TURKANA** (BUMA, BUME, BUMI, DONYIRO, DONYORO, INYANGATOM, KUME, TOURKANA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Kenya, Sudan, Etiopia;* 85 000—95 000 vorb.

2000 **TURKMENĂ** (TURCOMAN, TURKOMAN), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Turkmenă, Uzbekă, Tadjikă, Kazahă), *Iran* (N), *Afganistan* (N); 1 mil.—2 008 000 vorb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Turkmenă.

8 vocale cu perechi lungi, 19 (22) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Cca 12 d. — non-marginale şi marginale; *truhmena (truchmenisch, trukhmen)* — d. al l. T. sau l. separată. L. literară formată în epoca veche şi dezvoltată în sec. 18 pe baza d. *yomud* (non-marginal).

Alfabet bazat pe cel rus*, cu 5 litere suplimentare.

2001 **kinyaTURU** (KEREMI, LIMI, kiREMI, (ki)RIMI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 180 000—182 000 vorb. (surse diferite).

D · *nuaturu, turu, wanyaturu.*

2002 **TURUKA** (KPĒ, P(A)IN, TOUROUKA, TURKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lobi*, fie l. înrudită (CTL), sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară;* 25 000 vorb.

2003 **TUTCHONE**, l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *S.U.A.;* 1 000 vorb.

2004 **TUVINĂ** (OURIANKHAI, SOJONISCH, SOJOTISCH, SOYOD, SOYON, SOYOT, TANNU-TUVA, TANNU-TUWINISCH, T(O)UVA, TUBA, TUVINIAN, TUWINISCH, URIANCHAJ, URIANGKHAI), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Tuvină); 37 000 vorb.

8 vocale cu corespondente lungi şi faringalizate, 23 consoane (opoziţie aspirat/non-aspirat la surde), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Trăsături arhaice asemănătoare cu *vechea oghuză, vechea uigură*, trăsături noi asemănătoare cu iakuta*.

Numeroase d. şi graiuri.

Împrumuturi din mongolă* (sec. 12—20), chineză*, l. indice*, de origine iraniană*, arabă*, rusă* (în prezent).

Între 1930 şi 1941 a folosit alfabetul latin*, apoi un alfabet bazat pe cel rus*.

2005 **TYEBALE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Coasta de Fildeş;* 2 000 vorb.

2006 **TYURAMA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *?;* 27 000 vorb.

2007 **TZELTAL** (CELDALA, CELDALE, CELTALA, CENDAL, SENDAL, (T)ZENDAL, TZENTAL), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Chiapas); 56 000—80 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 19 consoane, 2 semiconsoane. Are 25 termeni cu sensul „a purta": *cuch* „a purta pe spate", *q'uech* „~ pe umeri", *pach* „~ pe cap", *cajnuc'tay* „~ deasupra umărului", *lats'* „~ pe braţ", *chup* „~ în buzunar", *ton* „~ în formă de boccea", *pet* „~ în braţe", *nol* „~ în mînă", *jelup'in* „~ peste umăr", *nop'* „~ în pumn", *lat'* „~ într-un vas", *lip'* „~ de un capăt", *chuy* „~ în sac", *lup* „~ în

lingură", *cats'* „~ în dinţi", *tuch* „~ în sus", *toy* „~ în aer", *lic* „~ lăsînd să cadă", *bal* „~ ceva în spirală", *ch'et* „~ un obiect rulat", *chech* „~ ceva ţinînd cu ambele mîini", *lut'* „~ cu cleştele", *yon* „~ diverse lucruri împreună", *pich'* „~ pe gît".

D. *banchahom*, *highland* T., *lowland* T.

2008 **TZOTZIL** (CHAMULA, CINANTECO, QUELEM, QUÉLÈNE, TZINANTECO, ZO-(T)ZIL), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Chiapas); 65 000—120 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 20 consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)(C)(C)V(C). Accent final.

2009 **TZUTUHIL** (ATITECA, TZUTOHILE, TZUTUCHIL(E), TZUTUJIL, ZACAPULA, ZACATULA, ZUTUGIL, ZUTUHIL), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala;* 20 000—25 000 vorb. (surse diferite).

Scanned with OKEN Scanner

U

2010 **UAPICHANA** (VAPIDIANA, WAPISHANA, WAPITXANO), l. amerindiană din fam. arawak*. *Brazilia, Guyana;* 4 000 vorb.

2011 **UBANGIAN** (OUBANGIAN), gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). Ocupă un teritoriu destul de vast în imediata vecinătate a zonei l. bantu*. 25 l., în LL 12. Cele mai importante: gbaya, zande.

Tonurile au valoare lexicală, dar nu gramaticală. Cuvintele se termină totdeauna în vocală. Toate l. din gr. au clase nominale, a căror existenţă este atestată de persistenţa mai mult sau mai puţin generală a prefixelor nominale, dispărute însă adesea la sg. Slabe urme de folosire a pronumelor de clasă. Substantivul se deosebeşte de verb prin prefixe de clasă nominală (atunci cînd acestea se păstrează) sau prin topică (procedeul cel mai frecvent). În general, pl. este marcat la substantive prin schimbarea prefixului de clasă sau prin adăugarea unui prefix la cuvintele care nu au la sg. prefix de clasă; foarte frecvent, numărul nu este marcat decît prin determinativ, astfel că la substantivele nedeterminate sg. nu se deosebeşte de pl. Negaţia se exprimă printr-o particulă sufixată la întreaga propoziţie.

2012 **UCRAINEANĂ** (RUTEANĂ), l. indoeuropeană* din fam. slavă*, gr. oriental. *U.R.S.S.* (cea mai mare parte a R.S.S. Ucrainene), *R. P. Polonă, R. S. Cehoslovacă, R. S. România, R. P. Ungară, S.U.A., Canada;* 35—37 mil. vorb. (surse diferite). L. de stat în R.S.S. Ucraineană.

Vocală caracteristică, intermediară între *i* şi *u*. Multe consoane muiate, la fel ca bielorusa* (are şi consoane lungi muiate: *korinnja* „rădăcini", *žittja* „viaţă"); *h* faringal, la fel ca bielorusa. La sfîrşit de cuvînt şi înainte de consoană are bilabiala *w* (scrisă *v*), acolo unde rusa* are *l*: *buv* „a fost", *vovk* „lup" (rus. *byl, volk*). Alternanţele *i/o* şi *i/e* cu rol fonologic şi morfologic: *vil/vola* „bou/al boului", *pič/peča* „sobă/al sobei" (rus. *vol-vola, peč-peči*). Ca în bielorusă alternanţele *k/c, h/z, x/s*: *noha* „picior", locativ *na nozi* (rus. *noga-na noge*). Nu are fenomenul *akanie* pentru care vezi rusa. Vocativ sg.: *žinko* „femeie". Viitor compus din prezentul lui „a avea" şi infinitiv: *xodytymu* „voi merge" (cf. rus. *budu xodit'*). În sintaxă construcţia impersonală neutru pasiv care există şi în polonă*, dar nu în rusă şi bielorusă: *dveri vidčineno* „uşa este deschisă".

3 gr. de d.: *de N, de SV, de SE*, cu mici deosebiri fonetice, morfologice, şi, partial, lexicale.

Apropiată de rusă în lexic şi structura gramaticală. Cele mai multe cuvinte din slava comună sînt comune cu rusa. Multe împrumuturi polone (sec. 16—17), puţine din bielorusă şi din română* (*bryndza, bukata, cap, cyr* „cir", *keptar* „pieptar", *kukurudza, malaj, mamalygv*). După 1920 cuvinte noi, derivate de la materialul lexical autohton şi prin compunere. **U.** s-a dezvoltat din slava comună răsăriteană, care începînd cu sec. 11 are o coloratură regională (rusă meridională). Trăsăturile specifice apar în sec. 12, dar **U.** s-a separat în sec. 14. Tradiţia literară începe în sec. 14—15, cînd **U.** este folosită în şcoli, administraţie. La sfîrşitul sec. 16 şi începutul sec. 17 existau 2 variante: una mai înaltă (*slavjanoruskij jazyk*), pentru literatura religioasă, dezvoltată din slavonă* şi din l. literară rusă veche, şi o formă literară ucraineană (*prosta mova, ruska mova*), variantă a l. literare ruse vechi, cu o puternică influenţă a **U.** vorbite. Ultima variantă a fost folosită mai ales pentru opere literare laice (sec. 17 dezvoltarea diverselor genuri). În sec. 18, sub influenţa lui Lomonosov, **U.** literară a luat multe elemente din l. uzuală. La baza l. literare contemporane stă d. din reg. Niprului de mijloc. Istoria **U.** are 2 etape: *veche* (pînă în sec. 18) şi *modernă* (sec. 19—), ilustrată de opera lui Taras Şevcenco.

Alfabet chirilic; 3 litere specifice $G = ie$, $I = i$ şi $Ї = ji$.

Din **U.** provine termenul *hatman*. Prin **U.** au pătruns în română* multe cuvinte din alte l. (tătară*, persană*, germană*, greacă*): *butelcă, calic, chirpici, ciubotă, cobză, darabană, harbuz, iarmaroc, jaf, mutelcă*.

2013 **UDIHE 1.** (UDEGEJSKIJ, UDIGE), l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. *U.R.S.S.* (SE); peste 800—1 400 vorb. (surse diferite).

7 (10) vocale cu perechi lungi, 18 (20) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C). Accent iniţial. Nu are armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2. gr. de l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. 2 l., amîndouă în LL: oroč, udihe.

Scanned with OKEN Scanner

2014 **UDINĂ** (OUDI, UDINSKIJ, UDI(SCH)), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S. Azerbaidjană, Gruzină); 2 000—3 700 vorb. (surse diferite).

8 vocale, dintre care 5 au perechi faringalizate, 34 consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent final. Urme ale unui sistem de clase nominale dispărut. Conjugare numai în funcţie de persoana subiectului. Singura l. caucaziană de N alături de baţ* în care, într-una din varietăţi, apare un început de construcţie tranzitivă. Topica: adjectiv-substantiv.

D.: *nidž (ni(d)zh), vartašen (vartashen).*

Ar putea avea legătură cu l. vechilor albani transcaucazieni, cunoscută numai prin cîteva inscripţii şi nume proprii. Foarte multe împrumuturi din armeană*, gruzină*, persană*, tătară*.

2015 **UDMURTĂ** (OUDMURTE, UD-MURT, UDMURTISCH, UDMURTSKIJ, VOTIAK(Ă), VOTJAKISCH, VOTYAK, WOTJAKISCH), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. permic. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Udmurtă (Votiak), Başkiră, Tătară, Ceremisă, R.S.F.S.R.); 500 000—623 000 vorb. (surse diferite). L. oficială alături de rusă* în R.S.S.A. Udmurtă.

Asemănări în fonologie şi structura gramaticală cu ziriana* (80% din elementele lexicale — comune), însă U. are accentul pe ultima vocală. 7 vocale, 25 (28) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C)(C). Un fel de armonie vocalică. 15 cazuri adverbiale; forme secundare dezvoltate din postpoziţii. „Declinare posesivă" cu sufixe în funcţie de categoria semantică a substantivului. Unele adverbe se pot combina cu sufixe posesive. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Foarte omogenă — diferenţiere dialectală slabă (de ex. pronunţare diferită a africatelor). 3 d. principale: *de N*, împreună cu care se grupează d. *besermjan (besserman, boussourman)* (influenţă turcică* în structură), *de S*, *de SV*. L. literară standard modernă (dezvoltată după 1918) — bazată pe varietatea centrală, cu elemente din celelalte d. Publicistică, scrieri ştiinţifice.

Despărţită de *permiana* comună în sec. 9—11. Influenţa l. bulgare vechi* sec. 7—13, tătară* (în fonetică, lexic, parţial în morfosintaxă), împrumuturi din *vechea* iraniană*, ciuvaşă*, başkiră*, rusă* (din sec. 16, în special în sec. 19—20; împrumuturile cele mai recente — neadaptate). Numeroase creaţii noi. Nume de locuri şi persoane menţionate în documente ruseşti din sec. 15—17, material lingvistic propriu-zis notat în sec. 18.

Alfabet rus cu 5 semne suplimentare (*ӧ* şi 4 litere ruseşti cu tremă, nefolosite în alfabetul altei l.).

2016 **UDUK** (BURUN, KEBEIRKA, KORURA, KUMUS, KWANIM PAS, OTHAN), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. koman*. *Sudan;* 5 000 vorb.

2017 **UGRIC** (OUGRIEN, UGRIAN), unul din cele 2 gr. de l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică* (alături de gr. finic* 1. sau pe acelaşi plan cu toate subgr. acestuia). *Europa* (R. P. Ungară), *Asia* (Urali, Obi); peste 14 mil. vorb. Denumirea — după vechiul nume rusesc* al Siberiei de V, *Ugra.*

3 l., toate în LL, grupate în 2 subram.: *de V* (maghiara) şi *de E (de pe Obi, Obi-ugrian, ob-ougrien, Obugrisch, ougrien de l'Ob)* (l. ostiak şi vogulă). Unii autori includ în gr. U. şi samoeda* (după alte păreri ram. a fam. uralice coordonată cu ram. fino-ugrică).

L. proto-U. s-ar fi despărţit de gr. finic prin 3000—2500 î.e.n.; vorb. l. maghiare au ajuns în zona carpatică spre sfîrşitul sec. 9, iar vorb. l. U. de E au pătruns în Asia puţin după 1300, venind de pe versantul european al Munţilor Urali.

Cel mai vechi text: discurs funebru din sec. 12 în l. maghiară.

Deosebiri în structura gramaticală faţă de l. din gr. finic 1., de ex. 2 tipuri de conjugare: subiectivă (verbul tranzitiv folosit absolut, fără complement direct) şi obiectivă (cu complementul direct exprimat) — se regăsesc şi în mordvină*; sufixe cazuale diferite etc.

2018 **UHUNDUNI** (OEHOENDOENI), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de vest*. *Indonezia* (N ins. Noua Guinee); cîteva mii de vorb.

Verbele mediale nu au forme diferite pentru a indica identitatea sau non-~ subiectelor.

D.: *enggipulu, uhunduni.*

Apropiată de l. din fam. Wissel-Kemandoga*.

2019 **UIGURĂ** (NOVOUIGURSKIJ, OUÏGOUR MODERNE, TURKI, UIGURĂ NOUĂ), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *R. P. Chineză* (prov. Xinjiang-Uygur = Sinkiang-Uighur), *U.R.S.S.* (R.S.S. Kazahă, Kirghiză, Uzbekă, Turkmenă); 3,5 mil.—5 mil. vorb. (majoritatea — bilingvi, vorbind şi chineza*). L. oficială în prov. Xinjiang.

8 (10) vocale, 24 consoane, 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

În lexic 33% împrumuturi arabe*, 7% persane* — foarte vechi (legături economice din sec. 10).

Scanned with OKEN Scanner

D.: *de S* (baza l. literare din R. P. Chineză, cu scriere arabă), *de N* (baza l. literare din U.R.S.S. — alfabet rus*).

L. diferită de *uigura veche* (a cărei continuatoare este l. uzbeką*); derivă din l. *ceagatai (tchagatay)*. Inscripții din sec. 8 (China). L. literară din sec. 10. Influențe din alte l. turcice, l. iraniene*, tadjikă*. Din perioada modernă a l. literare (din sec. 17) — apropiere de l. populară.

2020 **UIGURĂ GALBENĂ** (SARYG-UIGURISCH, SAYGH UYGUR, YELLOW UIGHUR), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S., R. P. Chineză;* peste 30 000 numai vorb. d. *salar* din R. P. Chineză (considerat și l. separată).

D.: *salar, u.*

2021 **UITAI,** l. papua* din *stock* nasioi-nagovisi-siwai-buin* sau sub-l. (d) al l. buin*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 1 060 vorb.

2022 **UKEL(L)E** (KÉLÉ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* sau kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 20 300 vorb.

2023 **ULINGAN,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 210 vorb.

Persoana și numărul subiectului indicate la verb cu sufixe.

2024 **ULITHIANĂ** (ULITHI), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. micronezian*. *Federația Micronezieі.* (ins. Tobi, Sonsorol, Ulithi, Woleai ș.a. — arh. Caroline); 590—2 510 vorb. (surse diferite).

8 vocale cu perechi lungi, 28 consoane, 4 semiconsoane (corelație de cantitate — la consoane rol distinctiv numai în poziție inițială și medială; consoane labializate). Accent nefonologic. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Lanț continuu de d. în general reciproc inteligibile din aproape în aproape. 3 d. mai importante: *sonsorol(ez)(-tobi) (Kodogubi, Lord North Island, Sonsol, sonsoral, St. Andrew Island)* (tinerii — bilingvi: vorbesc și palauana*), *ulithi(an)* (3 subd.; în Ngulu 50 bilingvi: vorbesc și yapeza*), *woleai* (cel mai mare număr de vorb.; foarte omogen; graiurile din Elato și Lamotrek mai apropiate de d. *satawal* al l. caroliniene*). Ultimele 2 d. — reciproc inteligibile (mai puțin primele 2). Vocale finale surde în *sonsorol* și *woleai* (d. conservatoare în fonologie).

Scrierea — remodelare din 1905—1909 a sistemului alfabetic trukez* într-o scriere silabică cu grafeme suplimentare, adaptată d. *woleai.*

2025 **UMIREY DUMAGAT** (BALER), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon, Polillo); 3 300 vorb. Se pare că majoritatea vorbesc curent și tagalog*.

2026 **URALICĂ** (FINO-UGRICĂ, URALIANĂ), fam. de l. *Europa* (N) *Asia* (NV); peste 21 mil.—22 mil. vorb. (surse diferite). Fam. căreia îi aparțin majoritatea l. *ne*-indo-europene* din Europa (enclave printre alte l.). Denumită după regiunea unde s-a vorbit probabil l. proto-U. Denumirea *fino-ugrică* limitează întreaga fam. la ram. ei principală.

2 (3) ram.: fino-ugrică*, samoedă*, eventual și laponă* (sau inclusă în prima). 28 l., în LL 15; cele mai importante: estona, finlandeza maghiara. Au mai existat probabil și l. U. dispărute ulterior.

Asemănări tipologice în fonologie și morfologie cu fam. altaică* — explicabile printr-o eventuală înrudire genetică în cadrul unei presupuse fam. uralo-altaice*, sau prin dezvoltare convergentă, în aceeași arie, și prin împrumuturi reciproce între l. genetic neînrudite. Unele asemănări cu l. indo-europene (inclusiv teme pronominale, morfeme nominale sau verbale comune), însă înrudire genetică puțin probabilă din cauza structurilor morfologice diferite — asemănări datorate mai probabil contactelor și împrumuturilor. Astfel, se consideră că sub aspect tipologic, fam. U. ar ocupa o poziție intermediară între cea altaică și cea indo-europeană în cadrul vastului *continuum* lingvistic eurasiatic, care se prelungește la un capăt în Africa prin fam. afro-asiatică* și la celălalt în America prin fam. athapascan-eyak*.

Majoritatea l. U. actuale au următoarele trăsături comune: sisteme vocalice simetrice; opoziție de cantitate vocalică distinctivă în unele l.; corelație de rotunjime; în general nu au vocalism de tip turcic* (prezența în aceeași l. a unei serii anterioare rotunjite și a unei serii posterioare nerotunjite); armonia vocalică nu e generală și reprezintă numai o regulă care restrînge ocurența vocalelor în rădăcină și în sufixele care i se atașează; corelația de sonoritate la oclusive are în general rol secundar; în unele l. opoziție *lenis/fortis;* cel puțin o serie palatală (cu excepția finlandezei); în unele l. consoane geminate în temă sau sufix, dar în general rezultate din aglutinarea morfemelor și legate deci de granițele morfemice; absența combinațiilor consonantice la inițială și finală; alternanțe consonantice; accent preponderent inițial; cuvîntul se definește printr-un nucleu vocalic (o succesiune de consoane nu are sens decît în funcție de vocalele pe care se sprijină); aglutinarea este procedeul gramatical primar; sufixe posesive la nume; elemente de flexiune — sistem de cazuri locale; 3 persoane la sg. și pl.; sistem dezvoltat de nume verbale; sisteme productive și ramificate de derivare (în general nu au prefixe și infixe, gen gramatical (dar în unele l. dicotomie animat/inanimat), vocativ, distincție formală între adjectiv și

Scanned with OKEN Scanner

substantiv; prepoziţiile — rare); preferă tipul nominal de sintagmă; determinantul precedă determinatul; verbul personal stă la sfîrşitul propoziţiei; construcţii adverbiale formate cu ajutorul cazurilor adverbiale şi al participiilor — corespund construcţiilor prepoziţionale şi relative din l. indo-europene; conjuncţii rare sau împrumutate; lexic deosebit de bogat în cuvinte onomatopeice şi expresive — trăsătură valorificată în poezia populară şi cultă.

L. proto-U. comună (neatestată), din care derivă probabil l. U., ar fi fost vorbită în N Munţilor Urali prin 8000—5000 î.e.n.; din ea s-ar fi desprins mai întîi viitoarea ram. samoedă, migrînd spre NE (NV Asiei); ram. fino-ugrică ar fi rămas unitară timp de mai multe milenii, migrînd la început spre S (cursul mijlociu al Volgăi). Împrumuturi din l. slave*, turcice (din diverse perioade şi l.).

Cel mai vechi text într-o l. U.: discurs funebru de la sfîrşitul sec. 12 în l. maghiară; numai cele 3 l. U. occidentale au tradiţie literară.

Scrise cu alfabet latin* sau rus*, eventual adaptat (l. U. din U.R.S.S. cu excepţia estonei).

Împrumuturi reciproce şi unele cuvinte pătrunse în alte l. (din maghiară).

2027 **URALO-ALTAICĂ** (ALTAICĂ, TURANIANĂ, URALIC-ALTAIC), presupusă fam. de l. care ar grupa fam. uralică* şi altaică*. Propusă de F. J. von Strahlenberg în 1730. Între l. uralice şi altaice există asemănări incontestabile, în special de ordin tipologic, care se pot explica însă fie prin împrumuturi reciproce, fie prin descendenţa l. *proto*-uralică* şi *proto*-altaică dintr-o proto-l. comună.

2028 **URAT** (URAKIN, WASEPNAU), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 3 560 vorb.

2029 **URDU** (OURDOU), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* — variantă a l. hindi*, cu dezvoltare separată. *India* (Uttar Pradesh, Bihar, Maharashtra, Andhra Pradesh), *Pakistan, Guyana* (imigranţi); 31 mil.—75 mil. vorb. (surse diferite). În Pakistan l. maternă numai pentru 7,2% din populaţie (cca 8 mil.), l. secundă pentru alte 40 mil. L. oficială în Pakistan alături de bengali* şi engleză* (interimar), una din cele 14 l. oficiale regionale în India. Denumită din a 2-a jumătate a sec. 18 după cuvîntul turcic* pentru „armată" (cf. rom. *hoardă*) — l. folosită în taberele militare în timpul ocupaţiei musulmane şi în „bazar".

5 vocale scurte şi 5 lungi, toate cu perechi nazale, 58 (63) consoane (corelaţie de cantitate; aspirate surde, consoane retroflexe), 2 semiconsoane (*y*, *w̄*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Bază indică. L. literară modernă — bază dialectală comună cu hindi; d. *khaṛī bōlī (khari boli)* din reg. Delhi. U. intrată în altă sferă de influenţă culturală şi religioasă — islamică. Deosebiri de vocabular — în U. (în special în l. cultivată) numeroase împrumuturi din persană* şi arabă* (de aceea considerată şi l. mixtă), cu un grad diferit de integrare fonologică (stilul cel mai îngrijit păstrează pronunţarea persană a sunetelor /x z g ḳ/) — şi în sistemul de scriere (deosebire similară cu cea dintre malaeză* şi indoneziană* şi mai ales cu cea existentă în cadrul sîrbocroatei*). Asemănări cu punjabi*. Alte împrumuturi — turcice, din hindi, bengali, din vocabularul internaţional.

Folosită în învăţămîntul de toate gradele. D. de clasă. *Rekhtā* — forma de U. folosită în poezie.

Scriere persano-arabă adaptată — 4 litere suplimentare, semne diacritice pentru a reprezenta sunete proprii l. U. (*bh, jh* etc.). Dificultăţi (forma literelor diferă în funcţie de poziţia iniţială, medială, finală). Evoluţia l. nereflectată în scriere. Litere arabe care nu au corespondent printre sunetele l. U. Nu corespunde caracterului l. U. — unele foneme sînt reprezentate prin cîte 4 litere. Problema adoptării unei scrieri mai adecvate (alfabetul latin* sau hindi).

Cuvinte din U. în tibetană*.

2030 **URHOBO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria;* 225 000 vorb. (1969).

14 vocale (7 lungi), 28 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri (înalt, jos). Structura silabică (C)(C)V. Armonie vocalică.

2031 **URI**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000 vorb.

5 vocale, dintre care 3 au perechi lungi, 14 consoane (consoanele *p* şi *k* sînt aspirate, *t* nu; *k* numai labializat (k^w), *g* dublat de g^w), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Topica: subiect-obiect-verb.

2032 **URIGINA**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 600 vorb.

2033 **USILA CHINANTEC**, l. amerindiană din fam. chinantecan*. *Mexic* (Oaxaca); 4 000 vorb.

2034 **USINO**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 050 vorb.

2035 **USPANTEC(O)** (USPANTECA), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala* (C.); 2 000—3 000 vorb. (surse diferite).

2036 **UTO-AZTECAN**, fam. de l. amerindiene din *phylum* aztec-tanoan*. Cuprinde gr. aztecan, numic-plateau-shoshonean, sonoran, takic. *Mexic, S.U.A.;* 1 mil. vorb. 25 l., în LL 14. Cele mai importante: hopi(tre), nahua, tarahumar(a).

Ca în mayan*, folosesc într-o anumită măsură prefixe (pentru subiecte, obiecte şi posesori) şi în mare măsură sufixe. În unele l.

Scanned with OKEN Scanner

există substantive „inalienabile", care nu pot apărea decît în construcții posesive (în *luisefio* nu există cuvînt separat pentru „mamă", ci numai *no-yó* „mama mea", *o-yó* „mama ta" ș.a.m.d.).

2037 **UVEANĂ DE EST** (EAST(ERN) UVEA(N), WALLIS), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Ins. Wallis și F(o)ut(o)una* (ins. Uvéa = Wallis), *Noua Caledonie* (Nouméa), *Fiji* (Suva); 5 705 vorb. (1967). L. independentă sau d. al aceleiași l. ca și tongana*, cu care este reciproc inteligibilă.

Greu de clasificat din cauza numărului mare de împrumuturi din alte l. polineziene. Trăsături morfologice considerate inovații comune numai cu tongana și niueana*. Alte inovații gramaticale comune cu l. din Polinezia propriu-zisă.

Tipărituri religioase din 1845 — alfabet stabilit de misionari. Termeni din greacă*, latină*, ebraică* în traducerile religioase. Puține împrumuturi, recente, din franceză* (l. oficială): *toketa* < *docteur*, *patolo* < *patron*, *pilo* < *bureau*. Împrumuturi din pidgin-English* (*pusi* „pisică") și din alte l. polineziene (din hawaiiană* *pule* „rugăciune").

2038 **UVEANĂ DE VEST** (WEST(ERN) UVEA(N)), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*, sau l. mixtă. *Noua Caledonie* (ins. (O)uvéa = Hohoua — arh. Loyauté = Loyalty); populația totală 2 500 loc. (1963) (1 000 vorbesc l. iai*). Considerată greșit d. al l. uveane de est*.

Sistem consonantic și elemente lexicale melaneziene*. Morfologie și sintaxă polineziene. Asemănări cu futunana de est*. Traduceri de cărți religioase publicate începînd din 1860, mai întîi de misionari englezi — de aceea mai multe împrumuturi din engleză* (inclusiv prin pidgin-English*) decît din franceză* (*kip* „cheie", *salem* „a vinde").

2039 **UZBEKĂ** (OUZBEK, USBEKISCH), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Uzbekă, Kazahă, Kirghiză, Tadjikă, Turkmenă), *Afganistan*, *R. P. Chineză*; 7 mil.— 10 266 000 vorb. (surse diferite). Cea mai răspîndită l. ne-slavă* din U.R.S.S. L. oficială în R.S.S. Uzbekă.

6 vocale, 20 (22) consoane, 2 semiconsoane; accent final. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Derivă din *uigura veche*.

D.: *karluko-chigile-uighur*, *kypchak*, *lokhay*, *oghuz*, *qurama*, *sart*.

L. literară veche (sec. 15) — îndepărtată de l. vorbită. Actualmente apropiere între ele.

Scriere arabă*, din 1927 alfabetul latin*, din 1940 cel rus*, cu 4 litere suplimentare.

V

2040 **VAI** (GALLINAS, KARO, TEREBENDYUKE, VEI, V(E)Y), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Liberia, Sierra Leone;* 96 000 vorb.

Fenomen intonațional suprapus peste tonuri.

D. sau l. înrudită: kono*.

Scriere silabică proprie, inventată prin 1830 de Momolu Duwalu Bukele, care, se pare, n-a făcut decît să transforme un sistem preexistent de ideograme sau de pictograme. Acest sistem al l. V. a avut un succes remarcabil față de scrierea bazată pe alfabetul latin*.

2041 **VAILALA**, l. papua* din fam. toaripi*. *Papua-Noua Guinee;* 4 200 vorb.

Scrieri publicate de misionari.

2042 **VANIMO**, l. papua* din fam. sko*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000 vorb. Împreună cu wutong*. L. separată sau constituie împreună cu wutong, sangke* și *sko* (seko(u)) d. ale aceleiași l. — deosebiri în vocabular dar asemănări de structură.

2043 **VEPSĂ** (BEPS'AN, LŬD, VEPSĂ, VEPS'AN, VEPSE, VEPSIAN, VEPSIC, VEPSISCH, VEPSSKIJ, WEPSISCH), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Karelă, R.S.F.S.R.); 7 540 vorb. (1959)—35 000 vorb. (surse diferite).

Cea mai orientală dintre l. finice, apropiată din punct de vedere fonetic, gramatical și lexical de d. *de S* al l. karele* (liuda* face trecerea între aceasta și V.).

8 vocale (are *ö, ü*), 43 consoane (corelații de cantitate, palatalizare), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C)(C); accent inițial; un fel de armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Împrumuturi timpurii baltice*, germanice*, slave* și în special ruse* (din rusa veche, d. ruse *de N*, rusa literară). Creații proprii (derivate) după 1930.

3 d. (diferențe fonetice și lexicale, deosebiri minime în morfosintaxă): *de N, central, de S.*

Una din l. europene cu cele mai puține scrieri — ca l. literară s-au folosit slava veche* bisericească, finlandeza*, rusa*. Între 1931 și 1937 încercare nereușită de a se crea o l. literară bazată pe d. *central*, scris cu alfabetul latin* (ortografie asemănătoare cu cea finlandeză*). După 1937 practic fără publicații.

2044 **VERE** (WER(R)E, YERE), l. din fam nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria, Camerun;* 11 000 vorb.

Sistem de sufixe de clasă bine marcat.

2045 **chIVIDUNDA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 10 000 vorb.

2046 **VIETNAMEZĂ** (AN(N)AMITĂ, VIETNAMIEN), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer* sau din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*. *R. S. Vietnam, Kampuchia, Laos, Thailanda;* 28 mil. — 31 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în R. S. Vietnam.

Asemănări atît cu l. mon-khmer* cît și cu l. tai*, de aceea considerată în trecut l. tai dezvoltată pe un substrat mon-khmer, iar în prezent mai curînd l. mon-khmer desprinsă timpuriu și suferind influențe tai. A fost considerată l. mixtă — fonologic și morfologic divergentă față de l. austro-asiatice, datorită adoptării unor trăsături ne-austro-asiatice (ca urmare a folosirii l. chineze* ca l. oficială, administrativă și de cultură între sec. 1 î.e.n. și sec. 19). Cea mai importantă l. mon-khmer alături de kampuchiană*.

11 vocale, 19 consoane (consoane implosive; ocluziune glotală), 4 semiconsoane (inclusiv posterioară nerotunjită închisă și posterioară rotunjită medială). Diftongi, triftongi. Structura silabică CV(C)(C). Nu are accent. A pierdut caracterul monotonic și bisilabic al l. mon-khmer — l. monosilabică tonală: 6 tonuri cu funcție distinctivă semantică, datorită cărora un număr limitat de combinații de foneme permit exprimarea unui număr suficient de concepte. Tonurile constau în diferențe de înălțime, contur (tonuri uniforme sau comportînd variații de înălțime) și tip de articulare. Astfel, rădăcina monosilabică *ma* poate fi rostită cu toate tonurile, cele 6 cuvinte însemnînd „diavol", „obraz", „mormînt", „cal", „plantă tînără de orez" și o particulă cu valori multiple („cu", „pentru ca", „care", „ceea ce", „însă)". Prin compunerea radicalilor monosilabici și împrumut, V. a dobîndit și unele cuvinte polisilabice. L. analitică — absență totală a flexiunii (practic fără morfologie). Nu există granițe rigide între diferitele clase de cuvinte. Astfel, ca pronume personale se folosesc anumite substantive, în funcție de raporturile

sociale, de vîrstă şi rudenie dintre interlocutori (de ex. *con* ,,copil'' înseamnă ,,eu'' cînd un copil se adresează părinţilor şi ,,tu'' cînd aceştia îi vorbesc copilului). Foloseşte unele verbe cu rol de prepoziţii (*cho* ,,a da'' indică ,,dativul'') sau de adverbe marcînd timpul sau aspectul (*rôi* ,,a termina'' indică perfectivul), ca şi l. tai şi kampuchiană; unele substantive primesc şi ele rol de prepoziţii (*cu'a* ,,lucru, obiect'' exprimă posesia). Exprimarea numărului sau a cantităţii impune folosirea unor clasificatori, ca în l. tai şi kampuchiană, în funcţie de clasa în care se încadrează cuvîntul (de ex. *con* ,,copil'' e folosit drept clasificator pentru animate). L. foarte economică — diferitele categorii gramaticale primesc expresie numai cînd este absolut necesar (de ex. pl. se exprimă prin particula *nhũng*). Structură sintactică izolantă (mai izbitoare decît în chineză) — sensul propoziţiei depinde de ordinea cuvintelor, împărţirea în grupuri ritmice, repartiţia pauzelor. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv. Nu are derivare. Compunerea — ordinea determinat + determinant (în chineză invers), cf. *mattroi* ,,soare'' (lit. ,,ochi cer''); compuse din sinonime: *nghĩ gem* ,,a reflecta'' (lit. ,,a gîndi a cîntări'').

D.: *de N (ton(g)kinez)* — la baza l. comune vorbite şi a l. literare, *de S (cochinchinez)*, eventual şi *de C. (haut-annam, high annamese, north-central, upper annamese)*. Fond lexical mon-khmer, cu elemente din limbile tai (în special termeni de civilizaţie) şi împrumuturi masive din chineză.

Scrierea chineză a fost oficială. Din ea derivă scrierea *sino-vietnameză (sino-anamită) chữ-nôm (ti nom)* folosită în sec. 14—19, care în cuvintele V. erau notate prin semnele chineze corespunzătoare fonetic, cărora li s-au adăugat combinaţii noi şi semne diacritice. Alfabetul latin*, introdus în sec. 17 de misionari portughezi, a devenit oficial după 1910 sub numele *guôc ngu (quô'c(-)ngũ')*: litere cu extensie laterală *o', u' (o˙, u˙)*, *đ* (notează oclusiva dentală, *d* notînd o fricativă retroflexă), semne diacritice (circumflex, ,,căciulă'') notînd diferite timbre vocalice. Tonurile marcate prin accente (ascuţit, grav), punct sub vocală, *hamza* vertical (ʔ) şi orizontal (un fel de tildă); absenţa oricărui semn diacritic indică tonul înalt uniform.

Împrumuturi V. în l. cham*.

2047 **VIGE** (VIGUÉ, VIGYÉ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Coasta de Fildeş;* 3 000—3 500 vorb. (surse diferite).

2048 **VINZA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 3 000 vorb.

2049 **VOGULĂ** (MANSI(JSKIJ), MĂNŞI, MAN'ŠI, MEN'J̌'I, VOGOULE, VOGUL'SKIJ), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. ugric. *U.R.S.S.;* 4 100—6 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale cu perechi lungi, 15 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent iniţial. Fonetismul V. *de N* (d. *din Sosva*) este aproape identic cu cel din l. ostiakă* (dar nu are *š*). 3 numere (sg., dual, pl.: *put* ,,butoi'', *put-iγ*, *put-ət*). 6 cazuri (absolut, lativ, locativ, ablativ, instrumental, translativ). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *de E, de N* (baza l. literare), *de S, de V, konda*. Folosită în şcoala primară; literatură.

Împrumuturi din rusă*.

Din 1930 alfabetul latin*, din 1937 alfabetul rus*.

2050 **VOLTAIC**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 53 l., în LL 38. Cele mai importante: dagari, dagomba, gurma, lobi, samo, senufo, suppire, tem.

Clase nominale cu sufixe (unele au păstrat şi prefixe, folosind în acelaşi timp ambele procedee) şi, în unele l., cu pronume de clasă. Substantivul se deosebeşte de verb prin afixul de clasă sau, cînd acesta lipseşte, prin topică. Conjugarea se bazează pe un număr de prefixe sau sufixe afirmative şi de prefixe negative (cîte unul pentru fiecare aspect verbal). Unele l. au tonuri cu valoare lexicală sau morfologică. Sunete caracteristice: consoane labiovelare g^b, k^p, o laringală care se aseamănă cu *'aîn* din arabă*. Pl. substantivelor se formează cu sufixe de clasă sau prin dispariţia sau modificarea prefixului. Multe l. V. au la pers. 1 pl. un pronume inclusiv şi unul exclusiv.

2051 **VOTĂ** (VOTE, VOTIC, VOTISCH, WOTISCH), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic*. *U.R.S.S.* (R.S.F.S.R.); 23 (1959)—700 vorb. (surse diferite).

10 vocale cu perechi lungi, 38 (41) consoane (corelaţie de cantitate, palatalizare), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C); accent iniţial; un fel de armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb. Apropiată de estonă* (mai ales de d. *de NE*) — în special în lexic.

3 d.: *de E* (1 vorb.), *de V, de SV* (puternic influenţat de ingriană*).

Împrumuturi baltice*, germanice*, din rusă* (din sec. 9); creaţii proprii. Atestări din sec. 18. Nu are scriere.

2052 **VUITE** (PAIT(H)E)), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N), *India* (Assam); 15 500 vorb.

2053 **VUTE** ((BA)BUTE, (BA)BUTI, MFUTI, VUTERE, WETERE, WUTE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Camerun;* 16 000 vorb.

D. sau l. înrudită: suga*.

W

2054 **WABUDA** (WABODA), l. papua* din fam. kiwai*. *Papua-Noua Guinee;* 1 500 vorb.

D.: *gesoa, sogero.*

2055 **WAGIMUDA,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 260 vorb.

Persoana şi numărul subiectului indicate la verb prin sufixe.

2056 **WAHGI** (MIDDLE ~), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 36 900 vorb. (1960).

D.: *banznondugl, gimi, kambia, kunjip, kuno, kup-minj, nangamp (~ -village), pukaniglandegabu.*

2057 **WAICA,** l. amerindiană din fam. waican*. *Brazilia, Venezuela;* 25 000 vorb.

14 consoane (7 nazale), 11 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *central, samatari, shamatari, shiriana, sudic.*

2058 **WAICAN** (CHIRINAN, GUAHARIBAN, GUAICAN, SHIRINAN, UAICAN, WAIKAN, YANOMAMA), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-chibchan*. *America de Sud;* 25 000 vorb. 2 l., în LL 1: waica.

Ca în tupí*, nazalizarea nu e o trăsătură a vocalei sau consoanei, ci a cuvîntului. Afixe clasificatoare care diferenţiază numărul după forma obiectelor, ca în chibcha* şi tucanoan*.

2059 **WAJA** (OUADJA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria;* 19 000 vorb.

2060 **WAJOKESO-AMPALE** (WAJOKESO), l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee;* 3 000 vorb.

D.: *ampale, wajokeso.*

2061 **WAKASHAN,** fam. de l. amerindiene neclasificate. 2 ram.: *kwakiutlan* şi *nootkan.* 6 l., în LL 4.

2062 **WAKHI** (VAXANSKIJ, WAXI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană* de E (Pamir). *Afganistan* (NE), *Pakistan;* sub 5 000 vorb.

În varietatea *de E* 6 vocale cu perechi lungi, 33 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C)(C), accent final, topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Nu are scriere.

2063 **WALA** ((OU)ALA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana;* 26 000 vorb.

2064 **WALAMO** (UALAMO, UOLLAMO, VOLLAMO, WALLAMO, WOLAITSA, WOLATAITA, WOLLAMINYA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cuşitică*. *Etiopia;* 908 000 vorb.

5 vocale, 24 consoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. şau l. înrudită: gofa*.

2065 **WALBIRI** (ELPIRA, ILPARA, ILPIR(R)A, WAILBRI, WAILBRY, WALJBIRI, WALPARI, WALPIRI, WOLPERI, WOLPIRRA, YALPARI), l. australiană* din fam. pama-nyungan*. *Australia;* 1 400 vorb.

Sistemul verbului mai dezvoltat decît al numelui. Una din l. australiene în care mărcile care indică persoana şi numărul subiectului şi obiectului nu apar la verb, ci sînt de obicei sufixate altor clase de cuvinte, iar în absenţa acestora sînt „transferate" la un „catalizator". Acest transfer se produce numai la unul din timpurile verbale, la celelalte mărcile fiind sufixate complexului verbal.

Limbaj deghizat asociat cu ritualurile de iniţiere, care foloseşte cuvinte obişnuite, însă cu valoarea antonimelor lor.

2066 **WAM** (WOM), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 890 vorb.

2067 **WAMPUR** (LAEWAMBA, LAËWOMBA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee;* 2 521 vorb. (1937).

2068 **ichiWANDA** (WANDIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 6 000—6 300 vorb. (surse diferite).

2069 **WANDJI** (WANJI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon;* 6 000—18 000 vorb. (surse diferite).

2070 **WANJI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 18 000 vorb.

2071 **WANMAN** (WARNMAN), l. australiană din fam. pama-nyungan*, gr. wati*. *Australia;* 4 000 vorb. împreună cu kardutjara*.

Reprezintă, împreună cu 2 d. ale l. kardutjara, i. australiene cu cel mai dezvoltat „transfer de afixe". Pronumele personale constau dintr-o bază nominală invariabilă, la care se adaugă sufixe desemnînd persoana.

2072 **WANTOAT** (~-ARAWA-WÂPU), l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 6 000—7 000 vorb. (surse diferite).

Scanned with OKEN Scanner

7 vocale, 14 consoane (oclusivele surde — aspirate, cele sonore — prenazalizate: velară surdă aspirată și labializată k^{hw}; sonora prenazalizată și labializată $ŋg^{w}$; nazala velară labializată $ŋ^{w}$), 2 semiconsoane. Accent nefonologic.

D. sau l. înrudite: *awara*, *leron*.

2073 **WANUMA**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 210 vorb.

2074 **WARAO** (ARAOTE, GUARAU, TIVATIVA, UAROW, WARRAW), l. amerindiană din *phylum* macro-chibchan*. *Venezuela;* 10 000 vorb.

10 vocale (5 nazale), 9 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V. Accentul pe penultima silabă. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *changuane*, *mariusa*.

2075 **WARAY** (BISAYA-SAMAR-LEYTE, HARAY, LEYTEAN, LEYTEÑO, SAMARAN, SAMAREÑO, SAMAR-LEYTE(-BISAYA), SAMAR-LEYTE VISAYAN, SAMARON, VISAYA DE SAMAR (Y) LEYTE, WARAY-(-)WARAY, WARAY WARAY), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian*. *Filipine* (ins. Samar, Leyte); 1 mil.—1 488 668 vorb. (1960) (surse diferite). A 6-a din cele 8 l. „majore" din Filipine — vorbită în 1960 de 5,5% din populația totală de 27 087 685 loc. Inclusă în gr. tagalic* sau considerată d. al l. bisayan*.

Literatură scrisă. Folosită în învățămîntul primar. În 1965 apărea o publicație periodică redactată integral în W. D. diferențiate fonetic și lexical.

Sistem de scriere pre-spaniol bazat pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuit de spanioli cu alfabetul latin*.

Împrumuturi din spaniolă*.

2076 **WARIS**, l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 3 000 vorb.

Considerată l. sufixală, dar posesia se exprimă prin elemente pronominale postpuse.

2077 **WARJAWA** (WARJI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria;* 30 000 vorb.

2078 **WAROPEN** (WAROPIN), l. din fam. austroneziană*, gr. malayopolinezian*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee, ins. Mo'or?); 6 000 vorb. (un sfert alfabetizați în l. indoneziană*).

Morfologia verbului mai puțin simplă decît în celelalte l. din NV Noii Guinei.

D.: *mo'or? (mor)*, *napan*, *waropen kai*.

2079 **WARUNA**, l. papua* din *stock* sukigogodala*. *Papua-Noua Guinee;* 7 500 vorb. împreună cu gogodala*.

2080 **WASKIA** (VASKIA, WATAKATOWI, WOSKIA), l. papua*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Karkar); 6 650 vorb.

2081 **WATI** (WESTERN DESERT LANGUAGE), gr. de l. australiene* din fam. pamanyungan*. *Australia;* 4 000 vorb. 2 l., ambele în LL: kardutjara și wanman.

Gr. de l. australiene cu cea mai mare proporție de forme australiene comune. Sistemul verbului mai dezvoltat decît cel al numelui. Trăsătura cea mai caracteristică: „transferul de afixe"; mărcile care indică persoana și numărul subiectului și obiectului nu sînt atașate la verb, ci la primul cuvînt din propoziție, indiferent de partea de vorbire căreia îi aparține. Verbul primește numai mărci de timp, mod etc., iar pe cele de persoană și număr numai dacă ocupă primul loc în propoziție. Spre deosebire de walbiri*, în W. transferul se produce la toate timpurile verbale. Atunci cînd apar împreună, mărcile urmează ordinea pers. 1—2—3.

2082 **WAUNANA** (CHANCO, CHOCAMA, NO(A)NAMA), l. amerindiană din fam. *chaco. Columbia* (V); 2 500 vorb.

12 vocale (6 nazale), 17 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic.

2083 **WERI** (WELE), l. papua* din fam. goilala*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000—3 000 vorb. (surse diferite).

În varietatea *sim* 7 vocale cu perechi lungi, 9 consoane, 2 semiconsoane, 2 tonuri cu rol fonologic — înalt și jos, structura silabică (C)V(C)(C), accent final, topica: subiect-obiect-verb.

2084 **WIDEKUM** (BURRIKEM, IYIRIKUM, MBUDIKAM, T(I)WIRKUM, WIDIKUM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 10 000 vorb.

2085 **WIN** (TOUSSIA, TUSIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară;* 15 500 vorb. (surse diferite).

2086 **WIN(N)EBAGO** (HOCHANGARA, NIPEGON, PUAN), l. amerindiană din fam. siouan*. *S.U.A.* (Nebraska, Wisconsin); 1 000—2 000 vorb.

2087 **WIRU**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 11 540—14 197 vorb. (1960) (surse diferite).

Divergentă față de celelalte l. din *stock*.

Împrumuturi din kewa*.

2088 **WISSEL-KEMANDOGA** (WISSEL LAKES-KEMANDOGA), fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de vest*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee — lacurile Wissel și rîul Kemandoga); 30 000—35 000 vorb.

3 l., toate în LL: kapauku, moni, wolani.

Tonuri cu valoare semantică (kapauku). Dual la mărcile de persoană. Verbele mediale fără forme diferite în funcție de identitatea sau non-~ subiectelor. Negația indicată printr-un clitic prepus sau printr-un sufix.

2089 **WITOTO** (HUITOTO), l. amerindiană din fam. witotoan*. *Columbia, Brazilia, Peru;* 4 000—5 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

6 vocale, 15 consoane. Predicatul este un nume care primește flexiunea verbului „a fi" sau „a avea" („eu cuțit" = „eu am un cuțit"), ca în bororo*. Una din puținele l. amerindiene care are propoziții pasive în care să fie exprimate și subiectul și cel ce suportă acțiunea.

D.: *minica, muiñani, murui.*

2090 **WITOTOAN** (HUITOTOAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-caraib*. 12 l., în LL 1: witoto.

Tonuri cu valoare fonologică, ca în chibcha*, macro-panoan*. Verbul marchează opoziția masc./fem. L. de tip sufixal.

2091 **WOKO** (BOKO, VOKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun, Nigeria;* 1 000 vorb.

Sistem de sufixe de clasă bine marcat, de ex. *-me* pentru numele de substanțe, în special lichide: *ga-me* „sînge", *bu-me* „bere".

2092 **WOLANI** (WODA(NI)), l. papua* din fam. Wissel-Kemandoga*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 5 000 vorb.

2093 **WOLIO,** l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de E. *Indonezia* (ins. Celebes, Salayer); 25 000 vorb.

5 vocale cu perechi lungi, 25 (28) consoane (trăsătura prenazalizat la oclusive surde și sonore — rol fonologic); 1 (2) semiconsoane. Structura silabică (C)V. Accentul pe silaba penultimă. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *lajolo (da'ang)* — după alții l. separată, *wolio.*

2094 **WOLOF** (JOLOF, OUOLOF, VOLOF, YALLOF, WALOF), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic de vest* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Senegal, Gambia;* 643 000—1,5 mil. vorb. L. oficială alături de franceză* în Senegal, folosită și de cei care nu sînt de origine W. Încă din 1817 s-a experimentat în Senegal predarea ei în școli. Folosită în emisiuni radio.

14 vocale (7 lungi), 23 consoane. Accent inițial. Formele nominale sînt diferențiate de cele verbale prin afix.: *ram* „a cățăra" — *ram bă* „cățărarea"; *laka* „a vorbi" — *laka vă* „vorbirea", „limbajul". Numele nu primesc mărci ale claselor din care fac parte. Pentru a determina clasa trebuie urmărit comportamentul categoriilor dependente de nume: sg. *b-, g-, j-, w-, m-, s-, l-, k-*; pl. *y-, n-.* Pentru exprimarea pl. se folosește un element separabil: *u nag* „un bou", *i nag* „boi", *nag vă* „boul", *nag yă* „boii". Elementele demonstrative exprimă apropierea, depărtarea și determinarea (pentru obiecte cunoscute, determinate): *dyor gi* „corabia aceasta", *dyor ga* „corabia aceea", *dyor gu* „corabia". Una din l. cu cele mai numeroase sufixe verbale (30): *-adi* (diminutiv): *laka* „a mînca", *lakadi* „a mînca puțin"; *-agul* „nu încă": *dem* „a merge", *demagul* „n-a venit încă". La numeralele peste 10, substantivul poate fi intercalat între elementele constitutive: *fut i nit ak nar* „10 oameni și doi" = 12 oameni.

D.: *baol, cayor, dyolof (djolog, jolof), lebou, ndyanger.*

2095 **WONDAMA** (WANDAMA, WANDAM(M)EN, WENDEMMEN, WINDES(S)I), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de E. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 10 000—14 000 vorb. (surse diferite). 25% din vorb.— alfabetizați în 1960 în W., 50% în l. indoneziană* (l. oficială).

Propozițiile — de o simplitate extremă.

D.: *ambumi (waropen, Waropen der Wandammenbai, waropin), bentuni-wamesa (bintuni), desener, umar.*

Scrieri religioase datorate misionarilor. L. sacră a cîntecelor — în raport neprecizat față de W. (în orice caz nu e pur și simplu un stadiu mai vechi).

2096 **WONGO** (BAKONG, GONGO, NDJEMBE, TU(R)KONGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 2 000—8 000 vorb.

2097 **WORORA,** l. australiană*. *Australia* (NV); 1 000 vorb.

Clase nominale multiple (ca în limbile bantu*), care se încrucișează cu sistemul de gen. Deși e o l. prefixală, clasele sînt indicate aproape exclusiv prin sufixe. Adesea, numele propriu-zise nu poartă nici o marcă de clasă. Unii determinanți au mărci duble — prefix și sufix, de ex. *ma-iaruŋ-um* „unul". Dual și trial la pronume.

2098 **WUMBVU,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon;* 4 000 vorb.

2099 **WUTONG,** l. papua* din fam. sko*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000 vorb. împreună cu vanimo*.

L. separată sau constituie împreună cu vanimo, sangke* și *sko (seko(u))* d. ale aceleiași l. — deosebiri în vocabular dar asemănări de structură.

2100 XHOSA (CAF(F)RE, KAFFER, KAFFIR, KOOSA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*; grupată uneori cu swazi* şi zulu* sub denumirea nguni*. *Republica Africa de Sud;* 2,5 mil. vorb. Este l. unor migratori din reg. lacului Victoria, care au înlocuit în Africa de Sud l. ale populaţiilor băştinaşe.

Are clicuri (21 variante) cu o frecvenţă mare (un dicţionar X. are 2 100 articole care încep cu clicuri şi 285 cuvinte cu clicuri în interiorul tulpinii); *x* din numele l. notează un clic aspirat. Tonuri. Sistem de clase nominale bine reprezentate. Demonstrativele au mare importanţă, fiind folosite ca subiect, obiect sau părţi componente ale diferitelor construcţii.

D.: *bomvana, gaika (neqika), gialeka, mpondo (mse), ndlambe, thembu, xesibe.*

Împrumuturi lexicale din arabă*. Influenţată puternic de boşimană* şi hotentotă* (clicurile sînt rezultatul acestor influenţe). Bogată literatură. Preocupări pentru dezvoltarea unei l. literare fără trăsături regionale.

2101 !XŨ "(DZU|'OASI, !KU, KUNG, !KUNG, !O!KUNG, ZHU|OASE), i. din fam. khoisan* considerat fie d. al l. boşimane, fie l. înrudită. *Namibia;* 10 000 vorb. (1970).

Y

2102 **YABIM** (JABEM, JABIM, YABEM), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee;* 1 606 vorb. (1937).

Deşi în contact direct cu l. papua*, nu are elemente de structură ne-austroneziene. Distincţia de bază în sistemul verbal, care acoperă toată flexiunea verbală, este real-ireal, de ex. *kosom* ,,vorbeşte, vorbeai, ai vorbit"/*osom* ,,vei vorbi, vorbeşte!, ai vorbi, ai fi vorbit". Conjugare complexă din punct de vedere morfologic — toate formele de sg. implică simultan armonie vocalică, consonantică şi tonală. Are unele postpoziţii, dar mai ales expresii de formă verbală referitoare la loc sau timp. Multe verbe direcţionale, de ex.: *-sep* ,,a coborî", în *ŋapale sepa katopa aŋga saleŋ* ,,băieţii au tăiat scânduri în pădure". Localizarea nu e în general exprimată, de ex.: ,,fata stă culcată pe un pat mic": *ŋapaleo ge? me sauŋ*, lit. ,,fata stă culcată pat mic". Printre postpoziţii există un locativ *-ŋa: ande nem-ŋa* ,,în faţa casei", lit. ,,casă faţă în". Prepoziţia *aŋga* are sensul ,,locativ, mişcare de la", de ex. *gimeŋ aŋga ténane* ,,el a venit de la mama lui". Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. Demonstrativul urmează numele şi marchează sfîrşitul unei sintagme, cf. diferenţa între *tuŋ waku? baliŋ tonaŋ* ,,acest gard nou [şi] lung" — lit. ,,gard nou lung acesta", şi *tuŋ waku? tonaŋ//baliŋ* ,,gardul acesta nou este lung", lit. ,,gard nou acesta [este] lung".

A avut iniţial numai cîteva sute de vorb. nativi; adoptată ca l. a bisericii, a devenit o *lingua franca* răspîndită, lăsînd mult în umbră limbile papua din zonă.

2103 **YABIYUFA** (JABIJUFA, JAFIJUFA, YAVIYUFA), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee;* 4 464 vorb. (1960).

2104 **YAGHNOBI** (SOGDIANĂ NOUĂ, YAGNĂBI, YAGHNOBÎ), l. sau d. indo-european* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. *U.R.S.S.* (R.S.S. Tadjikă); 2 000 vorb. — bilingvi (vorbesc şi tadjika*).

În varietatea *de V* 3 vocale scurte, 5 lungi, 23 (24) consoane, 2 semiconsoane, structura silabică (C)V(C)(C), accent nefonologic, topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Singura continuatoare a unui d. sogdian*.

2105 **YAGWOIA** (MENYANYA, YEGHUYE), l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee;* 6 750 vorb.

2106 **YAKAMUL** (JAKAMUL, TJAM), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee;* 1 318 vorb.

Nu are distincţie inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Ex.: *ji pavit jer kaer, ji pa — voe — naŋ a jiu i kae mataeŋ, eo penenaŋ, apiŋ; alie eo penenaŋ heliŋ kae pa-vaŋ aeŋ* ,,la fierul acesta; întîi adu-mi lemnul şi apoi o s-o fac, şi o s-o fac bine", lit. ,,tu lua fier acesta, tu face-veni la mine lemn acesta întîi, eu face-asta apoi; totodată eu face lucru acesta deveni bun".

2107 **YAKAN** (YACANES), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Basilan); 30 348 vorb.

2108 **YAKHA** (RŌI, YĀKHĀ, YAKTHOMBA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de E. *India, Nepal;* 1 250—1 700 vorb.

2109 **YAKIBA**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 2 240 vorb.

Persoana şi numărul subiectului indicate la verb cu sufixe.

2110 **YAKOMA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Republica Centrafricană;* 5 300 vorb.

2111 **YAKORO** (DAMA KURA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. boki*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria, Camerun;* 50 000 vorb.

2112 **YAKURR** ((LO)KO, LOMÖNO, LUKə, LUKO, YAKə, YAKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria;* 20 000 vorb.

2113 **YALA** (IYALA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 22 000—22 500 vorb.

2114 **YAMBASA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun;* 26 000—27 000 vorb. (surse diferite).

2115 **YAMI**, l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*, *R. P. Chineză* (ins. Botel Tobago = Lanyu); 1 957 vorb. Spre deosebire de limbile din Taiwan, este foarte apropiată de limbile din N Filipinelor (ivatan*).

Scanned with OKEN Scanner

D.: *imurut (imulud), yami.*

2116 **YANA,** l. amerindiană din fam. yanan*. *S.U.A.* (California); ? vorb.

L. amerindiană în care distincţia dintre formele „masculine" şi „feminine" este cel mai bine marcată. Nu există gen gramatical. Pentru exprimarea unor noţiuni există 2 verbe, unul pentru acţiunea făcută de un bărbat şi altul pentru acţiunea făcută de o femeie (*ni-, ni-* „a merge" masc., *'a-* „a merge" fem.; *lulma-'a-* „a fi orb" masc., *lulmai-yai-'a* fem.). Cele mai multe cuvinte au 2 forme: una plină — masculină, şi una redusă — feminină. Forma masculină poate fi cea absolută, iar cea feminină să fie redusă (sufixul nominal *-na* masc. devine o aspiraţie în graiul femeilor) sau forma feminină să fie cea absolută, iar cea masculină să primească un element în plus (un cuvînt terminat în vocală plină în graiul femeilor primeşte un *-n* la masc.). Sexul persoanei căreia i te adresezi este indicat prin folosirea formelor feminine sau masculine. L. incorporantă şi polisintetică: *yābanaumawildjigummaha'nigi* „haidem fiecare dintre noi, să ne deplasăm desigur spre vest peste piriu" = *yā* „cîteva persoane se mişcă"; sufixe formale de mod (*-ha* „hortativ") şi de persoană (*-nigi* „noi"); sufixe modificatoare *-banauma* „fiecare", *-wil* „peste", *-dji* „spre vest" şi *-gumma* „desigur".

2117 **YANAN,** fam. de l. amerindiene din *phylum* hokan*. 2 l., în LL 1: yana.

2118 **YAO** (MAN, MIEN), l. din fam. sinotibetană* sau austro-tai*, ram. miao-yao*. *R. P. Chineză, R. S. Vietnam* (N), *Laos, Thailanda,* poate şi *Birmania;* peste 500 000—1 mil. vorb. (surse diferite).

Spre deosebire de miao* are *-m, -n, -ŋ, -p, -t* şi *-k* finale. În varietatea din N Thailandei — *chiengrai (Hwei Kang Pa)* — 7 vocale scurte + *ā,* 29 consoane (aspirate numai oclusive surde; nazale şi semiconsoane sonore şi surde; ocluziune glotală), 4 semiconsoane, 6 tonuri, structura silabică CV(V), accent nefonologic, topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *pia-min, tsao-min* şi d. din reg. Guangxi-Zhuang (Kwangsi-Chuang, Kuang-hsi) şi Hunan, Guangdong (Kwangtung, Kuang-tung), Yunnan (Yün-nan), Guizhou (Kweichouw, Kueichou). Limbaj secret caracterizat prin substituiri de cuvinte, de ex.: *a:p*[53] „raţă" înlocuit cu *dzaŋ*[53] „barcă".

Împrumuturi din chineză*.

2119 **chiYAO** (ACHAWA, ADSAWA, ADSOA, AJAWA, AYAWA, AYO, (D)JAO, HAICO, HYAO, VEIAO, WAJAO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, grupată uneori cu chiMakonde* sub denumirea *yao-makonde. Tanzania, Malawi, Mozambic;* 3 400 vorb.

Clase nominale cu 3 categorii conceptuale principale: mărimea, uman/neuman, locul.

2120 **YAPEZĂ** (GUAP, JAP, YAP), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de est, gr. micronezian*. *Federaţia Microneziei* (ins. Yap, Ngulu); 4 050 vorb.; cei 50 vorb. din Ngulu sînt bilingvi — vorbesc şi ulithiana*.

Ca şi nauruana*, se pare că nu are afinităţi speciale cu alte l. din Micronezia sau din afara ei. Fonologie atipică pentru l. micronezience: 8 vocale cu perechi lungi (eventual reductibile la 5 foneme), 24 (27) consoane, 4 semiconsoane (perechi glotalizate avînd rol distinctiv). Toate cuvintele afară de anumite particule şi de împrumuturi se termină în consoană. 6 clase de cuvinte delimitate formal. Unele substantive primesc clasificatori. Articolul nehotărît şi hotărît şi demonstrativele marcate în număr (*bupumqən* „un bărbat", *farē pumqən* „bărbatul", *fāpī pumqən* „bărbaţii"). Posesia se exprimă prin pronume sufixate (*naqunrōg* „casa mea") şi de obicei şi un clasificator. Unele nume nu pot apărea sub forme independente, neposedate: *citinŋig* „mama mea", *racqag* „sîngele meu". Pronumele subiect obligatoriu (la verbele tranzitive şi pronumele obiect). Verbul poate fi precedat de mărci de timp-aspect, de ex. *gufēk* „luai asta"/*ku gufēk* „am luat asta"; în lipsa acestora sînt posibile interpretări diferite. Categoria de timp-aspect poate fi marcată şi prin cîteva prefixe verbale; în acest caz pronumele subiect nu are statut de prefix, ci de cuvînt separat, şi incorporează marca de număr. Numărul dual şi pl. exprimate la verb cu ajutorul unui sufix. Topica: verb-subiect-obiect.

Unele diferenţe dialectale de la un sat la altul.

Împrumuturi din palauană* şi ulithiană*.

2121 **YAQAY** (JAQAI, MAPI, SOHUR), l. papua* din *stock* marind*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 8 000 vorb.

Suplctivism al radicalului verbal în concordanţă cu numărul obiectului.

2122 **YAQUI,** l. amerindiană din fam. utoaztecan*, gr. *sonoran. Mexic;* 10 000 vorb.

10 vocale (5 lungi), 19 consoane (5 lungi), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *mayo, yaqui (hiaki, hiaque).*

2123 **YAREBA,** l. papua* din *stock* koiarimanubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee;* 750—2 200 vorb. (surse diferite).

În varietatea *bibira* 5 vocale, 11 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică (C)V, accent fonologic.

2124 **YARURO,** l. amerindiană din ram. jivaroan*, clasificată uneori şi în *phylum* macrochibchan*. *Venezuela* (S); 3 500—5 000 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

15 vocale (6 nazale), 20 consoane, 1 semiconsoană. Accent final.

2125 **YASSING** ((D)JASING, YASING, ZAZING), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun;* 25 000 vorb.

2126 **YATYA** (YACHE, YACHI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria;* 2 000—6 600 vorb. (surse diferite).

2127 **YAZGHULAMI** (JAZGULJAMISKIJ, YĂZGULAMI, YĂZGULĂMI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de est (Pamir). *U.R.S.S.* (R.S.S. Tadjikă); 2 000 vorb. Îndeaproape înrudită cu **šugni***.

8 vocale (*a* are pereche lungă), 35 (36) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)CV(C)(C)(C). Accent final. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Nu are scriere.

2128 **boYELA** ((BO)YELA, KUTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 33 000 vorb.

2129 **YELE,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Rossel — arh. Lousiade); 1 500 vorb.

Sistem de numerație zecimal (deși în l. austroneziene* învecinate din Noua Guinee de sud-est, cele mai obișnuite sînt sistemele cvinare).

2130 **YENDANG,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria;* 2 000 vorb.

2131 **YERGUM** (AP(P)A, TORAH, YERG(H)AM, YERGON), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria;* 30 000—68 000 vorb. (surse diferite).

2132 **YEY** (JEI, JE-NAN), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 1 000 vorb.

Cîteva rădăcini verbale supletive în funcție de numărul obiectului. Dual la mărcile de persoană. Urme de gen și clase. Distincție masc.-fem. la pronumele sufixat de subiect, pers. 3 sg. Sufixele verbale de subiect identice la pers. 2 și 3 non-sg.

2133 **YIL,** l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee;* 2 100 vorb.

2134 **YIMAS,** l. papua*. *Papua-Noua Guinee;* 1 000 vorb.

Clase nominale cu acord complet.

2135 **ekIYIRA** (NANDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 2 000 vorb.

D.: *bito, hiro, homba.*

2136 **YOABU,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. somba*, fie l. înrudită. *Benin, Togo;* 8 000 vorb.

2137 **YOGAD,** l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 8 000 vorb.

5 vocale, 12 (14) consoane, 2 semiconsoane, structura silabică CV(C), accent final.

2138 **YOKWA,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 2 700 vorb.

2139 **YOM** (PILA(PILA), KPILAKPILA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Benin;* 28 000—40 000 vorb.

2140 **YONGGOM** (IONGOM), l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee;* 2 000 vorb.

2141 **YORUBA** (ANA, (A)NAGO, YARIBA) **1.** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, cea mai importantă din acest gr. (CTL), sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria, Benin, Togo;* 5 mil.—8 mil. vorb. (surse diferite). L. semioficială în Nigeria occidentală. Folosită în administrație, școală, presă și la radio.

12 vocale (5 nazale), 19 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri de bază (*bá* „a ajunge (din urmă)", *ba* „piele, blană", *bà* „loc de cocoțat"). Armonie vocalică. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv. Sistem de numărare vigesimal.

D. denumite după diviziunile tribale: *akoko, anago, aworo (akanda), bunu (eki), egba, ekiti, gbedde, ife, igbone, ijebu, ijesha, ila, iloriu, itsekiri ((i)shekiri), iworo, jumu, ondo, owe, oyoibadan, yagba.*

Literatură bogată. Poezia face parte din viața de toate zilele și nu este rezervată numai ocaziilor festive (politice sau religioase); o femeie care vinde un produs îl poate lăuda printr-un text poetic.

Alfabet latin* (puncte sub unele litere) — ortografie stabilită în sec. trecut de episcopul Samuel Crowther, descendent din sclavi de origine **Y.** Acest sistem s-a extins și la alte l. (ijo*). Se scrie și cu alfabetul „Africa".

2. subgr. de l. Cuprinde l. igala* și yoruba* **1.**

2142 **YOS** (YO?, ZO?), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 4 500 vorb.?

2143 **YUAN** (THAIYUAN, YUON), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Thailanda;* 2 mil. vorb.

2144 **YULU** (YOULOU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan;* 1 500 vorb.

2145 **YUMAN,** fam. de l. amerindiene din *phylum* hokan*. *S.U.A.* 6 l., în LL 3.

2146 **YUMAN CENTRAL** ((UP)RIVER), l. amerindiană din fam. yuman*. *S.U.A.* (Colorado, Arizona, California); 2 800 vorb.

D.: *(coco)maricopa (opa), mohave (amojawe, jamajabs, hummock'havi, lat, mojave, mohao, soyopas), yuma(ya) (cetguanes, chirumas, cuchan, kutchan, kwitcyan, tonto).*

2147 **YUMAN DE NORD** (HIGHLANDS YUMAN, UPLAND YUMAN, YUMAN DIN ARIZONA (DE NV)), l. amerindiană din fam. yuman*. *S.U.A.;* 1 950 vorb.

Scanned with OKEN Scanner

2148 YUPIK CENTRALĂ DIN ALASKA, l. amerindiană din fam. eschimo-aleută*. *S.U.A.* (Alaska); 14 500—20 000 vorb. (surse diferite).

6 vocale (3 lungi), 31 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

2149 YUPIK DIN INS. ST. LAWRENCE, l. amerindiană din fam. eschimo-aleută*. *S.U.A.* (Alaska), *U.R.S.S.* (NE Siberiei); 1 700 vorb.

D.: *chaplino*, *naukan*.

2150 YUPIC PACIFIC, l. amerindiană din fam. eschimo-aleută*. *S.U.A.* (Alaska și insule); 1 000—2 000 vorb.

2151 YUPNA (JUPNA VALLEY), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 600—4 000 vorb. (surse diferite). După alte păreri gr. de 5 l., printre care kewieng*.

6 vocale cu perechi lungi, 17 consoane (oclusivele surde — aspirate, cele sonore — prenazalizate; oclusivă labial-velară surdă aspirată $\widehat{kp^h}$, sonoră prenazalizată $\widetilde{\eta m}\widehat{gb}$), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb.

2152 YURI, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 vorb.

2153 YURUNA (IURUNA, JARUNA), l. amerindiană din fam. tupí 2.*. *Brazilia* (Pará); 500—1 000 vorb.

Z

2154 **ZAGHAWA** (BERI(-AA), KEBADI, MERIDA, SOGHAUA, ZAG(H)AOUA, ZEGGAOUA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. sahara de est* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Ciad, Sudan, Libia;* 61 000 vorb.

D.: *bideyat (anna, awe, baele, terawia).*

2155 **ZAMUCOAN,** fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. 3 l., în LL 1.

2156 **ZAN** (LAZ, MENGRELO-CEANĂ, SANISCH, ZANSKIJ), l. sau gr. de l. din fam. caucaziană*, ram. de S. *U.R.S.S.* (R.S.S. Gruzină), *Turcia;* 349 000 vorb.

D. sau l. separate: laz*, mingreliană*.

Multe împrumuturi din armeană*, persană*, arabă*, turcă*. Nu a avut scriere.

2157 **ikiZANAKI,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 23 000 vorb.

D.: *ndali, siora.*

2158 **ZANDE(H)** (ASSANDEH, AZANDE, BADJANDE, BAZENDA, GNAM-GNAM, NIAM-NIAM, NYAM-NYAM, SANDE(H)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Sudan, Republica Centrafricană, Zair;* 700 000—1 mil. vorb. (surse diferite). Se pare că în Sudan a fost abandonată în administrație și școală după cucerirea independenței.

24 vocale (8 scurte orale, 8 lungi, 8 nazale), 22 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri (înalt, jos, descendent). Armonie vocalică. Pentru formarea pl. se folosește un prefix care nu este prefix de clasă: *boro* „ființă umană", pl. *a-boro.* Una din puținele l. africane care folosesc pronume diferite pentru masc., fem. și neutru (sau inanimat).

S-a tradus *Biblia.*

În 1929 s-a propus scrierea cu alfabet latin*, cu unele semne fonetice.

2159 **ZANNIAT,** l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 7 000 vorb.

2160 **ZAPOTECAN,** fam. de l. amerindiene din *phylum* oto-manguean*. *Mexic;* 200 000 vorb. 2 l., ambele în LL.

2161 **ZAPOTEC(O),** l. amerindiană din fam. zapotecan*. *Mexic* (Oaxaca); 200 000—300 000 vorb. (surse diferite). Exponenții uneia dintre cele mai mari civilizații din Mexic.

Vocale glotale. Tonuri cu valoare fonologică. A folosit o scriere asemănătoare cu maya*.

D.: *mountain de S (miahuateco, miahuatlan), valleys (central, valley-isthmus), mountain de N.*

2162 **kiZARAMO** (DALAMO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 180 000 vorb.

D.: *doe.* D. sau l. înrudită: ikiRuguru*.

2163 **ZAYSSE** (MALO, ZAYSE, ZAYSINYA), i. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, considerat l. sau d. al l. koyra*. *Etiopia;* 21 000 vorb.

2164 **ZIA** (TSIA), l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee;* 3 300 vorb.

D.: *mawai, zia.*

2165 **kiZIGULA** (ZEGUHA, ZIG(O)UA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania;* 112 000 vorb.

D. sau l. înrudită: kiNgulu*.

2166 **ZIMBA,** l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair;* 50 000 vorb.

2167 **ZIRIANĂ** (KOMI, (~-)SYRJÄNISCH, ~-ZIRIANĂ, ~-ZÎRIANĂ, ~-ZYRJANSKIJ, ZYRIAN(E), ZYRIÈNE (KOMI)), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic*, subgr. permic. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Komi, R.S.F.S.R., Siberia); 294 000—322 000 vorb. (surse diferite). L. oficială regională în R.S.S.A. Komi. La origine (gr. de) d. al l. komi*, ca și permiak* — reciproc inteligibilă cu aceasta (au format o unitate pînă în sec. 14—15), deși prezintă diferențe fonetice, morfosintactice și lexicale; dezvoltarea separată accentuată după 1920.

7 vocale, 25 (28) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

10 d. foarte diferite fonetic.

Istoria l. Z. împărțită în 2 perioade: *veche* (sec. 14—15) și *modernă* (de la mijlocul sec. 18). L. literară veche — bazată pe d. de pe Vicegda inferioară (unele trăsături arhaice). L. literară modernă dinainte de 1918 — neunitară; actualmente bazată pe d. din reg. orașului Siktivkar (d. de tranziție). În lexic 80% din rădăcini — comune cu l. udmurtă*. Îmbogățirea vocabularului prin mijloace interne din sec. 19.

Pentru scrierea veche vezi komi. Între 1932 și 1939 a folosit alfabetul latin*, înlocuit cu cel rus*. Ortografie comună cu permiak.

Scanned with OKEN Scanner

2168 **ZOQUE** (CHIMALAPA, COQUE, LOQUE, SOK(U)E, TROC, (T)ZOC, ZOKE), l. amerindiană din fam. mixe-zoquean*. *Mexic* (Oaxaca, Tabasco); 20 000 vorb.

6 vocale, 22 consoane, 4 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)(C)(C)V(C)(C)(C). Accentul pe penultima silabă. Are cazuri, dar numai locative, ca nahua*.

D.: *copaînala, occtopec, ostuacan.*

2169 **ZULMANU** (BALETHA, BALETHI, TSILMANO, ZELMAMO, ZELMANU, ZILMANU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilocharian*. *Etiopia, Sudan;* 2 000 vorb.

2170 **ZULU** (isiZULU, ZUNDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*; grupată uneori cu xhosa* și swazi* sub denumirea nguni*. Cea mai importantă l. a populației indigene din *Republica Africa de Sud*, vorbită și în *Rhodesia, Malawi, Tanzania;* 2 mil.—3 mil. vorb. (surse diferite). Numele etnic **Z.** nu a fost explicat. Datele arheologice, etnografice și lingvistice arată că vorb. l. **Z.** au venit în S Africii prin sec. 14 din reg. lacului Victoria, stabilindu-se la început în Transvaal și ulterior (sec. 16) în Natal și Zululand; în sec. 19 triburile **Z.** au format un stat. L. **Z.** s-a extins, eliminînd o serie de l. indigene.

3 clicuri (dental, cerebral și lateral), cu 24 variante. Din cele 2 385 cuvinte din dicționarul l. xhosa* care conțin clicuri, 376 există și în **Z.** 2 tonuri cu valoare fonologică (s-a scris și o gramatică tonală a l. **Z.**). Multe cuvinte polisilabice (cuvintele cu mai mult de 3 silabe au 2 accente: unul principal, pe penultima silabă, care lungește vocala, și unul secundar, care cade pe fiecare a 2-a silabă, începînd cu penultima: *fuhlùfuhlùzelìsisè:la*). Cantitatea vocalică are rol fonologic. Sistemul claselor nominale este bine reprezentat, cu sufixe bisilabice. Sistemul verbal are opoziții cu 3 aspecte: nedefinit (*ŋgalamba* „foamea mă prinde"), terminat (*ŋgaŋgilambile* „înfometasem") și durativ *ŋgaŋgilamba* „foamea mă hărțuiește"). Sistemul verbal are și 3 „implicații": enunțarea unui simplu fapt (*ŋgit'anda* „iubesc"), enunțarea unei acțiuni în curs (de desfășurare), care poate fi afirmativă (*ŋgisat'anda* „iubesc încă") sau negativă (*aŋgisat'andi* „nu mai iubesc de mult"), și enunțarea unei acțiuni limitate exclusiv, care poate fi afirmativă (*seŋgit'anda* „iubesc începînd de acum") sau negativă (*aŋgikat'andi* „nu iubesc încă"). În **Z.** există fenomenul *hlonipha* „a respecta un lucru nerostindu-i numele", care reprezintă restricțiile pe care respectul și considerația le impun uzajului. De exemplu, o femeie nu are voie să pronunțe numele socrului ei. În timpul comunicării, ea va substitui fonemele numelui respectiv. Va proceda în același fel și cu cuvintele „înrudite" din punct de vedere morfofonemic cu cuvîntul care trebuie evitat. Dacă denumiri ale obiectelor casnice sînt identice cu numele interzise, ele sînt înlocuite cu alte cuvinte sau cu împrumuturi lexicale din alte l.

D.: *lala, esiNdebele (tabele, tebele), ngoni, gwabe, Z. din Natal, Z. din Zululand.* Din **Z.** s-a dezvoltat în Natal, în a 2-a jumătate a sec. 19, un pidgin *fanagaló* (numit și *fanikolo, chilapalapa, chikabanga, chilololo, isilololo, chilungubi, isilunguboi, isikula, basic bantu, kitchen kaffir, mine kaffir* etc.). Este l. minerilor din Africa de Sud, care are și cuvinte engleze și afrikaans.

Împrumuturi lexicale din boșimană*, hotentotă*, olandeză*, afrikaans* și engleză*. Termenii împrumutați sînt adaptați: *usheleni* < engl. *shilling, ishalu* < engl. *shop, imotakali* < engl. *moto-car.* Primele 2 l. au influențat **Z.** și în structura fonetică (*clicurile* sînt împrumutate din aceste 2 l.). Literatură artistică și publicistică. Există preocupări pentru dezvoltarea l. literare pe baza d. din Natal și Zululand.

Folosește alfabetul latin*, dar, spre deosebire de sotho*, are un sistem de scriere nesegmentat: *nyathanda* „el iubește" (sotho *oa rata*), *nyabathanda* „el îi/le iubește" (sotho *oa ba rata*).

2171 **ZUNI**, l. amerindiană din *phylum* penutian*. *S.U.A.* (New Mexico); 3 500 vorb.

10 vocale (5 lungi), 32 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică CV(C). Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Scanned with OKEN Scanner

GLOSAR DE TERMENI LINGVISTICI*

actor = autorul acțiunii exprimate de un verb

alfabetul „Africa" = serie de recomandări suple pentru stabilirea unor (noi) sisteme de scriere pentru limbile africane

cerebralizarea consoanelor = transformarea unor consoane în cerebrale (numite și cacuminale sau *retroflexe*) — pronunțate cu ridicarea vîrfului limbii spre palat, astfel încît articularea se produce între dosul limbii și palatul tare

clacantă = consoană, de obicei sonoră, asemănătoare *clicului*, caracteristică limbilor negroafricane

clase (nominale) = împărțire a substantivelor în clase (după criterii semantice, eventual și gramaticale), marcate uneori prin *clasificatori*

clasificator = cuvînt, formă sau afix care indică în anumite limbi *clasa* (categoria semantică ori gramaticală) căreia îi aparține cuvîntul pe care îl însoțește

clic = consoană a cărei pronunțare este însoțită de o inspirație, nu de o expirație, ca în cazul consoanelor obișnuite. Se aseamănă cu plescăiturile din limbile europene; zgomotul sărutului este un fel de ~ labial; pentru a îndemna caii se folosește un fel de ~ bilateral

clitic = formă legată care nu poate apărea independent, dar care îndeplinește la nivelul sintagmei sau propoziției același rol ca și un cuvînt de sine stătător (nefiind deci un simplu morfem); ~ele pot fi proclitice sau enclitice

conectiv = element de relație (de exemplu sufix sau enclitic) care stabilește raportul între doi termeni sau două grupuri de cuvinte

creolă = limbă rezultată în general prin adoptarea ca limbă maternă a unui *pidgin*

cuantificator = *clasificator* numeral (numerativ) intercalat în unele limbi între numeralul cardinal și substantivul pe care acesta îl determină, și care indică *clasa* căreia îi aparține substantivul

cvadrial = formă specială în cadrul categoriei de număr pentru a desemna 4 obiecte (în opoziție cu singular, dual, trial și plural)

declarativă (particulă ~) = particulă care introduce în unele limbi propoziții declarative

distribuție complementară = distribuție în care doi termeni sau două serii de termeni se exclud din toate pozițiile

---

* Glosarul cuprinde termenii lingvistici folosiți în mai multe articole din LL și care nu figurează în *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), București, Editura Academiei R.S.România, 1975, sau care sînt utilizați în LL în alte accepții decît cele incluse în acest dicționar. Termenii tipăriți cu caractere cursive sînt la rîndul lor explicați în prezentul glosar.

Scanned with OKEN Scanner

downglide (engl.) = fenomen care apare în limbile tonale atunci cînd ultima silabă are un ton coborît datorită faptului că spre sfîrşitul silabei se produce o „alunecare", o reducere mai accentuată a înălţimii

downstep (engl.) = fenomen care se produce într-o succesiune de tonuri înalte întrerupte de tonuri coborîte, şi care constă dintr-o coborîre succesivă a tonurilor înalte spre sfîrşitul propoziţiei

ejectivă = consoană produsă nu pe baza curentului respirator, ci prin utilizarea exclusivă a aerului supralaringal, trecerea aerului respirator fiind oprită prin închiderea corzilor vocale; ridicarea glotei închise (laringelui) provoacă creşterea presiunii aerului în cavitatea bucală, punînd în mişcare un curent de aer glotal egresiv (vezi şi *glotalizată*, *preglotalizată*, *recursivă*)

ergativ = caz la care stă în unele limbi autorul acţiunii exprimate printr-un verb pasiv (care corespunde verbelor tranzitive din limbile indo-europene), în timp ce obiectul direct stă în cazul nominativ; în alte limbi, ~ ul este cazul subiectului verbelor tranzitive folosite absolut, iar nominativul — cazul subiectului verbelor intranzitive şi pasive

glotalizată = consoană complexă la care articularea bucală este însoţită de articulare glotală, produsă prin închiderea şi ridicarea glotei închise (vezi şi *ejectivă*, *recursivă*)

ideofonă = parte de vorbire existentă în unele limbi negro-africane şi care se aseamănă cu adverbul, împreună cu care este clasificată ca un element „descriptiv"

inceptiv = aspect verbal care indică începutul unei acţiuni (incoativ)

ingresivă = consoană produsă cu ajutorul aerului inspirat (nu al celui expirat), rarefierea aerului din cavitatea bucală determinînd absorbţia aerului din exterior

injunctiv = mod asemănător imperativului

lenis—fortis = opoziţie din punctul de vedere al percepţiei între consoane „slabe" (caracterizate sub aspect articulator printr-o tensiune musculară mai mică) şi „forte" (a căror articulare comportă o tensiune musculară mai mare) (vezi şi *tens—lax*)

lingua franca = termen generic pentru orice tip de idiom folosit ca mijloc de comunicare între vorbitori cu limbi materne diferite

macro-phylum = grupare de limbi care au sub 1% termeni înrudiţi în vocabularul fundamental (vezi şi *phylum*)

mediale (verbe ~, forme verbale ~) = sufixe verbale care, spre deosebire de cele finale de frază, nu pot fi adăugate decît în subordonate; sînt folosite în unele limbi pentru a indica ceea ce în majoritatea limbilor europene ar constitui propoziţii separate. În limbile în care persoana este marcată prin sufixe adăugate verbului, formele verbale ~ diferă după cum cele două „propoziţii" au acelaşi subiect sau subiecte diferite (în acest ultim caz, forma trebuie să exprime persoana subiectului, pentru a se evita confuziile)

moră = cea mai mică unitate de măsură prozodică (de obicei inferioară silabei) care exprimă cantitatea sau durata (lungimea); durata sa este în general echi-

valentă cu o vocală scurtă; poziția tonului exprimată în unele limbi în funcție de *more*

onorific (stil ~) = ansamblu de mijloace (în special lexicale, dar și fonetice și gramaticale) care marchează deosebirile sociale (de sex, vîrstă, grad de rudenie, poziție socială) dintre vorbitor și interlocutor sau/și persoana despre care se vorbește

phylum = grup de limbi care au între 12% și 1% termeni înrudiți în vocabularul fundamental (vezi și *macrophylum*, *stock*)

pidgin = idiom cu caracter restrîns, format în cadrul unor contacte sporadice între vorbitori cu limbi materne diferite, folosit ocazional numai ca mijloc de comunicare secund și care nu este limbă maternă pentru nici un vorbitor (vezi și *creolă*)

polipersonală = (tip de) conjugare care exprimă categoria persoanei la verb, spre deosebire de limbile în care verbul nu exprimă persoana

postpoziție = element (cuvînt, particulă, morfem gramatical invariabil) postpus unui cuvînt (unei sintagme), al cărui (cărei) regim îl determină, indicînd raporturile sale gramaticale cu celelalte cuvinte (sintagme) din propoziție; are deci un rol asemănător prepoziției, de care se deosebește prin poziție

preglotalizată = consoană produsă cu ajutorul aerului inspirat (nu al celui expirat), coborîrea glotei închise provocînd rarefierea aerului în cavitatea bucală și ca urmare absorbția aerului din exterior (vezi și *ejectivă*)

prenazalizată = consoană a cărei articulare orală este precedată de producerea unui scurt segment nazal (vălul palatului, fiind inițial în repaus, permite aerului să treacă la început prin ambele cavități)

progresiv = aspect verbal care exprimă o acțiune continuă, aflată în curs de desfășurare în momentul indicat (imperfectivă, durativă)

recursivă = consoană complexă care combină articularea bucală cu o ocluziune glotală (aerul supraglotal, adunat deasupra glotei închise după ocluziunea anterioară, este expulzat brusc prin ridicarea glotei) (vezi și *ejectivă*)

registru = 1. banda de frecvență în care se situează acustic fonemele (silabele); diferențele de ~ sînt utilizate în unele limbi ca tonuri punctuale, afectînd o singură *moră*; 2. diferențe în articularea sunetelor datorate configurației glotei, ca efect al poziției coardelor vocale (care pot fi depărtate, mai mult sau mai puțin apropiate ori strîns lipite, rezultînd sunete surde, sonore, respectiv faringalizate)

retractată = consoană la a cărei pronunțare vîrful limbii este ridicat spre palatul moale, astfel încît articularea se produce între dosul limbii și palat

retroflexă = consoană, numită și cerebrală sau cacuminală, a cărei articulație comportă o ridicare a vîrfului limbii spre bolta palatului (vezi și ***cerebralizarea consoanelor***)

sandhi = modificare fonetică a sunetelor aflate în contact în interiorul aceluiași cuvînt (în special la joncțiunea dintre morfeme — radicale și afixe) sau la inițiala și/sau finala unor cuvinte sau sintagme diferite, în fonetică sintactică

semiografic = sistem de scriere în care diferite cuvinte sau morfeme cu sens abstract sînt notate în conformitate cu alte sensuri ale aceloraşi combinaţii de sunete, care au corespondent în realitatea reprezentabilă figurativ

silabar = totalitatea grafemelor dintr-o limbă a cărei scriere notează secvenţe de foneme denumite de obicei silabe, nu foneme individuale, ca scrierea alfabetică

stock = grupare de limbi care au între 36% şi 12% termeni înrudiţi în vocabularul fundamental (vezi şi *phylum*)

strictură = relaţia dintre un organ articulator activ şi unul pasiv, care influenţează măsura în care curentul de aer este îngustat într-un anumit punct al tractului vocal

stridentă = consoană caracterizată din punct de vedere acustic în spectrograma sa printr-o intensitate mare, repartizată neregulat, şi prin predominanţa frecvenţelor înalte şi deci slăbirea formanţilor joşi; în termeni articulatori se defineşte printr-o obstrucţie complexă în punctul de articulare (obstacol suplimentar)

tens—lax = opoziţie de bază între consoane care au ca trăsătură distinctivă o lungime şi o intensitate (deci şi o audibilitate) mai mari, respectiv mai mici; din punct de vedere fiziologic sînt pronunţate cu o energie expiratorie (presiunea aerului pulmonar), o tensiune musculară şi o deviere a aparatului vocal faţă de poziţia de repaus mai mari, respectiv mai mici, trăsături reflectate şi în spectrogramă (vezi şi *lenis—fortis*)

Scanned with OKEN Scanner

INDICE

Indicele este conceput exclusiv ca un sistem de trimiteri cu caracter practic, pentru a facilita cititorului care a întîlnit denumirea (sau una din denumirile) unui idiom (grup de idiomuri) găsirea tuturor informațiilor existente în LL cu privire la idiomul sau grupul în cauză.

Indicele nu reia integral lista de cuvinte a lucrării, ci este un complement al acesteia, cuprinzînd următoarele categorii de termeni :

a) variantele și sinonimele denumirilor adoptate de autori drept cuvinte-titlu ;

b) idiomurile (grupurile de idiomuri) care beneficiază în LL de articol independent, dar la care se fac unele referiri și în alte articole (cu trimitere doar la acestea din urmă) ;

c) idiomurile (grupurile de idiomuri) care nu au primit o tratare separată în lucrare, dar la care se fac totuși unele referiri în diverse articole din LL ;

d) dialectele menționate în diverse articole din LL ;

e) termenii prefixați, care figurează în LL, conform uzanțelor, la locul alfabetic al celui de-al doilea component ; aceștia sînt dispuși în indice și la locul alfabetic al prefixului ; în această situație se află numele unor limbi africane care se folosesc cu sau fără prefix (de ex. *liBaali* apare în LL sub *B*, iar în indice și sub *L*) sau formații de tipul *macro-algonkin* (dispusă în LL sub *A*, iar în indice și sub *M*) ;

f) unele sisteme de scriere, în măsura în care numele lor coincid cu nume de limbi.

Trimiterile se fac la numerele de ordine ale articolelor în care apar termenii respectivi.

Considerînd că cititorul este interesat să afle toate valorile termenului căutat, ca și pentru economie de spațiu, în indice au fost grupate trimiterile privitoare la toate accepțiile acestuia (dialect și limbă, limbă și grup de limbi, diferite faze istorice sau realizări geografice ale unei limbi, limbi diferite) ; de ex., trimiterile la *spaniola americană* sau la *latina medievală* sînt incluse în seria celor privind *spaniola*, respectiv *latina*.

Din aceleași motive nu am făcut distincție între valoarea substantivală și cea adjectivală a unui termen sau între forma de masculin și cea de feminin impuse în limba română cuvintelor variabile de acordul cu diferiți termeni generici (dialect, idiom, grup vs. limbă, familie etc.).

Determinanții care însoțesc unele denumiri nu sînt precizați decît în cazurile care impun acest lucru — atunci cînd este vorba de o limbă diferită de cea desemnată prin termenul simplu (de ex., *bulgara veche* este menționată separat de *bulgară*, deoarece sînt două limbi diferite).

Întrucît în numeroase cazuri aceeași denumire există în mai multe limbi, care urmează convenții ortografice diferite, ortografiind numele de limbi la inițială fie cu minusculă, fie cu majusculă (cu predominanța netă a primului sistem), am renunțat să marcăm aceste deosebiri, scriind toate numele de limbi conform normelor românești, cu literă mică la inițială (chiar atunci cînd pot proveni din nume proprii). Din motive similare, ordonarea alfabetică nu ține seama de nici un fel de semn diacritic (deci nici de cele curente în ortografia limbii române). Semnele fonetice speciale se așază în ordinea alfabetică după ultima literă din alfabetul latin. Ca și în cuprinsul lucrării, în indice sînt contopite variantele grafice a căror grupare nu afectează ordinea alfabetică (atunci cînd trimiterile privesc aceleași articole).

A

a'adjio 840
aadlai 1633
aaimasa 972
aaleira 1036
aarabi 23
ab 1404
aba 1789, 1993
abacá 721
abacama 136
abadekh 13

abadzex 13
abagai 1494
abaganar 1494
abaká 721
abakantatarisch 648
abakay spanish 426
abarambo 175
abasin 2
abau 1724
abaza 1494
abazin(ă) 2, 5, 356
abazinian 2
abazinskij 2
abbe 3
abbey 3
abchasisch 5
abe 197
abelam 1723
abhază 2, 356, 777
abhazo-adigheean 356
abi 3
abi(d)ji 96
abiri 1186
abisiniană 64, 1746
abiyi 1186
abkar 1112
abkhaz-abaza 2
abkhaze 5
abkhazian 5
ablig-saligsig 794
ABN 1484
abnaki 1553
abo 170
abomwa 6
abor 12, 1920
abor-miri 12
abouré 6
abra-de-ilog 734
abron(g) 625
abruzzeză 744
absaraka 427
absároke 423
abšuy 5
abukein 127
abulu 1165
abusharid 1186
abxaz 5
abxazo-abaza 5
abxazskij 5
aby 3
abzax 13
abzhui 5
acasaquastlan 1338
accadiană 39
ačeh 7
acera 563
achawa 2119
achehnese 7
achehneză 366, 725
achinese 7
achipawa 807
achlo 32
acholi 8
achuale 767
achuara 767
achwach 33
acira 109
acoma 868
acooli 8
adamawa de est 9, 147, 163, 168, 175, 295, 320, 332, 334, 368, 369, 437, 447, 484, 485, 492, 493, 532, 536, 540, 590, 629, 761, 865, 915, 920, 1018, 1044, 1077, 1109, 1164, 1214, 1218, 1222, 1231, 1286, 1310, 1313, 1315, 1331, 1340, 1367, 1373, 1390, 1391, 1407, 1411, 1475, 1534, 1547, 1687, 1725, 1985, 1994, 2044, 2059, 2091, 2094, 2110, 2125, 2130, 2158
adangme 563
adara 782
adare 659
adea 645
adeli 10
adham 1607
adiaukru 14
adidji 96
adighee 13
adighei 356, 363, 777
adioukrou 14
adiye 645
adjiba 1319
adjio 840
adjukru 14
adjumba 1329
ado 1532
adong 1648
adouma 489
adsawa 2119
adsoa 2119
aduipliin 43
aduma 489
adwiplün 43
adygei 13
adygejskij 13
adyghe 13
adyumba 1329
adzera 109
adəge 13
a'e'e 178
aeka 243
aekyom 129
aeta 27
afan 572
afar 433, 1665
afatime 124
afema 83
afghană 1552, 1562
afgan de est 1552
afghan persian 1562
aförö 829

afrikaan(s) 19, 594, 595, 1138, 1484, 2170
afrikan 19
afro-asiatică 16, 17, 24, 36, 42, 47, 60, 64, 77, 81, 86, 87, 93, 95, 136, 137, 150, 185, 188, 193, 203, 221, 231, 239, 259, 276, 299, 319, 322, 325, 329, 343, 373, 412, 418, 433, 435, 454, 458,476, 499, 506, 523, 535, 539, 555, 564, 572, 574, 580, 587, 592, 596, 599, 602, 607, 609, 615, 632, 640, 645, 659, 661, 674, 679, 723, 733, 755, 762, 769, 808, 874, 889, 891, 932, 944, 947, 1046, 1055, 1127, 1142, 1146, 1159, 1178, 1188, 1190, 1197, 1206, 1273, 1274, 1276, 1307, 1322, 1323, 1344, 1355, 1387, 1396, 1422, 1428, 1451, 1512, 1565, 1599, 1637, 1665, 1700, 1709, 1715, 1729, 1736, 1742, 1757, 1772, 1778, 1780, 1797, 1807, 1813, 1855, 1898, 1926, 1927, 1973, 1994, 2026, 2064, 2077, 2163
aga 819
agaga 24
agaiambo 182
agam 1257
agar 478
agarabe 568
agarabi 23, 568
agatu 710
agau 24
agaw 239
aghulisch 30
agi 1296
agiba 1319
agija 127
aglubang de est-bandós 1828
aglubang de vest 46, 1828
agnéen 1952
agni 83
agnier 1277
ago 32
agöb 1437
agobd 26
agta de vest 708
agu 1619
agua 1248
aguacatan 29
aguaruna 767
agul 30
agul'skij 30
agusan 1171
agusan manobo 1173
agwa 639
agyuku 14
ahahnelin 88
ahenin 88
ahirani 875
ahlõ 32
ahmenidă 1562
ahtena 1741
ahva(c)h 33, 122
aiga 15
aigan(g) 854
aikhe 455
aikoa 1292
aimara 71, 1603, 1604, 1792
aina 1159
ainu 601, 756, 1530
aistran 156
aitutaki 1179
aizi 31
aja 530
ajawa 2119
aje 691
aji 691
ajiba 1319
ajie 691
ajio 789
ajo 1292
ajukru 14
ajure 790
aka 38
akalak 849
akan 37, 442, 530, 563, 993, 1152
akanda 2141
akansa 472
akaples(s) 6
akara 1960
akarimojong 830
akasa 717
akéb(o)u 853
akem 37
akha 254
akhty 1053
akhusha 460
akhwakh 33
aki 169
akido 1311
akit 869
akium-awin 129
akka 360
akkadiană 20, 87, 506, 682, 1562, 1715
akkhusha 460
aklan 258
aklanon 258, 1538
ak-nogai 1431
akoko 2141
akokolemu 967
akoli 8
akonto 1928
akpese 949
akposo 950
akpwakum 998
akrika 717
aku 423
akuapem 37
akum 967
akuut 255
akuwagel 207
akwapem 37
akyem 37
ala 2063
alacaluf 71

aladyan 44
alagan 1828
alag-bako 734
alagian 44
alagya 44
alakaluf 43
alakong 146
alalao 1292
alang 649
alante 153
alat 321
alaugat 923
alawa 116
albaneză 97, 620, 723, 1116, 1413, 1636, 1763, 1996
albay-sorsogon 236
alemană 1630
alemanic 594, 709
alendu 1048
alentejano 1591
aleută 601
algarvio 159
algemeen beschaafd nederlands 1484
algic 1480
algonchină 51
algonkin(ă) 88, 185, 261, 384, 422, 467, 551, 1252, 1278, 1480, 1553, 1592
macro-algonkin 51
algonkine 51, 1480
algonkinska 1480
algononska 51
algonquian 51, 1480
algonquin 51
algonquin(e) 1480
ali 590
alikuluf 43
alímit 711
alisan 1977
aliutor 414, 938
aljutorskij 938
al-kareti 932
allaba 42
alladyan 44
allebonne 1738
alleghany 383
alligewi 383
aloro 56
alpenromanisch 1630
alpin 1477
altai (de nord) 796, 1282, 1998
altaică 35, 52, 54, 123, 132, 192, 310, 321, 415, 416, 420, 431, 446, 528, 529, 588, 601, 648, 706, 756, 796, 827, 828, 852, 883, 896, 969, 1157, 1280, 1284, 1343, 1431, 1479, 1485, 1494, 1498, 1546, 1654, 1692, 1745, 1777, 1789, 1876, 1992, 1996, 1997, 1998, 2000, 2004, 2013, 2019, 2020, 2026, 2027, 2039
altai-kizhi 52
altajskij 52
alt(hoch)deutsch 594
altnordisch 1702
alto-duriense 1591
alto-minhoto 1591
alto navarro 185
altpreussisch 1593
alu 38, 304, 1962
alua 56
aluku 423
alulu 56
aluru 56
al'utor 938
amachengue 1117
amadi 1109
amahuaca 1545
amai 1081
amamiosima 1654
aman 1177
amanghetu 1165
amarcocche 60
amari 109
amarin(n)ya 64
amaro 322
amarro 947
amawa 59
amawaca 57
amawtla 1217
(ku-)amba 250
ambaniándro 1143
ambo 1019
ambrim 62
ambrin 62
ambrr 62
ambrym 62
ambryn centrală 62
ambryn de sud 62
ambumi 2095
amburayan 816
amdo 1920
amerindiană 29, 34, 43, 49, 51, 57, 66, 67, 71, 72, 88, 91, 92, 106, 112, 116, 130, 133, 176, 198, 208, 261, 284, 285, 293, 339, 340, 341, 344, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 355, 357, 358, 367, 376, 378, 380, 381, 383, 384, 386, 387, 389, 392, 397, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 410, 414, 416, 419, 422, 427, 429, 430, 432, 450, 467, 469, 472, 482, 502, 516, 518, 519, 520, 521, 551, 557, 591, 601, 608, 623, 624, 626, 646, 651, 673, 686, 695, 696, 697, 728, 730, 737, 745, 747, 752, 767, 768, 795, 815, 837, 857, 867, 895, 914, 957, 997, 1020, 1060, 1117, 1118, 1151, 1182, 1204, 1205, 1208, 1212, 1213, 1215, 1217, 1252, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1277, 1278, 1298, 1300, 1301, 1303, 1304, 1316, 1324, 1325, 1332, 1338, 1359, 1381, 1433, 1480, 1482, 1488, 1491, 1506, 1507, 1508, 1514, 1515, 1517, 1523, 1524, 1526, 1535, 1537, 1548, 1553, 1559, 1587, 1568, 1569, 1571, 1577, 1589, 1590, 1591, 1592, 1603, 1604, 1605, 1606, 1662, 1663, 1673, 1674, 1701,

Scanned with OKEN Scanner

1705, 1719, 1738, 1741, 1747, 1754, 1755, 1758, 1792, 1837, 1861, 1863, 1864, 1865, 1877, 1893, 1895, 1896, 1897, 1900, 1901, 1905, 1906, 1917, 1942, 1944, 1945, 1946, 1953, 1964, 1965, 1966, 1975, 1982, 1983, 1993, 2003, 2007, 2008, 2009, 2010, 2033, 2035, 2036, 2057, 2058, 2061, 2074, 2082, 2086, 2089, 2090, 2116, 2117, 2122, 2124, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2153, 2155, 2160, 2161, 2168, 2171
amganad 711
amgotro 471
amhara 20, 24, 95, 523, 659, 1715
amharegna 64
amharic 64
amharinya 64
ami 65
amiangba 175
amiangbwa 175
amina 563
amis 65
amiš 65
amishgo 67
ammur 60
amo 59
amojawe 2146
amon(g) 59
amou oblou 950
ampale 2060
ampibabo 1936
amu 1818
amuchgo 67
amuexa 66
amugen 1493
amusgo 67
amuzgo-mixtecan 1267
ana 2141
anaberg 78
anago 2141
anambé 1893
anamită 2046
anang 505
anatolian(ă) 97, 682, 723
anatolian de est 132
anatri 416
anazele 763
ancien français 553
ančix 832
andă 73
andaluzian 1792
andane-ibeno 505
andani 1258
andean(ă) 43, 72, 339, 1604
andean-ecuatorial 71, 502, 768, 1982
andhra 1885
andi 73, 122
andian(g) 1160
andijskij 73
andreleba(ti) 1087
andri 1296
anesu 653
anexɔ 530
anfillo 1178
anga 181, 822, 1246, 1548, 1749, 2060, 2105
angal heneng 1243
angami 76
angan 800
angevin 553
anggor 79
angkola 1948
angkola-mandailing 1948
anglian 516
anglic 516
anglo 530
anglofriesisch 1484
anglo-frizon 554
anglo-normand(ă) 292, 516
anglosaxonă 516, 1798
angoumois 553
a^n-ɟ 691
angwanku 1858
anhaqui 232
aniouak 82
ankoué 81
ankulu 718
anna 2154
annamese 2046
annamită 2046
annam-muong 1287
anoong 1449
ansakara 1475
antarbedi 678
antarvedi 678
antkulu 735
anuak 1734
anufo 8
anung 1449
anupe 1452
anuta 1930
anwak 82
anyanga 625
anyi 37, 197
anyo 1627
anywak 82
aoba 1489
aomba 1489
apa 438, 1920, 2131
apabhramśa 722
apabhrāsā 722
apae ʔaa 1655
apae'aa 1655
apak 110
apayao 742
apayaw 742
aphya 873
api 1028
aporinskij 938
appa 1941, 2131
ap'sšʷa 5
ap'u 780

apurahuano 1833
apurawano 1833
aquša 460
ara 150
/ara/ 691
arab(ă) 13, 19, 20, 48, 87, 122, 132, 192, 203, 209, 217, 221, 235, 291, 354, 356, 363, 416, 418, 459, 460, 499, 516, 553, 555, 570, 572, 588, 622, 661, 678, 722, 725, 732, 736, 744, 759, 796, 819, 841, 852, 897, 980, 1011, 1013, 1053, 1121, 1138, 1143, 1169, 1291, 1433, 1445, 1453, 1456, 1552, 1562, 1591, 1595, 1635, 1657, 1697, 1715, 1752, 1757, 1778, 1782, 1792, 1797, 1818, 1876, 1927, 1996, 1998, 2004, 2019, 2029, 2039, 2050, 2100, 2156
arabana 116
arabic 86
arabisch 84
'arabiyya 84
aradigi 434
arafundi 50
arag(a) 1608, 1609
aragonez 1477, 1792
aragwa 1284
aragya 44
arakan(ese) 253
aramaic 87
arameeană 87
arameică 36, 39, 87, 347, 399, 622, 709, 722, 1562, 1691, 1715, 1757
araote 2074
arap 757
arapeshan 1962
arapesh de sud 1962
arapesh montană 1962
arapoho(e) 88
arara 837
araucană 1559
araucanian 91
araukan 91
arawak 66, 92, 340, 346, 347, 502, 608, 728, 1117, 1300, 1304, 1545, 1571, 1865, 1900, 2010
arawakan 198
arber 48
arbresh 48
arcado-cipriot 620
ardha-magadhi 722
ardhamāgadhī 722
are 150
areare 94
are'e 178
aregwa 735
aregwe 735
aretino-chianaiolă 744
arewelahayerēn 97
arewmtahayerēn 97
argobba 523
arhâ 691
ari 150
aria 1961
arianâ 723, 724
arikun 1667
aril 110
arin 517
arinwa 672
arion 230
arisan 1977
aritao 740
arkansas 472
arkhorčin 883
arman 528
armeană 36, 356, 622, 723, 732, 1562, 1952, 1996, 2014, 2156
armoricain 292
arnaut 48
arniyā 884
arny(i)ā 884
aro 150
aromână 1116, 1636
arosi 62
aroti 62
arrapaho 88
arrarra 837
asante 37
asaro 569, 1438
aschcharwa 2
asera wanua 1016
aserbeidschanish 132
aseri 132
ashanti 37
ashingi 802
ashkarwa 2
ashksarhik 97
a-shö 100
ashret 1564
ashtikulin 1013
ashxar 2
asi 47
asianic(ă) 527, 682
asirian 39
asiro-babiloneană 39
aslian 1137
aslian central 1669
aslian de nord 1713
aslian de sud 1137, 1669
asolio 842
asongori 1810
ašrētī 1564
asmat 1437
ašo 391
assam 101, 517
assameză 217, 1494
assami 101
assandeh 2158
assaya 83
assiniboin(e) 450
assumbo 509
assunpink 467

aštikulin 1013
astōri 1735
asturian 1792
asumbo 509
asuri 1314
asurini 1893
ašxar 2
atá 144
ataiyal 104
ataka 842
atayal 105, 1707
atayalic(ă) 104, 119, 550, 725, 1667, 1707
atchi 41
ateanaca 419
atem 576
ates(i)o 1902
athabaskan 106
athapascan 1754
athapascan-eyak 351, 389, 397, 482, 957, 1331, 1359, 1837, 2003, 2026
athapaskan 521
atheh 7
athehnese 7
atic 620
atiri 340
atiteca 2009
atiu 1179
atka 49
atlantic occidental 138, 143, 153, 173, 184, 229, 232, 311, 497, 555, 613, 860, 900, 933, 973, 1029, 1061, 1163, 1170, 1411, 1726, 1891, 1892
atna 1741
atobu 41
atong 267, 268
atsam(a) 379
atsang 140
atscholi 8
atsera 109
atshie 41
atši 1971
atsilima 1639
atsina 88
attaka 842
atticmospicayes 482
attimospiquaies 482
attié 41
attouat 850
attu(an) 49
atwot 110
atyap 842
atyoti 625
atzi 1971
au 1962
aua 1236
aubsároke 427
aucan(ian) 91
auen 113
//au//en 113
aukshtait(isch) 1064
aukštaičiai 1064
aukštait(isch) 1064
aukwe 113
aunalei 1492
aunde'e 178
aurama 1554
australiană 119, 423, 833, 1115, 1131, 1533, 1548, 1943, 2065, 2071, 2081, 2097
austric 118, 119, 1753, 1754
austro-asiatic(ă) 117, 118, 119, 120, 146, 204, 294, 371, 406, 585, 617, 637, 649, 685, 693, 694, 753, 754, 760, 771, 805, 850, 861, 876, 877, 879, 880, 909, 982, 1027, 1040, 1137, 1251, 1269, 1270, 1271, 1280, 1287, 1289, 1306, 1312, 1314, 1317, 1406, 1413, 1514, 1529, 1598, 1625, 1626, 1669, 1670, 1694, 1706, 1712, 1713, 1754, 1787, 1793, 1875, 1890, 1932, 1951, 2046.
austro-asien 118
austronesisch 119
austroneziană 7, 27, 28, 35, 46, 62, 65, 85, 94, 103, 104, 105, 109, 116, 120, 144, 154, 169, 171, 178, 194, 230, 234, 236, 238, 240, 246, 249, 258, 269, 280, 296, 300, 303, 316, 317, 318, 331, 333, 338, 342, 350, 366, 371, 372, 407, 423, 426, 428, 434, 439, 462, 466, 473, 479, 511, 538, 541, 542, 550, 561, 566, 567, 604, 616, 619, 653, 654, 658, 663, 664, 668, 670, 675, 691, 694, 705, 708, 711, 716, 720, 721, 725, 731, 734, 740, 742, 746, 757, 759, 770, 783, 788, 794, 809, 816, 824, 840, 862, 869, 886, 897, 916, 964, 985, 996, 1002, 1003, 1005, 1012, 1016, 1022, 1028, 1030, 1038, 1054, 1071, 1078, 1081, 1083, 1095, 1102, 1119, 1123, 1124, 1131, 1132, 1136, 1138, 1139, 1143, 1145, 1148, 1160, 1167, 1171, 1173, 1174, 1179, 1180, 1185, 1189, 1195, 1196, 1201, 1240, 1241, 1245, 1253, 1257, 1283, 1287, 1288, 1292, 1302, 1311, 1358, 1375, 1376, 1378, 1405, 1427, 1448, 1478, 1489, 1490, 1513, 1522, 1525, 1528, 1532, 1536, 1538, 1539, 1542, 1548, 1563, 1573, 1582, 1584, 1585, 1587, 1600, 1607, 1608, 1609, 1610, 1616, 1617, 1621, 1622, 1623, 1628, 1633, 1634, 1640, 1641, 1644, 1655, 1656, 1666, 1667, 1676, 1679, 1684, 1693, 1705, 1707, 1794, 1809, 1822, 1828, 1830, 1831, 1832, 1833, 1835, 1836, 1860, 1862, 1867, 1873, 1894, 1899, 1918, 1930, 1935, 1936, 1939, 1940, 1948, 1954, 1957, 1958, 1961, 1969, 1977, 1980, 1991, 2024, 2025, 2037, 2038, 2067, 2075, 2078, 2093, 2095, 2102, 2106, 2107, 2115, 2120, 2129, 2137.
austro-tai 117, 118, 345, 408, 781, 798, 806, 809, 821, 1012, 1014, 1017, 1034, 1250, 1251, 1287, 1450, 1594, 1596, 1658, 1728, 1754, 1802, 1839, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 2046, 2118, 2143

Scanned with OKEN Scanner

auvergnat 1477
aux 360, 727
avak 531
avañeč 1993
āvantā 722
avanti 722
avar(ă) 33, 73, 205, 289, 356, 702, 1907, 1933 1998
avarskij 122
avausi 115
avestan 125
avestică 724, 732
avhaṭṭʰ 722
avini 200
avokaya 127
awa 873
awadhi-bagheli 941
awara 2072
awarisch 122, 123
awe 2154
awekwom 126
awemb(i)ak 1285
awestisch 125
awin 1481
awin de vest 1437
awiya 24
aworo 2141
awuna 530, 839
awutu 563
axlõ 32
axti 1053
axty 1053
axuša 460
axusha 460
axvax 33
axvaxskij 33
axvaλ 33
ayan 184
ayawa 2119
aymará 34
aymasa 972
ayo 2119
ayob 131
ayook 1265
aysor 87
aysorskij 36
ayuc 1265
aywele 526
azande 2158
azera 109
azerbaidjană 1844, 1868, 1997, 1998
azerbaïdjanais 132
azerbaijani 132
azeri 132
azeri-turkish 132
aztecan 1338, 2036
aztecă 1338
aztec-tanoan 1861, 2036

B

ba 1550
baada 972
baaka 149
baao 236
baara 972
baaren 972
babal 1231
babeda 251
babera 251
babilonean 39
babines 351
babir 319
babira 251
babok 1163
ba-buche 330
babu english 1568
babuf 531
babur 319
babute 2053
babuti 2053
babwa 262
baby-hollands 19
bac 195
baca 1820
bacama 136
bacbejskij 195
bacenga 226
bachama 193
bachkir 192
bachuma 1239
bactriană 125, 732
bacuisso 995
bada(-besoa) 758, 972, 1961
badaga 817
badditu 947
badian 138
badita 947
badjande 2158
badjia 531
badjue 1365
badou 950
badyar 138
badyara 184, 933, 1892
badyaranke 138
badyare 138
baele 2154
baer 282
bafang 159
bafou 159
bafoussam 159
bafwagada 297
bafwakayi 297
bafwa ndaka 135
bagba 590

Scanned with OKEN Scanner

bagbo 1464
baghati 1519
baghirmi 555
bagirmi 555
bagnoun 173
bagobo 144
bagoi 439
bagri 1612
bagulal 145
bagvali(nskij) 145
bahasa desite 1132
bahasa indonesia 725
bahasa melayu 1138
bahasa semang 1713
bahasa titiné 1132
bahiar 1099
bahnar (cham) 146, 694
bahnaric 693, 1287
bahnar rengao 146
bahun 173
bahuna 429
bai 1220, 1367
baiap 62
baidumba 1560
bain(o)uk 173
bait 1479
baitsi 1761
baixo-duriense 1591
baixo-minhoto 1591
baiyer enga 514
baja 590
bajiêng 406
baju 789
bajuni 1818
baka 150
bakedi 1902
bakem 183
bakhtiari 1099
baki 1958
bakidi 1902
bakise 995
bakjo 531
bakka 150, 831
bakko 150
bako 1854
bakoko 183
bakolle 487
bakong 2096
bakoroka 995
bakota 1219
bakou 139
bakoué 151
baksan 777
bakuise 995
bakum 998
bakun 816
bakundu 1094
bakundumu 135
bakutu 1281
bakwa-luntu 1781
bakwe 955
bakwil 152
bakwisso 995
bakwo 151
bal 944
balabán 1828
balanda 153
balangao 280
balangnipa 1160
balant 153
balanta 1720
balante 153
balau 1528
balawa 276
balbalasang(-ginaang) 794
balcanic(ă) 86, 97, 309, 1636
bale 1048
balé 1695
balega 1048
balembo 175
balen 239
balendru 1048
baler 2025
baletha 2169
balethi 2169
bali 135, 154, 368
'bali'ba 1296
balika 297
balila 251
balineză 725
balkar 827
balkară 777
balkhar-tsalakan 1013
ballanta 153
ballante 153
balochi 209
baloutchi 209
baltic(ă) 97, 522, 544, 545, 709, 723, 726, 834, 1052, 1064, 1593, 1650, 2043, 2051
balto-finic(ă) 522, 543, 1052, 1064
baltofinnois 543
balto-slav(ă) 156, 723, 1064, 1765
balu 1073
baluchi 209
balud 238
balundu 1094
balung 155
balutschi 209
balxar-calakkan 1013
bama 253
bama-čaka 253
bamana 157
bamanga 1218
bamba 168
bambaame 1219
bambala 322
bambara 878, 1169, 1291, 1782
bambita 313
bambo 1019
bamboko 275

Scanned with OKEN Scanner

bamboo english 1568, 1832
bambuku 275
ba-mbutu 330
bamekon 1429
bamembila 1149
bamendjou 159
baMeta 1244
baMongo 328
bamougoun-bamenjou 158
bamu kiwai 901
bamun 159, 161
bamungup 158
bamvele 201
bana 139, 1197
banaha 1854
banana 1197
banana english 423
bănățean 1636
banchahom 2007
banda 7, 9, 1056, 1222
bandem 159, 183
bandi 1242
bandial 497
bando 519
bandós 1828
banen 1471
banga 1600
bangad 280
bangala 1100
bangalam 1319
bangando 590
bangangte 159
bangantu de nord 1226
bangaru 678
bangla-bhasa 217
bangni 438
bango 135
báugon 194, 303
bángot 194, 303
banhun 173
baniua 429
banjuwangi 759
bankok 816
bankon 183
bankoti 1187
bankulu 718
banna 60
bannack 1524
bannock 1524
banoh 1854
banone 171
banoni 171
banoo 1854
banpara 1858
bansaw 1441
banso 1411
bantaurang 1600
bantĕn 1809
bantoid 219
bantu 19, 116, 219, 509, 530, 555, 661, 690, 888, 936, 1143, 1791, 1818, 2099
bantu sabei 1820
banyangi 1462
banyiung 173
banyuk 173
baNzali 1476
banznondugi 2056
baol 2094
baoulé 197
bapoko 1854
bara 972, 1961
bårå 267
baraan 238
baraba 1876
barabaig 1869
barabaik 1869
barabong 46, 1828
baraboy 1828
barai 911
barambo 175
baran 65
barangan 194
bararo 223
barbacoan 357, 386
barbadianã 423
barburr 319
bare'e 1961
bareke 1195
baren 972
bargu 180, 220
bargu buryat 321
barguzin 321
bari 792, 1421
baria 177
bariba 220
baribari 819
baribé 303
bariiba 220
barikanci 661
bariki 1195
barin 883
barka 972
barlavento 425
barombi 1074
baron 1637
baroo 294
barran 742
barta 223
bartangī 1801
barua 75, 181
barua-wantakia 181
baRue 1085
baruga 243
baruh 7
barun 324
barya 177
basa 170, 189, 1074
basa gunung 1809

basari 138, 933
basa sangiang 462
basa sanyan 462
basasunda 1809
basau 1892
bască 356, 527, 1477
bašgalî 845
basham(ma) 136
bashar 186
bašhgali 845
bashkir 192
basic bantu 2170
basic english 516
baškarîk 908
baskatta 188
basketo 373
basket people 1482
başkiră 706, 1191, 1876, 1998. 2015
baškirisch 192
bas-navarrais 185
bassa 164, 183, 224, 501, 621, 807, 951, 955, 1452
bassa-komo 807
bassa-nge 1453
bassari 184
basso 189
basson 328
bastar 1551
basua 271
batak 725, 1948
batan 746
batanes 746
batanga 1854
batanga-bima 1094
bataxan 446
baţ 2014
bata 136
baţbika 195
batchenga 226
bathasa gragu 425
bati 1681
bato 236
baton(n)u(n) 180
batrugbu 1464
bats(isch) 195
batta 193
batta' 1948
battak 1948
batu 1405
batulapa 1201
batu sangkar-pariangan 1257
bauan 541
baule 3, 37, 83, 500
baungshè 647
baushi 807
bauwaki 242, 911
bavarez 594, 709
bavek 531
bawaki 200
b wichtigoutek 1480
bawihka 200
bawule 197
baxa 831
baxtiyari 1099
baya 590
bayag 742
bay(y)o 280
bayyu 280
baza 1331
bazaar hindi 678
bazar malay 725
bazenda 2158
beach-la-mar 541, 1138, 1568
beafada 229
beami 202
bebp 1376
bèche-de-mer 1568
beda 1753
bedaju 462
bedamini 286, 1437
bedauye 203
bedawiye 20, 239, 433
bedawu 203
bedda 1753
bedde 944
bedede 137
bedee 137
bedfola 229
bedja 203
beduanda 754, 861, 1137
bedw 203
bedya 203
beer 1319
beetjuans 1979
bèg(i)a 203
behasa 1257
behasa indonesia 725
behe 282
behoa 1961
beili 206
beirão 1591
beja 203
bajadjouw 462
bejitină 122
beka 1560
beke 488
bekemi 135
bekwiri 134
belante 153
belantsea 427
bele 455
belein 239
belen(i) 239
beli 1962
belizeană 423
bella coola 1673
belleh 994
bellonez 1628
beltir 648
belucianâ 291, 732

Scanned with OKEN Scanner

beludshskij 209
bema 1272
'chiBemba 210
bembola 322
bemgba 168
bemili 135
bemwgba 168
bena-bena 214
bengali 101, 877, 941, 1238, 1314, 1484, 1496, 1691, 1694, 1850, 2029
bentoeni 218
bentumi-wamesa 2095
benue-chad 412
benue-congo 9, 21, 25, 59, 61, 74, 102, 115, 131, 134, 135, 139, 140, 141, 142, 152, 155, 158, 159, 161, 164, 166, 167, 170, 172, 183, 186, 190, 191, 199, 201, 210, 211, 213, 215, 216, 225, 226, 237, 247, 248, 250, 251, 255, 256, 260, 266, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 279, 283, 297, 301, 312, 328, 336, 330, 336, 364, 379, 388, 395, 402, 411, 449, 470, 475, 487, 488, 489, 507, 509, 512, 524, 531, 534, 546, 556, 576, 577, 597, 610, 633, 636, 638, 642, 644, 656, 665, 666, 676, 687, 688, 700, 718, 719, 735, 748, 751, 758, 763, 764, 766, 772, 774, 782, 785, 786, 787, 789, 790, 791, 800, 801, 802, 807, 818, 820, 836, 842, 858, 859, 864, 866, 888, 893, 894, 899, 927, 929, 934, 940, 948, 958, 963, 971, 974, 981, 987, 988, 989, 990, 991, 998, 1001, 1019, 1021, 1025, 1026, 1031, 1043, 1047, 1049, 1058, 1060, 1074, 1075, 1080, 1082, 1084, 1085, 1086, 1091, 1092, 1093, 1094, 1096, 1097, 1100, 1103, 1104, 1106, 1129, 1133, 1134, 1135, 1144, 1149, 1150, 1158, 1162, 1168, 1198, 1202, 1203, 1207, 1209, 1210, 1219, 1221, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1230, 1232, 1233, 1234, 1235, 1243, 1247, 1260, 1263, 1275, 1281, 1305, 1309, 1327, 1328, 1345, 1346, 1354, 1361, 1362, 1363, 1364, 1365, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372, 1384, 1385, 1386, 1389, 1392, 1393, 1394, 1395, 1397, 1398, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1411, 1415, 1416, 1426, 1429, 1430, 1441, 1442, 1443, 1444, 1451, 1456, 1457, 1458, 1459, 1460, 1461, 1462, 1463, 1466, 1467, 1468, 1470, 1471, 1472, 1473, 1474, 1476, 1486, 1502, 1520, 1541, 1543, 1556, 1557, 1560, 1572, 1574, 1575, 1576, 1578, 1581, 1586, 1597, 1601, 1620, 1629, 1638, 1642, 1643, 1645, 1646, 1647, 1648, 1649, 1652, 1653, 1661, 1672, 1675, 1677, 1681, 1682, 1683, 1688, 1689, 1696, 1704, 1716, 1730, 1731, 1737, 1739, 1740, 1748, 1756, 1770, 1771, 1772, 1776, 1781, 1783, 1784, 1785, 1791, 1795, 1800, 1805, 1806, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1826, 1841, 1849, 1852, 1880, 1881, 1882, 1883, 1887, 1888, 1904, 1916, 1923, 1928, 1929, 1941, 1955, 1956, 1959, 1963, 1970, 1976, 1978, 1979, 1988, 2001, 2022, 2045, 2048, 2053, 2068, 2069, 2070, 2084, 2096, 2098, 2100, 2111, 2112, 2114, 2119, 2128, 2131, 2135, 2157, 2162, 2165, 2166, 2170
beps'an 2043
ber 220
berba 631
berberă 20, 86, 185, 661, 949, 962, 1055, 1169
bergčeremissisch 1191
bergo 220
beri(-aa) 179, 2154
beribi 303
berik 222
berom 255
berrichon 553
berta 1418
besermjan 2015
beshada 60
besleneg 13, 777
beslenei 13, 777
beslenej 13, 777
besoa 1961
besserman 2015
bete 189, 193, 501, 621, 955
betibe 1248
betoyan 1982
betsinga 1681
beya 590
bezhita 205
bezhitinskij 205
bhamo 780
bhatiani 1595
bhatri 1496
bhilali 227
bhili din Basim 917
bhodjpurī 235
bhojpuri 235
bhojpuriya 235
bhotanta 1920
bhote 1733
bhotia 1920
bhoṭia 1920
bhōtiā 1320, 1920
bhumij 1314
biadju(k) 462
biadjuo 462
biafar(é) 229
biak 262, 1448
biangai 612
biat 1269
bibira 2123
biche-de-mer 1568
bichelamare 1568
bichlamar 1568
bicol(ano) 236
bidduma 299
bideyat 2154
bidjuki 1226
bidyola 229

bieem 1042
bielorusă 709, 1064, 1586, 1650, 1765, 2012
bierebo 1867
bierian 1958
bierin 1958
bigna 245
big sepik 707
bih 371, 1607
biisa 256
bijadju 462
bijago 232
bijogo 232
bijougot 232
bijuga 232
bikol 236, 542, 1705, 1831
bikom 1429
bila 1976
bilaan 238
bilan(es) 238
bilauum 808
bilayn 239
bilen(o) 239
bili 1560
iBili 1560
bilin 24
biltum 326
bimi 241
bimin 1481
bimoba 1272
binahari 200, 911
binandele 243
binandere 15, 182, 627, 911, 935, 1436, 1439, 1499, 1548, 1799, 2164
binatangán 194
bindji 247
bine 1495
binisayà 258
binisayang cebuano 1705
binisayang' ilonggo 675
binli 658
binna 1018
bintuni 218, 2095
binuang 1160
binukidnon 258
binumarien 1840
binyime 839
liBinza 1398
bio 150
ku-Bira 237
biraan 238
birahui 291
birhar 1314
birhor 1314
biri 331
birifgbe 575
birifo(r) 440, 441
biriwa 1061
birked 1445
birmană 254, 394, 1280, 1380, 1531, 1565, 1727, 1728, 1754, 1920, 1921
birman-lolo 38, 253, 268, 959, 1050, 1063, 1299, 1306, 1602, 1668, 1921, 1971
biroom 255
birsa 193
bisagwe 327
bisapele 257
bisariab 259
bisarin 259
bisaya 1705
bisayà 258
bisaya de Cebu 1705
bisaya de Panay 675
bisayan 675, 1705, 2075
bisaya-Panay 675
bisaya-samar-leyte 2075
biscayen 185
bislama 1568
bison horn maṛia 614
bita(a)ma 972
biti 1295
bito 2135
bitshamba 1950
biyam 184
biyobe 1790
biyōṛī 1564
black bobo 263
black carib 347
black tai 1913
b'lai 1012
blanche bay 1991
blanya 1712
ble 498
b'li 1012
bliss 497
blo 1607
blood 261
bmoba 1272
bo 714
bô 1514
boa 295
boadji 262
boava 1991
boazi 1192
bobo 263, 264, 265, 268
bobofi 263
bobofign 263
bobogbe 264
boboule 265
bode 41
bodho 1919
bodiman 487
bodish 1920
bodo(-gadaba) 267, 637, 1921
bodo-naga-kachin 108, 267, 582, 780, 1050, 1434, 1449, 1619, 1858, 1921, 1971
bodoro 1516
bodunga 1373
boemian 361
bogh 186
bogo(s) 239

bogot 423
bogota 269
boharic 418
boiken 1723
boje 271
bok 1163
bokari 890
bokhan 321
boki 2111
bokmål 453, 1435
boko 327, 2091
bokoberu 327
boko bussawa 327
bokolawa 327
bokoruge 445
bokyi 271
bola 276, 1170
bolaang-mongondou 1283
bolaang-mongondow 1283
bolanchi 276
bolawa 276
bole(a) 276, 1387
bolewa 1387
bolinao(-sambal) 1676
bolmat 122
bologi 1100
boloki 1100
bolom 311
bo luang 1040
boma 1880
liBombi 1457
bombo 1266
kiBombo 364
bomon 161
bomoun 161
bomvana 2100
bona 263
bo'nam 1289
bonḍa poroja 1625
bonde 277
bondé 1918
bondo 1056, 1625
bondoc 280
bonek 166
bong miêu 428
bongo talk 423
boni 423
bonom 146
bonotsek 104
bonta'eng 1131
bonthain 1131
bontoc 280
bontokigorot 280
bontok-igorot 280
bontokigorrot 280
bontok-igorrot 280
boõ 1073, 1880
eBoõ 273
boor 282
bor 478
borċ 1651
borch 1651
borlawa 276
bornu 819
boro 267
bororo (de est) 284, 2089
boroshaski 326
borotuke 284
borotuque 284
borrom 186
borroro 555
borwa 1556
bosavi 202
boşiman(ă) 555, 690, 882, 1791, 2100, 2101, 2170
boşimană neagră 698
boskien 477
bosman 287
bosnik 230
botelkude 652
botlikh 289
botlix(skij) 289
botocudo 591
bottlich 289
boua 295
bouaidogon 333
bouaka 334
bouamon 1465
boudouma 299
bougainville de est 1353
bougainville de vest 978
bougi 300
boulou 312
boumpé 1242
bouraka 320
bourbonnais 553
bourguignon 553
bouriate 321
bouriki 423
bourouchaski 326
bourrah 319
boussa 327
boussan(se) 257
boussourman 2015
bouzantchi 257
bouze 1073
boya 1075
boyela 2128
boyowa 897
bolix 289
brabançon 547
bradawah 1519
brae 335
bragui 291
brāhouī 291
brāhuī 209, 486, 722
brahuidi 291
braj bhakha 678
braj bhasha 678

Scanned with OKEN Scanner

brame 1170
brassa 153
brē 335
bre(c) 335
breiz 292
breton(ă) 292, 362, 421, 570, 736
brezoneg 292
briama 1073
brignan 126
brinya 126
brisa 83
britonic(ă) 292, 362, 421, 570
broken english 1568
brokes 423
brōkpa 1735
brong 625
brou 294
brũ 294
brũsa 83
brushword indians 397
brussa 83
bua de sud-est 135
bual 318
buctulan 1582
budama 11
bu dâng 1269
budduma 299
budigri 590
budip 1793
budjago 232
budugisch 298
budukh 928
buduna 412
budux(skij) 298
buëng 7
bufë 142
bugago 232
bugi 300
buginezã 258, 725, 1102, 1131, 1138
bugis 300
bugotu 269
bugradi 1850
buguias 816
buguri 302
buhi 236
buhil 303
buhwan 1707
buíd 303
builsa 814
buin 55, 1353, 1761, 2021
buinak 969
buiok 1667
bukar-sadong land dayak 462
bukid 303
bukueta 626
uluBukusu 1198
bulach 1793
bulagat 231
bulahai 1206
bulalacaunos 1833
bulalakao 658
bulama 1170
bulanda 153
bulanga 616
bulawan 1573
bulgar(ă) 310, 353, 416, 588, 595, 709, 1116, 1636, 1765
bulgarã veche 309, 925, 1121, 1191, 1998, 2015
bulebule 250
bulem 311
buli 1281
bulinaw 1676
bullin 311
bullom 900, 1891
bullun 311
bulo' 1793
bulu 531, 532, 1520
buluan(es) 238
buluan-kipit 1794
buluanon 238
bulu bediliva 312
buluf 497
buluki 1100
bulum 323
bulunge 325
bulu-yaoundé 312, 531
bulyarma 1073
buma 274, 1999
bumbira 665
bumbita arapesh 1962
bumboko 275
bume 1999
bumi 1999
buna' 314
bunán 315
bu nâr 1269
bundel khandi 678
bundeli 678
bundi 593
bunfum 395
bungku 316
bungo 423
bungu 278
ikiBungu 893
buniki 160
buninga 1958
bunjwali 841
buno'r 1269
bunu 1308, 1620, 2141
bunun 317
buol 318
buoleză 616
buquil 303
bura 412
buraka-gbanziri 1411
buram(a) 1170
burburi 13
bureshe 1629
buressa 83

Scanned with OKEN Scanner

burgu 180
buriată 1282
buriat-mongolă 321
buriški 326
burjat 321
burjina 322
burmawa 186
burmese 253
burra 319
burrikem 2084
burrum 186
buru 465
burucaski 326
burulo 1110
burum 225, 701, 2016
burumawa 186, 255
bu rung 1269
burunge 325
buruşaski 356, 527
burušaski 326
burushaski 326
buryat 321
burzhan 192
busagwe 327
busanchi 327
busang 257
busani 256
busanse 257
busansi 257
busari 1950
busas(h)i 1178
bush english 1568
bush kru pahn 951
bush negro 423
bushongo 328
busi 1073
business english 1568
buso 944
buta 330
butawa 633
bute 2053
butler english 1568
buton(ese) 331
butuanon 258
butwa 406
buuli 1281
buxidim 1190
uluBuyu 1198
buzawa 1479
buzi 1073
bviri 1367
bwadji 262
bwadoga 333
bwaioa 333
bwaidogan 333
bwaka 590
bwareba 136
bwatapni 1608
bwatnapi 1608
bwatvenua 1022
bwe 335. 835
bwidabo 621
bwissi 336
dluBwissi 336
bwo'ol 318
bworo 1736
bwuolo 318
byabe 1434
byāngsī 337
byetri 1248
bždux 13
bžhedu(k)h 13
bzyb 5
bzəb 5

C

caberne 347
cabinda 929
cabre 347
cac(c)hi 857
các giá 338
cac gia roglai 371
cachar 877
caché 859
cachemirien 841
cackchi 857
cadien 424
cado 407
čadyrlungsko-komratskij 588
caf(f)re 2100
caga 364, 514
cahroc 837
cahuapanan 71, 380, 381
cai 324
caichi 857
caingang 591
caingua 1993
čakavian 1763
cakchiquel 1213
cakgi 857
čakhar 1494
calabar 505
calabro-siculă 744
calaganes 1830
calagars 1830
calauas 794
calinga 794
calino 347
calinya(ku) 347
callinago 347
c'am 366
camacan 591
camanche 1738
camba 1993

Scanned with OKEN Scanner

cambodgeană 805
cambodgien 805
cambodian 805
cameroons creole 1568
cameroons pidgin english 1568
campa 91
campană 744
campidanez 1697
camuhi 1375, 1522
camuhî 342
camuki 342
cananecan(ă) 87, 499, 539, 1715
cananeeana ugaritică veche 343
canara 817
candoxi 344
canguta 728
canienga 1277
cannadi 817
cantabro-ligur 185
cantonez 394
č'anuri nena 1041
cao-lan 809
caolan 345
capayo 591
cape dutsch 19
car 1406
caraib 92, 347, 1537
macro-caraib 346, 2090
caraibă insulară 346
caraja 358, 591
caras 1316
carayá 348
carélien 834
carib 346, 1118, 1182
cariri 502, 1540
carnijó 557
caroliniană 372, 1253, 1358, 2024
cartvelic 356
cashmeeree 841
cashmiri 841
castellano 1792
castilian(ă) 18, 1792
casu 102
caşubă 1586, 1765
catalană 553, 1477, 1591, 1635, 1636, 1657, 1697, 1792
catalanganes 566
catanduanes 236
catio 518, 519
çatloltq 417
çatloltx 417
catukina 355
catuquina 1982
cau 880
caucahue 43
caucasique 356
caucawe 43
caucaziană 2, 5, 13, 30, 33, 73, 97, 122, 145, 185, 195, 205, 289, 298, 326, 359, 360, 363 414, 460, 527, 622, 677, 702, 723, 727, 732, 777, 727, 827, 832, 953, 1013, 1041, 1053, 1121, 1261, 1503, 1650, 1651, 1816, 1823, 1838, 1907, 1933, 2014, 2156
caughnawaga 1277
çaurenseni 722
čavčuv 938
čavčuvenskij 938
caviteño 426
caxur 1838
cayamo 358
cayapa 176
cayiuker 1719
cayna 1993
cayor 2094
cayuga 1719
ceagatai 2019
cean 1041
ceangău 1121
čeberloj 360
cebú 1705
cebúan 1705
cebuan-bisaya(n) 1705
cebúano 1705
cebu-bisaya 1705
cecenă 727
ceceno-daghestanez 356
ceceno-inguş 356
čečenskij 360
cechi 857
cečjudo 420
čečuto 420
çegiha 472
cehă 1121, 1586, 1765, 1768, 1769, 1788
celdala 2007
celdale 2007
celilo 1662
celtă 292
celtala 2007
celtică 97, 292, 421, 516, 537, 553, 570, 571, 723, 736, 1037, 1176, 1635, 1636, 1691, 1703, 1792, 1798, 1952
cemba 1950
cendal 2007
central-akoko 993
central and south new guinea 1437
central cagayan negrito 27
cerchesă de sud 777
ceremisă 1191
čeremissisch 1191
čerkas 363
čerkes 363, 777
cerkesă 13, 356, 777
cerkesă de est 777
cerkesă de jos 13
cerkesă de vest 13
cerochesse 383
cetguanes 2146
cewa 1459
cez 1907
chabacano 426

Scanned with OKEN Scanner

chabakano 426
chacahuaxtli 1964
chaco 2082
chacta(wice) 401
chactawisch 401
chadie(n) 412
kiChaga 364
chagga 364
chaha cluster 632
chahta (muskokee) 401
chajul 29
chakassisch 648
chakchiuma 401
chako 1729
chakrimā 1972
chākromá 76
chala 1637
chalah 406
chalchitan 29
chalchitec 29
chalka 1282
chalkandu 54
chal(t)u 678
cham 7, 371, 805, 1280
chamalal 359
chamalinskij 359
chamarwa 678
chamba 1043, 1156, 1950
chameali 1519
chami 519
chamic 234, 338, 366, 407, 694, 725, 757, 1287, 1607, 1610, 1633, 1634
chamir 874
chamito-sémitique 20
chamorro 350, 542, 670, 725, 1139, 1253, 1478, 1528
champenois 553
chamula 2008
chan 1041, 1728
chañabal 1953
chanco 2082
chañeabal 1953
chang 140, 1062, 1858
changki 84
chango 1689
changuane 2074
chantisch 1505
chaobon 1040
chaplino 2149
charca 34, 188
charian 295, 536, 1407, 1774, 1780, 1796
chari-ouadaian 775, 863, 1128, 1796
chasu 102
chatrārī 884
chatti 682
chaui 380
chau-ma 909
chaungtha 253
chawe 379
chawi 379, 380
chayavita 380
chayenne 384
cheberloj 360
chechen 360
chedi 1063
cheerake 383
chehalis 651
chekchee 413
chel-a-ke 383
cheleki 383
cheli 1062
chell-o-kee 383
chemainus 651
chemgui 13
chendariang 1712
cherakee 383
chere 1725
cheremis 1191
cheribon 759
cherkes 363
cherkess 777
cherokee 383, 737
cheroki 383
cherrapungi 877
chetrī 1379
cheva 1459
chiChewa 1459
chewalah 795
chhattīs-garhī 941
chhi-chhi 1568
ch'iang 643, 1920
chiathu 102
chibcha 293, 432, 626, 2058, 2090
chibchan 1545, 1604
macro-chibchan 176, 386, 400, 728, 745, 2058, 2074, 2124
chiBemba 210
chibora 317, 1977
chicasa 401
chiChewa 1459
chichimeco 387
chiCifundi 1818
chickasa(h) 401
chickasaw 401
chiengrai 2118
chikabanga 2170
chiKahonde 820
chiKamanga 1988
chiKasha 401
chikkasah 401
chikunda 974, 1716
chikuya 1882
chil 909, 1270
chilapalapa 2170
chilāsī 1735
chilila 499
chilkuhane 1795
chilliwach 651
chilololo 2170
chilote 91

Scanned with OKEN Scanner

chilowhist 1482
chiLuba 1082
chiLucazi 1084
chiLunda 402
chilungubi 2170
chiMabiha 1210
chiMakonde 1210
chimalapa 2168
chiMbalazi 1818
chimbu 1438
chimila 518
chimmesyan 1975
chimsyan 1975
china coast pidgin-english 1568
chinalugisch 677
chinambrym 62
chinamukini 1049
chinantecan 1020, 1506, 1526, 1606, 2033
chinbe 393
chinbon 100
chineză 118, 253, 408, 420, 516, 553, 594, 694, 704, 756, 796, 798, 805, 809, 1012, 1050, 1138, 1157, 1250, 1251, 1282, 1284, 1337, 1446, 1568, 1707, 1754, 1832, 1839, 1850, 1909, 1910, 1920, 1952, 1998, 2004, 2019, 2046, 2118
chiNgoni 1399
chinghpaw 268, 780
chingpa'o 780
chingpaw 780
chingp'o 780
chiniMakonde 1134
chin 647, 1060
chinook 1433
chinookan 396
chino-siameză 1754
chino-tibetană 1754
chinyanja 1459, 1559
chipayan 1559
chipewyan 106, 397
chiPoka 1988
chipon 1600
chiponais 1480
chippawa(y) 1480
chippewa 1480
chipun 1600
chiquito 591
chiqumiti 198
iChira 1756
chiricom 623
chiriguano 1993
chirinam 2058
chirumas 2146
chiSena 974
chishiLange 1082
chiTonga 1955, 1988
chiTumbuka 1956, 1988
chiung-nai 1596
ch'iu-pei 408
chittagong 100
chitralī 884
chiWemba 210
chocama 2082
chocho 1944
choco 386, 518, 519
chohwe-lunda 402
choktah 401
choktaw 383, 401
chol lacandon 403
cholo 400, 1449
choloid 403
cholti 405
chon 71
chono 43
chontal 1897
chontaquiro 1571
ch'opa 1619
chopi 1107
chopunnish 1381
chora 419
chorasmiană 732
chori 321, 1758
chorte 405
chosen (mal) 420
chota 419
chouai 1742
chowra 1406
chrau 407
christeneux 422
christian gadang 566
chru 371
chuan 408
chuana 1979
chuan-chia 408
chuang 394, 1450, 1728, 1839
chuang-chin 1839
chuarchi creole 423
chubo 1243
chucholtec 399
chuchon 399
chuchotec 399
chucuna 432
chuh(e) 410
chujean 410
chukchee 413
chukchee-kamchatkan 414
chukchee-koryak-kamchadal 414
chukchi 413
chukchi-kamchatkan 414
chukotskij 413
chulym 415
chulymsko-tjurkskij 415
chumuri 625
chung 408, 1063, 1839
chung-chia 408
chung-chin 1839
chungli 84
churi 1814
churu 407
chuvash 416

Scanned with OKEN Scanner

chwarschi 702
chwee 37
ciadian(ă) 17, 20, 77, 81, 136, 193, 231, 276, 299, 319, 435, 454, 535, 564, 574, 596, 602, 607, 640, 661, 674, 679, 762, 769, 808, 889, 891, 944, 1046, 1159, 1188, 1190, 1197, 1206, 1273, 1274, 1276, 1307, 1322, 1323, 1344, 1350, 1355, 1387, 1396, 1428, 1565, 1599, 1637, 1700, 1709, 1772, 1780, 1807, 1813, 1855, 1898, 2077
ciadic 1994
ciara 373
cibcha 1901
cikuya 963
čilāsī 1735
ciluba 1082
cimba 669
cimrică 570
cimrico 570
cinanteco 2008
cinga 395
cingalese 1753
cinghalais 1753
ciokwe 402
cirasha 580
circassian 363
čiringuano 1993
cirra 580
cisbalian 1816
cishingyini 802
citaro 519
citrāli 884
čitrari 884
ciukotă 414, 938
ciukot-kamceatka 413, 938, 1530
ciulim 1998
ciuvantă 1530
ciuvașă 310, 545, 925, 1191, 1876, 1998, 2015
clélà 449
clistenos 422
coana 1979
cocama 914
cocamilla 914
cochinchinez 2046
cochiti 868
cockney 516
cocomaricopa 2146
cocopa 469
codagu 907
cogniagni 933
coira 947
cokenay 516
cokeney 516
cokwe 402
collahuaya 34
colo 1919
colorado 357
columbia river 1662
colville 1482
coman 921
comanch(e) 1738
comane 431
comux 417
coniagui 933
conob 815
conso 932
cooper indians 397
coorg 907
copaînala 2168
copt(ă) 506, 620, 1445
coque 2168
coraice 419
corbeaux 427
corecană 53, 394, 601, 756, 805, 1691, 1920
cornică 362
cornique 421
cornish 421
coroa 358, 429
corohio 1863
coroua 429
corowa 429
čo.soṇ-mal 420
cossyah 877
cotabato manobo 1054
cotocoli 1886
cotzal 29
cou 1977
couchitique 433
coulailai 965
cowichan 651
coyotin 29
craig cove 62
cree 51, 383, 521
creek 1325
crêg 693
creola afro-portugheză 425
creola engleză 424, 425, 516, 595, 1484, 1565, 1585
creola franceză 423, 553, 1635
creola indo-portugheză 425
creola malaio-portugheză 425
creola portugheză 19, 426, 1591, 1635
creola sino-portugheză 425
creola spaniolă 425, 1484, 1635, 1705, 1832
creolese 423
cri(anae) 422
crick(ice) 1325
crie 422
cris 422
crisca 378
crise 422
crișean 1636
cross river 219
cru 407
cuachichil 697
cuana 1979
cuanhoca 995
cucapá 469
cuchan 2146
cudaxar 460

Scanned with OKEN Scanner

cuepe 995
cuiba 623
cuilapa 1268
cuixtlahauc 1268
čukotskij 413
čukotsko-kamčatskij 414
culamanes 964
cule 1973
culhua 1338
cumană 827, 1998
cumbri 802
cuna 386
cunama 972
cuŋčöndo 420
cunuana 1182
cur 1163
curaçoleño 426
curoca 995
curoniană 156
curu 407
curungua 1758
cushitic 433
cuşitic(ă) 16, 20, 24, 42, 47, 60, 64, 93, 150, 188, 203, 239, 259, 322, 325, 329, 373, 458, 476, 523, 572, 580, 587, 592, 599, 609, 615, 645, 733, 756, 874, 932, 947, 1111, 1127, 1142, 1178, 1350, 1511, 1512, 1665, 1729, 1736, 1746, 1778, 1973, 2064, 2163
čuvašskij 416
cuyo(non) 434
cuyuno(n) 258, 434
cymraeg 570

D

da 452
dā 452
daagari 441
da'ang 2093
daba 607
dabahina 435
dabeiba 518
dabeibe 518
kiDabida 1841
dabos(s)a 1960
dacă 97, 1967
dachaga heyeren 97
dacheczja 1546
dachur 446
dacoromână 1636
uluDadiri 1198
dadiya 437
dafe 498
dafing 498
dafla 1920
daflă 438
daga 1439
dagaba 441
dagara 252, 441
dagara-nura 440
dagari 252, 440, 2050
daga(r)ti 441
dagbane 442
dagbani 442
daghamba 442
daghestanez 356
dagnari 441
dagomba 986, 1152, 1349, 2050
dagoor 446
dagură 1282
dah 1735
dahomeyană 1165
dahur 446
daic 809
daim 1239
dainan 1644
dair 1445
daja 7
dajackisch 462
dajak-ngadju 462
daju 443, 444
daju bokorike 445
daka 369
dacheczja 1546
dakhini 678
dak hmeng 1706
dakota 1755
maDala 1112
dalamo 2162
dalat 1494
dalmată 1635, 1763
dam 1913
dama 1321
dama kura 2111
damalu 1619
dambi-elet 1479
damerakaram 160
d'ammu 465
dan 1412
dananao 280
danbo 1220
daneză 516, 537, 554, 594, 595, 741, 1435, 1702, 1798
danezo-norvegiană 1435
dangarĭk 1564
dangri 875
dani 1440
dano-norvegiană 1435
dansk 453
danu 253
dapitan 1794
darang 1529
darassa 458
dard 459

Scanned with OKEN Scanner

dardic(ă) 722, 732, 841, 884, 908, 1455, 1519, 1564, 1735, 1925
dargin(isch) 460
darginskij 460
dargwa 460
dari 1562
dariganga 1282
darkhan 883
darod 1778
darutue 1352
dasanek 592
dasenech 592
dathanaie 592
dathaniak 592
dathanie 592
dauphinois 1477
dauru 1005
dá vách 693
davak 693
davaueño 426, 1832
dawari 441
dawé 253
dayak 1143
daza(ga) 1981
dazza(ga) 1981
dbus 1920
de 613, 955
de' 300
debabaon 473
debatsa 630
decuana 1182
dedua 701
deduae 463
deforo 984
degema 503
degoja 630
deguba 630
dehenda 630
dehu 479, 1302, 1378
dejbuk 460
dekini 1187
dekka 369
delewes 467
delo 1886
demik 854
demsa batta 193
deŋ 613
dendi 1782
dene 569, 1432
dera 808
derasa(nya) 458
derbet 796, 1479
deresa 458
derge 1920
deru 808
desari 678
desener 2095
des(h)i 1187
desia 637
desua 630
deswali 235, 678
de'u 466
deutsch 594
deutsch-niederländisch 1484
dfola 229
dfalla 782
dharwar 817
dhe bor 281
dhed gujari 875
dhe lwo 1108
dhe thuri 1919
dhimal 1920
dhimorong 1293
dhitoro 1509
dholuo 1098
dhopadhola 11
dhopalwo 1107
dhruva 1551
dhuri 1814
dhurva 1551
dha 55, 318
diiakanke 498
dian 494
dibabaon 1054, 1173
dibaba'un 473
dibabawon 473
dibeng 183
dibiri 160
dibo 1453
dibum 183
didayi 585
didei 585
didey 585
'di'dina 474
dido 1907
didrah 1951
die 760
digaro 1920
diGendja 1398
diggers 1524
digor(on) 1503
digoro-tual 1503
dih bri 1269
dikota 1386
diKuta 1386
dikpele 1059
dilling 1445
dima 476
dimasa 267
dimuga 439
dingal 1612
dinka 22, 282, 1515, 1624
dioi 408, 1839
diola 497
dire 585
dīrī 908
disoha 630
ditti 18
diveh bas 1141
divehi 1140

Scanned with OKEN Scanner

diwala 487
diz(z)u 1127, 1729
djaga 364
djakun 754
djallonke 1815
djanti 1389
djao 2119
djarai 757
djasing 2125
djem 1365
djerma 1782
djo 717
djoe-tongo 423
djolog 2094
djongor 769
djouang 771
djuka 423
dli 1012
dluBuissi 336
dobu 479
doda 455
doe 2162
doghosie 1067
dogo(m) 481
dogon 1412
dogrī 1595
dogrib(a) 482
dogri-kongri 1595
dokhobi 480
dokhosie 480
dokonu 1177
dolgan 706
dom 242, 390
domor 1073
domo(u)ri 903
domu 242
dong 798
donga 484
dongo 952, 1233
dongotono 1079
doṅg-shŭi 806
dönsk tunga 1702
donyiro 1960, 1999
donyoro 1999
dor 278
dorhosye 480
doria 94
doric 620
dorio 94
dorli 614, 946
dornossie 480
doropai 903
dororo 842
dorosie 480
douala 487
douma 489
doumbou 1260
doumori 903
dràm 760
dravida 486
dravidian(ă) 227, 291, 545, 565, 614, 722, 817, 907, 917, 928, 943, 946, 960, 983, 992, 1140, 1147, 1312, 1339, 1413, 1496, 1551, 1558, 1568, 1691, 1753, 1850, 1885, 1987
dravidică 486
drawida 486
drem 1365
driafleisuma 1237
dront-heimisch(-bergen) 1435
dschagga 364
dschamba 368
dschang-bangwa 140
dschang-talk 140
dschekisch 953
dsimu 1365
dsukisch 1064
duala 266, 1486
duan 428
duauru 1005
dubbatung 103
dudh 876
duella 487
duf(u)tu 1977
dugbatang 103
duguranchi 758
dui 493
duindui 1489
duka 933
dukai 1644
dukanci 488
dul 223
duli 492
liDuma 489
ḍumākī 1735
dumbu 1260
dumoga 1283
dunsiană 1692
dunsjan 1692
dunu 193
dupax 740
dupdoria 84
durben-khukhet 1494
duri 1201
durma 1239
durugmun(an) 1582
dutch(-flemish) 547, 1484
dwar 230
dwela 487
dyabarma 1782
dyaka 498
dyakanke 1776
dyanlonke 1815
dyamate 497
dyan 1067
dyane 494, 498
dyangirte 157
dyankanka 498
dyanu 494
dyéguème 1726
dyerma 1782

Scanned with OKEN Scanner

dyimini 1527, 1718, 1722, 1812
dyola 1720
dyolof 2094
dyumba 1329
dza 761
dzakhačin 1479
dzek 953
džek 953
dzim(o)u 1365
echiDzindza 764
dzongkha 1920
dzorgaic 385, 643, 1920
dzorgaish 385, 643, 1920
dzukish 1064
dzunu 1972
dzu'oasi 2101

E

earchethiune 261
earchetinue 427
east cree 422
easter island 1616
eastern 1439
eastern circassian 777
eastern futuna(n) 561
eastern uvean 2037
east futuna(n) 561
east new guinea highlands 1438
east uvea 2037
ebe 1453
ebira 713
ebiri 1186
eBoõ 273
ebraică 20, 86, 87, 343, 539, 620, 709, 1253, 1585, 1715, 1766, 2037
ebrie 1008
eburneo-dahomeyan 3, 6, 10, 14, 32, 37, 40, 41, 44, 83, 96, 124, 126, 530, 563, 613, 639, 853, 950, 955, 1008, 1042, 1059, 1068, 1248, 1695, 1796
eburneo-liberian 31, 151, 189, 224, 621, 1796
eBudu 297
eBugombe 301
echemin 1553
echiDzindza 764
echiSanza 1346
eciKerebe 866
eciZinza 764
ecuatorial(ă) 72, 92, 349, 624, 1674, 1993, 2155
edangabo 665
eddystone island 1095
edê 1607
edo 503, 993, 1409, 1532
eesti 522
efate 1240, 1958
efe 530
efik 505, 714
efik-ibibdo 714, 993, 1409
egba 2141
egene 515
egipteană 20, 86, 203, 418, 433, 661
egongot 721
egongut 721
ehiMaviha 1134
éhoué 530
ehwe 530
eibe 530
eivo 978
ejingam 509
ekagi 823
ekari 823
ekavian 1763
ekbebe 853
ekekoria 981
ekele 859
eket 505
ekhirit 321
eki 2141
ekiBena 213
ekiHaava 662
ekiHambo 1346
ekiKira 1346, 1817
ekiKumbule 1345
ekiLega 1346
ekiMate 1345
ekiRhinyirhinyi 1470
ekiShu 1346
ekiSongora 1346
ekiSwaga 1346
ekiTangi 1345
ekiti 2141
ekiYira 1346
ekiZiba 662, 665
ekoid 509
ekom 1429
ekonda 1281
ekpeya 714
ekumbe 1094
ekwe 509
elamită 291, 1562
elato 350
eLeedji 1560
eleko 1100
elema 1947
elenic 1996
elgumi 1902
eli-elat 7
elimbari 409
eling 166
elki 1962
elliceană 604, 1585, 1954
elomay 173
elpira 2065
elu 1256, 1753

Scanned with OKEN Scanner

elunay 173
elveţian 594
embelinga 808
emiliano-romagnol 744
emua 1958
endo(to) 1580
enenga 1329
eneţ 1377
enga 1438, 1548
engadineză 1630
engenni 503
enggipulu 2018
engleză 11, 51, 116, 119, 217, 253, 261, 304, 361, 372, 383, 394, 396, 401, 420, 421, 422, 423, 424, 450, 453, 466, 499, 530, 541, 542, 544, 547, 553, 554, 555, 570, 594, 595, 620, 661, 664, 705, 709, 725, 736, 741, 756, 1138, 1143, 1169, 1176, 1180, 1189, 1204, 1240, 1252, 1253, 1358, 1378, 1379, 1433, 1446, 1484, 1568, 1584, 1585, 1587, 1591, 1595, 1636, 1640, 1650, 1679, 1687, 1703, 1705, 1752, 1753, 1763, 1798, 1818, 1832, 1836, 1850, 1957, 1996, 2029, 2038, 2170
english 516
eniseică 870, 1377, 1530
enmylinskij 413
enoo 43
enrekang 1201
enyong 505
eolic 620
epe 316
epeita 1319
epţera de nord 40
epi 1958
epie 503
epigi 1260
erawa 1618
erbore 93
er'd'a 1290
erenga 1846
eribu 1483
eriku 1483
erku 1339
erokh 733
ersa 1290
ersjamordwinisch 1290
erukala 1850
erza(mokša) 1290
erza-mordwinisch 1290
erzanisch 1290
erzanskij 1290
erzja(nskij) 1290
esa(n) 739
eschimo-aleută 521, 1530, 2148, 2149, 2150
eschimos(ă) 413, 520, 664, 1530, 1585, 1943
esseya 367
esimbi 25
esiNdebele 2170
eskimau 521
eskimo-aleută 49
eskuara 185
eSo 1771
español 1792
esquara 185
esquimaude 521
esquimaux 521
esquimaw 521
esquimo 521
este 522
estnisch 522
estonă 543, 544, 545, 726, 1035, 1052, 1066, 2026, 2051
estonian 522
estonskij 522
estrella 293
estremenho 1591
esulan 497
eta 27
etchaottine 397
etchemin 1553
etchimi 1553
etel 1530
etelena 1900
etien 576
etiopian(ă) 20, 64, 203, 659, 1715, 1926, 1927
etiopiană clasică 599
etiopiană veche 599
etike 1560
eto 144
etossio 1902
etruscă 185, 595, 1037, 1635, 1702
euscara 185
euskarien 185
euskaro-caucazian(ă) 185, 356
euskera 185
evadi 802
even 529, 1992
èven 528
evenki 528, 706, 1777, 1992
èvenki 529
evrejskij 709
ewage 1436
ewe 500, 993, 1411
ewen 528
ewenki 529
ewodi 1486
ewondo 312, 534, 1520
ewondo popular 312, 531
ewundu 531
ewutere 1248
ewuture 1248
ezo 35

Scanned with OKEN Scanner

F

fa 139
faala 831
faawa 17
fada 229
fadiro 1177
fadon 223
fadyut-palmerin 1726
fagnia 536
fāgurāī 1062
faichuk 1969
fairi 230
fala 831
falanaa 65
falavey 397
fali 435
faliscă 1037
fall indians 88
fan 534
fān 534
fana 535
fanagaló 2170
fang 312, 531, 1520
fania(n) 535
fanikolo 2170
fante 37
fantera 1722
fanti 37
fanting' 62
fānwue 534
fāri(ngi)sch 537
faroese 537
faroeză 595, 741, 1435, 1702
färöisch 537
farsi(-kabuli) 1562
fazighli 223
fazoglo 223
fecaka 223
fecamalga 223
fēdopia 1062
feejeean 541
fefe 139
fekai 1427
fellami 555
fel(o)up 497
felupe 497
fem 1601
fenician(ă) 87, 221, 343, 499, 620, 1715, 1737
fereydan 622
fernando po krio 423
feroică 537
féroïen 537
fi 505
iciFiba 546
fidjien 541
fijiană 1240, 1478, 1585, 1640
fila 1241
filham 497
filipinez(ă) 27, 28, 46, 103, 144, 194, 236, 238, 258, 280, 303, 318, 372, 434, 473, 566, 567, 616, 658, 670, 675, 708, 711, 720, 721, 734, 740, 742, 746, 794, 816, 821, 964, 1054, 1123, 1167, 1171, 1173, 1174, 1185, 1528, 1542, 1568, 1582, 1656, 1676, 1691, 1705, 1794, 1828, 1830, 1832, 1873, 1935, 1940, 2025, 2107, 2115, 2137
fimaga 548
finic(ă) 53, 156, 522, 544, 545, 726, 834, 925, 1035, 1052, 1064, 1065, 1066, 1561, 2017, 2043, 2051, 2167
finic-prebaltic 543
fininga 444
finlandais 544
finlandeză 516, 522, 543, 545, 726, 834, 1035, 1121, 1650, 1702, 1798, 2026, 2043
finnique 543
finnisch 543, 544
finnisch-permisch 543
finnisch-ugrisch 545
finnish 544
finnois 543, 544
finno-permic 543
finnougorskij 545
finno-ougrien 545
finno-ugric 545
fino-lapon 1035
fino-permic 543
fino-ugrian 545
fino-ugric(ă) 416, 486, 522, 543, 544, 553, 595, 726, 834, 925, 1035, 1065, 1066, 1121, 1191, 1290, 1505, 1561, 1702, 2015, 2017, 2026, 2043, 2049, 2051, 2167
fino-volgaic 543
fiome 615
fiomi 615
fiote 929
fiou 1102
firenation 1592
fizere 21
francs-de-chien 482
flamandă 553, 594, 595, 1404
flamingo-bay 99
flemisch(-niederländisch) 547, 1484
florentină 744
floup 497
flowery miao 1250
flup 497
foe 548
fogni 497
fon(nu) 530
fony 497
foochow 394
fora 153, 559
fordunga 559
fore 1438

Scanned with OKEN Scanner

formosan 65, 317, 1139, 1525, 1600, 1641, 1667, 1977
fornió 557
föröyisch 537
fort indians 957
forum 21
fou chou 394
fou chow 394
foufoude 555
fou-kien 394
fout 142
fouta-jalou 555
fox 51
fra(fra) 1348
français 553
franc-comtois 553
franceză 51, 86, 97, 119, 185, 221, 292, 309, 354, 361, 396, 424, 453, 466, 516, 530, 547, 555, 570, 571, 594, 595, 705, 709, 744, 756, 895, 1105, 1121, 1140, 1143, 1146, 1169, 1189, 1378, 1477, 1484, 1585, 1586, 1591, 1595, 1630, 1635, 1650, 1657, 1679, 1687, 1792, 1798, 1836, 1996, 2037, 2038, 2094
francian 547
francic 553
francien 553
francon(ă) 547, 594, 1105, 1484
franco-nègre 424
franco-normand(ă) 516, 533, 553
francoprovensală 553, 595
franco-wallonă 547
friesisch 554
frigano jate 856
frigiană 97, 723
frisian 554
frison 554
friulană 1630
frizonă 516, 595, 1484
frizon olandez 554
früh(neuhoch)deutsch 594
fu 142
fu chou 394
fuch'ye 1449
fuckac 1181
fuga 962
fukienez 394
ful 555
fula 107, 523, 661, 1291, 1720
fulah 555
fulană 555
fulbe 555
fulfede 555
fulfulde 555
fuliiro 556
fulnio 591
fulsap 141
fulse 984
fuluka 987
fulup 497
fumu 1882
fung 166
fungom de sud 1504
fungur 558
fungwe 1988
fur 1420, 1422
furawi 559
furiiro 556
fusap 141
futunană de est 1585, 2038
futunană de vest 1585
fuyuge 612
/fʷāāi/ 1375
fwagumwak 1376
fyam 1601
fyeum 1601

G

gă 563, 578
gă-adangme 500, 993
ga'anda 564
gabgab 26
gabin 1898
gadaba 565, 637
gadabă 637
gadaba din Vizigapatam 617
gadba 637, 1551
gaddang creştină 567
gaddang păgînă 566
gadsup 23, 1438
gadyaga 1786
gaelic 362, 736, 1176, 1703
gaélique d'Ecosse 1703
gafuku 569
gagatl 73
gagauz 588
găgăuză 1997, 1998
găgăuza macedoneană 1997
gagauzskij 588
gagu 1004
gahuku 98, 1432
gai 1432
gaidhelach 1703
gaika 2100
gain 563
gaj 579
gajila 976
gajol 1997
gaktai 148
gakvari-gadyri 359
galanchog 360
galančog 360
galay 727
galeva 439

galeză 91, 362, 421, 736, 1703
galeză scoţiană 1703
galic(ă) 362, 553, 1477
galiciană 1591
galla 433, 1111, 1746
gallab 592
galler 294
gallinas 2040
galloa 1329
gallois 570
galoa 1329
galo-italic 744
galo-romanic 354, 553, 1477, 1630, 1635
galua 1329
galub 592
galurez 1697
galuric 1697
gamadia 628
gamba 332
gambai 1015
gambay 573
gambian 423
gamergou 574, 1159
gamila 223
gamili 223
g'amu 465
gan 563, 1067, 1516
gananwa 1556
ganawuri 842
ganda 219, 564, 1004
gandja 1351
gang 8
ganga 328
gangam 495
gangan 589
ganja 1351
gan-lobi 578
ganne 575
gants 906
ganung-rawang 1619
ganza 1177
ganzo 1177
gapershi 839
gar 1270
gara 712
garaganza 1460
gardula 580
garhvālī 581
gari 633
garia 999
garkin 1053
garko 1445
garo 267, 268, 1921
gārwī 908
gascon(ă) 185, 354, 1477, 1636
gasi 808
gaspésien 1252
gata 585
gata' 1312, 1625
gataq 585
gato 932
gaugutianap 1483
gaulish 571
gaulois 571
gautisch 1798
gauwada 587
gaviose 112
gawanga 1708, 1723
gawar 435
gawata 587
gawigl 1236
gawir 1192
gāwrī 908
gaya 1098
gayegi 589
gbaka 334, 590
gbanda 126
gbande 165
gbandi 165
gbanu 590
gbanya(ng) 625
gbanziri 320
gbari 1409
gbari gyenguen 589
gbari kangye 589
gbari yamma 589
gᵇasa 189
gbaya 560, 590
gbaya-ndogo 952
gbea 590
gbedde 2141
gbeinngu 575
gbeize 949
gberese 949
gbese 949
gbigbil 201
gbin 1004
gbira 713
gboare 136
gboati 193
gbo fi 590
gbunde 1073
ge 112, 358, 378, 452, 591
gë 530
macro-ge 284, 348, 398, 591, 597
macro-ge-bororo 284
geba 335
gebelawin 223
gebo 335
gedaged 619
gedgie 423
geechee 423
ge'ez 599
gěi 1012
gěī 1012
gekoyo 888
gekxun 30
gelab 592
gellab(a) 592
gelubba 592

gema 452
genagane 390
diGendja 1398
gendza - baali 1398
genja 1398
genovez 1657
gentoo 1885
georgian(ă) 622
géorgien 622
georgisch 622
geraged 619
gerlovo 1997
germană 20, 119, 233, 304, 350, 353, 361, 362, 453, 516, 522, 544, 553, 554, 595, 618, 620, 709, 736, 1052, 1064, 1066, 1105, 1121, 1435, 1484, 1583, 1586, 1587, 1593, 1630, 1650, 1679, 1763, 1768, 1769, 1788, 1798, 1996, 2012
germanic(ă) 19, 97, 156, 354, 423, 453, 516, 522, 537, 544, 545, 547, 553, 554, 594, 595, 618, 709, 723, 726, 741, 744, 834, 1035, 1105, 1435, 1477, 1484, 1511, 1630, 1635, 1697, 1702, 1765, 1792, 1798, 1952, 2043, 2051
german-olandez 1484
gerse 949
gerzé 949
gesoa 2054
getaq 585
gheez 599
gheg 48
gheko 835
ghez 599
ghezã 20, 64, 523, 1715, 1926, 1927
ghèze 599
ghidoli 580
ghīlaki 732, 1216
ghiliak 35, 414, 756, 1530
ghizi 900
ghodoberi 289
ghodoberinskij 289
gialeka 2100
gianga 144
giangero 755
gid(d)er 602
gidole 580
gidra 1495
gigatl 359
giGikuyu 888
Gikuyu 888
gilaki 600
gilbertană 125
gilberteză 604
gilgitī 1735
gilipanes 711
giljackij 601
giljakisch 601
gilyak 601
giMbunda 1232
gimi 2056
gimini 496
gimr 1846
giná'an 794
gio 452
gishu 1198
gisida 187
gisiga(r) 435
gisima 1073
gisohiga 607
gissi 900
luGisu 1198
gitane 1925
gitksan tsimshian 1975
giur 1108
gjiunej 1053
gjunej 1053
glandu-khwe 698
gmbuaga 590
gnam-gnam 2158
goahiva 623
goahivo 623
goale 589
goali 589
goanez 1187
goaribari 902
gobato 223
godoberi 289
goboderinskij 289
goemai 81
gofa 2064
gogodala 1804, 2079
gogodara 611
goilala 562, 976, 1439, 1870, 2083
gola 138, 500
go'lar 146
gold 1343
golda 1239
goldă 601
goldea 1239
goldi 1343
golin 390, 1438
gomataki 1187
gombo 424, 630
gomia 409
gommu 946
gomoa 625
gond 614
gondi 486, 946, 1691
gōndlā 1156
gongo 1231, 2096
gonja 625
goolah 423
goom 493
gorani 980
gorge dani 455
gorkhā 1379
gorkhālī 1379
gorlos 883
gornomarijskij 1191
gorontalok 616

Scanned with OKEN Scanner

gorowa 615
gorum 1312
gosiute 1738
gossiute 1738
got 618
göta 1798
goth(ic) 618
gotic(ă) 97, 362, 544, 595, 620, 1064, 1691, 1702
gotique 618
gotisch 618
götländisch 1798
goujrati 628
gouragué 632
gourma(utche) 634
gouro 1004
gouzrati 628
goyi-basava 1753
grabar 97
grafil 159
graget 619
gramya 628
grassfield 159
greacă 39, 48, 64, 86, 87, 97, 125, 221, 309, 354, 356, 361, 362, 394, 418, 499, 506, 516, 525, 539, 555, 588, 594, 599, 618, 622, 709, 723, 796, 805, 1037, 1064, 1116, 1253, 1477, 1562, 1585, 1636, 1657, 1679, 1691, 1697, 1702, 1757, 1763, 1765, 1766, 1792, 1798, 1996, 2012, 2037
greacă bizantină 620
greater chechen 360
greater kabardian 777
grebo 189, 224, 955, 993
grik 1890
gros ventre 88, 673
grusinisch 622
gruzină 5, 97, 195, 356, 1996, 2014
gruzinskij 622
gü 530
guahariban 2058
guahibo 624
guahibo-pamigua 502, 623
guaican 2058
guaigua 623
guaijiro 92, 608
guajajara 1893
guajivo 623
guameli 223
guanche 1055
guandramilez 1591
guang 37
guanga 144
guap 2120
guaraní 1993
guarau 2074
guarayú 1993
guasteca 695
guasteco 695
guatemala 1605
guatemalec(a) 1605
guave 696
guavi 696
guayamolo 173
guayba 623
guaycurú 1544
guaymi 386
gubatanon 658
gudeil(l)a 645
gudella 645
gudscharati 628
gudwa 637
guerzé 949
guexteca 695
gueze 599
gugada 833
guha 687
guhu-samane 243
gui 408, 1839
guianes 280
guianga(n) 144
guiangga 143
guichiovian 1265
guidar 602
guiliak 601
guiliche 91
guinanaang 794
guinang 794
guipuzcoano 185
guissiga 607
gujaaxet 173
gujărăti 227, 841, 1691
guj(e)rati 628
gujuri 1612
gulai 1128
gulanga 144
gulan-nara 1284
gulfan 1445
gullah 423
gumba 332
gumbo 424
gumia 738
gumine 390
gumis 630
gumsai 960
gumus 630
gumz 630
gunantuna 1991
gunganchi 1629
gunganoi 1629
gungawa 1629
gungu 1707
guniz 630
gunu 1707
gunza 630
gunzib 205
gunzinskij 205
gur 37, 180, 220, 252, 265, 302, 365, 440, 441, 442, 465, 468, 480, 481, 483. 494, 495, 496, 552, 578, 634, 641, 655, 779, 814, 826, 838,

839, 926, 930, 965, 966, 984, 986, 993, 1023, 1045, 1067, 1152, 1272, 1297, 1342, 1349, 1356, 1357, 1360, 1411, 1452, 1465, 1516, 1527, 1659, 1689, 1718, 1718, 1722, 1759, 1760, 1779, 1790, 1812, 1842, 1843, 1848, 1851, 1852, 1874, 1886, 1922, 1950, 2002, 2005, 2006, 2047, 2063, 2085, 2136, 2139
guraghé 632
guragié 632
gurague 632
gurani 980
gure-kahugu 330, 958
guresha 814
gurēzī 1735
gurian 622
gurkha 1379
gurkhali 1379
gurma 2050
gurna 77
gurnmbo 1004
guro 1004
gurum 1620
gurun 1620
gurung 1920
gurungkuru 635
gusuwa 638
gutnisch 1798

H

ha 1012
ekiHaava 662
hab(b)e 481
haceltzuk 208
hadang 1706
hadea 645
hadia 645
hadimu 1818
hadiya 645
hagen 1236
hageule 269
hageulu 269
hahanana 428
kiHai 364
haico 2119
hailar 446
hailtsa 208
hailtsuk 208
hailtzuk 208
haira 1947
hajili 976
hakasă 706, 1789, 1998
hakka 394
halaba 42
halabi 1496
halam 533
halbi 1496
halcomelen 651
haleng 648
halhi 1496
halia 654
hallam 533
halyíkwamai 469
ham 751
hamar 60
hamarkoke 60
hamba 250, 665
ekiHambo 1346
/hamea/ 653
hamitic(ă) 20, 419, 690
hamito-semitică 20, 723
hampangan 658
han 394
handa 1505
handi 1505
hangiro 665
hangluglu 711
hani 704
hankul 420
hanono-o 658
hanti 1505
hanty 1505
hanu 1735
hanunoo 542
haoussa 661
haput 953
gutob 565, 637, 1312
guzii 636
gwabyo 639
gwaka 334, 590
gwali 589
gwama 920
gwami 1177
gwanja 625
gwari 589
gwaza 1449
gwažažara 1893
gwazum 1396
gwe 1067, 1104, 1806
gweabo 621
gwemara 623
gwoira 439
gwomo 761
gwong 785
gyarung 643
gyarung-mishmi 12, 315, 337, 377, 382, 385, 438, 461, 635, 810, 811, 1062, 1120, 1156, 1320, 1380, 1434, 1449, 1811, 1915, 1920, 1921, 2108
gyo 452
gyong 785
gypsy 1925
gyuman 1008

Scanned with OKEN Scanner

haputli 953
harari 523
harauti 1612
haray 2075
hare 482
hariani 678
hati 682
hatiggoria 84
hatsa 882
hatti 682
haura 1846
hausă 86, 412, 555, 661, 1291, 1410, 1941
haut-annam 2046
haut-navarrais 185
have 1858
havesha 1927
havu 663
hawaiiană 1189, 1568, 1585, 2037
hawthai 1183
hawu 663
hawunese 663
hayeren 97
hazară 545
hébreu 499
hebrew 499
kiHema 676
oruHema 676
henga 1988
heonesian 1139, 1240, 1585
hesperonesian 85, 169, 178, 246, 249, 316, 331, 725, 783, 862, 916, 1016, 1071, 1078, 1102, 1138, 1139, 1143, 1160, 1201, 1292, 1311, 1528, 1532, 1536, 1573, 1684, 1705, 1832, 1862, 1939, 1961, 1977
hessan 594
hessisch 594
hethitisch 682
heuskara 185
hewa 1858
heyo 1962
hiai 1012
hiaki 2122
hiaque 2122
hibaradai 903
hiechware 288
hiengen 1375
hietan 1738
highland tzeltal 2007
highlands yuman 2147
hiHolu 929
hiji 674
hileo 316
hiligaina 675
hiligayna 675
hiligaynon 236, 258, 542, 1538, 1705, 1831
hililigaina 675
hill 1191
hima 713
oruHima 676
himalaian 722
himalaic(ă) 643, 1519, 1565, 1920, 1921
himba 669
himyarită 1797
hina 316, 679
hinalugh 677
hinan 1600
hindi 217, 219, 326, 423, 541, 628, 722, 759, 841, 982, 1011, 1379, 1568, 1595, 1612, 1691, 1694, 1752, 1850, 2029
hindi central 1752
hindi de est 941
hindi de vest 678
hindi-urdu 678
hindkō 1011
hind(o)ustani 86, 678
hindusthani 235, 678
hiniraya 258
hiratsa 673
hiro 2135
hirvati 1612
hissala 1759
hitită 723, 1952
hitită cuneiformă 682
„hitită" hieroglifică 682
hitito-luvită 723
hittite 682
hiwi 903
hkang 780
hkanung 1619
shiHlanganu 1976
hlengwe 1978
hlubi 1820
hmeu 1656
hmo 1250
hmong 1250
hmung 1250
ho 1312, 1314, 1691
hobson-jobson 1568
hochalemanisch 594
hochangara 2086
hochdeutsch 594, 1768, 1788
ho-che 1485
hodenosaunee 1719
hodrung 757
hofaga 214
hogo 1707
hokaltecan 686
hokan 832, 1344, 2117, 2145
hokka 394
hokkaido 35
hoko 1457
hokohoko 1560
hoku 1457
hollandais 1484
holländisch 1484
hollandsch 1484
hollat gadbas 565
kiHolo 688
holona 429

Scanned with OKEN Scanner

hiHolu 929
homba 2135
honduran miskito 1264
hongrois 1121
hopi 2036
hor 497
horezmică 732
horne islands 561
horo-horo 1415
kiHororo 687
hosa 219
höteă 1705
hŏteă 1706
hŏteang 1706
hotentotă 19, 288, 882, 1682, 1791, 2100, 2170
ohtoguitu 1282
houaïlou 691
houailun 691
houan 394
houastèque 695
hova 1143
hpungsi 1619
hrangchol 692
hrankhol 692
hrê 693, 760
hroy 371
hrue 757
hsiang 394
hsinng 1250
htiselwang 1619
hū 975
huambisa 767
huambiza 767
huaruha 1554
huastèque 695
huastecan 695
huasteco 695
huastek(a) 695
huaxteca 695
huaxtèque 695
huautla de Jiménez 1217
huave 1559
huavean 696
huavi 696
huazonteco 696
hube 956
huela 703
huiliche 91
huilli(che) 91
huliduna 699
huitoto 2089
huitotoan 2090
hulo 1242
huluf 497
huma 1960
oruHuma 676
humbe 1461
hummercocche 60
hummock'havi 2146
hunan 394
hunanez 394
hunan miao 1250
kiHunde 1887
hungarian 1121
hung-ho 408
hungo 688
huniyā 1920
hunna 679
hunza 326
huon 323, 463, 844, 922, 942, 945, 956, 1181, 1255, 1259, 1279, 1330, 1493, 1548, 1618, 1710, 1931, 1949
huon peninsula 701
hupa 106
hürkanisch 460
hurso 1920
hu-tsu 1284
huve 319
huviya 319
hvarşi 702
hvarşină 122
hwe kang pa 2118
hwindja 662
hyani 1260
hyao 2119
hyperborean 1530

I

i 657, 1337
i'aa 716
iaai 705
iafetică 356, 723
iai 1240, 2038
iakută 529, 1282, 1998, 2004
iaté 557
iatmul 707
iatmül 1699, 1723
iba 1676
ibaho 317
ibalao 721
iban 462
ibara 1453
iba-sambal 1676
ibatan 746
ibele 455
iberian 356
iberic(ă) 356, 1477, 1792
iberijsko-kavkazskaja 356
ibero-caucazian(ă) 356, 527
ibero-romanic(ă) 354, 1477, 1502, 1591, 1635, 1792
ibibio 505
ible-okpepe 962
ibilan 721

Scanned with OKEN Scanner

ibilao 721
ibilau 721
iBili 1560
ibilo 962
ibiraira 358
ibo 714
iboho 1707
i-búní 1620
icaiche 1212
icelandic 741
i-chia 408, 1839
ichiBisa 256
ichiLamba 1704
ichiLambya 1467
ichinamwanga 1327
ichiNyiha 1026
iChira 1756
iciFiba 546
ida 1160
idafan 735
idaxo 1104
idiş 594, 595, 1064
idja 1532
id'o 717
idoma 993
ife 2141
ifigi 548
ifugao central 711
ifugaw 711
ifumu 1882
igabo 743
igala 1409
igale 2141
igara 712
igbira 1409
igbirra 713
igbo 505, 993, 1409
igbo-efik 714
igbone 2141
igu 713
igumale 710
ihuruana 1182
i'iaa 716
i(i)lit 972
iimutsu 1977
ijaw 717
ijebu 2141
i-jen 408, 1839
ijesha 2141
ijo 714, 993, 1408, 2141
ijoh 717, 1713
ijok 1713
ijə 717
ikavian 1763
ikeleve 929
ikiBungu 893
ikiFuliiru 556
ikiNiramba 1416
ikinyaRwanda 1653
ikiNyikyussa 1456
ikiRuguru 2162
ikkillin 957
ikokolemu 967
ikolu 718
ikom 1429
ikoma 1354
iKota 988
ikponu 950
ikposo 950
ikulu 842
ikumama 967
ikyoo 1860
ila 2141
iLaali 1883
ilakia 128
ilamba 1416
ilanun 1185
île à la crosse 422
ileo 470
iliră 732, 1037
illanos 1185
illanun 1185
ilocană 542
ilocán(o) 720
iloco 720
ilokan(o) 720
iloko 720
iLomwe 1135
ilongo 675
iloriu 2141
ilpara 2065
ilpir(r)a 2065
ilukano 720
ilumana 1902
ilungut 721
ilutso 1707
imbat 870
imbo 1227
imeretian 622
imerxev 622
imona 1444
imulud 2115
imurut 2115
inamwangn 1327
indic(ă) 101, 118, 119, 209, 217, 227, 235, 253, 291, 459, 486, 581, 617, 628, 637, 643, 678, 685, 722, 724, 732, 817, 841, 875, 876, 884, 908, 941, 968, 982, 983, 1011, 1140, 1141, 1147, 1187, 1280, 1287, 1312, 1314, 1379, 1380, 1413, 1455, 1496, 1519, 1531, 1562, 1564, 1595, 1612, 1691, 1694, 1735, 1752, 1753, 1839, 1850, 1920, 1925, 1952, 2004, 2029
indinogosima 1237
indo-arian(ă) 722, 1691
indo-europeană 19, 20, 35, 48, 51, 86, 97, 101, 119, 125, 156, 185, 209, 217, 227, 233, 235, 288, 292, 309, 353, 354, 356, 361, 362, 421, 423, 424, 425, 426, 432, 451, 453, 459, 479,

Scanned with OKEN Scanner

486, 516, 537, 539, 544, 545, 547, 553, 554, 570, 571, 581, 594, 595, 600, 618, 620, 628, 678, 682, 709, 722, 723, 724, 732, 736, 741, 744, 756, 795, 841, 845, 875, 884, 908, 941, 949, 968, 980, 1011, 1035, 1037, 1052, 1064, 1099, 1105, 1116, 1121, 1141, 1176, 1187, 1216, 1379, 1413, 1435, 1455, 1477, 1484, 1496, 1497, 1502, 1503, 1519, 1531, 1549, 1552, 1562, 1564, 1583, 1586, 1591, 1593, 1595, 1612, 1635, 1640, 1650, 1686, 1691, 1697, 1702, 1703, 1735, 1752, 1753, 1754, 1763, 1765, 1766, 1768, 1769, 1773, 1788, 1792, 1798, 1801, 1827, 1844, 1868, 1925, 1952, 1967, 1996, 2012, 2026, 2062, 2104, 2127
indo-germanică 723
indo-iraniană 101, 125, 209, 217, 227, 235, 459, 544, 581, 600, 628, 678, 722, 723, 732, 841, 845, 875, 884, 908, 941, 968, 980, 1011, 1099, 1121, 1141, 1187, 1216, 1379, 1455, 1496, 1497, 1503, 1519, 1531, 1549, 1552, 1562, 1564, 1595, 1612, 1686, 1691, 1735, 1752, 1753, 1773, 1801, 1827, 1844, 1868, 1925, 1952, 2029, 2062, 2104, 2127
indonezian(ă) 7, 49, 154, 230, 300, 338, 366, 371, 372, 394, 541, 542, 663, 670, 694, 759, 869, 1028, 1083, 1119, 1131, 1138, 1139, 1143, 1240, 1245, 1257, 1405, 1448, 1478, 1484, 1528, 1562, 1585, 1621, 1691, 1705, 1809, 1831, 1832, 1948, 1977, 2029, 2075, 2078, 2093, 2095
indo-pacifică 1548
indramaju 759
ingassana 1824
ingilo 622
ingouche 727
ingriană 543, 2051
ingrish 726
inguš 727
ingușă 360
inguschisch 727
ingush 727
ingushskij 727
ingwäonisch 1484
inle 253
inmeas 740
innok 521
innuit 521
interamnese 1591
interandină 386, 1517
intha 253
inuit 521
inupiaq 521
iñupiat 521
inupik 521
inuvaken 57
inxo(x)kari 702
inyangaton 1999
iongon 2140
ionic 620
iPanga 1281
ipapana 1964
ipugaw 711
irak(o)u 733
irambu 1416
iranian(ă) 97, 125, 132, 209, 291, 459, 545, 600, 622, 722, 724, 732, 827, 925, 980, 1035, 1099, 1191, 1216, 1290, 1455, 1497, 1503, 1549, 1552, 1562, 1686, 1691, 1765, 1773, 1801, 1827, 1844, 1868, 2004, 2015, 2019, 2104, 2127
iraqw 433, 1421
iraya 566
irbore 93
iregwe 735
iris(c)h 736
irlandeză 362, 570, 1176, 1703
irocheză 388, 997, 1719, 1277, 1491
iron 1503
iroquois 737
irruan 271
iru 1415
irula 1850
isa 739
isala 1759
iseni-kotsenu 1627
ishan 503
ishāng 1320
ishekiri 2141
ishiMalila 1144
iShira 1756
ishkashimi 1686
ishorisch 726
isikula 2170
isilolo 2170
isilunguboi 2170
isinai 740
isivita 1498
isiZulu 2170
iškāšimī 1686
island carib 347
islandeză 516, 537, 595, 1435, 1702, 1798
islandic 741
isländisch 741
islenzka 741
isle of pines 1005
isnag 742
iSongo 1223
issala 1759
istrian 744
istroromână 744, 1636
isuxa 1104
iswana 714
ita 27
italiană 48, 86, 354, 361, 451, 516, 544, 553, 571, 594, 620, 1037, 1116, 1146, 1477, 1502, 1586, 1591, 1636, 1650, 1657, 1697, 1763, 1792, 1818
italic 1037, 1502
italică 723, 1952
italo-celtică 723

Scanned with OKEN Scanner

italon 721
italo-romanic 744, 1620, 1635, 1636
itawes 708
itawi 742
itchali 957
iTeghe 1881
itelmen 414
itetapanes 280
itkalyarûin 957
itkanskij 938
itkp'elit 957
itku'dliñ 957
itneg 1935
itomga 1860
itonama 386
itsekiri 2141
itumba 1661
itumkala 360
itundu 166
itza 1212
iudeoarabă 499
iudeo-german 709
iudeoportugheză 1591
iudeospaniolă 499, 709, 1792, 1996

J

jabaal 1846
jabem 2012
jabga 262
jabi 823
jabijufa 2103
jabim 2102
jabo 621
jackjack 44
jaĕ 1375
jafalu 1107
jafijufa 2103
jagwa-talk 423
jahaic 1713
jah hut 1137, 1669, 1670, 1712, 1890
jaipuri 1612
jakamul 2106
jakoon 754
jakud'(n) 754
jakun 204, 861, 1137
jakut 706
jal 576
jaliat 883
jalonke 1815
jam 1115
jamajals 2146
jamba 368
jandapu-taro-muriratra 514
jande 1758
janga 1976
jangor 755
janjerinya 755
janjor 755
jannat 221
jao 2119
jap 2120
japanese 756
japhetic 356, 527
japoneză 35, 53, 119, 185, 317, 372, 394, 420, 516, 594, 601, 805, 1253, 1568, 1587, 1654, 1969
japonezo-ryukyuană 1654
jaqai 2121
jaquru-chauqui 34
jar 758
jara 762
jarai 371
jarai 757
jarawa(n) 21
jaray 757
jari 21
jarum 1713
jaruna 2153
jarut 883
jasak 1494
jasin 326
jasing 2125
jassic 1503
jastu 883
jate 856
jati 678
jatu 678

Scanned with OKEN Scanner

ǰatvian(ă) 156, 1593
ǰatvingian 156
jaunde 531
jaunsari 1519
javaneză 725, 1119, 1138, 1484, 1691
jawe 1375
jazguljamskij 2127
jaz'vinskij 1561
je 590
jebero 381
jeh 693
jeh brilar 760
jeher 1713
jeh perak 760
jei 2132
ǰek 953
jekavian 1763
jelai 1712
jemez 1966
jemjem 1800
jen 1428
je-nan 2132
jenihwa 630
jenissei-ostjakisch 870
jenjero 755
jenuŗes 230
jera 1898
jere 763
jerma 1782
jerra 762
jetan 1738
jew tongo 423
jharawan 291
ji 1012
jibaro 767
jiddisch 709
jimajima 439
jimini 496
jinghpaw 780
jingpaw 780
jivaro 768
jivaro(a)n 72, 344, 386, 767, 2124
jo bor 281
john-day 1662
joi 1839
'joi 408
jokoi 1073
jola 497
jöllato 420
jolo(ano) 1873
joloanosulu 1873
jolof 2094
jolong 146
joluo 1098
jo lwo 1108
jonaz 387
jo thuri 1919
jro 406
ǰuan 771
juang 1312
judéo-allemand 709
judeo-german 709
jüdisch-deutsch 709
jugan 1494
jugjage 1855
jui 408, 1839
jukon 772
jukum 772
jukunoid 219
julaimaua 429
julbre 833
jumu 2141
junjum 1114
jupna valley 2151
jur 1108
jurakisch 1377
jurak-samojedisch 1337
jur lwo 1108
jyarung 643

K

kaana masala 1200
kaanu 818
kabalai 1344
kabardi(an) 777
kabardină 5, 13, 356, 363, 1816
kabardinčerkes(s)kij 777
kabardinočerkesskij 777
kabba laka 1014
kabiema 779
kabin 564
kabôli 1562
kabre 483, 1886
kabu 853
kabugao 742
kabuli(-persian) 1562
kabure 779
kabye 779
kabyl 221
kacha 648
kachari 267
kachcha nogas 513
kachch(h)ī 1752
kache 789
kachhi 1752
kachice 857
kachichere 842
kachin 780, 1921
kachirai 1525
kaçmiri 841
kadai 809, 1012

Scanned with OKEN Scanner

kadam 1580
kadara 842
kadauchan 842
kadero 1445
kadiro 1296
kadlakan-bar(l)ig 280
kado-mo di 954
kadrao 1607
kaele 1313
kafa 548
kaffer 2100
kaffir 2100
kāfir(i) 1455
kagan 1830
kagankan 658
kagayan 1830
kagbarika 853
kaghni 908
kagi 317
kagoma 842
kagoro 157
kaguru 786
kahajan 462
kahchi 857
chiKahonde 820
kahuapana 339
kahugu 633
kaiapit 109
kaidipan 616
kaijji 789
kaikai 1850
kaili 1961
kaīli 1532
kainah 261
kaingua 1993
kairi-kaura 1947
kaitat 460
kaiwa 1993
kaja(k)ja 1934
kajanga(n) 1112
kaje 842
kajkavian 1763
kajtak 460

k'ajuna 326
kaka 590
kakari 628
kakchi 857
kakelelwa 1104
kakhetian 622
kako 791
kakwa 179
kalagan(-tagacola) 1830
kalagaua 794
kala moru 1296
kalanga 687, 1737
kalanguya 711
kalapuyan 1559
kalat standard 291
kalebwe 1781, 1802
kale-whan 1600
kalina 794
kalisteno 422
kalla 590
kall-basava 1753
kalmikă 1282, 1478
kalm(o)uk 796
kalmük(isch) 796
kalmyk(isch) 796
kalmyskij 796
kalmytskij 796
kalongo 157
kalo'p 909
kalp 1962
kalto 1413
kalunga 157
kam 806, 1014, 1658
kama 826
chiKamanga 1988
kamanidi 1824
kaman mishmi 643
kamano 799
kamantan 842
kamanton 800
kamassian 648
ka-mau 1012
kamba 922
kambaira 1840
kambair-vunamerita 1991
kambali 802
kambatta 42
kamberawa 802
kamberchi 802
kamber(r)i 802
kambia 2056
kamceadal 414
kamenskij 938
kamer 1448
kamir 874
kamiri 1262
kamla 24
kammyang 1911
kamnigan 1282
kamoro 1437, 1548
kampuchiană 118, 294, 366, 1034, 1280, 1287, 1531, 1691, 1831, 1909, 2046
kam-sui 809
kam-tai 119, 120, 345, 408, 781, 798, 806, 1012, 1017, 1034, 1287, 1450, 1658, 1728, 1754, 1802, 1839, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 2046, 2143
kam-thai 809
kamuke 1061
kamuku 190, 191, 199, 1586
kamvíri 845
kan 394
kanāchī 810
kanagu 1600
kanala 653
kanambukanambu 812

Scanned with OKEN Scanner

kanandjoko 1260
kanareză 817
kanarian 1125
kanaşi 810
kanauji 678
kanauri 811
kanawārī 811
kanawi 811
kanda 564, 960
kandahar(i) 1552
kandep-aruni-karintsu 514
kandh 960
kandoshi 344
kandowo 1351
kangana 1100
kangite 728
k'ang-lo 1546
kaṅguti 326
kanhobal 815
kanite 799
kaNjinini 1881
kanjuti 326
kankanai 816
kannada 486, 1987
kanoreunu skadd 811
kanōrug skadd 811
kanouri 819
kansa 472
kantilan 1705
kantohe 153
kantsii 683
kanum 674
kanung 1619
kanuri 555, 661, 1420, 1664
kayop 1163
kao 850
kapaiwanan 1525
kapala 952
kapampangan 542
kapangan 816
kapau 75
kapauku 2038
kapauku-baliem 1440
kapaur 715
kape(i)ta 1319
kapholländisch 19
kapiangan 1525
kapingamarangi 824, 1587
kapisiki 674
kapiyan 1525
kapone 1005
kapontori 1311
kapuča 205
kapucha 205
kapuči 205
kapugu 633
kaputschi 205
kara 866, 1512
karaba-kambegi 1194
karaceai 431, 1998
karaceavo-balkară 827
karachay 827
karadžá 348
kaRagwe 1458
karaimă 1064
karakalpakă 1998
karakirgis 896
karakitang 1684
karam 1438
karama 826
karamanli 1997
karan 951
karanga(n) 1174, 1737
karanogai 1431
karapapakh central 132
karata 832
karatinskij 832
karatschaisch 827
karayá 348
karčin 883
kardudjar(r)a 833
kardutjara 116, 1533, 2071, 2081
kare 693, 836, 1231
karelă 543, 544, 726, 925, 1065, 2043
karelisch 834
karel'skij 834
karen 335, 598, 1565, 1727, 1754, 1872, 1924
karenbyu 335
karennet 335
k'arīa 876
karimojong 830
kariphuna 347
karjala 726, 834
karluko-chigile-uighur 2039
karmali 1694
karo 2040
karrenni 335
kartlian 622
k'art'luri 622
kartvelian 356
k'art'veli ena 622
kartvel'skij 356
karualaig 1115
karuk(awa) 837
karyala 834
kasa 497, 1201
kasachisch 852
kasava 1850
kasem 839
kasena 1045
kasene 839
kashemiri 841
kashmira 841
kashmiri 841
kashṭawār(ī) 841
kasi-kumuk 1013
kaska 1837
[ka:šmī:rī:] 841
kaşmiriană 459, 908, 968

Scanned with OKEN Scanner

kasomse 839
kasonke 878
kassele 838
kassena 839
kasso(n) 878
katab 576, 718, 782, 785, 789, 800
katalangan(es) 566
kata-tipol 1600
kâte 701, 1548
kaTeke 1881
kathe 1238
kathiyawadi 628
kathmandu 1379
kati (de nord) 1455, 1481
kati de sud 1481
katio 518
katla 937
katoba 1149
katoguran 317
katongulan 317
katonguran 317
katsausan 1600
katschin 648, 780
katuic 1287
katvenua 1022
katzie 651
kataviri 845
kau 558
kauil 1236
//kau//in 113
kaukasisch 356
kaukasus 356
kaukau 113
kaurareg 1115
kausalī 941
kaviangan 1525
kaw 38, 472
kawaian 121
kawalib 905
kawa(r)ma 1509
kawchottine 482
kawonde 820
kaxetian 622
kaxib 33
k'axə 13
kaya 335
kayalikmiin 1884
kayavar 1140
kayin 1727
káyowē 895
kazahă 796, 828, 1998
kazak(h) 852
kazaxskij 852
kazi 1920
kazikumuk 1013
kaziva 1425
kaʃmiri 841
k'e 394
keaka 509
ke-at 1738
kebadi 2154
kebeirka 2016
kechi 1605
k'echia 394
kechua 1603
kechumaran 1604
kedah 1713
keembo 1228
keEmbo 512
kehena 1972
keiga 854
keiga girru 855
keigana yagaria 856
keijagana jate 856
keilschrift-hethitisch 682
kejia 394
kekar 1498
kélé 2022
keliko 793
kelingan 1112
kemaltu 1898
kemar 81
kemat 24
kembata 42
kembatinya 42
kěměring 1028
kemiju jate 799
k'emirgoy 13
kenaboi 204, 754, 1137
kandayan dayak 462
kenderong 1890
kenerig 1890
kenga 327
kenistenoag 422
kentakbond 1713
kentish 516
kenuzi-dongola 1445
kepere 1231
kerala de sud 1140
kerang 77
kerata 832
kere 1177
kerebuto 1240
kerek 413, 414, 938
kerema 1947
keremi 2001
keren 30
kerewe 866
kerinchi 869
kerintji 1083, 1138
kermanji 980
kešitken 1494
kesopo 1063
kēšur 841
ket 414, 517, 1711
ketă 870
ketanganau 317
ketskij 870
kettle falls 1482
keveri 200, 242

Scanned with OKEN Scanner

kewa 671, 1438, 2037
kewapi 871
kewieng 2151
kez(h)ama 1751
kgaga 1556
kgalagadi 1979
kgatla 1979
khaidak 969
khajuna 326
khaka(a)s 648
kha lamet 1027
khalči-guor 1284
khalka(-mongolă) 1282
khamir 24
khamit 874
khāmtī 1839
khamûk 880
khanag 1823
khandeshi 875
khandęsi 875
khang 780, 880
khangin 1494
khangoi 885
kha puhoc 1598
kharput 953
kharbin 883
kharčin 883
kharia 876, 1312
khariā 875
khari boli 678, 2029
kharthvelisch 356
khas(a) 1379
khasav-yurt 969
khasia 877
khaskura 1379
khasonke 157
khatsce 877
khat 850
khatahi 941
khay 1379
khayla 1979
khayo 1104
khemsing 1858
kherwarī 1312, 1314, 1694
kherwarian 879
khevsur 622
khimi (de nord) 873
khinalug 677
khiri 321
khm(a)er 805
khm(o)u(s) 880
khmuic 1287
khoibu 1193
khoirao 778
khoisan 113, 219, 288, 680, 690, 698, 975, 995, 1510, 1682, 2101
khoke 915
khond(i) 960, 992
khondo 960
khorčin 1282
khori 321
khošan 30
khotla 235
khouroukh 983
khōwār 326, 459
khua 294
khučit 1494
khufi 1801
khumi 873, 1960
khunggoi 979, 1089, 1090
khutswe 1556
khutu 990
khvarshi 702
khwanh 1270
khwarezmien 732
khweymi 873
khyang 100
kiakh 13
kiama 1008
kian 264
kianga(n) 711
kiapoo 551
kiari 1432
kiaway 895
kibbo 255
kiben 455
kibi 65
kiBila 237
kibira 250
kiBira 250
kibissi 481
kibo 255
kiBoma 274
kiBombo 364
kiBondei 277
kibungan 816
kibyen 255
kiché 1605
kichii 1605
kickapoo 551
kiDabida 1841
kidie 1010
kiDigo 475
kiefo 1922
oruKiga 388
kiHai 364
kiHema 676
kihiyanzi 250
kiHorohoro 687
kiHunde 1887
kikamba 801
kikapoo 551
kikapu 551
kikima 469
kikkapoe 551
kiko(o)ngo 49, 423, 929, 1591, 1783, 1805
kiKowgo 1557
kiKuumu 971
kikuyu 219
kildinisch 1035

Scanned with OKEN Scanner

kil'dinskij 1035
kileta 929
kilgat 1975
kili 859
killisteno 422
kilmari 890
kimaghama 1437
kimanda 1158
kimanga 1218
kimantego 1207
kiMashami 364
kiMawanda 1368
kiMawiha 1210
kimbo 1227
kiMboma 329
kimbunda 1233
kiMbunda 1232
kiMero 1247
kiMoshi 364
kiMpaangu 929
kimpoto 1305
kimunkon 1580
kinalinga 794
ki-namweri 1460
kinaray-a 258, 1538
kinchai 869
kiNdongo 1233
kiNgoni 1399
king's english 516
kiNgulu 2165
kiNgwana 1818
kiNtaandu 929
kinta sakai 1890
kiNyamwesi 1460
kinyaRwanda 553, 1653
kiowa tanoan 1861
kipceak 545, 732
kipceakă veche 431
kiPende 929
kipirse 839
kipiyan 1525
kipschakisch 431
kiptchak 431
kira 1760
ekiKira 1346, 1817
kirā(n)tī 1062
kirāt-rāī 1611
kirdiwat 1396
kiRega 1043
kiremi 2001
kirghiz(ă) 52, 648, 796, 896, 1282, 1998
kirgiz 896
kiribati 604
kiRimi 2001
kiriwina 1358
kirma 641
kirmico-lak 1838
kirmitso-lak 1838
kiroba 981
kiRundi 1640
kisa 1104
kiSagala 1841
kiSama 1233
kisankasa 1347
kiSagara de sud 1661
kisetta 1818
kishaka 364
kiShambala 1730
kishikoongo 929
kishṭwāri 841
kisi(-temne) 311, 900, 1891
kisonge (universal) 1781
kissama 1675
kissi 311, 636, 1891
kissiem 900
uluKisu 1198
kiSutu 1399
kiSuundi 929
kiSwahili 1818
kitaiskij 394
kiTalinga 336
kitamat 646
kitchen kaffir 2170
kiTambo 700
kiTiini 1923
kiTonga 1956
kitswa 1978
kittitas 1662
kituba 929
kiTwii 1462
kiuri 1053
kiuthali 1519
kiutze 1619
kiwai 160, 902, 903, 1437, 1548
kiwaic 901
kiwai de nord 901
kiwai de sud 901
kiwit 65
kiWunjo 364
kiya 1806
kiZaramo 1642
kiZigula 1400
kizolo 1434
kjakar 1498
kjakela 1498
kjax 13
kjuri(nskij) 1053
klao 955
klei 544
kler 826
klikitat 1662
knisteneux 422
ko 2112
koalib 558, 667, 937, 1036, 1293, 1509, 1742, 1937
kobe 535
ruKobi 700
kobochi 1428
kobokota 1095
koch 108

Scanned with OKEN Scanner

koda 1314
kodagubi 2024
kodu 960
kodulu 960
kogoro 157
kohistānī 459
kohle 1694
koi 614
koia 946
koianu 1352
koiari 911
koiari-manubara-yareba 174, 200, 242, 243, 910, 912, 913, 999, 1124, 1154, 1175, 1439, 2123
koiari montană 911
koiné 620
koio 996
koita 911
koitapu 913
koko 113, 183
kol 1312
kolami 1339, 1551
kolami-naiki 917
kolarian 1312
kolle 487
kololo 1080
koluschan 1945
koma 157, 1177
koman 630, 920, 1177, 1422, 2016
komanche 1738
komanisch 431
komantsche 1738
komba 701
kombe 395
kombio 1962
komering 1028
komi 543, 1561, 2167
komi-jazvinisch 1561
komi-jaz'vinskij 1561
komi-permiană 1561
komi-permjackij 1561
komi-permjak 1561
komi-permjakisch 925
komi-permyak 925
komi-syrjänisch 925, 2167
komi-ziriană 2167
komi-zyrian 925
komi-zyryanskij 2167
komo 971
komo(ng)gu 1743
komono 1067
komookhs 417
komso 932
komuk 417
komunku 1743
kond 992
konda 2049
konda dora 928
konde 1456, 1638
kondekor gadaba 565
kondh 992
kondjara 559
kondjo 934
kondkor 565
kondo 931
kondoa(solwe) 1661
kondoma (tatar) 1789
kongadavanu 1644
kongo 219
kiKongo 49, 423, 688
kongola 987
koni 1556
koniagi 933
konjara 559
konjo 934
oluKonjo 934
konkan central 1187
konkani 1187
konkan standard 1187
konkon(i) 1187
konmak 262
konnoh 931
kono 2040
konongo 1460
konorara 1760
konsinya 932
kontum 146
konua 977
konya 1169
konyagi 138, 184, 1892
konyar 1997
konyare 831
koosa 2100
kor 428
kora 1314
korafi 935
korang(ma) 77
koranko 1169
korape 243
korava 1850
kordofanian(ă) 558, 667, 784, 813, 843, 849, 854, 905, 954, 1010, 1036, 1199, 1262, 1293, 1294, 1509, 1742, 1796, 1834, 1845, 1879, 1934, 1937, 1984, 1986, 1989, 1990
korean 420
korefa 1743
koreipa 1743
korekore 1737
koriak 413, 414
koriakă 938
koriko 1175
korim 230
korintji 869
koriok 1079
korjakisch 938
korjanskij 938
korku 982, 1413
koroca 995
koroma 826
koromira 1352

Scanned with OKEN Scanner

korongo 954
korura 2016
korwa 1314
koryak 938
kosali 722
košan 30
kosena 121
kosli 941
koso 1242, 1738
kosopho 1063
kosorong 701
kosova 636
kossa 1242
kosso 1242
kot 517
diKota 1386
iKota 988
kotafon 530
kotocoli 1886
kotoko 412
kotua 428
kotule 1985
kouan-houa 394
koui 960
kouka 961
koumac 1376
koumyk 969
koura 1522
kouranka 1169
kourkou 982
kourouma 984
koutchéen 1952
kovai 701
kiKowgo 1557
kowalib 905
kowrarega 1115
koya 614
kǫ̈yong 649
koyra 2163
kozime 1365
kpala 952
kpal(l)agha 1527
kpara 952
kpĕ 2002
kpelese (tina) 949
kpelle 1242, 1412
kpilakpila 2139
kpo 613
kpwa'unang(g)isu 1958
kpwessi 949
kra(a) 951, 955
krahn 189
krahu 955
kram 146
krama 759
kran 951
krao 955
krapar 97
krawo 955
krebo 621
kredj 952
kreich 952
kreish 952
krepe 530
kri(h) 422
krio 423, 1568
krioro 423
kriouo 423
krisa 890
kristinaux 422
krobo 563
kroë 1028
kroo english 1568
kru 189, 224, 407, 501, 621, 993
kru english 1568
kru'i 1028
krung 1607
krung thep 1909
kryc 953
kryts 953
kryz(skij) 953
ku 960
!kũ 975, 2101
ku-Amba 250
kuanh 1270
kuan hua 394
kuan-kua 394
kuanua 1991
kuba 328, 1053
kubachi(nisch) 460
kubači 460
kuban 777
kube 701
kūbi 928
kubira 903
kubj kandh 992
kuchumba 64
kudagu 907
kudamata 497
kudawa 633
kudu 530
küei 408, 1839
kuei-pien 408
kuhpang 1449
kui 254, 408, 1839
kuile 1973
kuinga 960
kujamat 497
kuki 1380
kuki airani 1179
kuki-(c)hin 1334
kukish 1334
kukitschin 1334
kuku 179
kukukuku 75
kukuya 963, 1882
kukŵa 1882
!kukwe 698

kulaal 629
kalalau 1525
kulawi 1961
kule 1973
kulele 1722
kulla 1973
kulle(e)spelm 795
kulu 718
kului 1519
kuman 390, 967
kumandinisch 54
kumandy 54
kumanugu 390
kumāonī 968
kumāūnī 841
kumba 1855
ekiKumbule 1345
kume 1999
kumi 1960
kumikă 1998
kumukh 1013
kumükisch 969
kumun 967
kumus 2016
kumux 1013
kumvenu 926
kumyk 969
kunabi 1187
kunama 1418
kunanau 1525
kunbau 875
chiKunda 1716
kundi 875
kundu 1094
kundu de vest 1085
kundugr 1445
kung 288, 975, 2101
kungara 559
kuni 262
kunie 1005
kunimaipa 612
kunini 241
kunjip 2056
kunjuti 326
kuno 2056
kunua 978
kunua-keriaka-rotokas-eivo 508, 977, 1548, 1639
kupa 1453
kup-ming 2056
kupome 885, 1089, 1090
kur galli 291
kurama 379
kuranke 1169
kuranko 1169
kurdă 87, 732
kurdisch 980
kuri 299, 982
k'üri 1053
kuril 35
kürintji 869
kuris(c)h 156
kurku 1312, 1413
kurku-mari 1191
kurländisch 1066
kurmandschi 980
kurmānji 980
kurobu 41
kuruh 983
kurukh 486, 1691
kurunga 831
kurungtufu 956
kurungu 954
kurutsche 1979
kurux 983
kurya 981
kusaie 985
kusaieană 350, 1253, 1587
kusale 442
kusasi 986
kusinta 1738
kusnjetzer-tatarisch 1789
kuSuwa 250
diKuta 1387
kutchan 2146
kutchin 957
kuteb 989
kutev 989
kutu 2128
kutubu 548
kuu 139
kiKuumu 971
kuvakan 192
kuvi 992
kuwi 585
kuwinga 992
kuya 1260
kuyonon 434
kuznets-tatar 1789
/kuŋe/ 1005
kvanada 145
kvanxidatl 73
kwa 3, 6, 11, 14, 31, 32, 37, 40, 41, 44, 83, 96, 124, 126, 151, 187, 189, 197, 224, 290, 464, 503, 505, 515, 526, 530, 563, 589, 621, 625, 631, 639, 710, 712, 713, 714, 717, 739, 743, 853, 926, 950, 951, 955, 962, 994, 1008, 1042, 1059, 1068, 1248, 1291, 1297, 1411, 1453, 1464, 1501, 1695, 1829, 2030, 2113, 2126, 2141
kwaa 955
kwaeo 996
kwai 2054
kwakiutl 1433, 1975
kwakiutlan 208, 2061
kwakwa 126
kwakwagom 271
kwale 911
kwalsim 1000
kwama 920

Scanned with OKEN Scanner

kwamba 252
kwamera 1860
kwanga 586, 1708
kwange 589
kwanim pas 2016
kwantlen 651
kwara 1512
kwarafe 935
kwara?e 1002
kwareo 1003
kʷarizmien 732
kwarkwareo 1003
kwásai 423
kwaya 766
kwe 273, 1883
kwedi 134
kwela-numu 703
kweli 134
kwelshin 1000
kwena 1556, 1979
kwengo 698
kweni 575, 1005, 1326, 1995
kweny 1661
kwenyi 1005
kwera 947
kweshin 1000
kwi 959
kwili 134
kwingsang 1449
kwinp'ang 1449
kwise 995
kwisso 995
kwiteyan 2146
kwoma 1155, 1723
kwotto 713
kwusaun 270
kxoe 698
kyaka 514
kyakisch 13
kyenga 327
kyentu 864
kyi 877
kymrisch 570
kyõ 683
kyɔn 683
kyontsii 683
kyoquot 1433
kyöŋsaŋto 420
kypchak 2039
kyzyl 648
kyzylbas 1997
kɔgbɔrika 853
kɔŋgbaa 613
[kɔ:šur] 841

L

la 1012
Laali 1883
labang 944
labea'u 1016
labourdin 185
laburtano 185
lacandon 1212
lactan 434
ladina (dolomitică) 1630
la'edo 1961
laewamba 2067
laewo 1867
laewomba 2067
lafana 1042
lagaui 711
lagawe 711
laghu hindi 678
lagome 944
lagɔn(e) 944
lagoon 993
lagubi 1149
laguna 868
lahu 126, 1299
lahui 1156
lāhulī 1156
lahuna 1299
lai 394, 647, 781
laiap 514
la-jia 1017
lajolo 2093
lak' 1013
laka 573, 809, 1017, 1251
lakama'di 1296
lake murray 262
lakes 1482
lakher 1183
lakia 1017
lakkia 806, 1014
lakkisch 1013
lak^{3}kya^{3} 1017
lakota 450
lakskij 1013
lakume 999
lala 2170
lalaeo 178
lalaki 1016
lalana chinantec 393
lalaua 794
lalevo 1867
lali 1883
lalia 1386
laliklik 1525
lama 1023, 1434, 1847, 1920
lamado wan 317
lamanu 1867
lamba 1886
lchiLamba 1704
lambau 1743
lambia 1026

lambwa 1026
ichiLambya 1467
lamotrek 350
lamso 1442
lamu 1818
lamut 528
lanao 1185
land dayak 462
landogo 1072
landouman 1029
landsmaal 1435
landsmål 537, 1435
landuma 1029
lange 324
chishiLange 1082
lango 8, 474, 1079
lango dyang 830
langue d'oc 1477
languedocien 1477
langue d'oïl 553
langue d'oui 553
langwa 1971
langya 428, 760
lankakol 685
lana miro 1032
lanun 1185
lanwolwol 62
lao 1034
laoţian(ă) 394, 805, 809, 1287, 1745, 1839, 1910
laotisch 1034
lapon(ă) 543, 544, 545, 1435, 1650, 1702, 1798, 2026
lapp 1035
lappic 1035
lappisch 1035
lārī 1752
laria 941
larim 1075
lariminit 1075
lasatian 425
lashi 780
lashx 1816
lāsī 1752
lasisch 1041
lašx 1816
lašxuri 1816
lat 909, 2146
latagnon 434
latan 434
late old english 516
latin(ă) 5, 13, 19, 35, 36, 48, 49, 53, 86, 97, 122, 125, 132, 179, 185, 192, 219, 221, 233, 236, 292, 309, 354, 361, 362, 363, 394, 413, 431, 451, 453, 460, 467, 478, 499, 516, 522, 525, 537, 541, 542, 544, 553, 554, 555, 571, 572, 594, 595, 601, 618, 620, 636, 661, 675, 685, 709, 717, 720, 723, 726, 736, 741, 744, 756, 759, 796, 821, 841, 870, 877, 896, 925, 938, 972, 980, 997, 1035, 1052, 1064, 1066, 1116, 1119, 1121, 1138, 1143, 1176, 1180, 1250, 1233, 1312, 1314, 1406, 1435, 1477, 1479, 1502, 1503, 1505, 1530, 1531, 1542, 1562, 1585, 1586, 1591, 1603, 1630, 1635, 1636, 1650, 1665, 1679, 1691, 1694, 1697, 1702, 1703, 1705, 1719, 1763, 1765, 1767, 1768, 1769, 1778, 1787, 1791, 1792, 1798, 1818, 1827, 1832, 1876, 1952, 1996, 1998, 2004, 2026, 2029, 2037, 2039, 2043, 2046, 2049, 2075, 2141, 2158, 2167
latuka 1079
latvian 1052
latvien 1052
latviski 1052
latyshskij 1052
latyšskij 1052
lau 1038, 1240
la'udye 1936
lavukaleve 1039
laz 97, 356, 2156
laze 1041
le 1012
lebe'd tatar 54
leb lano 1032
lebona 1961
lebong 1621
lebou 2094
lecheyal 43
lech'i 1971
lechkhum 622
lečxum 622
ledo 1532
eLeedji 1560
lega 297
ekiLega 1346
lego 178, 1043
lei ping 1450
leisu 1063
lëjengoup'a 1062
leko 1100, 1891
lekon 1043
lela 1452
lele 1045, 1169
l'élé 1045
lelemi 1042
lelese 1045
liLelo 859
loLelu 1100
lemande 1162
lemaroro 1867
lemba 858, 1309
lembue 210
lemet 1027
lemyo 100
lenakel 1860
lenape(a) 467
lenapi 467
lendou 1048
lendu 1420

lengi 1049
lengkuas 1792
lengreng 1033
lennape 467
lenni 467
lentex(uri) 1816
leonez 1792
lepanto igorot 816
lepcha 254, 268, 1062, 1858
leper's island 1489
lepoha 1050
leptśa 1050
lepuk 531
lere 1045
leridan 354
leron 2072
lesa 1051
lesgisch 1053
lëshuoop'a 1063
lesse 1051
lesser kabardian 777
lesuo 1063
leta 1201
letonă 156, 522, 1064, 1066
leto(no)-lituaniană 156, 1052, 1064
lette 1052
lettisch 1052
letton 1052
lëtzebuergesch 1105
letzeburgesch(t) 1105
letzeburgisch 1105
leu 294
leuangiua 1081
leuaniua 1081
leueneuwa 1081
leung 294
levo 1867
lewi 1104
lewo 1867
lexchxum 622
leya 1955
leytean 2075
leyteño 2075
lezebuurjesh 1105
lezghi(a)n 1053
lezghină 30
lezginskij 1053
lhasa 1920
lhota 683
li 394, 1012
liac 663
liaro 900
liBaali 135
libagnon 473, 1173
libiană 221, 1055
libico-berberă 20, 221
libido 645
liBinza 1398
liBombi 1457
lific 1378
lifu 466, 1378
ligone 1056
ligony 1056
ligoune 1056
ligură 723, 1635
liguric 744
ligwi 1056
likes-utsia 1163
liLelo 859
lilisha 1525
liloeet 1060
lilowat 1060
lilse 984
limba 1300, 1720, 1891
limbu 648
liMbudza 1100
limbum 1443
limburgeois 547
limburgisch 547, 1484
limdu 1380
limi 2001
limousin 1477
liMpesa 1100
linapi 467
lindiri 1632
lindja 662
linga 808
lingbe 1392
lingot(es) 721
lingua franca 661
lingua selica 795
lin-hsia 1284
liNyeli 1541
liNzeli 1541
lipha 1063
lipho 1063
liPito 1100
liPoto 1100
lishaw 1063
liSongo 1223
lisshaw 1063
lissi 1051
li(s)su 254, 1063
litauisch 1064
li thiro 1937
lithuanian 1064
lithuanien 1064
litime 950
litoro 1509
litovskij 1064
lituaniană 156, 233, 522, 709, 1052, 1593
lituanien 1064
lituviškai 1064
liu-chiang 408
liudă 726, 834, 2043
liVanuma 1457
live 1066
livisch 1066
livonă 543, 544, 1052
livonian 1066

livonien 1052
livskij 1066
liwuli 290
liyang 1006
liyländisch 1066
ljudy 1065
llanero 1738
llimbuni 1443
lngngam 877
lo 1004, 1012
loac 1830
loanatit 1860
lobaha 1489
lobale 1086
lobedu 1556
lobi 480, 494, 578, 641, 1297, 2002, 2050
logananga 166
logba 483
logbo 950
logbware 1088
loggo 1070
loghoma 1073
logiri 1079
logokuli 1070
loguderez 1697
loindang 1071
loisu 1063
lokai 1110
lokhay 2039
loko 2112
lokoya 1079
lokundu 1094
lokutsu 987
lolajan 1283
lolak 1283
lolaki 1016
lolatavola 1609
lole 1078
loLelu 1100
lolo (-birman) 254, 394, 1281
lolokara 1489
lolo-moso 254, 657
lolopani 672
lolopwepwe 1489
lolsiwoi 1489
loltong 1608
löm 1270
loma 1242, 1412
lombaha 1489
lombard 744
lombi 183
lomi 1337
lomongo 1281
lomöno 2112
lomotua 210
iLomwe 1135
lomya 1079
londo 1094
londonez 516
longana 1489
longe-longe 662
longobardă 744, 1630
longphi 1858
loNku(n)da 1281
lonwolwol 62
looma 1073
loonago 1073
lopit 1079
loque 2168
loquilt 1060
lord north island 2024
lorrain 553
lorwana 1079
losengo 219, 1100
lösi 466
losso 1360
lotuxo 1079
louyi 1103
lovale 1086
lower bal 1816
lower circassian 13
lower fraser river 651
lowland 291, 957
lowland semang 1713
lowland tzeltal 2007
low malay 725
lowudo 1079
lu 1449
luana 1103
luangina 1081, 1585,
luangiua 1676
luanguia 1081
luano 1019
chiLuba 1082
luba de nord-est 1781
luba de vest 1082
luba-lulua 219
lubari 1088
lubu 869, 1028
lubuagan 794
lucană 744
chiLucazi 1084
lucha 1654
lüd 2043
lude 1065
ludhiani 1595
ludic 1065
ludique 1065
lüdisch 1065
lüd'köi 1065
ludumir 1742
luen 1149
luganda 219, 577
luGisu 1198
lugori 1088
lugovo-vostočnyj 1191
luguru 1642
lugwere 642
luGwere 642

Scanned with OKEN Scanner

luhtu 1977
luhupa centrală 885, 979, 1090
luhupa de nord 885, 979, 1089
luhus(h)i 1299
luhya 1104
lui 1103
lujash 1084
lujazi 1084
lukha 558
luk 2112
lukə 2112
lule-vilela-charrura 1544
lulua 1082
lulu(h)ya 1104
luLuyia 1677
luMarachi 1104
lumasaba 1198
uLumbu 1075
lumbwa 1347
lund 1163
chiLunda 402
lunda de sud 1093
lunda muatiavua 1652
lunda muatuamvua 1652
lundu 1094
lunga 1095
lungchang 1858
lungchow 1450
lungga 1095
lungri 1858
lungu 1648
luntu 1672
luNtumba 1444
lunyankole 1415
lunyole 1472
lunyore 1472
luo 1108
luoravetlan 413, 414
luoravetlanskij 413
luorawetlan 413, 414
lupac(c)a 34
luqu 1095
lur(i) 56, 1099
lusa(a)mia 1677
lusengo 219
lushei 1101
lusoga 1772
lusyan 1820
lutshase 1084
lutze 1449
luunda 1652
luva 1082
luvale 1086
luviană 723
luvită 723
luwunda 1652
luxage 1084
luxembourgeois 1105
luxembourgian 1105
luxemburgheză 553, 594, 595
luxemburgian 1105
lyciană 723
lydiană 723
luyi 1103
luLuyia 1677
lüyilül 413
lwalu 1781
lwena 1086
lyela 1045
ləMbong 774

M

ma 1179
maa 909, 1172
maabun 1114
maanjan 1143
mããnjãn 1143
maãnjãn 1143
maanyan 1143
maaori 1180
maasai 1419, 1421, 1580
mabak 1112
mabam 1114
maban 831, 1112, 1200, 1258, 1422
mabang(i) 1112
mabea 1401
mabi 1401
chiMabiha 1210
mabisənga 1165
mabi tao 223
mabuiag 116, 1533, 1548
macas(s)ar 1131
macauenko 425
macedoneană 48, 620, 1765
macedoromână 1636
machacali 591
machame 364
macharia 1752
macheyenga 1117
machias 1553
machiguenga 92
machoto 745
macina 555
maciu 1127
macquiac 1277
macro-algonkin 51
macro-caraib 346
macro-carib 2090
macro-chibchan 176, 380, 400, 728, 745, 2058, 2074, 2124

macro-ge 284, 348, 398, 557, 597
macro-ge-bororo 284
macro-mixtecan 1267
macro-oto-manguean 1506
macro-panoan 1205, 1218, 1545
macro-siouan 737, 1755
macro-sudanică 1418
macro-tucanoan 72, 355, 1303, 1982, 1983
macus(s)i 1118
mada 1451
madaba 1112
madache 1227
madaganye 944
madala 1112
maDala 1112
mâd'âr 1121
maddukanyang 566
maddukayany 566
madegu(ga)su 1095
madi 793, 1071, 1107, 1109
ma'di 1294
madi(i)n 920
madi-ti 793
madjene 1160
mado 1109
madourais 1119
ma'du 1295
madura 1119
madureză 725
madyo 1109
mae 514
maele 1165
mafo(o)r 1448
mafulu 562
maga 1644
magadhan 235
māgadhi 722
magahī 235
magar(ī) 1120
maggi-mungu 1214
maghavul 1813
maghiară 309, 544, 545, 570, 736, 925, 1035, 1636, 1650, 1763, 1768, 1996, 2017, 2026
magi 1124, 1127
magindanao 1123
magindanau 1123
magindanaw 1123
mâgobineng 844
magosan 1174
maguindanao 1185
magusa(s)iai 1288
magyar 1121
mah 1172
maha 472
mahaga 269
mahakuassica 1277
māhārāshtrā 722
māhārāstrī 722
mahari 1496
mahas-fiadidja 1445
mahl 1141
mahle 1694
mahongwe 988
mahrātte 1187
maiduan 1559
maigo 1214
mailang 1382
mailhai 1238
mailu 911
maina 339
mainakahuapana 339
maipani 160
maipua 939
maipuran 198, 340, 347
maisin 439
maithili 235, 1494
maitsi 1182
maiwa 1201
maiyã̄ 908
mājhī 1595
majingai 1128
majinya 1127
majuu 1165
mäkaa 1129
makari 944
makarob 1130
makas(s)ar 1131
makasareză 116, 258, 300
make 534
maki 1573
makiritare 1182
makista 425
makoa(ne) 1135
makodo 297
chiMakonde 1210, 2119
chiniMakonde 1134
makong 294
makoroko 995
imakua 219
makwa 1135
mal 1932
malabar(i) 1140
malacca 118, 204, 753, 754, 861, 1287, 1669, 1670, 1712, 1713, 1890
malaeză 19, 86, 119, 300, 394, 425, 462, 542, 725, 1257, 1548, 1621, 1832, 1850, 1912, 2029
malagom 944
malaiisch-polynesisch 119
malaio-polineziană 119, 550, 668, 670, 725, 1240, 1585
malais 1138
malakka 1137
malamba 297
malanga 1112
malang-pasuruam 759
malano 1185
malaqueiro 425
malaquenho 425
malaquense 425

malavi 1612
malawg 742
malay 1138
malaya bakun 816
malayala 1140
malayalam 486, 1753, 1850
malayarma 1140
malayopolinezian 2078
maldiviană 1753
male 1147
malec(h)ite 1553
maledivă 1141
malele 1165
malgache 1143
malgaşă 119, 542, 553, 725, 1818
malgasy 1143
malhesti 811
mali 148
ishiMalila 1144
malimba 1309
malindang 1794
malinka 1169
malinke 1169
maliseet 1553
malisete 1553
malisit 1553
malka 777
mallango 794
malo 2163
malopolonă 1586
maltese 1146
maltesisch 1146
malteză 86, 709
mālto 486
malu 1148, 1991
maluba 1867
malu'u 1148
malvi 1612
malwai 1595
malwi 1612
mam 1213
mamanua 1171
mamanwa 1171
mamaq 869
mamasa 1573
mambai 1164
mambere 1149
mambetto 1165
mambiĕ 1573
mamean 29
mamedja 1824
mami-duma 1432
mamidza 1824
mampourou 1152
mamprusi 442, 1152
mampursi 1152
mam tawira 1264
mamzokoi 1323
man 2118
managalasi 911
managobla 613
managosan 1174
manambu 1007, 1723
manangeer 1919
manbai 1164
mancagne 1170
mancanha 1170
mancho 1127
manchu 1157
manciuriană 394, 601, 1745, 1992, 1998
manciu(ro)-tungusă 1992
mandaba 1112
mandaka 1174
mandala 1112, 1159
mandar 1160
mandara 574
mandari 179
mandarin 394
mandaya(n) 473, 742
mandchou 1157
mande 157, 165, 257, 263, 264, 327, 452, 498, 575, 703, 878, 931, 940, 1004, 1056, 1072, 1073, 1169, 1172, 1242, 1326, 1348, 1411, 1678, 1714, 1786, 1815, 1995, 2040
mandeali 1519
mandeean 87
mande-fu 1161
mandeg(h)usu 1095
mandekan 157, 1161, 1169
mande-tă 1161
mandfaque 1163
mandingue 1169
mandinka 1169
mandjou 1157
mandjurisch 1157
mandschu(risch) 1157
mandusir 230
maneao 439
manenka 1169
manfaco 1163
manga 1218
mangaia 1179
mangala 1100
mangali-lubo 794
manganitu 1684
mangarei 116
mangbei 1164
mangbele 1392
mangbettu 1165
manggulanga(n) 1167
mangisa 1681
mangki 1573
mangkoong 294
manguagao 1167
manguean 1506
mangyan 303
mani 166
manihiki-rakahanga 1179
maninka 157, 1161, 1411
manipang 1382

Scanned with OKEN Scanner

manipuri 1238
manja 590
manjaco 1163
manjaku 1163
manjiak 1163
manju 1157
mankayan 816
mannois 1176
mano 335
manobo centrală 473, 1054
manobo din Agusan 1173
manongoës 1005
manoi 2049
mànśi 2049
mansijskij 2049
mansoanka 973
manta 509
mantage 944
mantauran 1644
mantjiltjara 833
manton 1529
manubara 911
manugulasi 1154
manukolu 999
manx 362
manx-gälisch 1176
manya 1169
manyika 1737
mão-naga 1751
maori 1180, 1585, 1679, 1957
maori din insulele Cook 1179
maori din Noua Zeelandă 1179, 1180
maori pidgin-english 1568
mape 701, 1040
mapi 2121
mapia(n) 1448
maprik 4
mapuche 91
maquiritai 1182
maquoua 1135
mara 1183
laMarachi 1104
marako 645
marama 1104
maramuni 514
maramureşan 1636
maran 65
maranao 1123
maranaw 1185
marangu 364
maraquo 645
mararet 1186
marathi 722, 982, 1496, 1691, 1850
marchigiană 744
marchizană 1585, 1836
maré 1378
mareschet 1553
mareschit(e) 1553
marfa 1188
marghi 1190
margi 1410
margui 1190
mari 416, 543, 1290
maria 614
maricopa 2146
marige 390
marijisch 1191
marijskij 1191
marille 592, 1319
marind 262, 1437, 1803, 1804, 2121
marind de sud-est 1192
maring 881, 1974
mariusa 2074
marka 1786
märkisch 594
markwet 1580
marle 592, 1319
maronene 316
marovo 1195
marquesan 1189
marquisien 1189
marshalleză 350, 985, 1253, 1969
maru 780
marumene 316
marwari 1612
masala 1200
masana 1197
masasi 157
mascouten 1592
masemola 1556
kiMashami 364
masi 1127
masig 1115
masingara 244
masingle 244
maskogi 1325
maskoke 1325
maskoki 1325
massachusett 51
massai 1111
massalit 1200
maswaka 1819
mataban-moulmein 1280
mataco 1544
matai 589
matatarwe 507
ikiMate 1345
matenjala 507
mato 1135
matsáti 1156
matta 297
matu 873
matur 1273
matuwari 423
matwanly 1619
mau 1169
mauke 1179
mäumic 1738

Scanned with OKEN Scanner

mavia 1210
chiMaviha 1134
mawai 2164
kiMawanda 1368
mawata 903
mawi 1172
mawia 1210
kiMawiha 1210
mawissi 336
mawnepgha 1727
maya 1312, 2161
mayan 29, 403, 404, 405, 410, 695, 747, 752, 815, 857, 1151, 1212, 1213, 1265, 1266, 1301, 1338, 1559, 1577, 1579, 1605, 1701, 1747, 1877, 1897, 1953, 2007, 2008, 2009, 2035, 2036
mayaoyao 711
mayawyaw 711
mayi 530
mayo 1177, 1212, 2122
mayongong 1182
mayoyao 711
māzandarāni 600, 732
mazanderani 1216
mazatecan 1590
mazatlán de flores 1217
mazetec 1590
mazi 1127
mazurian 1586
baMbaame 1219
mbaka 590
mbala 1781
chiMbalazi 1818
mbale 328
mbali 1233
mbamba 1219
mbandieru 669
mbang 183
mbanja 163
mbara kwengo 698
mbareke 1195
mbari 1233
mbarike 989
mbariki 1195
mbati 1331
mbato 639
mbay(e) 1220
mbegumba 332
mbembe 1928
mbene de nord 183
mbere 590
mbete 1224
mbetse 1941
mboko 275
kiMboma 929
mbombe 590
lɔMbong 774
mbonge 1094
mbotuwa 330
mbouin 641
mbudikam 2084
liMbudza 1100
mbulu 733
mbulug(w)e 325
mbulungu 325
mbunda 1232
giMbunda 1232
kiMbunda 1232
m'Bundo 1233
uMbundu 219, 1397, 1675
mbutawa 330
mbwaka 334
mbwela 1235
mdhur 1607
méa 653
meadow 1191
meban 1114
mebe 452
mech 267
mechoacan 1864
mechuacā 1864
meco 387, 1738
medă 97, 732, 1562
mediteranean(ă) 185, 527, 1477
medjime 1226
medo 1135
medzime 1226
me'ek 1237
meeleeceet 1553
me'en 1239
mefoor 1448
megimba 1393
meglenoromână 1636
megrelinina 1261
megrel'skij 1261
mehari 1496
mehek 1724
mēithlei 1238
mekan 1239, 1321, 1938
mēkhali 1238
mekibó 1248
mēklē 1238
mekleburgisch 594
melam 1619
melamba 1370
melanao 1185
melanezian(ă) 119, 541, 705, 725, 1139, 1253, 1378, 1478, 1548, 1585, 1628, 1640, 1930, 1969, 2038
melayu 1138
mele-fila 1241
melet tatar 415
melicete 1553
melicite 1553
melsisi 1608
mem 1151
men 1239
menam 1289
menaya 955
mende 311, 1161, 1412, 1708

Scanned with OKEN Scanner

mendeya 630
mendi 1242
mending(o) 1169
mendzime 1226
mengrelo-ceană 2156
meninka 1169
men'j'i 2049
menomini 51
mentawei 1245
mĕntu land dayak 462
menyanya 2105
menye 75
meo 1250
mer 116, 1115
merani 242
merarit 1186
mercian 516
mergi 412
merguese 253
mergui 253
merida 2154
merilie 592
merille 1319
merina 1143
kiMero 1247
meru 364
merule 1319
merwari 1612
mesakin 1199
mesapică 1037
mesara 663
mesetene 1298
mesketo 188
baMeta 1244
metabi 1824
metaso 1958
metbengetseg 104
methon 1482
metomka 848
metru 55
metu 1619
mewari 1612
mexicano 1338
mexəd 1651
meyobe 1790
mfantse 37
mfumu 1882
mfuti 2053
mgbato 639
mgoumba 1401
mia 1172
miahuateco 2161
miahuatlan 2161
mianmin 1481
miao 1251, 1596, 2118
miao-tseu 1251
miao-yao 118, 120, 394, 809, 835, 1014, 1250, 1596, 1754, 2118
michoacan 1864
michuacan 1864
micmac 51
micmacensi 1252
micmak 1252
micro-asiatică 97
micronezian(ă) 350, 372, 542, 604, 668, 897, 985, 1196, 1240, 1478, 1528, 1587, 1822, 1969, 2024, 2120
mictelantongo 1268
mida 944
middle brahui 291
middle english 516
middle sepik 1723
middle wahgi 2056
midob 1445
mid-waria 627
midźuish 1920
mie'en 1239
mieken 1239
mien 2118
mierr 1000
migaba 1255
migabac 701
mije 1265
mījū mishmi 643
mikarew 1130
mik(e)mak 1252
mikik 1838
mikir 1335
miklai tsontsü 683
mikmak 1252
mikmaque 1252
miko 1449
milareipi 1947
milchan(an)g 811
milcere 1846
milicete 1553
milicite 1553
millbank sound 208
mima 1972
mime 1258
mín 394
mina 530, 1311
minahasa 1283
minangkabau 725, 869, 1138
minangyan 658
minatar(re)e 673
minbu 100
minchha(nä)ng 811
min de nord 394
min de sud 394
mindik 701
mindumbu 1260
mine kiffir 2170
minetaree 673
mingat 1479
ming-ho 1284
mingreliană 5, 97, 356, 2156
mingrélien 1261
mingrelisch 1261

Scanned with OKEN Scanner

minica 2089
minitari 673
min nan 394, 408, 1012
minnatare 673
minnetahse 673
min pei 394
minya 1169
mioko 1991
mlong 1317
mios num 1448
mios wa'ar 1448
miquemaque 1252
mirandez 1591
miri 12
miriam 116, 1115
mirki 1190
mişar 1876
mishing 12, 1920
mishlesh 1838
mishniacă 499
misima 1539
mising 12
mišleš 1838
misquito 1264
misumalpan 386, 1264
mitaca 1275
mitiaro 1179
mitsci 1941
mittelbairisch 594
mitteldeutsch 594, 1768, 1788
mittelhochdeutsch 594
mittellivisch 1066
miwok-costanoan 1559
mixe 1213, 1266
mixe-zoquean 1213, 1488, 1559, 1906, 1965, 2168
mixtec 1267
mixtecan 430, 1268, 1506, 1968
miyāng khāng 1006
miza 1296
mjillem 1407
mmfo 465
mnong gar 1270
mnong rlâm 1270
mnong ro'lo'm 1270
mo 465
mô 1291
moa(b) 1272
moabită 343, 539
moapan 1212
moare 1272
mõba 1326
mobber 1273
mobeur 1273
mobile 401
mobima 1303
mobuta 128
mochó 1301
moci 364
mocoa 502
modea 630
modra 1951
modunga 1373
modup 1991
mofu 230
moghamo 1275
mogilian 401
mogimba 1393
moglei 1236
mõgo 1291
mohao 2146
mohaqu 1277
mohaux 1277
mohave 2146
moibiri 439
moi-fau 1012
mo-iki 1628
mojave 2146
mojo 1304
mokcha 1290
mokhev 622
mokil 1587
moklum 1858
mokmer 230
moko 505
mokomoko 869
mokpe 134
mokša 1290
mokşa 1290
mokšamordvinisch 1290
mokšanisch 1290
mokšanskij 1290
mokschamordwinisch 1290
mokšo 1290
moldovenesc 1636
mole 1291
moliscană 744
mombe 1456
mombuttu 1166
momfu 1153
momolili 701
momvu 1153
mon 118, 253, 1287
môn 1280
monchāti 1156
mondari 179
mondo 1315
mongbwandi 1331
mongiki 1628
mongo 1281
baMongo 328
mongolă 52, 53, 192, 321, 394, 420, 446, 516, 545, 706, 756, 796, 883, 1157, 1280, 1284, 1479, 1494, 1546, 1691, 1692, 1920, 1952, 1998, 2004
mongolă buriată 321
mongolă de nord 321
mongolă de vest 1479
mongolpur 1314
mongondou 1283

Scanned with OKEN Scanner

mongour 1284
monguor 1284
mongură 394, 1282, 1920
mongwandi 1331
moni 1440, 2038
monic 1287
monjul 1307
mon-khmer 7, 118, 146, 294, 406, 428, 649, 693, 694, 760, 805, 850, 877, 880, 909, 1027, 1040, 1137, 1270, 1271, 1280, 1289, 1306, 1312, 1317, 1406, 1514, 1529, 1598, 1626, 1706, 1793, 1876, 1932, 1951, 2046
mönnitarri 673
mon nya(yc) 1280
monoarfu 1448
monomor 242
monpa 1062
montagnais 397, 422
montagnar(ds) 422
montagnie 422
mon tang 1280
montanyes 1268
mon te 1280
montol 81
mo'or 2078
moore 1291
moosc cree 422
mooyo 831
mopan 1212
moqui 689
mor 2078
morata 333
morava 242
moravian 361
moravo-slovac 1768
mordovskij 1290
mordva 1290
mordve 1290
mordvină 156, 543, 544, 2017
mordvin(e) 1290
mordvinisch 1290
more 626, 993, 1360
morgusaie 1288
moriil 629
morip 455
moroa 842
morocosi 1304
mortlocks 1081
moru 1067
moruwa'di 1296
morwa 842
mosang 1858
mosc 1291
mosco 1264
moselfränkisch 594
moseten 1544
moshi 1291
kimoshi 364
mosi 364
moso 254, 394, 1337
mosquito 1264
mossi 1291
mosso 1337
mossu 1299
mota 1240
motochintlec 1301
mototzintlec(a) 1301
motu 668, 1139, 1240, 1584
motumotu 1947
motuna 1761
mouâ 1326
moubi 1307
moultănî 1011
mounda 1312
moundan(g) 1313
moundarî 1314
moungou 1214
mountain 383
mountain arapesh 90
mountain de nord 2161
mountain de sud 2161
mountainee 422
mountaineers 397, 422
mountainiers 422
mountain indians 422
mountain koiari 912
mountain tequistlateco 1897
mounton 1315
mourle 1319
mousgou 1323
movima 1982
moxev 622
moyen français 553
moyen perse 1562
moyo 831
mozdok 777
kiMpaangu 929
mpama 1281
mpesa 1100
limpesa 1100
mpiemo 1226
mpompo 1226
mpondo(mse) 2100
mpongo 1444
mpongwe 1329
mpungwe 1329
mrà 406
mrassa 1789
mras tatar 1789
mrina 1818
mro 254
mro-mru 1306
mse chachtini 1719
mtangata 1818
mt. berumbam 1712
mtiul 622
mu 1059
muasi 982
mubi 548

Scanned with OKEN Scanner

muffo 1274
mufu 1274
mugaba 1628
mugava 1628
mughalbandi 1496
mugogo 455
muhiang 313
muiñani 2089
muirin 460
mukili 207
mukkogu 1325
mulaha 1302
muli 871
mulung 1858
mulurudji 116
mulwi 1323
mumvíri 845
mun 1321
muna 535
munchi 1941
munda 118, 227, 585, 617, 637, 648, 678, 685, 722, 771, 876, 877, 982, 983, 1147, 1314, 1413, 1496, 1625, 1691, 1694, 1787
mundā 1312
munda-nihali 1413
mundari 118, 179, 685, 877, 1312, 1691
mundari(-ho) 1314
mundju 158
mundo 1315
mundurucu 1316
munggava 1628
munggiki 1628
mungu 487
muni 1321
munin 73
munju 158
munsee 467
munshi 1941
muntali 1824
muntenesc 1636
muong 1317
muong leong 294
muralag 1115
muri 1262
murire 626
murmi 635
mursi 1321
murui 2089
murule 1319
murzi 1321
murzu 1239
muscoche 1325
muscogee 1325
muscogulce 1325
muscoki 1325
musei 1322
musgo 1323
musgoi 435
musgum 1323
mush kogee 1325
muskogean 51, 401, 1324, 1325
muskogh 1325
muskohge(e) 1325
muskoke(e) 1325
muskoki 1325
muskotawenewuk 422
musqueam 651
mussoi 1322
musugu 412
musuk 1323
muta 1243
mutheit 1565
mutonia 1858
muturua 607
mututu 1258
mutwang 1619
muutzicat 419
muwasi 982
muzgu 1323
muzugu 1323
muzuk 1323
mvegumba 332
mvele 183, 531
mvita 1818
mvumbo 1401
mwani 665
mweri 1460
mwila 1461
myen 253
mysore 817

N

naayar 1140
naba 1330
nabak 701
nabateean 87
nabayugan 794
nabdam 1342
nabde 1342
nabdug 1342
nabe 965
nabrug 1342
nabt(e) 1342
na-dene 106, 1945
nadowa(y) 450
nafri 1721
nafundia 1637
naga 76, 236, 1181, 1858
nāgā de nord 1858
naga de sud 1857
naga-kuki-chin 69, 76, 84, 100, 391, 393, 513, 533,64 7, 660, 683, 684, 692, 778, 873, 881, 885, 904, 918, 919, 979, 1000, 1006, 1033, 1050, 1089, 1090, 1101, 1183, 1184,

Scanned with OKEN Scanner

1193, 1238, 1333, 1335, 1614, 1627, 1731, 1762, 1775, 1857, 1866, 1871, 1908, 1921, 1972, 1974, 2052, 2138, 2142, 2159
nagane 390
nagarige 171
naghi 253
nagir 326
nago 2141
nagovisi 1353
nahālī 1413
nahina 316, 1292
nahoa 1338
nahsi 394, 704
nahua 1792, 2036
nahual(t) 1338
nahuat(e) 1338
náhuatl 1338
naibun 1525
naida 316
naikadi 1339
naiki 917
naiki gonds 1339
naiki-kolami 1339
naiki of Chanda 1339
naikiri 917
naikpodi 1339
naik pods 917
naipāli 1379
naka 952, 1854
nakhi 1337
nāli 1972
nama 19
namahabana 1977
namakaban 1977
namanghetu 1165
namau 939
nambai 965
namci 1340
namdji 1340
nam hsan 1529
namia 1341
namie 1723
namji 1340
namkyoŋto 420
namonuito 350
namsangia 1858
namshi 1340
namtchi 1340
namunku 1498
namwanga 1327
namwezi 1460
nanai 601, 1992
nanaimo 651
nanaimo (lower) fraser 651
nanaj 1343
nana-kru 955
nancere 1046
nancowry 1406
nande 1346, 2135
nandi 898, 1346, 1421
nanerg(u)e 1678
nangamp(-village) 2056
nanga poroja 1625
nanjeri 1344
nankana 1348
nankani 1348
nankanse 552
nano 1233
nantchere 1344
nantchoa 1344
nanumba 442
na'o 1350
naolingo 1964
naoudam 1360
naoudemba 1360
naouru 1358
napan 2078
napochi 401
napolitan 1657
napu 1961
napuanmen 1860
nar 1128
nara 177
narabuna 1620
narak 1351
narin-guor 1284
nasioi 1353, 1750
nasioi-nagovisi-siwai-buin 304, 1336, 1352, 1548, 1750, 1761, 2021
naskapee 422
naskapi 422
nassillok 223
nataoran 65
natimolo 1964
natioro 1722
native davaueño 1705
natukhaj 13
natuxaj 13
natyoro 1357
nauban 1828
naudm 1360
naukan 2149
nauru(an) 1358
nauruană 897, 1969, 2120
navaho 1359
navajo 106
navarrez de jos 185
navarrez de sus 185
navarro-arragonez 185
naviliang 1860
nawathinehena 88
nawdam 1291
nawp 439
nawunema 88
nawuri 625
nayit(i) 419
nayura 707
nchum(m)uru 625
ndagam 368
ndali 2157

Scanned with OKEN Scanner

oru ndandi 1346
ndani 455
ndara 1159
ndau 1737
nde 509
esi ndebele 2170
nde'e 178
ndembo 1093
ndembu 1093
ndengese 470
ndeni 1693
ndirme 889
ndjabi 1476
ndjeli 1541
ndjembe 2096
ndjuka 423
ndlambe 2100
ndogbang 166
ndogo 147, 332, 1725
ndokama 183
ndokbele 183
ndokbiakat 166
ndokpendu 183
ndoktuna 166
ndolo 1100
kindogo 1233
ndore 1994
ndoute 1726
ndrem 1365
nduindui 1489
ndu-kwoma 1723
ndumbo 1260
ndumu 1260
ndundui 1489
ndunko 1281
nduumo 1260
nduupa 492
ndyanger 2094
ndzindzihu 1880
ndzubuga 167
ndzunghe 1443
ndzunghi 1443
nebaj 29
nederlands(ch) 1484
néerlandais (parlé aux Pays-Bas) 1484
neerlandeză 547, 1484
neerlandezo-germană 594
neetlakapamuch 1917
negabamungup 158
negamunju 158
neger-engelsh 423
negerhollands 1484
negrito 27
negro-africană 19, 86, 172, 219, 375, 412, 423, 424, 425, 426, 555, 661, 1143, 1484, 1754
negro-dutch 1484
négro-français 424
neguatl(e) 1338
nehina 1016
neklakapamuk 1917
nemazurian 1586
nemea 200, 242
nemi 1375
nenec 1377
neneț 1680
nengere tongo 423
nengone 466
nengoné 1378
nengre tongo 423
nenone 1378
neŋone 1378
nenzich 1377
n'enət' 1377
neo-arameic occidental 87
neo-arameic oriental 87
neoebraică 499
neogreacă 620
neo-indic 722
neo-melaneziană 423
neo-norvegiană 1435
neo-siriac 87
neo-solomonic(ă) 1240, 1568, 1991
neo-tahitiană 1836
nepā:bhay 1380
nepāl 1380
nēpal 1379
nepāl bhāṣā 1380
nepaleză 635, 1380
nepali 1691
nēpalī 1379
neqika 2100
nerauya 1860
nermonsinnansee 88
nerokwang 1860
neschanisch 682
nesian 682
nesisch 682
nésite 682
nespelim 1482
netklakapamuk 1917
neuhochdeutsch 594
neupersisch 1562
neu pommern 1991
nevā:bhāy 1380
névari 1380
newari 643, 1062, 1379, 1920, 1921
nēwārī 1380
newarish 1380
new britain 1991
ngabang 493
ngaju(-dayak) 462
ngalibong 1321
ngalum 1481
ngama 1128
ngamambo 1275
ngambai 573
ngambo 1920
ngamgam 495
ngamo 276
ngando 1021

Scanned with OKEN Scanner

ngatik 1587
ngazam 1396
ngazija 1818
ngbaka 590
ngbaka limba 1390
ngbaka mabo 334
ngbandi 1687, 1818
ngbanyito 625
ngbwandi 1391
nger 1231
ngere 452
ngezzim 1396
ngio 1728
ngizzem 1396
ngola 1233
ngolo 1094
ngoma 210
ngomba 1393
ngombe 590
ngonde 1456
ngongosiba 1038
ngongosila 1038
chingoni 1399
ngonu 1404
ngoreme 1403
ngoro 1094
ngoumba 1401
ngruimi 1403
kiNgulu 2165
ngumese 1958
nguna 1958
nguni 1820, 2100, 2570
ngunu 1404
nguôn ta 850
nguru 1400
ngwaketse 1979
ngwala 965
shiNgwalungu 1976
kingwana 1818
ngwandi 1391
ngwato 1979
nhaneca 1461
niac 1181
niam-niam 2158
nias(sese) 1405
nibula 1452
nicobareză 118
nicoutemuch 1917
nidengese 470
nidore 1994
nidyenye 83
nidž 2014
nidzh 2014
niederalemanisch 594
niederdeutsch 594
niederländisch 1484
niedertscherkessisch 13
nielim 1407
niende 1779
nife 1098
nigbi 1056
niger-chad 412
nigerian de jos 717, 1796
nigero-camerunian 142, 161, 190, 219, 271, 283, 503, 505, 589, 712, 713, 714, 743,772, 962, 989, 1547, 1796, 1929, 1941, 2022, 2053, 2111, 2113, 2131, 2141
nigero-ciadian(ă) 77, 81, 193, 276, 299, 574, 661, 751, 758, 944, 1159, 1170, 1190, 1307, 1313, 1323, 1428, 1637, 1796, 1855, 1994, 2059
nigero-congolez(ă) 3, 6, 9, 11, 14, 21, 25, 31, 32, 37, 40, 41, 44, 59, 61, 74, 83, 96, 102, 107, 115, 124, 126, 131, 134, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 147, 151, 152, 153, 155, 157, 158, 159, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 173, 175, 180, 183, 184, 186, 187, 189, 190, 191, 197, 199, 201, 210, 211, 213, 215, 216, 219, 220, 224, 225, 226, 229, 232, 237, 247, 248, 250, 251, 252, 255, 256, 257, 260, 263, 264, 265, 266, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 279, 283, 290, 295, 297, 301, 302, 311, 312, 320, 327, 328, 330, 332, 334, 336, 364, 365, 368, 369, 379, 388, 395, 402, 411, 437, 440, 441, 442, 447, 449, 452, 464, 465, 468, 470, 475, 480, 481, 483, 484, 485, 487, 488, 489, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 503, 505, 507, 509, 512, 515, 524, 526, 530, 531, 532, 534, 536, 540, 546, 552, 555, 556, 563, 574, 576, 577, 578, 589, 590, 597, 610, 613, 621, 625, 629, 631, 633, 634, 638, 639, 641, 642, 644, 655, 656, 662, 665, 676, 676, 687, 688, 700, 703, 710, 712, 713, 714, 717, 718, 719, 735, 739, 743, 748, 751, 758, 761, 763, 764, 766, 772, 774, 779, 782, 785, 787, 789, 790, 791, 800, 801, 802, 807, 814, 818, 820, 826, 836, 838, 839, 842, 853, 858, 859, 860, 864, 865, 866, 878, 888, 893, 894, 899, 900, 915, 920, 926, 927, 929, 930, 931, 933, 934, 937, 940, 948, 949, 950, 951, 955, 958, 962, 963, 965, 966, 971, 973, 974, 981, 984, 986, 987, 988, 989, 991, 993, 994, 998, 1001, 1004, 1008, 1018, 1019, 1021, 1023, 1024, 1024, 1025, 1026, 1029, 1031, 1042, 1043, 1044, 1045, 1047, 1049, 1056, 1058, 1059, 1061, 1067, 1068, 1072, 1073, 1074, 1075, 1077, 1080, 1082, 1084, 1085, 1086, 1091, 1092, 1093, 1094, 1096, 1097, 1100, 1103, 1104, 1106, 1109, 1129, 1133, 1134, 1135, 1144, 1149, 1150, 1152, 1158, 1161, 1162, 1163, 1164, 1168, 1169, 1170, 1172, 1198, 1202, 1203, 1207, 1209, 1210, 1214, 1218, 1219, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1242, 1243, 1247, 1248, 1260, 1272, 1275, 1281, 1286, 1291, 1297, 1305, 1309, 1310, 1313, 1315, 1326, 1327, 1329, 1331, 1340, 1342, 1345, 1346, 1348, 1349, 1354, 1356, 1357, 1360, 1361, 1362, 1363, 1364, 1365, 1367, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372,

Scanned with OKEN Scanner

1373, 1384, 1385, 1386, 1389, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394, 1395, 1397, 1398, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1407, 1415, 1416, 1426, 1429, 1430, 1441, 1442, 1443, 1444, 1451, 1452, 1453, 1456, 1457, 1458, 1459, 1460, 1461, 1462, 1463, 1464, 1465, 1466, 1467, 1468, 1470, 1471, 1472, 1473, 1474, 1475, 1476, 1486, 1501, 1502, 1516, 1520, 1527, 1534, 1541, 1543, 1547, 1556, 1557, 1560, 1570, 1572, 1574, 1575, 1576, 1578, 1581, 1586, 1597, 1601, 1620, 1629, 1638, 1642, 1643, 1645, 1646, 1647, 1648, 1649, 1652, 1653, 1659, 1661, 1672, 1675, 1677, 1678, 1681, 1683, 1687, 1688, 1689, 1690, 1695, 1696, 1704, 1714, 1716, 1718, 1722, 1725, 1726, 1730, 1731, 1737, 1739, 1740, 1748, 1756, 1759, 1760, 1770, 1771, 1772, 1776, 1779, 1781, 1783, 1784, 1785, 1786, 1790, 1791, 1795, 1800, 1805, 1806, 1812, 1815, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1826, 1829, 1841, 1842, 1843, 1848, 1849, 1851, 1852, 1854, 1874, 1880, 1881, 1882, 1883, 1886, 1887, 1888, 1891, 1892, 1904, 1916, 1922, 1923, 1928, 1929, 1941, 1950, 1955, 1956, 1959, 1963, 1970, 1976, 1978, 1979, 1985, 1988, 1994, 1995, 2001, 2002, 2005, 2006 2022, 2030, 2040, 2044, 2045, 2047, 2048, 2053, 2059, 2063, 2068, 2069, 2070, 2084, 2085, 2091, 2094, 2096, 2098, 2100, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2119, 2125, 2126, 2128, 2130, 2131, 2135, 2136, 2139, 2141, 2157, 2158, 2162, 2165, 2166, 2170

nigero-senegalez 157, 165, 327, 452, 481, 703, 931, 949, 1004, 1056, 1072, 1169, 1242, 1357, 1714, 1782, 1786, 1796, 1995

nighi 1056

nigone 1056

niguira(n) 1338

nigwi 1056

nihali 486

nihamber 1708

nihongo 756

niinati 847

niinpa 1050

nika 1468

nikaura 1867

nikbun 601

nikorama 1938

nikutamuk 1917

nikutemuk 1917

nilo-abisinian 82, 223, 474, 478, 630, 936, 1108 1177, 1319, 1446, 1734, 1796, 1824,

nilo-charian, 8, 11, 18, 56, 82, 110, 127, 177, 179, 206, 223, 245, 278, 281, 282, 324, 443, 444, 445, 448, 474, 478, 504, 560, 573, 775, 776, 792, 793, 830, 855, 863, 887, 898, 952, 961, 967, 972, 1009, 1015, 1032, 1048, 1051, 1057, 1069, 1070, 1076, 1079, 1087, 1088, 1098, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111, 1114, 1128, 1153, 1165, 1166, 1186, 1120, 1239, 1254, 1295, 1296, 1319, 1321, 1347, 1386, 1388, 1418, 1422, 1445, 1446, 1469, 1515, 1580, 1624, 1732, 1734, 1810, 1814, 1824, 1846, 1869, 1878, 1889, 1902, 1903, 1919, 1938, 1981, 1999, 2144, 2154, 2169,

nilo-ciadian 177, 245, 448, 559, 784, 819, 849, 854, 905, 936, 954, 972, 1036, 1112, 1200, 1254, 1262, 1445, 1509, 1742, 1796, 1810, 1846, 1879, 1937, 1981, 2154

nilo-congolez 374, 1048, 1051, 1070, 1107, 1109, 1165, 1166, 1296, 1796

nilo-ecuatorial 179, 325, 733, 1079, 1111, 1347, 1580, 1796, 1869, 1999

nilo-saharian(ă) 8, 11, 18, 22, 56, 82, 110, 127, 149, 177, 179, 206, 223, 245, 278, 281, 282, 324, 443, 444, 445, 448, 474, 478, 504, 559, 560, 573, 630, 775, 776, 792, 793, 812, 819, 830, 831, 855, 863, 887, 898, 920, 921, 952, 961, 967, 972, 1009, 1015, 1032, 1048, 1051, 1057, 1069, 1070, 1076, 1079, 1087, 1088, 1098, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1128, 1153, 1165, 1166, 1177, 1186, 1200, 1220, 1239, 1254, 1258, 1295, 1296, 1319, 1321, 1347, 1386, 1388, 1418, 1445, 1446, 1489, 1515, 1580, 1624, 1664, 1732, 1734, 1782, 1810, 1814, 1824, 1846, 1869, 1878, 1889, 1902, 1903, 1919, 1938, 1960, 1981, 1999, 2016, 2144, 2154, 2169,

nilotic kavirondo 1098

nilyamba 1416

nimadi 1612

nimboran 1721

nimilan 938

nimylan(skij) 938

ninebulo 1609

ningawa 633

ningerum 1425

ninggirum 1481

ningre tongo 423

ning-ting 1546

ninisi 1678

nikobar 1406

nipegon 2086

niponă 756

nippon 756

ikiniramba 1416

niska tsimshian 1975

nitklakapamuk 1917

niue 1427

niueană 1585, 1957, 2037

nivhskij 601

nivkhi 601

nivx(skij) 601

nizh 2014

nižneudinsk 321

njal 1231

njanti 1389

Scanned with OKEN Scanner

njel 1428
njemmjem 1800
njeny 1428
njeri 1476
njiem 1365
njikaramojong 830
njindo 1395
njinga 1233
kanjinimi 1881
njinjiu 1880
njinju 273
nj(i)o 1028
njuboga 167
njungene 1443
nkamar 60
nkami 625
nkembe 1228
nki 271
nkogne 625
nkole 1441
nkomi 1329
nkonde 1456
olunyaNkore 1415
runyaNkore 1415
nkoya 1430
loNkuda 1281
nkulu 718
nkum 509
nkunda 1661
loNkundu 1281
nkunya 625
nkutu 470
nkwifiya 1661
noanama 2082
nobanob 652
nochztlan 1268
noefoor 1448
noefuor 1448
noemfoor 1448
nogai 777, 1998
nogau 113
nohina 1016
noho 1854
noie 1016
noihe 1016
noko 1854
nomane 569
nonama 2082
nondiri 390
nong 1271, 1450
nonose 984
noo 1854
nootka 396, 997, 1975
nootkan 2061
nop 909
nor 1149, 1318
nora 268, 780, 1449
nordbairisch 594
nordic(ă) 453, 537, 544, 545, 618, 741, 1035, 1435, 1702
nordniedersächsisch 594
nordseegermanisch 1484
norfolkeză 423
normand 553
norra 1434
norrländisch 1798
norroena 741
norrois 1702
norsk 1435
norteño 1901
nortenyo 626
northern cree 422
northumbrian 516
norvegiană 453, 537, 595, 741, 1035, 1702, 1798
norvégien 1435
norwegian 1435
noshi 1337
notu 243
noua guinee de centru-sud 26, 99, 129, 202, 804, 892, 901, 1192, 1481, 1483, 1495, 1548, 1550, 1631, 1804, 2132
noua guinee de est 23, 98, 114, 121, 128, 214, 390, 409, 490, 514, 548, 549, 568, 569, 579, 593, 605, 729, 799, 829, 856, 871, 906, 1122, 1194, 1236, 1243, 1256, 1351, 1414, 1432, 1548, 1698, 1743, 1840, 2056, 2087, 2103
noua guinee de sud-est 243, 439, 611, 911, 1548
noua guinee de vest 455, 1548, 2018, 2038
nouër 1446
novouigurskij 2019
nóză 1434
npongwe 1329
nsadop 271
n'sakara 1475
nsare 1928
nsaw 1411
nso 159
nsongo 1783
nsungali 1443
nsungni 1443
kiNtaandu 929
ntenyi 1627
ntsaayi 1883
ntum 534
luNtumba 1444
nu 1449
ñua 1918
/ŋuaaŋa/ 1918
nubiană 185, 819, 1254, 1419
nubiana kordofaniană 1445
nubiana nilotică 1445
nu-chiang 1063
nufo(o)r 1448
nugruimi 1403
nuguria 1081
nukumanu 1081
nukuoro 1587
nukuria 1081

Scanned with OKEN Scanner

nüma 1738
numerat 1860
numfoor 1448
numfor 230
numic-plateau-shoshonean 1523, 1524, 1738, 2036
nùmipotitóken 1381
numipu 1381
nun 1450
nuna 1452
nung 268, 408, 1449, 1450, 1619, 1728, 1839
nung-an 345
nung-tho 1839
nungu 1632
nunguda 1077
nunligranskij 413
nununa 1045
nupanob 652
nupe 1409
nupe-gbari 993
nupuanmen 1860
nuristani 724, 845
nuro 82
nuruma 1452
nwe 140
nwesi 211
nyabadan 1112
nyabungu 1887
nyakisisa 665
nyakissa 665
nyakusa 1456
nyambara 179
ruNyambo 1458
nyam-nyam 2158
nyamosa 157
nyamtam 183
nyamusa 1295
nyamwanga 1327
kiNyamwesi 1460
nyamwezi 1806
nyangbara 179
nyangwara 179
nyanja-chewa 1459
nyankore 1415
nyanyembe 1460
nyari 1457
nyaro 558
nyaruanda 1653
nyasa 1158, 1305
nyasa de vest 1956
nyaturu 2001
nyaura 707
nyefu 179
liNyeli 1541
nyem 1365
nyeore-nee 1758
nyepo 179
nyepu 179
nyife 1098
ichiNyha 1026
nyika 1467
nyikorama 1938
ikiNyikyussa 1456
nyilem 1407
nyimashi 1898
nyising 438
nyixa 1467
nynorsk(a) 1435
nyokon 1471
oluNyole 1472
nyolle 1472
nyominka 1726
nyõ'o 166
nyore 1472
oruNyoro 1473
nypho 179
nyua 1918
nyua-bondé 1918
baNzali 1476
nzangi 1428
liNzeli 1541
nziku 1880
nzong 1627
nzonyui 1627
nzweni 1818
/ŋjawe/ 1375

O

oba 1489
obamba 1224
obang 509
oberdeutsch 594
obersächsisch 594
obertscherkessisch 777
obi-ugrian 2017
objeboa 1480
objibwa 1480
objibwe 1480
obo 144
obolo 74
ob-ougrien 2017
obschibwa 1480
obugrisch 2017
obura 1840
obwäldisch 1630
occitană 185, 354, 553, 1591, 1630, 1635, 1657, 1792
oceanică 62, 94, 109, 119, 171, 269, 296, 333, 342, 466, 479, 538, 541, 594, 619, 653, 654, 668, 691, 716, 725 ,731, 788, 886, 897, 996, 1002, 1003, 1005, 1022, 1030, 1038, 1095, 1136, 1145, 1148, 1179, 1180, 1189, 1195, 1196, 1240, 1253, 1288, 1302, 1358, 1375, 1376, 1378, 1489, 1490, 1513, 1522, 1539,

1563, 1585, 1587, 1608, 1609, 1616, 1640, 1641, 1655, 1666, 1679, 1822, 1835, 1836, 1860, 1867, 1894, 1899, 1918, 1930, 1957, 1958, 1969, 1980, 2024, 2067, 2102, 2106, 2120
ochepwa 148
ochippeway 1480
ocotopec 2168
odahwah 1480
odiya 1496
odjibway 1480
odri 1496
odul 413, 414, 601, 870
ochoendoeni 2018
oeringoep 455
oghuz 2039
oghuză veche 706, 2004
ogirut 883
ogyukru 14
oirat (de pe Volga) 796, 1282
oirot 52, 1479
ojebwa 1480
ojibbewa(y) 1480
ojibbwa 1480
ojibua 1480
ojibue 1480
ojibwa 51
ojibwauk 1480
ojila 127
ojipue 1480
ojrot 1479
ok 129, 241, 750, 847, 848, 1249, 1383, 1425, 1437, 1744, 1884, 1924, 2140
oka 321
okanagan 1482
okanagon 1482
okeina 935
okeine 935
okii 271
okinagan 1482
okinakan 1482
okinaken 1482
okinawan 1654
okotorit 1079
oksapmin 1437
lo lkun(g) 1510, 2101
okwoga 710
olandezâ 19, 119, 288, 423, 516, 547, 554, 594, 595, 725, 756, 759, 1138, 1650, 1753, 1791, 1798, 2170
olandezo-flamandă 545
olča 601, 1343, 1992
olcha 1485
old english 516
old norse 516, 1702
old prussian 1593
oli 487, 1281
olik-mari 1191
olkoi 510
ollāri 565, 1551
olmecan 1590
olmeca-otomanguean 1506
olo 1962
oloneţian 726, 834
olonetzisch 831
oltscha 1485
olubo 1110
oluChiga 388
oluKonjo 934
olunyaNkore 1415
oluNyole 1472
oluSamia 1104
olut din valea Ili 1479
oluZiba 662
omaha 472
omavirre 1149
omba 1480
omyene 1329
onadagaish 1719
ondo 2141
ondoumbo 1260
oneidak 1491
oneideir 1491
onele 1492
oneydee 1491
ongamo 1388
ongtong java 1081
oni 1962
onian 184
onnoiout 1491
onnontagué 1719
ono 701, 1743
ono-ketu 1743
onondago 1719
onontager 1719
o'oku 242
oosima 1654
opa 1489, 2146
openango 1553
opiaref 230
opulnarke 467
opunoho 1644
ora 962
orango 232
orang tanjong 1712
orãõn 983
orarimugodoge 285
ordos 1282
oria 1496
oričen 1498
oriental 233
orija 1496
oriomo 244, 603, 1437
oriomo river 1495
oriya 101, 637, 928, 941, 1314, 1694, 1787
orléanais 553
orlei 1487
õrmuri 1549

Scanned with OKEN Scanner

ōrmu ī 1497
oroč 529, 1992, 2013
oroch(on) 1498
orochskij 1498
orokaiva 243
orokolo 1947
oromo 572
oronchon 1498
oropai 160
oros(h)ori 1801
orotche 1498
orotschonisch 1498
orra 1846
oruHema 676
oruHima 676
oruHuma 676
oruKiga 388
oruNdandi 1346
orunyaNkore 1415
orunyaRwanda 1653
oruNyoro 1473
oruro 34
oruTagwenda 1415
oruToro 1473
osage 472
oscă 1037
osco-umbrian 723
osco-umbric 723
osetă 732, 777, 1121
osmană 1996
osmanli 1996
osmanlìe 1121, 1996
osokom 271
osse 1503
ossetic 1503
osso 1504
ostfälisch 594
ostiak(ă) 925, 1121, 1377, 2017, 2049
ostiak de pe Enisei 870
ostjakisch 1505
ostrogot 618
ostsee (-)finnisch 543
ostuacan 2168
ostyak 1505
ostyak samoyed 1711
otchilpwe 1480
othan 2016
othomi 1507
o-til'-tin 957
otjiHerero 669
otok 1494
oto-manguean 67, 392, 1267, 1508, 1590, 2160
macro-oto-manguean 1506
otomi 1508
otomian 387, 1208, 1251, 1506, 1535
otomi-pame 1508
oto-osanyin 993
ottaw(w)a(w) 1480
ottowa 1480
otuke 284
otukpa 710
otukpo 710
otuque 284
otuxo 1079
otwa 962
otyHerero 669
ouaddaïen 1112
ouadja 2059
ouala 2063
oudi 2014
oudmurte 2015
ouen 1005
ougrien (de l'Ob) 2017
ouĭgour moderne 2019
ouolof 2094
ourdon 2029
ouriankhai 2004
outaouk 1480
ouzbek 2039
owe 2141
oyana 23, 568
oyo-ibadan 2141
oyrot 1479

P

/paacĭ/ 1522
paani 493
pabir 319
pachien 1600
pachto 1552
padaido 230
padaidori 230
padang 478
padaung 335
pad(e)aido(ri) 230
paḍhi 1380
padoa 230
padoë 1292
padogho 1516
paduca 1738
paegan 261
paez(-coconuco) 728
pagan gaddang 567
pagbahan 734
pagona 903
pagsupan 1174
pahari 228, 456, 457, 643, 722, 765, 970, 1062, 1126, 1380, 1611, 1612, 1733, 1847, 1914
pahari de est 1379
pa-heng 1596
pahi 1380, 1514
pahlara 1812
pahlavi(k) 732, 1562

Scanned with OKEN Scanner

pahouin 312, 531, 532
pahri 1380
paiawa 627
paichien 1600
paiela 729
paiem(a) 1601
pain 2002
paipi 1858
paiquize 1316
paisaci 459
pait(h)e 2052
paiute de sud 1523
paiwa 627
paiwanic 550, 1667
pajade 138
pajadinca 138
pajadinka 138
pajokumbuh 1257
pakhto(o) 1552
pakhtu 1552
pakombe 1560
pākot 1580
pakuli 1532
pakum 998
palaică 723
palaihnihan 686
palaită 723
palaka 1527
palantla chinantec 392
palara 496, 1718, 1722
pala(o)u 1528
palauană 372,542, 670, 725, 1139, 1478, 2024, 2120
palauan-calavite 734
palaung-khmer 1406
palaung-wa 1287
palenquero 426, 1792
paleoasiatică 1530
paleo-aziatskij 1530
paleo-caucaziană 356
paleosiberiană 35, 185, 413, 414, 517, 601, 756, 870, 938, 1530
paleoslavă 361, 1766
paleoturcă 1998
palestinian 87
pāli 253, 722, 805, 1280, 1728, 1753, 1839, 1909
pâli 1531
pallakha 1527
palmyrenean 87
paloko 514
palola 1564
palouse 1662
palūla 1564
pama 966, 1513
pama-nyungan 116, 833, 1115, 2065, 2071, 2081
pambadeque 914
pambai 1220
pambuhan 734
pampañan 821
pampang(g)a(n) 821
pampango 821
pamue 534
pamunguup 158
panaeati 1539
panaieti 1539
panamint 1738
panasinan 1542
panayan(o) 258, 675, 1538
panay-bisaya 675
panay-hiligaynon 675
panay-hilli-ganyon 675
pancaru 1540
panda 713
pandikeri 1110
pandschabi 1595
panga 1281
iPanga 1281
pangalato 1542
pangan 1713
pangasinan 542, 720
pangtsah 65
pangwe 534
p'an-hasawa 1377
pani 1231
panjabi 1595
panjabi de vest 1011
pankaravu 1540
pannieti 1539
pano 57, 352
macro-panoan 92, 386, 1205, 1298, 1545, 2090
panon 493
pano-tacana 57, 352, 367, 1544
pantera 1722
pao 1872
pao-an 1282, 1692
papabicotan 1569
papago 1569
papaire 1248
papantla 1964
papao 1040
papel 1163
papiá kristang 1138
papia kristany 425
papiamento 426
papiaments 426
papiamentu 426, 1484, 1792
papua 1, 4, 15, 23, 26, 45, 50, 55, 58, 63, 68, 70, 75, 78, 79, 80, 89, 90, 98, 99, 111, 114, 116, 119, 121, 128, 148, 160, 162, 174, 181, 182, 196, 200, 202, 207, 212, 214, 218, 222, 240, 241, 242, 243, 244, 262, 270, 286, 287, 304, 313, 314, 323, 370, 390, 409, 439, 455, 463, 471, 477, 490, 508, 510, 514, 548, 549, 562, 568, 569, 579, 583, 584, 586, 593, 603, 605, 606, 611, 612, 619, 627, 652, 671, 672, 681, 701, 707, 715, 729, 738, 749, 750, 797, 799, 803, 804, 822, 823, 825, 829, 844, 846, 847, 848, 851, 856, 867, 871, 872, 890, 892, 897, 901, 902, 903, 906, 910, 911, 912, 913,

Scanned with OKEN Scanner

922, 923, 935, 939, 942, 945, 956, 976, 977, 978, 999, 1007, 1039, 1115, 1122, 1124, 1125, 1130, 1132, 1154, 1155, 1175, 1181, 1192, 1194, 1211, 1236, 1237, 1240, 1243, 1246, 1249, 1255, 1256, 1259, 1279, 1285, 1302, 1308, 1318, 1330, 1336, 1341, 1351, 1352, 1353, 1374, 1382, 1383, 1414, 1423, 1424, 1425, 1432, 1436, 1437, 1438, 1439, 1440, 1447, 1454, 1481, 1483, 1487, 1492, 1493, 1495, 1499, 1500, 1550, 1554, 1568, 1584, 1615, 1618, 1622, 1623, 1631, 1639, 1671, 1685, 1693, 1698, 1699, 1708, 1710, 1717, 1721, 1723, 1724, 1743, 1744, 1749, 1750, 1761, 1764, 1799, 1803, 1804, 1808, 1825, 1840, 1853, 1856, 1859, 1870, 1884, 1924, 1931, 1947, 1949, 1962, 2018, 2021, 2023, 2027, 2031, 2032, 2034, 2037, 2038, 2041, 2054, 2055, 2056, 2060, 2066, 2072, 2073, 2076, 2079, 2080, 2083, 2092, 2099, 2102, 2103, 2105, 2109, 2121, 2123, 2129, 2132, 2133, 2134, 2140, 2151, 2152, 2164
parachi 1549
parāči 1497
paran 1707
parbati 1379
parbatiyā 1379
parbattia 1379
pardji 1551
pare 102, 1437
parec 844
pareng(a) 617
parengi 617
parenskij 938
pari 1316, 1550
parigi 1862
parji 565, 917
parsi 628
pārsīk 1562
partă 97, 732
parthe 732
partică 732
pasamaquoddice 1553
pasar malay 725
paschto 1552
pascuană 1616
pascuen(e)se 1616
pase 7
pashto 1552, 1925
pashtu 1552
pasi 1283
passtoo 1552
pašto 209, 732, 1562
paswam 26
pate 1818
patênh 880
pati 1522
patni 1156
patois 423
patra-saara 771
patsaval 1525
patsavan 1525
patua 771
patunc 1212
paum(a) 1513
pa'umotu(an) 1980
paunangis(u) 1958
pavaia 1551
paviotso 1524
pa-wu 1596
paxala 1760
payawa 627
payema 1601
pazehe 1667
pazzeh(e) 1667
pədorho 578
pe 1547
pearic 1287
peaux-de-lièvres 482
pebato 178
pebayaguan 346
pacenegă 1998
pecos 1966
peda 782
sePedi 1791, 1979
pedir 7, 663
pedumnigrorum 261
pégouan 1280
pegu(an) 1280
pegüenche 91
pehlevi 732, 1562
pehtsék 837
pehtsik 837
pehuenche 91
pei 394
pein 1601
pelam 1600
pelasgică 97
pelau 1528
pelew 1528
pella 889
penasifu 230
pendjabi 1595
pengu 1558
peni 1128
penin 166
penjabi 1595
penrhyn 1179
pentecost 1608, 1609
penutian 91, 396, 696, 1213, 1266, 1663, 1965, 1975, 2171
penyin 166
peran 903
pere 1560
permiak 543, 925, 2167
permian 543
permiană 2015
permic 543, 925, 1561, 2015, 2167
permisch 543
permjak(isch) 1561
permskij 1561

persană 86, 97, 125, 132, 192, 209, 217, 235, 326, 356, 416, 549, 588, 622, 678, 722, 732, 841, 1121, 1138, 1284, 1496, 1519, 1552, 1562, 1595, 1752, 1827, 1868, 1876, 1925, 1996, 2012, 2014, 2019, 2029, 2156
persian 1562
persidskij 1562
persisch 1562
perso-arian 732
pesa 949
pesechem 455
peseg(h)em 455
peshwari 1552
pessa 949
pessi 949
pessy 949
petac 1563
petaj 1563
petasia 1292
peten 1212
petit-nègre 553
petschenegisch 1555
peul 555
pevekskij 413
pewenche 91
pfojomo 1578
pgha k'nyan 1727
phadang 1857
phala 1556
phalura 459, 1564, 1735
phemba 1818
pho 835, 1727
phosko 1177
phulbadi 771
phuóng katu 850
phuthi 1820
pia-min 2118
piaron 1674
picard 553
picones 91
picunche 91
pidgin krio 423
pidgin 1568, 1657, 2170
pidgin english 394, 423, 466, 516, 541, 561, 595, 705, 1138, 1240, 1253, 1584, 1585, 1832, 1991, 2037
pidgin ewondo 312
pidgin malaez 725
pidgin malaio-portughez 19
pidgin portughez 423, 424, 426, 1138
pidgin spaniol 1138
pidič 7, 663
pieds-noirs 261
piegan 261
piemontez 744
pikiram(an) 824
pila 2139
pilam 1600
pilapila 2139
pili 1560
pilimbi 679
pilipino 1832
pillager 1480
pima 1569
pime(ria) 1569
pimo 1569
pin 2002
pinan 1600
pindi 1557
pingelap 1587
pinje 1375
pinji 1557
/pi^{n}-ɟe/ 1375
pipikoro 1961
pirinda 1208
pirineică 185, 1477
pirupiru 160
pišāc(h)a 459
piscimas 235
pitcairneză 423
pitja(n)djara 833
pitjandjajara 833
pitjantjar(r)a 833
pitjanzazara 833
pitjara 833
pitjindjatjara 833
pitjindj(i)ara 833
liPito 1100
pitu uluna salu 1573
piyuma 1600
plains cree 422
plateau 219
plats-côtes-de-chien 482
plattdeutsch 594
plattdütsch 594
plus 1713
pnar 877
pnom gar 1270
pnong 1269
poādhī 1595
poâi 1375
pocoman(ice) 1577.
pocomchi 1579
poconcham 1579
poconchice 1579
pocosi tala manca 293
podawahomih 1592
podkamennaja tunguska 529
pogulī 841
poitevin 553
p'ok 780
chiPoka 1988
po-klo 1890
pokoh 1514
pokoman(e) 1577
pokonchine 1579
pokonchini 1579
pokwot 1580
polá 1828

polabă 1765
police motu 1302
polinezian(ă) 119, 511, 541, 542, 561, 604, 664, 725, 824, 1081, 1139, 1179, 1180, 1189, 1240, 1241, 1427, 1478, 1587, 1616, 1628, 1640, 1679, 1836, 1930, 1954, 1957, 1980, 2037, 2038
polo 1971
polonă 233, 353, 361, 709, 1064, 1124, 1583, 1636, 1765, 1768, 1788, 2012
polovţiană veche 431
pomo 686
ponape 1587
ponapeană 350, 985, 1196, 1253, 1585
ponca 472
ponda 1084
pondo 80, 1231
ponek 166
ponérih(o)uen 1522
poneriven 1522
poneriwen 1522
pongo 487, 807
pongoue 1329
pongu 1588
pōnna 1238
ponorwal 1609
ponorwol 1609
ponosakan 1283
ponosokan 1283
ponthai 1858
poodawahduhme 1592
poona 1187
popo 530
popolocan 399, 1506, 1217, 1586
populuca 1747
populuco de pueblo 1747
porepecha 1864
poroja 1551, 1625
porojas 1551
poroquicoa 1993
porto (talk) 423
portugheză 19, 119, 354, 423, 425, 516, 745, 756, 805, 1138, 1169, 1406, 1565, 1594, 1636, 1687, 1697, 1752, 1753, 1792, 1818, 1850, 1993
potawatomi 1592
potawotamic 1592
potawotamie 1592
potawatomy 1592
potewateme 1592
potewatemi 1592
potewatimi 1592
potewat(t)omi(e) 1592
pōthvārī 1011
potiwattomie 1592
liPoto 1100
potosino 695
potowatom(i)e 1592
potowotomi(e) 1592
potrwatame 1592
pottawatameh 1592
pottawot(t)omi(e) 1592
potu 639
pougouli 302
poukou 1854
poular 555
po'u mboto 178
pouno 1597
poutouatomi 1592
povadhī 1595
powadhi 1595
poya 565
pracrit 722
prākrit(ă) 235, 722, 1595
prâng 1271
pray 1932
preh 1269
pre-iberică 185
pre-indo-europeană 486
pre-italic 723
preroman 186
preromanică 1477
pretas 1316
priangan 1809
pribaltijsko-finskoe 543
pribrežnoe narečie 522
principiente 425
proto-altaică 2027
proto-anatoliană 682
proto-austroneziană 119, 439, 1835, 1860
proto-baltică 156, 544, 545, 1035, 1290
proto-bantu 219
proto-caucaziană 356
proto-finică 544, 726, 1035
proto-fino-ugrică 544, 545
proto-germanică 545, 595, 1035, 1290, 1593, 1702
proto-hatti 682
proto-indo-europeană 682, 723
proto-indo-hitită 682
proto-melaneziană 541
proto-nordică 1702, 1798
proto-oceanică 1240
proto-polineziană 1585
proto-slavă 156, 1593
proto-tai 1839
proto-ugrică 2017
proto-uralică 545, 2026
provansală 1477
provençal 1477
provensală 1477
prusiană veche 156
pšav 622
psehera 43
pshav 622
pu 1406
puan 757, 2086
pue 439

Scanned with OKEN Scanner

puglieză de nord 744
puguli 302
puhooc 1598
pu-i 408, 1839
pu ii 408
puinave 1982
pukanigl-andigabu 2056
pul 1581
pula' 1582
pulap 350
pular 555
pulaya 1140
pulusuk 350
puluwat 350
punctunc 1212
pungianes 711
punică 221, 539, 1146, 1697
punjabi 841, 2029
punjabi de est 1595
punjabi de vest 1011
punjabi propriu-zisă 1595
puno 1597
punu 1250, 1251
purbutti 1379
pure ifugao 711
purepeča 1864
puri 591
puschtu 1552
pusciti 378
pushto 1552
pus(h)tu 1552
putawatomi 1592
pŭtonghuā 394
p'ut'unghue 394
puyi 1839
pu-yi 1839
puynipet 1587
p'u ?man 780
pwe 265
pwo 1565
pyam 1601
pyen 254
pyönganto 420
pyuma 1600

Q

qaberdey 777
qapuči 205
qaračay 827
qarata 832
qāšqarī 884
qatvenua 1022
qiché 1605
qimr 1846
qriz 953
quanada 145
quảng tín katu 428
qua'ngtri 294
q'uannu 73
quapaw 472
quara 24
quarina 1542
quar(r)a 1512
quashea 423
quecchi 857
queche 1605
quechua 34, 71, 91, 737, 1545, 1604, 1792
quechumaran 34, 71, 386, 745, 1603
quedah 1713
quekchi 857
quelem 2008
quélène 2008
quengues 1719
quequexque 1901
queres 867
quiangan(es) 711
quicama 469
quiche 1213, 1605
quichua 1603
quimbunbo 1233
quissama 1675
quiantuna 1991
quoddy 1553
quoratean 837
qurama 2039
qwabe 2170
qwaddie 1553

R

rabah 693
rabaul 1991
rabbit skins 482
rača 622
racha 622
raday 1607
rade 234, 371
radè 1607
r'ade 1607
radeh 1607
radlai 1633
radschasthani 1612
raga centrală 1609
raga de nord 1022
raga de sud 1608
ragetta 619
ragreig 324
raguzan 451

Scanned with OKEN Scanner

kaRagwe 1458
uruRagwe 1458
rai 371, 1634
raiano 1591
raidjna 663
raik 1624
raisha 1525
rajasabd 1691
rājasthāni 227
rājbangs(h)ī 217
rájmahal 1147
rakhaigg 253
ralik 1196
raluana 1991
rambic 1026
ramfau 1743
rāndalis 1066
rangao 1626
rāngkhōl 692
ranglōi 1156
ranti 1573
rao 68
raokrik 1525
raosiara 1894
rapa 1836
rapanui 1585, 1836
raramuri 1863
rarotongan 1179
rashed 1879
ratagnón 434
ratak 1196
rathi 1595
raua 1618
rawa 869
rawang 268, 780
rayalseema 1885
rdê (kpă) 1607
received english 516
red bobo 265
redjang 1621
red-knife 397
reef 1623
reef islands 1622
reef-santa cruz 119, 1548, 1622, 1623, 1693
regwe 735
rejang 1621
rek 478
rekhtă 2029
remo 585, 1312
rengma 1627
rennell island 1628
reshiat 592
rete 316
retic 1630
retică 723, 1037
retoromană 553, 554, 594, 1635, 1636
rewa 1335
kiReya 1043
rgyarung 643, 1920
rGyarung 643
rhaday 1607
rhadé 1607
rheinfränkisch 594
rhétique 1630
rhéto-frioulan 1630
ekiRhinyirhinyi 1470
riantana 1427
[ricc̃sap] 1691
rif 221
rikabiyya 223
rikiriki 1525
riksmaal 1435
riksmål 453, 1435
rikvani 73
rimi 2001
rindre 1632
riodonorez 1591
rio'm 909
rio sucio 519
rio verde 518
ripang 742
ripuaric 594
ripuarisch 594
river 2146
river vân kiêu 1514
river yuman 469
rjyarong 643
rlam 1270
rəngao 1626
ro 406
roba 1018
rock creeck 1662
rodi 281
rodiya 1753
rofik 854
roglai 338, 1633, 1634
roglai de nord 371
roglai de sud 371, 1610
ro'hong 1269
roi 2108
ro'l'om 1270
rolong 1971
română 48, 86, 91, 97, 116, 123, 185, 309, 361, 394, 431, 451, 516, 553, 588, 594, 595, 664, 678, 709, 736, 744, 756, 1064, 1121, 1138, 1282, 1290, 1435, 1484, 1562, 1585, 1630, 1635, 1650, 1691, 1697, 1703, 1753, 1763, 1766, 1792, 1798, 1836, 1876, 1920, 1925, 1967, 1996, 2012, 2029
romanescă 744
romani 1925
romanic(ă) 19, 86, 185, 354, 362, 424, 425, 426, 451, 516, 553, 571, 594, 595, 723, 744, 1146, 1477, 1502, 1591, 1630, 1636, 1657, 1697, 1752, 1765, 1769, 1792
romanșă 1630
romany 1925
rombi 1074

Scanned with OKEN Scanner

romblomanón 258
rona 1889
róng 1050
shíRonga 1978
róngao 1626
rongpa 1050
rong-rang 1858
rongtuw 1871
rori 1688
rōšānī 1801
ro'teă 1706
rotokas 978
rotse 1080
rotumană 541, 1240, 1822
rouk 1969
roundhead 422
rouyi 1103
rozi 1080
rozvi 1080
rranao 1185
rsani 1801
rubriana 1641
baRue 1085
ruftu 1977
rugara 304
ikiRugun 2162
ruk 1969
rukobi 700
rukonjo 934
rum 607
rumai 1529
rumberpon 1448
runasimi 1603
rundi 219, 1653
kiRundi 1646
runga 1649
rungu 1329, 1826
ruNyambo 1458
runyaNkore 1415
runyaRwanda 1653
ruruhip 672
rurutană 1585
rurutu 1836
rus(ă) 5, 13, 49, 52, 53, 97, 122, 132, 192, 233, 309, 321, 353, 360, 361, 363, 413, 414, 416, 460, 521, 522, 529, 544, 588, 594, 601, 622, 648, 706, 709, 726, 732, 736, 777, 796, 827, 828, 834, 852, 870, 896, 925, 938, 969, 980, 1013, 1035, 1052, 1053, 1064, 1066, 1191, 1282, 1290, 1377, 1431, 1479, 1503, 1505, 1530, 1561, 1586, 1591, 1636, 1711, 1765, 1789, 1827, 1876, 1998, 2000, 2004, 2012, 2015, 2017, 2019, 2026, 2039, 2043, 2049, 2051, 2167
rusahayerēn 97
ruşani 1801
rushani 1801
russia 592
ruteană 2012
rut'ul 1651
rutulisch 1651
rutul'skij 1651
ruwenzori 250
rwamba 250
rwanda 219, 553, 1646
ikinyaRwanda 1653
kinyaRwanda 1653
orunyaRwanda 1653
runyaRwanda 1653
urunyaRwanda 1653
ryukyu 1654
ryukyuană 756
ryuukyuuan 1654

S

sa('a) 1655
saama 1035
saame 1035
saamskij 1035
saaptins 1381
saaronge 443
saban 1656
sabanero 626
sabanum 1656
sabara 1787
sabari 65
sabeeană 1797
sabellic 723
sabir 424
sabtang 746
sabu 663
saburi 1057
sac(k) 551
sadar 1170
sadia 637
saek 1839
safroko 1061
safwi 83
sagai 648
kiSagala 1841
sagara de nord 786
kiSagara de sud 1661
saghalin 35
sahapotins 1381
sahaptian 1662
sahaptin—nezpercé 1381, 1559, 1662
sahariană centrală 1664
saharian de est 812, 819, 1422, 2154
sahkey 551
saho 16, 239

Scanned with OKEN Scanner

sai 630
saidic 418
saija 519
sain 1320
saint croix 1553
saintongeais 553
saipan 350
sairakis 1667
saisat 1667
saisett 1667
saisiat 1667
saisiet 1667
saisirat 1667
saisiyat 104, 105
saiya 519
sak 254
saka 732, 1830
sakai 753, 1137, 1670, 1712, 1890
sakai bukit din Temongoh 1890
sakai central 1712
sakai de est 753
sakai de nord 1890
sakai de sud 753, 1137, 1669, 1712, 1890
sakai din Plus Korbu 1890
sakai tanjong din Temongoh 1713
sakalagan 1245
sakara 1475
sakei 869
saker 1308
sakewi 551
sakhalin 35
sakis 551
sakis(h)ima 1654
sakka 706
salajar 1131
sala-mpasu 1672
salar 2020
salayar 1131
salayer 1131
salentină 744
saliban 1674
salish 396, 417, 651, 795, 997, 1060, 1433, 1482, 1741, 1917, 1975
salivan 502, 1567
salt 390
salteux 1480
saltini 390
saluan 1071
salu maoge 178
salur 565
salween 1287
kiSama 1233
samaran 2075
samareño 2075
samar-leyte 2075
samar-leyte-bisaya 2075
samar-leyte visayan 2075
samaron 2075
samatari 2057
samba 368
sambaa 1730
sambal 1676
sambala 1730
sambara 1730
samberi 230
sambo 518
sambu 518, 1708
sâme 1035
samia 452, 1677
oluSamia 1104
samnorsk 1435
samo 2050
samoană 511, 1180, 1478, 1585
samoedă 545, 925, 1035, 1377, 1711, 2017, 2026
samogho 1678
samogitian 1064
samoho 1678
samoïède ostiak 1505
samojo 1678
samosho 1678
samoxo 1678
samoyed 1680
samoyède ostyak 1711
samoyède yourak 1377
sampori 230
samtoy 720
samursaqan 5
samurzakan 5
samurzakan-zugdidi 1261
samwi 83
samya 1677
sanaga 226, 1168
sanaroa 479
sanblas 432
san-chiang(e) 798
san-ch'uan 1284
sandalwood english 1568
sandavi 1682
sandawe 882
sande(h) 2158
sandoway 100
san felipe 868
san francisco st. xavier (mission) 1491
sangge 1858
sanggil 1684
sangho 1687
sangi(hĕ) 1684
sangil 1684
sangir 1684
sanglechi 1686
sangleči 732
sango 9, 1100, 1391
pidgin sango 1687
sangu 1688
sanisch 2156
san jeronimo tecoatl 1217
san jorge 518
sanke 1764, 1858, 2042, 2099
sankhican 467

Scanned with OKEN Scanner

sankihani 467
sankikani 467
sankitani 467
san miguel chicah 1605
san miguel huantla 1217
san miguel soyaltepic 1217
sano 1678
san pedro ixcatlán 1217
sanpoli 1482
sanscrită 101, 125, 154, 217, 235, 394, 420, 459, 462, 486, 628, 678, 722, 723, 724, 759, 796, 805, 841, 884, 1064, 1138, 1140, 1187, 1379, 1380, 1496, 1551, 1595, 1752, 1753, 1839, 1850, 1885, 1909, 1920, 1921, 1948, 1952, 1996
sanscritic 722
sanskrită 1691
santa 1282, 1546
santa ana 868
santa cruz de nord 1623
santa cruz—kasagi—calamintao 734
santal 1694
santali 118, 217, 877, 1312, 1691, 1694
santa maría jiotes 1217
santee 450
santhal 1694
santo domingo 868
san tung 1802
sanwhai 1600
echiSanza 1346
sao 1665
saoeweri-hablifoeri 455
saora 1787
são tomense 425
saprêk 1600
šapsug 13
sara 776,1128
sara gambai 573
sarakollé 1786
saramaccan 423
saramakaan 423
saramakka 423
sara mbai 1220
sarangani 238
sarangani manobo 969
sarani 425
sara soumray 1780
sarawan 291
sarawule 1786
sardă 354, 1630, 1635, 1636
saremde 1291
sarikoli 1801
sarmată 925
saroa 200
sart 2039
sartul 321
saryg-uigurisch 2020
sasarez 1697
săsesc 594, 1105
saskatchewan 422
sastica 261
sastika(a) 261
satawal 350, 2024
satlaj 1519
sau 514, 1564
saufa 1038
saugh uygur 2020
sauk 551
sauki(e) 551
saulteurs 1480
saumanganja 1245
saurasenī 722
sauria 1147
savara 1787
savu 663
sāwī 1564
sawk(ee) 551
sawos 707, 1723
sawu(nese) 663
saxon 516, 594, 1484
saxonă veche 516, 594, 1798
sayaco 57
saycin 335
sazek 1707
scandinav(ă) 453, 516, 537, 544, 545, 595, 618, 741, 1035, 1435, 1702, 1773, 1798
scarbuk 460
schanbala 1730
schekere 698
scheyenne 384
schor 1789
schorisch 1789
schoschone 1738
schoshone 1738
schwäbisch 594
schwarzfüssige 261
schwarz-nogaiisch 1431
schwedisch 1798
schwoylpi 1482
schwyzertütsch 594
sciacco 1729
scinascia 1736
scită 732, 925
scoffie 422
scoţiană 362, 1167
scottisch gaelic 1703
scottisch-gälisch 1703
scotuks 1553
scythique 732
sDe-dge 1920
sea dayak 462
seba 663
sebuană 236, 258, 426, 542, 1831, 1832
sebuan(o) 1705
sechuana 1979
secui 1121
sedang 1951
sedek 1707
sedeq 1707
sedere 10

sedik 1707
sediq 1707
seedek 1707
seedik 1707
seediq 104, 105, 1707
segum 1726
seim 586, 1723
seisirat 1667
sek 1658
seko 1685, 2042, 2099
sekou 1685, 2042, 2099
sekpele 1059
sela 1061
selajar 1131
selayar 1131
sele 1695
selepet 701
selish 795
selkoup 1711
selkup 544, 870, 1680
sel'kupskij 1711
selong 649
selonianã 156
sema 1751
semai 753, 1137, 1669, 1670, 1890
semaki 1261
semang 1137
sembla 1678
semelaic 1137, 1669, 1670
semigallian 156
seminole 1325
semitic(ă) 20, 24, 36, 39, 64, 86, 87, 95, 221, 343, 356, 433, 499, 523, 539, 599, 620, 632, 659, 723, 1146, 1691, 1757, 1773, 1797, 1926, 1927
semobi 1600
semolika 962
sem(o)u 1678
chiSena 974
senadi 1718
senari 496, 1527, 1722, 1812
sendal 2007
sene 613
senec(k)a 1719
senegalo-guineez 138, 143, 153, 173, 184, 229, 232, 311, 497, 555, 900, 933, 1029, 1061, 1163, 1726, 1796, 1891, 1892, 2094
senezã 744
senga 1441, 1988
senje 613
senoic(ă) 753, 1137, 1669, 1712, 1890
sentali 1694
sentani 1423, 1853
senufo 496, 631, 1527, 1718, 1812, 2050
seoul 420
sePedi 1791, 1979
sepik mijlociu 4, 270, 586, 707, 1007, 1155, 1341, 1548, 1699, 1708
sepik superior 1, 749, 1237, 1548
serau 1712
šerayogur 1546
sere 1367
serekule 1786
serer 1720
serère 1726
serer-sin 1726
serhta 1619
serre 1725
serrer 1726
serwang 1619
sesake 1958
sese 248, 630
seSotho 1791
seSuto 1791
seul 420
sewa 663, 1704
seyu 1610
sgå 1727
sgaw 835, 1565
sha 253, 1450, 1839
shadal 1170
shahaptin 1662
shaire 1725
shaka 1388
kiShaka 364
shake 988
shalgno 1920
shalkandu 59
shamait(ish) 1064
shamatari 2057
kiSambale 1730
shan 1728
shanbala 1730, 1737
shanga 327
shangaan 1976
shangawe 327
shanghai 394
shango 1689
shankilinya 630
shankillinya 150
shan states 1529
shantou yenjen 780
shapsug 13
abuSharid 1136
shat 1736
shaurasenī 722
shavante 378
shedekka 1707
sheetswa 1978
shekiri 2141
shellengeha 808
sheni 633
shepalu 1107
shere 1725
sheri 1725
sherpa 228
sheshapotosh 422
sheva 1459
sheyenne 384
shi 662

Scanned with OKEN Scanner

shienne 384
shifalu 1107
shiHlanganu 1976
shikalu 1430
shikotan 35
shik-shinshum 1908
shilluk 82
shimopaiwan 1525
shimosan rukai 1644
shina 1651
shinā 326, 459, 1735
shina-khōwār 1735
shingsol 1908
shiNgwalungu 1976
shinumo 689
shioko 402
shira 364
iShira 1756
shirāji-kashmiri 841
shiriana 2057
shirinan 2058
shiRonga 1978
shishi 1704
shiTsonga 1638, 1978
shiTswa 1638, 1976
shiyan 384
shiyang 1762
shi-zang 1762
shkipēri 48
sho 408
shō 100
shodon 1654
shogale 223
shom pen(g) 1406
shona 1730
shongo 328
shooswa(a)p 1741
shor 648, 1789
shortland 1288
shoshone(e) 1738
shoshoni 997
shoshonie 1738
shqip(ní) 48
shu 1565
ekiShu 1346
shuara 767
shugni 1801
shui 1802
shukali 1739
shukulumbwe 719
shuli 8
shunkla 1866
shupaman 161
shuri 1814
shuro 1239
shurri 1177
shushwapumsh 1741
si shuto 1791
shuway 1742
shwoyelpi 1482
shyenne 384
siakaian(u)a 1081
siama(weina) 1073
siameză 1909
siamois 1909
siane 1438
siati 1432
sibbe 1336
siberiană 1650
sibil 1481
sibo 1095, 1157, 1992
sibucoon 1600
sibuguey 1794
sibukon 317
sibuku 317
sicilian 86, 1146
sidama 1746
sidəminya 1746
sidamonya 1746
si djundjung 1257
sidondo 1532
sidya 1169
sierra 1964
siggoyo 1177
sigi 1532
sigisigero 1761
sihong 1143
sikaiana 1081
sikayana 1081
sikiana 1081
siksika 261
silabu 1245
siladja 1131
silajara 1131
silanganen 1833
silezian 1586
silipan 711
silozi 1080
sim 2083
simalegi 1245
simba 669
simbari 75
simberi 1822
simbiti 981
simbo 1095
simeku 1352, 1353
simirinch 1571
simori 823
simpi 25
sinā 1735
šina 1651
šiṇa 1735
şina 1735
sinasina 390
sindangan 1794
sindhi 459
sindjai 300, 1102
sinesine 390
singhaleză 1141, 1531, 1691, 1850

singhalez-maldivian 722
singkarak 1257
singpho 780
sinhala 1735
sinhalese 1753
sinicker 1719
sinitic(ă) 394, 809, 1754
sinja 1740
sino-tibetan(ă) 12, 38, 69, 76, 100, 108, 117, 120, 228, 253, 254, 267, 268, 315, 335, 337, 345, 377, 382, 385, 391, 393, 394, 408, 425, 438, 456, 457, 461, 491, 513, 517, 533, 582, 598, 635, 643, 647, 657, 660, 683, 684, 692, 704, 765, 773, 778, 780, 781, 798, 806, 809, 810, 811, 835, 873, 881, 885, 904, 918, 919, 959, 970, 979, 1000, 1006, 1012, 1014, 1017, 1033, 1034, 1050, 1062, 1063, 1089, 1090, 1101, 1120, 1126, 1156, 1183, 1184, 1193, 1238, 1250, 1251, 1287, 1299, 1306, 1320, 1333, 1334, 1335, 1337, 1380, 1436, 1449, 1450, 1518, 1521, 1565, 1594, 1596, 1602, 1610, 1612, 1613, 1619, 1627, 1658, 1668, 1727, 1728, 1733, 1751, 1762, 1775, 1802, 1811, 1839, 1847, 1857, 1858, 1866, 1871, 1872, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1920, 1921, 1971, 1972, 1974, 2046, 2052, 2108, 2118, 2238, 2142, 2142, 2159
sinsin 335
siokun 1794
siora 2157
siorean 2086
siouan 427, 450, 472, 673
macro-siouan 737, 1755
sioux 450
sirāikī 1752
sirāji-kashmiri 841
sîrbă lusaciană 1788
sîrbo-croată 48, 309, 451, 1116, 1120, 1636, 1765, 1769, 2029
siriac(ă) 87, 86, 1562, 1715, 1773
neo-siriac 87
siriană veche 1757
širingol 1546
sirmauri 1519
sirunki 514
sirxin 460
sisai 1759
sisiani 160
siska 1956
siSuthu 1791
sisya 1956
sitio 1760
siu 1818
sivukun 317
siwai 304, 1353
siwnoi 290
siwu 40
sixtown choctaw 401
siya 124
siyang 1762
siyase 124
si(y)u 1818
sizang 1762
skeena indians 1975
škip 48
sko 1685, 1962, 2041, 2099
skoffi(e) 422
skolyeg 104
skoyelpi 1482
slang 516
šəl-qup 1711
slav(ă) 48, 97, 156, 233, 309, 310, 353, 356, 361, 522, 545, 588, 595, 620, 709, 723, 726, 834, 925, 1035, 1052, 1064, 1121, 1166, 1503, 1562, 1583, 1586, 1635, 1636, 1650, 1763, 1766, 1767, 1768, 1769, 1788, 1996, 2012, 2026, 2039, 2043
slavă comună 309, 353, 361, 544, 1586, 1650, 1763, 1768, 1765, 1766, 1769
slavă veche 48, 309, 1636, 1765, 1767, 2043
slave(s) 397
slavonă 309, 1636, 1650, 1763, 2012
sliammon 416
slim 1712
slovacă 1121, 1636, 1765, 1788
slovenă 1630, 1763, 1765, 1768
slovenský 1768
snake 1524, 1738
sənoi 1712
šo 100
eSo 1771
sochile 1456
soeloe 1873
sogadas 972
sogdian(ă) 732, 796, 1998, 2104
sogdisch 1773
sogero 2054
soghaua 2154
sogore 1239
sohur 2121
sojonisch 2004
sojotisch 2004
soke 2168
sokile 1456
sokili 1456
soko 1771
sokue 2178
solamba 1790
soliga 817
solog 1873
solok 1873
solon 529, 1992
soma 1779
somaleză 433, 1111, 1665
somali 1178
somba 2135
some 1779
somo 590
somono 157

Scanned with OKEN Scanner

somrai 374, 412
somre(i) 1780
songai 1782
songhai 1291, 1412, 1422, 1782
songi 1781
songo 1687
(l)iSongo 1223
songo kiSuku 929
ekiSongoora 1346
songu 1783
sonoran 419, 697, 1569, 1863, 1896, 2036, 2122
sonsol 2024
sonsoral 2024
sonsorol(ez) 2024
sonsorol-tobi 2024
soolo 1873
sopvoma 1751
sor 230, 1382
sora 1312
sõrã 1787
so:r:a 1787
şoră 1998
sorabă 1765, 1769
sorai 1782
sorbă 1788
sorendidori 230
sorhaai 1782
soroako 1292
sorrido 230
sos(s)o 962
sotavento 425
sotho 219, 1556, 1979, 2170
seSotho 1791
sotho de nord 1556
sotho de sud 1791
sotho din Transvaal 1556
soudanais 1809
sŏŭl 420
souletin 185
soumalaise 544
soumray 1780
soungor 1810
sourikwos 1252
souriquois 1252
sousou 1815
south arabic 1797
south-east asian 118
south-east new guinea 1439
southern iroquoian 383
southwest konds 992
soyod 2004
soyon 2004
soyopas 2146
soyot 2004
spaniolă 34, 86, 91, 92, 119, 185, 236, 346, 350, 354, 372, 386, 423, 426, 516, 542, 553, 594, 675, 720, 744, 821, 1185, 1212, 1253, 1338, 1477, 1507, 1542, 1587, 1591, 1603, 1705, 1832, 1864, 2075
spokan(e) 795
sranan (tongo) 423
sre 909
ssuga 1800
ssugur 1807
st. andrew island 2024
st. jean 1553
st. jean baptiste 1719
st. john('s) 1553
štokavian 1763
stone chilcotin 389
stoney 450
stonies 389
stony 450
st. regis 1277
strieng 693, 760,
su 263
sua 973
suab 594
suaheli 1818
suahili 1818
suakati 771
subah 1062
subano(n) 1794
subi 1740
sub-ifugao 711
subiya 1795
subsilvană 1630
subtiara-tlapanec (-yopi) 1944
sudafrican 113, 288, 680, 690, 698, 882, 975, 995, 1510
sudanez(ă) 553
macro-sudanică 1418
sudanic central 1418
sudanic estic 1418
sudano-guineeză 374, 375, 500, 501, 936, 1408 1409, 1410, 1412, 1417, 1418, 1419, 1420, 1421, 1720, 2050
sudarabic 599
sudarabică 86, 523, 1715
sudarabique 1797
südbairisch 594
sud-est 1835
suena 243
südfranzösisch 1477
sudik 1773
suduvian 156
suedeză 453, 522, 544, 594, 595, 1035, 1290, 1435, 1702
suédois 1798
suffâh 1062
suga 2053
sugbuanon 1705
sugbuhanon 1705
sugni 1801
šugni 732, 2127
sugur 1807
sui 806, 903, 1658
sui ai 1802
sui li 1802
sui-p'o 1802

Scanned with OKEN Scanner

suk 1580
suka 411
suki-gogodala 611, 1192, 1437, 1803, 2079
sukku 1580
sukulumbwe 719
kiSukuma 1460
sulaimania 980
suleiman(i) 980
suleimanyi 980
sulu(-jolo) 1873
suluk 1873
sumadel 794
sumas 651
sumburu 248
sumenep 1119
sumeriană 39, 356, 506, 682
sumoun 1563
sundaneză 725
sundei 230
sungai piah 1890
sungai raya 1712
sungkai 1712
sungu 1904
sunit 1494
sunuwār(i) 1811
sunwar 1811
suomi 544
suoto 1791
supaneca(n) 1944
supia 1795
sup'ide 1812
supiori 230
suppire 496, 1527, 1718, 1722, 2050
sura 71
surabaja 759
surbm 1239
surguxh 1997
suri 194
surigao 1705
surigaonon 1705
suri-tirma-tid 1938
surma 1239
surmirană 1630
suro 1239
sursilvană 1630
susoo 1815
sussu 1815
susu 311, 1815
susu-yalunka 311, 1412
seSuto 1791
sutsilvană 1630
kiSutu 1399
kiSuundi 929
kuSuwa 250
suwara 1840
şvab 709
şvăbesc 594
svan 356, 777
svanetian 1816
svanskij 1816
svanuri ena 1816
svea 1798
svemål 1798
svensk 1798
ekiSwage 1 346
swahili 86, 219, 661, 888, 1098, 1107, 1143, 1646, 1653, 1996
kiSwahili 1818
swampy cree 422
swanisch 1816
swati 1820
swazi 1402, 2100, 2170
swedish 1798
sweta 981
sya 263
syaka 514
syenere 1718
syer 826
sylhet 877
synteng 877
syriaque 1757
syrijänisch 925, 2167
székely 1121
szi 1971

T

taa 178
taabwa 1826
ta'adjio 840
taal 19
taataal 629
taba 1056
tabar-dom 390
tabasaran(isch) 1823
tabasaranskij 1823
tabele 2170
tableng 1858
tabosa 1960
tabukan 1684
tabulaha 1573
tacana 367, 1151
tacaneco 1151
tachaban 1525
taconi 1104
tadianan 1828
tadjikă 732, 1497, 1549, 1562, 1868, 2019, 2104
tadjio 840
tadjoni 1104
tado 519
tadschikisch 1827
tadyawán 46, 1582
tadzhic 1827
taë' 1160

Scanned with OKEN Scanner

taena 1131
taensi 1843
tagacola 1830
tagáidan 1828
tagakolu 1830
tagal(a) 1832
tagalagad 238
tagalaged 238
tagale 1879
tagalic 236, 2075
tagalo 1832
tagalog 119, 236, 258, 426, 542, 675, 821, 1705, 1831, 2025
tagara 1551
tagaur 1503
tagáydan 1828
tagba 1812
tagbanua 1833
tagbānuwa 542
tagbanwa 1833
tagdapaya 144
tagen 438
tagish 1837
tagkaolo 1830
tagoy 1834
oruTagwenda 1415
tahiteană 1836
tahitiană 423, 1189, 1585, 1616, 1980
tai 394, 408, 781, 805, 809, 1017, 1034, 1450, 1594, 1658, 1728, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 2046, 2143
t'ai 1839
taiai 1667
tai-chinez(ă) 809, 1754
taih-long 1406
taihyo(o) 104
taikaku 1245
tai-kam-sui 806, 809, 1839
taimóro 1143
tai-ñai 1728
tairora 1438
tai-shan 1839
tait 651
taiyal 104
tajik(i) 1827
takale 1879
takama 1460
takamakau 1644
tak bai 1912
takestani 1868
takic 2036
taki-taki 423, 1484
takle 1879
takonan 104
takua 428
taku(u) 1081
tala 909, 1864
tälägit 52
talaing 1280
talamakau 1644
talang 869
talansi 1843
talau 1057
tale 1231
talene 1843
taliang 693
talifugu 742
kiTalinga 336
talis(c)h 1844
talis(h)i 1844
tališi 732
takie-talkie 423
tallau 1057
tallensi 1843
talligewi 383
tallina keel 522
talmudic 87
talne 1843
talo 1057
talodi 937, 1010, 1199, 1294
taltaltepec 376
talysh(skij) 1844
tamalu 1619
tāmāng 1320
tamari 1525
tamarkhōlea 1062
tamaroau 317
tamazulaxa 1268
tambe'e 1292
tamberma 1779
tambo 1849, 1988
tambuka 1988
tambwa 1826
tamian 1052
tamil 394, 486, 759, 1138, 1140, 1691, 1753
tamiliană 486
tamlu 1858
tamok 1846
tamongobo 1846
tamoul 1850
tampele 1851
tampole(m) 1851
tampolense 1851
tamul 1850
tamuliană 486
tamun 406
tana 1860
tanah 1257
tanah merah II 1853
tanang 438
tanda 138
tanda bansari 184
tangao 1707
tangdulanen 1833
tanggu 1856
ekiTangi 1345
tangkul 1857
tangsa 268, 1333

Scanned with OKEN Scanner

tangu 1856
tangul 1974
tanjong rambutan 1890
tankamba 1842
tankhur 1333
tanna de est 1860
tannu-tuva 2004
tannu-tuwinisch 2004
tanoan 133, 895, 1905, 1942, 1966
taokas 1667
taolende 1291
taowa 1905
tapacua 378
tapah 1712
tapangû 1977
tapanta 2
taparon 65
tapessi 1029
tapiete 1993
tapijualapane-mixe 1265
taposa 1960
taposo 1960
taquial 1151
tara 265
tarabaaka 149
tarahumar(a) 2036
tarahumar(ic)e 1863
taramakau 1644
tarangap 1483
tarasca(n) 1864
tarasco 1266, 1864, 1965
taraumara 1863
tarawa 604
tare'e 178
tariaca 293
tả river van kieu 851
taroko 104, 1707
taromak(i) 1644
taron 1619
tartar 1876
tăru tavoya(n) 253
tăruw 253
tasaovali 1525
tasariki 1867
tashon 1866
tasi 654
tasing 1160
tasiriki 1867
tasman 1081
tat 732
tatar 1876
tătară 192, 416, 1191, 1290, 1586, 1650, 1998, 2012, 2014, 2015
tati 1868
tatog 1869
tatsanottine 397
tatsoni 1104
ta-t'ung 1284
taturu 1869
tauade 612
tatuata 1870
tauira 1264
tauit 742
tauna 128
taung 1791
taungtha 647
taungthu 835
taungyo 253
taunita-losiara 1894
tauran 65
tausug 1873
tava 693
tavaik 62
tavalavola 1489
tavalon 65
taviak 62
tawa 1480
tawana 1979
tawit 742
tawna 1131
tawsug 1873
ţ'axur 1838
tây 1839
tayakou 1874
tayal 104
tăy blanc 1910
tāy hat 1875
tayhay 880
taying 1920
taz 1711
tcálke 383
tcengui 1970
tcerokiéco 383
tchaga 514
tchagatay 2019
tchak 514
tchangui 1970
tchérémisse 1191
tcherkesse 363
tchouktche 413
tchoulym 415
tchouvache 416
teacuacitzia 419
teacuacitzica 419
tebele 2170
tebu 1981
te-ching(-hsi) 408
teduray 1940
tee 613
tegal 759
tegali 937, 1834, 1934, 1984
tege 613, 1881
tegele 1879
iTeghe 1881
0egiha 472
tegua 1905
tehrani 1562
tehua 1905
teis-um-danab 855
teita 1841

kaTeke 1881
teke de sud-vest 1883
tekela 1820
tekele 1879
tekeza 1820
tekin 1483
telangana 1885
teleefool 1884
telefol 1481
telefomin 1884
telefool 1884
telei 304
telengit 52
tele(ng)ut 52
telinga 1885
telma 1905
teloogoo 1885
telougou 1885
telugu 486, 565, 928, 1787, 1850
tem 468, 779, 1023, 2050
temainian 1889
tembagla 1236
tembe 1890
tembé 1893
tembeta 1993
tembi 1890
kiTembo 700
tembung pasisir 759
temen 1891
temiar 753, 1137, 1669, 1670, 1712
temirgoi 13
temirgoj 13
temirgoy 13
temne 311, 900, 1720
tena 1131
tenda 184, 933
tende 981, 1923
t'eng 880
tĕnggĕr(ez) 759
tengima 76
tênh 880
tenino 1662
tenugu 1885
tenyer 826
teop wainanana 1894
te-pao-ching(-hsi) 408
tepda 895
tepecano 1896
tepegua(na) 1896
tepehuane 1896
tepehuano 1896
tepenua(na) 1896
tepenuane 1896
tepkínago 895
tepuzculano 1268
tequistlatecan 686
tera(wa) 564
terawia 2154
terebendyuke 2040
terei 304
terena 1900
teressa 1406
teriwal 1347
ternateño 426, 1138
terowan 1707
teru keel 522
teshina 1239
têtes de boule 422
teton 450
teueia 1118
teuth 1903
tev 1988
teweya 1118
texistepec 1906
tez 1498
ţez 122
tfuea 1977
tfuya 1977
thado 391
thādo-pao 1908
thai 805, 809, 1034, 1287, 1531, 1754, 1839, 1912, 1913
thai albă 394, 1034, 1839
thaï blanc 1910
thai centrală 1909
thai de nord 1839
thai de sud 1839
thai-iai 1728
thai neagră 1839
thaï noir 1913
thai-siameză 1909
thai standard 1909
thai yai 1728
thaiyuan 2143
thakara 1551
thaksya 635
thāli 1011
tham 366
thareli 1752
that 1668
thay 1839, 1909
thayetmyo 100
theban 418
theinbaw 780
thembu 2100
themne 1891
thet 1668
thibétain 1920
thiro 1937
thlaping 1979
thlaro 1979
thlingchadinne 482
tho 1910
thonga 1976
thu 1910
thuanga 342, 1375, 1522
thuringian 594
thüringisch 594
tiapaneco 1944
tiapi 1029

Scanned with OKEN Scanner

ti'ara 1961
tibas skaad 811
tibbu 1981
tibétain 1920
tibetan(ă) 253, 385, 394, 420, 643, 678, 796, 1062, 1282, 1284, 1380, 1754, 1921, 2029
tibetisch 1920
tibeto-birman(ă) 12, 38, 69, 76, 84, 100, 101, 108, 116, 228, 253, 254, 267, 268, 315, 335, 337, 377, 382, 385, 391, 393, 438, 456, 457, 461, 513, 533, 582, 598, 635, 643, 647, 657, 660, 683, 684, 692, 704, 765, 773, 778, 780, 810, 811, 835, 873, 881, 885, 904, 918, 919, 959, 970, 979, 1000, 1006, 1033, 1050, 1062, 1063, 1089, 1090, 1101, 1120, 1126, 1183, 1184, 1193, 1238, 1299, 1306, 1320, 1333, 1334, 1335, 1337, 1380, 1434, 1449, 1518, 1521, 1565, 1602, 1611, 1612, 1613, 1619, 1627, 1668, 1691, 1727, 1733, 1751, 1754, 1775, 1811, 1847, 1857, 1858, 1866, 1871, 1872, 1908, 1914, 1915, 1920, 1921, 1971, 1972, 1974, 2052, 2108, 2138, 2142, 2159
tibeto-karen 835, 1754, 1921
tibolal 1600
tiche 1605
tideing indians 895
tiêng 760
t'ien-yu 1284
tlfal 1481
tigak 1490
țigănească 722, 1413
tigom(g) 1928
tigong 260
tigrai 1927
tigray 1927
tigre 203, 239, 523
tigri(g)na 1927
tigrinya 24, 239, 523, 599, 1715
tigua 1905
tiguray 1940
tihaha 652
tiika 972
kiTiini 1923
tika 972, 1929
tikali 1929
eTike 1560
tiker(i) 1929
tikhak 1858
tikopia 1930
tikopiană 1585
tim 1886
timbe 701
timbuka 1988
timdu 1380
timene 1891
timmanne(e) 1891
timne 1891
timote 502
timu 7, 663, 1886
tina 1676
tinām 1156
tinata tuna 1991
tindi 1104, 1933
tindină 122
tindinskij 1933
tingal 1879
tinglayan 280
tinguan 1933
tinguian 1935
tingyan 1935
tino 1676
tiob 1894
tiop 1894
tipun 1600
tirāhī 908
tiribi 1901
tiriki 1104
tirima 1938
tirinie 1758
tirma 1239
tiron 194
tirribi 1901
tirumbae 1993
tirurai 1940
tishana 1239
tishena 1239
titchaat 842
titu 1281
tiv 661, 1409
tivativa 2074
tiwi 116, 1941
tiwirkum 2084
tjam 2106
tjamorro 372
tjampalagian 1160
tjempalagian 1160
tjenrana 1160
tjimba 669
tjimundo 80
tjirebon 759
tjuave 409
tlamalula 1897
tlantlang 904
tlapanec 1944
tlapanakan 686
tlapanekan 1944
tlathenkotin 389
tlatman 1151
tlaxiaco 1268
tleskotin 389
tlingit 1331
tlisi 145
tlokwa 1556
tlondoda 145
tlongsai 1183
tlukko 1707
toa 1073
toa'abaita 1240
toabaita 1148

Scanned with OKEN Scanner

to'a baita 1148
to'a ba?ita 1148
toale 1073
toaripi 867, 1500, 1548, 2041
toba-batak 1948
tobo 701
tocharian 1952
tocharisch 1952
toda 1878
to'drah 1706
togba 1149
togole 1879
toharică 97, 723, 1691
toholabal 1953
toi 474
toka 1955
tokelau 1954
tokelauană 511, 1585
tokharien 1952
tokită 832
tokovul 1525
tokubun 1525
tokukan-asin 711
tokuvul 1525
tolai 1991
toldil 613
tolo 146
toma 1073
tombucas 1988
tom'-kuznets tatar 1789
tona 1644
tonaca 1964
tong 798
tonga 1957, 1976
chiTonga 1955, 1988
kiTonga 1956
tongana 1180, 1427, 1585, 2037
tongareva 1179
tongbo 1149
tongic 1957
tongkinez 2046
tońgoa 1958
tonko 1061
tontemboan 1139
tonthian 1131
tonto 2146
toosey 389
topotha 1960
toqabaita 1148
toquequa 403
toradja de est 1961
torah 2131
torbi 1149
tordukana 1644
torgut 796, 1479
toriko 1058
toro 157
oruToro 1473
torricelli 55, 89, 90, 111, 207, 313, 510, 672, 797, 923, 1487, 1492, 1548, 1764, 2027, 2133
tosauwihi 1738
tosc 48
toto 1920
totolaca 1964
totonacan 1266, 1559, 1895, 1964
totonacca 1964
totonaco 1964
totonak(a) 1964
totonaken 1964
totonaque 1964
totonicapan 1964
totonoco 1964
touamotou 1980
touaor(o)u 1005
toubakai 1786
toubou 1981
toubouri 1994
toucouleur 555
toulou 1987
toumtoum 1990
tourkana 1999
tourouka 2002
tourquien 1996
toussia 2085
touva 2004
toxrica 319
tozluk 1997
tracă 97, 723
traco-dac 1636
traco-frigiană 723, 1952
trader navajo 1359
transbalian 1816
trans-fly de est 1495
transmontan 1591
traw 428
tri 294
triêng 693
trike 1968
tring 909
trinitarios 1304
trio 423
trobriand 897
troc 2168
trönder 1435
truchmenisch 2000
truhmenă 2000
truk 1969
trukeză 897, 985, 1253, 1358, 1528, 1587, 2024
tsaayi 1883
tsaba 808
tsachurisch 1838
tsaga 514
tsaiva 254, 268, 780
tsakaitailin 795
tsakhmu 880
tsakhur 1838
tsala'avus 1525
tsalisen 1644

Scanned with OKEN Scanner

tsamako 1973
tsamba 368
tśang 1858
tsangi 1970
tsangsa 1921
tśanki 84
tsao-min 2118
tsa'ovo'ovol 1525
tsa'ova'ovul 1525
tśaphung 1193, 1857
tsarisen 1644
tśaudangsi 377
tsaxur(skij) 1838
tsaye 1883
tsayi 1883
tschake 1729
tschálagi 383
tschalkan 54
tscham 366
tschamalal 359
tschanisch 1816
tscheremissisch 1191
tscherkessisch 363
tscherokese 383
tschétchène 360
tschetschenisch-ingusisch 360
tschuktschisch 413
tschulim-tatarisch 415
tschuwaschisch 416
tselogi 383
tśepang 382
tsezskij 1907
tshamberi 370
tshamina 1950
tshi 37
tshiluba 1082
tshimshean 1975
tshimshian 997, 1433
tshi-sala-mpasu 1672
tshokwe 402
tshuwan 680
tshwana 1979
tshwosh 1699
tsia 2164
tsigane 1925
tsilkotin 389
tsilmano 2169
tsimshian 1559
tsimsian 1975
tsinbok 393
tśingmegnu 1858
tsishaath 1433
tsitsikhar 446
tsoa-qatsilai 1525
tso-chiang 408
tsong 1062
tsonga 1976
shiTsonga 1638, 1978
tsongol 321
tsoo 1977
tsou de nord 1977
tsouic 550
tsudakhar 460
tsuihwan 317, 1977
tšungli 84
ts'unloo 345
tsuo(u) 1977
tsu'u 1977
tsu-u 1977
tswa 1978
shiTswa 1638, 1976
tswana 1556, 1791
ttzae 1212
t'u 1910
tuamotu 1980
tuamotuană 1836
θuanga 1918
tuaoru 1005
tuareg 221
tuba 54, 1056, 2004
tubi 1573
tubiade 1573
tubu 1420
tuburi 1994
tucanoan 386, 429, 2058
macro-tucanoan 72, 355, 1303, 1982, 1983
tucuma 1982
tuda 1878
tudaga 1878
tufuja 1977
tugara 1551
tugauanon 103
tuguanum 103
tugeri 1192
tugun 1928
tukam 1984
tukangbesi 331
tukiumu 1619
tukolar 555
tukongo 2096
tukun 1928
tukuran 1794
tulambatu 316
tulischi 1986
tulon 654
tuluva 1987
tumanao 238
tumbatu 1818
chiTumbuka 1849, 1956
tumet 1494
tumtum 784, 813, 843, 854, 937, 954, 1262, 1986, 1989
tumu 1929
tung 798
tung-hsiang 1546, 1692
tungsen 84

Scanned with OKEN Scanner

tungusă 53, 414, 420, 517, 528, 529, 601, 1157, 1282, 1343, 1485, 1498, 1530, 1745, 1777, 2013
tungus de sud-est 1343
tungusic 1992
tunguso-manciuriană 1992
tunguză 1992
tunguzo-manciuriană 1992
tung-yên 1546
tunka 321
tunli 84
tunong 7
tupancal 1151
tupi 502, 914, 1316, 1591, 1758, 1893, 1993, 2153
tupí-guaraní 1316, 2058
tura 1004
turaniană 53, 2027
turatea 1131
turateya 1131
turcă 48, 53, 86, 97, 132, 309, 356, 545, 553, 588, 620, 622, 756, 1041, 1116, 1121, 1282, 1284, 1562, 1636, 1763, 1997, 1998, 2156
turca din Turcia 1996
turca de pe Volga, Inguș și Irtiș 545, 1290
turca găgăuză balcanică 1998
turcic(ă) 52, 53, 54, 87, 97, 123, 132, 192, 310, 394, 414, 415, 416, 431, 486, 545, 588, 595, 648, 678, 706, 722, 796, 827, 828, 852, 896, 969, 1121, 1191, 1282, 1284, 1431, 1530, 1562, 1773, 1789, 1876, 1952, 1996, 1997, 1998, 2000, 2004, 2015, 2019, 2020, 2026, 2029, 2039
turcilor din Balcani (limba) 1997
turcoman 2000
turco-mongolă 53, 1282
turco-tătară 1998
tureckij 1996
tureture 903
turi 1314
turină 394
turituri 903
turiuara 1893
turiwara 1893
turka 2002
türkbulgarisch 310
türkçe 1996
turkhmen 2000
turki 2019
turkish 1996
turkmenă 1998
turkoman 2000
turkongo 2096
türksprachen 1998
turu 2001
turuka 1067
turumbu 1075
turupu 1899
tuš 622
t'uš 195
tush 622
tusia 2085
tutu 1115
tutuapa 1151
tuva 2004
tuvină 706, 1998
tuvinian 2004
tuwinisch 2004
twa 1049
twi(-fante) 37
kiTwii 1462
twirkum 2084
twoya 1127
tyaman 1008
tyamuhi 342
tyap 842
tyapi 1029
tycfa(ro) 1922
tyenga 327
tygh valley 1662
tyhua 680
tym 1711
tyna 680
tzeltal 1213
tzendal 2007
tzental 2007
tzigane 1925
tzinanteco 2008
tzoc 2168
tzotzil 1213
tzutohile 2009
tzutzchil(e) 2009
tzutujil 2009
tətet 1406

U

u 2020
ü 1920
uaican 2058
ualamo 2064
ualan 985
uaripi 1947
uarow 2074
ubach 1375
ubangian 127, 163, 175, 320, 590, 952, 1129, 1214, 1286, 1391, 1725, 1796, 2110, 2158
ubegua 1993
ubĭh 356
ubina 34
ucraineană 709, 1121, 1586, 1636, 1650, 1765
ucuelet 1433
udegejskij 2013
udekama 464

Scanned with OKEN Scanner

udi 2014
udige 2013
udihe 1992
udină 195
udinskij 2014
udisch 2014
ud-murt 2015
udmurtă 416, 543, 925, 2167
udmurtisch 2015
udmurtskij 2015
uellenskij 413
uen 1005
ugaritică 343
ugrian 2017
ugric 543, 545, 1121, 1505, 2049
ugro-finic 545
uhunduni 1440
uigură 87, 796, 1282, 1876, 1998, 2019
uigură galbenă 1998
uigură veche 706, 1773, 1876, 2004, 2019, 2093
uitai 304, 1353
ujumčin 1494
ukrul 1857
ul'chskij 1485
ulithi 2024
ulithiană 350, 1233, 1969, 2120
ultateca(t) 1605
ultateco 1605
ulu 869, 1257
uluBukusu 1198
uluBuyu 1198
uluDadini 1198
ulu gedang 1712
ulu kampar 1712
ulu kinta 1890
uluKisu 1198
uLumbu 1075
ulu səlama 1713
umă 950, 1961
umar 2095
umatilla 1662
umboi 945
umbriană 744, 1502
umbro-sabellic 723
uMbundu 219, 1397, 1675
umpai 1040
unalachtigo 467
unalaska 49
unami 467
unchecheuge 1553
unde('e) 178
ungarisch 1121
ungin 321
unguja 1818
unguna yabi 823
unietti 18
unquechange 1553
nnza 1627
uollamo 2064
upe 1580
upland 191
upland yuman 2147
upper bal 1816
upper circassian 777
upper cowlitz 1662
upper nisqually 1662
upper sepik 1724
upriver 2146
upsároka 427
upsaropa 427
upunuhu 1644
urakin 2028
uraliană 2026
uralic(ă) 35, 53, 185, 356, 522, 543, 544, 545, 726, 732, 834, 925, 1035, 1065, 1066, 1121, 1191, 1290, 1377, 1505, 1561, 1680, 1711, 2015, 2017, 2027, 2043, 2049, 2051, 2167
uralic-altaic 2027
uralo-altaic(ă) 53, 723, 2026
uraon 983
urarteeană 97
urat 1494, 1962
uraxa-axuša 460
urāw 983
urdu 291, 678, 1562, 1595, 1691, 1752, 1885
urgermanisch 1702
urhobō 503
urianchaj 2004
uriangkhai 2004
uriangkhai din Altai 1479
urija 1496
urim 797
urinama 293
uriya 1496
urkarax 460
uru 996
urubú(s) 1893
uruleba(ti) 1088
urundi 1646
urunya Rwanda 1653
uruRagwe 1458
usarufa 121
usbekisch 2039
uscara 185
ushi 115
usilele 1047
ušing 1494
üskara 185
uspanteca 2035
usurufa 121
utkali 1496
uto-aztecan 133, 419, 689, 697, 1213, 1266, 1338, 1523, 1524, 1569, 1738, 1863, 1896, 1965, 2122

Scanned with OKEN Scanner

uturupa 121
uveană de est 1427, 1957, 2038
uveană de vest 1240

V

vaedda 1753
vagala 1760
vah 1505
vai 931, 1412
vailala 1947
vak 1505
vakuise 995
valencian 354
valiente 293, 626
valleys (central) 2161
valleys-isthmus 2161
vangunu 1195
vanimo 1685, 1764, 2099
vân kiêu 294
liVanuma 1457
vapidiane 2010
varhādī-nāgp(o)uri 1187
vartašen 2014
vartashen 2014
vaskia 2080
vasorontu 995
vaxanskij 2062
vazama 698
ved(d)a 1753
veddah 1753
veddha 1753
vedică 722, 1064, 1691
vegliot 451
vei 2040
veiao 2119
velice 91
velicopolon 1586
velicorus 925
vendă 1788
venetă 723, 1037
veneţian 451, 744, 1116, 1632, 1763
vepsă 2043
vepsă 543, 726, 834, 925, 1065
veps'an 2043
vepse 2043
vepsian 2043
vepsic 2043
vepsisch 2043
vepsskij 2043
veracruzano 695
vet(e)re 1248
vey 2040
vicholī 1752
vicol 236
vicxin 1013
vietmu'o'ng 1287
vietnameză 118, 394, 453, 805, 1280, 1287, 1317, 1909, 1910
vietnamien 2046
vietnamoung 1287
vieux-norrois 1702
vieux perse 1562
vieux-prussien 1593
vigué 2047
vigye 2047
vikhlin 1013
vila 1241
viryal 416
visáya(n) 258
visaya de Samar (y) Leyte 2075
visayo 258
visayo cebuano 1705
visayo de vest 675
vitskhin 1013
vitre 1248
viwivaken 57
vixlin 1013
vizcaino 185
vizigot 618
vlaams(ch) 547
vogelkop 1448
vogoule 2049
vogulă 1121, 2017
vogul'skij 2049
voko 2091
volgaic 543, 1191, 1290
vollamo 2064
volof 2094
volta-comoe 993
uwassi 47
uwi 950
uzbekă 896, 1998, 2019

Scanned with OKEN Scanner

voltaic 180, 220, 252, 263, 264, 265, 302, 441, 442, 465, 480, 483, 494, 496, 552, 578,631, 634, 642, 779, 802, 826, 838, 926, 930, 965, 984, 986, 1067, 1152, 1291, 1326, 1348, 1452, 1453, 1516, 1678, 1722, 1759, 1760, 1796, 1812, 1886, 1922, 2002, 2047, 2087
vonum 317
vordeutsch 594
votă 543, 544, 726
vote 2051
votiak 2015
votiakă 2015
voti(s)c(h) 2051
votjakisch 2015
votyak 2015
vouaousi 115
vuatom 1991
vuatum 1991
vucla 703
vulava 269
vulavu 269
vulkaneštskij 588
vumba 1818
vunmarama 1022
vunmarana 1022
vunmarara 1022
vunun 317
vutere 2053
vwela 703
vy 2040

W

waana 231
wabag 514
wabi 696
waboda 2054
wabuda 901
wadankong 1619
wa-dashi 223
wada thuri 1919
wadibu 230
waesisi 1860
waffa 1438, 1840
wagap 342
wagaya 1098
wahibo 623
wahke 1619
wai 691
waica 2058
waican 386, 1993, 2057, 2058
waigan 658
wailbry 2065
wailu 691
wain 1330
wainungomo 1182
wajao 2119
wajokeso 75, 2060
waka 514
wakashan 208, 646, 997, 1433
wakhi 326, 732
wakore 1786
wakosho 223
wakwengo 698
wakyanakane 1482
walai 1197
walamo 609
walbiri 116, 1533, 2081
walega 1048
wale-tarua 514
waljbiri 2065
wallamo 2064
walla walla 1662
wallis 2037
wallon 553, 1484
walof 2094
walpari 2065
walpiri 2065
walu 1396
walurigi 1489
wambisa 767
wambulu 733
wambutu 1166
wamia 1902
wamolâ 844
wanac 844
wanapam 1662
wandala 1159
wandama 2095
wandam(m)en 2095
wandara 1159

Scanned with OKEN Scanner

wandia 2069
wang 1494
wangata 1281
wangki 1264
wanji 2068
wanki 1264
wanman 116, 833, 1533, 2081
wano 962
wantakia 181
wantaot-arawa-wapu 2072
wanyaturu 2001
wao 273
wape 514, 1487
wapei-palei 1962
wapi 514, 1487
wapishana 2010
wapitxano 2010
war 877
warao 386
warawara 1061
waray 236, 258, 542, 1705, 1831
waray waray 2075
wardha 917
wardo 230
wari 230
wariadai 160
warji 2077
warnman 2071
waropen kai 2078
waropen (der Wandamenbai) 2095
waropin 2078, 2095
warrow 2074
warsa 230
waru 1016
waruna 611, 1804
wasare 825
wasepnau 2028
wasera 4
washkuk 1007
was(s)i 47
was(s)isi 1860
wasulu 1169
watakatowi 2080
watalu 1341
watawit 223
waterside english 423
wati 833, 1533, 2071
watom 1991
watu 316
watyi 530
wawan 658
wawomi 316
wawoni 316
wawyukma 1662
waxi 2062
weasisi 1860
webanaki 467
wed(d)a 1753
weddo 1753
weidyenye 1316
weißnogaiisch 1431
weh 2083
welsh 570
chiWemba 210
wemo 844
wena 1554
wendemmen 2095
wengbit 1483
wenien 394
wen li 394
wen-ma 408
wen-ma-li-p'o 408
wen-shan-ma 408
wen-shan-ma-li-p'o 408
wenya 1988
wen yai 705
wēnyān 394
wen yen 394
wepsisch 2043
werchikwār 326
werčikwar 326
were 2044
weri 558, 612
werre 2044
wershikwar 326
wes cos 1568
west bodish 1920
west coast 1568
western desert language 2081
western uvean 2038
westfälisch 594
west new guinea highlands 1440
westniederfränkisch 1484
west uvea 2038
wet 466
wetere 2053

Scanned with OKEN Scanner

whe-el-po 1482
white bobo 264
whitsuntide 1608, 1609
widikum 2084
wiesen-čeremissisch 1191
wiesen-ostčeremissisch 1191
wihinasht 1738
wiinza-baali 1398
wikenak 208
wikeno 208
wiliche 91
windes(s)i 2095
wind river 1738
wintun 1559
wira 1295
wiram 1803
wisa 256
wissel-kemandoga 823, 1285, 1440, 2018, 2038, 2092
witoto 285, 2090
witotoan 346, 386, 1545, 2089
wiwi rano 1016
wlastukweek 1553
wo 184
woda(ni) 2092
wodo 455
wolaitsa 2064
wolani 2038
wolataita 2064
woleai 2024
wolga-finnisch 543
wollaminya 2064
wolof 107, 555, 1720
wolperi 2065
wolpirra 2065
wom 2066
womorâ 844
womsak 1708
wongapitjira 833
wongapitsch 833
woods cree 422
woro 952
worom 255
worora 116
wosera 4
woskia 2080
woṭapūrī-kaṭārqalāī 908
wotisch 2051
wotjakisch 2015
wotu 1961
wou 394
wourei 681
wouri 1486
wowoni 316
wu 394, 1707
wubona 1073
wuding 889
wugungo 1707
wulima 1019
wulisi 839
wu-ming 408
wu-nai 1596
ki Wungo 364
wunuk 1943
wuõ 1883
wuri 1486
wurkum 758
wute 2053
wutong 1685, 1764, 2041
wu-yang-pu 1284

X

xá 880
xaayo 1104
xajdax 460
xaltepec 1268
xalxa 1282
xam 288
xamir 874
xamtagou 874
xanti 1505
xanty 1505
xaput 953
xaroxa 474
xasouke 878
xesibe 2100
xevero 381
xevsur 622
xhosa 1402, 1791, 1820, 2170
xiāng 394

Scanned with OKEN Scanner

xibito-cholon 71
xihuila 381
xilba 889
xinalug 677
xinalugskij 677
xitswa 1978
xivaro 767
xjurkilinskij 460
!xũ 288, 698, 975
xũkhwe 698
xunzax 122
xvarshinskij 702
xvarši 702
xxunzaq' 122

Y

yabasi 183
yabein 253
yabem 2102
yabura 200
yacanes 2107
yache 2126
yachi 2126
yadre 1291
yagari 1438
yagaria 856
yagba 2141
yaghnobi 732, 1773, 2104
yagnabi 2104
yagoua 1197
yagwoia 75
yai 705
yailima 1281
yaitepec 376
yajima 1281
yaka 791, 1883
yakha 2108
yakima 1662
yako 1091, 2112
yakonan 1559
yakoro 271
yakout(e) 706
yakthomba 2108
yakuba 452
yakut(e) 706
yalesu 1376
yalima 1281
yallof 2094
yalpari 2065
yalumba 1815
yalunke 1815
yam 1115
yambeta 166
yambo 82
yambon 1155
yami 746
yamma 755
yamu 623
yana 2117
yanaigua 1993
yanan 686, 2116
yanbye 253
yandapu 514
yanga 1291
yangafuk 531
yangaro 755
yangele 590
yangman 116
yangoru 270
yanhuitlan 1268
yankton 450
yanomama 2058
yao 1250, 1251
chiYao 1134

Scanned with OKEN Scanner

yao-makonde 1134, 2119
yaounde 531
yaoundé 312
yap 2120
yapeză 1358, 2024
yaqay 1192
yaqay-marind-boazi 1192
yareba 911
yariba 2141
yarthūngba 1062
yasem 531
yasing 2125
yate 856
yatyrskij 413
yaunde 531
yaviyufa 2103
yaw 253
yawdwin 393
yazghulami 732, 1801
yāzgulāmi 2127
yažva 1561
yecuana 1182
yed(d)ina 299
yeghuye 2105
yeh 760
yehen 1375
yeinbaw 335
ye jein 780
yekinawe 43
yela 2128
yellow-knife 397
yellow uighur 2020
yema 1799
yema-yarawe 1799
yembe 1781
yemenită 1797
yemma 755
yemsa 755
yenava 1140, 1850
yengen 1375
yengoru 270
yeniseian 517
yenisei-ostyak 517, 870
yen-kuang 408
yen-kuang-nan 408
yen-shan-kuang 408
yen-shan-kuang-nan 408
yequinahue 43
yere 2044
yerg(h)am 2131
yergom 2131
yerukala 1850
yeshkun 326
yesoum 531
yewe 530
yey 1437
ye yen 780
yezo 35
yezum 531
yidda 1451
yiddisch 709
yidena 299
yidi(s)ch 709
yil 1962
yillaro 1036
yimbe 1061
yinbaw 335
yindi 873
yindu 873
yki-Yira 1346
yo 1034, 2142
yoabu 1779
yoadabe-wotoare 1193
yoangen 956

Scanned with OKEN Scanner

yogli 1858
yoktanită 1797
yokuts 1559
yokwa 647
yola 497
yoliapi 671
yombe 1988
yomud 2000
yonggom 1481
yoni 1891
yoruba 220, 423, 717, 993, 1165, 1409
youanga 1918
youlou 2141
yourak 1377
yoza 665
yu 1163
yuan 1839
yuanga 1918
yucatan(a) 1212
yucatanice 1212
yucatano 1212
yucatec(a) 1212
yucateco 1212
yucatèque 1212
yucatese 1212
yu-chiang 408
yue 394
yueh 394
yukagir 528
yukam 104
yukon flats kutchin 957
yukutare 260
yulapa ritya 833
yulbaridja 833
yule 839
yuma 2146
yuman 469, 686, 2146, 2147
yuman din Arizona 2147
yumaya 2146
yung-ch'eng 1546
yung-ching 1284
yunger 1018
yung-nan 408
yung-pei 408
yungur 1018
yunnan 1546
yu-no 1596
yuon 2143
yurak 1377
yurak samoyed 1377
yurarean 502
yurlbaridja 833
yurmaty 192
yurok 51
yuruk 1997

z

zacapula 2009
zacatula 2009
zagaoua 2154
zaghaoua 2154
zaharma 1782
zakara 1475
zaklapahkap 1151
zaklohpakap 1151

Scanned with OKEN Scanner

zaklopacap 1151
zaklopahkap 1151
zamangan 800
zambal 1676
zamboangueño 426, 1705, 1832
zambuangeño 426
zambuangueño 426
zamucoan 130, 502
zan 356, 819, 1261
zana 698
zande 9, 2011
zani 1428
zanskij 2156
zany 1428
zao 1183
zapaluta 1953
zaparoan 71
zapotecan 376, 1506, 2161
kiZaramo 1642
zarna 1782
zayse 2163
zaysinya 2163
zaysse 947
zaza 980
zazere 965
zazing 2125
že 590
zeelandeză 547
zeggaoua 2154
zeguha 2165
zelandeză 547
zelmamo 2169
zelmanu 2169
žemaičiai 1064
žemaite 1064
žemaitis(c)h 1064
zemgaliană 156
zenaga 221
zend 125
zendal 2007
zet 1736
zezuru 1737
zhgagë 48
zhu|oase 2101
zia 243, 868
ziba 662, 764
ekiZiba 662, 665
oluZiba 662
zigeunerisch 1925
zigoua 2165
zigua 2165
kiZigula 1400
zilmanu 2169
zilo 73
zingero 755
zinja 764
eci Zinza 764
ziraha 1661
zirianǎ 543, 925, 1377, 1561, 2015
ziwe 1493
zo 2142
zoc 2168
zoke 2168
zoque 1213, 1266, 1336
zoquean 1266
zorotua 995
zo(t)zil 2008
zuande 260

Scanned with OKEN Scanner

zugwega 327
zulmanu 1239
zulu 19, 219, 1402, 1484, 1791, 1820, 2100, 2170
zumper 989
zun 1012
zunda 2170
zuni 1559
zutugil 2009
zutuhil 2009
zyrian(e) 925, 2167
zyriène 925, 1561, 2167
zyriène komi 2167
zyriène permiak 1561

Scanned with OKEN Scanner

Tehnoredactor: OLIMPIU POPA

Coli de tipar: 23,5. Bun de tipar: 1.09.1981

c. 745 I. P. INFORMAȚIA str. Brezoianu nr. 23—25
București

Scanned with OKEN Scanner

ROMÂNĂ
FRANCEZĂ RUSĂ
SPANIOLĂ ENGLEZĂ
GERMANĂ CHINEZĂ ARABĂ
JAPONEZĂ SWAHILI LATINĂ
GREACĂ QUECHUA PORTUGHEZĂ
ARABĂ LATINĂ SPANIOLĂ GERMANĂ
QUECHUA SWAHILI LATINĂ GREACĂ
ITALIANĂ ENGLEZĂ JAPONEZĂ
GREACĂ CHINEZĂ QUECHUA
SWAHILI ROMÂNĂ GREACĂ
SPANIOLĂ ENGLEZĂ
FRANCEZĂ RUSĂ
GERMANĂ

Scanned with OKEN Scanner